Virgil PÂSLARIUC

RAPORTURILE POLITICE DINTRE MAREA BOIERIME ŞI DOMNIE ÎN ŢARA MOLDOVEI ÎN SECOLULU AL XVI-LEA

Pontos
Chişinău • 2005

CZU

ISBN

MULȚUMIRI

Lucrarea de față are la baza ei teza de doctorat elaborată sub îndrumarea prof. univ. dr. Ioan Caproșu la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza" din Iași. De aceea, sincerele mele mulțumiri și sentimente de recunoștință sunt îndreptate spre dascălul meu, Ioan Caproșu, care încă din anii studenției m-a învățat că istoricul este nimic fără document, dar și documentul este mort fără istoric. De asemenea, datorez enorm de mult profesorilor mei de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași care din anii studenției mi-au inoculat ideea că Istoria merită, iar guvernului și statului român – pentru bursa care a făcut posibili acești frumoși ani.

Doresc să adresez mulțumiri speciale, fie și întârziate, prof. univ. dr. Gh. Pungă, care m-a îndrumat spre cercetarea secolului al XVI-lea moldovenesc, pasiune pe care am păstrat-o. Dumnezeu să vă odihnească în pace!

Mulțumiri călduroase le adresez colegilor și prietenilor mei de la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova acad. Demir Dragnev, dr. hab. Ion Eremia, dr. Emil Dragnev, dr. Igor Caşu, dr. Igor Șarov, dr. Igor Ojog, dr. Ion Gumenâi și multor altora care m-au susținut și m-au sprijinit pe parcursul anilor elaborării lucrării cu *sfat* și *ajutor*.

Pe un loc de frunte în lista „ctitorilor" lucrării se situează colegul și prietenul dr. Sergiu Musteață, președintele Asociației Tinerilor Istorici din Republica Moldova sub auspiciile căreia a fost posibilă publicarea lucrării, căruia îi sunt profund recunoscător pentru tot sprijinul enorm în realizarea proiectului.

Nu în ultimul rând datorez cuvinte de gratitudine familiei mele pentru *suport* și *suportare* în toți acești lungi ani de așteptare. Ala, este pentru tine...

Virgil Pâslariuc
Catedra de Antropologie și Istoria Românilor
Universitatea de Stat din Moldova

CUVÂNT ÎNAINTE

Tema abordată de Dl Virgiliu Pâslariuc nu a beneficiat pînă în prezent de o cercetare specială, chiar dacă ea reprezintă o problemă cardinală a istoriei din veacul al XVI-lea a Țării Moldovei. În câteva monografii de domni publicate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în veacul trecut, raporturile dintre puterea centrală și marea boierime au fost analizate de regulă în limitele unui interval de timp și în funcție de specificul unor astfel de lucrări; metodologic, analiza acestor raporturi a fost preluată în linii mari și de autorii de sinteze istorice naționale. O analiză globală a acestei atât de importante teme, de natură să arunce lumina necesară asupra unui întreg șir de momente istorice de mare însemnătate din secolul al XVI-lea, nu a fost întreprinsă până în prezent, deși instrumentarul științific al medievistului a sporit de la o epocă la alta în raport cu adaosul documentar și cu diversificarea preocupărilor științifice. Dincolo de aceasta rămân încă serioase dificultăți de abordare care reclamă de la sine cutezanță științifică și o nemăsurată risipă de efort, în condițiile unei cunoașteri adecvate a cadrului internațional în care au evoluat raporturile menționate.

Dl Pâslariuc a purces la cercetarea acestei teme prudent și metodic încă din timpul studiilor universitare, realizând o excelentă teză de licență printr-un așa-numit studiu de caz, adâncit apoi într-o contribuție științifică notabilă din care a și publicat părți în unele periodice din Iași și Chișinău (a se vedea Bibliografia de la sfârșitul lucrării). Aceste articole probează prin concluziile lor științifice îndreptățirea d-lui Pâslariuc de a purcede la cercetarea acestei dificile teme și capacitatea lui de a examina în parametrii necesari întreaga complexitate a acestor raporturi.

Familiarizat cu întreaga bibliografie românească și străină (franceză, engleză, germană, turcească, ucraineană și rusească) a temei și beneficiind de temeinice cunoștințe din domeniul științelor auxiliare ale istoriei, autorul a putut cuprinde în toată complexitatea lor, lingvistică și paleografică, izvoarele istorice ale secolului cercetat, apelând, când a fost cazul, la documentul de arhivă sau la textele originale (și în fotocopii) din volumele manuscris ale colecției de izvoare medievale *Documenta Romaniae Historica*. Capacitatea sa de a citi (descifra), transcrie și interpreta izvoarele fundamentale ale acestei teme l-a condus nu o dată la corecturi de mare importanță pentru interpretarea corectă a unor momente din evoluția raporturilor dintre domnie și marea boierime. Dl Pâslariuc a reexaminat în aceste condiții, în contextul bibliografic necesar, toate etapele acestui proces istoric, emendând concluzii mai vechi, sau repunând în parametrii unei interpretări normale și deci corecte interpretările romantice, mai vechi, sau marxizante, mai apropiate de noi.

Cele șase capitole ale lucrării (Marea boierime moldoveană și raporturile ei cu Bogdan al III-lea (1504-1517); *Momentul 152*3 în istoria Țării Moldovei; Boierii lui Petru vodă Rareș: de la colaborare la conflict; Boierimea Moldovei în condițiile agravării suzeranității otomane; Raporturile politice dintre marea boierime și Ion vodă; *Raporturile domn – marea boierime în timpul d*omniilor lui Petru Șchiopul și Aron Tiranul) ce marchează tot atâtea momente fundamentale în evoluția raporturilor dintre cele două forțe politice ale secolului al XVI-lea în Țara Moldovei, cuprind în ordine cronologică întreaga problematică, până la amănunt, a temei menționate, cu încheieri temeinic documentate, de natură să înlăture din perimetrul investigației istorice atât clișeul cît

şi mitul, aşa încât domnii Ţării Moldovei (Bogdan al III-lea, Ştefan cel Tânăr, Petru Rareş şi fii săi, Alexandru Lăpuşneanu, Ioan vodă sau Aron voievod) şi marea boierime cu care aceştia au ajuns la momente de confruntare apar în adevărata lor lumină, în acord cu realitatea documentară, îmbogăţită ea însăşi, cum am menţionat, cu numeroase acte originale noi. Din analiza foarte meticuloasă şi mereu exactă a autorului, cu deslușiri genealogice anevoioase ale unor dregători moldoveni, se încheagă treptat nu numai sinteza de natură să ne ofere necesara imagine de ansamblu asupra raporturilor dintre puterea centrală şi marea boierime, ci şi temeiurile şi împrejurările ce au dus la primeniri şi atitudini politice semnificative ale celei mai importante categorii sociale a Ţării Moldovei; întreaga procesualitate istorică, în esenţa şi în determinările ei, dobândeşte astfel o explicaţie logică datorită căreia lărgirea investigaţiei istorice este aşezată de autor pe un făgaş fertil. De aici importanţa netăgăduită a demersului ştiinţific al D-lui Pâslariuc pentru stimularea viitoarelor cercetări asupra atâtor teme conexe ce trebuie să pornească de la înţelegerea deplină a raporturilor dintre cele două forţe politice fundamentale din secolul al XVI-lea.

Scrisă atent şi într-o formă constant îngrijită, lucrarea D-lui Pâslariuc reprezintă o contribuţie ştiinţifică temeinică la cercetarea unei teme complexe şi dificile asupra căreia nu s-a oprit nimeni până în prezent. Neîndoielnic, meritul său rezidă în reuşita demersului său ştiinţific, care îl situează la loc de frunte în tânăra şi foarte valoroasa generaţie de istorici de la Chişinău, ce face cinste istoriografiei româneşti în genere, în spiritul căreia s-a şi format.

Iaşi, 12 octombrie 2004,
prof. univ dr. **Ioan Caproşu**

INTRODUCERE

„Politica este continuarea războiului purtat prin alte mijloace", afirma Michel Foucault, răsturnând una din bine cunoscutele maxime[1]. Păstrând proporțiile cuvenite, ne permitem să afirmăm că această frază poate reflecta în linii generale raporturile dintre marea boierime și domnie în secolul al XVI-lea din Țara Moldovei, deoarece adesea erau marcate de stări de beligeranță și tensiuni, chiar dacă nu totdeauna se materializau în confruntări deschise.

De ce este important studiul raporturilor dintre aceste două forțe politice ale Evului Mediu românesc? Încă la începutul secolului trecut, marele istoric Gh. I. Brătianu sublinia necesitatea studierii cât mai aprofundate a relațiilor dintre domnie și marea boierime, deoarece erau singurele forțe capabile să ia decizii politice majore în epocă[2]. Celelalte categorii sociale, în viziunea autorului, nu întruneau condițiile, dar și abilitățile necesare pentru a participa la conducerea statului medieval. Într-adevăr, studierea atentă a relațiilor politice, sociale, economice, culturale arată că nobilimea nu a fost doar o parte oarecare a societății, în cazul dat celei medievale, ci „un principiu constitutiv de organizare al acesteia"[3]. N-a fost o excepție nici secolul al XVI-lea, unul de răscruce pentru Țara Moldovei. Pierderea graduală a statutului de subiect al dreptului internațional, confiscarea de către puterea suzerană a dreptului de desemnare a domnilor, amputările teritoriale la care a fost supusă țara, obligațiile financiare datorate Porții, toate aceste mutații ale regimului suzeranității otomane nu au putut să nu influențeze situația pe plan intern și, în primul rând, raporturile dintre principalii factori de decizie ai țării – domnia și marea boierime. Acțiunile și comportamentul acestor agenți în condiții istorice concrete a constituit subiectul lucrării de față.

Sub marea boierime vom înțelege categoria socială a marilor proprietari de pământ cu titlu ereditar, ce le asigura stabilitatea și prosperitatea economică, pe care se sprijinea forța militaro-politică a acesteia și care, în virtutea tradițiilor, avea acces la înaltele funcții în instituțiile statului, constituind astfel clasa politică a țării[4]. În Evul Mediu, nobilimea constituia o stare privilegiată, investită cu o serie de drepturi, care o deosebea de alte categorii sociale, spre exemplu de țărani, orășeni sau negustori. Aici este vorba despre dreptul de a fi investiți cu pământ de către suveran, în schimbul unor obligații bine definite, cu precădere de ordin militar, dreptul la scutiri și imunități, nu puteau fi arestați în mod arbitrar și pedepsiți fără judecată[5] și aveau dreptul să ceară participarea la instituțiile reprezentative ale statului medieval[6]. În țările estului Europei în general

---

1 „La politique est la continuation de la guerre par d'autre moyens" (FOUCAULT 1994).

2 BRĂTIANU 1988.

3 ZAMORA 2001, 2.

4 ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 169. În lucrarea de față nu ne-am propus să discutăm aspectele economice ale problemei dominației nobilimii în Evul Mediu, pentru aceasta **vezi** BRENNER 2004, 34-35 unde autorul dă și definiția nobilimii: „convenim să-i numi așa (pe nobili, n. ns.) pe toți reprezentanții claselor dominante precapitaliste care își obțin veniturile prin mijloace de coerciție extraeconomică"; pentru multiplele semnificații istorice, sociale și juridice ale nobilii în general, **vezi** TEXIER 1988.

5 Grigore Ureche făcea din încălcarea acestui drept un capăt de acuzație contra lui Ștefăniță vodă, deoarece l-a executat pe portarul Luca Arbure, care „nici judecatu, nici dovedit au perit" (URECHE 1958, 145). Un alt privilegiu a fost acela ca marii boieri aveau *dreptul* de a nu fi spânzurați, pedeapsă rezervată celor umili, ci doar decapitați.

6 Pentru tot complexul de privilegii nobiliare, **vezi** BUSH 1983.

şi în Ţările Române în particular, nu a existat o ierarhie feudală ca în Occident[7], întreg spaţiul social fiind supus direct principelui, fapt care face destul de dificilă stabilirea ponderii marii boierimi în cadrul întregii nobilimii[8]. Nu exista nici o ereditate în deţinerea marilor dregătorii publice, cu toate că în prima jumătate a secolului al XVI-lea se observă tendinţa de transmitere a unor funcţii în cadrul unei şi aceleiaşi familii[9], fapt care, în viziunea unor autori, îi imprima caracteristicile unei oligarhii[10]. Din categoria marilor boieri făceau parte nu doar marii dregători din Sfatul domnesc, ci şi reprezentanţii marilor familii de stăpâni funciari. Diplomatica vremii îi înregistrează pe aceştia cu apelativul de "pan" (**пан**) ori, mult mai rar în această perioadă, cu cel de "jupan" (**жупан**)[11] şi acesta va fi semnul distinctiv principal pentru marea boierime din Ţara Moldovei în perioada discutată.

Analizând raporturile politice dintre marea boierime şi domnie în secolul al XVI-lea trebuie să fixăm nişte repere în evoluţia acestora în perioada premergătoare. Înainte de urcarea la tron a lui Ştefan cel Mare, boierimea moldovenească a fost mult mai puternică şi independentă, înainte de toate datorită capacităţii sale de a-şi extinde domeniile, inclusiv şi pe seama celor domneşti – pământul constituind principala sursă a puterii în Vechiul Regim. Cu toate că principiul dreptului suprem asupra pământului exercitat de domn (*dominium eminens*) se impune încă de la constituirea statului românesc de la est de Carpaţi[12], acesta este contestat în permanenţă de către posesorii domeniilor funciare particulare, încercând să le sustragă de sub autoritatea puterii centrale. Dreptul domniei de a confirma moşiile ereditare (ocină, dedină) accentua caracterul condiţionat al acestora[13]. Din această cauză, în Ţara Moldovei toţi boierii proprietari de pământ deveneau *slugile* domnului, indiferent de mărimea posesiunilor patrimoniale sau deţinute cu alt titlu[14], ceea ce făcea situaţia similară cu cea din Bizanţ, unde toţi supuşii, de la cei mai mari până la cei mai neînsemnaţi erau slugile împăratului (*douloi*)[15], dar şi cu Polonia Iagellonă, unde nobilimea era direct dependentă de monarh[16].

Crearea domeniilor latifundiare[17] particulare explică şi ascendentul pe care l-a avut marea nobilime asupra domniei, mai ales în perioada dintre 1432 şi 1457. Ponderea boierimii în stat a fost instituţionalizată într-un Sfat domnesc – organ reprezentativ prin excelenţă – destul de restrâns din punct de vedere numeric în raport cu numărul general al nobilimii[18], dar care a devenit practic asociat actului de conducere[19]. Domnul

---

7 BLOCH 1995, VI; GUNST 2004, 71-81.
8 BANAC, BUSHKOVITCH 1983, 5-7.
9 SZÉKELY 2002, 467-468.
10 DJUVARA 1987; SZÉKELY 2002, 467.
11 CIUREA 1980, 195.
12 Pentru evoluţia termenului, **vezi** ROSETTI 1907; ARION 1931; COSTĂCHEL 1957.
13 ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 175-176.
14 CIUREA 1980, 179-182.
15 McCORMICK 2001, 265.
16 SCZANIECKI 1977, 101-104; GRODZISKI 1977, 163-176.
17 Ar fi ridicol să căutăm acest termen în INSTITUŢII FEUDALE 1988, sub motivul că "latifundiile" n-ar fi fost specifice Ţărilor Române, deoarece în istoriografia românească acest termen este utilizat în accepţiunea sa etimologică de domenii funciare întinse, **vezi** PANAITESCU 2002, 26; PIPPIDI 1998, 27; SZÉKELY 2002, 482; precum şi Dicţionarul latin-român (sub voce: *latifundia*).
18 Conform unor estimări, numărul total al marii boierimi în Ţara Moldovei în această perioadă nu depăşea cifra de 1% din populaţia ţării, **vezi** ŢIGHILIU 1998, 130.
19 CIHODARU 1964, 55-60; STOICESCU 1968, 42-52; PAPACOSTEA 1990, 25.

nu putea să conducă fără ajutorul acestei instituții[20], participarea reprezentanților marii boierimi la lucrările Sfatului constituia înainte de toate un drept, mai corect zis un *privilegiu* şi nu o simplă bunăvoință sau milă a domnului. Cu toate că domnia îi rezerva acestui organism mai mult o funcție consultativă, puterea centrală nu putea să-i neglijeze sau să-i ignore prezența. Iar deoarece „puterea este participarea la luarea deciziilor"[21], putem afirma că marea boierime deținea o putere reală în stat, fiind asociată prin cei mai de vază reprezentanți ai săi la actul de guvernare a țării.

Omnipotența politică şi economică a aristocrației în epoca pre-ştefaniană a dus la situația în care aceasta a reuşit, după părerea noastră, să modifice chiar sistemul de succesiune la tron în conformitate cu interesele proprii, prin alegerea şi impunerea unor domni slabi, lipsiți de harismă, pasibili de manipulare. După toate probabilitățile, alegerea unor fii naturali de domni a fost consfințită tocmai în această perioadă, deoarece până la moartea lui Alexandru cel Bun, transferul de putere se făcea într-un cadru dinastic mult mai bine şi mai clar definit (fii, frați, nepoți de domn)[22]. Alegerea lui Iliaş la 1431 era făcută încă prin respectarea acestor reguli, dar totul se va schimba odată cu emiterea pretențiilor la domnie din partea lui Ştefan al II-lea, susținut mai ales de către boierii din Țara de Jos, de unde s-a şi constituit binecunoscutul „experiment diarhic" al puterii centrale în Moldova (1436-1446)[23]. Crearea unor zone de influență mai mult sau mai puțin delimitate[24] – Țara de Jos gravitând spre Ungaria, Țara Românească şi, ulterior Imperiul Otoman şi Țara de Sus, respectiv spre Regatul Iagellon – , arată clar că implicarea factorului extern a favorizat şi întreținut particularismele locale, intrate în concurență cu principiul unic al autorității centrale[25]. Or, se ştie că la 1448 soluția divizării statului în două regiuni distincte era gata să aplice şi Iancu de Hunedoara, cu largul concurs al Iagellonilor[26], aşa cum cereau prevederile menționatul tratat de la Lublau de la 1412.

Suportul acordat de către marea boierime diverşilor „domnişori" a fost răsplătit mai mult decât generos de către ultimii, ceea ce a dus la crearea unor întinse domenii funciare, neobişnuite pentru întreaga istorie a Țării Moldovei. Dacă, potrivit unor estimări, până la 1432, cele mai întinse domenii conțineau nu mai mult de 22 de sate, atunci în perioada până la înscăunarea lui Ştefan cel Mare acestea atingeau deja peste 50 de sate (spre exemplu, Mihail de la Dorohoi, conform documentului din 1437, decembrie 20, avea nu mai puțin de 52 de sate)[27], iar numărul total de pământuri deținute de elita funciară, conform unor estimări, atingea peste 80 la sută din toate terenurile cultivate[28]. Evident, că asemenea domenii erau gata la un moment oportun să se transforme în nişte

---

20 STOICESCU 1968, 87-91.

21 LASWELL, KAPLAN 1950, 75.

22 REZACHEVICI 2001, 426-481.

23 ŞIMANSCHI, AGACHE 2003, 294.

24 Să ne amintim chiar de tratatul de la Lublau dintre Polonia şi Ungaria, care şi el consfințea o realitate, PAPACOSTEA, CONSTANTNIU 1964, 1129-1140.

25 CAZACU 1984, 303-304 a presupus situarea facțiunilor boiereşti în Moldova pe axul nord-sud, pe când în Țara Românească el era pe cel de est-vest, adică boierilor olteni şi celor buzoieni.

26 ŞIMANSCHI, AGACHE 2003, 294

27 DRH, I, 245-248, nr. 175. Despre acest boier şi domeniile sale, **vezi** COSTĂCHESCU 1926-1927, 345-352. Despre descendența acestuia, ZAHARIUC 1994, 177-182.

28 SUBTELNY 1986, 95-97.

centre autonome şi concurente de putere, limitând efectiv autoritatea centrală, ceea ce s-a şi întâmplat în acel sfert de secol „anarhic", când politica marilor familii nobiliare a condus la instabilitate internă, determinând schimbarea sistemului succesoral consacrat la începuturile statului moldovenesc[29].

Situaţia s-a modificat însă în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, care, printr-o politică abilă, a reuşit să diminueze substanţial ascendentul nobiliar asupra instituţiei centrale. Înainte de toate, el reuşeşte să oprească erodarea domeniului domnesc, prin limitarea drastică a practicii daniilor. Pentru pulverizarea marilor domenii, Ştefan cel Mare insistă asupra respectării strice a principiului eredităţii generale şi nu pe cel al primogeniturii ca în Occident. Conform acestui obicei, toţi urmaşii posesorului de moşii au dreptul la o cotă parte din domeniu, atât pe linie masculină, cât şi pe cea feminină[30]. Astfel, fragmentarea domeniilor întinse şi, deci, subminarea politico-economică a marii boierimi a devenit iremediabilă, ceea ce la rândul său întărea puterea centrală. Mai mult chiar, Ştefan cel Mare amplifică substanţial domeniul princiar prin cumpărături (veniturile domniei datorită unei politici economice abile au crescut incomparabil cu cele ale marii boierimi) şi prin aplicarea consecventă a dreptului de retract pentru desherenţă, înstrăinare nesancţionată de donator şi felonie. În ceea ce priveşte ultimul tip de confiscări, după părerea noastră, numărul mare al acestora pe timpul lui Ştefan cel Mare pare a fi exagerat în istoriografia postbelică, deoarece în cazul „hicleniilor" se vizau mai ales domeniile obţinute prin cumpărare (*vicuplenie*) şi danii (*vislujenie*), pe când posesiunile ereditare erau de obicei scoase din acest sistem punitiv[31]. Totodată, a fost sprijinită boierimea mică şi ţărănimea liberă, a cărei pondere a crescut în timpul domniei sale, contrabalansând cumva puterea marii boierimi[32]. După părerea noastră se impune renunţarea utilizării termenului de "boierime mijlocie", o construcţie sociologizantă, ce s-a arătat puţin productivă şi pentru alte ţări[33]. Înainte de toate acest termen nu poate fi găsit în textele medievale, unde se face referinţă doar la boieri „mari şi mici"[34]. Apoi este extrem de dificil să i se stabilească ponderea socială, deoarece apartenenţa la boierime în general era determinată de posesiunea pământului[35] şi fluctua de la o familie la alta în funcţie de mărimea proprietăţilor, graţie sistemului de ereditare acceptat în Ţările Române.

Nu mai puţin importantă a fost şi politica lui Ştefan cel Mare faţă de Sfatul domnesc. Marele domn a schimbat radical structura principalului organ reprezentativ al marii boierimi, prin modificarea raportului în favoarea nobilimii de funcţii, deţinătoare de slujbe, jucând rolul de reprezentant al statului şi nu al marelui domeniu boieresc cum a fost în perioada precedentă[36]. Unul din factorii centripeţi a consolidării puterii domneşti au fost politica acordării dregătoriilor reprezentanţilor marii boierimi, dublarea şi

---

29 **Vezi** ŞIMANSCHI 2003, 42-66.
30 GONŢA 1998d, 269-274.
31 CIHODARU 1957, 175.
32 PAPACOSTEA 1990, 24-26.
33 Ne referim aici la cazul polonez semnalat de istoricul WYCZAŃSKI 1977, 111-113.
34 Se observă influenţa istoriografiei marxiste prin asimilarea neuitatei triade: burghezie mare, mijlocie şi mică, **vezi** PÂSLARIUC 2004, 32.
35 GIURESCU CONST. 1993, 398-411.
36 PAPACOSTEA 1990, 24-26.

creşterea ponderii funcţiilor militare, evitarea exceselor în rotaţia cadrelor, cu scopul expres al creării unei boierimi fidele, dar şi tot mai dependente de domnie, injectarea în poziţiile cheie a unor rude domneşti, mult mai loiale suveranului, atragerea la Curtea domnească a protipendadei boiereşti ş.a.[37].

Dezintegrarea marilor familii boiereşti pe parcursul secolului al XVI-lea şi schimbarea elitelor s-a datorat nu numai politicii funciare restrictive a domniei. În Ţara Moldovei nu a existat legea primogeniturii ca în Occident, pentru a permite conservarea marelui domeniu, în mâinile unui grup restrâns de persoane. Mai mult ca atât, în Moldova a existat dreptul de moştenire feminin[38], folosit de autoritatea centrală pentru a împiedica crearea unor mari domenii funciare compacte[39]. De aceea, un număr mare de vechi familii boiereşti pe parcursul acestui secol au decăzut prin disiparea rapidă a proprietăţilor din cauza multiplelor departajări. Dinamica schimbării elitelor va constitui un alt obiectiv al lucrării de faţă.

Ceea ce deosebea, spre exemplu, nobilimea din Polonia de cea din Ţara Moldovei a fost că în statul vecin, rolul regelui în înzestrarea cu pământ a nobilimii a fost extrem de redus, iar proprietatea asupra pământului era deplină (*iure perpetuo hereditario*), deoarece se transmitea succesorilor (*posteris masculini et femini generis*) şi fără o confirmare din partea suveranului, adică printr-un testament (*ab intestato sive ex testamento*), nefiind grevată astfel nici de obligaţii militare[40]. De aceea, în Ţara Moldovei, obligativitatea confirmării statutului de proprietar de către domnie, cu toate încercările aristocraţiei funciare de a limita efectele acesteia, a făcut ca boierimea să fie şi mai strâns legată de autoritatea centrală, explicând în mare parte şi căile diferite de dezvoltare a nobilimii din cele două ţări. Cu toate acestea, statutul nobilimii şi modelul de guvernare polonez a constituit o permanentă atracţie pentru elita politica moldovenească, fapt care explică o dată în plus legăturile crescânde ale acesteia cu şleahta polonă pe parcursul secolului în discuţie[41].

Pe de altă parte, emanciparea economică şi, implicit, politică a boierimii moldoveneşti faţă de domnie a fost împiedicată şi de obligaţiile financiare crescânde faţă de Poartă. Pentru a evita nedoritele „invitaţii" de a contribui la acoperirea acestora, aşa cum a fost la jumătatea secolului al XVI-lea, marea boierime s-a văzut nevoită să contribuie la întărirea aparatului central pentru aservirea obştilor ţărăneşti libere, singurul grup producător de bunuri materiale şi aducător de venituri, cu scopul sporirii fiscalităţii[42], dar şi să ea sub control alte activităţi economice, cum ar fi comerţul de vite

---

37 PÂSLARIUC 2004.

38 GONŢA 1998d; **vezi** şi POPESCU A. 1970; FOTINO 1972; SZÉKELY 1997a; SZÉKELY 1995a; CAZACU 1997-1998, 1-16; SZÉKELY 1997-1998; PUŞCAŞU 2001.

39 Politica funciară a lui Ştefan cel Mare a fost analizată de GONŢA 1998b; GONŢA 1998c, CIHODARU 1961.

40 SCZANIECKI 1977, 103. Autorul polon arată astfel că proprietatea aceasta avea mai mult caracteristici alodiale, lipsite de condiţionările de tip feudo-vasalic.

41 REZACHEVICI 1996a; pentru ponderea elementului nobiliar în Polonia medievală **vezi** TAZBIR 1973, TAZBIR 1977; SCZANIECKI 1977; DWORZACZEK 1977; GRODZISKI 1977; WYCZAŃSKI 1977; RUSSOCKI 1977; KERSTEN 1977; **vezi** şi concluzia profesorului oxonian GUNN 2001, 131: „... the Polish noblemen were the most secure in Europe".

42 PANAITESCU 1964, 235-266.

şi cereale[43]. Ralierea economiei moldoveneşti la piaţa otomană, ca rezultat al cerinţelor exorbitante ale Porţii, a dus la necesitatea intensificării controlului din partea agenţilor finanţei constantinopolitane, ce a avut la rândul său drept rezultat mutaţii pe plan social – penetrarea elementului alogen, cu precădere grecesc în Ţările Române şi edificarea unei elite noi[44].

În istoriografia postbelică s-a creat o imagine negativă faţă de marea boierime care, conform paradigmei marxiste, era tratată ca o clasă socială eminamente reacţionară, "trădătoare", parazitară, conspiratoare, principala responsabilă de aservirea ţării de către Otomani[45]. Lucrarea de faţă îşi propune să reia în discuţie acest demers, cu scopul de a stabili corectitudinea şi productivitatea sa.

Avându-se în vedere importanţa raporturilor dintre marea boierime şi domnie pentru istoria politică a secolului, acestea nu au putut să nu atragă atenţia istoricilor, mai ales că, şi în cazul nostru, cercetările istoriografice sistematice au fost precedate de operele literare ale marilor romantici din secolul al XIX-lea. Relaţiile sinuoase dintre marea boierime şi domnie în secolul al XVI-lea au fost reflectate şi în principalele sinteze de istorie a românilor cum sunt cele ale lui A. D. Xenopol[46], N. Iorga[47], Constantin C. Giurescu[48] precum şi în tratatele academice de istorie a românilor[49].

Deoarece raporturile dintre factorii de decizie ai ţării au fost oarecum determinante pentru istoria politică a secolului de care ne ocupăm, ele au fost oglindite, în mai multe monografii şi studii dedicate domniilor din epocă. Astfel, pentru perioada lui Bogdan vodă al III-lea avem o singură monografie, scrisă încă la începutul secolului trecut[50] şi trei studii recente, dedicate diverselor aspecte ale domniei urmaşului direct al lui Ştefan cel Mare, inclusiv şi cele ale raporturilor acestuia cu marea boierime[51].

Domnia lui Ştefăniţă vodă s-a bucurat de o atenţie specială din partea cercetătorilor, mai ales din perspectiva evenimentelor de la 1523, analizate mai amănunţit în lucrarea de faţă. Contribuţii importante la elucidarea acestora le-au avut lucrările lui Ilie Minea[52], Horia I. Ursu[53], Nicolae Grigoraş[54] şi I. C. Miclescu-Prăjescu, acesta din urmă, încercând să privească evenimentele prin prisma solidarităţilor de neam ale participanţilor la complot[55].

Pentru raporturile dintre marea boierime şi domnie în timpul lui Petru vodă Rareş avem mai multe lucrări de referinţă, inclusiv şi o teză de doctorat, dedicată în mod special acestei teme[56]. Cea mai lungă şi, credem, strălucită domnie a secolului, a intrat

---

43 Acest fenomen a fost specific şi pentru alte state Est Europene, **vezi** KOCHANOWICZ 2004; GUNST 2004, 86-87.

44 CAPROŞU 1970, 107-137; GIURESCU 1977, 87-122; ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 204-212.

45 Cele mai relevante studii în această privinţă sunt cele ale lui ŞTEFĂNESCU 1954; GRIGORAŞ 1956; STĂNESCU 1955.

46 XENOPOL 1986; XENOPOL 1988.

47 IORGA 1996, IORGA 1998.

48 GIURESCU 1937; GIURESCU 1943; GIURESCU C., GIURESCU D., 1976.

49 ISTORIA ROMÂNIEI 1962; ISTORIA ROMÂNIEI 1998.

50 MARINESCU 1910.

51 BURAC 1988; PECICAN 1994; PÂSLARIUC 1996-1997.

52 MINEA 1928a.

53 Acest autor a scris două monografii dedicate domniei lui Ştefăniţă (URSU 1940; URSU 1972).

54 GRIGORAŞ 1974.

55 MICLESCU-PRĂJESCU 1996.

56 SZÉKELY 2002.

în atenția unor asemenea istorici ca G. Coriolan[57], I. Ursu[58], Eugen Stănescu, promotorul teoriei conspirative în legătură cu evenimentele de la 1538[59], Constantin Cihodaru[60], Tahsin Gemil[61], Constantin Rezachevci, care s-a ocupat de politica internă în cea de a doua domnie a lui Rareș[62], Ștefan S. Gorovei[63], Maria Magdalena Székely[64].

Anii de domnie ai lui Alexandru vodă Lăpușneanu, care s-a manifestat prin raporturi cu totul „speciale" cu boierii săi, au constituit un punct de atracție deosebit încă din secolului al XIX-lea, pornind de la relatările, pline de pitoresc ale lui Grigore Ureche[65]. Printre contribuțiile istoriografice, dedicate nemijlocit subiectului ce ne interesează, le amintim pe cele ale lui N. Grigoraș[66] și al regretatului istoric ieșean Gh. Pungă, autorul celei mai consistente lucrări privitoare la domnia lui Lăpușneanu[67].

Controversata domnie a lui Ioan vodă intră în atenția istoricilor mai ales după apariția lucrării de rezonanță a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, dedicată epopeii eroice a martirului de la iezerul Cahulului[68]. Cu toate că în cronistica internă imaginea lui Ioan vodă a fost una negativă, din cauza politicii sale dure față de boierime și de cler, marele nostru scriitor, pornind de la lucrările scriitorilor poloni Bartolomeu Paprocki și Leonard Gorecki[69], construiește o imagine contrarie – cea a unui erou, luptător pentru libertatea țării. Această imagine a devenit preponderentă în conștiința publică[70], lăsându-și amprenta și asupra cercetării istorice[71], chiar dacă, între timp, au apărut unele apeluri "timide" pentru revizuirea mitului[72].

Nu avem studii speciale, consacrate raporturilor „idilice" dinte Petru vodă Șchiopul și marea boierime. Mai mult chiar, există doar o singură monografie dedicată domniilor acestuia[73]. Restul studiilor ce analizează evenimentele din epocă au fost dedicate altor aspecte[74]. Domniile lui Iancu Sasu și Aron Tiranul sunt reprezentate în istoriografie, mai ales grație lui Ilie Minea și elevilor săi[75].

Pe lângă contribuțiile istoriografice dedicate evoluției politice în această perioadă, trebuie să menționăm și o serie de lucrări dedicate în general rolului nobilimii în viața statului medieval. Printre acestea, înainte de toate, consemnăm efortul marelui istoric

---

57 CORIOLAN 1909.
58 URSU I. 1923.
59 STĂNESCU 1955.
60 CIHODARU 1978.
61 GEMIL 1978.
62 REZACHEVICI 1978b.
63 GOROVEI 1971; GOROVEI 1982.
64 SZÉKELY 1995; SZÉKELY 1996.
65 VEZI SOROHAN 1998, 170-171.
66 GRIGORAȘ 1937-1940.
67 PUNGĂ 1983; PUNGĂ 1994b, 98-110.
68 HASDEU 1969.
69 Publicate de PAPIU-ILARIAN 1865, fără care, monumentala operă a lui Hasdeu nici nu ar fi apărut.
70 BIZOMESCU 1995.
71 Cea mai importantă contribuție istoriografică asupra acestei domnii este monografia lui GIURESCU D. 1966.
72 CIHODARU 1976; PÂSLARIUC 1998.
73 DAVID 1984.
74 CAPROȘU 1982.
75 MINEA 1932-1933d; MINEA 1936-1937a; MINEA 1942; MINEA 1928a. Tot aici vom menționa și o lucrarea de seminar publicată sub îndrumarea lui Ilie Minea: ȘENDREA 1928.

Gh. I. Brătianu, care a elaborat, în condițiile de arest la domiciliu, ce i-a făcut extrem de dificilă cercetarea, mai multe studii privitoare la evoluția Sfatului domnesc și Adunării Stărilor în Țările Române[76]. În anii postbelici au apărut o serie de lucrări consacrate unor instituții reprezentative medievale cum ar fi Sfatul de obște[77] sau Sfatul domnesc[78]. Cea mai consistentă încercare de a cerceta evoluția clasei politice din Țara Moldovei este semnată de distinsul cercetător ieșean D. Ciurea[79]. Nu mai puțin interesant și original este studiul lui Neagu Djuvara, în care autorul ajunge la o concluzie originală, dar care, totuși, merită atenție și anume că în secolul al XVI-lea „soluțiile radicale", adică execuțiile frecvente ale boierimii deveneau „singură metodă de guvernare posibilă", calificând întregul regim drept „regim oligarhic temperat prin decapitare"[80].

Abia după 1989 studiile consacrate nobilimii românești[81], în diversele sale aspecte, devin mai sistematice[82]. Cea mai prodigioasă rămâne cercetarea genealogică; apariția unor studii dedicate legăturilor de rudenie dintre marile familii nobiliare cu toate implicațiile politice ce reies de aici au facilitat mult cercetarea noastră[83].

De altfel, în demersul nostru am pus accentul înainte de toate pe studierea izvoarelor din epocă, atât a celor documentare, cât și a celor narative. Pe ele se sprijină majoritatea conjecturilor și concluziilor noastre.

Din colecțiile de documente interne ne-am folosit de *Documenta Romaniae Historica*[84], inerentă pentru cercetarea istoriei Țării Moldovei de la sfârșitul secolului al XIV-lea și secolul al XV-lea. Pentru secolul al XVI-lea și primul sfert al secolului al XVII-lea pe lângă colecția menționată, de un neprețuit folos, chiar dacă are marele neajuns să nu prezinte documentele în original, ne-a fost colecția *Documente privind istoria României*[85] seria A, Moldova, dar și *Indicii de nume* și *de locuri* ai acestei colecții, apărute prin strădania lui Al. I. Gonța și al editorului lor Ioan Caproșu[86]. De asemenea, trebuie să menționăm și culegerea *Moldova în epoca feudalismului*[87] publicată la Chișinău, care completează colecția documentelor interne publicate, mai ales cu cele găsite în arhivele sovietice. Prețioase informații au fost culese din volumele de documente privitoare la istoria celor două capitale Suceava[88] și Iași[89]. Facilitarea cercetării a fost asigurată de

[76] BRĂTIANU 1995 BRĂTIANU 1974-1975; BRĂTIANU 1946; BRĂTIANU 1947; BRĂTIANU 1946a; BRĂTIANU 1950; BRĂTIANU 1996.

[77] PANAITESCU 1965; CIHODARU 1964.

[78] STOICESCU 1968.

[79] CIUREA 1965; CIUREA 1980.

[80] DJUVARA 1987.

[81] Vezi, spre exemplu, articolul lui ZACH 1994, 157-162 și ȚIGHILIU 1998, 138-172, cu un capitol dedicat boierimii românești.

[82] Vezi cele două articole programatice pentru cercetarea fenomenului în ambele țări românești la CERNOVODEANU 1994; GOROVEI 1994.

[83] Investigațiile de acest gen au demarat încă în deceniul al VIII-lea al secolului trecut (GOROVEI 1971; STOICESCU 1971c; STOICESCU 1971a; GOROVEI 1975), continuând fructuos după 1989.

[84] *DRH* I-III, și prin amabilitatea domnului profesor universitar dr. Ioan Caproșu, căruia îi mulțumim și pe această cale, a vol. VII (în mss.).

[85] DIR, XVI/1; DIR, XVI/2; DIR, XVI/3, DIR, XVI/4, DIR, XVII/1, DIR, XVII/2; DIR, XVII/3; DIR, XVII/4: DIR, XVII/5.

[86] GONȚA 1990; GONȚA 1995.

[87] MEF 1961; MEF 1978.

[88] SUCEAVA 1989.

[89] IAȘI 1999.

existența Catalogului documentelor moldovenești[90] precum și a unei serii de cataloage documentare publicate în diverse arhive regionale[91], precum și al unor culegeri mai vechi, dar nu mai puțin importante, editate de Th. Codrescu[92], Gh. Ghibănescu[93], Ioan Bogdan[94], Mihai Costăchescu[95] și N. Iorga[96]. De un real folos ne-au fost și colecțiile regionale editate de L. T. Boga[97] , Teodor Bălan[98] sau Aurel Sava[99].

Dintre documentele externe, neprețuită pentru orice cercetător al secolului al XVI-lea rămâne colecția Hurmuzaki[100], complimentată de valoroasa culegere de documente polone culese de Fr. Papeé[101], Ilie Corfus[102] și Th. Holban[103]. Nu mai puțin valoroasă este și colecția documentelor editate de A. Veress[104], precum și colecțiile de documente turcești[105].

Pe lângă materialul documentar editat, la întocmirea lucrării au fost folosite și materiale din bibliotecile și arhivele din București, Iași, Chișinău, Cernăuți și Moscova.

Metoda noastră de cercetare s-a sprijinit și pe studiul izvoarelor narative din epocă, care le-au completat în mod organic pe cele documentare. Astfel, o atenție specială a fost acordată cronicilor slavo-române din secolele XV–XVI, publicate de I. Bogdan[106] și cronicii lui Grigore Ureche[107], care conține informații extrem de prețioase privitoare la istoria politică din secolul al XVI-lea. Chiar dacă nu egalează ca importanță pentru perioada în discuție lucrarea precedentă au fost consultate și cronicile lui Nicolae Costin[108], Ion Neculce[109] Axintie Uricariul[110] și a învățatului domn Dimitrie Cantemir[111]. Știri prețioase am putut găsi și în cronicile Țării Românești[112].

---

90 CDM 1975.
91 CDASI 1989; CDG 1958; TDS 1983; TDG 1988.
92 CODRESCU 1852.
93 GHIBĂNESCU 1906; GHIBĂNESCU 1926.
94 BOGDAN 1913.
95 COSTĂCHESCU 1931; COSTĂCHESCU 1932, COSTĂCHESCU 1933, COSTĂCHESCU 1940; COSTĂCHESCU 1943.
96 IORGA 1898, IORGA 1899, IORGA 1899a, IORGA 1901, IORGA 1905, IORGA 1913, IORGA 1932.
97 BOGA 1929.
98 BALAN 1933.
99 SAVA 1937; SAVA 1944.
100 HURMUZAKI, I/1; HURMUZAKI, II/1, HURMUZAKI, II/2; HURMUZAKI, II/3; HURMUZAKI, II/4; HURMUZAKI, II/5; HURMUZAKI, III/1; HURMUZAKI, III/2, HURMUZAKI, S. I/1; HURMUZAKI, S. II/1; HURMUZAKI, VIII; HURMUZAKI, XI; HURMUZAKI, XII; HURMUZAKI, XIII; HURMUZAKI, XIV/1; HURMUZAKI, XIV/3, HURMUZAKI, XV/1.
101 ACTA ALEXANDRI 1927.
102 CORFUS 1978; CORFUS 1979.
103 HOLBAN 1965; HOLBAN 1976; HOLBAN 1982.
104 VERESS 1914; VERESS 1929; VERESS 1930; VERESS 1931; VERESS 1932.
105 DOCUMENTE TURCEȘTI 1976; CDT 1965.
106 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE.
107 URECHE 1958.
108 COSTIN 1942, COSTIN 1976.
109 NECULCE 1955, NECULCE 1982.
110 URICARIU 1993.
111 CANTEMIR 1973.
112 ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI 1960; POPESCU 1984.

Din izvoarele narative externe menționăm culegerea de cronici turcești[113], lucrările unor scriitori poloni[114], precum și mărturiile unor călători străini[115].

Am mers în cercetarea problemei pe filonul cronologic, metodă ce ni s-a părut mai oportună și mai eficientă pentru stabilirea evoluției raporturilor dintre autoritatea centrală și marea boierime moldoveană, decât pe parcelarea lucrării pe probleme, riscantă în avalanșa de date factologice cu care s-a operat. Limitele cronologice ale lucrării cuprind anii 1504, de la moartea lui Ștefan cel Mare până la 1595, sfârșitul domniei lui Aron vodă Tiranul. Data *terminus* nu este o simplă preluare din tradiția cronicărească, ci este determinat de faptul că cu domnia lui Ieremia Movilă pune începutul unei noi etape istoria politică a Țării Moldovei, caracterizată prin monarhia stărilor. Efemera domnie a uzurpatorului Ștefan Răzvan nu este analizată aici decât pasager, deoarece nu este relevantă pentru natura raporturilor dintre marea boierime și domnie, acesta fiind perceput mai mult ca un „locotenent" al lui Sigismund Báthory[116].

Bazându-ne pe materialele culese din totalitatea izvoarelor arătate mai sus, precum și pe bibliografia parcursă, am ajuns la compartimentarea lucrării de față în șase capitole, care, după părerea noastră, evidențiază cel mai bine principalele etape și probleme ale evoluției raporturilor dintre marea boierime și domnie în secolul al XVI-lea.

Primul capitol este dedicat domniei lui Bogdan al III-lea, urmașul lui Ștefan cel Mare. Contestat la urcarea pe tron, domnul a reușit să-și apropie marea boierime care, până la urmă va ajunge un sprijin important pe parcursul întregii sale domnii.

Cel de-al doilea capitol va lua în discuție evenimentele legate de prima criză majoră a raporturilor dintre autoritatea centrală și clasa politică a Moldovei în secolul al XVI-lea – rebeliunea armată de la 1523. Se va urmări evoluția marii boierimi de la urcarea în scaun a lui Ștefăniță, pe timpul minoratului acestuia și până la declanșarea conflictului ce a generat prima schimbare majoră în componența elitei politice moldovenești.

În capitolul al treilea al lucrării, ne vom preocupa doar de prima domnie a lui Petru Rareș deoarece, privită sub prisma raporturilor dintre autoritatea centrală și marea boierime, aceasta este cea mai relevantă. Evenimentele de la 1538 apar ca un rezultat firesc, chiar dacă nu și unul obligatoriu al evoluției marii boierimi în condițiile dezvoltării desinestătătoare al statului medieval moldovenesc. Implicația politică crescândă a factorului otoman în treburile publice ale țării după această dată au fost de natură să altereze puternic raporturile „firești" dintre elitele politice și domnie. Plus la aceasta, din punctul de vedere al acestor raporturi domniile, fie și efemere, ale lui Ștefan vodă Lăcustă și Alexandru vodă Cornea nu mai pot fi privite doar ca un *intermezzo* al domniilor lui Rareș. De aceea, pentru a nu periclita principiul cronologic se va urmări analiza raporturilor respective până la momentul crizei de la 1538.

Capitolul al IV-lea, cel mai consistent, ca material și semnificații va cerceta evoluția raporturilor politice dintre marea boierime și domnie în condițiile agravării suzeranității otomane (1538-1572). În această perioadă au loc primele schimbări violente ale dom-

[113] CRONICI TURCEȘTI 1966.
[114] PAPIU-ILARIAN 1864; NĂSTASE G. 1925.
[115] PANAITESCU 1930; CĂLĂTORI STRĂINI 1968; CĂLĂTORI STRĂINI 1970, CĂLĂTORI STRĂINI 1971.
[116] REZACHEVICI 2001,788-789.

niei (Ştefan Lăcustă, Ştefan Rareş, Despot vodă), iniţiate chiar de marea boierime, dar şi cele mai mari masacruri ale nobilimii organizate de domni. Acum se profilează foarte clar şi cele două opţiuni în politica externă urmate atât de domnie, cât şi de clasa politică – cea pro-creştină şi pro-otomană.

În capitolul al V-lea se va analiza mai pe larg domnia lui Ioan vodă şi mai ales discutata problemă a responsabilităţii boiereşti în căderea domnului şi înfrângerea de la iezerul Cahulului. O atenţie deosebită va fi acordată analizei izvoarelor care au dus la crearea şi răspândirea „mitului" Ion vodă.

Ultimul capitol va fi dedicat domniilor antitetice, în raporturile cu boierimea, ale lui Petru Şchiopul şi Aron vodă. Cu toate că ambele au fost produsul noului sistem de relaţii cu Poarta, prima a fost văzută ca un model al colaborării dintre factorii de decizie a ţării, cea de-a doua, din contra, s-a caracterizat prin totala ignorare a clasei politice, sprijinindu-se, înainte de toate pe factorul extern.

Încheiem această introducere cu speranţa că lucrarea de faţă va constitui o contribuţie la elucidarea istoriei politice al secolului al XVI-lea şi că va izbuti să pună în circulaţie constatări şi concluzii capabile să stimuleze cercetările viitoare într-o problemă cu adânci implicaţii în istoria noastră naţională.

CAPITOLUL I
RAPORTURILE MARII BOIERIMI MOLDOVENE CU BOGDAN AL III-LEA (1504-1517)

Perioada domniei lui Bogdan vodă, cât şi cea a fiului său Ştefăniţă vodă, a fost privită în istoriografie doar ca una de tranziţie între două mari şi glorioase epoci ale Moldovei medievale, fiind tratată în mod corespunzător. Drept exemplu poate fi adusă singura monografie dedicată succesorului marelui domn, scrisă acum 95 de ani[1]. Cu toate apelurile făcute de istorici de a relua tema, aceasta rămâne în continuare doar ca un deziderat[2], iar în marele sinteze de istorie naţională autorii s-au axat mai ales pe politica externă activă dusă de voievod, fără însă a se atrage cuvenită atenţie problemei relaţiei tânărului domn cu boierimea[3]. Recent au apărut câteva studii ce analizează diverse aspecte ale domniei în cauză, cum ar fi: identificarea persoanei succesorului imediat al lui Ştefan cel Mare[4], încercarea de a reconstrui "ideologia" autorităţii centrale în timpul lui Bogdan vodă, pornind de la "o lectură actualizată" a unui pasaj din *Cronica moldo-rusă*[5], precum şi politica domnului faţă de marea boierime[6].

Deoarece raporturile dintre domnie şi marea boierime în istoriografie au fost prezentate destul de sumar şi, uneori, tendenţios şi fără o acoperire documentară suficientă, ne propunem să efectuăm o cercetare mai amplă a problemei, bazându-ne înainte de toate pe analiza izvoarelor, coroborându-le pe acestea cu rezultatele istoriografice. Pentru aceasta vom folosi colecţiile de documente editate de M. Costăchescu[7], corpusurile de documente interne[8] şi colecţiile de documente externe datorate lui Eudoxiu de Hurmuzaki[9], precum şi alte surse. O deosebită valoare pentru această cercetare o au sursele narative din epocă[10].

Domnia lui Ştefan cel Mare a fost una autoritară, această manieră de guvernare fiind în mare parte justificată de eforturile întreprinse pentru a menţine independenţa şi chiar existenţa statului. Înţelegând bine că, puterea marii boierimi rezida în primul rând în domeniile întinse ale acesteia, marele domn încearcă să minimalizeze ponderea marilor proprietari funciari în structurile statului. Cu multă pertinenţă s-a promovat politica de schimbare a componenţei Sfatului domnesc în care încep să prevaleze nu reprezentanţii marelui domeniu funciar, ci reprezentanţii Curţii – dregătorii. Pe de altă parte, s-a urmărit creşterea influenţei dregătorilor în instituţiile administrative, militare şi politice ale statului. Ca rezultat, către sfârşitul domniei sale, Sfatul domnesc este compus numai din înalţii funcţionari de la Curte[11].

---

1 MARINESCU 1910.
2 GOROVEI 1991, 71.
3 XENOPOL 1986, 420-429; IORGA 1996, 187-209; GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 262-265; ISTORIA ROMÂNIEI, 1962, 610-613.
4 BURAC 1988.
5 PECICAN 1994.
6 PÂSLARIUC 1996-1997.
7 COSTĂCESCU 1940; COSTĂCHESCU 1943.
8 Colecţiile *Documenta Romaniae Historica*, seria A, Moldova (DRH) şi *Documente privind istoria României*, seria A, Moldova (DIR).
9 HURMUZAKI, II/1; HURMUZAKI, II/2; HURMUZAKI, VIII.
10 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE; URECHE 1958.
11 GIURESCU 1926, 98.

Duritatea cu care uneori s-au atins aceste obiective a generat şi reacţii, explicabile de altfel, din partea unei părţi a marii boierimi care s-a arătat nemulţumită faţă de asemenea presiuni[12]. Marea boierime nu dorea să piardă „iniţiativa" în conducerea statului şi era firesc, precum era firească şi politica lui Ştefan cel Mare de întărire a autorităţii centrale, să caute posibilităţi de schimbare a situaţiei şi aducerea ei la „secolul de aur" al acesteia din prima jumătate a secolului. Totodată, nu putem cădea în extreme, calificând toate acţiunile marii boierimi drept un şir interminabil de trădări şi defecţiuni, ceea ce poate vicia cercetarea problemei[13]. Rezistenţele pot fi explicate şi chiar justificate până la un punct, dacă privim situaţia din perspectiva intereselor lezate ale vechii boierimi. De altfel, este o problemă generală a raporturilor dintre nobilime şi deţinătorii puterilor exclusive în stat[14]. Dimpotrivă, politica inspirată a marelui domn, în ultimii ani de viaţă, a dus la crearea unui echilibru între diverse forţe sociale care, nu în ultimul rând, a contribuit la marile realizări ce i-au caracterizat domnia[15].

Moartea voievodului a generat puternice coliziuni în sânul marii boierimi. Am arătat, cu altă ocazie, că Bogdan cel Orb, singurul fiu rămas în viaţă, nu a fost primit de o parte a marii boierimi, parte din cauza defectului său fizic[16]. Din această cauză, mai mulţi pretendenţi încep să fie activi, căutând sprijinul marilor puteri, dar şi din partea unor facţiuni nobiliare din ţară. De aceea, un eveniment care a determinat, în cea mai mare măsură, natura raporturilor dintre Bogdan vodă şi boierii săi a fost momentul „alegerii" sale la domnie[17]. Conform prevederilor cutumiale, noul domn trebuia să fie confirmat de către „ţară", termen, de altfel, de o fluctuaţie semantică deosebită, fapt care încă continuă să creeze confuzii în rândul cercetătorilor[18]. Dreptul supuşilor de a "hotărî" în ultimă instanţă asupra persoanei conducătorului (numit la germani *Wahlrecht*), permitea ţării să decidă dacă "cel care are un drept personal asupra coroanei *este* apt să o poarte (s. ns.)"[19]. În Ţara Moldovei, se ştie, dreptul la succesiune a fost unul combinat: ereditar-electiv, chiar dacă nu a existat un principiu dinastic coerent[20]. Ştefan cel Mare a încercat să respecte toate formele, pentru a-l impune la tron pe singurul său fiu aflat lângă el. Moartea celui mai mare şi, se pare, celui mai iubit fiu al său, Alexandru[21], survenită la 26 iulie 1496[22], a creat o stare de tensiune la curte. Ultimul fiu legitim, rămas în viaţă, Bogdan-Vlad, născut din căsătoria cu Maria-Voichiţa[23], din anumite motive pe

---

12 CIUREA 1980, 192.

13 GRIGORAŞ 1956, 35-37**.**

14 **Vezi** lucrarea lui TURCHETTI 2003.

15 BRĂTIANU 1995, 126-127.

16 PÂSLARIUC 1996-1997, 3-5.

17 BRĂTIANU 1995, 126-127; PANAITESCU 1965, 117-139.

18 O încercare de a scoate în evidenţă nuanţa juridică la TEODORESCU 1945; CIHODARU 1964, 76-85; SCROPAN 1950, 390-428.

19 FÉDOU 1971, 27.

20 Pentru aspectul juridic al problemei, **vezi** în INSTITUŢII FEUDALE 1988 (sub voce: *domn*); PIPPIDI 1998; PIPPIDI 2001, 50.

21 Inscripţia de pe ctitoria sa, biserica Precista din Bacău, datată 1491 (6999) ianuarie 1 ne arată, cu aproximaţie, data asocierii sale (IORGA 1908, 24). Despre acest voievod **vezi** la GOROVEI 1991, 63-69; GOROVEI 1974, 14-17; REZACHEVICI 2001, 546-552.

22 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 11.

23 Filiaţia este arătată şi de inscripţia de la biserica Volovăţ din 1502 septembrie 15 (KOZAK 1903, 199; **vezi** şi URECHE 1958, 135; GOROVEI 1975, 185-200).

care le putem doar bănui, nu se mai bucura de un sprijin similar din partea boierimii, fapt care l-a îngrijorat pe Ştefan. Constantin Burac observase că, în documentul din 1498 septembrie 24[24], atunci când Bogdan este atestat cu titlul de voievod, deci asociat la domnie, Sfatul domnesc era întărit prin aducerea a trei boieri tineri, cu funcţii militare importante: Negrilă pârcălab de Hotin, Dragoş pârcălab de Neamţ, pe care ulterior Bogdan vodă îl va ridica în funcţia de mare vornic, şi – să reţinem – Luca Arbure, conducătorul eroicei apărări ai Cetăţii de Scaun în timpul războiului moldo-polon, consumat de curând[25]. Nu avem ştiri că între 1496 şi 1504 să se fi produs reacţii ostile directe ale boierimii împotriva unicului succesor . Chiar dacă au şi existat tentaţii de acest gen, Ştefan cel Mare le-a găsit boierilor săi ocupaţii "profilactice", ce nu le mai lăsau timp pentru asemenea manifestări[26]. Moartea domnului, însă, a servit un prilej pentru a redeschide problema. De unde venea această aversiune constantă faţă de candidatura lui Bogdan? Putem da două explicaţii care nu exclude una pe cealaltă.

Prima pare a fi de ordin personal, ţinând de aspectul fizic al lui Bogdan. Am arătat mai sus că, alegerea suveranului de către supuşi trebuia să asigure venirea la putere a unui individ capabil să guverneze, ceea ce presupunea lipsa vreunui defect fizic, cu alte cuvinte candidatul nu trebuia să fie "însemnat" ((în)semnul dizgraţiei divine)[27]. Se pare că a fost tocmai cazul lui Bogdan vodă "cel Orb şi Grozav"[28]. Toate cronicile interne contemporane păstrează o unanimă tăcere asupra acestui fapt, tăcere comandată, lucru lesne de înţeles . Interdicţia dată nu a fost însă "respectată" de către cronicarii poloni (Mechovia, Wapowski, Kromer)[29], iar cu un secol mai târziu de "legea vechimii" s-a folosit Grigore Ureche, un bun cunoscător al izvoarelor "leşeşti"[30]. Nu se ştie dacă acest defect a fost unul nativ sau rezultatul vreunui accident[31]. Wapowski prin afirmaţia: "Erat Bogdanus amisso oculo diformis" ne sugerează că fiul lui Ştefan şi-ar fi pierdut ochiul, neprecizând, însă, în ce împrejurări[32]. Era un impediment serios în calea preluării dom-

[24] DRH, III, nr. 230 "...**вѣра прѣбъзлюбленнаго с(ы)на г(о)с(под)с(т)ва мы, Бѡгдана воєводи**". De menţionat că in documentele interne de la Ştefan cel Mare, Alexandru niciodată nu apare cu titlul voievodal. Cu toate acestea, obiceiul de a-l trece pe asociatul la domnie cu titlul respectiv a fost pentru prima dată folosit de către Alexandru cel Bun în documentul din 1414, august 2, pentru fiul său Iliaş (*DRH*, I, 52, nr. 37). De altfel, însuşi Ştefan a fost asociat la domnie de către tatăl său (*DRH*, II, 11, nr. 11).

[25] BURAC 1988, 252: "La înclinarea balanţei în favoarea lui Bogdan-Vlad, trebuie să-şi fi adus contribuţia şi o parte din membrii Sfatului domnesc, care-l doreau şi care a fost întărit cu noi boieri...". Trebuie totodată menţionat faptul că acest gest putea fi efectuat în condiţiile războiului cu polonii - la acel moment pacea cu regatul Iagellon încă nu era semnată.

[26] Este în primul rând vorba despre campania pentru recucerirea Pocuţiei (**vezi** PANAITESCU 1935, 11). Nu este deloc întâmplător faptul că în timpul acelor campanii Luca Arbure, foarte precaut, şi-a comandat lespedea funerară (KOZAK 1903., p. 8).

[27] Pentru acestea **vezi**, PAILLARD 1875, 356-357; ROUX 1998, 413 şi urm.

[28] Recent acest fapt a fost contestat de către REZACHEVICI 2001, 547-550.

[29] MARINESCU 1910, 24: Mechovia: "..Bogdan...uno oculo orbus", Wapowski: "Bogdanus filius monoculus", Kromer: "Cui (Stephani) Bogdanus filius luscus succesit".

[30] URECHE 1958, 136: "...au fostu Bogdan vodă grozav la faţă şi orbu de un ochiu".

[31] Nu putem pune însă la îndoială existenţa defectului. În una din lucrările noastre am emis ipoteza că în portretul lui Bogdan vodă de pe tabloul votiv al bisericii mănăstirii Dobrovăţ pictorul ar fi sugerat disproporţia dintre mărimea ochilor domnului, cu toate că de la decesul acestuia trecuse cel puţin un deceniu (ULEA 1961). Cu toate că în iconografie puţine lucruri sunt întâmplătoare, îndoieli în această privinţă au fost formulate de către REZACHEVICI 2001, 547-548.

[32] WAPOWSKI 1874, 62.

niei, însă Ştefan cel Mare nu avea de ales. Bogdan era unicul său fiu rămas în viaţă şi crescut în ţară, prin urmare nu era nici omul polonezilor, nici al otomanilor sau al ungurilor. Iar pentru Ştefan cel Mare acest fapt, fără îndoială, era foarte important: de aici vine şi fermitatea cu care şi-a impus decizia.

A doua explicaţie poate avea o conotaţie politică. Se ştie că încă la începutul anului 1504, Alexandru, regele Poloniei, le vorbea dietelor Prusiei că tronul de la Suceava era râvnit nu mai puţin de patru pretendenţi[33], pribegiţi în ţările învecinate Moldovei. O asemenea "ofertă" nu putea să nu atragă atenţia unor boieri din ţară, dornici de afirmare şi evadare din anonimatul politic impus de autoritatea marelui domn. De aceea, o parte din clasa politică ar fi insistat asupra altei candidaturi, decât cea dorită de Ştefan. Nu este exclus ca această opţiune să reiasă şi din defectul fizic al lui Bogdan.

Avem două surse principale din epocă[34], a căror confruntare ne va permite să înţelegem mai bine evenimente ce au precedat şi au succedat moartea lui Ştefan.

Primul izvor, sub aspect cronologic, este scrisoarea regelui Alexandru către episcopul Luca de Varmia din 15 iulie 1504[35]. Ea cuprinde ştirile aduse la Cracovia de solii din Cameniţa şi Lvov, confirmate de scrisorile primite de la negustorii moldoveni şi de unii negustori din Cameniţa, aflaţi în acele zile la Suceava[36]. Astfel, aflăm că, atunci când voievodul închidea ochii ("sub tempore autem mortis palatini"), de la Constantinopol s-a întors marele logofăt Ioan Tăutu, trimis să plătească tributul cuvenit, însă nu de unul singur, ci împreună cu un important sol turcesc, care aducea cu sine însemnele de investitură pentru noul domn[37]. De menţionat acest amănunt – dreptul sultanului de a confirma noul domn vine din acea epocă, ca urmare a faptului că Moldova se afla deja şi sub protectoratul Porţii[38]. Nu este exclus că la această stare de lucruri să fi contribuit şi tratatul ungaro-otoman din 20 august 1503, care a delimitat interesele în zonă ale părţilor contractante[39]. Tot în premieră este şi apariţia în Cetatea de Scaun a unui pretendent "oferit" de Sultan, în cazul în care clasa politică a ţării ar avea probleme în alegerea noului domn. El vine împreună cu solul otoman[40] şi este identificat cu viitorul domn Ştefan Lăcustă, aflat ca ostatic la Poartă[41]. De aici reiese că, la Constantinopol se ştia despre iminenţa morţii lui Ştefan[42]. Gravitatea momentului este accentuată de prezenţa

---

33 "Studii ", XXII, 1969, nr. 2, p. 420.

34 Ambele izvoare de altfel nu constituie o noutate pentru istorici; totuşi, o confruntare între ele s-ar impune.

35 ACTA ALEXANDRI 1927, 416-417; acelaşi document este reprodus la PANAITESCU 1935, 13-15.

36 ACTA ALEXANDRI 1927, 416: " fuissemus Cracoviam, ipso festo Sanctae Margarethae advenerunt nobis eodem die nuntii ex Kameniec, Leopoli, aliis que locis et castris Walachiae finitimus, quibus ad pro re vestra et certa scribitur Iohanem Stephanum palatinum Walachiae, feria tertia festi Visitationis Mariae, mortem obiise, quam novitatem indubitatum confirmarunt scripta mercatorum ex Walachia et nostrorum de Kameniec, qui tunc Soczaviae, dum palatinus moriretur, affuerunt".

37 ACTA ALEXANDRI 1927, 416*:* "...advenitque cum eo magnus et notabilis imperatoris nuntius, afferens secum insigne banderium sau vexillum pro instituendo et perficiendo in Walachia novo palatino".

38 GOROVEI 1980, 651.

39 GOROVEI 1980, 651; DECEI 1978, 145; BERZA 1988, 287-298.

40 ACTA ALEXANDRI 1927, 416: "Nuntius autem Turcorum imperatoris instant et conatur non Bodganum filium palatini, sed eum quem secum adduxit...".

41 GOROVEI 1975, 191; un alt punct de vedere îl întâlnim la REZACHEVICI 2001, 567-571.

42 La sfârşitul lui februarie regele Vladislaw avea temeri că moartea lui Ştefan cel Mare va fi un prilej pentru otomani de a ataca Transilvania (HURMUZAKI, XV/1, 164).

la Suceava şi al unui detaşament militar otoman, destul de mare ("nonparvae Turcarum copiae"). Regele precizează că acesta venea din garnizoanele dunărene[43]. Probabil, prezenţa acestui detaşament a provocat nelinişti în Ungaria, unde se credea că Moldova poate fi atacată de către otomani[44].

Un pasaj interesant dar, totodată, controversat, ni-l prezintă pe Luca Arbure drept un candidat la scaunul ţării. Fiind bănuit de ambiţii princiare ("habens eundem de ambitione palatinatus suspectum"), el a fost atacat prin înşelăciune ("insidiis"), fără a preciza de cine, dar a scăpat teafăr şi nevătămat în cetatea al cărei pârcălab era ("salvus tamen et incolumnis in castrum evasit"). Deşi P. P. Panaitescu se întreba dacă nu existau totuşi legături, "neştiute de noi"[45], care l-ar apropia de familia domnitoare, pentru D. Ciurea lucrurile erau însă clare. Istoricul ieşean sesiza reflectarea ambiţiilor politice, îndreptate spre domnie, ale lui Arbure în "tabloul votiv şi "blazonul" său de pe baldachinul în stil gotic din ctitoria sa de la Solca <de Jos>"[46]. Nu este clar, până la urmă, în ce mod feciorul lui Cârstea Arbure[47], pârcălabul Neamţului[48], a putut pretinde tronul, fiind cunoscut faptul că, la acea vreme "pre obiceiul ţării nu să cădiia altuia domniia, fără carile nu vrea fi sământă de domnu"[49]. Prin urmare, nimeni nu avea dreptul să aibă "ambiţii princiare", fără a demonstra o legătură pe linie paternă cu familia domnitoare[50]. În asemenea situaţie, cea mai plauzibilă explicaţie, după părerea noastră, este ace a oferită de C. Cihodaru, care vedea în acţiunile lui Arbure dorinţa de a exercita o tutelă asupra lui Bogdan[51]. Este foarte greu să stabilim măcar cu aproximaţie cine a fost organizatorul atacului asupra lui Arbure, mai ales că Ştefan cel Mare, la acea dată, după toate probabilităţile, era deja mort. În orice caz, nu credem că, în timpul vieţii sale, să se fi întâmplat asemenea dezor-

---

43 ACTA ALEXANDRI 1927, 416: "Advenerunt etiam cum eo non parvae Turcarum copiae, qui castra metati jacent ad rippas Danubij; incertum quorsum diversant".

44 HURMUZAKI, II/2, p. 525, scrisoarea regelui Vladislav din 25 iulie 1504 ("festo beati Jacobi Apostoli"). De altfel, în scrisoarea lui Leonardo di Massari, despre care va fi vorba mai detaliat mai jos, se vorbeşte despre un corp otoman ce atingea "60 mii de persoane de la turc", HURMUZAKI, VIII, 40-41; **vezi** şi informaţiile lui Sanudo (DENIZE 2004, 150).

45 PANAITESCU 1935, 15.

46 CIUREA 1980, 194.

47 ZOTTA 1928, 311-312; STOICESCU 1971a, 261; SZÉKELY 1998, 420.

48 KOZAK 1903, 2: "**пан Лꙋка Арбꙋре пръкалаб Соꙋчавски, с(ы)нъ старого Арбꙋре пръкълаба Нѣмецкого**" este chiar mărturisirea portarului gravata pe pisania ctitoriei sale de la Arbure.

49 URECHE 1958, 137.

50 Una din explicaţii ce ar putea da sens frazei din scrisoarea lui Alexandru ar fi o ipotetică legătură cu Muşatinii a soţiei lui Arbure, Iuliana (un nume rar întâlnit în Moldova medievală), despre care nu se cunoaşte aproape nimic. În acest caz, decapitarea fiilor portarului la 1523, Toader şi Nichita, nu ar apărea doar ca un caz de cruzime patologică din partea lui Ştefăniţă; această legătură nu poate fi demonstrată însă în mod cert, din cauza insuficienţei izvoarelor. N. Stoicescu o considera pe soţia lui Arbure, în mod eronat, ca fiică a lui Petru Ezereanu comisul (STOICESCU 1971a, 261, 271). Recent s-a emis ipoteza că Iuliana ar fi fost fiica lui Petrică comisul, fiul lui Hărman pârcălabul de Cetatea Albă (ZAHARIUC, MARINESCU 2004, 173). O nouă ipoteză asupra originii lui Luca Arbure, **vezi** la SZÉKELY 1998, 419-429. Cercetătoarea de la Iaşi consideră că Luca Arbure a fost fiul lui Ioan, unul din fraţii lui Ştefan cel Mare, fapt care ar fi explicat veleităţile la domnie a portarului, precum şi moartea sa împreună cu cei doi fii, Toader şi Nichita.

51 Constantin Cihodaru, Pretendenţi la tronul Moldovei*, între anii 1504-1538*, în AIIAI, XIV (1977), p.105; **vezi** şi SZÉKELY 1998, 421-422.

dini[52]. Luând partea lui Bogdan, Arbure va fi atras astfel dușmănia facțiunii adverse sau chiar a otomanilor, care ar fi putut sta la originile acelui atac. Având în vedere "deosebita milă" și atenția pe care i le-a purtat Bogdan vodă hatmanului în timpul întregii sale domnii, suntem de părerea că, sprijinul lui Arbure a fost substanțial, dacă nu chiar decisiv. Să nu uităm că portarul Sucevei este (re)adus în Sfat la 1498, adică tocmai atunci când contestatul voievod era desemnat succesor, întărind astfel, prin autoritatea sa, decizia lui Ștefan.

De asemenea, observăm că la momentul redactării scrisorii, situația în Cetatea de Scaun rămânea încă neclară, deoarece regele Alexandru nu menționează persoana care a fost aleasă. Din contra, fiind îngrijorat de amestecul în premieră al turcilor otomani în alegerea noului domn, fapt care periclita interesele Iagellonilor în zonă, el dorea trimiterea solilor săi în Ungaria, în Ducatul Lituanian și la consilierii moldoveni (nu la domn!) pentru consultații, vizând ieșirea din situația de criză[53].

Foarte stranie, în această ordine de idei, ni se pare atitudinea luată de marele logofăt Tăutu. Din textul scrisorii reiese că el a fost acela care l-a întovărășit pe solul turc la Suceava. Ne este greu să ne imaginăm ca un detașament militar otoman, destul de impunător, putea să treacă prin toată țara, nefiind împiedicat să înainteze, dacă nu exista permisiunea unui înalt oficial. Aducerea semnelor de învestitură și prezența unui pretendent trezește o ușoară îndoială în privința poziției luate de Tăutu în timpul acelor evenimente. A fost el oare de acord cu candidatura lui Ștefan Lăcustă și ce l-a făcut să adopte o poziție vădit potrivnică voinței domnului său? Prezența otomanilor și al pretendentului adus de aceștia a tensionat foarte mult situația din Cetatea de Scaun. A fost oare logofătul „ispitit" de către sultan, o aluzie în acest sens făcând un pasaj din Ureche[54]? Faptul că nu s-a insistat asupra candidaturii lui Ștefan Lăcustă a arătat că la un moment critic experimentatul logofăt a știut să aplaneze situația, oferind garanții, că noua domnie a țării nu va prejudicia de loc raporturile cu Poarta, fapt care s-a și întâmplat.

Cel de-al doilea izvor este cunoscuta scrisoare a medicului venețian Leonardo di Massari, redactată la Buda la 26 iulie 1504[55]. Rezumând cele cunoscute la acea dată în capitala Ungariei despre starea de lucruri din Moldova, el scrie că după moartea lui Ștefan s-au creat două facțiuni ostile ale marii boierimi, ce trebuiau să se pronunțe privitor la candidatura noului domn[56]. Prima îl susținea pe Bogdan, iar a doua – pe candidatul aflat la turci ("apresso el gran Turco") și ambele facțiuni se certau între ele ("ambe factiones certabant de pari"). Urmează cunoscutul și mult discutatul fragment din scrisoarea medicului venețian, care relatează intervenția lui Ștefan cel Mare. Auzind că o parte din

---

52 Pentru problema crizelor survenite în urma decesului unui principe, **vezi** ELTZE 1978; PARAVICINI BAGLIANI 1994; BOJCOV 2002; BERTELLI 1997.

53 *ACTA ALEXANDRI 1927*, p. 417: " ...mittimus (nuntios-n.n.) in Walachiam ad consiliandos Walachorum animos".

54 URECHE 1959, 135. Pe de altă parte, în istoriografie s-a observat faptul că în cea mai veche versiune a cronicii lui Ureche, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, pasajul cu privirea la dăruirea banilor pentru haraci lui Tăutu și "reinvestirea" acestora în construcția bisericii de la Bălinești lipsește, fiind un adaos târziu: CARDAȘ 1970, 569-570; GOROVEI 1978c, 529. Mai mult ca atât, însăși biserica, conform pisaniei, a fost ridicată încă la 1499 (BALȘ 1926, 139; BULAT 1941, 21).

55 HURMUZAKI, VIII, 40-41.

56 HURMUZAKI, VIII, 40-41: "Statim inter principales barones orta et dissensio de elezer el novo senior".

boieri i-au neglijat voința, el poruncește să fie adus în câmp ("fecit se portare in campum"), acolo unde s-au întrunit facțiunile, și a poruncit să fie decapitați toți principalii instigatori[57]. Autorul scrisorii adăuga că, Ștefan a procedat în pragul morții exact cum procedase și în timpul vieții. Motivul acestei intervenții dure, chiar după spusele lui Ștefan, era că doar fiul său mai mare ("fiol primogenito")[58] ar putea să-i continue politica și să apere țara de inamici ("rezerli et defenderli da li inamici"). Nici aici intuiția nu l-a înșelat. Discursul domnului, nelipsit de conotații ironico-anecdotice[59] (cu siguranță rod al imaginației autorului scrisorii), arată că voievodul nu putea să ignore marea boierime în problema alegerii noului domn. Conform acestui document, Ștefan a fost martor cum fiului său i s-a adus jurământul de credință[60], ca peste două zile să închidă ochii (*reddidit spiritum*).

În concluzie, ambele documente ne arătă că la moartea lui Ștefan cel Mare s-au redeschis discuțiile privind succesiunea la tronul țării. La Suceava s-au profilat cel puțin două facțiuni boierești ce susțineau candidaturi diferite: unii pe Bogdan, unicul fiu al lui Ștefan rămas în viață , iar alții – pe un pretendent al turcilor, care a și sosit la Suceava împreună cu un oficial al Imperiului. Știrea că la lista pretendenților se poate adăuga și Luca Arbure nu poate fi luată *ad litteram*, ci mai degrabă sugerează o stare de incertitudine ce domnea atunci la Suceava și implicarea activă a pârcălabului în evenimente, foarte probabil în susținerea lui Bogdan[61]. Fragmentul cu uciderea unor membri ai opoziției ne arată o intervenție a lui Ștefan cel Mare pentru impunerea respectării voinței sale, pe care o credem nefinalizată. Nu putem afla numele boierilor decapitați, în orice caz, este cert că atunci nu și-a pierdut viața nici un boier de Sfat[62]. La un moment dat, Massari scria că, marele domn a procedat atunci, ca și în timpul vieții, adică cu fermitatea ce i-a fost caracteristică. Într-adevăr, situația cerea de la el acțiuni hotărâte. Condițiile, în care s-a instalat la domnie însuși Ștefan și cele ale succesorului său, erau cu totul diferite. La 1457 domnul venea ca un învingător, care și-a cucerit țara cu sabia și, prin urmare, nu-i lăsa țării decât dreptul la o confirmare formală – "închinare[63]". La 1504, situația era mult mai complicată, deoarece candidatul la tron, Bogdan vodă, trebuia re-

---

57 HURMUZAKI, VIII, 40-41: "..li fe pugliar tutti et li fe morir".

58 Știrea că acel candidat, aflat la Poartă, este tot un fiu al lui Ștefan cel Mare ne arată că încă de pe atunci Ștefan vodă Lăcustă se dădea drept fiul și nu nepotul acestuia.

59 Pe baza acestui pasaj, un publicist, de la începutul secolului trecut, glumea că la 1504, în Moldova, au avut loc primele "alegeri democratice", deoarece Ștefan de la început a tăiat capetele opoziției, iar apoi, le-a propus celor rămași să-l aleagă pe cine-l vor dori ei!

60 HURMUZAKI, VIII, 40-41: "si fer portar fora et messe el fiol in sedia sua et fe zurar tutti fidelita et sic creavit filium vayvoda...".

61 Cf. ISTORIA ROMÂNIEI II, 610, unde se afirmă că Luca Arbure a fost conducătorul complotului boieresc.

62 Analiza componenței Sfatului domnesc din ultimul document emis de cancelaria lui Ștefan cel Mare din 1503 octombrie 6 (*DIR*, XVI/1, 41-42, nr. 36) și primul document de la Bogdan vodă din februarie 1505 (*DIR*, XVI/1, 43, nr. 37) ne arată o similitudine perfectă: Ioan Tăutu logofătul, Giurgiu vornic, Ștefu l, Toader și Negrilă pârcălabi de Hotin, Ieremia și Dragoș pârcălabi de Neamț, Șandru pârcălab de Roman, Luca Arbure portar de Suceava, Clănău spătar, Isac vistier, Cozma Șarpe postelnic, Moghilă ceașnic, Frunteș stolnic și Petrică comis.

63 **VEZI** și REZACHEVICI 1992, 26, unde autorul, respingând ideea unei Adunări a Țării în acea epocă, afirmă totuși că domnul era ales: "de către membrii Sfatului domnesc, iar în momentele tensiona te de către reprezentanții unor grupări boierești".

cunoscut ca urmaş, deci sprijinit, de către marea boierime în condiţiile unei conjuncturi nefavorabile, când exista cel puţin un contra-candidat real, solicitat, prea puţin discret, de către Poartă. Ştefan cel Mare îşi dădea foarte bine seama că fără un asemenea sprijin fiul său nu ar fi putut domni, iar cauza întregii sale vieţi ar fi fost pusă în pericol. Până la urmă, aceştia, nu fără presiunea statelor creştine, i-au acordat susţinerea[64]. Grigore Ureche scrie clar că: "După moartea lui Ştefan vodă (s. ns.), cu voia tuturor lăcuitorilor ţării au stătut domn fiiu-său Bogdan vodă"[65]. Astfel, ar trebui să înţelegem că Ştefan cel Mare nu a mai prins să afle dacă fiul său a ajuns să fie recunoscut de către ţară. În sprijinul acestei ipoteze vin şi ştirile cuprinse în scrisoarea regelui polon, care, deşi bine informat despre cele întâmplate la Suceava, la sfârşitul lui iulie încă nu ştia cine este noul domn. Am arătat că la Cracovia şi Buda cu mare îngrijorare a fost primită vestea implicării otomanilor în alegerea domnului moldovean. De aceea, nu este exclus că în acele săptămâni să fi avut loc, totuşi, nişte negocieri, sugerate în scrisoarea regelui Alexandru, la care să fi participat reprezentanţii puterilor creştine din zonă, inclusiv al boierilor moldoveni. Pericolul impunerii unui domn docil faţă de turci i-a făcut pe toţi să cadă de acord cu candidatura lui Bogdan vodă. Este cunoscut faptul că regele Poloniei era mai degrabă înclinat să-l vadă întronat la Suceava pe unul din pretendenţii aflaţi pe lângă curtea sa[66]. Însă conjunctura politică defavorabilă l-a forţat să-l accepte pe Bogdan. În luna august, înaintea noului domn se înfăţişează solia condusă de Ioan Ossolinski, menită să aducă condoleanţele regelui pentru moartea lui Ştefan[67], fapt care atestă recunoaşterea lui Bogdan vodă din partea statelor creştine. Mai mult chiar, un document ulterior arată că polonezii în acea vreme au temperat avântul războinic al lui Radu cel Mare, care dorea să profite de moartea lui Ştefan, atacându-i ţara, chiar dacă unul din candidaţii la tron era chiar nepotul său[68]. O asemenea acţiune ar fi dus la agravarea situaţiei generale în zonă şi le-ar fi adus avantaje în plus otomanilor, lucru cu care polonezii nu s-au putut împăca. În ceea ce-i priveşte pe turci, o confruntare în Europa nu era dorită de Sultan la acea vreme, din cauza unui mare conflict preconizat cu Iranul[69]. Probabil din această cauză ei n-au insistat asupra candidaturii lui Ştefan Lăcustă, evitând un război cu puterile creştine, deci unul pe două fronturi. Deja la 1504 septembrie 8, Bogdan vodă ducea la bun sfârşit ctitoria tatălui său de la Reuseni[70]. Faptul că noul domn avea la acel moment răgaz pentru activitate ctitoricească ne arată că situaţia de criză a fost depăşită, iar *consensus*-ul între forţele politice, ce a fost caracteristic pentru întreaga sa domnie, fusese găsit. Nu este exclus, însă, că şi în noiembrie au existat în Moldova focare de rezistenţă contra noii domnii, deoarece există informaţii că la acea vreme Bogdan "s-a apucat să facă ordine în ţară"[71]. Într-adevăr, nu avem documente de la sfârşitul anului

---

[64] În ISTORIA ROMÂNIEI II, 610 se afirma că domnia lui Bogdan a fost "…rezultatul unei înţelegeri între domn şi marea boierime", concluzie care este greu de contrazis.

[65] URECHE 1958, 135.

[66] ACTA ALEXANDRI, p. 432-433.

[67] ACTA ALEXANDRI, p. 424-425.

[68] HURMUZAKI, II/2, 549.

[69] DECEI 1978, 145-146; **vezi** şi INALCIK 1996, 76-77.

[70] KOZAK 1903, 117:"... **Богдань воєвода въздвиже початок ѡ(тъ)ца своєго и съвръши храм съи въ л(ѣ)то ҂ѕві м(ѣ)с(ѧ)ца септ(ємврия) и**"".

[71] Informaţii din *Jurnalul* lui Sanudo cu data de noiembrie 1504.

1504. Cu toate acestea, conform obiceiului medieval (*regis nonque muritur*), data oficială a întronării şi, prin urmare, a începutului domniei a fost considerată cea de 2 iulie 1504[72], data morţii predecesorului şi nu 30 iunie, cum s-a afirmat recent[73].

Grigore Ureche, făcând bilanţul domniei succesorului lui Ştefan cel Mare, recunoştea: "Iară ce va fi lucrat înlăuntru sau în ţară la noi, dispre partea judeţilor şi a direptăţii, nu aflăm, ci cunoaştem că unde nu-s pravile, din voia domnilor multe strâmbătăţi să faac"[74]. Fragmentul a fost interpretat în istoriografie ca o aluzie la nişte posibile atitudini autoritariste din partea domnului care era "puţin despărţitu de firea tătâne-său"[75]. Evenimentele ce au urmat ne arată, însă, că boierimea a stat alături de Bogdan vodă pe întreaga durată a domniei sale[76]. Într-adevăr, actele de cancelarie ale acestui urmaş al lui Ştefan cel Mare nu atestă nici o confiscare de moşii pentru "hiclenie", după cum nu avem nici o ştire despre boieri pribegi din cauza unei atitudini "tiranice"[77]. Fiind contestat chiar de la începutul domniei, pentru a putea domni în condiţii normale, Bogdan vodă avea nevoie de sprijinul puternicilor boieri ai tatălui său, fapt reflectat în păstrarea integrală a vechiului Sfat domnesc. Era o măsură ce trebuia să ducă la consolidarea domniei[78]. Astfel, vedem că alături de tânărul, ambiţiosul, dar încă neexperimentatul voievod stăteau asemenea figuri ca: marele logofăt Ioan Tăutu, portarul de Suceava Luca Arbure, Giurgea marele vornic, ruda domnului – Clănău spătar, pârcălabul de Neamţ Dragoş, Moghilă ceaşnicul, Cozma Şarpe postelnicul ş.a., ca să numesc aici doar câteva nume de rezonanţă pentru istoria politică a Ţării Moldovei de la sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul celui următor. Această experimentată şi puternică boierime moldovenească, care a ştiut să-şi apere interesele în faţa unui asemenea domn autoritar cum a fost Ştefan cel Mare[79], cerea din partea lui Bogdan vodă multă atenţie şi abilitate politică. Rolul în viaţa politică al "boierilor bătrâni", cooptaţi în Sfat şi angajaţi în viaţa politică încă de Ştefan cel Mare[80], pe întreg parcursul domniilor lui Bogdan al III-lea şi chiar al fiului

---

[72] În inscripţia finală a *Tâlcuirii Evangheliei lui Ioan de Arhiepiscopul Teofilact* de la Putna, copistul Eleazar menţionează că manuscrisul a fost terminat la 25 mai 1509 (7017) în timpul domniei lui Bogdan, „anul domniei al cincilea curgător, care se apropie de al şaselea la 2 iulie" **(а г(о)сп(о)д(с)тва его лѣто пѧтое тєкѫщіе и къ въспрїѧ(т)їю шєстаго приближающомꙋсѧ от м(ѣ)с(а)ца їюл(їа) в)** (BSR, fond. 98, nr. 85, f. 385 r.).

[73] Constantin Rezachevici crede că domnia lui Bogdan începe după ce tatăl său a stabilit succesiunea, adică la sfârşitul lui iunie 1504 (REZACHEVICI 2001, 549-550).

[74] URECHE 1958, 143.

[75] BRĂTIANU 1995, 132.

[76] CIUREA 1980, 199.

[77] Există, totuşi, o singură menţiune de confiscare a unei moşii, păstrată într-un document de la Petru Rareş din 1546 mai 18 (*DIR***,** XVI/1, 501, nr. 452), dar pentru un cu totul alt motiv şi care va fi analizat mai jos.

[78] GIURESCU C., GIURESCU D., 1976, 260. Autorii subliniau că soluţia continuităţii la care apelau domnii, adică integrarea în structurile de conducere a dregătorilor din precedenta domnie, a fost o caracteristică generală a istoriei politice a secolului al XVI-lea.

[79] PANAITESCU 1992; GRIGORAŞ 1956.

[80] Drept exemplu putem aduce fragmentul din textul soliei lui Luca Cârje de la 1523, când diplomatul român relata că, într-un moment greu pentru ţară, în legătură cu evenimentele Ştefăniţă vodă: "... întreba Sfatul său bătrân, ("pytal swoyv radv starvyv") Sfatul bunului său Ştefan ("dzieda swoyeho Stefana rady"), cum s-a ţinut ţara noastră a Moldovei (zemla Woloska)?" (COSTĂCHESCU 1943, 533).

său (până la cunoscutul conflict de la 1523) este cunoscut[81]. Şi nu este vorba aici doar de un raport strict cantitativ. Ilie Minea, în una din prelegerile sale universitare, observa că Ştefan crease la curtea sa o adevărată "şcoală politică" şi unul din meritele acesteia a fost "ghidarea " politicii fiului său şi conducerea ţării pe timpul minoratului lui Ştefăniţă vodă[82]. Documentele epocii sunt şi ele elocvente în această privinţă.

Analizând componenţa Sfatului domnesc din perioada dintre anii 1504-1517, observăm că la lucrările sale în diferiţi ani au participat 31 de dregători[83]. Pentru a domni în linişte, Bogdan apelează la soluţia continuităţii Sfatului, care a fost preluat integral de la tatăl său. Primele schimbări în Sfat au fost operate de el abia după războiul cu Ţara Românească, atunci când îl întăreşte cu noi boieri[84]. În timpul războiului cu Polonia (1509), în Sfat este primită o nouă generaţie de dregători: Grincovici pârcălab de Hotin[85], Văscan de Cetatea Nouă[86], Gavriil Trotuşan vistiernicul şi Toma Căţelean comisul[87]. Lipsa documentelor interne pentru perioada cuprinsă între 1510 septembrie 21 şi 1513 martie 5, cauzată de invaziile tătare, nu ne permite restabilirea dinamicii funcţiilor în Sfat. Din boierii noi apar doar Dragotă Săcuianul ceaşnicul şi Hrană spătarul[88]. După moartea logofătului Tăutu, survenită în cursul anului 1511[89], această funcţie a deţinut-o colegul său în mai multe solii (1497[90], 1506[91] şi 1510[92]) Isac fost vistiernic. Nici pentru următorii doi ani situaţia, în ceea ce priveşte izvoarele, nu este mai fericită. Către sfârşitul anului (1515 decembrie 18[93]) observăm lipsa marelui vornic Dragoş şi pe cea a lui Dan Bolea pârcălabul de Hotin, dispăruţi în vâltoarea evenimentelor din acei ani, ei fiind înlocuiţi de Petre Carabăţ şi, respectiv, Talabă. De asemenea apar şi doi pârcălabi la Neamţ: Costea Cârje, fost stolnic, şi Condrea, un nume nou în Sfat, ca şi cel al lui Stârcea, care a ocupat locul lui Cârje. În ultimul an al domniei lui Bogdan vodă îşi fac apariţia alte nume noi : Toader Bubuiog pârcălab de Cetatea Nouă, Ieremia vistiernicul (document din 1516 decembrie 16)[94]. În cadrul aceluiaşi document mai observăm şi dispariţia neaşteptată a marelui logofăt Isac, înlocuit de Gavriil Trotuşanu.

---

81 Un simplu calcul ne arată că din cei 31 de boieri ce au participat la lucrările Sfatului în aceşti ani 21 îşi încep cariera la curtea marelui domn. Că acest raport de forţe s-a menţinut până în preajma conflictului ne-o arată documentul din 1523 ianuarie 8 (COSTĂCHESCU 1943, 429). Observăm aici că, cel puţin opt (pe care-i cunoaştem cu siguranţă) din cei 17 sfetnici au fost boierii ridicaţi de Ştefan cel Mare: Trotuşan logofătul, Isac, Negrilă, Toader Bubuiog pârcălab de Cetatea Nouă, Luca Arbure portarul Sucevei, Hrană spătar, Eremia vistier şi Cozma Şarpe postelnicul.

82 MINEA 1928.

83 STOICESCU 1971b.

84 În documentul din 1508 februarie 2 (*DIR,* XVI/1, 70, nr. 64) observăm că a fost suplinită după o lungă vacanţă funcţia de mare vornic pe care o ocupă Dragoş, fost la Neamţ, iar în locul său vine Ion Frunteş stolnicul, Dan Bolea devine mare spătar, Coste Cârje mare stolnic, iar Petrică paharnic.

85 COSTĂCHESCU 1940, 475.

86 *DIR*, XVI/1, 83, nr. 78.

87 COSTĂCHESCU 1943, 429.

88 *DIR*, XVI/1, 85, nr. 80.

89 URECHE 1958, 141: "Într-acelaş an (1511, n. ns.) au murit şi Tăutul logofătul".

90 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 11 şi 37.

91 COSTĂCHESCU 1943, 440.

92 COSTĂCHESCU 1943, 454.

93 *DIR,* XVI/1, 98-99, nr. 98.

94 *DIR,* XVI/1, 102-103, nr. 101.

Făcând un bilanț al dinamicii dregătorilor în cadrul Sfatului domnesc, putem face câteva concluzii preliminare:

1) moștenind de la tatăl său Sfatul domnesc (Ioan Tăutu[95], Ștefu[96], Giurgea Dolh vornicul[97], Toader[98] și Negrilă[99] pârcălabi de Hotin, Eremia[100] și Dragoș[101] pârcălabi de Neamț, Șandru pârcălab de Cetatea Nouă[102], Luca Arbure portarul Sucevei[103], Clănău

---

95 Despre această ilustră persoană a Evului Mediu românesc, cu cea mai lungă carieră în cadrul aceleiași dregătorii (1475-1511) (COSTĂCHESCU 1948, 25-28; STOICESCU 1971a, 287-288; GOROVEI 1978, 237-251 și CAZACU, 1994, 102-105). Personalitatea sa este prea bine cunoscută ca să mai stăruim asupra ei. Menționăm doar faptul că o fiică de a sa a fost căsătorită cu Dragotă Săcuianul ceașnicul (*DIR*, XVI/1, 295, nr. 260).

96 Unul dintre cei mai fideli boieri ai lui Ștefan cel Mare și descendent dintr-un vechi neam boieresc (COSTĂCHESCU 1940, 263-264), unchiul de soră a lui Grincovici pârcălab de Hotin (*DRH*, XVI/1, 85, nr. 80).

97 Cariera acestui dregător (vornic între 1503 și 1506) la COSTĂCHESCU 1940, 390-395.

98 Persoană puțin cunoscută deoarece apare doar ca martor în Sfatul domnesc (1493-1510), fără a i se cunoaște posesiunile. Nu-l înregistrează din această cauză nici STOICESCU 1971a; **vezi** și GONȚA 1995, 674.

99 Nu se poate stabili cu certitudine descendența acestui boier care a avut o carieră politică lungă (1498-1530), știind să iasă cu bine din momentele "delicate" cu care a fost împresurată această perioadă (GONȚA 1995, 505).

100 Începe cariera în Sfatul lui Ștefan ca mare postelnic (1481-1495), apoi ca pârcălab de Neamț (1495-1513). Pe baza documentului din 1495 ianuarie 12 (*DRH*, III, 297-298, nr. 161), unde se arată că acesta împărțea satul Ecușani cu Clănău spătarul, GONȚA 1995, 289, a presupus rudenia între acești doi demnitari.

101 Este numit pârcălab de Neamț la 1498 septembrie 24 (*DRH*, III, 408, nr. 230), atunci când Ștefan cel Mare îl proclamă drept succesor pe Bogdan, semn de fidelitate față de noul voievod. Nu întâmplător, acesta din urmă, după cum am arătat mai sus, îl numește mai târziu mare vornic (între 1513-1515). A fost socrul lui Petre Carabăț (*DIR,* XVI/1, 425, nr. 388 și în special articolul lui GOROVEI 1981-1982, 307-316). Într-un pasaj din articolul nostru am comis un *lapsus calami,* arătând incorect că a fost socrul său, fapt indicat de către SZÉKELY 2002, 243, n. 45. De altfel, în alt loc arătam legătura corectă (PÂSLARIUC 1996-1997, 10, n. 116).

102 A fost un boier loial Bogdăneștilor. Mare comis (1486-1492), apoi pârcălab la Cetatea Nouă (1492-1508), rămâne în Sfat fără titlu până la 1520 (34 de ani în Sfatul domnesc!) (STOICESCU 1971a, 286).

103 Una dintre cele mai însemnate figuri ale epocii. Descendent dintr-un vechi neam nobiliar moldovenesc, fiul eroului apărării Cetății Neamțului de la 1476, unde și-a pierdut, probabil, viața (**vezi** CAPROȘU 1967, 7). Ne întrebăm cu această ocazie dacă nu cumva în memoria tatălui său a poruncit Luca să fie isprăvită construcția ctitoriei sale de la Arbure, către data de 29 august, atunci când se sărbătorește hramul "Tăierii Capului Sf. Ioan Botezătorul"? Nu este întâmplător faptul că această sărbătoare este dedicată martirilor, fiind ușor de a face o paralelă cu biserica de la Reuseni, care are același hram și este dedicată memoriei tatălui ctitorului, căzut de moarte violentă în acea localitate (ȘIMANSCHI 1982). Arbure primește postul de portar al Cetății de Scaun încă la 1486 septembrie 14 (*DRH*, II, 406, nr. 264), pe care l-a deținut toată viața. Dispare apoi pentru o anumită perioadă din Sfat, păstrându-și totuși funcția, deoarece în documente nu apare nimeni ca titular al acestui post. Reapare printre marii sfetnici la 1497 septembrie 24, ca semn de recunoștință pentru eroica apărare a Cetății de Scaun în timpul războiului, al cărei comandant era (încă o dovadă că nu și-a pierdut locul în Sfat). A fost un boier loial domnului, dacă este să trecem peste "episodul" de la 1504, cu o mare autoritate, izvoarele indicându-ne clar că a fost printre primii sfetnici ai țării ("ïðúâoêaçaòeëü") (Macarie). Wapowski îl caracteriza astfel: "Copacius, vir fortis et magni apud suos homines". Perpetuarea numelui Arbureștilor s–a datorat fiicelor sale, deoarece fii lui au pierit în vâltoarea evenimentelor de la 1523. Din mai multe fete câte a avut, să reținem aici numele Sofiicăi, care a fost căsătorită cu Gavriil Trotușanul.

spătarul[104], Isac vistierul[105], Cozma Şarpe postelnicul[106], Cozma Moghilă ceaşnicul[107], Frunteş stolnicul[108] şi Petrică Hărmanovici comisul[109]), Bogdan vodă destul de lent, "în valuri", ca să nu provoace cezuri grave, admite în structurile de guvernământ noi boieri. Primul val poate fi încadrat cronologic între anii 1507 şi 1510. În prima etapă, după războiul cu Ţara Românească şi cu Polonia, apar nume noi: Dan Bolea spătar[110] ce–l înlocuieşte pe Clănău, care a ieşit din viaţa politică[111], Coste Cârje stolnicul[112]

---

104 Încă un boier înrudit cu familia domnitoare prin soţie. "Cneaghina" lui a fost Dragna, fiica hatmanului Şendrea şi a surorii lui Ştefan cel Mare, Maria, prin urmare, vară cu Bogdan vodă: "a noastră semînţie", cum o numeşte în documentul din 1508 martie 2 însuşi domnul (*DIR*, XVI/1, 75, nr. 71). Mare spătar (1486-1507) a fost încuscrit cu Ieremia vistiernicul (*DIR*, XVI/4, 215); **vezi** şi COSTĂCHESCU 1940, 222-225; STOICESCU 1971a, 265.

105 Alt boier cunoscut în epocă. Îşi începe cariera ca vistier de pe la 1489, atunci când este menţionată soţia lui, Neacşa, "fata unui vornic, giupâneasa lui Isac vistier" (*DRH*, III, 98, nr. 52). A fost un subaltern de-al lui Boldur marele vistier, al cărui post îl ocupă la 1491 şi până la 1508. Scurt timp, în legătură cu evenimentele de la 1509 ocupă pârcălăbia Romanului, în care funcţie negociază tratatul moldo-polon (1510 ianuarie 22). Din 1511 este mare logofăt. O menţiune interesantă o găsim într-un document de la Bogdan al III-lea, adresat liovenilor (AIR 1865, 7) şi în care se spune că Isac a exercitat funcţia de vameş de Suceava. Din cuprinsul său ar reieşi că Isac a deţinut această funcţie în "cumul" cu cea de mare vistier, însă nu ştim dacă aici a fost o excepţie sau un fapt obişnuit (CAPROŞU 1989, 33).

106 Aparţinea puternicei familii a Găneştilor (GOROVEI 1971, 143-159). Pe întreg parcursul carierei sale a deţinut dregătoria de mare postelnic (1501-1523). A fost un boier foarte influent şi bogat. Soţia sa Drăghina a fost fiica lui Hărman pârcălab (COSTĂCHESCU 1940, 31; STOICESCU 1971a, 328-329).

107 Este cunoscută legenda culeasă de către Ion Neculce în *O samă de cuvinte* legată de aprodul Purece. Cercetările ulterioare au arătat că acest boier, Cozma Movilă, nu a fost strămoşul Movileştilor şi că legenda poate fi mai degrabă o legendă a neamului Purece dornic de preamărire (GOROVEI 1996, 327-332). Funcţia de ceaşnic o deţine între 1490 şi 1507; după aceea rămâne în Sfat ca boier netitrat (1508-1513) (STOICESCU 1971a, 279-280).

108 Descendentul unei vechi familii nobiliare. Înainte de a ajunge în Sfat a exercitat funcţia de stolnic, subalternul lui Matei mare stolnic (*DRH*, III, 34, nr. 20). Această din urmă dregătorie o ocupă între 1489 şi 1507. Dispare din viaţa politică în timpul războiului cu Polonia (COSTĂCHESCU 1940, 351-353).

109 Fiu al lui Hărman pârcălabul, Petrică, conform documentelor interne s-a aflat în dregătoria de comis între 1492 şi 1508. Dispariţia sa de pe scena politică, credem, este legată înainte de toate de evenimentele ce au avut loc în timpul războiului moldo-polon din 1509. Cronica consemnează că Petrică "şafariul", alături de alţi boieri mari a fost luat prizonier în timpul nefericitei bătălii de pe Nistru din 4 octombrie (STOICESCU 1971a, 140). Documentul din 7 martie 1513 (*DIR*, XVI/1, 86, nr. 81) ni-l arată la acea dată deja mort.

110 Credem că acest Dan spătar este aceeaşi persoană cu Dan Bolea pârcălabul de Hotin de la 1510. Spre această părere ne duce observaţia că în textul tratatului din 1510 februarie 7 şi documentul din 1510 septembrie 21 (*DIR*, XVI/1, 82-84, nr. 78) funcţia de spătar rămâne vacantă, iar Dan Bolea este deja trecut staroste de Hotin. Probabilitatea unei confuzii între doi boieri cu un asemenea nume, destul de rar întâlnit la acea vreme, ni se pare infim de mică (**vezi** şi GONŢA 1995, 144). Dan Bolea, probabil, s-a manifestat ca un bun oştean, deoarece a fost remarcat de către domn, care i-a dat două funcţii cu specific militar. Ca pârcălab de Hotin a fost între anii 1510 şi 1513, după care dispare din documente.

111 În documentul din 1508 martie 2 (*DIR*, XVI/1, 75-76, nr. 71) se arată că Bogdan vodă îi întăreşte lui Clănău spătar şi jupânesei sale Dragna mai multe sate, pentru dreaptă şi credincioasă slujbă. În Sfatul domnesc mărturiseşte ca spătar Dan Bolea, de unde rezultă că dispariţia lui Clănău din Sfatul domnesc nu era rezultatul unui conflict.

112 Coste Cârje este reprezentantul unei familii cu puternice tradiţii în viaţa politică a ţării. A fost un subaltern al lui Frunteş, apoi îi ocupa locul (*DIR*, XVI/1, 66-67, nr. 61). Din anul 1515 decembrie 21 (*DIR*, XVI/1, 101, nr. 100) este pârcălab de Neamţ, funcţie ce a deţinut-o până la 1530 (STOICESCU 1971a, 299).

şi Petrică ceaşnicul[113]. Războiul cu Polonia a dus la înrolarea în reprezentanța țării a unor boieri tineri, foarte probabil evidențiați în urma luptelor: Cozma pârcălab de Neamț[114],Vasco de Cetatea Nouă[115], Grincovici de Hotin[116], Toma Cățelean comisul[117] şi Gavriil Trotuşan marele vistiernic[118]. Al doilea val de schimbări a avut loc în a doua parte a domniei lui Bogdan vodă pe parcursul anilor 1510-1517, ca urmare a unei permanente stări de tensiune provocată de conflictele cu tătarii şi cu Țara Românească. Acum apar: Hrană spătarul[119], Talabă pârcălab de Hotin[120], Condrea de Ne-

[113] Petrică paharnicul a avut o carieră vertiginoasă. STOICESCU 1971a, 323, îl credea văr cu Toader Băloş logofătul pe baza documentului din 1562 martie 10 (*DIR,* XVI/1, 158, nr. 154). Mare ceaşnic până la războiul cu Polonia, după care pe scurtă vreme dispare din Sfatul domnesc; devine apoi pârcălab de Cetatea Nouă între 1513 şi 1523. Pe la începutul acelui an, Ştefăniță vodă îl numeşte portar de Suceava în locul destituitului Arbure. După complot cariera sa politică se încheie, probabil din cauza unei atitudini ezitante. Este menționat ca hotarnic la 1528 (*DIR,* XVI/1, 287, nr**.** 253).

[114] GONȚA 1995, 133. Îşi începe cariera pe timpul lui Ştefan cel Mare ca uşier (*DRH,* III, 177, nr. 89). Pârcălăbia Neamțului o deține până la 1515 aprilie 20, însă rămâne în Sfat ca boier netitrat până la 1518 aprilie 23 (*DIR,* XVI/1, 127), după ce dispare din actele interne. Nu este exclusă posibilitatea morții sale în lupta de la Ciuhur.

[115] *DIR,* XVI/1,82-84, nr. 78. Nu cunoaştem prea multe despre acest dregător. Legătura dintre acest Văscan şi boierul Vasco care apare în Sfat fără titlu în timpul minoratului lui Ştefăniță vodă ni se pare plauzibilă, fiindcă nu putea deveni sfetnic, mai ales în acea perioadă, un personaj fără vreo experiență politică.

[116] Făcea parte din puternicul neam al lui Hrinco, cunoscut în secolul al XV-lea (COSTĂCHESCU 1940, 309). A fost nepotul lui Ştefu fost pârcălab (*DIR,* XVI/1, 85, nr. 80). Ajuns pârcălab de Hotin, tovarăş al lui Negrilă, i-a fost devotat domnului în timpul conflictului de la 1523, deoarece rămâne în Sfat ca boier netitrat până la 1528 (STOICESCU 1971a, 309).

[117] Este considerat descendentul boierului Ivan Cățelean din secolul al XV-lea (COSTĂCHESCU 1932, 451). Credem că este acelaşi cu Toma comis, care apare în documentul din 1508 februarie 16 (*DIR,* XVI/1, 72-73, nr. 68), fiind un subaltern al lui Petrică Hărman. Dispare din acte în urma evenimentelor de la 1523.

[118] Cariera vistiernicului, apoi logofătului Trotuşan este foarte bine cunoscută, deoarece a fost implicat în toate evenimentele şi intrigile de la curtea mai multor domni pe parcursul a mai multe decenii. Această "activitate" i-a adus atât de râvnitele măriri (1516, 1538), cât şi căderi imposibil de evitat (1523), iar până la urmă chiar şi moartea de securea gâdelui lui Petru vodă Rareş (1541). A fost etichetat în istoriografie ca un "trădător patologic" luându-se aici drept criteriu loialitatea față de domnie (GRIGORAŞ 1972, 4). Nu putem însă să nu-i recunoaştem şi capacitățile, care au contribuit la longevitatea sa politică. Îşi începe cariera la curtea lui Ştefan cel Mare ca spătar (BOGDAN 1913, II, 468). Pe timpul lui Bogdan vodă (1507) devine vistiernic, secondându-l pe Isac (*DIR*, XVI/1, 62-64, nr. 58). În Sfat apare după război, înlocuindu-l pe acelaşi Isac, căruia, după cum am văzut i s-a dat, pe scurt timp, pârcălâbia de Cetatea Nouă. Tot pe Isac îl înlocuieşte şi în marea logofeție în cursul anului 1516 (*DIR*, XVI/1 103, nr. 101). Nu este exclus să fi fost la mijloc şi o intrigă din partea lui Trotuşan, care a beneficiat din plin de această înlăturare. Rămâne mare logofăt până la conflictul de la 1523, în care s-a implicat neinspirat. Mai atragem atenția asupra faptului că Gavriil Trotuşan nu a fost ginerile lui Luca Arbure, aşa cum mult timp s-a crezut (KOZAK 1903, 56; STOICESCU 1971a, 332). A fost căsătorit cu o Ana (m. 1521 decembrie 5), pe când Sofiica, fiica lui Arbure, greşit considerată soția sa, era cneaghina unui alt Gavriil, dar care a fost vistiernic (de unde şi confuzia), ce se trăgea din familia lui Mihail Misici, aşa cum ne arată documentul de la 1518 noiembrie 9 (*DIR*, XVI/1, 128, nr. 121). Rudenia cu Arbure nu poate fi îndreptățită nici prin ipoteza că soția sa a fost Ana, altă fiică a lui Arbure, care era căsătorită cu Plaxa comisul.

[119] Nu-i putem stabili cariera până la apariția în Sfatul domnesc. Având în vedere funcțiile militare pe care le-a ocupat, trebuie să presupunem că a fost evidențiat şi promovat de către domn pentru capacitățile sale războinice, fapt foarte important pentru acea, de loc liniştită, vreme. Nu ştim în ce măsură a contribuit la obținerea victoriei de către Ştefăniță vodă la 1523, însă ştim că a primit după aceasta una din cele mai importante dregătorii, pe cea de vornic (GONȚA 1995, 652).

[120] Puține lucruri cunoaştem şi despre acest boier. Ascensiunea sa poate avea acelaşi model ca şi al precedentului. Păstrează fidelitate familiei domnitoare în anul de grea cumpănă 1523, pentru care este păstrat în Sfat, chiar dacă nu mai este pârcălab (STOICESCU 1971a, 330).

amț[121], Stârcea stolnicul[122], Petrea Carabăț[123], Ieremia vistiernicul[124] și, nu în ultimul rând, Toader Bubuiog pârcălab de Cetatea Nouă[125].

2) Domnul a recurs la o treptată "împrospătare" a Sfatului ca rezultat al evoluției evenimentelor. Recrutarea unor boieri tineri a fost făcută, de regulă, dintre subalternii marilor dregători, al căror loc în Sfat l-au ocupat (Gavriil Trotușanul, Isac, Ieremia, Toma Cățelean, Dragotă Săcuianul). Am văzut că, mai ales în perioade de extremă tensiune și sforțări de ordin militar, domnul putea să accepte venirea unor boieri cu capacități militare deosebite din afara curții (Dan Bolea, Hrană, Talabă, Stârcea, Condrea, Petre Carabăț). Aceștia, după cum au arătat evenimentele, în marea lor majoritate au fost fideli familiei domnitoare, în timpul cunoscutului conflict de la 1523, Bogdan vodă nu a putut să se lipsească nici de experiența foștilor mari dregători, care au rămas și mai departe să participe la lucrările Sfatului (Șteful, Negrilă, Cozma, Isac, Șandru, Cozma Movilă).
3) Modificările puteau fi operate de către domn atât din inițiativă proprie (bunul plac sau interes de moment), cât și la recomandarea sau chiar insistența marii boierimi. Pentru cazul din urmă putem da exemplul prezenței în Sfat al unor rude ai marilor și influenților sfetnici, ceea ce ne-ar ajuta să surprindem și natura raporturilor din interiorul clasei politice a țării[126]. Astfel, observăm că Șteful este unchiul lui Grincovici, iar acesta din urmă rudă cu Stârcea. Mai mult ca probabil că Dragotă a fost adus în Sfat la stăruințele socrului său, marele logofăt Ioan Tăutul, încă înaintea morții sale (1511). Nu putem trece cu vederea nici tendința ce poate fi observată în această perioadă de a păstra vreo dregătorie în cadrul aceleiași familii[127]. Cel mai grăitor exemplu este cel al lui Dragoș vornicul, căruia îi urmează în funcție ginerele său Petre Carabăț. Recunoaștem că acest boier a dat dovadă de calități militare și politice excepționale, însă faptul că el a obținut o funcție de o asemenea importanță fără vreun obligatoriu în acest caz *cursus honorum* în cadrul Sfatului

---

121 Altă figură enigmatică, căreia nu-i cunoaștem nici ascendența, nici cariera. Dispare din funcție la 1523, cu siguranță fiind una din victimele acelor evenimente. Lipsa izvoarelor nu ne permite nici să stabilim de partea cui a luptat în acel an (GONȚA 1995, 117).

122 Urmaș al cunoscutei familii Tăbuci, Ion Stârcea a fost înrudit prin soție cu un alt membru al Sfatului Grincovici. Fratele său Mihu a fost în aceeași vreme pârcălab de Cetatea de Baltă. A fost fidel lui Ștefăniță alături de alte rude ale sale (STOICESCU 1971a, 325-326).

123 Figură notorie printre marii boieri ai perioadei în discuție. A fost ginerele lui Dragoș vornicul, căruia nu credem că îi succede din întâmplare. Eroul de la Ciuhur, este primul dregător menționat în documente ca vornic al Țării de Jos „capitaneus Inferiorae Moldaviae" (HURMUZAKI, II/3, 442). Puternic implicat în evenimentele de la 1523, fuge în Țara Românească, după care dispare din izvoare.

124 Înrudit cu familia domnitoare prin soția sa Anușca, fiica lui Dragoș, nepoata de fiu a lui Duma pârcălab, vărul lui Ștefan cel Mare (*DIR*, XVI/1, 320-321, nr. 286; COSTĂCHESCU 1940, 116-118; REZACHEVICI 1975, 178-179). Începe cariera ca vistiernic de grad inferior pe la 1499 (*DRH*, III, 432, nr. 243). Făcând parte din partida domnească a fost trimis adesea în solii (STOICESCU 1971a, 304). Nu știm ce motive l-au determinat să ia o poziție ostilă față de Ștefăniță, dar la rebeliune au participat și alte neamuri boierești importante înrudite cu el (ZAHARIUC, MARINESCU 2004, 170-174). După înfrângerea rebeliunii domnul îi păstrează viața, dar, se pare, îl obligă să se călugărească (Evloghie).

125 Acum își începe cariera în Sfatul domnesc unul dintre cei mai fideli boieri ai familiei domnitoare (la SZÉKELY 1995, 86).

126 Pentru așa numita "politica de familie" în stare să modifice politica internă și chiar pe cea externă a statului în funcție de interesele marii boierimi, **vezi** GOROVEI 1994, 87-94.

127 CAZACU 1994, 102-104 observa că din neamul lui Iațco, unul din marii boieri de la sfârșitul secolului al XIV-lea, au ieșit mai mulți logofeți, inclusiv și Ioan Tăutu.

domnesc, nu poate înlătura cel puțin suspiciunea unei eventuale intervenții din partea influentului său socru. Tot aici putem aduce și exemplul portarului de Suceava Luca Arbure, care l-a avut ca subaltern pe nepotul său Dragoș de la Poartă[128]. Nu este exclus că, dacă evenimentele n-ar fi avut o turnură atât de tragică pentru bătrânul portar și neamul său, acest Dragoș i-ar fi ocupat locul.

4) "Partida" domnească în Sfat, pe lângă boierii promovați de voievod în timpul războiului, mai era compusă și din rudele domnului (Clănău spătar și Ieremia vistiernicul), folosiți pentru a susține și promova linia sa politică, au slujit și ca oameni de maximă încredere în diverse solii delicate[129].

Pentru a înțelege mai bine situația creată în Țara Moldovei în timpul domniei lui Bogdan vodă este necesar să punctăm și unele aspecte ale politicii sale față de Biserică. În istoriografie s-a observat că aceste relații au fost dacă nu încordate, cel puțin cu totul diferite față de perioada precedentă[130]. Astfel, N. Grigoraș vedea cauza ostilității înaltului cler față de urmașul marelui Ștefan în defectul său fizic[131], iar de aici, conform mentalității vremii, în credința inaptitudinii acestuia de a domni[132]. Documentele interne dintre anii 1504 si 1517, dar și de mai târziu, ne arată că nici un reprezentant al marelui cler nu făcea parte din Sfatul domnesc, lucru obișnuit pentru epoca lui Ștefan cel Mare. Probabil, atunci a avut loc un conflict între domn și mitropolitul Gheorghe din cauza tăinuirii de către acesta a numelui unui bastard ștefanian crescut în țară – Petru Rareș – despre care va fi vorba în capitolul III. Atitudinea domnului se schimbă după moartea ierarhului în anul 1511[133], manifestată prin numărul crescând al daniilor pentru Biserică[134], ceea ce ar putea servi drept o dovadă în plus pentru ideea unui conflict dintre cei doi[135]. Indiferent de faptul ce a stat la baza acestei adversități, trebuie să subliniem că în câștig de cauză a fost doar marea boierime, influența căreia asupra domniei devine astfel practic nelimitată.

Stabilirea naturii raporturilor dintre marea boierime și domnie, mai ales în condițiile unei acute penurii a izvoarelor, poate fi efectuată și printr-un studiu cantitativ al documentelor interne. Pentru aceasta trebuie să stabilim cuantumul aproximativ (nu putem, evident, ști cu exactitate numărul total al documentelor emise de cancelaria lui Bogdan vodă) al tuturor actelor ai căror beneficiari[136], indiferent de natura documentului – fie

---

128 COSTĂCHESCU 1948, 55 pe baza documentului din 1520 iulie 28.

129 Pentru această problemă, **vezi** STOICESCU 1971c.

130 BOLDUR 1967, 246, observa un "oarecare dezinteres domnesc (al lui Bogdan, n. ns.) față de biserică".

131 GRIGORAȘ 1982, 276-277.

132 ȚIGHILIU 1995, 116.

133 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 191.

134 BOLDUR 1967, 246-247.

135 Nu este exclus ca în acest conflict să se fi implicat și Patriarhul de la Constantinopol, căruia domnul pe la 1508 îi refuză venirea în Moldova (POPESCU-SPINENI 1936, 28). Pe de altă parte, acest refuz poate fi urmarea faptului că Bogdan vodă n-ar fi dorit să provoace nemulțumirea papei, la care domnul Țării Moldovei a apelat pentru a arbitra conflictul moldo-polon.

136 Vom considera "beneficiari" *a grosso modo* nu doar persoanele cărora li se dăruiesc, întăresc și li se vând ocini și cărora li se emite hrisovul, ci și pe acelea care acceptă vânzarea lor, deoarece un document este un act de "deosebită milă" domnească, dacă ne raportăm la numărul mare de stăpâni, care, conform cutumei, trebuie să-și reînnoiască, întărească în sensul direct al cuvântului, posesiunile, iar vânzările-cumpărările și schimburile de ocini numai astfel primesc o valoare juridică. De aceea, credem că grupând documentele pe categorii vom putea, cel puțin aproximativ, să stabilim atitudinea voievodului față de o anumită categorie socială și ponderea acesteia într-o domnie anume.

el danie domnească, cumpărare, vânzare, schimb de ocini, donație particulară – erau marii boieri sau familiile lor. Astfel, observăm că din cele 67 de documente interne ce s-au păstrat de la acest domn[137], în 20 dintre ele figurează marea boierime[138], prin urmare aproximativ 1/3 din numărul total. De aici rezultă că Bogdan vodă în politica sa funciară, în linii generale, urma calea tatălui său, încurajându-i mai ales pe boierii mici şi pe curteni. Analiza cantitativă este doar un indiciu şi necesită, în primul rând, studii comparative cu alte perioade[139].

Dacă Bogdan vodă, urmând politica tatălui său a avut grijă să nu permită crearea unor mari domenii individuale[140], el nu a reuşit să împiedice, însă, gruparea proprietăților pe neamuri, ceea ce a dus la formarea unor vaste domenii familiale, eventuale epicentre ale rezistenței boierești. Fenomenul a fost sesizat încă de M. Costăchescu, care, descriind domeniul Găneştilor, nota următoarele: "Nu departe de Lațcani, Cozma Şarpe avea satul Hodorăşti, în Cârligătură, şi Drăguşeştii, numiți şi Mihăileştii. Şi nu prea departe, tot în Cârligătură, sora lui Cozma, Marena, avea satul Voineşti. Alte rude apropiate erau la Păuşeşti, lângă Hodoreşti şi, alături, la Hăsnăşeni, apoi în sus, pe pârâul Sârca, lângă Mădrâjeşti, la Străviceani, fusese vara lui Cozma Şarpe, Maruşca, jupâneasa lui Ivan protopop . Foarte arpoape de Străviceni, lângă Albeşti, fusese satul lui Cozma, Scorțeștii, din documentul din 1506 aprilie 14, apoi în apropiere de acesta, Ciunceştii, Cristeştii de azi, alături, Coşeştii a surorii, Magdalinii, şi peste deal, Găneştii, satul fratelui, Ion Gănescul, şi peste deal, satele neamurilor de la Strungă, Criveştii, Hodceştii, Răvăcanii şi Găurenii. Aproape, peste Codru, erau Vălenii, numiți mai înainte Şcheia, apoi Poenile, de la ținutul Romanului, Homicenii, de la ținutul Neamțului, Tatomireştii, de la gura Orbicului, şi altele, pe Calniş şi pe Cracău şi peste Prut. Sate aproape unele de altele – conchide autorul – şi neamuri multe şi puternice, care se puteau întâlni şi uni repede

---

137 *DIR,* XVI/1, 42-106.

138 *DIR,* XVI/1, 42-43, nr. 37 (Toader pisarul); nr. 41, 46-47 (Cozma Şarpe); nr. 43, 49 (Luca Arbure); nr. 52, 56-57 (Moghilă ceaşnicul); nr. 53, 57-58 (urmaşii lui Dragoş viteazul şi lui Iachim Săcuianul); nr. 54, 58-59 (Ieremia vistiernicul); nr. 58, 62-64 (Gavriil Trotuşanul); nr. 61, 66-67 (Coste Cârje stolnicul); nr. 71, 75-76 (Clănău spătarul); nr. 76, 80-81 (Giurgea Hrabor comis şi Giurgea pârcălabul); nr. 77, 81-82 (fiicele lui Iațco Hudici); nr. 78, 82-84 (Dragoş vornicul); nr. 80, 85-86 (Grincovici pârcălab şi Ştefu pârcălab); nr. 81, 86-87 (Isac logofătul); nr. 92, 93-94 (Ion Frunteş); nr. 101, 102-103 (Cozma Şarpe); nr. 102, 103-104 (fiicele lui Hărman pârcălabul Fetina soția panului Ioanăş şi Drăghina soția lui Cozma Şarpe); nr. 103, 105-106 (Ieremia vistiernicul); nr. 104, 106-108 (Luca Arbure); nr. 95, 95-96 (Mihul medelnicer).

139 Astfel, pentru perioada următoare, atunci când în Țara Moldovei s-a instituit regența domnească pe timpul minoratului lui Ştefăniță vodă, numărul documentelor emise pentru marea boierime, doar în cinci ani creşte la 33 (*DIR,* XVI/1, 110-111, nr.106) (Cozma Şarpe); nr. 108, 111-112 (Ieremia vistier); nr.109, 114-115 (Andruşco Boldur, fiul lui Boldur marele vornic); nr. 115, 121-122 (Cozma Şarpe); nr. 119, 126 (Toader Bubuiog); nr. 120, 127 (Grincovici); nr. 123, 131-131 (Cozma Şarpe); nr. 125, 134-136 (Cozma Şarpe); nr. 133, 145-147 (copiii lui Mihul medelnicerul); nr. 135, 148-150 (Dragotă Săcuianul); nr. 136, 150-151 (Toader Bubuiog); nr. 139, 152-153 (Cozma Şarpe); nr. 139, 152-153 (Dragoş de la Poartă, nepotul lui Arbure); nr.1 40, 153-155 (Ieremia vistier); nr. 141, 155-156 (Ieremia vistier); nr. 144, 159-160 (pan Ban vornic); nr. 146, 161-163 (Grincovici); nr. 151, 168-169 (Gavriil vistiernicul, ginerele lui Tăutul); nr. 152, 169-170 (Dragoş de la Poartă); nr. 155, 174-176 (Caşotă clucer, nepotul lui Oțel); nr. 160, 180-181 (pan Ban vornic); nr.161, 181-182 (pan Grozav vornic); nr. 163, 184-185 (pan Cozma); nr. 170, 192-194 (Ieremia vistiernic); nr. 171, 194-195 (Toader Bubuiog); nr. 172, 195-196 (Banul vornic); nr. 179, 203-204 (Gavriil Calapod, fiul panului Petre stolnicul); nr. 184, 209-210 (Grozav vornic); nr. 186, 211-212 (Andruşco Boldur); nr. 187, 212-213 (Ivanco pitar); nr. 190, 216-217 (Ivanco pitar).

140 GRIGORAŞ 1962, 57-58.

şi la bine şi la rău, explică puterea acestor boieri, care au vrut să stăpânească Moldova, în prima jumătate a veacului al XVI-lea”[141]. Nu prea avem ce adăuga la aceste rânduri ale marelui nostru medievist, doar că, la 1523, acest domeniu boieresc a devenit centrul “frondei” nobiliare. Dar câte vor fi fost “asemenea centre” pe întreg teritoriul țării[142] !

Chiar dacă Bogdan vodă era legat de marea boierime, el nu s-a lăsat intimidat de puterea acesteia. Fiind “puțin dispărțitu de firea tătâne-său”, conform caracterizării lui Grigore Ureche[143], a ştiut să înfrunte, când interesele majore i-o cereau, şi marile neamuri. În acest sens avem o mărturie ce ni s-a păstrat într-un document de la 1546 mai 18, în care Petru vodă Rareş, vorbind despre o jumătate de sat de Ţăpeşti, pe Bârlad, arată că “a luat-o fratele domniei mele, Bogdan voievod, de la Dragoş, ce a fost portar de la Arbure, în Cetatea Sucevei, pentru că acest Dragoş portar a stricat un tun de mare preț”[144]. Este unicul document din domnia succesorului lui Ştefan cel Mare, care vorbeşte despre confiscarea unei stăpâniri de pământ, însă nu pentru “hiclenie”, ci pentru incompetență. Am arătat mai sus că acest Dragoş a fost nepotul şi protejatul lui Luca Arbure, ceea ce nu l-a împiedicat, totuşi, pe domn să-i aplice o măsură punitivă aspră. Tot la capitolul relațiilor cu sfetnicii săi trebuie să plasăm şi neaşteptata scoatere din cea mai importantă funcție a statului şi din Sfat a lui Isac marele logofăt pe parcursul anului 1516[145]. Nu putem preciza, din cauza lipsei de informații scrise, motivele unui asemenea gest al domnului. Să fi fost oare o neînțelegere legată de politica externă sau altă cauză pe care nu o ştim? Cunoaştem doar că după moartea lui Bogdan vodă colegii lui Isac din Sfat îl readuc în reprezentanța țării ca boier netitrat, unde îl găsim pe întreaga durată a minoratului lui Ştefăniță vodă.

Perioada domniei succesorului lui Ştefan cel Mare a fost vitregită în materie de informații documentare referitoare la situația politică din interiorul țării. Izvoarele interne sunt foarte seci în raport cu perioadele ulterioare; pentru acestea din urmă cercetătorii au putut să surprindă chiar “discuții” purtate în societatea moldovenească legate de limitele puterii domneşti şi prerogativele nobilimii[146]. Istoricii preocupați de perioada în discuție au fost nevoiți să recurgă adesea la reconstituiri logice, “storcând” la maximum zgârcitele informații din epocă. Ca exemplu putem aduce studiul lui Ovidiu Pecican[147] care, pe baza unui fragment din *Cronica moldo-rusă*[148] scrisă cel mai probabil în timpul domniei lui Bogdan vodă[149] şi în care se relatează episodul “alegerii” lui Dragoş ca domn

---

141 COSTĂCHESCU 1940, 401.

142 Pentru nu mai puțin vastul domeniu al familiei Tăutu (CAZACU 1994, 104-105).

143 URECHE 1958, 135.

144 COSTĂCHESCU 1943, 228: “**Ѹзѧ(л) еи бра(т) г(ос)п(о)д(с)тва ми Богда(н) вшєвш(да) ѡ(т) Драгоше цо би(л) порта(р) ѡ(т) Ѧ(р)бѹрѣ въ Соча(в)стѣмь градѣ, за цо то(т) Драгоше порта(р) скази(л) є(д)ноу пѹшкѹ ѡ(т) много цѣноу**”.

145 *DIR*, XVI/1, 103, nr. 101.

146 ŞIMANSCHI 1978, 271-291.

147 PECICAN 1994.

148 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 156.

149 Discuția cu privire la data scrierii cronicii nu este încă epuizată. Dacă primul ei editor considera că letopisețul dat a fost redactat în timpul lui Bogdan vodă, bazîndu-se pe faptul că ultima ştire este despre începutul domniei acestuia (”**Ѧ по нємъ нача господьствовати сынъ єго, Богданъ**”) (BOGDAN 1891, 189), atunci P. P. Panaitescu, al doilea editor al cronicii, o plasa în timpul lui Ştefăniță vodă, observând că derivă din grupul de cronici de la Putna, care după cum s-a stabilit, au fost scrise în timpul acelei domnii (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 153).

al țării de către și din rândul "drujinii", indică asupra caracterului ideologic al documentului. Introducând acest pasaj, autorul dorea să arate că la originile statalității de la est de Carpați a stat ideea de colaborare între voievod și clasa politică, prezentându-l pe Dragoș, adică pe domn, doar ca pe un *primum inter pares*. Evident, aici teoria se detașa de practică, de realitate, dar este important să atragem atenția asupra acestei modalități de tratare, în premieră, a raporturilor dintre forțele politice în stat, care în viitorul apropiat va constitui o permanență a gândirii politice românești[150].

Relațiile dintre marea boierime și puterea centrală au fost, în mare măsură, influențate de raportul de forțe creat în această zonă în diverse perioade. Direcțiile politicii externe au constituit mereu puncte sensibile de solidarități și/sau adversități între cele două puteri politice ale țării în Evul Mediu. Nici perioada în discuție nu a constituit o excepție. Scopul statului pe parcursul întregii domnii a lui Bogdan al III-lea a fost păstrarea echilibrului politico-militar din zonă, al acelui *status-quo* care permitea existența statalității românești de la est de Carpați.

Crearea în Centrul și Răsăritul Europei la sfârșitul secolului al XV-lea a unui "Imperiu Iagellon", prin alegerea ca rege al Ungariei a lui Vladislav, fiul lui Cazimir Iagello, a dus la o relativă stabilizare politică în regiune[151]. Evenimentele ne arată în acest sens că experimentata diplomație moldoveană, "școlită" la curtea lui Ștefan cel Mare, moștenită și de fiul său[152], a știut să scoată maximum de avantaje dintr-o asemenea situație, profitând de competiția ungaro-polonă pentru controlul Dunării de Jos. Vladislav al II-lea, ca suzeran al voievozilor moldoveni[153], conștient fiind de importanța pe care o are Țara Moldovei în sistemul defensiv tot mai șubred al Ungariei, făcea tot posibilul să-și mențină vasalul în aria politicii antiotomane. Amintim aici doar de eforturile Ungariei de a include Țara Moldovei în tratatele cu Poarta de la 1503[154] și 1519[155], precum și contribuția acesteia la aplanarea războiului moldo-polon din 1506-1509[156]. Menționăm, totodată, și încercarea Poloniei de a garanta securitatea statului moldovenesc în timpul încheierii păcii cu tătarii la 1512[157].

Totuși, declinul politico-militar în care se afla acum Regatul maghiar și care, nu mai constituia nici un secret pentru nimeni[158], i-a făcut pe factorii de decizie ai Țării Moldovei să caute un sprijin mai sigur, iar privirile lor fiind îndreptate în primul rând spre Polonia. Este cunoscut faptul că Regatul Iagellon a constituit, pe parcursul a câtorva secole, o redutabilă forță politico-militară în această regiune. Statornica apropiere față de vecinul de la miazănoapte avea, după opinia lui I. Minea, două explicații[159]. Prima punea în vedere o mai lungă tradiție de luptă antiotomană, care lega aceste două state[160]. Pe de altă parte, menționăm

---

150 **VEZI** studiul introductiv al lui P. P. Panaitescu la URECHE 1958, 9-15.

151 HALECKI 1933, 125-126 vedea creată aici o zonă de maximă securitate; **vezi** și RUSSOCKI 1979.

152 GOROVEI 1991, 204.

153 PUNGĂ 1994.

154 BERZA 1986, 291.

155 IORGA 1899, 179.

156 Factori de decizie din Ungaria au mediat la 1510, ca și la 1499, încheierea păcii moldo-polone (COSTĂCHESCU 1940, 468).

157 HURMUZAKI, II/3, 53.

158 CĂZAN I. 1995, 174.

159 MINEA 1928, 5-6.

160 IORGA 1929, 23-27; GRĂMADĂ 1976; CIOBANU 1985.

şi acea atracţie pe care o exercita asupra nobilimii moldoveneşti "Republica aristocratică", luând-o drept un eventual model al organizării statului[161].

Una din primele măsuri întreprinse de Bogdan vodă la urcarea sa în scaun a fost după spusele lui Grigore Ureche "să-ş întărească lucrurile întăi cu vecinii şi să-ş arate nume bun"[162]. Pe lângă măsurile întreprinse de a asigura "liniştea" din partea Porţii "într-aceiaşi vreme", cum scria Ureche, domnul a încercat modalităţi de a se apropia de Regatul Iagellon, singura forţă creştină din zonă capabilă, la acea vreme, să înfrunte puternicul inamic oriental. Pentru o mai mare siguranţă s-a încercat realizarea unei alianţe matrimoniale a tânărului domn cu Elizabeta, sora regilor Iagelloni[163]. Nu ştim dacă această idee i-a aparţinut lui Bogdan sau tatălui său, aşa cum s-a mai presupus[164]; în orice caz, factorii de răspundere ai ţării au luat o atitudine serioasă faţă de acest proiect, la realizarea căruia au fost mobilizate cele mai redutabile forţe diplomatice. Astfel, prima solie este trimisă în Polonia încă pe la sfârşitul lunii iunie 1505[165], însă fără nici un rezultat din cauza înverşunatei opoziţii a reginei-mame, Elizabeta de Habsburg, care nu-şi dorea un ginere "schismatic"[166]. Este interesant de menţionat că atunci solii moldoveni, pentru a obţine girul regelui, au propus în semn de bunăvoinţă restituirea Pocuţiei, acest "măr al discordiei" dintre cele două state. Probabil, din această cauză răspunsul dat a fost unul ambiguu[167], alimentând într-un fel speranţa românilor. După moartea văduvei lui Cazimir, survenită în cursul aceluiaşi an, diplomaţia moldoveană a reluat ofensiva matrimonială, crezând că cel mai mare impediment în calea râvnitei căsătorii a fost, nu fără intervenţia divină, înlăturat. De aceea, la sfârşitul lunii august, la Lublin, din nou este atestată o reprezentativă solie din care făceau parte Isac vistiernicul, Ivanco pitarul şi Luca Dracea, cu toţii specialişti în relaţiile cu Polonia (lipsa marelui logofăt este explicată prin faptul că la acel moment el se afla la Constantinopol[168], unde dusese tributul). Regele înţelegea foarte bine că proiectata căsătorie însemna pentru Bogdan vodă ceva mult mai mult decât grija de a înfiripa o familie, vizându–se, înainte de toate, nişte avantaje de la eventualele legături de rudenie cu Casa Iagellonă. Nu întâmplător, în intervalul dintre primele solii, Pocuţia a fost retrocedată[169]. De aceea, nu este deloc exclus că Alexandru a reuşit să obţină de la solii moldoveni, care după toate probabilităţile au primit poruncă să contracteze căsătoria cu orice preţ, includerea unei clauze ce ar prefigura unirea ("unia") Ţării Moldovei cu Polonia[170]. Ce-i drept, în textul contractului nupţial acest paragraf a fost omis, probabil în

---

161 Pentru rolul aristocraţiei polone în Evul Mediu **vezi** NORMAN 1987, 296-297; GIEYSZTOR 1972, 187-188; SCZANIECKI 1977; DWORZACZEK 1977; GRODZISKI 1977; WYCZAŃSKI 1977; KERSTEN 1977; RUSSOCKI 1977.

162 URECHE 1958, 135.

163 IORGA 1929, 25, observa că, în virtutea faptului că Bogdan era un fiu legitim al domnului ţării, putea pretinde la mâna unei reprezentante a acestei case auguste, ceea ce nu s-a întâmplat în Ţara Moldovei de la Iliaş, fiul lui Alexandru cel Bun.

164 GOROVEI 1991, 61.

165 Wapowski scria că solii au ajuns la Cracovia "extremis mensis Iunii diebus" (WAPOWSKI 1874, 59)

166 MARINESCU 1910, 26.

167 WAPOWSKI 1874, 60: "De regia virginis connubio ambiguum legati tulere responsum, ut virgo regia nec promissa, nec negata esse videretur".

168 ACTA ALEXANDRI 1927, 424-425.

169 WAPOWSKI 1874, 63: "Bogdanus itaque palatinus ob spretum connubium ex amico ex confesso hostis factus,terram Pokuce, *quam non molto antea* Alexandro regi ultro restituerat...".

170 VERESS 1914, 75-78: "...ex nunc et futuris perpetuis temporibus regnum Poloniae et terra Moldaviae *sit unum corpus individum, una gens, unus populus* etc".

urma presiunii părții moldovenești[171]. Convorbirile au fost, după toate aparențele, destul de dificile, căci și la sfârșitul lui septembrie diplomații români se mai aflau încă în acel oraș[172]. Abia în martie 16 al anului viitor contractul nupțial a fost semnat de aceiași boieri plus marele logofăt Ioan Tăutu[173]. Din textul său vedem că Elizabetei i s-au creat condiții deosebite menite să reducă eventualele incomodități legate de profesarea credinței. Alt avantaj pentru Coroană îl constituiau angajamentele luate din partea Țării Moldovei de a apăra hotarele sudice ale Poloniei de invaziile tătare[174].

Ce a urmat se știe foarte bine. Regele, mulțumindu-se cu soluționarea neașteptat de lejeră a problemei Pocuției, dar și sensibil la implorările și amenințările cu călugărirea surorii sale, care nu dorea nicidecum să se căsătorească cu un diform[175], a tergiversat mariajul propriu-zis cât a putut. De aceea, Bogdan vodă, profund jignit în orgoliul său, recurge la *ultima ratio regis*, pentru a-și "spăla rușinea" (Grigore Ureche). De altfel, se pare, că nu toți sfetnicii insultatului mire au fost de acord cu o asemenea decizie. Astfel nu ni se pare chiar atât de întâmplătoare dispariția din Sfat a lui Giurgea Dolh marele vornic, care nu mai apare în documente imediat după aceste evenimente[176].

Modul în care s–a desfășurat acest conflict este cunoscut bine în istoriografie[177]. Vom adăuga doar că marea boierime a participat activ în campanii, așa cum mărturisesc și izvoarele vremii[178]. Scopul expedițiilor nu a fost atins. Nereușitele militare ale moldovenilor[179] și imposibilitatea de a continua un război nepopular și periculos l-au făcut pe domn să renunțe la mult râvnita căsătorie. Repararea urmărilor, provenite dintr-un calcul politic greșit și o realizare militară neinspirată, i-a revenit diplomației. Negocierile dintre solii moldoveni, unguri și poloni de la Camenița au fost foarte încordate ("**долго и много сѧ розмовлѣючи**"). La 22 ianuarie 1510 a fost semnat tratatul preliminar între plenipotențiarii domnului ("**посланныи съ полною моцею**") Ioan Tăutu marele logofăt, Toader pârcălabul, Isac pârcălabul de Roman și Ivanco pitarul, pe deoparte, și regele Sigismund, de cealaltă[180]. Solii moldoveni, cu ajutorul și sprijinul regelui Vladislav, care

---

171 Polonezii însă au ținut mult la această formulă, căci după moartea lui Alexandru, domnul Țării Moldovei este invitat să participe alături de magnații regatului la alegerea noului rege (AIR 1865, 59).

172 IORGA 1913, 330.

173 COSTĂCHESCU 1940, 440-447.

174 "Nerăbdarea" mirelui de a se vedea în fața altarului se observă prin promisiunea făcută viitorului socru, că în cazul în care tătarii ar ataca Polonia, căsătoria să fie declarată nulă (COSTĂCHESCU 1940, 24).

175 Izvoarele vremii sunt unanime în privința faptului că obiecțiile principesei erau nu din domeniul "eticului" (religios), ci din cel al "esteticului"(WAPOWSKI 1874, 59).

176 *DIR*, XVI/1, 50, nr. 45.

177 MARINESCU 1910, 22-25; IORGA 1970, 112.

178 Există mai multe izvoare care atestă prizonieri din partea marii boierimi, prinși în timpul invaziilor polone în țară. Spre exemplu, Macarie, vorbind despre expediția de la 1509, scria că mercenarii au pus mâna pe câțiva "satrapi" ai domnului (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 78). Este vorba de unii dintre marii boieri pe care îi va nominaliza WAPOWSKI 1874, 90: "Capti sunt illustres ex Moldavis viri Mathias Logophetus Cancellarius, Kyersa magnus dispensator, Petrika et Dobrostephus...".

179 În ambele campanii de răspuns ale polonilor în Moldova s-a aplicat tradiționala tactică de cedare a inițiativei strategice (tactica scitică a "pământului ars"), ca la trecerea hotarului de către inamic acesta să fie prin surprindere atacat. Doar că ambele atacuri, conduse de Luca Arbure (WAPOWSKI 1874, 63-64: "Copacius omnium copiarum dux") au fost catastrofale pentru oastea moldovenească, ceea ce prezenta un serios semnal de alarmă pentru domn care, am arătat mai sus, a operat modificări în componența dregătorilor cu funcții militare din Sfat.

180 COSTĂCHESCU 1940, 454-460.

era mediatorul între părțile beligerante, au reușit să reediteze, într-un fel, tratatul moldo-polon de la 1499[181], adică unul care îi punea pe ambii suverani pe picior de egalitate. De altfel, nu trebuie să ne surprindă acest lucru, fiindcă și atunci la negocieri a participat practic aceeași "echipă" diplomatică. Tratatul propriu-zis a fost semnat de ambii suverani la 7 februarie a aceluiași an[182]. Domnul Moldovei renunța la căsătoria cu principesa polonă și se obliga să revoce contractul de căsătorie cu sora Iagellonilor, cu promisiunea dată "panilor soli unguri"[183] să nu mai amintească de acesta. La capitolul cedări mai adăugăm și obligația de a retroceda comorile din biserica spoliată de la Rohatin[184]. Pe de altă parte, s-a reușit respingerea pretențiilor lui Sigismund de a plăti despăgubiri regatului. Mai mult ca sigur, la insistențele lui Bogdan s-a cerut soluționarea problemei unui pretendent Petru Mânja[185], aflat în Polonia, problemă lăsată la cheremul regelui Vladislav. Tot în competența acestuia din urmă a fost lăsată și rezolvarea statutului Pocuției, acea "bucată de pământ"("**и ѡ тоту бѹкату земли**") pentru care s-au purtat ostilitățile. În continuare se specificau modalitățile de rezolvare a litigiilor de graniță. Aplicarea în practică a clauzelor tratatului a fost garantată, conform cutumei, de către Sfatul domnesc. Spre deosebire de actul de la 1499 nu sunt incluși ierarhii Bisericii care, după cum am arătat, au fost în această perioadă marginalizați în viața politică.

A trebuit să treacă un an ca raporturile moldo-polone să se normalizeze[186]. Pentru perioada anului 1510 documentele ne atestă plângeri reciproce despre încălcarea prevederilor păcii[187]. Mai mult chiar, se doreau și revizuiri ale unor clauze[188]. Abia în primăvara anului următor Sigismund îl informa pe fratele său că diferendele cu vecinii meridionali s-au încheiat[189]. Neașteptat a fost soluționată, ce-i drept temporar, problema Pocuției. O scrisoare a lui Sigismund din 18 noiembrie 1510, adresată episcopului de Camenița, relatează că s-a hotărât ca teritoriul de litigiu să rămână sub administrarea logofătului Ioan Tăutu[190]. Această surprinzătoare, la prima vedere, decizie ne amintește de anul 1499, atunci când, conform tradiției, regele Albert al Poloniei i-a dăruit niște sate la hotarul Ceremușului[191]. Legenda în cauză pare avea o bază reală[192]. Nu putem preciza, însă,

---

181 BOGDAN 1913, II, 419-441.

182 Varianta moldovenească, semnată la această dată, la COSTĂCHESCU 1940, 468-475; exemplarul polon redactat în latină este publicat în HURMUZAKI, II/ 2, 613-617, iar cel unguresc, în HURMUZAKI, II/ 2, 625-631.

183 Diplomații moldoveni, foarte abili, au subliniat astfel că seniorul domnului Țării este numai și numai Vladislav, din care cauză promisiunile de a uita irealizabila căsătorie i-au fost făcute acestuia și nu fratelui său, pe care "afacerea" îl viza direct!

184 BULAT 1941, 13

185 Încercări de a-l identifica pe acest misterios personaj au efectuat CORIOLAN 1909; COSTĂCHESCU 1940, 484-486.

186 CIUREA 1973, 3.

187 HURMUZAKI, II/2, 619 și 643.

188 Astfel, regele Sigismund îi cerea într-o scrisoare de la 23 mai 1510 lui Tomiczki să obțină despăgubiri de război de la moldoveni (HURMUZAKI, II/2, 621-624).

189 HURMUZAKI, II/3, 21-22.

190 HURMUZAKI, II/2, 646-647: "..ut inerea, donec de finibus inter regnum et Valachiam decernatur, Logoffet utatur villis in Pokucie consistentibus...".

191 NECULCE 1982, 108.

192 CORFUS 1964, 597-598; BALAN 1935; **vezi** și CAZACU 1994, 105. Totuși, nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca această "danie" să fi avut loc după încheierea tratatului de la 1510 și nu după cel de la 1499, deoarece cunoscutul diplomat a participat la ambele; **vezi** și GIURESCU 1967.

dacă a fost o danie personală lui Tăutu sau că acest teritoriu a fost dat sub administrația instituției logofeției din Țara Moldovei[193]. Probabil că este vorba mai curând de a doua supoziție, deoarece şi la 1515, deci după moartea lui Tăutu, se mai duceau negocieri cu privire la soarta Pocuției, *statu-quo*-ul fiind păstrat[194]. Atragem atenția asupra faptului că, în acest caz, Iagellonii s-au arătat dispuşi de a soluționa problema mai degrabă cu marea boierime, decât cu domnul.

Se ştie că a doua parte a domniei lui Bogdan vodă a fost umbrită de o endemică stare de conflict cu tătarii. Presiunea exercitată de aceşti nomazi asupra Țării Moldovei depindea de natura raporturilor acesteia cu sultanul, care era suzeranul hanului din Taurida[195]. Criza Imperiului, declanşată o dată cu rebeliunea lui Selim, ce nu mai accepta autoritatea tatălui său şi, sprijinindu-se pe forța militară a socrului - sultanul tătarilor din Crimeea -, le-a dat mână liberă acestor din urmă pentru efectuarea devastatoarelor razii în Polonia şi Moldova. Pentru Bogdan vodă sprijinul polonez nu mai era suficient, de aceea s-a găsit soluția unei păci "separate" cu tătarii, mediatorul căruia se anunța însuşi Selim[196]. Factorii de decizie polonezi au rămas nemulțumiți la aflarea acestei veşti, văzându-şi astfel puternic ameninţat flancul sudic. Această atitudine pragmatică a fost imprimată clasei politice moldoveneşti încă de către Ştefan cel Mare[197]. Politica apropierii de Poartă, ca una dintre cele mai eficiente soluții de a garanta existența statului, a fost urmată şi de Bogdan. Am arătat că la începutul domniei a existat o facțiune[198] boierească, doritoare să-l impună ca domn pe candidatul turcilor. Războiul cu Polonia ar fi întărit şi el "aplecările" pro-otomane ale unor boieri[199], de aceea nu trebuie să ne surprindă însăşi ideea unei colaborări cu Imperiul. Tătarii însă nu erau dispuşi să respecte clauzele. Anii următori au fost de grea cumpănă pentru țară, fapt care a fost reflectat şi în izvoarele interne[200]. Alternând înfrângerile cu victoriile, românii prin forță au reuşit către sfârşitul domniei lui Bogdan vodă să anihileze pericolul tătar[201]. Această extraordinară mobilizare a tuturor forțelor țării – documentele interne ne atestă prezența domnului şi a curții în aceşti ani la Huşi, care devine un centru de veghe contra tătarilor[202] – a dus la o coeziune internă a factorilor de decizie: a marii boierimi cu puterea centrală. Astfel se explică uşurința cu care a fost lichidat detaşamentul muntenesc, care îl aducea pe pretendentul Trifăilă în februarie 1514[203]. Ipoteza cum că această expediție ar fi fost sprijinită de marea

---

193 În secolul al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir scria că marii logofeți îşi însuşeau încă dijma ținutului Cernăuți (CANTEMIR 1973, 120). Cu toate acestea, Ilie Corfus susținea că satele de pe Ceremuş au rămas şi mai departe în stăpânirea urmaşilor lui Tăutu (CORFUS 1964, 598).

194 HURMUZAKI, II/3, 220; **vezi** şi CIUREA 1973, 4.

195 CIUCĂ 1978; NEAGOE 1964; GEMIL 1972.

196 HURMUZAKI, II/3, 39, 54, 60.

197 DENIZE 1995, 164-165.

198 Pe parcursul lucrării vom folosi noțiunea de "facțiune boierească", mai prudentă, şi mai îndepărtată de zona anacronismului pentru Țara Moldovei, față de cea de "partidă boierească", ce poate fi mai lesne aplicată pentru realitățile Țării Româneşti (**vezi** CAZACU 1984, 303).

199 GOROVEI 1980, 641.

200 Este vorba despre cunoscutul fragment din *Cronica sârbo-moldovenească* (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 192-193) în care se amintea de o "neorânduială în toate", fapt care i-a făcut pe unii istorici să creadă că a fost vorba despre unele răscoale țărăneşti. Critica acestor păreri la PUNGĂ 1990, 131.

201 **Vezi** însemnările din jurnalul lui M. Sanuto unde se arată că tătarii erau imobilizați de către moldoveni şi nu puteau da ajutor turcilor (DENIZE 1995, 214, n. 5).

202 IORGA 1899, 180.

203 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 143 (Macarie); URECHE 1958, 141–142; MARINESCU 1910, 82.

boierime şi că ar fi avut loc confiscări de pământ, nu are sprijin documentar[204]. Am arătat mai sus că în timpul acestei domnii nu avem ştiri despre acţiuni ostile din partea boierimii, precum şi documente ce ar cuprinde informaţii despre "hiclenie".

Nu este exclus că marile eforturi din ultimii ani au dus la subminarea sănătăţii tânărului domn. Moartea l-a prins la Huşi în noaptea de 18 aprilie 1517[205]. Nici în această privinţă nu putem fi de acord cu istoricii care, cu o prea mare uşurinţă, leagă decesul domnului de un complot[206]. Moartea oricărui tânăr poate trezi suspiciuni, totuşi nu trebuie uitat faptul că în Evul Mediu durata vieţii era cu mult mai mică iar, pe de altă parte, un detaliu atât de "picant", ca asasinarea domnului, ar fi fost semnalat de contemporani.

Fiind respectat pentru eforturile sale de a păstra cât a fost posibil moştenirea tatălui său[207], a fost înmormântat "cu mare cinste" în necropola domnească de la Putna. La ştirea morţii lui Bogdan vodă s-au activizat diverşi pretendenţi aflaţi în ţările vecine[208]. Însă marea boierime a contribuit la alegerea "în unanimitate" a fiului său mai mare Ştefăniţă[209], instituind regenţa pe timpul minoratului acestuia. De aceea, perioada cuprinsă între 1517-1522 a constituit apogeul politic al marii boierimi de la începutul secolului al XVI-lea.

În concluzie, raporturile politice dintre marea boierime şi Bogdan vodă, în linii generale, au stat sub semnul colaborării; aceasta fiind, de altfel, unica soluţie de a păstra stabilitatea în acele neliniştite vremuri. Fiind loială domnului şi contribuind la alegerea sa, Bogdan vodă păstrează intact Sfatul părintelui său, din care mai apoi se va crea acel nucleu ("boierii bătrâni") care va determina politica ţării până la 1523. Cu toate acestea, Bogdan nu a fost un domn docil clasei politice, ştiind să o ţină la respect. Nu ştim cu ce s-ar fi terminat acel conflict, care a dus la eliminarea marelui logofăt Isac din Sfatul domnesc în anul 1516, dacă nu moartea prematură a domnului[210]. Concentrarea puterii în mâinile unui grup restrâns de boieri s-a manifestat atât prin reuşita creării unor întinse şi compacte domenii familiale, ce a dus la consolidarea internă a marii nobilimi cât şi a "sincronizării" intereselor de grup. Prin aceasta se urmărea atât limitarea accesului în Sfat al reprezentanţilor altor neamuri nobiliare, cât şi transmiterea unor dregătorii într-un cadru familial restrâns (tată-fiu, unchi-nepot, socru-ginere etc.), fenomen care îngrădea serios prerogativele domneşti. Drept exemplu putem aduce faptul că, în timpul regenţei boiereşti din anii următori, în reprezentanţa ţării nu apare nici un dregător nou, iar dorinţa lui Ştefăniţă vodă, în prima jumătate a anului 1523, de a opera primele modificări a dus la declanşarea cunoscutelor evenimente. Tânărul domn a reuşit prin măsuri dure să pună capăt unei veritabile oligarhii, care s–a creat în timpul domniei lui Bogdan vodă[211].

---

[204] GRIGORAŞ 1962, 56.

[205] URECHE 1958, 143.

[206] URSU 1972, 4, 16.

[207] URECHE 1958, 14, scria că obţinând respectul tuturor: "pentru lucrurile céle vitejăşti ce făciia că nu în beţii, nici în ospéţe petrecea (lucru, se pare, obişnuit în epoca cronicarului, n. ns.), ci ca un strejar în toate părţile priveghiia, ca să nu ştirbească ţara ce-i rămăse se de la tată-său".

[208] HURMUZAKI, II/3, 247, unde se arată că dorinţa lui Sigismund de a-l vedea înscăunat la Suceava pe Petru Mânja nu poate fi realizată din cauza tratatelor cu ungurii şi cu moldovenii.

[209] HURMUZAKI, II/3, 248-249: "Stephanum ejius filium, undecium annos natum, omnium illius terre consiliariorum et nobilium consensu ad vojevodatum esse ascitum".

[210] Solidaritatea în rândul marilor dregători s-a manifestat în faptul că imediat după moartea domnului, cum am mai arătat, boierii îl readuc pe Isac înapoi în Sfat.

[211] Neagu Djuvara a definit situaţia creată în acele vremuri în felul următor: "regim oligarhic temperat prin decapitare", care se potriveşte cu cele întâmplate în Ţara Moldovei anului 1523, dar şi în deceniile următoare (DJUVARA 1987, 28; **vezi** şi CERNOVODEANU 1993, 81).

CAPITOLUL II
"FRONDA" NOBILIARĂ DE LA 1523 ŞI SEMNIFICAŢIILE EI

Domnia lui Ştefăniţă vodă a avut o atracţie specială pentru istoriografia românească. Cu greu vom putea găsi o sinteză, tratat academic, vreo lucrare de "popularizare ştiinţifică" sau manual de istoria românilor care să nu-i acorde, fie şi pasager, atenţia[1].

Acest interes a fost determinat în mare parte de o polemică iscată în jurul evenimentelor ce au avut loc în anul 1523 şi, mai ales, de momentul execuţiei din poruncă domnească a marelui portar de Suceava Luca Arbure împreună cu fii săi. De la episcopul de Roman Macarie şi Grigore Ureche până la istoricii moderni nu au încetat discuţiile în privinţa justificării unui asemenea gest. De la finele secolului al XIX-lea subiectul i-a fascinat şi pe dramaturgi, care au făcut o largă "publicitate" discuţiei, mai ales după apariţia "Mirei" lui Eminescu şi "Viforului" lui Delavrancea, publicat la 1910. Această domnie însă nu poate fi redusă doar la acest dramatic episod, deoarece implică, de fapt, o altă problemă majoră, cea a raporturilor dintre principalii factori de decizie a ţării – marea boierime şi instituţia centrală.

Evenimentele de la 1523 prezentă interes şi din considerentul că acum îşi fac apariţia o serie de elemente noi, nemaiîntâlnite până la acea dată. Astfel, izvoarele menţionează pentru prima oară o "ridicare"[2] a marii boierimi, în sensul unei rebeliuni armate de proporţii contra autorităţii centrale[3]. Este de remarcat rolul deosebit jucat de boierii pribegi, precum şi încercarea de a implica elementul străin în rezolvarea conflictului, printre care şi Imperiul Otoman, care arată o prezenţă tot mai activă în zonă. De factorul otoman trebuiau să ţină cont tot mai mult ambele părţi implicate în acele evenimente.

Totuşi, până în prezent autorii studiilor dedicate acelor evenimente au recunoscut că este foarte dificil să se stabilească cauzele adevărate ale conflictului, înainte de toate din cauza penuriei şi ambiguităţii izvoarelor[4].

Spre o mai bună înţelegere a evenimentelor ne va conduce stabilirea raportului de forţe creat la Dunărea de Jos la începutul deceniului al treilea al secolului al XVI-lea. În competiţia pentru dominare se aflau trei mari puteri: Imperiul Otoman, Regatul maghiar – după Mohács Habsburgii – şi Coroana Polonă[5].

Cele mai energice acţiuni au fost întreprinse de Poartă care, o dată cu venirea la putere a lui Soliman Magnificul, a creat un vast program de cucerire îndreptat spre regiunile dunărene, fiind vizate înainte de toate posesiunile Ungariei. Astfel, din cele 11 expediţii conduse în persoană de sultan, opt au avut ca ţintă Europa Centrală şi cea de Sud-Est[6].

Căderea Belgradului, la 1521, precum şi a insulei Rodos în anul următor a creat o stare de profundă îngrijorare, dacă nu chiar de alertă în rândurile factorilor de decizie

---

1 XENOPOL 1986, 429-436; IORGA 1996, 222-238; GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 265-271; ISTORIA ROMÂNIEI 1962, 644; ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 193.

2 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 94; URECHE 1958, 145; URICARIU 1993, 143.

3 Cu toate acestea, GRIGORAŞ 1956, 35-37 încerca să prezinte istoria politică a Ţării Moldovei în secolul al XV-lea ca un lung şir de trădări şi comploturi boiereşti. Părere, evident, exagerată, dar explicabilă avându-se în vedere timpul şi condiţiile în care acest studiu a fost elaborat. În acel „deceniul obsedant" au mai apărut şi alte lucrări de acest gen, **vezi,** spre exemplu, FOCŞĂNEANU, DIACONU 1956.

4 MINEA 1928, 207; MICLESCU-PRĂJESCU 1996, 288, URSU 1972, 66.

5 MINEA 1935, 20.

6 DECEI 1978, 162-163.

ai Țării Moldovei. Tocmai acum se presupune că s-ar fi format chiar două facțiuni boierești. Una a fost polonofilă (procreștină), condusă, probabil, de cel mai experimentat boier – portarul Luca Arbure, scopul expres al căreia fiind apropierea de puternicul regat din nord[7]. Cealaltă facțiune se pronunța pentru o politică externă mai prudentă, tradiționalistă, de oscilare între polii de putere internațională, politică consacrată mai ales în ultima etapă a domniei lui Ștefan cel Mare. Obiectivele acesteia erau să evite pe cât este de posibil atitudinea ostilă a Imperiului Otoman, printr-o politică echilibrată și de "ne-angajare" față în vreunul din proiectele de Cruciadă născute „în serie" la diferite curți ale Europei Occidentale. De ce totuși se căuta o apropiere față de Polonia și nu față de puterea suzerană, adică de Ungaria[8]? Răspunsul la această întrebare poate fi găsit în starea de impas în care se afla atunci Regatul maghiar. Încă de la începutul secolului al XVI-lea situația internă a Ungariei s-a înrăutățit. Cauza era văzută în nereușita reformelor promulgate de Matei Corvin: abolirea impozitelor, destrămarea armatei permanente, dar și din cauza luptelor interminabile dintre grupările magnaților. Toate acestea au împins Regatul Sfântului Ștefan în pragul unei anarhii politice, foarte plastic descrise de nobilul Bornemissa la 1517[9]. Din această cauză armata maghiară, compusă cu precădere din nobili, nu mai era în stare să asigure securitatea propriului său stat, ne mai vorbind despre cea a vasalilor săi, fie și nominali. Unii autori au considerat că preocuparea în exclusivitate față de problemele sale interne a dus până la urmă Ungaria în pragul dezastrului[10]. Este foarte posibil că la această "nepăsare" să fi făcut aluzie și diplomatul moldovean Luca Cârje în alocuțiunea sa ținută în fața regelui Poloniei, despre care va fi vorba mai jos, atunci când a criticat indiferența regelui Ludovic, de care acesta a dat dovadă în timpul asediului Belgradului[11].

Cu toate că Ungaria tot mai greu făcea față statului de mare putere, ea continua să joace un rol important în regiune. Acțiunile diplomației maghiare nu se reduceau doar la încercări disperate de a crea coaliții antiotomane, pentru a stăvili atacurile Porții la Dunărea de Mijloc[12]. Regele Ludovic, ca suzeran al domnilor Țărilor Române, prin feudele pe care le-a concedat acestora în Transilvania, încerca prin toate mijloacele să-i mențină în aria politicii sale, pentru a-i folosi drept pavăză contra Imperiului Otoman[13]. Protecția, fie ea și nominală a Ungariei nu i-a permis, bunăoară, lui Sigismund să se folosească de moartea neașteptată a lui Bogdan vodă, pentru a impune o candidatură de-a sa la tronul Țării Moldovei, din teama, cum o recunoștea și singur, de a nu înrăutăți relațiile cu nepotul său[14].

Totuși Ungaria, datorită crizei interne și a tot mai accentuatei izolări externe, care a cauzat până la urmă dezastrul de la Mohács, nu mai era în stare să garanteze securitatea vasalilor săi. Acest fapt a fost conștientizat și de boierii moldoveni[15], făcându-i să-și îndrepte privirile către Regatul Iagellon.

---

7 GRIGORAȘ 1972, 11.
8 PUNGĂ1994, 12.
9 HURMUZAKI, II/3, 157.
10 BORETZKY-BERGFELD 1908, 120; SUGAR 1994, 78-80; BÉRENGER 1990; PERGÉS 1989, 59-62 pentru cauzele care au generat slăbirea regatului maghiar înainte de 1526.
11 COSTĂCHESCU 1943, 540.
12 HURMUZAKI, II/3, 279, 358, 364, 365.
13 CAZACU 1984, 299.
14 HURMUZAKI, II/3, 437.
15 COSTĂCHESCU 1943, 548.

Într-adevăr, Polonia era la acea vreme unul dintre cele mai puternice state europene care, chiar în acei ani, reuşise să termine victorios războiul cu Ordinul Teuton (1521), aducându-l la ascultare pe Marele Magistru Albert de Brandenburg[16]. Iar cu un an mai târziu este încheiat un armistiţiu cu Marele Cnezat moscovit, ce pune capăt unui război extenuant[17]. Succesele pe plan internaţional ale statului polon au făcut ca din cealaltă extremitate a continentului, Francisc I al Franţei să cultive cu grijă prietenia lui Sigismund, cu scopul expres de a contrabalansa vertiginoasa ascensiune habsburgică[18].

Totodată, Polonia înţelegea foarte bine rolul strategic deosebit de important pe care-l deţinea Ţara Moldovei în sistemul său de securitate, de unde vin şi încercările oficialilor poloni de a întări relaţiile cu vecinul meridional[19]. În acest sens se pronunţau şi clauzele tratatului de prietenie şi colaborare moldo-polon din 1518 ce prevedea, pe lângă altele, ajutor reciproc în caz dacă una din părţile contractante avea să fie ameninţată de Imperiul Otoman sau de tătari[20]. Tratatul a fost încheiat în timpul minoratului lui Ştefăniţă de către marii boieri moldoveni, marea parte a cărora şi-au început activitatea încă pe timpul lui Ştefan cel Mare[21].

După moartea lui Bogdan vodă cel Orb, marea boierime i-a acordat întreg sprijinul minorului Ştefăniţă. Mizând pe o stabilitate şi continuitate înăuntrul ţării, clasa politică nu a susţinut candidaturile unor pretendenţi aflaţi pribegi la acea dată, fie în Polonia, fie în altă parte. Este vorba înainte de toate despre Petru Pribeagul[22], care este cunoscut în actele externe ca Petro Moldavo[23] sau Petrum Valachicum[24], adăpostit la acea vreme la Marienburg, din Prusia[25]. Acesta s-a bucurat de sprijinul regelui Sigismund, care i-a promis ajutor încă înaintea decesului lui Bogdan[26]. Regele, însă, nu era dispus să forţeze lucrurile, înţelegând că un asemenea pas nu poate fi făcut fără "deplina înţelegere cu ungurii"[27]. La moartea domnului, acest pretendent îl ruga insistent pe protectorul său să-i permită deplasarea către frontierele Moldovei, unde spera "uşor să câştige bunăvoinţa oamenilor" ţării, ajungând astfel la domnie. Nu ştim dacă această încredere în forţele sale să fi fost alimentată de un real sprijin venit din interior. Se pare că nici Sigismund nu ştia, deoarece se arătase mai circumspect, refuzându-i, până la urmă, această "deplasare"[28], pentru a nu provoca reacţii nedorite din partea ungurilor şi românilor ("Hungaros

---

16 Cu toate acestea, regele Sigismund nu a ştiut să profite din plin de această victorie, nereuşind să împiedice în final formarea Prusiei ca stat care va contribui la căderea Poloniei peste două secole (CROUZET 1967, 130).

17 URSU 1972, 34.

18 URSU I. 1908; CAZAN FL. 1973, 10.

19 HURMUZAKI, II/3, 320, 392; **vezi** şi URSU 1972, 34.

20 HURMUZAKI, II/3, 287; COSTĂCHESCU 1943, 447.

21 PÂSLARIUC 1996-1997, 1-18.

22 Interesul pentru acest personaj este atestat în istoriografia noastră încă de la începutul secolului trecut (CORIOLAN 1909, discuţia purtându-se în jurul identităţii lui Petru Rareş; de asemenea, **vezi** şi studiul lui CIHODARU 1977, 112-118).

23 HURMUZAKI, II/3, 248.

24 ACTA TOMICIANA, V, 143.

25 HURMUZAKI, II/3, 183.

26 HURMUZAKI, II/3, 248.

27 HURMUZAKI, II/3, 248.

28 Cu toate acestea, regele i-a cerut cancelarului său Christophor de Schidlowyez să alcătuiască un plan pentru a transpune în viaţă cererea lui Petru de a obţine scaunul de la Suceava (HURMUZAKI, II/3, 257).

et Moldavos")[29]. Prin urmare, opțiunea boierimii moldovene de a-l proteja pe Ștefăniță era deja cunoscută la Cracovia, iar tratatul moldo-polon de la 1518 i-a obligat pe oficialii poloni să renunțe la sprijinul acordat acestui pretendent[30].

Într-o scrisoare a cancelarului Petru Tomicki se menționează că Ștefăniță a fost ales prin sprijinul Sfatului domnesc[31]. Din cauza minoratului domnului[32], se impunea instaurarea unei regențe domnești[33]. Nu avem niște știri cât de cât exacte cu privire la componența acesteia. Din documentele vremii putem constata doar faptul că s-a constituit o tutelă domnească în care au intrat cei mai de vază reprezentanți ai Sfatului domnesc. După părerea majorității istoricilor, pornind de la un pasaj din cronica lui Ureche, în fruntea regenței și un fel de "guvernator" al țării[34] a fost marele portar de Suceava Luca Arbure[35]. Evenimentele care au urmat confirmă justețea unei asemenea supoziții. Dar din Sfat mai făceau parte și alți boieri puternici, majoritatea cărora, după expresia lui Ilie Minea, au trecut școala politică a lui Ștefan cel Mare[36]. O comparație a componenței ultimului Sfat domnesc al lui Bogdan cel Orb[37] și cu primul act emis din numele lui Ștefăniță vodă[38] ne arată o identitate aproape perfectă. În Sfat a fost readus, după o oarecare absență, provocată probabil de un conflict cu vechiul domn, fostul mare logofăt Isac[39] - o dovadă în plus a solidarității în sânul clasei politice a țării[40].

---

29 HURMUZAKI, II/3, 249.

30 CIHODARU 1977, 112.

31 HURMUZAKI, II/3, 248-249: "Stephanum ejius filium, undecium annos natum, omnium illius terre consiliariorum et nobilium consensu ad vojevodatum esse ascitum".

32 Izvoarele nu ne dau știri exacte cu privire la vârsta lui Ștefăniță. Macarie, contemporanul evenimentelor, dă vârsta de nouă ani (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 92), care este similară cu cea a unei interpolări a letopisețului lui Ureche, atribuită lui Axinte Uricariu (URECHE 1958, 143). În documentele externe observăm însă tendințe spre majorare. Astfel, în scrisoarea menționată mai sus a cancelarului polon Petru Tomicki se apreciază că Ștefăniță avea unsprezece ani ("undecim annos") (ACTA TOMICIANA, IV, 60), această vârstă i-o oferă minorului domn și regele Sigismund (ACTA TOMICIANA, IV, 151). Cu toate acestea, la 1521, într-un raport italian, vârsta sa era evaluată la 18 ani ("ch'e hora di anni 18") (HURMUZAKI, IX, 2-3), ceea ce ridică etatea lui Ștefăniță la momentul urcării în scaun la 14 ani. Autorul monografiei despre epoca acestui domn, consideră că la 1517 fiul lui Bogdan nu putea să aibă mai puțin de 13 ani (URSU 1972,16).

33 Pentru această instituție, **vezi** articolul lui STRIHAN 1979, 687-701.

34 URECHE 1958, 135 scria printre altele că "... au crescut Ștefan vodă pre palmile lui (a lui Luca Arbure, n.ns.), avându atâta credință și în tinerețile lui Ștefan vodă toată țara ot*cârmuia* (s.ns.) etc. ".

35 Pentru acest dregător **vezi** GRIGORAȘ 1972, 1-15.

36 MINEA 1928, 21.

37 Documentul din 1517 ianuarie 17 (DIR, XVI/1, 108, nr. 104) ne prezintă următoarea componență a Sfatului: Trotușan mare logofăt, Petru mare vornic, Șandru, Negrilă, Cozma, Grincovici și Tălabă pârcălabi de Hotin, Coste și Condre pârcălabi de Neamț, Petrică și Toader pârcălabi de Cetatea Nouă, Luca Arbure pârcălab de Suceava, Hrană mare spătar, Ieremia mare vistiernic, Săcuianu mare ceașnic, Stârcea mare stolnic, Toma Cățelean mare comis.

38 Documentul din 1517 octombrie 7 (DIR, XVI/1, 109, nr. 105): Trotușan mare logofăt, Isac, Petru mare vornic, Șandru, Negrilă, Cozma, Grincovici și Tălabă pârcălabi de Hotin, Coste și Condre pârcălabi de Neamț, Petrică și Toader pârcălabi de Cetatea Nouă, Luca Arbure pârcălab de Suceava, Hrană mare spătar, Ieremia mare vistiernic, Cozma Șarpe mare postelnic, Săcuianu mare ceașnic, Stârcea mare stolnic, Toma Cățelean mare comis.

39 PÂSLARIUC 1996-1997, 18.

40 Lipsa lui Cozma Șarpe din primul document se explică printr-o lipsă în original, deoarece în actul din 10 decembrie 1516 acesta este prezent (DIR, XVI/1, 105, nr. 103).

Ungerea noului domn a avut loc nu la mult timp după funeraliile tatălui său, în ziua de 22 aprilie 1517[41], de către mitropolitul Teoctist, probabil în vechea biserică a Mirăuților[42].

O dată instaurată regența, marea boierime trebuia să rezolve problema raporturilor cu statele vecine. Regele Ludovic l-a recunoscut fără ezitări pe noul domn, deoarece regatul maghiar la acea dată avea nevoie de orice fel de sprijin. Altfel stăteau lucrurile în privința Poloniei. Am arătat mai sus că suveranul polon era dispus să-l plaseze la Suceava pe pretendentul Petru Mânja[43]. De aceea, raporturile dintre cele două țări trebuiau să fie reglementate, spre binele ambelor părți, cât mai urgent, prin parafarea unui nou tratat de alianță. Ca bază a servit vechiul tratat de la 1510, care punea capăt sângerosului război bilateral în timpul domniei lui Bogdan al III-lea[44] şi negociat de aceiaşi boieri care se aflau acum *de facto* la cârma statului. Cu această ocazie în toamna anului 1517 la Cracovia este trimisă o solie, condusă de cunoscutul diplomat Luca Cârje. În urma negocierilor regele primește să semneze tratatul, recunoscându-l pe Ștefăniță vodă[45].

Clauzele tratatului sunt interesante pentru înțelegerea naturii relațiilor dintre marea boierime şi autoritatea centrală de la acea vreme, căci, prin împrejurările semnării sale, imprimă direct viziunea clasei politice asupra politicii externe, dar şi ne oferă unele informații asupra modalității de funcționare a statului moldovenesc.

Obiectivul principal a fost încheierea unei păci bilaterale. De asemenea, se stipulează acordarea unui ajutor mutual în cazul unei invazii venită dintr-o terță parte, specificându-se în primul rând pericolul din partea tătarilor, devenit unul endemic la acea vreme pentru ambele state. Importantă este prevederea care elimină intervenția unor pretendenți aflați în una dintre țări, dar şi obligația de a nu primi boieri fugari. De altfel, în timpul evenimentelor de la 1523 Ștefăniță vodă a cerut părții polone respectarea tocmai acestui punct[46].

Cu toate acestea, în anii 1522-1523 raporturile dintre cele două state au trecut prin momente dificile, afectând în mare măsură situația internă în Țara Moldovei.

Majoritatea istoricilor care s-au ocupat de problema conflictului de la 1523 au făcut legătură între acest eveniment şi agravarea raporturilor moldo-polone[47]. Reluând analizele efectuate de aceştia privind cauzele ce au dus la starea conflictuală dintre Polonia şi Moldova desprindem câteva elemente esențiale: 1) oferirea de adăpost unor boieri pribegi în Polonia; 2) rolul jucat de către pretendentul Petru Pribeagul aflat într-un regim de exil la cetatea Marienburg; 3) refuzul lui Sigismund de a-i da în căsătorie lui Ștefăniță vodă pe o fiică a sa naturală, fapt care a provocat mânia domnului Țării Moldovei; 4) pe

---

41 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 92.

42 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 92: "Şi a lăsat domnia fiului său, Ştefan voievod cel Tânăr, fiind acesta atunci de nouă ani şi a primit binecuvântarea ungerii ("**помазанїа**") cu mâna preasfințitului mitropolit chir Theoctist în cetatea cea preaslăvită a Sucevii" (Macarie); URECHE 1958, 143: "Şi fu miruit de mitropolitul Theoctist în târgul Sucévii".

43 Despre "afacerea" Petru Mânjă în contextul relațiilor moldo-polone din acea vreme, **vezi** URSU 1940, 12-21.

44 COSTĂCHESCU 1940, 468-475.

45 ACTA TOMICIANA, vol. IV, 153, doc. din 2 decembrie 1517.

46 În tratatul academic ISTORIA ROMÂNIEI 1962, 600-601 se afirma că semnarea acestui tratat a însemnat apogeul influenței politice a marii boierimi.

47 XENOPOL 1986 433-434; IORGA 1996, 317; GIURESCU C. GIURESCU D 1976, 266; GRIGORAŞ 1972, 11; URSU 1972, 54.

parcursul anului 1522, "an de răscruce în relațiile moldo-polone", domnul și-ar fi pierdut încrederea în sinceritatea intențiilor Regatului Iagellon de a "salvgarda" Moldova, din cauza "tribulațiilor regelui său", fapt care va duce la demararea represaliilor contra facțiunii polonofile din Sfatul domnesc[48]. Trebuie, totodată, de menționat și faptul că unii istorici au înșirat printre cauze și efectul produs de solia condusă de Luca Cârje[49], despre care va fi vorba mai jos.

Să analizăm pe rând fiecare din aceste situații, dar bazându-ne pe izvoarele documentare:

1) singurii boieri pribegi în Polonia la acea dată și menționați înainte de "marele exod", care a început după asasinarea lui Arbure, au fost Isac (Isayko) și nepotul său ("et nepos ejius") Bârlan (Byrlan)[50]. Aceștia sunt menționați doar în scrisoarea regelui Sigismund către Ștefăniță, redactată la 1522. Regele recunoaște că nu știe dacă acești doi fugari s-ar fi aflat în regatul său și dacă și-ar fi găsit adăpost la vreun nobil polon ("et conservarerunt at subditis nostris"). Totodată, îi scria că îl va atenționa pe căpitanul de Camenița, ca să acționeze în funcție cu tratatele bilaterale[51]. În acestea, cum am amintit mai sus, se prevedea ca boierii fugari să fie alungați din domeniile regelui polon[52]. Nu cunoaștem însă cu certitudine cum s-au derulat evenimentele, astfel încât orice "scenarii" pe marginea acestui subiect par a fi lipsite de temei[53];
2) conflictul ar fi fost generat din cauza pretendentului Petru. Am arătat mai sus că, candidatura acestuia a constituit una dintre opțiunile regelui Poloniei pentru „suplinirea" scaunului de la Suceava după subitul deces al lui Bogdan vodă. Situația internațională însă nu i-a permis lui Sigismund aplicarea acestui plan, ceea ce l-a făcut pe pretendent să-și piardă răbdarea și să acționeze pe cont propriu. Acestea din urmă au displăcut protectorului său, de unde vine și ordinul de exil forțat la cetatea Marienburg. Astfel, la 1520, vice-cancelarul Petru Tomiczki îl prevenea pe palatinul de Junivladislav că regele sub nici un motiv nu permite eliberarea acestuia: "fiindcă nu are deplină încredere într-însul, deoarece a mai fugit o dată la inamicii Poloniei"[54]. În această ordine de idei nu este lipsită de interes ipoteza emisă de Constantin Cihodaru, conform căreia acesta ar fi întreținut raporturi strânse cu cneazul Vasile al Moscovei[55]. Orice legătură cu rivalul estic al Regatului Iagellon era privită de poloni ca o ofensă, așa cum s-a întâmplat ceva mai târziu cu Ștefăniță[56]. Din această cauză Sigismund îi refuză orice sprijin lui Petru Mânjă, care nu mai poate fi privit ca unul din „actorii" principali al evenimentelor de la 1523[57];

---

48 URSU 1972, 49; GRIGORAȘ 1972, 11.
49 URSU 1972, 54-55.
50 ACTA TOMICIANA, VI, 24.
51 ACTA TOMICIANA, VI, 24.
52 COSTĂCHESCU 1940, 498. În textul tratatului este menționat expres că în cazul dacă ar fi fost găsit vreun pretendent la tronul Moldovei în Polonia atunci "... Măria Sa Regele Sigismund nu-l va ține la sine și nici la supușii săi și nici să nu întârzie în țările Măriei Sale, nici pe față, nici pe ascuns".
53 O încercare de acest gen a fost întreprinsă de URSU 1972, 66.
54 HURMUZAKI II/3, 331.
55 CIHODARU 1977, 114.
56 CAZAN 1973, 10.
57 Părerea lui URSU 1972, 78 că și Petru Pribeagul ar fi avut „oastea sa de magnați poloni, aventurieri și mercenari", ni se pare, din motivele expuse mai sus, eronată.

3) atenției istoricilor nu le-a scăpat nici nereușita intenție de căsătorie a lui Ștefăniță voievod cu una dintre fiicele naturale ale regelui Sigismund. Pentru acest caz avem doar un singur document. Este vorba despre o scrisoare a regelui polon către consilierii săi în care îi avertiza că orice discuții referitoare la căsătoria domnului Țării Moldovei cu fiica sa pot duce din nou la probleme din care ambele țări cu greu au ieșit doar cu câțiva ani în urmă. Important este să subliniem faptul că "negocierile" au fost purtate de către boierimea moldoveană cu nobilii din Regat, fără acordul regelui, de unde și iritarea celui din urmă. Nu cunoaștem numele acestor "binevoitori" ai juvenilului domn, însă putem doar să presupunem că ar fi vorba tot despre așa-numita "facțiune polonofilă" în care au intrat mai mulți boieri experimentați. Lipsa de probe sigure, însă, ne facem să nu stăruim prea mult asupra acestei ipoteze, rezumându-ne doar la semnalarea ei;
4) deteriorarea raporturilor dintre Regatul Iagellon și Țara Moldovei poate fi privită și ca un rezultat al complicațiilor pe scară internațională. Ofensiva tot mai insistentă a Imperiului Otoman asupra Europei de Sud-Est a generat neliniști în rândurile Creștinătății. Tratativele, aliațele și proiectele de cruciadă nu au ajutat cu nimic Regatul Maghiar, ținta principalei lovituri a lui Soliman Magnificul. Ca și în alte cazuri similare otomanii își mascau cu grijă direcția de atac. De aceea, în documentele din epocă se poate vedea o stare de anxietate, rezultată de teama unor atacuri combinate turco-tătare, atât în Polonia, cât și în Țările Române. Faptul că domnul Moldovei a fost un vasal al sultanului, conform cunoscutei "închinări" de la 1486, în care era stipulată obligația românilor de a participa la expedițiile otomane, a dus la aceea că în unele dintre scrisorile regelui polon se observă neliniștea în privința unor atacuri conjugate turco-tataro-moldovenești[58]. Horia I. Ursu a văzut în acestea o "rea-voință" a regelui, izvorâtă dintr-o neîncredere, descrisă de către autor ca una patologică, a regelui față de români[59]. Iar deoarece situația internațională la acel moment era foarte încordată, Sigismund a ales tactica expectativei, preferând-o celeia a unei confruntări directe cu Imperiul Otoman.

Încă la 1517, printr-un sol trimis la curtea domnului Moldovei, polonezii se plângeau că "oratorii și solii inamicilor Poloniei vin prea adeseori în Moldova, nefiind vecină cu inamicii Poloniei, nu are nimic cu dânșii"[60]. Această precizare arată că este vorba, înainte de toate, de Marele Cnezat moscovit, cu care Polonia de câțiva ani se afla într-un extenuant război și deja de pe acum Moscova devenea "inamicul nr. 1 al Poloniei[61]. La 1522, într-o scrisoare către Ludovic al II-lea, Sigismund s-a arătat profund indignat de faptul că moldovenii au cerut permisiune de trecere a unei solii în Cnezatul Moscovit prin Polonia! Era în viziunea regelui un act de o nedisimulată ostilitate, nu întâmplător, în aceeași scrisoare regele scrie că moldovenii vor să atace Polonia împreună cu turcii dislocați în garnizoanele de la Dunăre[62]. Chiar și Grigore Ureche cunoștea în detalii acest diferend, atunci când scria că regele "Jigmontu ... să treacă solii prin țara lui, nu au

58 HURMUZAKI, II/3, p. 256.
59 URSU 1972, 49.
60 HURMUZAKI, II/3, 258.
61 CAZAN 1973, 10.
62 HURMUZAKI, II/3, 393.

suferit, nici au lăsat, pentru neașezarea ce avea cu Moscul”[63]. Nu ne sunt prea clare motivele acestei apropieri față de Cnezatul Moscovit, mai ales într-o perioadă atât de dificilă și care a fost poziția boierilor moldoveni atașați politicii poloneze? Nu înțelegeau ei, oare, că asemenea acțiuni ar îndepărta o Polonie a cărei grații și-o doreau atât de mult?

Este cunoscut faptul că moldovenii erau deja în relații de subordonare față de Poartă, mai mult ca atât, domnii Țării Moldovei erau obligați să se prezinte cu oaste în cazul unor expediții sultanale, fapt stipulat și într-un pasaj din tratatul moldo-polon de la 1499[64]. Pe de altă parte, unele informații ne arată indirect faptul că pe timpul lui Selim și în primii ani de domnie ai lui Soliman Magnificul, otomanii întrețineau relații destul de cordiale cu cneazul Vasile al Moscovei, ceea ce nu putea să nu-i deranjeze pe oficialii poloni. Astfel, într-o scrisoare către sultan, hanul tătarilor din Crimeea se plângea: “Nu-mi dai voie să merg nici asupra moscalului, nici asupra valahului (împotriva lui Ștefăniță, – n.ns.), atunci cum să fiu eu sătul și îmbrăcat?”[65]. Știind că tătarii din Crimeea sunt în conflict cu rampantul stat moscovit, iar cneazul Vasile al II-lea este în bune relații cu sultanul, factorii de decizie moldoveni încercau și pe această cale să se asigure contra pericolului tătăresc. Deocamdată este singura explicație pe care o putem da în această privință. Totuși, din această cauză Sigismund devenea foarte circumspect față de posibilitatea unor alianțe anti-polone, la care ar fi putut adera și românii. Or, Moldova juca un rol deosebit de important în sistemul de securitate al Poloniei, de aceea, drumul spre orice negocieri rămânea deschis.

În această ordine de idei, la începutul anului 1523[66] la Cracovia sosește o importantă solie moldoveană condusă de cunoscutul diplomat Luca Cârje. În jurul acesteia, în istoriografia românească s-au purtat discuții aprinse, mai ales în vederea elucidării faptului cine a autorizat-o.[67] Nu credem că aceasta ar fi o problemă atât de principială și că ar fi una din cauzele declanșării complotului boieresc, așa cum au crezut-o unii autori[68], chiar dacă din textul soliei reiese dorința moldovenilor să intensifice legăturile cu Regatul Iagellon.

Solia a fost un rezultat al agravării situației internaționale, în urma succeselor Imperiului Otoman în Europa Centrală și bazinul mediteranian și al încercărilor efectuate de români să obțină garanții în plus în condițiile unui nou raport de forțe creat la Dunărea

---

63 URECHE 1958, 146.

64 Ștefan cel Mare recunoștea că, în cazul în care oficialii Porții i-ar fi cerut în mod expres participarea la expediții militare, *inclusiv împotriva Poloniei*, el era obligat să se conformeze, chiar împotriva voinței sale: **„ани жаднои радї ани помочи Тѹрком нє имаєм датѣ вънѣвши коли бы нѣкотораж моц або сила тѹрецкого чесарѣ, або єго санжак(а), або єго поданных, пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч бєз нашєи воли**”: BOGDAN 1913, II, 424.

65 SOLOVIEV 1989, 268-269.

66 Pentru datarea soliei s-au purtat discuții, cu toate că este vorba despre un interval de câteva săptămâni, ceea ce nu ni se pare lipsit de importanță. Spre exemplu, COSTĂCHESCU 1940, 546 o plasează la sfârșitul anului 1522 sau începutul anului următor. URSU 1940, 53-54, la rândul său, aduce argumente pentru sfârșitul anului 1522.

67 Astfel, conform opiniei lui XENOPOL 1986, 431, însușită și de NISTOR 1924, 297-309, inițiativa de a trimite solia la Cracovia i-a aparținut lui Luca Arbure, fără știrea și acordul domnului, fapt care ar fi declanșat conflictul. Pe de altă parte, URSU 1972, 60 a văzut aici voința lui Ștefăniță, care astfel făcea ultima încercare de a-i concilia pe nesupușii boieri. Ulterior, aceiași opinie a fost acceptată și de majoritatea istoricilor care s-au ocupat de caz (**vezi** nota lui N. Stoicescu, în XENOPOL 1986, 467, nota 8).

68 URSU 1972, 55.

de Jos. Slăbirea Regatului maghiar, ținta principală a atacurilor otomane, însemna și scăderea protecției din partea suzeranului Țării Moldovei[69]. La acea dată, se pare, protejată de vasalii săi devenea tot mai mult Ungaria și nu invers. Așa cum reiese și din alocuțiunea lui Cârje moldovenii doreau să obțină garanții mai mari din partea oficialilor polonezi, care știau că aceștia sunt legați de un tratat de pace cu otomanii.

Textul soliei este foarte bine cunoscut, dar este un document unic în epocă, de aceea, pentru a înțelege mai bine derularea evenimentelor ulterioare, este cazul să-l analizăm în detalii[70].

Discursul solului moldovean începe cu o trecere în revistă a situației internaționale și a îngrijorării față de ofensiva crescândă a Imperiului Otoman[71]. O sursă de îngrijorare a constituit-o pierderea Belgradului, văzută de Luca Cârje ca o "poartă închisă contra păgânilor", din cauza indiferenței de care au dat dovadă oficialii unguri în această privință[72]. Chiar dacă această părere este un pic forțată[73], teama că o asemenea politică falimentară va dăuna și intereselor propriei țări, i-a făcut pe oficialii moldoveni să caute un sprijin mai solid din partea polonilor.

Pentru a ilustra bunele intenții ale românilor, solul Țării Moldovei narează evenimentele care au avut loc înaintea expediției otomane de la 1521 spre Belgrad, atunci când s-au făcut presiuni foarte mari asupra țării în vederea ajutorului militar pe care domnii Moldovei trebuiau să-l presteze Porții în asemenea cazuri[74]. Domnul Moldovei și Sfatul său au încercat să se justifice și "să aibă o îndreptățire și să scape de o asemenea însărcinare"[75]. Problema unui refuz tranșant nici nu se mai putea pune la acea dată, din cauza obligațiilor pe care și le-a asumat Moldova în urma tratatelor de pace încheiate cu Poarta[76]. De aceea, cea mai oportună declinare a "ofertei" li s-a părut războiul cu tătarii, chiar dacă se știa că o asemenea justificare nu poate să-i impresioneze pe otomani. În două rânduri au fost trimiși emisari cu porunci de a se alătura oștirilor aliate din Transilvania dar, sub diverse motive, și nu fără daruri, acest lucru a fost evitat. Al treilea sol a fost unul mai important – Sinan-bei Celebi, un renegat moldovean din Țara de Jos[77],

---

69 PUNGĂ 1994, 12.

70 Documentul a fost publicat în mai multe rânduri, **vezi** ACTA TOMICIANA, VI, 226-232; HURMUZAKI, II/3, 708-720 și COSTĂCHESCU 1943, 530-540.

71 COSTĂCHESCU 1943, 540 despre pericolul "păgân" ce se abate asupra creștinătății.

72 Cu toate că domnul Moldovei, în repetate rânduri l-a avertizat pe Ludovic și pe voievodul Ardealului Ioan Zápolya de iminența pericolului, "Regele Ungariei și senatul lui nici acest lucru nu l-au băgat în seamă și nici nu l-au prevăzut la timp, ca să se apere" (COSTĂCHESCU 1943, 540).

73 Astăzi noi știm că tânărul rege a făcut tot ce i-a stat în putință, trimițând apeluri disperate în toate colțurile Europei, începând cu unchiul său, regele Sigismund al Poloniei (ACTA TOMICIANA, V, 358-359; HURMUZAKI, II/3, 365-366), până la papa Leon al X-lea (HURMUZAKI, II/3, 359) și regele Angliei Henric al VII-lea (HURMUZAKI, II/3, 362).

74 Porunca, trimisă de Soliman Magnificul, printr-un tulac, suna în felul următor: "iar, tu, Ștefane voievod, trebuie să pleci cu oastea ta, în ajutorul nostru, în Țara Secuilor, și împreună cu tine, Basarab, voievodul Muntenesc, și cu voi va fi și Mahmed, sangeacul Nicopolei" (COSTĂCHESCU 1943, 541).

75 COSTĂCHESCU 1943, 541.

76 Pentru întreaga problematică, **vezi** MEHMED 1960, 165-178; MAXIM 1980, 237-250; MAXIM 1982, 46-53; MAXIM 1982a, 49-51; GOROVEI 1980, 629-667; GOROVEI 1986, 31-41; MAXIM 1993, 111-142; PUNGĂ 1994a, 117-131; MAXIM 1998; 129-147.

77 Luca Cârjă afirmă că acesta a fost "prins de război, din țara noastră de neam boieresc, din Țara de Jos", COSTĂCHESCU 1943, 543.

ceea ce denotă perseverența tânărului sultan. În termeni mult mai duri, Celebi i-a transmis porunca sultanală lui Ştefăniță, fapt care l-a derutat pe tânărul domn. Fraza, plină de emfază, adresată boierilor din Sfat a fost pe măsură să sublinieze acest lucru: "ce este mai bine să facem, să ne unim cu păgânii contra creştinilor sau să fim cu creştinii în bună înțelegere şi în pace şi în prietenie, în contra păgânilor?". A fost o dilemă în jurul căreia a grevat întreaga istorie politică medievală românească. Atunci, domnul a avut alături de sine Sfatul boierilor bătrâni "din Sfatul bunului său, Ştefan ("dzieda swoyeho, Stefana rady")", care i-au spus că "Țara noastră Românească ("nascha zemla Woloska") s-a păstrat în legătură sfântă cu Regatul Ungariei şi al Poloniei[78]". În această frază se poate întrezări o strategie generală în materie de politica externă, promovată de boierimea ştefaniană – legături strânse cu țările creştine, în condițiile presiunii tot mai pronunțate a Imperiului Otoman asupra Europei de Sud-Est.

Pentru a ieşi dintr-o situație dificilă, s-a hotărât aplicarea unei strategii care s-a dovedit foarte eficientă – mituirea (peşcheşul)[79], deschizând astfel un capitol important atât din istoria politică, cât şi din cea economică a Țării Moldovei. Se pare că, de acum înainte, factorii de decizie ai țării vor înțelege cât de convingător este acest argument, capabil să sensibilizeze în cea mai mare măsură inima războinică a otomanilor.

Interesant e că această metodă a fost folosită în acelaşi an de către moldoveni pentru a-l destitui din funcție pe sangeacul de Dârstor care, se pare, le-a creat anumite probleme la hotar. Conform informațiilor oferite polonilor de Luca Cârje, la curtea sultanului a fost trimis vornicul Iurie, care "mult s-a plâns contra lui (sangeacului, – n.ns.) şi a dat daruri la patru paşi, câte treizeci de mii de aspri, şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, acest sangeac a fost mutat din această cetate"[80]. După cum putem observa, relațiile cu oficialii otomani la acea vreme intrau într-o fază "lucrativă", fără prea multe prejudecăți[81]. Pe de altă parte, în menținerea unor raporturi de colaborare cu Moldova era interesat şi Constantinopolul, fapt care a dus la întețirea relațiilor diplomatice dintre diverşi oficiali ai Porții cu domnul[82].

Acest ultim amănunt era, fără îndoială, cunoscut regelui şi nu putea să nu-l îngrijoreze. Totuşi, nici Polonia nu putea să respingă bunele intenții ale oficialilor moldoveni ce-şi doreau o apropiere cu Regatul. Astfel, Sigismund era informat despre ultimele evenimente din Țara Românească[83] şi despre interesul pe care îl aveau turcii față de Polonia.

---

78 COSTĂCHESCU 1943, 542-543.

79 Inițiativa a venit chiar din partea lui Sinan-bei, care, în timpul unor tratative secrete cu doi dintre dregătorii moldoveni, a "binevoit", până la urmă, să primească "această greutate, de la voi pe capul meu, pe gâtul meu...". „Jugul" de pe gâtul renegatului moldovean i-a costat pe foştii săi compatrioți nu mai puțin de „o sută de mii de aspri, în afară de alte daruri" (COSTĂCHESCU 1943, 543)!

80 COSTĂCHESCU 1943, 544.

81 Diplomatul român afirma că tot atunci la Constantinopol se afla un sol "trimis cu şoimi, după obicei (*s. ns.*), şi trei călăreți" (COSTĂCHESCU 1943, 544).

82 Astfel, în luna decembrie 1522, noul sangeac de Dârstor a trimis după însăşi mărturia lui Cârje: „solul lui la Domn, ca să întărească prietenie cu Domnul, după obiceiul şi învățătura Sultanului Turcilor, căci (aici să reținem, – n. ns.) cine este sangeac la Dârstor, are învățătură şi aşa-i obiceiul din partea Sultanului, ca să trimită sol la Domnul nostru " (COSTĂCHESCU 1943, 545).

83 A fost trecut în revistă episodul cu pretendența lui Mehmed beg care, pentru a transforma țara în paşalâc a "tăiat pe boieri şi boieroaice şi copii şi au răpit averi şi au ars şi pustiit cu război țara" (COSTĂCHESCU 1943, 544). Acest pasaj ne-ar putea arăta îngrijorarea clasei politice din Țara Moldovei referitor la pericolul otoman şi soarta pe care ar putea-o avea şi statul est-carpatic, dacă nu ar fi oprit invazia.

Se reînnoiau obligațiile de a informa discret, dar, totodată, operativ, partea poloneză despre toate mișcările tătărăşti şi cele otomane din zonă.

Despre modul cum conlucra domnul şi Sfatul țării în situații extrem de delicate (de criză) ne vorbeşte următorul episod. Solul sangeacului sus-menționat, după ce şi-a îndeplinit partea oficială a soliei, îl rugă pe Ştefăniță "ca să rămână puțini boieri în Divan"[84], fapt care i-a permis lui Gh. I. Brătianu să tragă concluzia că pe lângă domn a mai funcționat şi un Sfat restrâns, menit să-l consulte pe suzeran în chestiunile cele mai importante[85]. Insistența cu care acest demnitar încerca să afle anumite informații despre Polonia (starea de lucruri în stat, informații de ordin logistic) i-a pus în gardă pe domn şi pe apropiații săi sfetnici, creând "mare tulburare". Încercând metoda, aproape întotdeauna sigură, a "decriptării" unei informații secrete prin intermediul vinului, s-a aflat că otomanii tatonau terenul nu atât pentru o nouă expediție în Regatul Iagellon, căci după spusele lui Celebi el ştia bine ce se petrece în Polonia, deoarece a participat la expediția lui Malcoci beg, ci pentru a desparte Moldova de creştinătate şi de regatul polon în special[86].

Am stăruit asupra acestui episod în mod deliberat, deoarece, după părerea noastră, vizita lui Sinan-bei a fost în directă legătură cu trimiterea soliei lui Cârje. Spre această concluzie ne aduc câteva elemente. Înainte de toate, solia moldoveană a avut loc la foarte puțin timp după consumarea acelui eveniment[87], fapt care atestă că solia a avut loc, cel târziu în prima săptămână a anului 1523[88]. Folosirea sintagmei "în acest an" nu trebuie să ne deruteze, aşa cum l-a derutat, se pare, pe Horia I. Ursu[89], deoarece multe din evenimentele narate de Cârjă au avut lor foarte recent, din care cauză nu putea spune „anul trecut" (nici noi astăzi nu spunem "imediat după Anul Nou"). Acelaşi lucru este valabil şi pentru pasajul cu căderea Belgradului, despre care Cârje scrie că a căzut anul trecut, fapt care ne-ar fi trebuit să ne gândim la anul 1522[90].

A fost oare o simplă coincidență? Credem că nu, deoarece moldovenii nu au mai aşteptat întoarcerea vornicului Iurie (groaza sangeacilor de la Dârstor), care a fost trimis la sangeacbei pentru lămuriri[91]. Apoi, de ce Luca Cârje de la bun început a subliniat că informația în

---

84 COSTĂCHESCU 1943, 545.

85 BRĂTIANU 1995, 133.

86 Boierii îl trimit pe un dregător care, după toate probabilitățile, avea facultatea de a evita stări de ebrietate avansate, la gazda unde s-a oprit solul turc, ca "să-l cinstească şi să-l îmbete ("czestowasz yeho y vpoytzy") şi să afle de la dânsul ce-i cu acele vorbe". Nu este de loc exclus faptul că acel boier iscoditor şi „dotat" să fi fost chiar însuşi Luca Cârje, deoarece fraza următoare, se pare, îl trădează: "Şi astfel el ne-a spus ("Y tak nam povedal")..." (COSTĂCHESCU 1943, 546).

87 Iată ce spune humelnicul: "... de curând, că vreo săptămână şi jumătate înainte de Naşterea Domnului (ys tiepyer pulturi nyedele pred bozim naroszeniem...)" (COSTĂCHESCU 1943, 535).

88 La sfârşit discursului, solul înşira rapid câteva ştiri, de unde putem deduce că acesta cunoştea despre plecarea sultanului de pe Rodos, lăsând acolo trei paşale ("A Tureczky czessar odstvpyl od Rodossa nazad w swoyv zemlv...") (COSTĂCHESCU 1943, 539). Se ştie că sultanul a plecat de pe insulă după ce a primit capitularea cavalerilor ioaniți la 1 ianuarie 1523 (**vezi** DECEI 1978, 170).

89 URSU 1972, 54.

90 O altă explicație ar fi fost începutul anului în Moldova după modelul bizantin, la 1 septembrie, una din discuțiile controversate ale medievisticii actuale, în care nu suntem pregătiți să intram acum, **vezi** NICHITICI 1999. Pe de altă parte, discursul solului moldovean era adresat şi consemnat de oficialii poloni, pentru care hotarul dintre ani era tocmai la 1 ianuarie, fapt care ar fi confuzii.

91 "Şi domnul meu, înțelegând de această amenințare a păgânătății, Măria Sa, îndată, fără întârziere, trimise la acel sangeac, ca sol al Măriei Sale, pe pan Iurie vornicul, care a fost în solie şi la Măria Voastră, şi cu daruri de prietenie, cum a venit şi el la noi, şi i-a dat învățătură, să afle şi să cerceteze ce-i cu vorbele, de care am fost cercetați de acel sol al sangeacului" (COSTĂCHESCU 1943, 546).

cauză este transmisă în strict secret[92]? Este oare întâmplător faptul că după ce narează vizita lui Celebi, solul moldovean trece la mesajul de bază al discursului său?

Esența acestuia a constat în faptul că, din numele domnului țării, Luca Cârje face apeluri insistente către Sigismund să nu părăsească Moldova, lăsând-o singură în fața „păgânătății", precum și în lansarea îndemnului ca toți regii creștini, împreună cu Papa „să se trezească" și „să stea în față cu puterea împotriva păgânilor"[93], căci altfel sultanul „ar ocupa Rodosul, atunci ar cădea toată creștinătatea sub mâinile lor (a turcilor – *n. ns.*)"[94]. Folosirea de trei ori al sintagmei „afară de Creștinătate" nu înseamnă doar o întorsătură retorică, cu scopul de a sublinia o stare de disperare ci, după părerea noastră, starea de profundă îngrijorare ce i-a cuprins pe factorii de decizie moldoveni. Ideea centrală a discursului rezidă în faptul că „Domnul și Sfatul său" propun ca Sigismund să fie „ales hatman și conducător și povățuitor al întregii Creștinătăți"[95], motivația fiind aceasta: „... căci câți alți principi și regi creștini sunt, unii sunt tineri[96], pe alții nu-i știm și nici unul nu știe să poarte lucruri și legături așa de mari"[97]. Apoi a urmat un avertisment în stilul lui Ștefan cel Mare, că dacă piere Țara Moldovei "așa se va întâmpla și altor creștini", precum și exprimarea dorinței ca oficialii poloni să ia în serios cele expuse mai sus, "căci aceasta este solie foarte importantă"[98].

Solia se încheie prin câteva rugăminți, printre care amintim permisiunea de a cumpăra de la Lublin o serie de mărfuri menite a fi trimise ca daruri pentru demnitarii otomani, rugămintea de a permite negustorilor poloni de a vinde moldovenilor "cincizeci centnari" de plumb[99], pentru noua mitropolie de la Suceava, pe care domnul a zidit-o și a sfințit-o chiar în acel an[100].

Din analiza acestui extrem de prețios document putem scoate câteva concluzii: a) în Moldova la acea vreme exista o puternică grupare boierească, care, conștientizând iminența pericolului otoman, își lega speranțele de Regatul Iagellon, probabil singura forță politico-militară la acea vreme din zonă cu care se socotea Imperiul Otoman[101]. Din aceasta făceau parte boierii experimentați din Sfatul lui Ștefan cel Mare (bătrânii

---

92 COSTĂCHESCU 1943, 545: "... Domnul nostru dă de știre Măriei Voastre, în taină...(s. ns.)".

93 COSTĂCHESCU 1943, 547.

94 Solul moldovean nu știa cu siguranță la acea dată dacă Rodosul era deja ocupat, căci ultimul punct de rezistență – cetatea – a capitulat pe 20 decembrie (**vezi** DECEI 1978, 169-170; BASQUÉ-GRAMMONT 2001, 128).

95 COSTĂCHESCU 1943, 548.

96 Aluzie clară la Ludovic al II-lea cel Tânăr al Ungariei. Din text se vede clar că cei care i-au dat instrucțiuni lui Cârje consideră "tinerețea" nu cea mai mare virtute în politică. De aceea, ne putem pune întrebarea dacă aceste instrucțiuni au putut fi dictate de orgoliosul "copilandru", așa cum îl numea A. D. Xenopol?

97 COSTĂCHESCU 1943, 548.

98 "Ale W. M. Raczthe porozumietzy na nasshe possolstwo, bo tho yesth possolstwo nabolsche": COSTĂCHESCU 1943, 539.

99 Plumbul la acea vreme constituia un material strategic și la 1511 lui Bogdan vodă i s-a refuzat de către Sigismund vinderea unei cantități de plumb, menit pentru înfrumusețarea unei biserici, de teama ca să nu fie pregătite arme (HURMUZAKI, II/3, 16).

100 Mitropolia cu hramul Sf. Gheorghe a fost sfințită, conform pisaniei, la 6 noiembrie 1522 (IORGA 1905, 18).

101 Cu toate acestea, Regatul Iagellon își dorea înainte de toate relații pașnice cu Poarta, din cauza îndelungatelor conflicte cu moscoviții și cu habsburgii (**vezi** CZAMANSKA 1989, 301-312 și CĂZAN, MUSTAȚĂ 1983, 363-373).

"din Sfatul bunului său (al lui Ştefăniţă – n. ns.) Ştefan" cum i-a denumit însuşi Cârje), în fruntea cărora se afla portarul de la Suceava Luca Arbure; b) pe de altă parte, se observă contactele tot mai strânse cu oficialii otomani. Soliile şi "sforile" trase pentru soluţionarea unor probleme ne pot conduce la concluzia că o altă parte a boierimii înţelegea deja necesitatea de a colabora mai strâns cu Imperiul Otoman, pentru a nu pune în pericol ţara. Nu este exclus că spre această soluţie să fi înclinat mai ales proprietarii de pământuri din sudul şi estul ţării, ce se aflau în proximitatea teritoriilor ocupate de otomani şi tătari, cu scopul de a minimaliza riscurile pierderii bunurilor. Gh. I. Brătianu observa că această politică se călăuzea după principiul "capul plecat sabia nu taie"[102]. Politica de "oscilare" era şi ea, la rândul său, o moştenire a politicii pragmatice a lui Ştefan cel Mare.

Agravarea situaţiei internaţionale prin căderea Belgradului şi a Rodosului în mâinile otomanilor a necesitat adoptarea grabnică şi neunivocă a uneia din aceste opţiuni. Nu este exclus ca neînţelegerile produse între cele două tabere să fi dus la o criză politică gravă ce s-a încununat cu evenimentele din anul 1523.

După modul cum a acţionat ulterior, se poate înţelege că Ştefăniţă vodă a luat partea celei de a doua facţiuni. De ce nu dorea o apropiere cu Polonia? A fost oare o modalitate de a se rupe de tutela cvasi-puternicei aristocraţii, care era atât de ataşată de Republica nobiliară? Atitudinea ostilă a lui Ştefăniţă faţă de Polonia se poate explica şi prin faptul că o parte însemnată şi influentă a boierimii moldovene dorea raporturi speciale faţă de Iagelloni, fiind interesaţi de modelul politico-instituţional al regatului, unde aristocraţia avea o pondere mare în viaţa politică[103]. În această ordine de idei, Ilie Minea a considerat că dacă lucrurile ar fi mers aşa mai departe, atunci am fi putut asista la un început de constituţionalism în Moldova, după modelul englez sau cel polonez[104]. Însă Ştefăniţă şi acoliţii săi nu l-a lăsat pe Luca Arbure să devină un nou Simon de Monfort! Nu este exclus nici motivul personal legat de ruperea mariajului cu una din fiicele lui Sigismund, idee respinsă tranşant de rege. Oricum, se pare că tânărul domn avea nişte rezerve ori chiar anumite antipatii faţă de vecinii din nord. Nu este exclusă nici ideea unui conflict de generaţii. Din întâmplare, oare, boierimea tânără a fost stopată în accesul la diverse funcţii de protipendada marilor neamuri, cum am arătat în capitolul anterior?

Despre cauzele propriu-zise ale conflictului s-a scris destul de mult. Se viza un conflict latent între facţiunile boiereşti din sânul Sfatului domnesc. S-a admis, de asemenea, că una dintre cauzele probabile ale conflagraţiei ar fi fost organizarea unui complot la curte ce viza înlăturarea lui Ştefăniţă, care s-ar fi arătat destul de independent şi nu mai dorea în continuare să fie obedient marilor boieri. În locul său trebuia pus fratele său Petru vodă, văzut ca un fel de asociat la domnie. Într-adevăr, dacă atragem atenţie în textul păcii de la 1518, arhitecţii tratatului cu insistenţă subliniau rolul de asociat al lui Petru, prezentat, eufemistic vorbind, ca un fel de "rezervă feudală" pentru marea boierime, în cazul în care Ştefăniţă nu ar fi îndreptăţit expectanţele acesteia. Nominal şef al

---

[102] BRĂTIANU 1995, 133.

[103] Pentru aceasta amintim doar de Constituţia de la Radom din 1505, denumită sugestiv *Nihil Novi*, care interzicea regelui să ia vreo decizie fără asentimentul Senatului şi al marii nobilimi. O altă lege organică a Poloniei "Laesae Majestatis" asigura inviolabilitatea deputaţilor Dietei, iar Senatul putând exercita şi anumite funcţii regale (CROUZET 1967, 130); **vezi** şi TAZBIR 1973; RUSSOCKI 1977; SCZANIECKI 1977; DWORZACZEK 1977; GRODZISKI 1977; WYCZAŃSKI 1977; KERSTEN 1977.

[104] MINEA 1928a, 201.

statului a fost Ştefăniță, în numele căruia se semnau toate actele de domnie, dar prezența lui Petru vodă însemna o garanție în plus pentru clasa politică. Din cauza insuficienței izvoarelor este greu de stabilit şi rolul regenței domneşti, funcțiile şi prerogativele sale, cel puțin în această perioadă[105]. Totuşi, se pare că cel mai important personaj a fost Luca Arbore, cum vom arăta mai jos.

După părerea noastră o serie întreagă de factori au accelerat derularea evenimentelor, determinându-le intensitatea şi chiar virulența. Nu este deloc exclus că o dată cu aflarea rezultatelor soliei lui Cârje la Suceava conflictul, până atunci latent, între boieri şi domn, să fi ajuns în ultimul său stadiu. Regele Sigismund a dat un răspuns evaziv, în care nu găsim nici o propunere concretă, cu toată abundența încurajărilor şi promisiunilor[106], de altfel, specifice discursului său[107]. Se pare că insuccesul soliei, de fapt, al facțiunii polonofile, l–a făcut pe Ştefăniță vodă să treacă la acțiuni, obiectivul principal fiind schimbarea raportului de forțe în Sfatul domnesc. Aceasta s-ar fi întâmplat după 20 ianuarie 1523, deoarece la acea dată Sfatul nu era atins de nici o modificare, având următoarea componență: Gavriil Trotuşan mare logofăt, Isac, Petre Carabăț vornicul, Negrilă, Grincovici şi Talabă pârcălabi de Hotin, Costea şi Condrea pârcălabi de Neamț, Petrică şi Toader Bubuiog pârcălabi de Cetatea Nouă, Luca Arbure portar de Suceava, Hrană spătar, Ieremia vistiernic, Cozma Şarpe postelnic, Săcuian ceaşnic, Stârcea stolnic şi Cățelean comis[108]. Scindarea acestui Sfat ne va permite să–i identificăm pe principalii protagonişti din ambele tabere în timpul conflictului. După cum am arătat mai sus, ruptura s-a produs undeva între 20 ianuarie[109] şi 15 martie. În această zi întâlnim primele modificări importante, deoarece Luca Arbure, considerat a fi conducătorul facțiunii polonofile, îşi pierde extrem de importanta funcție de portar de Suceava. În locul său îl găsim pe Petrică, fost pârcălab la Roman[110]. Bătrânul Arbure, după cum ne arată documentele, a deținut această funcție neîntrerupt cel târziu de la 24 septembrie 1498[111], cu toate că Ştefan cel Mare l-a propulsat în dregătoria dată încă din 14 septembrie 1486[112], dar se pare că a considerat această decizie cam pripită[113]. Astfel, destituirea unuia dintre cei mai importanți boieri trebuia să aibă motivații destul de serioase. Cu toate acestea, el continuă să rămână în Sfat ca boier netitrat, probabil din cauza că Ştefăniță vodă şi aliații săi nu se considerau încă în stare să dea lovitura de grație sau că îşi pregăteau cu minuțiozitate următorul pas. Totuşi, faptul că tensiunile au ajuns la un punct destul de avansat, ne este indicat de lipsa din Sfatul domnesc a postelnicului Cozma Şarpe, care devine una dintre figurile cele mai importante ale evenimentelor ce au urmat. De

---

105 Studiul lui STRIHAN 1979 nu este suficient de concludent în această privință, cu toate că reprezintă singura încercare de acest gen din istoriografia românească.

106 Răspunsul lui Sigismund este publicat în COSTĂCHESCU 1943, 555-557.

107 **VEZI** alte mostre de acest gen, la HURMUZAKI, II/ 3, 365.

108 ASB, *Documente*, *M–rea Bisericani*, Pachet XIV; **vezi** şi *DIR*, XVI/1, 217, nr. 218, documentul din 8 ianuarie 1523.

109 Horia I. Ursu nu observa numele lui Arbure în actul din 20 ianuarie 1523 (URSU 1972, 137, n. 122). În acest act însă, după cum am arătat în nota precedentă, bătrânul portar îşi menținea încă funcția, ceea ce ne face să modificăm cronologia evenimentelor de la 1523.

110 *DIR, XVI/1*, 218-219, nr. 270.

111 *DRH*, III, 408, n. 230.

112 *DRH*, II, 406, nr. 264.

113 GRIGORAŞ 1972, 4.

aceea, se impun câteva cuvinte despre acest personaj. Făcea parte din puternicul neam al Găneştilor, fiind fiul lui Grincea, descendent din boierii Stravici[114]. A fost căsătorit cu Draga sau Drăghina, fiica lui Hărman pârcălab, unul dintre cei mai influenți boieri ai lui Ştefan cel Mare[115]. Pentru prima oară apare în Sfatul Domnesc cu dregătoria de postelnic la 25 aprilie 1501[116], ca apoi să-l întâlnim la toate şedinţele acestui for până la data menționată mai sus[117]. Nu ştim cu siguranță data la care pierde această funcție, dar faptul că la moment nu i se găsise încă un înlocuitor, ne sugerează ideea că ruptura s–a produs destul de recent. Confirmarea acestei ipoteze o găsim şi la Grigore Ureche, care menționează în cronica sa: "Vă leato 7031 (1523 – n.ns.) martie în 20 de zile, pribegit-au Şarpe postélnicul, de frica lui Ştefan vodă, în Țara Leşască"[118]. Pe lângă această dată reținem şi cauza – "de frica lui Ştefan vodă". Aceeaşi ştire, la rândul ei, o găsim reconfirmată şi de episcopul de Przemisl Andrei Crincius care, într-o scrisoare redactată la 15 iulie 1523 ("Divisimus apostolorum") adresată vicecancelarului Petru Tomiszki anunță că postelnicul ("cubucularius regni") Şarpe s-a refugiat în Polonia, deoarece "nu a avut în Moldova de îndurat decât suferințe de la un tânăr nebun şi disperat…"[119]. Au fost cele mai "tari" epitete pe care şi le-a putut îngădui o față bisericească, în comparație, spre exemplu, cu cele împrumutate, probabil, din cele mai bune "bestiarii", date domnului Moldovei de către "laicul" Sigismund[120].

Modificările operate în Sfat, se pare, au fost dublate şi de unele acțiuni mai energice din partea lui Ştefăniță, cum ar fi nişte execuții sumare în rândul boierimii mai mici, bănuită a fi ataşată partidei "polonofile". La aceasta a făcut aluzie ceva mai târziu, în noiembrie 1523, solul Moldovei la Cracovia, care expunea în fața regelui versiunea "oficială" ale celor întâmplate în acel an şi anume că Şarpe a fugit după ce au fost decapitați unii din infidelii domnului[121]. Prin aceasta s-ar fi putut explica şi învinuirea de "tiranie" adusă tânărului domn de către boieri şi una din cauzele directe ale confruntării deschise ce va urma[122].

Pasul următor efectuat de Ştefăniță vodă a avut un larg răsunet în societatea moldovenească[123]. Este vorba despre controversatul episod al decapitării la Hârlău în aprilie 1523 a portarului Arbure. Un eveniment de asemenea amploare nu a putut să nu atragă atenția cronicarilor noştri. Cu toate acestea, menționăm că nu avem ştiri directe despre acest eveniment în izvoarele externe.

Astfel, episcopul Macarie, unul dintre contemporanii evenimentelor date[124], descrie

---

114 STOICESCU 1971a, 328; *DIR*, XVI/1, p. 110.

115 STOICESCU 1971a, 274; ZAHARIUC, MARINESCU 2003, 172.

116 *DRH*, III, p. 465, nr. 260. Nu este însă exclus faptul că a deținut această funcție încă înainte de această dată, deoarece marea postelnicie rămâne vacantă după dispariția lui Dumşa din documente din 1499 noiembrie 26 (DRH, III, 447, nr. 248).

117 Cariera lui Cozma Şarpe la COSTĂCHESCU 1943, 30-31.

118 URECHE 1958, 145.

119 HURMUZAKI, II/3, 435.

120 Acestea pot fi "savurate" în HURMUZAKI, II/3, 438 şi ACTA TOMICIANA, VI, 307.

121 HOLBAN 1982, 591: "Quo audito Szarpa ficut nocens auffugit…". Decapitarea lui Arbure, se ştie, a avut loc după fuga lui Cozma Şarpe.

122 HURMUZAKI, II/3, p. 435 şi 438.

123 Despre aceasta **vezi** MINEA 1928a, 204.

124 În 1523 era egumen la mănăstirea Neamțului (**vezi** BOGDAN 1968, 320-321 şi TURDEANU 1997, 257-260).

în cronica sa cele întâmplate în felul următor: "Domnind precum s-a spus înainte, Ştefan cel Tânăr şi cursul vieţii îndreptându-l cu pricepere după rânduirea celor înţelepţi, vrăjmaşul cel vechi n-a mai răbdat mai mult râvna cea bună, ci au început să sădească, la primii sfetnici mai înainte zişi, nesaţiul, mama invidiei şi duşmănie cruntă. Umblând ei cu acestea, Ştefan voievod a tăiat capul hatmanului său şi totodată întâiului sfetnic, numit Arbure, în luna aprilie, la curţile domneşti la Hârlău, în anul şapte mii şi unu către treizeci (7031 - 1523)"[125]. Acest fragment ne oferă unele informaţii preţioase. În primul rând, găsim şi aici confirmarea că Ştefăniţă se afla pe timpul minoratului sub tutela "celor înţelepţi"; ca mai apoi aceşti "înţelepţi" (**прѣмѫдрыє**) primi sfetnici "**пръвосъвѣтници**" din "nesaţ" (**неситство**) să ducă la escaladarea unui conflict (**лютое нежитєлство породи**) de proporţii. Aceasta l-a făcut pe domn, ce avea destulă pricepere, ca să conducă cu numai puţină înţelepciune ("**прѣмѫдрыхъ оустрои хитрѣ оубраиаѫ**") şi să se dispenseze de primul său sfetnic, ordonând decapitarea acestuia. Prin urmare, aici ni se confirmă ideea unor intrigi la Curtea domnească, din cauza cărora a căzut capul hatmanului. Cauza principală, după Macarie "nesaţiul" – a stârnit ample comentarii în istoriografie, despre care vom discuta ceva mai jos.

Destul de bine informat în această privinţă este şi Ureche. Diferenţa de judecată se poate explica prin împărtăşirea de către acesta a unei alte ideologii[126]. "Într-acest an (1523 – n. ns.), în luna aprilie, în cetatea Hârlăului, Ştefan vodă au tăiat pre Arburie hatmanul, pe carile zic să-l fie aflat în viclenie, iară lucrul adevărat nu să ştie. Numai atâta putem cunoaşte că norocul fie unde are zavistie, ales un om ca acela, ce au crescut Ştefan vodă pre palmile lui, având atâta credinţă şi în tinerétile lui Ştefan vodă toată ţara otcârmuia, unde mulţi vrăjmaşi i s-au aflatu, cu multe cuvinte réle l–au îmbucat în urechile domnu–său. Ci pururea tinerii să pleacă şi cred cuvintele céle réle (a "pihlibuitorilor"). Şi acea plată au luat de la dânsul, în loc de dulceaţă amar, pentru nevoinţa lui cea mare, că nici judecatu, nici dovedit au perit"[127]. Reţinem aici părerea vornicului Ureche, conform căreia Arbure ar fi fost executat fără judecată, ceea ce ne poate sugera graba cu care a fost efectuată decizia. Pe de altă parte, cronicarul este convins că această poruncă a fost dată în urma unor intrigi "a pihlibuitorilor". Dacă ştirea este adevărată, atunci suntem îndreptăţiţi să conchidem că "tinerețile lui Ştefan vodă" şi caracterul său au fost speculate de boierii care erau interesaţi în înlăturarea lui Arbure. Tot aici este confirmată ideea regenţei, prin menţiunea că Ştefan a crescut "pre palmile" lui Arbure.

Nicolae Costin şi Axinte Uricariul, la rândul lor, nu ne oferă detalii noi faţă de expunerea lui Ureche[128]. Din fericire, elucidarea "cazului" Arbure ne este înlesnită de documentele interne. Astfel, conform uzanţelor vremii, orice "hiclenie" era secondată de confiscările averilor. Prima menţiune de acest gen o avem de pe timpul lui Petru Rareş, atunci când la 23 aprilie 1529 găsim un document în care se spune că episcopiei de la Rădăuţi i se dă de către domn "un sat pe Prut anume Grămeştii, care acest sat fusese luat de nepotul de frate al domniei mele Ştefan voievod de la Luca Arbure portar de Suceava când l-a ucis"[129]. Cu cinci ani mai târziu, şi anume la 24 martie 1534, într-un alt uric

[125] CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 93-94.
[126] PANAITESCU 1994, 178-179.
[127] URECHE 1958, 145.
[128] COSTIN N. 1990, 182-186; URICARIU 1993, 142.
[129] *DIR*, XVI/1, 319, nr. 285.

Petru Rareş declară că jumătate din satul Grăceanii: "a rămas domniei mele din hiclenie, de la Luca Arbure portar de Suceava, când a şi pierit de nepotul de frate al domniei mele, Ştefan voievod"[130]. De menționat faptul că, spre deosebire de alte confiscări efectuate în urma evenimentelor de la 1523, nu găsim precizarea că Luca Arbure s-ar fi ridicat împotriva lui Ştefăniță vodă sau că l-ar fi sprijinit pe vreun "lotru". Aceasta ne arată, pe de o parte, că celelalte confiscări au avut loc în urma conflictului armat din septembrie, iar pe de alta ar justifica ipoteza conform căreia Arbure ar fi avut însuşi veleități la domnie, ce va fi analizată ceva mai jos.

Este firească întrebarea: care totuşi a fost cauza principală a execuției lui Arbure? Ilie Minea, în studiul dedicat problemei date, se întreba: " Începutul conflictului a pornit de la murmurul de protest ale celor scoşi din slujbe"? Nu este exclus. În opinia acestora acțiunea lui Ştefăniță putea însemna o depăşire a statutului de domn aflat sub tutela regenței domneşti. Probabil că nu s-au aşteptat la o manifestare de maturitate atât de rapidă. Macarie arunca totul pe seama "nesațiului", concept prea insuficient definit. Nu credem că ar fi vorba aici de motive de ordin pecuniar, în sensul regrupării proprietății funciare pe seama domeniului domnesc, căci, aşa cum a demonstrat-o Al. Boldur, marea boierime nu a făcut-o nici atunci când domnul era minor[131].

O altă explicație ar fi pretențiile la domnie pe care le-a urzit bătrânul portar. Pentru prima dată ipoteza în cauză a fost lansată de P. P. Panaitescu, care, în una din lucrările sale, strecura ideea că Arbure putea fi înrudit prin "legături necunoscute nouă" cu familia domnitoare[132]. Cercetătoarea Maria Magdalena Székely, întru-un studiu recent şi-a propus să demonstreze această legătură, considerând că Luca Arbure ar fi fost feciorul unuia dintre frații lui Ştefan cel Mare, Ioan, care deținea funcția de portar al Cetății Neamțului[133] (Ioan Arbure). Conform uzanțelor vremii nimeni nu putea să pretindă la funcția domnească fără a fi "os domnesc", cum a arătat Ureche. Vorbind despre dreptul de succesiune, el scrie: "... că pre obiceiul țării nu să cădiia altuia domnia, fără carile nu vrea fi sămânță de domnu"[134]. Însă, în cazul lui Luca Arbure, lucrurile par a fi mult mai complicate, deoarece însuşi portarul îşi numeşte ascendența pe piatra sa de mormânt: "pan Luca Arbure, pârcălab de Suceava, fiul lui Arbure cel Bătrân, pârcălab de Neamț"[135].

După părerea noastră, una din cauzele principale ale execuției lui Arbure a fost redată într-un document contemporan. Este vorba despre o scrisoare a regelui Sigismund către nepotul său august, regele Ungariei, Ludovic. Suveranul polon scria că "moldovenii nemaiputând suferi tirania voievodului Ştefan s-au hotărât să ridice ca domn pe fratele său mai mic, însă Ştefan voievod aflând despre aceasta a tăiat mai mulți boieri"[136]. Prin urmare, destituirile marilor boieri şi alte acțiuni care ar fi arătat o prea multă independență din partea tânărului domn ar fi făcut ca facțiunea polonofilă să încerce o lovitură

---

130 *DIR*, XVI/1, 367, nr. 332.

131 BOLDUR 1964, 718-720; **vezi** şi GRIGORAŞ 1962, 59.

132 PANAITESCU 1935, 15.

133 SZÉKELY 1998, 419-429.

134 URECHE 1958, 147.

135 KOZAK 1903, 8: "**пан Лѹка Арбѹре пръкалаб Сочавскїи с(ы)нъ старого Арбѹре пръкалаба Немецкого**".

136 Hurmuzaki–Densuşeanu, *Doc.*, II/3, p. 438.

de stat, în urma căreia Ştefăniță vodă trebuia înlocuit cu fratele său mai mic Petru, tocmai varianta preconizată de boieri la 1518! Ştefăniță însă, împreună cu boierii săi acoliți, a intuit mişcarea şi a recurs la represalii preventive pe scară largă aşa cum ne asigură izvoarele poloneze, urmate de un veritabil exod al boierimii. Tocmai aici am putea găsi adevărata cauză a asasinării lui Arbure, cu toate că pretextul uciderii să fi fost vechile veleități ale acestuia la domnie. Ştirile din această scrisoare au fost contestate la 1943 de către Fl. D. Stănculescu[137] sub pretextul că nu toate ştirile din colecția "Hurmuzaki" ar fi fost corecte, pe baza unei erori de datare a unui document de la 1516[138]. În cazul de față, argumentația nu ni se pare concludentă, deoarece datarea respectivului document a făcut-o editorul, iar aceasta nu lezează de loc informația propriu-zisă.

Faptul că Petru este pomenit ca domn asociat şi după 1523, mai precis până la 5 septembrie 1525, căci moare cu un an mai târziu[139], nu trebuie să deruteze. Să nu uităm că era mai mic decât "junul" Ştefăniță, având la acea dată cel mult 10 ani, ceea ce însemna că nu putea purta responsabilitatea pentru ecuațiile politice ale celor maturi şi de care, cu sigurnață, era străin. Se pare că Ştefăniță înțelegea bine acest lucru (nu ştim dacă peste trei ani, când Petru moare subit, a rămas la aceeaşi părere) sau a fost convins de boierii săi fideli să nu-şi ia pe suflet păcatul fratricidului. Implicarea lui Arbure în acest complot ni se pare plauzibilă şi explică de ce nu a fost iertat nici de domnii următori, care întăreau cu consecvență confiscările lui Ştefăniță. Asasinarea fiilor bătrânului portar poate fi înțeleasă, fie ca o dorință de a "surpa" ramura lui Arbure, având în vedere posibila sa înrudirea cu familia domnitoare, fie ca un "simplu" caz (adică uzualul caz) de "*ira regis*". Să nu uităm nici de pedeapsa adusă fiilor lui Petre Carabăț, de care va fi vorba mai jos. Totuşi, nu este clar de ce în cazul unei execuții pe motivul unei pretendențe (interesant că nici într-un document ulterior Luca Arbure nu a fost numit "lotru"!) nu au fost omorâți toți împreună? Or, în cronica lui Ureche se dă de înțeles: "… că nu multă vréme după acéia, într-acelaşi an, au tăiat şi pe ficiorii lui Arbure, pre Toader şi pre Nichita"[140]. Faptul că au fost printre apropiații tronului ne sugerează acelaşi autor: "Văzându boiarii şi lăcuitorii țării Moldovei moartea lui Arburie hatmanul, mai apoi şi a ficiorilor lui, ştiind ce bine au avut Ştefan vodă de la dânşii şi mai apoi cu ce plată le-au plătit…"[141]. Nu este exclus că ei şi-au pierdut viața în cursul verii, poate încercând să-l răzbune pe părintele lor. Oricum, după aceste evenimente conflictul dintre marea boierime şi domnie a intrat în faza sa critică.

Până acum am putut stabili două faze ale evenimentelor de la 1523:

1) între 20 ianuarie şi 15 martie 1523, atunci când a avut loc prima probă de forță, ce s-a soldat cu destituirea a câțiva dintre marii boieri;
2) între mijlocul lui martie şi data morții lui Arbure (aprilie 1523). Am stabilit că fuga lui Cozma Şarpe a avut lor pe data de 20 martie, după care a urmat încercarea unei

[137] STĂNCIULESCU 1943, 134.
[138] HURMUZAKI, II/3, 248.
[139] URECHE 1958, 147: "Vă leato 7035, septembrie 20 de zile. Pristăvitu-s-au Pătru vodă, ficiorul lui Bogdan vodă, fratile lui Ştefan vodă cel Tânăr".
[140] URECHE 1958, 145.
[141] URECHE 1958, 145.

părți a marii boierimi de a-l înlocui pe Ştefăniță vodă cu fratele său minor Petru, care a fost una din cauzele cele mai plauzibile ale execuției lui Arbure[142].

Ceea ce s-a întâmplat în cea de-a treia etapă, din aprilie până în septembrie 1523, atunci când a avut loc confruntarea armată, putem cunoaşte doar din documentele externe. Ureche ne lasă doar un reper, o aluzie, că în acest segment temporar au fost uciși și fii lui Arbure, iar "boiarii şi lăcuitorii țării Moldovei … cu toții s-au întristat de vrăjmășia lui Ştefan vodă"[143].

În această fază a avut loc un incident, care ne arată în ce stare tensionată au ajuns raporturile moldo-polone. Este vorba de reținerea unei importante solii polone din care făceau parte episcopul de Camenița Laurențiu Miedyileski şi castelanul de Lvov Georgio Krupski. Un document emis de cancelaria polonă ne dezvăluie că solia avea ca obiectiv încercarea de a–l convinge pe domnul Țării Moldovei să-i ierte pe boierii şi supușii ("subditis") Moldovei care se răsculaseră contra voievodului (aluzie la complot) şi apoi fugiseră în Polonia. Prin solii săi, Sigismund îl sfătuia pe voievod "să-şi păstreze rațiunea în fața pericolelor actuale ale cauzei creştine …, lăsând la o parte mânia împotriva consilierilor săi, repunându-i în funcție pe aceştia, de a căror Sfat s-a bucurat şi tatăl său şi care l-au educat şi pe el" [144]. Ceva mai jos face aluzie la diferența de vârstă între boierii intrați în conflict, atunci când adaugă că ar fi mai bine ca domnul "să se folosească mai degrabă de Sfatul vechilor săi consilieri, care cu mult mai bine ştiu din experiență ceea ce este mai bine de făcut, decât mulți alții, care nu pot da Sfat bun, nefiind versați în toate treburile şi toate chestiunile"[145]. Prin urmare, ipoteza noastră, conform căreia a avut loc un conflict de generații îşi găseşte un sprijin documentar.

Ajungând în Moldova, această solie a fost "tratată necuviincios", aşa cum atestă o serie de documente[146], prin reținerea episcopului de Camenița. Castelanul Lvovului, după toate probabilitățile, a fost trimis acasă să mărturisească motivele gestului[147]. Acest mesaj suna în felul următor: episcopul va fi reținut atâta timp cât regele nu-l va extrăda pe Cozma Şarpe[148]. Din punct de vedere strict legal domnul Țării Moldovei a procedat în concordanță cu prevederile tratatului bilateral de la 1518, care nu permitea oficialilor poloni să adăpostească „nici un inamic al domnului Moldovei"[149], fie vorba de vreun pretendent ori boier transfug[150]. Pe de altă parte, în același tratat nu se stipula extrădarea pretendentului sau al vreunui boier fugar, ci, în cazul în care acesta nu obține iertarea

---

142 Totodată menționăm faptul că periodizarea propusă de GRIGORAŞ 1972, 12, nu este corectă din cauza lecturii greşite a unor documente. Astfel, dacă prima etapă este arătată în linii mari corect: de la 8 ianuarie (de fapt, de la 20 ianuarie, cum s-a arătat mai sus) până la 15 martie, cea de-a doua de la 15 martie la 10 aprilie, când "majoritatea boierilor dregători în vârstă au fost înlocuiți" nu este justă, deoarece data de 10 aprilie vine din lectura unui document care este datat cu anul 1524 (*DIR*, XVI/1, 221-223, nr. 196).

143 URECHE 1958, 145.

144 ACTA TOMICIANA, VI, 284-285.

145 URSU 1972, 72.

146 ACTA TOMICIANA, VI, 295, 307; HURMUZAKI, II/3, 439 şi 440.

147 HURMUZAKI, II/3, 436.

148 HURMUZAKI, II/3, 440.

149 HURMUZAKI, II/3, 28.

150 Fapt stipulat mai accentuat în versiunea moldovenească a tratatului (COSTĂCHESCU 1943, 497-498).

domnului, regele Sigismund era obligat că „nu-l va ține la sine nici la supușii săi și nici să întârzie în țările Măriei sale, nici pe față, nici pe ascuns”[151].

De ce l-a deranjat, pe Ștefăniță vodă atât de mult fuga lui Șarpe, încât a mers la încălcarea dreptului soliilor[152]? Se pare că la Suceava s-a aflat că acest boier influent a demarat o campanie diplomatică activă pentru înlăturarea lui Ștefăniță. Există și importante mărturii documentare în această privință. Astfel, episcopul de Prszemisl, Andrei Cricius, într-o scrisoare redactată la 4 august 1523, îi mărturisește vice-cancelarului Tomizki că moldovenii au trimis în secret niște soli la Sigismund pentru a-i închina țara (“… venerunt nuncii a tota terra Moldaviae secreto offerentes illam Mti regie…”). În cazul în care regele ar fi refuzat, boierii erau dispuși să apeleze chiar la ajutorul ungurilor ori al turcilor (“… se vel Ungaris, vel Turco tradere vellant”), pentru a se elibera de tiran (“…tyranuo liberati…”). Caracterul secret al consfătuirii se accentua prin faptul că însuși episcopul recunoaște că nu știe ce răspuns le–a dat Sigismund. Încă un amănunt important constă în faptul că la vremea soliei, episcopul de Camenița era deja reținut în Moldova (“… apud quod oratores nostri fortasse violato federe jam detinentur”)[153]. Alte informații referitoare la această solie o găsim în scrisoarea regelui Sigismund către cancelarul Cristofor Schidlowiecz[154], printre care și faptul că unul din conducătorii soliei a fost Cozma Șarpe. Acesta cerea în mod expres regilor Poloniei și Ungariei convocarea unui congres al tuturor boierilor pribegi, care să fie împuternici să-l aleagă pe un nou domn în locul lui Ștefăniță. Sigismund confirmă că, în cazul unui răspuns negativ, boierii moldoveni erau dispuși să apeleze chiar la sultan, chiar dacă această soluție le-ar fi displăcut tuturor. Se știa că în aceste două state vecine se aflau mai mulți pretendenți la domnie, printre care Petru Pribeagul și altul Alexandru, implicat după părerea lui Ștefan S. Gorovei în evenimentele de la 1523 și care va reapărea pe scena istorică la 1539, fiind cunoscut ca Alexandru vodă Cornea[155]. Nu trebuie de uitat că și la Constantinopol se afla un pretendent, de care cu siguranță se știa, și anume viitorul domn Ștefan Lăcustă[156].

Acum este foarte greu de precizat dacă această întrunire a mai avut loc, nu avem indicii documentare directe. Dacă luăm însă în considerație faptul că solia menționată s-a petrecut undeva la sfârșitul lui iulie ori începutul lui august, iar “ridicarea” în masă a boierimii, care a adus cu sine “un lotru”, așa cum ne asigură Ureche, a avut loc pe 7 septembrie, posibilitatea înfăptuirii unui astfel de “congres” nu apare atât de imposibilă. De asemenea, avem mărturii documentare care atestă existența unor legături dintre boierii pribegi și cei rămași în țară. Astfel, într-un document polonez se afirmă că regele Sigismund l-a trimis la începutul lui septembrie pe boierul Dumșa cu o scrisoare către vornicul Moldovei Inferioare Carabăț, cunoscutul erou de la Ciuhur[157]. Implicarea marelui vornic în evenimentele de la 1523 este atestată documentar și va fi analizată mai jos.

---

151 HURMUZAKI, II/3, 498.

152 Cazuri de acest gen nu au fost singulare. Cu câteva decenii în urmă, Ștefan cel Mare reținea o solie moscovită, după ce a aflat că fiica sa Elena și nepotul Dimitrie au fost întemnițați la porunca marelui cneaz Ivan al III-lea (XENOPOL 1986, 334). Se pare că Ștefăniță vodă s-a văzut îndreptățit să meargă pe făgașul bunicului său.

153 HURMUZAKI, II/3, 441-442.

154 HURMUZAKI, II/3, 444.

155 GOROVEI 1978a, 175-178.

156 GOROVEI 1978b 161-174.

157 HURMUZAKI, II/3, p. 442. De altfel, este prima mențiune a dregătoriei de Vornic al Țării de Jos.

Această a treia etapă se caracterizează printr-un exod masiv al boierimii şi al multor familii boiereşti din Moldova în statele vecine. Ca rezultat, Ştefăniţă a poruncit tăierea "mai multor primi sfetnici" ("ex primeriis")[158]. Solii fugarilor au efectuat o importantă activitate diplomatică, pentru a-şi atrage de partea lor oficialităţile statelor din jur. Acest ajutor, însă, nu a mai putut fi materializat din cauza unor implicaţii politice serioase.

Cea de-a patra etapă, a confruntării finale, a avut loc la începutul lunii septembrie. Cele mai multe informaţii le putem culege din documentele interne. Iată mărturisirea lui Macarie: "Iarăşi în acelaşi an, în luna septembrie, s-au ridicat împotriva lui Ştefan voievod iparhii şi eghemonii şi ipaţii şi satrapii în întreg Sfatul ("**и вес сигглит**") ca să-l scoată din domnie. Iar Ştefan voievod, neavând ajutor de nicăieri, s-a îndreptat cu amărăciunea lui către Dumnezeu care a suflat asupra lor duhul mâniei şi, cu judecăţile pe care singur le ştie, i-a risipit în hotarele şi în domniile dimprejur, dintre care puţinii au mai recăpătat mai târziu locurile lor, cu toţi, după voia lui Dumnezeu, şi-au sfârşit viaţa în ţări străine"[159]. Notăm ridicarea în masă a boierimii moldovene, căreia cronicarul i-a dat nişte denumiri pitoreşti, preluate din realităţile bizantine. "Ai crede că eşti în Bizanţ", exclama primul editor al cronicii, Ioan Bogdan[160]. Nu este lipsită de interes nici informaţia conform căreia, după înfrângere, boierii rămaşi în viaţă au fugit în ţările vecine. Emigraţia în masă a boierilor a fost consemnată şi de alte izvoare, cum se va arăta mai jos. S-a adeverit şi fraza că dintre aceştia puţini şi-au mai recăpătat "mai târziu" ("їїçäh") funcţiile şi domeniile. Cunoaştem până acum doar două cazuri, când sub Petru vodă Rareş au fost graţiaţi Trotuşan logofătul şi Săcuian ceaşnicul. Date importante ne oferă şi Cronica moldo-polonă: "Anul 7030 (1522), septembrie 7 au trădat pe acel Ştefan voievod boierii lui şi au vrut să-l ucidă. Şi Domnul Dumnezeu i-a ajutat şi i-a bătut şi a prins câţiva: Costea pârcălab de Neamţ, Maxim vistiernic şi Ivanco logofăt şi a pus să fie tăiaţi în târgul Roman. Iar alţii au fugit în Ungaria"[161]. Pe marginea acestui pasaj se impun câteva comentarii: înainte de toate că anul 7030 (1522) este o greşeală evidentă, probabil din cauza unui banal *lapsus calami*; reţinem data de 7 septembrie, pe care o vom găsi-o şi la Ureche; Ştefăniţă vodă, ne spune textul, "a fost trădat" ("zdradzili") de către boierii săi, ceea ce "trădează" utilizarea unei surse oficiale. O altă informaţie, confirmată la Ureche, este tăierea în târgul Romanului a celor trei boieri: Costea, Maxim şi Ivancea, precum şi faptul că a avut loc o bătălie, deoarece Ştefăniţă "i-a bătut" pe boierii rebeli ("pobil ich"). Şi, în sfârşit, o altă ştire care se confirmă documentar este că cei scăpaţi "au fugit în Ungaria" ("pobiegly do Veger").

Grigore Ureche, la rândul său, ne oferă informaţii nu mai puţin preţioase. După ce "boierii şi lăcuitorii ţării Moldovei" au văzut moartea lui Arbure şi a fiilor săi: "cu toţii s-au întristat de vrăjmăşiia lui Ştefan vodă, socotind că şi ei vor lua acea plată, care au luat şi Arbure, cu toţii s-au ridicat asupra lui, septevrie şapte zile[…]. Şi văzându că lui Ştefan vodă i-au venit ţara întru ajutoriu, s-au răsipitu pintr–alte ţări, lăsându-şi ocinile şi moşiile". Apoi urmează cunoscutul pasaj întâlnit şi în *Cronica moldo-polonă* referitor la tăierea celor trei boieri la Roman, adăugând "şi pre alţii pre mulţi"[162]. Ureche este mai

[158] ACTA TOMICIANA, VI, 307.
[159] CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 94.
[160] BOGDAN 1891, 152.
[161] CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 183
[162] URECHE 1958, 145-146.

puțin aplecat spre speculații de ordin mistic, de aceea oferă o cauză mai "lumească" a înfrângerii boierilor: "căci lui Ștefan vodă i-au venit țara întru ajutoriu". Sub termenul de "țară" s-ar ascunde în acest caz boierimea teritorială. Astfel, Ilie Minea sublinia faptul că "opinia publică moldovenească nu admitea atunci răscoale împotriva domnului…" și astfel s-ar explica de ce Ștefăniță vodă atât de ușor și rapid a obținut victoria asupra "ilustrelor familii moldovenești"[163]. Alături de Macarie, cronicarul din secolul al XVII-lea menționează că boierii în urma înfrângerii și–au părăsit averile și au fugit în țările vecine.

Acestea sunt principalele date ale problemei, ce ne-au fost oferite de cronicile interne. Dar nu numai izvoarele narative sunt acelea care ne pot furniza detalii despre cea mai mare "frondă" nobiliară din secolul al XVI-lea. Conform obiceiului țării, domnul putea să confişte pentru "hiclenie" moşiile boierilor răzvrătiți, iar Ștefăniță nu a ezitat să o facă. Astfel, din uricul domnesc a lui Petru vodă Rareș din 8 aprilie 1528, aflăm că Maxim Udrea pierde niște părți din satul Starosiliți "pe care acesta le-a pierdut în hiclenie, când a ridicat cu alți necredincioși domn pe un lotru, asupra nepotului de frate al domniei mele Ștefan voievod și asupra țării noastre"[164]. Aceeași soartă o are și Petru Carabăț, fost vornic, care pierde niște sate "în hiclenie, când a ridicat cu alți necredincioși, domn pe un lotru, asupra … lui Ștefan voievod"[165]. Am adus doar aceste două cazuri, deoarece ne vorbesc de un pretendent („lotru") adus de boieri. Cine a fost acesta?

Am arătat că nu poate fi vorba despre tânărul Petru, fratele domnului, deoarece rămâne "preaiubit" de Ștefăniță și după 1523. Într-un singur document, emis de cancelaria lui Alexandru vodă Lăpușneanu la 28 martie 1560, ni se dă un nume. Iată cum sună fragmentul respectiv, care este, de fapt, o traducere românească din secolul al XIX-lea. Domnul îi restituie lui Ion Ciolpan un sat "ce i-au fostu luat în seama domniei de fratele domniei mele de Ștefan vod<ă>, pentru că a prins (pus) pe un lotru care s-a numit pe sine Alexandru și s-a ridicat peste capul fratelui domniei mele Ștefan voievod cel Tânăr, ajungând până la Cahov"[166]. Acest ultim amănunt, legat de toponimicul Cahov (Cahul), l-a făcut pe C. Cihodaru să creadă că pretendentul menționat a venit dinspre raialele turcești din sud[167]. Având însă în vedere faptul că bătălia decisivă a avut loc în alt colț al țării, și anume la Roman, documentul poate fi înțeles și în alt fel – tatăl lui Ion Ciolpan vistiernicul a fugit spre Cahul, unde a și fost prins de către oamenii domnului și probabil omorât, căci în documentul cu pricina se arată că Ciolpan i-a slujit doar lui Ștefăniță. După cum am văzut, în opinia lui Ștefan S. Gorovei acest pretendent a fost viitorul domn Alexandru Cornea, care putea fi chiar înrudit cu Găneștii[168]. Nu este exclus ca acesta să fie pretendentul "oferit" de regele Sigismund, deoarece Alexandru a "rezidat" în Polonia, la castelul lui Zinkow din Podolia[169].

---

163 MINEA 1928a, 205.

164 *DIR*, XVI/1, 294, nr. 260. Este oare întâmplător faptul că satul ajunge la Toader Bubuiog, unul dintre apropiații lui Ștefăniță și conducătorul armatei domnești la 1523?

165 *DIR*, XVI/1, 296, nr.261. Satele Orgoiești și Neagomirești, confiscate de la eroul de la Ciuhur, au fost dăruite ceașnicului Felea care, de asemenea, a stat alături de Ștefăniță în acele momente și promovat în Sfat imediat după aceia.

166 *DIR*, XVI/2, 131, nr.127.

167 CIHODARU 1977, 111–118.

168 GOROVEI 1978a, 177, n. 15.

169 GOROVEI 1978a, 176-177; PANAITESCU 1935, 17.

Conform surselor pe care le avem la dispoziție, confruntarea finală a avut loc pe data de 7 septembrie 1523. În literatura de specialitate s-a atras deja atenția asupra faptului că executarea boierilor rebeli în târgul Romanului ar putea însemna că "războiul" a avut loc în apropierea acestei localități[170]. Lipsa unor informații precise duce la "dezlănțuirea" ipotezelor. Astfel, Horia I. Ursu îl vede pe Petre Carabăț "conducătorul armatelor de invazie în Moldova"[171]. Într-adevăr, candidatura lui "Capitaneus Moldavia Inferioiris" era cea mai indicată în acest sens. Îndârjirea cu care l-a căutat Ștefăniță după nereușita rebeliunii lasă să înțelegem că așa putea fi în realitate. "Oponentul" său, din punctul nostru de vedere, nu putea fi Ștefăniță, din cauza lipsei de experiență militară[172]. Unele indicii ne fac să credem că acesta a fost Toader Bubuiog. În primul rând, el deținea atunci funcția de pârcălab de Roman, deci lupta a avut loc în "jurisdicția" sa. Iar faptul că după evenimentele de la 1523 acesta este ridicat în cea mai înaltă dregătorie – cea de mare logofăt – probează importanța rolului jucat de Toader Bubuiog în timpul conflictului.

După cum am văzut din cronici, boierii s-au risipit în diferite țări. Astfel, găsim fugari atât în Țara Românească, cât și în Transilvania, mai ales la Brașov și Bistrița, fapt ușor explicabil, avându–se în vedere apropierea geografică de locul conflagrației. Condicile Brașovului ne arată un puternic aflux de pribegi moldoveni ("boyeronibus perfugis ex Moldavia") în ziua de 19 septembrie 1523 ("sabbato festum beati mathei apostoli et evangelistae"), cărora patriciatul orașului le asigură hrană[173]. Peste câtva timp însă li se mărește dotarea, probabil din cauza măririi contingentului ori al pretențiilor[174]. Printre refugiați se afla și un episcop al cărui nume nu-l cunoaștem[175]. La sfârșitul aceleiași luni la Brașov, însoțit de un nobil ardelean, apare și un sol al boierilor refugiați în Țara Românească ("nuntium boyaronibus Moldaviensis ad partes Transalpinis"), identificat de N. Iorga cu Petru Carabăț[176]. Este cunoscut faptul că în această perioadă regele Ungariei i-a trimis o scrisoare "rex Ungariae scribat ad Carabyecz, qui fertur esse in terra transalpina"[177], în care, probabil, l-a invitat să vină în Transilvania pentru negocieri. Despre negocierile polono-ungare referitoare la situația din Moldova purtate între oficialii poloni și unguri aflăm din scrisoarea solului polon la Buda, cancelarul Schidlowiecz[178]. Ambele părți au căzut din nou de comun acord că Moldova este zidul lor împotriva otomanilor, din care cauză au decis să încerce aplanarea conflictului din țara vecină. Probabil, la insistența boierilor, s-a pus din nou problema unui alt domn, dar în această chestiune s-a decis să se consulte cu episcopul de Strigoniu, cu siguranță pentru a trage din timp. Un amănunt interesant – solul polon se plângea din cauza boierilor iredentiști refugiați în Țara Românească, care îngreunau foarte mult negocierile. Să fi fost oare aluzia la Petre Carabăț, care încerca să obțină o decizie rapidă în favoarea scoaterii lui Ștefăniță,

[170] GRIGORAȘ 1972, 15 și URSU 1972, 79.
[171] URSU 1972, 85.
[172] În timpul bătăliei de la Ciuhur de la 1518, Ștefăniță a fost adus, așa cum se obișnuia în Evul Mediu, în proximitatea câmpului de luptă, pentru a ridica moralul oștirilor și nu a putut participa activ la luptă din cauza vârstei, URECHE 1958, 143-144.
[173] QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 525-526. Se confirmă și faptul că lupta a avut loc în septembrie.
[174] QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 527.
[175] QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 527: „... Episcopo Moldauiensis".
[176] QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 527; IORGA 1901, 2.
[177] ACTA TOMICIANA, VI, 325.
[178] HURMUZAKI, II/3, 443, document din 19 octombrie 1523.

amenințând că, în caz contrar, va apela la serviciile Porții, fapt care nu intra de loc în planurile celor două puteri creștine?

Măsurile de aplanare a conflictului includeau în sine și trimiterea unui sol maghiar în Moldova. Într-una din scrisorile lui Ludovic al II-lea către Sigismund, în care îl informează despre obiectivele soliei, se spune că cel mai important lucru este acela de a-l elibera pe episcopul de Cameniță[179]. Prin urmare, Ștefăniță vodă nici după înfrângerea rebeliunii armate nu era dispus să cedeze din cererile sale față de poloni. Însuși tânărul rege ungar îl sfătuia pe unchiul său să ignore injuriile ce i le-a adus domnul Țării Moldovei, pentru a nu pricinui regatului său "probleme și mai mari". Din "socotelile" Brașovului aflăm că numele solului plecat în Moldova a fost Gaspar de Som[180]. La consfătuirea sus-menționată s-a hotărât și neutralizarea fugarilor moldoveni din Transilvania. Astfel, la 22 octombrie vice-voievodul Transilvaniei Leonard Barbalassy scrie autorităților brașovene să nu le îngăduie boierilor plecarea din oraș[181]. Prin acest gest oficialitățile Regatului Maghiar arată că nu mai erau dispuși să tolereze "tulburarea" situației din Moldova[182]. Este clar că Ludovic al II-lea îi acorda prin aceasta lui Ștefăniță credit, iar primul pas spre depășirea efectelor crizei a fost făcut. Pentru a-l împăca pe suveranul moldovean cu Sigismund, Ludovic a recurs și la argumentul financiar. Solda anuală de 1000 de florini[183], pe care i-o plătea regele maghiar domnului Țării Moldovei pentru a-l păstra în tabăra creștină, a fost, după toate probabilitățile, colectată de Magsin (Maxim), solul lui Ștefăniță încă din iunie 1523[184]. O altă "injecție" financiară se produce în decembrie aceluiași an[185].

Un alt loc preferat de refugiații moldoveni a fost la Bistrița. Este cazul vistiernicului Gavrilă și al marilor boieri Costea și Gheorghe, toți venind aici cu familiile lor. Încercarea lui Ștefăniță de a obține extrădarea acestora a eșuat. Cu toate acestea, boierii

---

179 HURMUZAKI, II/3, 445.

180 QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 526, la 10 august el ajunsese la Brașov de unde trebuia să plece în Moldova. Dar, se pare, că solul nu s-a grăbit să-și reînceapă călătoria, din cauza tulburărilor grave și al insecurității maxime din această țară.

181 HURMUZAKI, XV/1, 273-274.

182 URSU 1972, 82.

183 În Evul Mediu monedele nu aveau valori fixe, fapt care îngreunează curiozitatea amatorilor cursurilor valutare „la zi". Acestea erau cântărite, iar greutatea lor varia în funcție de capacitățile emitentului și de conjunctura economico-financiară și politică a vremii. În Țările Române a existat un sistem bimetalic de plăți, în dependență directă de frecvența circulării monedelor, cea mai cotată din ele fiind recunoscută tacit de vistierie, ca jucând rolul de unitate metrologică. De obicei, acestea erau fie monedele din aur (zloți, ducați, florini (forinți)), fie din argint (groși polono-lituanieni, aspri turcești, bani ungurești, taleri germani etc.) care, la rândul lor, jucau mai mult rolul de monede divizionare. În secolul al XVI-lea moneda dominantă pe piață și, prin urmare, respectată ca etalon de către vistieria Țării Moldovei a fost cea din aur, numită la noi fie în mod generic galben, fie zlot tătăresc (ducatul de aur genovez bătut la Caffa, aflat sub stăpânirea tătarilor din Taurida). În general, ducatul avea o greutate de 3,44 gr. aur curat, la greutatea totală de cca. 3,49 gr., iar florinul avea cca. 3, 537 gr. aur (FENGLER, GIEROW, UNGER 1976). Pentru aproximații: Catedrala Sf. Sofia de la Constantinopol era estimată la prețul de 900.000 de galbeni (MAXIM 1979, 1761). Spre sfârșitul secolului al XVI-lea un rol tot mai important începe să-l joace și talerul austriac, care avea o greutate de 2 loți de argint (1 lot = 14, 619 gr.) și în această perioadă valora cca. 36 de aspri turcești (INSTITUȚII FEUDALE 1988 (sub voce: aspru, ban, dinar, ducat, florin, galben, gros, leu, monedă, obol, piastru, șalău, taler, zlot); pentru bibliografia problemei vezi ZANE 1928; MOISIL 1938; SECĂȘEANU 1942; ILIESCU 1970; MURGESCU 1996; BUTNARIU 1997).

184 HURMUZAKI, II/3, p. 451.

185 QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 535.

respectivi nu s-au simțit acolo în siguranță, din care cauză au fost nevoiți să emigreze în Polonia. La scurt timp le-au urmat și familiile[186]. De menționat că acești boieri s–au angajat în armata polonă. La 9 septembrie Ștefăniță vodă le scria bistrițenilor deteriorarea relațiilor cu Moldova s–a datorat lui Toma, omul lui Trotușan logofătul. Din această cauză, ultimul a fost închis[187].

Lipsa de informații despre fugarii moldoveni din următorii ani ne arată că aceștia au renunțat la orice tentativă de a redresa situația. Abia acum putem spune că Ștefăniță vodă a reușit să obțină victoria definitivă. Înțelegând că pericolul unei invazii din afară este îndepărtat, domnul și cu Sfatul său au încercat să amelioreze raporturile cu vecinul din nord. Nu avem informații când a fost eliberat episcopul de Camenița, dar credem că nu se puteau face pași de apropiere fără eliberarea sa. Astfel, în luna noiembrie, domnul Țării Moldovei trimite negustorilor lioveni un salvconduct în care îi invita "fără teamă" să vină în Moldova cu mărfurile lor[188]. Solul, care aducea această știre, ajunge și la Cracovia, unde se întâlnește cu însuși regele. Primind înalta audiență, el expune punctul de vedere al domnului și al partidei care l-a susținut. Aceste informații le cunoaștem din textul instrucțiunii date de rege solului ce trebuia să plece în Transilvania pentru negocieri[189]. Sigismund se arăta derutat în privința situației din Moldova, care, după părerea sa era de o maximă importanță ("esse magna momenti"), deoarece una înțelegea de la boierii fugari și alta de la solul lui Ștefăniță. Punctul de vedere al transfugilor, expus de regele Poloniei, era următorul: domnul țării era acuzat pentru obiceiuri rele și de comiterea unor fărădelegi, considerându-se astfel eliberați de credință ("crudelitate detestantur"), supușii săi hotărând să-l părăsească. Se poate observa că pentru a-l impresiona pe rege, boierii folosesc o terminologie specială, care însemna nu altceva decât ruperea unilaterală a contractului vasalic. Fuga în regiunile unde autoritatea domnului nu se extindea asupra lor, era una din formele de rezistență nobiliară consacrată în Estul Europei[190]. Apoi este exprimat punctul de vedere al voievodului, care prin solul său spune că "n-a decapitat pe nimeni cu câinoșenie (ma sua decollavit nullam incanniunde[191]), fără motiv, ci din cauza lipsei de credință și de omenie pe care le-a arătat față de el împreună cu fiul său[192], pe cei care se făcuseră vinovați, pe drept i-a încredințat (hărăzit) decapitării. Auzind de aceasta (că a fost tăiat Arbure – n.ns.), Șarpe, ca un vinovat ce era, fugise ("ficunt nocens auffugit"), fiind din neamul celor ce multă vreme avuseră deplină autoritate în țară, nici voievodul nu a putut face nimic să le obțină asentimentul (să și-i apropie), pe unul deci l-a decapitat, altul a fugit, din tăcut deci de la început a devenit vorbăreț, încât imediat a început să vorbească cu înțelepciune și să ceară informații despre pământurile

[186] MOISIL 1897, 17-18 și 22-23.

[187] HURMUZAKI, XV/1, 274-275 și IORGA 1899a, XIII.

[188] COSTĂCHESCU 1943, 558.

[189] Documentul respectiv a fost pus în circulație științifică relativ recent, cu toate acestea, lectura sa este extrem de dificilă și ambiguă, din cauza transcrierii imperfecte (HOLBAN 1982, 591). Îi mulțumim pe această cale doamnei Paraschiv de la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza" Iași, cu concursul căreia a fost tradus acest dificil document.

[190] SUBTELNY 1986, p. 167 și urm.

[191] Una din traducerile posibile a acestui extrem de controversat pasaj a fost că Ștefăniță ar fi decapitat-o pe mama sa („ma[trem] sua[m] decollavit"), **vezi** și GOROVEI 1991, 77. Totuși, mai degrabă putea fi vorba despre Arbure care l-a crescut pe domn „pre palmile lui" (URECHE 1958, 145).

[192] Aici, probabil, se face aluzie la Luca Arbure și fiii săi.

sale și după primul gând să le stabilească pe toate". Din fragmentul dat reținem faptul că Luca Arbure și fiii săi au fost executați din lipsă de credință, iar Șarpe, reprezentantul unui neam nobiliar influent (Gănești), a fugit. După această versiune, domnul a făcut tot posibilul ca să soluționeze situația, dar boierii, probabil, fiind încrezuți că raportul de forțe le era favorabil, au mers mai departe pe calea escaladării conflictului. Din această cauză s-a recurs la pedepse exemplare. Ultima frază se referă la „brusca" maturizare a lui Ștefăniță, care s-a arătat capabil să guverneze singur, dispensându-se de protectoratul boierilor regenți[193]. Apoi urmează un pasaj în care se indică modalitatea prin care domnul a reușit să pună capăt crizei, iertându-i pe boieri[194]. În încheiere se relatează că "s-a aflat de la același sol al voievodului că voievodul însuși dimpotrivă vrea ca toți boierii fugari să se reîntoarcă în țară și că vor avea bunurile și dacă n-ar voi să creadă în el are alți boieri care să se întrețină (să-l susțină cu credință – n.ns.) pentru voievod. De vreme ce el îi reprimește în favoare pe fugari, ei vor fi în siguranță privind viața și bunurile, în afara lui Șarpe, Carabăț, marele logofăt („magnus logoffet"), care pe nimeni, cu nici un chip nu-i vrea în țara sa". Credem că acest moment este acela care poate marca începutul ieșirii din criză. Exodul masiv al boierilor, probabil, cel mai mare în istoria țării până atunci, nu putea să nu îngrijoreze noua conducere a țării. De aici vine și promisiunea de a-i ierta pe toți fugarii, cu restituirea bunurilor pierdute. Domnul se arăta intransigent doar față de conducătorii revoltei, Cozma Șarpe și Petre Carabăț. Sunt probleme în ceea ce privește identificarea acelui "magnus logoffet". Ștefan S. Gorovei îl vedea, așa cum era și de așteptat, pe Trotușanu[195]. Pe de altă parte, la data redactării documentului polon, adică luna noiembrie, acest demnitar era deja închis la porunca domnului sub acuzația că ar fi uneltit contra sa, provocându-i pe bistrițeni[196]. Prin urmare, în fața regelui Sigismund s-a putut înfățișa chiar noul logofăt – Toader Bubuiog, care nu vroia întoarcerea celor doi boieri în țară.

În această ordine de idei, putem conchide că cea de a patra etapă a conflictului s-a încheiat în luna noiembrie 1523, atunci când Ștefăniță și facțiunea boierească ce–l sprijinea face primii pași pentru conciliere.

După ce am urmărit desfășurarea evenimentelor, să vedem cine au fost protagoniștii de ambele părți și cum acest conflict le-a marcat soarta.

Să începem cu cei "răzvrătiți": Luca Arbure. Participarea acestuia la complotul contra lui Ștefăniță, cel puțin într-o fază incipientă, atunci când s-a pus problema schimbării sale cu Petru, a dus la învinuirea de *les majestate*, urmată de executarea sa și a celor doi fii – Toader și Nechita. Într-un izvor armenesc din epocă se vorbește de cei șapte fii de-ai săi executați la Hârlău[197]. Ștefan S. Gorovei consideră că în acest caz tragedia familiei Arbure s-ar fi putut extinde și asupra ginerilor săi (familia patriarhală armenească), necunoscuți, din această cauză izvoarelor[198].

---

193 La aceasta ne aduce fraza că din tăcut ("ex muto") domnul a devenit elocvent și cu înțelepciune a început să ordoneze lucrurile în țara sa.

194 "Omni subditis reddidit sibi gratos".

195 GOROVEI 1981-1982, 308.

196 COSTĂCHESCU 1943, 558.

197 SIRUNI 1936, 17. Interesant ar fi de stabilit de ce totuși la Hârlău? A fost oare vreo strângere de oaste? Cum au ajuns acolo fiii și gineriii portarului? Au fost aduși sau au fost prinși acolo?

198 GOROVEI 1971, 150, n. 75.

Ştefăniță nu a reuşit însă să pună mâna pe toți fiii lui Arbure. Unul din aceştia, nenominalizat, a fugit în Lituania şi apare într-un document din 1545[199]. El va mai apărea pe scena politică moldovenească în legătură cu evenimentele legate de asasinarea lui Ştefan vodă Lăcustă[200].

Al doilea personaj important este Cozma Şarpe. După moartea lui Arbure acesta este considerat chiar unul dintre conducătorii complotului[201]. A fost unul dintre primii boieri care a fugit în Polonia (un loc sigur de exil pentru boierimea moldoveană atât în perioada dată, cât şi mai târziu[202]) încă de la sfârşitul lui martie 1523. Cu el a fugit şi fiul său Nicoară. Într-o scrisoare adresată de regele Sigismund lui Petru Rareş la 1527 acesta îl numeşte "venerat cum parte suo ad nos" şi îi cere domnului să-l ierte şi să-l reprimească în țară, totodată restituindu-i acestui "optimes juvenis" toate averile confiscate[203]. Pe de altă parte, în afară de această relatare, nu avem nici-un indiciu documentar direct, care ar confirma confiscarea unor domenii ale lui Cozma Şarpe! Mai mult ca atât, numai la doi ani după complot, dintr-un document din 12 februarie 1525, aflăm că Ieremia fost vistiernic, face danie mănăstirii Moldovița o jumătate de sat pe Bâc, care se învecina cu "hotarul lui Şarpe postelnic"[204]. Chiar dacă admitem că menționarea hotarului s-a făcut de pe un document mai vechi, însuşi numele lui Şarpe, duşmanul său notoriu ar fi trebuit să-l irite pe Ştefăniță şi să menționeze un nou stăpân. Se pare, totuşi, că postelnicul s-a stins din viață în anii imediat următori, deoarece Sigismund nici nu mai aminteşte de el, ci doar de fiul său[205].

Al treilea personaj important este vornicul Petre Carabăț. Am văzut că se afla în țară la începutul conflictului, deoarece emisarul regelui Sigismund, boierul Dumşa, pleca spre Țara de Jos[206]. Nu este exclus ca acesta să fi fost unul dintre conducătorii oştirii boiereşti, care după înfrângerea de la Roman să fi fugit în Țara Românească. Se ştie că a fost unul din emisarii boierilor refugiați în această țară la Braşov, fapt care probează un grad înalt de organizare a acestora[207]. În dorința de a-l înlocui pe Ştefăniță, ceea ce i-ar fi permis recăpătarea proprietăților şi al vechii poziții în stat, a mers până la aceea că era gata să apeleze la ajutorul otomanilor, fapt care a îngrijorat oficialitățile oraşului de la poalele Tâmpei, care i-au urmărit toate mişcările[208]. Nu se ştie dacă a rămas în Țara Românească sau dacă a reuşit să fugă la sud de Dunăre. Dacă nu, atunci a putut să împărtăşească soarta celorlalți boieri moldoveni ascunşi acolo. Se cunoaşte că unul din

199 AIR 1865, 135.

200 GOROVEI 1978b, 174.

201 GRIGORAŞ 1972, 12; MINEA 1928a, 203.

202 **VEZI** articolul cercetătoarei polone CZAMANSKA 1993.

203 HURMUZAKI, II/3, 600. Regele îl roagă pe noul domn să-l ierte pe acest boier şi să-i permită întoarcerea în țară.

204 COSTĂCHESCU 1943, 448-449; *DIR*, XVI/1, 225.

205 MICLESCU-PRĂJESCU 1996, 289 crede că acesta ar fi putut să-şi încheie viața în bătălia de pe 7 septembrie, dar un fapt de o asemenea importanță nu ar fi putut să rămână neobservat în izvoarele vremii. Mai mult ca atât, în rezumatul soliei moldoveneşti la curtea regelui Poloniei din noiembrie 1523 se afirmă că domnul nu-l doreşte nicidecum pe Şarpe în țara sa (HOLBAN 1982, 591).

206 HURMUZAKI, II/3, 600.

207 QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886, 535: "nuntium boyaronibus Moldaviensis ad partes Transalpinus".

208 IORGA 1899a, XIII.

motivele principale al conflictului din anul 1526 dintre Ştefăniţă şi Radu de la Afumaţi au fost pribegii moldoveni[209]. Domnul Ţării Româneşti nu a rezistat atacului şi a fost nevoit să ceară pace, una din condiţiile majore ale căreia a fost extrădarea fugarilor. Aduşi în ţară, aceştia au fost decapitaţi imediat, aşa cum ne informează cardinalul Burgio[210].

Într-unul din articolele sale Ştefan S. Gorovei a reconstituit (la modul cel mai direct din bucăţi!) soarta tragică a fiilor lui Petre Carabăţ: Lazor şi Toader. Ştefăniţă vodă, în ura sa faţă de fostul vornic, s-a răzbunat pe fii acestuia, orbindu-i[211]. Confiscarea satelor lui Carabăţ a fost, se pare, totală, deoarece nefericiţii fii ai acestuia au moştenit sate doar de la bunicul lor pe linie maternă Dragoş vornicul. Documentele ne oferă informaţii despre satele confiscate. Am amintit deja de satele Ogoieşti şi Neagomireşti, confiscate şi date lui Felea ceaşnic[212]. La 12 mai 1546 este amintit un ţigan Badea, cu femeia şi sălaşul lui "pe care i-a pierdut Pătru Carabăţ, în hiclenie…"[213].

O soartă interesantă a avut-o şi alt participant la evenimente – Gavriil Trotuşan logofătul. Se pare că acest "intrigant patologic" (N. Grigoraş) a ştiut să evite participarea nemijlocită la luptă, o dată ce a fost întemniţat abia în noiembrie pentru unele intrigi care au pus în pericol bunele relaţii dintre Ţara Moldovei şi Bistriţa[214]. Nu avem ştiri de confiscarea unor sate, probabil că domnul s-a mulţumit cu pedeapsa privării libertăţii. În Sfatul domnesc al lui Ştefăniţă el aşa şi nu a mai apărut, dar reapare în viaţa politică sub urmaşul său Petru Rareş, începând din 22 august 1530[215], având un rol important în cunoscutele evenimente de la 1538 şi 1540.

Rămâne învăluită în taină participarea la complot a lui Isac, care apărea în mod regulat în Sfat înaintea evenimentelor, dar dispare complet după consumarea acestora. Fostul mare logofăt al lui Bogdan nu a putut să-şi piardă viaţa în bătălia de la Tărăsăuţi, ce a avut loc în vara lui 1524, căci dispare din Sfat deja din aprilie. Bănuiala că ar fi participat într-un fel sau altul la acele evenimente ne trezeşte soarta satului Dolheşti pe Şomuz. Acesta a fost cumpărat de Isac, pe atunci vistier, la 22 februarie 1502[216]. Însă la 16 ianuarie 1528 îl vedem deja în posesia monahului Nichifor, care îl dă mănăstirii Neamţ, dar cu tot cu privilegiul pe care-l avea de la Petru Rareş, fapt care ne împiedică să-l identificăm pe acest călugăr cu Isac[217]. Cum a ajuns acest sat în posesia domnului? Ipoteza că moşia dată a fost cumpărată de Petru Rareş pare să cadă, deoarece la 13 aprilie 1554 Alexandru vodă Lăpuşneanu întăreşte sus-numitul sat nepoţilor lui Isac vistier ca dreaptă ocină şi dedină cu privilegiul de cumpărătură de la Ştefan cel Mare[218]. De altfel, ideea că Isac ar fi fost implicat în complot era îmbrăţişată şi de N. Grigoraş[219].

---

209 HURMUZAKI, XI, 3-4 scrisoarea lui Ioan Zapolya; URSU 1972, 101.

210 Scrisoarea acestuia din 17 martie 1526 în HURMUZAKI, II/3, 525: "Si è tornato in Moldavia, et a fatto decapitare tutti quelli che erano suoi inimici et ribelli".

211 GOROVEI 1981-1982, 309.

212 **VEZI** *supra*.

213 *DIR*, XVI/1, 501, nr. 452.

214 HURMUZAKI, XV/1, p. 274-275.

215 *DIR,* XVI/1, 324.

216 *DIR,* XVI/1, 9-10, nr. 9.

217 *DIR,* XVI/1, 245-246, nr. 217.

218 *DIR,* XVI/2, 55, nr. 54. Observăm că în cadrul acestui document Isac este menţionat în funcţia de vistier, deci tocmai ca în documentul de la 1502, cu toate că Isac a fost după aceasta pârcălab şi chiar mare logofăt (STOICESCU 1971a, 276).

219 GRIGORAŞ 1972a, 40.

Printre cei care au obținut mai târziu iertare a fost și ceașnicul Săcuianu. Implicarea sa în conflict este confirmată de unele confiscări de sate. Astfel, la 8 aprilie 1528 găsim o mențiune, conform căreia i se confiscă satul Stoboreni, pentru "hiclenie, când a ridicat cu alți necredincioși domn pe un lotru"[220]. Multă vreme s-a crezut că acesta și-ar fi pierdut viața în toamna lui 1523, deoarece dispare brusc din izvoare[221], însă publicarea relativ recentă a unui document ne obligă să revizuim această supoziție. La 29 aprilie 1529, Petru Rareș îi restituie lui Dragotă Săcuianul satul Codireni, pe Iubirneasa(?) al cărui "privilegiu a fost stricat (**єст скажена**)" de nepotul de frate al domniei mele, Ștefan voievod, când el a greșit și i-a luat și alte sate a lui"[222]. În document se menționează că satul i se restituie "pentru credință", însă aceasta nu a fost, probabil, atât de mare încât domnul să-i retrocedeze *ad integrum* toate posesiunile lui Săcuianu. Astfel, la 1546 același domn îi dă mănăstirii Voroneț satul Balița "care a fost al lui Săcuianul fost ceașnic și l-a pierdut în hiclenie, când a ridicat și cu alți lotri, pe un lotru asupra capului nepotului de frate al domniei mele, Ștefan voievod cel Tânăr"[223]. Să menționăm doar că Dragotă Săcuianu a fost ginerele celebrului logofăt al lui Ștefan cel Mare Ioan Tăutu[224]. Iată dovada implicării în conflict al unui alt mare neam nobiliar.

O altă problemă, care nu și-a găsit rezolvarea în istoriografie, a fost cea a identificării pârcălabului de Neamț Costea. Am văzut că printre boierii decapitați la Roman a fost și unul Costea pârcălab de Neamț ("Kostia porculap niemieczkij")[225]. Mult timp în istoriografie acesta a fost identificat cu Costea Gănescu[226]. Confuzia vine de la documentul din 8 octombrie 1517[227] în care apare un Ion Gănescu pârcălab de Neamț, frate cu Cozma Șarpe. Lucru rar întâlnit, dar în cadrul aceluiași document se amintesc trei pârcălabi de Neamț: ca martori sunt Condre și Coste, iar dania este făcută sus-numitului Gănescu. Un pârcălab de Neamț Ion Gănesc u nu întâlnim nici înainte, nici după această dată[228]. Știm doar că acesta a fost frate cu postelnicul Șarpe și că și-a avut "curtea" la Gănești[229], fapt care ne permite să credem că a fost într-un fel sau altul „căpetenia" Găneștilor[230]. D. Ciurea crede că avem de a face cu prima mențiune documentară a unui pârcălab sau staroste de ținut[231]. Totuși, cine a fost acel Coste pârcălab? Dacă cercetăm lista Sfaturilor domnești înainte de 1523, observăm că titularul de la Neamț era numit pur și simplu Coste. După evenimentele discutate aici, adică la 10 aprilie 1524, noul pârcălab de Neamț este numit deja Cârje. Tentația să-i considerăm, prin urmare, persoane diferite este mare, dar în ziua de 10 decembrie 1516, dată din care ni s-au păstrat două documente, pârcălabul de Neamț este numit o dată Coste și altă dată Coste Cârje de către acela-

223 *DIR*, XVI/1, 489-490.
224 STOICESCU 1971a, 324.
225 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 173.
226 MINEA 1928a, 205.
227 *DIR*, XVI/1, 110, nr.106; COSTĂCHESCU 1943, 6-9.
228 STOICESCU 1971b, 410.
229 COSTĂCHESCU 1943, 7.
230 Gănești, sat pe Plotunița, unde, de la 1433 se știa că a fost fondat de Neagoe Gănescul (**село, на Плотоуницоу, на поле, на има где был Нѣгое Гънєскоу(л)**) (COSTĂCHESCU 1931, 350-353). Stăpânii săi de atunci au fost înrudiți cu puternicul neam al lui Costea Stravici (COSTĂCHESCU 1940, 30 și 39). Pentru evoluția satului și al neamului (COSTĂCHESCU 1926, precum și ultima cercetare în materie, LUTIC 1996).
231 CIUREA 1965, 163.

şi pisar – Ivanco diac[232]. În cazul în care ipoteza lui Marcel Lutic[233] este justă, atunci schimbarea lui Costea Cârje cu Costea a avut loc probabil în prima parte a domniei lui Ştefăniţă, căci după 1524 documentele cancelariei domneşti vorbesc doar de pârcălabul de Neamţ Cârje. Acelaşi autor propune pentru "candidatura" nefericitului pârcălab, nimerit sub securea gâdelui în târgul Romanului, fie pe Costea Posadnic, fost pârcălab de Soroca, fie pe Costea logofăt, cuscrul lui Ion Gănescu[234].

Într-adevăr, cu toate că humelnicul Cârje mai mult de două decenii a fost unul dintre diplomaţii cu cele mai importante misiuni, cu precădere în Polonia, nu avem ştiri despre ascendenţa sau urmaşii săi, precum nici despre posesiunile sale (de obicei, misiunile importante erau răsplătite cu mărinimie de către domni)[235]. Cu toate acestea, urma sa se pierde după evenimentele de la 1523.

Soarta celuilalt pârcălab de Neamţ – Condrea – rămâne total necunoscută. Dispariţia sa din documente după 25 martie ne îndreptăţeşte să credem că a fost implicat în conflict, ce-i drept nu ştim de partea cui. Nu avem ştiri nici despre descendenţa sa.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru Petrică, fost pârcălab de Roman, cel care l-a înlocuit pe Luca Arbure în funcţia de portar de Suceava. Se pare că era apreciat de Ştefăniţă şi acoliţii săi, deoarece a fost numit în cea mai importantă funcţie militară a ţării. Însă faptul că nu şi-a pierdut viaţa[236], dar şi-a pierdut postul, a însemnat că nu şi-a îndeplinit, într-un fel sau altul, conştiincios misiunea. A fost înlocuit cu Barbovschi.

Un alt supravieţuitor al evenimentelor a fost Ieremia vistiernicul. Însă şi acesta îşi pierde funcţia, fapt care arată că a fost implicat în conflict. Nu este exclus că după evenimente în discuţie Ştefăniţă a schimbat radical Sfatul său, ne mai având încredere în reprezentanţii marilor familii. Iar Ieremia, se ştie, a fost chiar înrudit cu familia domnească, probabil din această cauză a şi fost iertat. În 1525 îl găsim dăruind mănăstirii Moldoviţa un sat[237], iar peste patru ani îl vedem deja călugărit sub numele de Evloghie[238]. Ce păcate avea pe suflet fostul vistiernic, ispăşirea cărora l-a făcut să îmbrăţişeze schimnicia? A trăit până la 1546[239].

Dispariţia din documente a lui Căţelean comis face extrem de dificilă plasarea sa în una dintre tabere. Altfel stau lucrurile cu Stârcea stolnic, care a fost înrudit cu Grinco-

---

232 *DIR*, XVI/1, 103, nr. 101 şi 105, nr. 103.

233 LUTIC 1996, 179: "Faptul că în intervalul decembrie 1516 – martie 1523, alături de Condrea, nu apare decât Coste(a) pârcălab – în nici un document "Cârje"! -, ne face să credem că spre sfârşitul anului 1516 Costea Cârje a fost schimbat din dregătorie; în locul său era numit un alt pârcălab care, întâmplător, avea acelaşi prenume".

234 LUTIC 1996, 180, n. 36 şi n. 37.

220 *DIR*, XVI/1, 295, nr. 260.

221 Bunăoară, MICLESCU-PRĂJESCU 1996, 289 credea că acesta ar fi fost executat la Roman cu ceilalţi trei boieri condamnaţi.

222 GRIGORAŞ, CAPROŞU 1968, 223-224.

235 Din această cauză este foarte greu de stabilit legătura de rudenie pe care a avut-o cu Costea pârcălab (SZÉKELY 1997, 39).

236 *DIR*, XVI/1, 287, nr. 253. În documentul din 25 martie 1528 îl găsim pe biv-portarul de Suceava Petrică ca hotarnic. Ilie Minea, neştiind de documentul de faţă, a crezut că Petrică ar fi fost unul din boierii veliţi care şi-a pierdut viaţa la Tărăsăuţi.

237 *DIR*, XVI/1, 224, nr. 198.

238 *DIR*, XVI/1, 320-321, nr. 286.

239 STOICESCU 1971a, 304.

vici. A rămas fidel domnului, deoarece reapare în documente la 8 aprilie 1528[240], ca pârcălab de Hotin. Interesant că atunci domnul a lăsat la Hotin trei pârcălabi, ceilalți fiind Mihul şi Vlad. Era perioada campaniilor în Transilvania şi necesitatea de a se întări cea mai puternică fortăreață dinspre Polonia, explică readucerea unui boier experimentat de talia lui Grincovici.

Aşa cum arată mai multe izvoare, contra lui Ştefăniță vodă s-a ridicat o bună parte a boierimii țării[241]. Reprezentanților marilor familii li s-a alăturat şi o parte a nobilimii mici şi mijlocii. Astfel, chiar în primul document ajuns până astăzi după răscoală, cel din 10 aprilie 1524, Toader logofătul beneficiază de nişte țigani, pe care i-a pierdut în hiclenie Ivanco logofăt[242] care, probabil, este acela care a pierit la Roman. Acelaşi pisar este "înfierat" şi în documentul din 8 aprilie 1528, când se aminteşte confiscarea unei părți din satul Boianul Mare pe Prut pierdut "în hiclenie, când a ridicat cu alți necredincioşi, domn un lotru"[243].

În baza documentelor interne poate fi identificat şi celălalt boier tăiat la Roman – Maxim sau Sima (Ureche) vistierul. Acestuia i se confiscă un sat Paşcanii în Câmpul lui Dragoş la 3 martie 1527[244]. Iar la 28 mai 1575, într-un proces de judecată, Petru vodă Şchiopul scrie că "au fost acel sat a Simii ci-au fost vistiernic şi l-au prăpădit pentru o viclenii a lui, când s-au sculat el asupra lui Ştefan vodă şi asupra pământului, cu nişti înşelăciuni, împreună cu alți necredincioşi…"[245].

Să trecem în revistă şi alte cazuri. Maxim Udrea pierdea, conform actului din 8 aprilie 1528, două treimi de sat din Starosilți[246]. Ionaş şetrar, ginerele lui Hărman pârcălabul[247], la 20 aprilie 1546 pierde Oțeleştii pe Berheci[248], iar Ion Păstrăv, fost ureadnic de Huşi – satul Birăieşti la 25 aprilie 1552[249].

Dacă existența unor documente în care se indică diverse măsuri punitive asupra celor învinşi ne permit să-i identificăm pe răzvrătiți, mult mai dificil este să se facă reconstituirea taberei care l-a sprijinit pe Ştefăniță. Este de la sine înțeles că domnul nu a putut să facă față unei conjurații atât de organizate fără sprijinul unei forțe nu mai puțin apreciabile. Grigore Ureche scria că domnului i-a venit "țara" în ajutor. Această noțiune a evoluat foarte mult pe parcursul secolelor, putând ascunde, în funcție de perioadă, diverse realități politico-sociale[250]. Se crede că domnul a fost susținut de boierimea teritorială şi de curteni, cu care a putut să înfrângă oastea organizată a boierilor[251]. Dar, un sprijin politic i-au dat şi o parte din boierii din Sfatul țării. Regele Sigismund, după

---

240 *DIR*, XVI/1, 292, nr. 256.

241 Macarie scria că toată boierimea s-a ridicat contra domnului (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 91-93).

242 *DIR*; XVI/1, 222, nr. 196.

243 *DIR*, XVI/1, 293, nr. 259. În acest document se arată că Ivanco, în "tinerețea" lui Ştefan voievod, încălcând "deontologia profesională" se ocupa de întocmirea unor "privilegii mincinoase" pentru a-şi spori domeniile.

244 *DIR*, XVI/1, 228, nr. 202. Aici i se spune Sima.

245 *DIR*, XVI/3, 53, nr. 69.

246 *DIR*, XVI/1, 294, nr. 260.

247 ZAHARIUC, MARINCESCU 2003, 172.

248 *DIR, XVI/1*, 471, nr. 426.

249 *DIR*, XVI/2, 22-24, nr. 23.

250 TEODORESCU 1945 scoate în evidență nu mai puțin de şapte semnificații a termenului, cu circulație în epocă.

251 URSU 1972, 65-66.

cum am văzut, în una din scrisorile sale îi cerea lui Ştefăniţă să nu ţină cont de Sfaturile boierilor neexperimentaţi. Credem că principalul "pihlibuitor", în viziunea lui Ureche, care l-a influenţat puternic pe tânărul domn a fost Toader Bubuiog. Mai multe indicii indirecte, evident, ne fac să-l considerăm şeful factiunii pro-domneşti din Sfat. Astfel, pe baza analizei izvoarelor, observăm următoarele:

1) înainte de conflict acesta a fost pârcălab de Cetatea Nouă, tocmai acolo unde a avut loc lupta dintre rebeli şi forţele "guvernamentale". Prin urmare, putea şi chiar trebuia să fie conducătorul oştirii domneşti, deoarece această funcţie este înainte de toate una militară[252]. Amintim că hatmanul Petrică, direct indicat pentru acest rol, din anumite considerente, nu şi-a îndeplinit datoria.
2) ca răsplată pentru cele înfăptuite este propulsat imediat în cea mai înaltă funcţie din ierarhia feudală a ţării – cea de mare logofăt;
3) cariera şi-a început-o încă în timpul domniei lui Ştefan cel Mare[253], prin urmare avea experienţa politică necesară. A fost în numeroase solii, printre care cea la regele Poloniei, care a pus, cel puţin formal, capăt conflictului;
4) a fost în această funcţie până la evenimentele din 1538, fiind unul din apropiaţii lui Rareş. Nu este exclus că la "recomandarea" sa Ştefăniţă vodă, aflându-se pe patul de moarte, l-a numit ca succesor al său pe Petru Rareş. Rămâne în ţară la 1538 şi nu poate fi bănuit că ar fi participat la defecţiunea boierească din acel an. Dar nici nu l-a sprijinit în măsura în care a făcut-o cămăraşul Hâră, adică nu s-a refugiat cu domnul căruia i-a fost fidel. De ce? Poate că ar fi fost îndepărtat de ceilalţi boieri sau experienţa de politician experimentat i-a şoptit că soluţia aleasă de domn poate duce la rezultate fatale. Poate din cauza bătrâneţii. Moare la scurt timp după aceasta, la 1 ianuarie 1539[254];
5) cercetările Mariei Magdalenei Szekely au scos la iveală faptul că, după toate probabilităţile, nu a fost originar din Moldova, deoarece nu i se cunosc posesiunile venite prin moştenire[255], mai mult ca atât, nu a avut nici urmaşi[256]. Aceasta poate explica faptul de ce nu a fost solidar întotdeauna cu marile familii boiereşti şi că, pe parcursul întregii sale cariere a jucat doar "cartea" domniei, fiind ataşat atât de Ştefăniţă, cât şi de Petru Rareş. A fost, dacă ne este permisă expresia, un fel de "eunuc" politic, fidel stăpânilor săi, situându-se, într-un fel sau altul, *în afara* sau chiar *de asupra* solidarităţilor nobiliare de neam, în cazul în care este corectă ipoteza la apartenenţa la familia princiară sârbească[257].

---

252 SZÉKELY 2002, 62.

253 Petru Rareş scria: "acest adevărat al nostru boier credincios, pan Toader logofăt, a slujit mai înainte sfântrăposaţilor părintelui domniei mele Ştefan voievod şi fratelui domniei mele Bogdan voievod şi nepotului domniei mele Ştefan voievod" (*DIR*, XVI/1, 294, nr. 260).

254 Inscripţia de pe lespedea sa funerară indică data de 1 ianuarie 1539 (BALŞ 1928, 331-332).

255 SZÉKELY 1995, 73-101.

256 SZÉKELY 2002, p. 58.

257 După părerea autoarei amintite, unele indicii ne sugerează că a fost sârb (tatăl se numea Ioavan, titlul de „jupan" ce i se atribuia în mai multe documente, în locul uzualului „pan", unele similutudini cu portretele votive din spaţiul sârbesc etc.), ba chiar din familia domnitoare (în tabloul votiv al ctitoriei sale de la Humor este singurul boier reprezentat cu încălţăminte de culoare roşie, privilegiul rezervat doar descendenţilor unor familii princiare), SZÉKELY 2002, 52-55; GOROVEI 2003, 266; **vezi** şi RADOJČIĆ 1934; BOJOVIĆ 1992; MARJANOVIĆ-DUŽANIĆ 1994.

Care a fost rolul său în evenimente? Ne permitem să credem că unul care a fost până acum subapreciat. Înainte de toate, Ştefăniţă a fost prea tânăr ca să poată lua decizii de gravitatea celora din timpul desfăşurării conflictului, cum ar fi, spre exemplu executarea lui Arbure ori reţinerea episcopului de Cameniţa, fără un "consilium et auxilium". Am văzut, de asemenea, că s-a elaborat un plan destul de minuţios al scoaterii marilor boieri din funcţie. Despre anumiţi "sfătuitori" ne relatează atât regele Sigismund, cât şi Grigore Ureche în cronica sa. Deci, nu era de loc un secret că acţiunile şi deciziile tânărului domn să fi fost dirijate de cineva foarte experimentat şi – de ce nu? – interesat. Este firesc să ne îndreptăm privirile spre cel care a beneficiat cel mai mult, în afara, evident, a domnului, atât sub aspectul carierei, cât şi a celui pecuniar – Toader Bubuiog. Interesul faţă de acest dregător a fost destul de mare în istoriografie, deoarece încă de la începutul secolului trecut apar primele studii dedicate acestuia[258], mai ales din cauza confuziei între mai mulţi logofeţi Toader, în timpul domniei lui Petru vodă Rareş. Îndeplinind succesiv funcţia de postelnic, vornic secund şi apoi pârcălab de Cetatea Nouă[259], Toader a ştiut cum să devină confidentul domnului. Îl vedem imediat după marea rebeliune beneficiind de mai multe sate ale boierilor căzuţi în dizgraţie.

Ştefăniţă i-a încredinţat şi importanta misiune la regele Sigismund, menită să aplaneze conflictul cu Polonia, aducându-le mesajul boierilor fugari că sunt cu toţii iertaţi, cu excepţia celor pe care i-a declarat duşmanii săi personali – Cozma Şarpe şi Petre Carabăţ. A fost un om cu alese calităţi, mai ales dacă ne gândim la multiplele solii pe care le-a purtat începând cu Ştefan cel Mare. Se pare că după ce şi-a îndeplinit dificila misiune în Polonia din noiembrie 1523 a plecat spre Transilvania. Spre această supoziţie ne conduc informaţiile cuprinse în documentul din 10 aprilie 1524. Astfel, aflăm că domnul îi întăreşte nişte ţigani, pe care acesta i-a cumpărat din Ţara Ungurească[260]. După părerea noastră, vizita în ţara vecină a fost efectuată de el în intervalul toamna 1523 – arpilie 1524, căci altfel întărirea putea avea loc mai înainte dar, pe de altă parte, nu a mers special în ţara vecină şi într-o vreme destul de neliniştită doar pentru „cumpărături".

Meritele sale au fost răsplătite atât de Ştefăniţă, cât şi de succesorul său. Am arătat mai sus că "remunerările" au început imediat după înfrângerea răscoalei, prin acel document în care Toader Bubuiog primea un sălaş de ţigani pierdut de Ivanco logofăt. Ceva mai târziu, de la "hiclenii" Maxim Udrea şi Drăgotă Săcuianul i-au venit satele Starosiliţi şi Stoboreni.

Înăbuşirea răscoalei boiereşti a fost un rezultat al sistemului creat de către Ştefan cel Mare, prin care puterea nobilimii mari a fost limitată de o politică funciară abilă, ce n-a permis crearea unor latifundii. Gruparea lor pe familii, cum a fost cazul Găneştilor, nu a adus dividendele scontate de ordin politic. Instituţia centrală a arătat că posedă suficiente resurse ca să poată face faţă boierimii, fie şi unei coalizate. Acelaşi lucru va fi valabil şi pentru întreg secolul al XVI-lea, când marea boierime va reuşi să se impună faţă de domn fie cu ajutorul nemijlocit al unei puteri străine, fie pe calea complotului.

Structura Sfatului domnesc „postbelic" se prezintă în felul următor: Trotuşan logofăt, Isac, Petre vornic, Luca Arbure, Toader pârcălab de Hotin, Condre şi Costre pârcălabi

[258] CORIOLAN 1910.

[259] SZÉKELY 1995, 88.

[260] *DIR*, XVI/1, 222, nr. 196: "…am dat şi am întărit credinciosului nostru pan Toader logofăt drepţii şi adevăraţii lui robi (holopi) ţigani cumpăraţi, pe care el i-a cumpărat pe banii săi drepţi din Ţara Ungurească".

de Neamț, Eremia vistier, Șarpe postelnic, Săcuian ceașnic, Stârcea stolnic, Cățelean comis. Mai lipsește și Petrică, noul portar de Suceava, bănuit a fi căzut la Tărăsăuți, unde ar fi fost comandatul oștirii moldovenești[261].

Pe de altă parte, apar 10 boieri noi: Barbovschi și Vlad de la Hotin; Cârjă și Scripcă de la Neamț; Grozav de Roman (viitorul învingător de la Feldioara); Huru spătar, Liciu postelnic, Felea ceașnic, Zbiarea stolnic și Hârsu comis. Cei care au rămas sunt Hrană, devenit vornic în locul lui Petrică, Negrilă, Grincovici, Talabă, toți trei fără titlu și Toader Bubuiog, fostul pârcălab de Cetatea Nouă devenit mare logofăt.

Onofrei Barbovschi (sub acest nume este menționat în documentul din 5 aprilie 1628[262]), fiul lui Ion Vorontar[263]. A fost numit în funcția de pârcălab de Hotin în urma evenimentelor de la 1523. A fost tatăl lui Ieremia și al Anei, stăpâni din Bărboși pe Ialpug[264]. Ana, înrudită prin căsătorie cu familia Stroici, a fost bunica lui Gavrilaș Mateiaș, mare logofăt din secolul al XVII-lea.

A fost stăpân pe jumătate de sat Oprișanii pe Șomuz, dăruit de Barbovschi mitropoliei Sucevei[265]. Jumătatea cealaltă a fost stăpânită de către Ionașco Hohulea[266]. Satul a mai fost întărit Neacșei, cneaghina lui Sturza hatman[267]. De aici rezultă că nu a fost străin de marile familii aristocratice din țară[268].

Vlad pârcălab de Hotin. A deținut această funcție până la 1540, dar nu s-a păstrat nici un document ce ne-ar indica posesiunile acestuia. A servit în Sfatul domnesc mai bine de 16 ani, slujind trei domni și trecând prin niște momente dificile din istoria țării; cu toate acestea, nu avem nici un act care să-i ateste descendența sau ascendența! Aceasta înseamnă doar un singur fapt: că a fost un boier "tehnocrat", recrutat, probabil din curteni, fiind un militar cu anumite facultăți organizatorice, dar nu s-a implicat serios în politică. Putea fi acel Vlad ușier care a fost menționat ca hotarnic al satului Bârlădești (1521, 1522)[269]? Ori să fi fost Vlad, sluga domnească pe timpul lui Ștefan cel Mare, fiul lui Dragotă, nepotul lui Vlad Orbescul stăpân în Răspopi, Ilierți și Cățelești (1491)[270]? Nu putem preciza acum din cauza insuficienței materialului documentar.

Spiridon Scripcă, fiul Stanei, nepotul lui Dragoș Scrivulin, strănepotul lui Danciul Negru, stăpân în Scrivuleni pe Liva (1532)[271]. Al. Gonța consideră că anume acest Spiridon este pârcălabul de Neamț, numit de Ștefăniță[272]. Cu toate că, în documentele în care figurează Pavel Scripcă brănișter, nu figurează ca martor "panul" Scripcă, fostul pârcălab de Neamț, prezent la lucrările Sfatului ca boier netitrat[273], fapt care poate să ne dea de bănuit dacă nu era chiar aceeași persoană. La aceasta concluzie ne poate aduce

---

261 URSU 1940, 85.
262 *DRH*, XIX, 459.
263 *DIR*, XVI/3, 161, nr. 212.
264 *DIR*, XVI/2, 54, nr. 53.
265 *DIR*, XVI/1, 324.
266 *DIR*, XVI/3, 465.
267 *DIR*, XVI/3, 41.
268 SZÉKELY 2002, 288-304.
269 *DIR*, XVI/1, 186, 187.
270 *DIR*, XV/2, 168.
271 *DIR*, XVI/1, 346.
272 GONȚA 1995, 623-624.
273 *DIR*, XVI/1, 290-291, nr. 257 și 318-319, nr. 284.

şi lipsa frecventă din lista de martori, lipsă ce poate fi explicată şi prin desele deplasări din interes de "serviciu". A fost şi martor în Sfat, dar cu funcţia de pitar în anul 1514, ceea ce constituie un lucru neobişnuit pentru nomenclatorul Sfatului domnesc[274], dar, se pare, că a fost o lectură greşită a tălmăcitorului. Pe de altă parte, există şi un Pavel Scripcă brănişter, stăpân în Heghedişani, în cadrul aceluiaşi domeniu (astăzi Râpile – M. Kogălniceanu, jud. Vaslui)[275]. Titlul de "pan" ce i se acordă desemnează recunoaşterea apartenenţei sale la marea boierime[276].

Nicoară Grozav vornic – unul dintre cei mai cunoscuţi conducători de oşti ai Ţării Moldovei din secolul al XVI-lea[277]. A fost vornic de rang inferior, un subaltern al lui Petre Carabăţ între 1521 iunie 1[278] – 1522 iulie 4[279]. În aceste documente este prezentat cu titlul de "pan". A fost stăpân în Ciocodeşti[280], Nicoreşti – Tecuci, Sârbi, Poiana pe Siret[281], Şendreşti[282] pe Polocine şi Gârleşti[283]. Apoi, după ce Toader Bubuiog a devenit mare logofăt, a fost numit în funcţia de pârcălab de Cetatea Nouă. Funcţie deţinută de acesta până în 1529, când a fost ridicat în rangul de mare vistiernic. A condus, împreună cu Barbovschi, oştirile moldovene în lupta victorioasă de la Feldioara în iunie 1529, la două luni după ce a fost numit mare vornic[284]. După aceasta este din nou numit pârcălab de Cetatea Nouă, aşa cum arată documentul din 3 martie 1530[285]. Aceasta l-a făcut pe M. Costăchescu să creadă că i s-a dat marea vornicie doar pentru lupta de la Feldioara[286]. Nu este exclus că a fost înrudit cu familia lui Nan Clucerul, de la neamurile căruia cumpără câteva sate. Apare mai târziu ca pârcălab de Neamţ pe timpul lui Ştefan Lăcustă, între martie 7 şi noiembrie 30[287], după care dispare din documente. Familia sa, se pare, că nu a fost supusă represaliilor din partea lui Rareş în cea de-a doua domnie[288].

Efrem Huru spătar, fiul lui Oană Huru medelnicer, nepotul lui Pătru Huhulea[289], frate cu Danciul Huru[290]. A slujit încă de pe timpul lui Bogdan vodă[291], devenind un reprezentant ilustru al marii boierimi din secolul al XVI-lea[292].

---

274 *DIR*, 91, nr. 88.
275 *DIR*, 290, 318.
276 SZÉKELY 2002, 419-422.
277 SZÉKELY 2002, 124-128.
278 *DIR*, 181-182, nr. 161.
279 *DIR*, 209, nr. 184.
280 *DIR*, 181-182, nr. 161.
281 *DIR*, 209.
282 *DIR*, 174-275, nr. 241. Selişte pe Polocine dăruită de Petru Rareş pentru credincioasă slujbă, nimerită în stăpânirea domniei prin dreptul la desherenţă.
283 *DIR*, XVI/1, 282-284, nr. 248. În acest act, emis de cancelaria domnească la 1528, martie 23 i se spune Nicoară Grozav pârcălab de Cetatea Nouă.
284 URECHE 1958, 148-149: "au trimis (Petru vodă, n.n.) pre Grozea vornicul cel mare şi pre Barbovschii hatmanul, *carii er*a mai credincioşi din boiarii săi".
285 COSTĂCHESCU 1943, 297. Împreună cu Danciul.
286 COSTĂCHESCU 1943, 297.
287 Fapt pus la îndoială de I. Ursu, care considera că este o altă persoană (URSU I. 1923, 94).
288 *DIR*, XVI/1, 443-444, nr. 403, când fiul său Ion vinde satul Grozeştii cu asentimentul domnului la 1546, aprilie 2. Un alt fiu, Groza a fost vistiernicel sub Alexandru Lăpuşneanu (*DIR*, XVI/2, 64, nr. 61).
289 *DIR, XVI/1*, 470, document din 1540.
290 *DIR, XVI/1*, 470.
291 *DIR*, XVI/2, 83, nr. 75 (Joldeşti cu o moară pe Horna).
292 SZÉKELY 2002, 129-145.

Ion Liciul postelnic. Devine mare postelnic în urma evenimentelor în discuție. Nu i se cunoaşte ascendența[293], dar fiul său Grigore (Liciulovici sau al lui Liciul) a fost de asemenea mare postelnic pe timpul lui Alexandru Lăpuşneanu (1558-1559)[294]. Despre urmaşii săi ne vorbeşte un act din 1601, martie 12[295].

Manoil Felea ceaşnic. Urmaşul lui Macrea[296]. A deținut funcția de ceaşnic până la începutul domniei lui Petru Rareş (1529)[297]. După aceea dispare din acte. A fost înlocuit în urma noii politici de "cadre" promovată de Rareş, care viza împăcarea cu marea boierime.

Toader Zbiarea stolnic. Nu se cunoaşte dacă a fost urmaşul lui Zbiarea pârcălabul lui Ştefan cel Mare, deoarece nu putem afla din documente cu siguranță nici ascendența şi nici descendența sa. A fost stolnic, apoi, scurt timp, pârcălab de Hotin (1529) şi pârcălab de Roman până la 1534. A fost stăpân în Pereni pe Lăpuşna (1521)[298]. Văr cu Andruşco Hârlău şi fratele Ancăi[299].

Hârsu comis. Acest boier a fost în Sfat doar câțiva ani – până la 1525. Înlocuit de Ioan Gug nu este exclus să-şi fi pierdut viața în timpul campaniei din Țara Românească din 1526. Nu i se cunoaşte nici acestuia ascendența ori descendența.

Din succinta analiză a ascendenței acestor boieri, observăm că, în afară de Nicoară Grozav şi Pavel Scripcă, ce purtau titlul distinctiv de "pan", încă înainte de a fi acceptați în Sfatul domnesc, nici unul din boierii nou-promovați în Sfat nu au fost de origine "ilustră", ceea ce ar confirma ideea schimbării elitelor, încercată de Ştefăniță vodă. Unii din aceştia, care şi-au demonstrat abilitățile politice, au fost păstrați în Sfat de următorul domn, restul fiind schimbați pe parcurs.

Dinamica structurii Sfatului domnesc dinainte şi după conflict ne permite să identificăm şi alți boieri care ar fi putut să-l sprijine pe tânărul domn. Astfel, din vechiul Sfat îl avem pe Hrană, care din spătar devine vornic în locul lui Carabăț. Iar în fruntea Sfatului îi regăsim ca boieri netritrați pe Negrilă şi Talabă. La aceştia se adaugă fostul pârcălab de Hotin Grincovici. Alt pârcălab, rămas fidel domnului, este Costea Cârje din Cetatea Neamțului.

Ceilalți sfetnici ai lui Ştefăniță nu au avut înainte de aceasta experiența Sfatului domnesc. Este vorba de Barbovschi şi Vlad de Hotin, Felea ceaşnic, Liciu postelnic, Scripcă, cel de-al doilea pârcălab de Neamț, Hârsu comis. Aceştia sunt, de fapt, descendenți din vechi familii boiereşti, cu rădăcini în secolul al XV-lea. Alții, cum ar fi Huru spătar, Zbierea stolnic, Grozav pârcălab de Roman şi Toader vistier sunt mai greu de găsit în documentele vremii. Oricum, a fost o "împrospătare" de neamuri, cum a fost cazul lui Toader vistier, întemeietorul familiei Prăjescu[300]. Majoritatea din ei vor avea de jucat un rol important în istoria politică a țării.

---

293 Un Iliaş Liciul postelnic este atestat încă la 1435, octombrie 8, într-o traducere românească (*DIR*, XIV-XV, 118), dar aici s-ar fi putut isca o confuzie cu unul din cei doi Liciul postelnicul din secolul al XVI-lea.

294 SZÉKELY 2002, 256-265.

295 *DIR*, XVII/1, 4-5.

296 SZÉKELY 2002, 383-384.

297 *DIR*, XVI/1, 321.

298 *DIR* XVI/*1,* p. 186.

299 SZÉKELY 2002, 273-280.

300 MICLESCU-PRĂJESCU 1996, 267-310.

Conflictul dintre marea boierime şi domnie a marcat prima confruntare deschisă dintre autoritatea centrală şi marile familii boiereşti (Arbureştii, Găneştii, Tăutuleştii ş.a.) care, după un martor al evenimentelor, "multă vreme avuseră deplină autoritate în țară". Această adevărată oligarhie nobiliară însă n-a întrunit condițiile necesare pentru a îngrădi decisiv autoritatea centrală, lovindu-se de energia şi ambiția lui Ştefăniță vodă şi de nemulțumirea celeilalte părți a boierimii, lezată de faptul că i s-a limitat accesul spre putere şi bogății. Oricum, este greu de stabilit acum, înainte de toate din cauza lipsei unor "politograme[301]" din epocă, dacă evoluția marii boierimi ar fi dus la crearea unei republici nobiliare de genul celei poloneze, în cazul în care Ştefăniță nu ar fi reuşit să-i dejoace planurile.

Conflictul de la 1523 a arătat importanța factorului extern în desfăşurarea evenimentelor din Țara Moldovei. Păstrarea echilibrului şi al unui *status-quo* rezonabil a făcut ca statele creştine din jur să sisteze ajutorul boierimii răzvrătite, fapt care în mare măsură a determinat înfrângerea acesteia.

În evenimentele analizate mai sus este necesar de subliniat rolul jucat de boierii pribegi. Exodul a fost într-atât de mare, încât domnul şi noul său Sfat au fost nevoiți să retracteze poziția inițială şi să-i ierte pe majoritatea boierilor fugari, cu excepția conducătorilor conjurației. Această metodă de exercitare a presiunii asupra factorilor de decizie a țării s-a arătat destul de eficientă, obligând autoritățile să caute modalități de aplanare a conflictului. Evident, acest lucru s-a produs după ce principalul pericol a fost depăşit, după victoria militară.

Totuşi, este de notat că boierimea nu a fost dispusă să tolereze o guvernare "tiranică" din partea domnilor, îndreptată spre îngrădirea ori chiar diminuarea privilegiilor sale. Evenimentele de la 1523 au demonstrat însă că nu a existat o solidaritate absolută între reprezentanții marii boierimi, fapt care a şi dus, până la final, la înfrângerea rebeliunii armate a nobililor care s-au ridicat contra autorității domnului.

[301] Termen utilizat de GEORGESCU 1987.

CAPITOLUL III
BOIERII LUI PETRU VODĂ RAREŞ: DE LA COLABORARE LA CONFLICT

Prima domnie a lui Petru Rareş ridică în faţa cercetătorului probleme dintre cele mai dificile. Raporturile dintre cel mai ilustru fiu al lui Ştefan cel Mare şi principalii săi sfetnici au avut o evoluţie sinuoasă. Dacă de la început, prin alegerea efectuată cu acordul întregii clase politice a ţării, domnul a beneficiat de un sprijin substanţial, vizibil mai ales în politica externă, culminând cu campaniile din Transilvania şi războiul contra Pocuţiei – un test, de altfel, destul de dificil al loialităţii unei nobilimi deja vizibil „deranjate" de apetitul războinic crescând al lui Rareş – raporturile cu marea boierime au ajuns să fie viciate de o serie de conflicte latente, generând într-o defecţiune cvasi-totală la 1538, ce a determinat şi pierderea tronului de către acesta. Una dintre problemele pe care se va pune un accent special în acest capitol va fi cea a responsabilităţilor ambilor factori de decizie ai ţării în evenimentele de la 1538. Cu toate că invazia turco-tătară şi amputările teritoriale ce le-au urmat au fost rezultatul unei politici externe puţin inspirate, de care se fac răspunzători atât domnul, cât şi sfetnicii săi apropiaţi, în istoriografia noastră, culpabilă de acel dezastru, a fost văzută mai ales boierimea. Unul din obiectivele acestui capitol este de a analiza, pe bază de izvoare, înainte de toate, problema rolului jucat de marea boierime în acele evenimente.

Domnia lui Petru Rareş, una dintre cele mai strălucite în secolul al XVI-lea, a fost studiată amănunţit de istoricii medievişti, conţinând o bibliografie enormă, printre care nu au fost ocolite nici problemele legate de relaţiile domnului cu marea boierime[1].

Prin înfrângerea rebeliunii armate din toamna anului 1523, Ştefăniţă a reuşit să menţină rolul preponderent al domniei în conducerea statului. „Noua boierime" ridicată de victoriosul domn i-a fost loială până la moartea prematură a acestuia. L-a sprijinit luptând vitejeşte la Tărăsăuţi (1524), unde, după afirmaţiile însuşi ale domnului, au căzut patru dintre sfetnicii săi apropiaţi[2], dar şi în timpul dificilei campanii din Ţara Românească[3]. Moartea subită a tânărului domn la o vârstă care nu putea să nu trezească suspiciuni[4] a pus în dificultate Sfatul domnesc, deoarece acesta nu a lăsat urmaşi[5], cel puţin cunoscuţi (sau, recunoscuţi!) la acea vreme[6]. Factorii de decizie ai ţării trebuiau să aleagă un nou domn.

---

1 Pentru întreaga problemă, **vezi** ŞIMANSCHI 1978.

2 În răspunsul la o solie polonă, datată cu anul 1524, în curând după lupta de la Tărăsăuţi Ştefăniţă vodă afirma că în acea luptă "din cauza duşmăniilor cu Turcii, pentru ţara regelui, noi am pierdut patru boieri de divan şi pe alţii nu mai puţin buni" ("gdye mi zginęli czterzey panowie radni y ynszych nyemalo dobrych") (COSTĂCHESCU 1943, 560-561).

3 URSU 1972, 101-107.

4 URECHE 1958, 147: „Scrie la un létopiseţ moldovenescu, de zice că pre acesta Ştefan vodă l-au otrăvit doamnă sa". Conform acestei ştiri, ar reieşi că doamna Stana nu i-ar fi iertat proaspătului soţ dorinţa de a se căsători cu mai mica, dar şi mai frumoasa ei soră. Macarie, însă, contemporanul acelor evenimente, scrie că domnul a revenit din campania muntenească „cu boala în trup"(*CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 81).

5 Fratele său mai mic Petru a decedat cu câteva luni mai înainte, la 20 septembrie 1526 (URECHE 1958, 147).

6 Unicul său fiu, recunoscut mult mai târziu a fost Ioan vodă care, după părerea unor cercetători s-ar fi născut în jurul anului 1525 (GOROVEI 1991, 115). Dacă se şi cunoştea despre el ceva, Sfatul nu a mai îndrăznit să-l numească, căci ţara, se pare, nu s-a mai arătat dispusă să tolereze guvernările minorilor.

Cel căruia i-a revenit sarcina de a conduce Țara Moldovei a fost un fiu nelegitim al lui Ștefan cel Mare[7]. Se cunosc foarte puține lucruri despre viața și activitatea sa înainte de urcare la tron. Din această cauză, în istoriografie nu s–a format încă o părere unanimă asupra acestei probleme. Dacă o serie de istorici consideră că înainte de domnie Rareș a pribegit în străinătate[8], alții, la care ne alăturăm, sunt înclinați să nu „iasă" din „cuvântul" lui Neculce[9], care afirma că domnul a rămas în țară, practicând negoțul cu pește[10]. De altfel, același lucru îl știa și Dimitrie Cantemir[11]. Această problemă, cu toate că este greu demonstrabilă pe baza documentelor din epocă – cel puțin, pe care le avem astăzi la dispoziție – ne interesează aici în mod nemijlocit, deoarece presupune implicarea marii boierimi.

N. Grigoraș, pornind de la faptul că mama lui Rareș a fost hârlăoancă[12], deduce că acesta ar fi fost "zămislit" în jurul anului 1486, atunci când marele voievod supraveghea lucrările de construcție ale curților domnești de la Hârlău[13]. De aici autorul menționat ajunge la concluzia că, la momentul urcării sale la tron, domnul ar fi avut în jur de 40 de ani.

După o serie de autori, așa cum am arătat, Petru Rareș nu s-ar fi aflat în țară nici pe timpul domniei lui Bogdan vodă cel Orb, dar nici pe cea a lui Ștefăniță, din cauza pericolelor ce l-ar fi putut aștepta. Conform opiniei lui N. Grigoraș, el ar fi fost trimis de tatăl său la vreuna din școlile mănăstirești din Moldova, ca apoi să fie dat la una din școlile de

---

7 După cum s-a observat, cu toate că tradiția a exagerat vădit capacitățile procreative ale marelui domn, singurul fiu nelegitim, atestat cert de izvoare, a fost Rareș (GOROVEI 1975, 193; asemenea reprezentări au fost atestate și în alte culturi, deoarece decurg din funcția sacrală a fecundității și fertilității a regelui legendar, **vezi** ROUX 1998, 61-67). Faptul, că mai mulți pretendenți își asumau onoarea de a fi fiul lui Ștefan cel Mare, se poate explica prin complexele copilului ce nu și-a văzut niciodată tatăl (este spre ex. cazul lui Ștefan Lăcustă care se considera fiul lui Ștefan cel Mare, cu toate că nu era decât nepotul acestuia).

8 URSU I. 1932, 5-6; CIUREA 1973, 7; CIHODARU 1977, 111-118; GRIGORAȘ 1985, 651.

9 NECULCE 1955, 12-14.

10 CORIOLAN 1909, 30-31 GIURESCU 1967, 440; GIURESCU C., GIURESCU D., 271; TODERAȘCU 1978, 48-54; GOROVEI 1982, 14.

11 CANTEMIR 1973, 137: "Într-adevăr, nimeni nu știa ce era cu nașterea acestui Petru, fie că părintele său se rușina că avea un copil dintr-o însoțire vinovată, fie că nu vroia să dea prilej la dezbinări care s-ar fi iscat dintr-asta după moartea lui, iar Petru însuși neștiutor de originea sa nobilă, ajunsese într-atâta sărăcie, încât era nevoit să-și țină zilele cu o îndeletnicire cu totul de rând, negoțul de pește".

12 În "Pomelnicul" de la Bistrița aflăm că numele acesteia a fost Maria (BOGDAN D. P. 1941, 234). Până astăzi, în istoriografie se poartă discuții privind originea ei. Ureche scrie că a fost din Hârlău, căsătorită cu un negustor de pește, numit Măjarul, dar fără detalii amănunțite: „Pătru Măjariul, ce l-au poreclit Rareș, dinspre numele muierii ce au fostu după alt bărbat, târgoveț din Hârlău, de l-au chemat Rareș" (URECHE 1958, 148). Pornind de la această informație, s-a lansat ipoteza Orescu-Gorovei, după care Maria putea fi „o jupâniță din neamul boierilor Cernat, stăpânitori ai zonei lacului Brateș, cu nenumăratele-i iezere, iezărcane, gârle etc." (GOROVEI 1991, 81), susținută și de alți cercetători (TODERAȘCU 1978, 52). Există însă și o altă ipoteză care, la rândul ei, a făcut carieră. În cunoscuta „Relația călătoriei în Transilvania și Moldova" a aventurierului Ercole Dalmatul se afirmă că Petru Rareș, cu care s-a întreținut personal în timpul vizitei sale în Moldova, ar fi fost „rudă și prieten al episcopului nostru al Transilvaniei" Ioan Statilius (CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 315). De aici, cunoscutul istoric polonez Zdzislaw Spieralski a tras concluzia că Maria era înrudită cu influenta familie a episcopului, care și-a dorit să-și pună un membru la tronul Moldovei. Autorul polon îl confundă cu Petru Mânja, cel exilat la Marienburg (SPIERALSKI 2001, 65). Legătura de rudenie a lui Petru Rareș cu Statilius se poate explica, se pare, doar prin soția sa Elena Brancovici (GOROVEI 1982, 103).

13 GRIGORAȘ 1985, 650. De fapt, prezența lui Ștefan cel Mare la Hârlău a fost atestată înainte și după 1486, nici rareșoaia nu era „țintită" locului.

prestigiu din Europa, cum ar fi şcoala lui Ianis Lascaris la Roma în 1516[14], dar acest lucru este foarte dificil de demonstrat. Chiar dacă admitem modestia exagerată a domnului (atât caracterul, cât şi acţiunile sale exclud totuşi această presupunere), nu vedem motivele de ce această pagină a *curricum*-ului său şcolar a fost ţinută în secret. Revenirea sa în ţară s-ar fi datorat unei "invitaţii" a lui Ştefăniţă, abia după moartea prematură a lui Petru, nevârstnicul frate al acestuia, survenită cu câteva luni înaintea propriului deces[15]. Într-adevăr, acelaşi Ureche scria că însuşi domnul, pe patul de moarte, l-a desemnat drept succesor pe Rareş[16]. Dar, în acest caz, se pune întrebarea, de ce alegerea noului domn a durat tocmai o săptămână întreagă[17], mai ales că aceasta a fost unanimă? După părerea noastră, asemenea întârziere denotă tocmai faptul că procedura de învestitură a fost destul de anevoioasă. Candidatul trebuia nominalizat, găsit şi verificat. Din textul cronicii putem înţelege că marea boierime a fost depăşită de evenimente, aceştia trebuind să „iscodească" unul de altul dacă nu-l cunosc pe cineva care să satisfacă cerinţele înaintate faţă de moştenitorul tronului[18]. Astfel, problema lor majoră a fost de a găsi o candidatură ce să-i satisfacă pe toţi. Fără îndoială, se cunoştea de existenţa unor pretendenţi aciuaţi în străinătate ca Petru Pribeagul[19], Ştefan Lăcustă[20] sau Alexandru Cornea, cel bănuit de a fi candidatul boierilor "răzvrătiţi" de la 1523[21], dar, care, nu puteau fi acceptaţi de către factorii de decizie ai ţării, tocmai din cauza legăturilor lor prea strânse cu ţările în care s–au adăpostit. Ca şi la 1517, cum am arătat în capitolul precedent, marea boierime a refuzat să accepte un pretendent aflat în străinătate, alegând unul aflat în ţară.

În urma cercetărilor s-a stabilit că mitropolitul decedat a lăsat mărturie că Petru Măjarul este din „osul lui Ştefan"[22]. Dacă la Ureche informaţia este destul de confuză, detalii mai ample găsim la Radu Popescu, care scria că: „au ieşit unul de au mărturisit că au auzit den gura mitropolitului ce să pristăvise mai nainte, că Pătru Măjariul de la Hâr-

---

14 GRIGORAŞ 1985, 651. De altfel, Peresvetov îl caracterizează pe Rareş drept "un filosof şi doctor înţelept" („Ученый философ и дохтур мудрый") (PERESVETOV 1956, 183; **vezi** şi CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 462), mai degrabă pentru a da greutate ideilor proprii. Să nu uităm că, de fapt, aceste "învăţături" erau un fel de "scrisori de recomandare" adresate lui Ioan cel Groaznic, angajarea în slujba căruia şi-o dorea cu disperare. Nimic nu explică mai bine acest deziderat decât ultima frază, plină de umilinţă, din „Jalba cea Mare", a cărei traducere în română pare insuficientă: „как тобе, государю, помолится службишко мое, холопа твоего?" (PEREPSVETOV 1956, 184).

15 GRIGORAŞ 1985, 652: "Petru Rareş nu a putut trăi în ţară, dar a fost chemat de nepotul său, Ştefan cel Tânăr, care se resimţea din cauza unei boli, mai sigur după decesul fratelui său Petru întâmplat la 20 septembrie 1526".

16 URECHE 1958, 147–148.

17 De la moartea lui Ştefăniţă pe 14 ianuarie şi până la ungerea lui Rareş pe 20 ianuarie 1527. Dar iminenţa morţii lui Ştefăniţă nu mai era un secret de mai mult timp.

18 URECHE 1958, 147-148*:* „După moartea lui Ştefan vodă cel Tânăr, strânsu-s-au boierii şi ţara de s-au sfătuit pre cine vor alége să puie domnu, că pre obicéiul ţării nu să cădiia altuia domniia, fără carile nu vrea fi sămânţă de domnu".

19 CORIOLAN 1909, 30-31.

20 GOROVEI 1978b.

21 GOROVEI 1971, 177, n. 15.

22 URECHE 1958,147-148: „Şi iscodindu unul de la altul, aflatu-s-au unul de au mărturisit că au înţeles din rostul mitropolitului, carile s-au fostu săvârşit mai nainte de Ştefan vodă şi fiindu vodă bolnav la Hotin, au lăsat cuvântu, ca de să va săvârşi el, să nu puie pre altul la domnie, ci pre Pătru Măjariul, ce l-au poreclit Rareş, dipre numele muierii ce au fostu după alt bărbat, târgoveţ din Hârlău, de l-au chemat Rareş".

lău iaste fecior lui Ştefan vodă, care iaste făcută din muierea unui târgovăț din Hârlău, ce l-au chemat Rareş”[23]. Cine a fost acel mitropolit şi cum a aflat el cine este adevăratul moştenitor al marelui Ştefan? Axinte Uricariul vorbeşte de Teoctist[24]. Nu poate fi Teoctist al II-lea, deoarece acesta devine cel mai înalt ierarh al Bisericii între 1508-1509[25] şi se stingea din viaţă cu un an mai târziu de evenimentele pe care le discutăm (15 februarie 1528)[26]. Nu poate fi nici Teoctist I care moare mult înaintea lui Ştefan cel Mare la 18 noiembrie 1478[27]. Prin urmare, nu poate fi decât mitropolitul Gheorghe (1478-1511)[28]. Acesta a fost unul din sfetnicii apropiaţi al marelui domn, cel care i-a sfinţit majoritatea ctitoriilor[29]. Prin rangul pe care-l deţinea se poate presupune că a fost chiar duhovnicul lui Ştefan cel Mare. Nu pare, de aceea, cu totul imposibil ca, pe patul de moarte, evlaviosul domn să-i fi mărturisit că are un copil din flori. Fiind obligat să ţină în secret această straşnică taină, mitropolitul nu a mărturisit nimănui acest lucru. Doar spre sfârşitul vieţii s-ar fi destăinuit (poate chiar la solicitarea marelui Ştefan) unui boier de încredere (cine?). Nu este exclus că la mijlocul conflictului cu Bogdan voievod, în urma căruia a rezultat demiterea lui Grigorie din scaunul mitropolitan[30], să fi stat tocmai acest secret. Mai menţionăm că, Dimitrie Cantemir ştia că însăşi mama lui Rareş a apărut în faţă Sfatului domnesc “şi le arătă un hrisov (sau uric) al lui Ştefan cel Mare, prin care pe ea o declarase scutită de dări şi pe fiul ei îl recunoscuse drept copilul lui”[31].

Înţelegând că au de a face cu un fiu natural al lui Ştefan cel Mare, clasa politică l-a susţinut practic în unanimitate pe noul domn. Spre această idee converg majoritatea ştirilor din epocă atât interne, cât şi externe. Astfel, Macarie, contemporanul evenimentelor, scria că Rareş “a fost înnălţat la scaunul domniei cu cinste, după sfatul obştesc şi sfinţit cu undelemnul binecuvântării, cu mâna celui pe care l-am pomenit înainte (mitropolitul Teoctist – n.ns.) că l-a uns şi pe nepotul său”[32]. Culegând cu grijă informaţiile din surse interne, pe care nu le avem astăzi la dispoziţie, ştirea este confirmată şi de Grigore Ureche: “Aşa pre Pătru aflându-l şi adeverindu-l că iaste de osul lui Ştefan vodă, cu toţii l-au rădicatu domnu, ghenuarie 20”[33]. Dar şi în străinătate acest fapt nu a fost trecut

---

23 POPESCU 1984, 53.

24 URICARIU 1993, 149: „Ce întrebând şi iscodind unul de la altul, s-au aflat unul de au mărturisit că au înţăles dentru mitropolitul ţărâi ce să préstăvisă, Theoctist, mai nainte de Ştefan vodă, precum s-au pomenitu mai sus”.

25 În cronica lui Macarie se spune că Teoctist, mentorul său, „în scaunul de mitropolit a împlinit 19 ani şi aproape 8 luni” până la data decesului său (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 95), ceea ce cade pe lunile iunie-iulie 1509.

26 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 95 .

27 Mormântul său de la Putna este înfrumuseţat de Ştefan cel Mare: „Binecinstitorului domn al Ţării Moldovei, Io Ştefan voievod fiul lui Bogdan voievod, a înfrumuseţat această groapă părintelui nostru mitropolitului Sucevei ... chir Teoctist, care a murit în anul 6986 (1478) luna noiembrie 18” (BALŞ 1926, 273).

28 După părerea lui NĂSTUREL 1997, 497-499 acesta ar fi fost Macarie episcopul de Rădăuţi, numit şi mitropolit. Dar denumirea de mitropolie nu mai este întâlnită după a doua jumătate a secolului al XV-lea (SOLOMON 2004, 186).

29 POPESCU N. 1936; BOLDUR 1964.

30 Gheorghe murea abia la 1511, aşa cum arată Cronica sârbo-moldovenească: „Şi de la răposarea preasfinţitului mitropolit Theoctist, până la mitropolitul Gheorghie (la moartea acestuia, n.ns.) sunt 34 de ani” (*CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 193), iar Teoctist, cum am văzut mai sus, este numit în 1508-1509.

31 CANTEMIR 1973, 137.

32 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 95.

33 URECHE 1958, 148.

cu vederea. Astfel, în scrisoarea de felicitare a regelui Sigismund care, de obicei, a fost foarte atent la cele ce se întâmplă în țara vecină, se menționa că domnul a fost ales cu votul unanim al tuturor stărilor din Moldova (*ab omnibus terrae Moldaviae ordinibus concordibus et unanimis votis*)[34]. A fost uns la Suceava de către „învățătorul Moldovei", mitropolitul Teoctist al II-lea[35], pe data de 20 ianuarie 1527, astfel începând una dintre cele mai spectaculoase domnii ale Evului Mediu românesc.

Ca rezultat al alegerii unanime a noului domn, Petru Rareș nu a făcut practic nici o modificare în Sfatul domnesc rămas după Ștefăniță. Ce–i drept, noi nu cunoaștem evoluția acestui for în anii ce încheiau domnia celui din urmă – de altfel, ani destul de dificili, incluzând și extenuantul conflict cu Țara Românească[36] - deoarece ultimul document ajuns până astăzi este din 9 septembrie 1525, în care sunt menționați: Toader Bubuiog mare logofăt, Hrană vornic, Negrilă, Grincovici, Talabă și Vlad pârcălabi de Hotin, Cârje și Scripcă, pârcălabi de Neamț, Grozav pârcălab de Cetatea Nouă, Onofrei Barbovschi portar de Suceava, Huru spătar, Toader vistier, Liciul postelnic, Felea ceașnic, Zbiarea stolnic și Hârsu comis[37]. Primul document, parvenit de la cancelaria lui Rareș, a fost cel din 3 martie 1527 în care găsim următoarea configurație: Toader mare logofăt, Hrană mare vornic, Negrilă, Grincovici, Talabă, Vlad și Mihul pârcălabi de Hotin, Cârje și Efrim Hurul pârcălabi de Neamț, Grozav și Danciul Huru pârcălabi de Cetatea Nouă, Onofrei Barbovschi portarul de Suceava, Drăghici spătar, Toader vistiernic, Liciul postelnic, Felea ceașnic, Zbierea stolnic și Ion Gug comis[38]. Observăm astfel că singurele schimbări au fost numirea lui Mihul[39], cel care va juca un rol important în evenimentele de la 1538, în funcția de pârcălab de Hotin, înlocuindu–l pe Talabă, care își păstrase totuși locul în Sfat ca boier netitrat. Efrem Huru a fost mutat din funcția de spătar în cea de pârcălab de Neamț în locul lui Spiridon Scripcă care, cu toate că nu apărea regulat la lucrările sfatului era invitat la unele lucrări, dar fără dregătorie[40]. Spătar, în locul lui Efrem Huru, a fost numit Drăgșan[41], iar în locul lui Hârsu comis, dispărut din documente, a venit Ion Gug[42].

---

34 HURMUZAKI, II/3, 600.

35 *CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 95.

36 URSU 1972, 105-107.

37 *DIR*, XVI/1, 227, nr. 200.

38 *DIR,* XVI/1, 229, nr. 202.

39 Nu avem informații precise despre originea acestuia și nici despre posesiunile sale. Cronicarul Macarie scrie că a fost „de neam arbănaș, om înșelător" (**родом арбанась, человѣкь многокъзнень**) (*CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 84, 98). Dar, cunoscând partizanatul autorului, credem că aici este vorba nu atât de apartenența etnică, cât de „aluzia etnică", menită să sugereze niște deficiențe de caracter. Despre etnie, ca „suport al imaginii negative", artificiu literar utilizat des de scriitorii noștri în acea perioadă (MAZILU 1999, 199-200). Ginerele său, după N. Stoicescu, ar fi fost Pătrașco comisul (STOICESCU 1971a, 316), dar nu dă izvorul pe care se bazează.

40 Astfel, îl găsim abia în documentul din 5 februarie 1528 (*DIR,* XVI/1, 247, nr. 218), apoi tocmai pe 11 martie 1528 (*DIR,* XVI/1, 225, nr. 226). Interesant este faptul că, peste doua zile, pe 13 martie, dată de când ne-au parvenit două documente, în unul figurează (*DIR,* XVI/1, 262, nr. 231), iar în altul nu (*DIR,* XVI/1, 264, nr. 232). Se pare că acest mare boier avea "frecvență liberă" la lucrările Sfatului. Faptul că era brănișter, putea să-l apropie foarte mult de domn.

41 Cu toate că a avut o carieră politică și administrativă destul de îndelungată, ajungând martor în Sfat până la 1540, nu avem nici un indiciu referitor la ascendența sau descendența sa.

42 Un boier nou, probabil ridicat de Ștefăniță în ultimii ani ai domniei sale. În relativ scurta sa carieră, mai mult administrativă decât politică, a fost mai marele grajdurilor domnești. Fiul lui Pătru Gug (*DIR*, XVII/2, 216-217, nr. 287).

Obiectivele majore ale domniei lui Rareș în prima ei parte au vizat câteva elemente ce necesitau strânsa colaborare cu marea boierime. Astfel, pe plan intern, considerăm că, înainte de toate, noul domn și-a propus, ceea ce s-a numit "normalizarea propriului său statut juridic"[43], deoarece era un descendent nelegitim al lui Ștefan cel Mare. Din această cauză, viciul "eugenic" putea, la momentul oportun, să fie folosit de către adversarii săi, pentru a tăgădui *calitatea* alegerii. Nu este exclus că, pe fundalul unei astfel de contestări, să se fi produs și pretendența lui Gonța vornicul în vara anului 1528[44], așa cum considera Constantin Cihodaru. Autorul menționat nu exclude că anumite tulburări, legate de acest eveniment, să fi continuat până în martie anului următor, deoarece documente interne din această perioadă lipsesc cu desăvârșire[45]. Cu toate că avem doar o singură mențiune directă asupra acestui eveniment[46], în literatura de specialitate el a trezit o polemică vie[47]. Lupta cu acest pretendent a însemnat, de fapt, și prima testare a loialității boierimii față de Rareș care, se pare, l-a susținut în marea sa majoritate pe noul domn. Cu toate acestea, el a fost nevoit să tragă anumite concluzii și să opereze primele schimbări din Sfatul său domnesc. Credem că acest eveniment l-a făcut pe Petru Rareș să-și schimbe atitudinea față de vechea boierime, cea care a mai rămas învinsă și dizgrațiată de predecesorul său, fapt care poate sugera atât o direcție nouă în politica externă, cât și în cea internă a țării[48].

Nu a fost modificată nici politica funciară a domniei. Petru Rareș a vegheat ca politica sa de danii să nu ducă la reînființarea marilor domenii nobiliare[49], a căror existență, într-o măsură oarecare, a făcut posibilă dezlănțuirea conflictului de la 1523. Emiterea unui act de proprietate, cum s-a observat[50], devenea un mijloc de realizare a obiectivelor politice majore ale domniei în acest sens. Această politică este reflectată de tipologia documentelor emise de cancelaria lui Petru Rareș în prima sa domnie. Astfel, din cele 151 de acte interne, 84 sunt transferuri, 52 confirmări și 15 de altă natură, în special danii, adică doar 1/3 se referă la confirmări. Acest fapt nu însemna altceva decât plasarea accentului pe boierimea mică, care în schimbul protecției domnești putea să-i acorde sprijin de ordin politic și militar[51].

---

43 CIHODARU 1978, 77.

44 Solul Țării Moldovei, primit de Sigismund la 1 decembrie 1528, îl informează pe rege că, nu cu mult timp înainte de aceasta, domnul l-a prins pe un "lotru" care, instigat de turci, se pretindea a fi adevăratul domn al țării (HURMUZAKI, S. II/1, p. 18).

45 CIHODARU 1978, 78.

46 *DIR*, XVI/1, 318, nr. 284, document din 25 martie 1529 când domnul îi donează panului Pavel Scripcă brănișter Cobâlia din ținutul Sorocii "pe care-l cumpărase acest sat Gonțea vornic de la Toma păhărnicel și de la fratele lui, Gherasim călugăr, nepoții de frate ai lui Cozma pârcălab de Neamț, și a pierdut acest sat, în hiclenie, când și-a pus sie nume de domn și și-a pus capul".

47 MINEA 1929-1931; MINEA 1932-1933a; MINEA 1932-1933b; STOIDE 1933.

48 CIHODARU 1978, 59, considera că "atragerea fruntașilor boierimii pribege" a constituit unul din obiectivele majore ale politicii interne din primii ani ai domniei lui Petru Rareș.

49 CIHODARU 1978, 68. Așa cum observa istoricul ieșean, politica domnului nu a permis crearea marilor domenii boierești, situație care a creat mari probleme autorității centrale în prima jumătate a secolului al XV-lea. Boierii nu aveau decât vreo 6-7 sate, răspândite în diferite colțuri ale țării. "Prin urmare, luați în parte, nici unul din acești boieri nu se putea compara în ceea ce privește puterea economică sau militară cu domnul și nu putea să-i facă o opoziție serioasă. Ei puteau deveni primejdioși doar atunci când ajungeau să se coalizeze și, eventual, să primească ajutor din afară".

50 CIHODARU 1978, 68.

51 CIHODARU 1978, 68.

Primele modificări în Sfat au fost operate pe parcursul anului 1529, după decesul marelui vornic Ştefan Hrană[52] dar şi după tentativa de uzurpare a lui Gonța vornicul. În actul de la 9 martie[53], observăm că Nicoară Grozav obține marea vornicie, iar în locul său este numit Zbiarea, fost stolnic. La rândul său, în locul eliberat de acesta este introdus Toader, un nume nou. Interesant e că în Sfatul domnesc ținut cu patru zile mai înainte aceste nominalizări încă nu au fost aplicate, deoarece Grozav rămânea martor în calitate de pârcălab de Cetatea Nouă, iar funcția de stolnic rămânea vacantă, Zbiarea nefigurând printre participanții la lucrările acestui for[54]. Prin urmare, numirile despre care am vorbit mai sus s-au efectuat între 5-9 martie 1529.

Printre măsurile de readucere în țară a boierilor fugari şi grațiere a celor rămaşi, dar implicați în rebeliunea de la 1523, a fost retrocedarea unor domenii. Cazul fostului ceaşnic Dragotă Săcuianu este cel mai relevant în acest sens. Dacă la 8 aprilie 1528 Rareş reconfirmă oficial confiscarea de la acesta a satului Stoboreni, pentru "hiclenie"[55], atunci la 29 aprilie 1529, în preajma campaniei din Transilvania, domnul îi restituie totuşi satul Codireni, pe Iubirneasa(?)[56]. Faptul că domnul îl iartă pe unul dintre marii boieri, care şi-a început cariera încă pe timpul lui Ştefan cel Mare (a fost ginerele lui Ioan Tăutu), denotă o turnură în politica sa față de această categorie. Cu toate că Rareş reconfirmă unele confiscări, operate de predecesorul său, observăm că acestea au fost, de fapt, daniile făcute învingătorilor din domeniile învinşilor[57]. De asemenea, nu au fost restituite satele confiscate de la "hicleni" şi dăruite ulterior mănăstirilor[58], precum şi satele care au rămas în fondul domniei, fapt care nu necesită explicații suplimentare[59].

Căsătoria cu Elena Brancovici, fiica despotului sârb Iovan Brancovici, era menită să îmbunătățească imaginea domnului atât în interior, cât şi exterior, având adânci semnificații ideologico-politice[60].

Pe plan extern, primul deziderat al domnului a fost obținerea recunoaşterii internaționale. Regele Sigismund, conştient de importanța Moldovei în sistemul de securitate al regatului său[61], dar şi mulțumit că a scăpat de un adversar care în trecut i-a cauzat multiple probleme[62], s-a grăbit să-l recunoască pe noul domn. Cu această ocazie se încheie un tratat de colaborare redactat în maniera celor similare din 1510 şi 1518, cu

---

52 CIHODARU 1978, 80. Nu se ştie în ce condiții a decedat acest boier credincios domniei. Indiciile pentru o moarte naturală par a fi cele mai pertinente.

53 *DIR*, XVI/1, 300, nr. 267.

54 *DIR*, XVI/1, 299, nr. 265.

55 *DIR*, XVI/1, 295, nr. 260.

56 GRIGORAŞ, CAPROŞU 1968, 223-224. Menționăm că pe parcursul doar unui singur an, Dragotă, în viziunea lui Rareş a devenit din "hiclean"- "boierul nostru credincios".

57 Satul Starosilți, confiscat de la Maxim Udrea este donat lui Toader Bubuiog (*DIR*, XVI/1, 294, nr. 260). Satele Orgoieşti şi Neagomireşti, confiscate de Ştefăniță vodă de la Petre Carabăț, sunt donate, la rândul lor lui Felea ceaşnicul şi reconfirmate de noul domn (*DIR*, XVI/1, p. 296, nr.261).

58 Satul Grămeştii confiscat de la Luca Arbure şi dăruit mănăstirii Rădăuți (*DIR*, XVI/1, p. 319, nr. 285).

59 Jumătate din satul Grăceanii confiscat de la același portar (*DIR*, XVI/1, p. 367, nr. 332).

60 GOROVEI 1975, 124. Pentru aceasta pledează şi vârsta, destul de „avansată" a „Despotovnei". Totuşi, nimic nu ne poate împiedica să credem că dragostea lui Rareş a fost una curată.

61 **Vezi** recenta lucrare a lui REZACHEVICI 2001a, 278.

62 Regele nu cruță memoria celui „care nu era bun de nimic alta decât să stârnească obrăznicii, omoruri şi tulburări, aşa că, dacă ar mai fi trăit, poate ar fi chemat asupra sa şi asupra țării sale o dreaptă pieire" (HURMUZAKI, II/3, 600; IORGA 1996, 243).

ocazia căruia a cerut şi iertarea a o seamă de boieri pribegi, printre care şi a lui Nicoară Şarpe, fiul decedatului postelnic Cozma[63]. Nu cunoaştem însă dacă rugămintea în cauză a fost satisfăcută de domn la acea dată[64]. Petru Rareş, având nevoie de recunoaştere, primeşte tratatul, lăsând marele litigiu teritorial pentru vremurile mai bune, care nu au întârziat să vină.

Ceea ce îl preocupa mai mult pe Rareş în primul an al domniei sale a fost recunoaşterea din partea Imperiului Otoman. Această dificilă misiune trebuia să o îndeplinească cel mai valoros om din echipa sa – Toader Bubuiog, marele logofăt. Izvoarele ne arată că vizita sa la Constantinopol a durat nici mai mult nici mai puţin de şapte luni în anul 1527[65]. Faptul că a stat atât de mult, în perioada de primăvara-toamna, se poate explica prin faptul că sultanul l-a făcut să aştepte, deoarece se ştie că acesta se afla în acel răstimp la Constantinopol[66]. Afişarea unui astfel de comportament faţă de moldoveni arată că sultanul considera deja Ţara Moldovei drept un teritoriu supus *de jure*. Faptul că domnul ţării, în premieră, primeşte şi steagul de învestitură[67], denotă clar această schimbare de atitudine. Rareş avea nevoie stringentă de recunoaşterea sultanului, pentru a-şi consolida domnia. Tot atunci domnul plăteşte şi tributul anual de 10000 de galbeni. Se pare că, iniţial, nu prea avea aceşti bani, deoarece vistieria era secătuită în timpul temperamentalei domnii a lui Ştefăniţă. Încerca, fără succes, să obţină bani pentru tribut de la regele Poloniei încă la sfârşitul anului 1527[68], deoarece înţelegea că otomanii sunt foarte sensibili la acest capitol. În rezultatul victoriei de la Mohács, Soliman se considera suzeranul Ţării Moldovei, deoarece acest statut l-a avut până atunci regele Ungariei[69], în conformitate cu viziunea medievală a „dreptului spadei" (*jus gladii*). Mai mult ca atât, cucerirea Constantinopolului de către predecesorii său a făcut să crească în el şi ambiţia imperială, al adevăratului moştenitor al Imperiului Roman, care stătea la baza pretenţiilor sale cuceritoare. Astfel, la 1533 Ibrahim paşa îi declara trimisului imperial german că "din secolul I, de la Augustus, în Europa nu există decât o singură coroană pe care o poartă împăratul nostru, sultanul, moştenitor al tronului caesarilor"[70]. De altfel, în virtutea aceluiaşi drept, sultanul îi contesta titlul imperial lui Carol Quintul, rezervându-i fratelui acestuia, Ferdinand I, doar titlul de „guvernator al Vienei" şi nu pe cel de împărat al Ungariei şi Boemiei[71]. Rivalitatea otomano-habsburgică pentru moştenirea Coroanei maghiare a depăşit treptat cadrul regional al conflictului, ducând la crearea a două blocuri politico-militare continentale care, prin crearea unor sisteme de alianţe mobile, vor consfinţi şi vor veghea la respectarea uneia dintre cele mai importante reguli ale politicii

63 HURMUZAKI, II/3, 600-601.

64 GOROVEI 1971, 147.

65 Aceasta o spune însuşi domnul în scrisoarea sa către Ferdinand Habsburg din 19 noiembrie 1527: „egregius Theodorus supremus logofetus ... rediit a Summo imperatore Turcorum, qui septem fere mensibus inibi agebatur" (VERESS 1914, 150; GOROVEI 1982, 50-51 şi SZÉKELY 1995, 90).

66 DECEI 1978, 162.

67 CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 315. Relaţia lui Ercole Dalmatul care, descriind urmările dezastrului de la Obertyn, menţiona că polonii au capturat şi „... trei steaguri aurite, dintre care se spune că unul este steagul de investire dăruit de sultan <la înscăunare>".

68 HURMUZAKI, S. II/1, 18-19; HURMUZAKI, II/3, 732; CIUREA 1973, 8-9; CIOBANU 1978, 113.

69 PUNGĂ 1994, 12.

70 GUBOGLU 1956, 112.

71 REZACHEVICI 2001a, 267.

europene de atunci încoace – regula echilibrului[72]. De aceea, factorii de decizie ai Țării Moldovei trebuiau să țină cont de o conjunctură politică foarte complicată şi încâlcită care, folosită cu abilitate, putea aduce avantaje neașteptate, dar care, la rândul ei, ascundea pericolele foarte mari, din cauza schimbării rapide a intereselor imediate ale celor angajați în joc. Petru Rareș a trecut prin ambele situații.

În politica externă, una dintre principalele preocupări a noului domn a fost strângerea legăturilor cu domeniile principilor moldoveni în Ardeal: Ciceul şi Cetatea de Baltă. Acestea i–au fost concedate lui Ştefan cel Mare de către Matei Corvin, reconfirmate apoi aceluiaşi domn de către Vladislav al II-lea la 1502[73]. Pe timpul domniilor lui Bogdan cel Orb şi Ştefăniță aceste domenii au crescut atât datorită donațiilor din partea regalității (cu toate că acestea erau pretinse şi de magnații transilvăneni), cât şi a bunei administrări din partea pârcălabilor moldoveni.

Catastrofa de la Mohács a dus după sine şi tulburări de masă foarte grave. Astfel, între anii 1526-1527 a avut loc o răscoală foarte puternică în Banat condusă de „țarul" Ivan – considerat urmaş al împăraților bizantini, idee, de altfel, ce nu i-a displăcut nici lui Rareş[74] – şi extinsă apoi şi în unele comitate Transilvănene[75]. De aceste conflicte au încercat să profite şi părțile aflate în competiție pentru Coroana ungară: Ioan Zapolya şi Ferdinand de Habsburg. Nu a rămas într-o parte nici Petru Rareş, care nu a ezitat să arunce nada în apele tulburi ale Transilvaniei, încercând astfel să "pescuiască" partea de nord-est a provinciei cu centrul "natural" la Bistrița[76], extinzându-şi astfel domeniile din Ardeal. Domnul Moldovei îşi dorea toată partea de nord-est a provinciei, în care intrau şi minele de aur din munții Rodnei, dar şi cetatea Ungurașului, un punct strategic deosebit, la confluența celor două Someşuri[77]. Politica transilvăneană a domnului părea cea mai coerentă şi mai bine pregătită, de aici s-au tras şi succesele sale.

Ambele părți beligerante încercau să şi-l apropie pe domnul Moldovei, grăbindu-se să-l asigure că vor confirma stăpânirea domnului asupra posesiunilor din Transilvania, în cazul în care vor învinge. Pentru nimeni la acea vreme nu erau un secret capacitățile militare ale țării[78]. Din această cauză încep primele tatonări de teren cu scopul de a-l atrage pe domnul Țării Moldovei de partea sa. Ferdinand i-a solicitat alianță lui Rareş imediat după încoronarea acestuia în februarie 1527. Solia ferdinandistă a fost condusă de Laurentius Misschillinger[79]. Domnul Țării Moldovei înțelegând însă cât de periculoasă poate fi afişarea unei politici antiotomane fățişe – prudență pierdută în cea de a doua parte a acestei domnii – mai ales că dorea să obțină sprijinul sultanului pentru reconfirmarea sa prin intermediul lui Toader Bubuiog logofătul, a promis că se va mai gândi şi că va trimite în curând răspunsul printr–o solie specială[80]. Faptul că, inițial, domnul a decis

---

72 DUROSELLE 2000, 289-290; KOENIGSBERGER, MOSSE 1970, 183.

73 GRIGORAŞ 1978, 85-86.

74 NĂSTASE 1998, 94.

75 IORGA 1996, 242-243.

76 IORGA 1899a, XIX.

77 IORGA 1996, 234: „În aceste împrejurări, îi era uşor noului domn nu numai să se facă recunoscut, dar şi măgulit din ambele părți".

78 **Vezi** cunoscuta apreciere a oştirii moldoveneşti a lui Georg Reicherstorffer, în CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 199.

79 CIORĂNESCU 1936, 242.

80 VERESS 1914, 145-146.

să-l susțină pe Ferdinand, se confirmă prin aceea că solia promisă ajunge la Viena deja în luna mai 1527, în care domnul se arătase dispus să susțină politica antiotomană a arhiducelui. Pentru coordonarea acțiunilor ferdinandiste cu cele moldovenești la Suceava a fost trimis secretarul și consilierul regal Georg Reichertorffer[81]. Pe parcursul aceluiași an au continuat tratativele cu reprezentanții de la Viena. Totodată, încercări de a-l atrage pe Rareș de partea lor au fost efectuate și de emisarii lui Zápolya. Cunoscând raportul de forțe pe arena internațională și faptul că Ioan Zápolya este susținut de un grup de state creștine, dar și având susținerea partidei naționale maghiare, domnul Țării Moldovei i-a trimis o solie, cerându-i alianță. Această turnură a fost determinată în mare parte și de faptul că lui Ioan toată susținerea i-a acordat–o și Soliman, căruia i-a promis guvernarea Ungariei, pe care o considera a sa, conform "dreptului sabiei"[82]. Zápolya era gata să-i ofere Bistrița[83], dar pe bazele vechi – contractual-vasalice, în schimbul recunoașterii vechii suzeranități a Coroanei asupra Mușatinilor. Se știe că, în timpul tratativelor purtate dintre Ieronim Laski cu Mustafa pașa în perioada 23 decembrie 1527 – 28 februarie 1528, emisarul zápolyan susținea că domnii Țării Moldovei sunt supușii regilor maghiari[84]. Cu toate că acest fapt nu putea să-i placă lui Petru Rareș, echilibrul de forțe l-a obligat, până la urmă, să intre în contenciosul pentru Coroana maghiară de partea lui Zápolya. La aceasta, în mod direct, a contribuit și succesul diplomației lui Zápolya, prin misiunea sus-menționată, condusă de Ieronim Laski, la Constantinopol. Diplomatul polon a reușit să obțină o scrisoare de la sultan către Petru Rareș, cu porunca expresă să intre în Transilvania și – o ocupe pentru Zápolya[85]. Domnul Țării Moldovei nu-l agrea pe aceasta din urmă – se pare că nici nu a ținut acest lucru într-un mare secret[86] – fapt care a provocat chiar proteste în Dieta maghiară[87]. "Dragostea" era reciprocă, deoarece, după știrile pe care le avem, Ioan nici nu dorea cu adevărat să-i cedeze Bistrița[88]. Împrejurările și interesele imediate au fost însă mult mai puternice decât (re)sentimentele lor. Astfel, în luna februarie Petru Rareș ordonă trecerea Carpaților. Se pare că, înainte de a lua o decizie de o asemenea gravitate politică și militară, domnul a consultat Sfatul de obște[89]. A fost, probabil, ultima consultare de acest gen, deoarece domnul, încurajat de succese, va abandona practicile, pe care le-am putea considera democratice de guvernare, așa cum o vom arăta mai jos. Versiunea oficială a cauzelor expediției, cunoscută și cronicarilor noștri (Macarie), a fost pedepsirea secuilor "stricători de pace", care ar fi ucis și jefuit câțiva negustori

---

81 Despre activitatea de diplomat a acestuia, **vezi** CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 182.

82 Concepție medievală, cu rădăcini mistice adânci (concepția metempsihozei, conform căreia toată forța dușmanului doborât trece la învingător) este relatată în cuvintele sultanului, rostite în primăvara anului 1527: „Noi l-am ucis pe Ludovic, am ocupat reședința sa, am mâncat acolo și am dormit... regatul este al meu [...], după dreptul războiului" (HURMUZAKI, II/1, 46, 63; CĂZAN FL. 1990, 209).

83 IORGA 1899a, XX, n. 105. Conducerea orașului era amenințată de Zápolya în cazul în care nu vor dori să recunoască autoritatea domnului Țării Moldovei, **vezi** scrisoarea din 21 august 1527 în HURMUZAKI, XV/1, 298-299.

84 HURMUZAKI, II/1, p. 38-37; PUNGĂ 1994, 15.

85 MOTOGNA 1928, 16.

86 La 14 februarie 1528, Rareș îi scria lui Ferdinand că Zápolya este un dușman al întregii creștinătăți (VERESS 1914, 157-158).

87 IORGA 1915, 135.

88 IORGA 1996, 224; GRIGORAȘ 1978, 91.

89 Este punctul de vedere al lui CIHODARU 1978, 78; **vezi** și CIHODARU 1964, 55-85.

moldoveni[90]. Pedepsirea acestora nu a constituit o dificultate pentru instruita armată moldovenească[91]. Principalul scop al campaniei, pe lângă regruparea forțelor prin trecerea secuilor brașoveni de partea lui Ioan Zápolya, a fost, de fapt, anunțarea unei noi autorități în Transilvania, care putea pune la respect pe oricine. A fost luat la respect chiar de către Zápolya, care a sancționat încheierea acordului de la Lipova (înainte de 11 mai 1529), conform căruia domnului Țării Moldovei, în schimbul ajutorului militar, i se confirmau nu doar vechile proprietăți din Transilvania, dar şi cetatea Ungurașul, Bistrița şi valea Rodnei[92]. Din partea Moldovei acordul a fost semnat de noul mitropolit al țării Teoctist al II-lea[93].

Mai puțin impresionați au fost ferdinandiștii, care, profitând de plecarea lui Rareş, ce şi-a considerat misiunea îndeplinită, au atacat prin surprindere posesiunile acestuia, ocupând Cetatea de Baltă şi asediind Ciceul. Mai mult ca atât, la începutul lui iunie a fost asasinat Toma, pârcălabul de Ciceu[94], fapt care nu a mai putut fi tolerat de orgoliosul domn moldovean. Cu toate că Rareş nu a participat în persoană, se pare din cauza bolii soției sale "din boierie" (N. Iorga) Maria[95], în Transilvania au fost trimise două corpuri expediționare conduse de cei mai credincioşi boieri ai săi[96] – Onofrei Barbovschi, portarul Sucevei, Danciu Huru, pârcălabul de Roman şi marele vornic Nicoară Grozav. Prima coloană, evaluată între 400 şi 2000 de călăreți, s-a deplasat prin pasul Cârlibaba, având menirea să despresoare Ciceul[97], aflat într-o situație dificilă mai ales după dispariția comandantului său, misiune îndeplinită la 24 iunie, când a fost numit şi noul pârcălab – Simion Dragsin[98]. Cea de a doua a trecut prin pasurile sudice Oituz şi Ghimeş şi numără, după unele estimări, circa 50000 de oşteni, cifră ce s-a considerat a fi, oarecum, exagerată[99]. Anume acest corp a şi dat lupta decisivă cu generalii lui Ferdinand, care şi-au concentrat forțele lângă Braşov. Încrezuți în victorie[100] şi dotați cu o artilerie superioară, ei au subapreciat forța oştirii moldovene. La 22 iunie 1529, lângă Feldioara armata ferdinadistă a fost distrusă total, pierzându-şi întreaga artilerie, datorită unei manevre excelente a lui Nicoară Grozav[101]. Cronicarul Macarie, mai puțin interesat de partea tehnică a problemei, confirmă capturarea tunurilor ferdinandiste: "dușmanii îndată au luat-o la fugă şi au dat dosul, iar armele pe toate le-au părăsit cu rușine. Şi au căzut o mulțime dintre dânşii lângă râul Bârsei…"[102].

Armata moldoveană însă a fost nevoită să cantoneze în Ardeal până în luna octom-

---

90 *CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,*183-184.

91 URECHE 1958, 148. După întoarcerea în țară, domnul "au urzit mănăstirea Pobrata şi o au zidit-o până la jumătate".

92 HURMUZAKI, XV/1, 325-326.

93 VERESS 1929, 6.

94 VERESS 1914, 192; CONSTANTINESCU 1978, 41; GOROVEI 1982, 62.

95 Decesul ei a avut loc la o săptămână după bătălia de la Feldioara, pe 29 iunie 1529 (KOZAK 1903, 225; GOROVEI 1982, 65).

96 URECHE 1958, 149: "au trimis (Petru vodă, n. ns.) pre Grozea vornicul cel mare şi pre Barbovschii hatmanul, carii era mai credincioşi din boiarii săi".

97 CONSTANTINESCU 1978, 41; GRIGORAŞ 1978, 97-98, GOROVEI 1982, 66-67.

98 HURMUZAKI, XV/1, 328.

99 GRIGORAŞ 1978, 96.

100 **Vezi** scrisoarea lui Nicolae Gerendi (HURMUZAKI, XV/1, 320).

101 Relatarea lui Ieronim Ostermayer în QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1903, 498.

102 *CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 97.

brie, pentru a asigura ordinea într-o regiune care, conform înțelegerilor anterioare, trebuia să fie administrată de domnul Țării Moldovei[103]. Rezistența susținătorilor lui Ferdinand nu s-a oprit aici, fiind nevoie încă de o expediție "lămuritoare" pentru a arăta cine este adevăratul stăpân în Transilvania de Răsărit[104]. Cu toate acestea Rareș nu a reușit să obțină definitiv recunoașterea de stăpân al regiunilor intracarpatice.

Încurajat de succesele răsunătoare pe câmpul de luptă, ambițiosul domn demarează un nou "litigiu de proprietate", de data aceasta cu puternicul vecin din nord. Conflictul moldo-polon a fost, de fapt, începutul sfârşitului primei domnii, atât de zbuciumate, a lui Petru vodă Rareș.

Rezultatele, mai mult decât satisfăcătoare ale expedițiilor în Ardeal, au dus la aceea că nu au intervenit schimbări radicale în Sfatul domnesc. Totuși, o dată cu redeschiderea problemei Pocuției domnul efectuează primele remanieri mai substanțiale în Sfat, care nu viza atât domeniul administrativ (pârcălabi sau dregători de curte), cât pe cel politic. În documentul din 22 august 1530 în fruntea Sfatului, chiar dacă fără dregătorie reapare fostul mare logofăt Trotușanu[105], iertat de domn pentru implicarea sa în evenimentele de la 1523[106]. Mulțumit de prestanța acestui boier, domnul îi întărește peste jumătate de an șase sate și o vie la Cotnari, deoarece "astăzi (*s. ns.*) ne slujește drept și credincios"[107].

Cea mai controversată schimbare a fost cea a marelui vornic Nicoară Grozav, eroul de la Feldioara în iunie 1529. Astfel, pe parcursul anului 1530[108] el este înlocuit cu Efrem Huru, unul dintre cei mai fideli boieri ai lui Rareș, pe care–l va ierta pentru activitatea în timpul adversarilor săi – Ștefan Lăcustă și Alexandru Cornea – rămânând în această funcție până în domnia lui Iliaș Rareș (5 mai 1548)[109]. În același document îl găsim pe Toader[110], fratele uterin al domnului, ce își face apariția ca pârcălab de Hotin. Numirea unei persoane loiale[111] într-o dregătorie, importanța căreia va crește o dată cu redeschiderea diferendului cu Polonia, arată că noile obiective în politica externă a țării au fost deja trasate[112]. Alt comandant de oști, evidențiat în ultimele campanii, dar și el destituit din funcția pe care o ocupa, a fost Onofrei Barbovschi[113], înlocuit de Mihul[114].

---

103 GRIGORAȘ 1978, 97-98.

104 Petru Rareș afirma în mai multe rânduri că este stăpân în Transilvania conform dreptului săbiei (HURMUZAKI, II/4, 60-61, GRIGORAȘ 1978, 101).

105 *DIR*, XVI/1, 325, nr. 292.

106 Implicat în conflictul de la 1523, dispare din viața politică până la readucerea sa de către Rareș (IORGA 1899a, XIII).

107 *DIR*, XVI/1, 326, nr. 294.

108 Documentul din 23 aprilie 1530 este păstrat în copie, după o traducere germană și nu are an, datarea făcându-se după componența Sfatului domnesc (*DIR*, XVI/1, 322, nr. 287). Din această cauză ne vom axa pe datele din documentul original din 22 august 1530 (*DIR*, XVI/1, 324-325, nr. 292).

109 *DIR*, XVI/1, 582, nr. 521.

110 Înrudirea cu domnul este arătată de însuși Rareș într-un document din martie 1528: "credincioasa noastră slugă și fratele domniei mele" (*DIR*, XVI/1, 257, nr. 227).

111 STOICESCU 1968, 95-100; STOICESCU 1971c.

112 CIOBANU 1978, 117-135.

113 În solia trimisă de Rareș în Polonia la finele anului 1527 era în funcția de staroste de Cernăuți (*ACTA TOMICIANA*, IX, 66).

114 Este chiar unul dintre beneficiarii documentului din 22 august 1530, unde îl miluiește pe "o slugă a sa, anume Sava ce este portar în cetatea noastră a Sucevei, cu un sat în Cârligătura, anume Veterenii, pe Baglui" (*DIR*, XVI/1, 324-325, nr. 292). Interesantă este această donație pentru un subaltern. Ea poate confirma, într-o oarecare măsură, ipoteza lui Constantin Rezachevici, conform căreia viitorul domn Alexandru Cornea a fost un subaltern al lui Mihu (REZACHEVICI 2001, 577). Mai menționăm că, în copia germană a documentului din 23 aprilie 1530 (**vezi** *supra*), titularul dregătoriei portar de Suceava este lipsă.

N.Stoicescu face confuzia între acesta şi Vlad Barnovschi, starostele de Cernăuți, cel care a comandat în realitate oştirile moldoveneşti la Gwozdziec[115]. Glăvan, fostul pisar al domnului[116], a fost înrudit cu puternica familie a Găneştilor[117]. Legătura sa cu o familie care, în trecutul nu atât de îndepărtat, a cauzat probleme domniei, denotă o dată în plus noua orientare în politica domnului.

Ion pârcălabul de Cetatea Nouă vine în locul lui Efrim Huru. Se ştie că a fost proprietar în Pătrăşcani, Negrileşti şi Ioneşti de pe Lipova din ținutul Tutova pe care le vinde lui Ivan pentru 800 de zloți tătărăşti[118]. Ion Gug comisul îşi pierde funcția tot în aceeaşi "sesiune", fiind înlocuit cu Albotă comisul, nepotul lui Sima Drăguşanul[119], dar o recapătă cu un an mai târziu[120]. N. Stoicescu îl consideră pe acest Albotă, care peste un an va deveni postelnicul lui Rareş[121], un probabil urmaş al lui Albotă (Albu) spătar din secolul al XV-lea[122]. Nu se poate preciza cu siguranță gradul său de rudenie cu Petrea Albotă, marele postelnic şi marele vornic al Țării de Jos a lui Bogdan Lăpuşneanu. În locul lui Manoil Felea ceaşnicul este numit Popescul, considerat a fi un urmaş al lui Ignat Popăscu, un boier de Sfat din secolul al XV-lea[123]. Jurj Colun stolnicul avansează din simplu stolnic în boier "velit", înlocuindu-l pe Zbierea[124].

Care a fost rațiunea unor astfel de schimbări? S-a presupus că la originea remanierilor în Sfat ar fi stat o surdă opoziție față de noua direcție în politica externă a domnului[125]. Într-adevăr, turnura spre alianța cu Ferdinand şi reluarea spinoasei probleme a Pocuției contra unui aliat văzut, mai ales după dezastrul de la Mohács, drept singura pavăză împotriva Imperiului Otoman, putea fi interpretată de unii boieri drept un pas greşit, menit să ducă la slăbirea bruscă a securității statului. De aici şi opoziția, domnul fiind tot mai des învinuit că nu mai ține cont de părerile sfetnicilor săi. Poate aici a şi survenit decizia să-i înlocuiască pe Grozav şi Barbovschi. Nu este exclus ca gloria de învingători în timpul campaniei din Transilvania să fi trezit în inima orgoliosului principe o oarecare notă de invidie, popularitatea acestora eclipsând-o pe cea a domnului. Trebuia să le arate tuturor că el este acela care poate învinge. Credem că tocmai la aceasta s-a referit un boier moldovean, sol al domnului la episcopul de Vilno, când vorbea despre

---

115 STOICESCU 1971a, 292. În lucrarea lui Stanislaus Sachariae Italicius, secretarul cancelarului polon Cristofor Szydloviecki, apărută la câteva luni după bătălie, este dat numele lui Toma Barnovschi (în original Thoma Bernouusky) (URSU I. 1912-1913, 432-434; 447). Acesta a fost staroste de Cernăuți, care, împreună cu Vlad pârcălabul de Hotin, a participat la solia din 1527 când au încheiat tratatul de alianță cu Polonia (*ACTA TOMICIANA*, IX, 66). Că este anume el şi fostul portar de Suceava Barbovschi, ne-o arată şi un alt narator al luptei de la Gwozdziec: „... praemittit sex millia cum duobuos belli ducibus Thoma Bernowski et Vlado preafecto castri Chodzimensis" (HURMUZAKI, S. II/1, 35).

116 *DIR*, XVI/1, 267-268, nr. 235.

117 *DIR*, XVI/2, 73, nr. 67; GOROVEI 1971, 147.

118 *DIR*, XVI/1, 328-329, nr. 295, document din 9 martie 1531.

119 *DIR*, XVI/1, 166-167, nr. 150 (doc. din 15 iulie 1520) şi 348-349, nr. 317 (doc. din 6 martie 1533).

120 În documentul din 10 martie 1531 numele comisului este dat deplin (**вѣра пана Іѡна Гѹга комиса**) (SZÉKELY, GOROVEI 1997 p. 508).

121 *DIR*, XVI/1, 326, nr. 293. Această funcție o va deține până la sfârşitul acestei domnii.

122 STOICESCU 1971a, 290.

123 STOICESCU 1971a, 323 (25 august 1454).

124 Numele de botez îl aflăm în doc. din 17 martie 1528 (*DIR*, XVI/1, 270, nr. 237), când cumpără nişte stupi de la Nicoară Ciocârlie. Aici apare în funcția de stolnic al doilea, deoarece ca martor este Zbierea.

125 CIHODARU 1978, 81-82.

înfrângerea de la Obertyn, ca despre o pedeapsă divină: „Să nu se fălească maiestatea sa Regele vostru că a biruit pe stăpânul meu căci aceasta nu s-a întâmplat prin puterea maiestății sale, ci prin noroc... Dumnezeu a vrut să-l pedepsească astfel pe domnul meu, pentru că a fost într-atât de mândru... („Deus is dominum meum ita castigare voluit, eo quod etiam *superbus* fuit...")"[126]. Faptul că au fost scoşi cei mai eficienţi şi norocoşi comandanţi poate explica această *superbia*. Barbovschi nu se mai întâlneşte în documente după acea dată. Totodată, ştim cu siguranţă că Nicoară Grozav rămâne în viaţă, deoarece va reapare în Sfat pe scurt timp în ultima parte a domniei lui Ştefan Lăcustă în funcţia de pârcălab de Neamţ[127]. Nu suntem cu siguranţă convinşi dacă a fost unul din boierii lui Alexandru vodă Cornea. Cochetarea cu noua domnie nu l-a făcut însă pe Rareş să-l prigonească, probabil din cauza serviciilor pe care le-a adus ţării în timpul "bătăliei" pentru Transilvania, mulţumindu-se să-l lase în anonimat[128]. Moare înainte de 2 aprilie 1546, arunci când fiul său Ion[129], apoi Grozav visternicel[130] încep să vândă încetul cu încetul din moşiile tatălui lor. Această neaşteptată schimbare l-a făcut pe M. Costăchescu să creadă că i s-a dat marea vornicie doar pentru lupta de la Feldioara[131].

Campania pentru Pocuţia, pierdută cu prea mare uşurinţă de către fratele său Bogdan vodă, a constituit, de fapt, începutul sfârşitului primei domnii a lui Rareş. În istoriografie asupra acestui subiect s-au purtat numeroase discuţii. Ultimele cercetări arată că expediţia pocuţiană a avut drept scop crearea unei „zone strategice de apărare" în regiune[132], Petru Rareş încercând să-şi întărească înainte de toate cuceririle din Transilvania. O altă opinie emisă, care ne interesează în mod direct, a fost că domnul ţării a încercat astfel să amelioreze relaţiile cu marea boierime, deoarece ocuparea unei regiuni destul de prospere din punct de vedere economic ar fi uşurat vizibil „suportarea obligaţiilor ţării faţă de Poarta Otomană, devenite deja foarte apăsătoare"[133]. Acest punct de vedere merită să fie reţinut, cu toate că la acea vreme obligaţiile în cauză au fost încă mai mult sau mai puţin simbolice şi nu afectau aproape deloc capacităţile economice ale marii boierimi. Ceea ce pare a fi mai aproape de adevăr, a fost dorinţa lui Rareş de a ţine boierimea în stare de alertă „pentru a nu-i da răgazul acesteia din urmă să ţese intrigi împotriva sa în ţară şi în afară"[134].

Decizia domnului Ţării Moldovei de a ataca Polonia s-a datorat, fără îndoială, unui calcul greşit. Conform unor informaţii, Rareş a supraestimat starea tensionată a raporturilor dintre Polonia şi Imperiul Otoman. Se pare că el a fost vădit indus în eroare de către sultan, care l-a sacrificat pe vasalul său pentru a obţine îndepărtarea polonilor de la coaliţia antiotomană[135]. Promiţându-i tacit susţinere în vederea retrocedării pământurilor tatălui său, Soliman se eschivează de la aventura pocuţiană a lui Rareş, după ce

---

126 HURMUZAKI, S. II/1, 70; URSU I. 1912-1913, 439-440, şi CIOBANU 1978, 123, care interpretau aceasta frază ca pe o justificare a rolului trădător al boierimii în acele evenimente.

127 Din 7 martie 1540 (*DIR*, XVI/1, 393, nr. 356) şi până la 30 noiembrie 1540 (*DIR*, XVI/1, 402, nr. 364).

128 Marele nostru istoric Ion Ursu considera că este o altă persoană (URSU I. 1923, 94).

129 *DIR*, XVI/1, 444, nr. 403.

130 *DIR*, XVI/2, 64, nr. 61, unde vedem că Grozav a fost vistiernicel pe timpul lui Alexandru Lăpuşneanu.

131 COSTĂCHESCU 1943, 297.

132 CIUREA 1973, 10; CIOBANU 1978, 117-118.

133 CIOBANU 1978, 118.

134 CIOBANU 1978, 118.

135 SPIERALSKI 2001, 64-66.

obține de la Ocieski, solul regelui de la Constantinopol, garanții suplimentare ale prieteniei, care vor sta la baza încheierii păcii „eterne" de la 1533[136].

Expediția din Pocuția este destul de bine cercetată în istoriografie[137], de aceea în rândurile ce urmează vom dezbate doar unele probleme legate nemijlocit de subiectul cercetării noastre.

Au existat unele îndoieli în ceea ce privește „credința" boierilor în timpul campaniei din Polonia[138]. S-a pus întrebarea, în ce măsură au contribuit ei la dureroasele înfrângeri de la Gwozdziec și Obertyn în ultima decadă a lunii august 1531. Ipoteza lui I. Ursu, conform căreia semnalul de retragere dată de ceașnicul Popescul a însemnat începutul dezastrului[139], a fost îmbrățișată de mai mulți istorici. Spre exemplu, Veniamin Ciobanu nu-l înțelegea pe domnul țării „a cărui încredere în sfetnicii săi trecea dincolo de marginile oricărei prudențe", incriminând „comportarea unor elemente boierești, dacă nu de trădare, cel puțin alterată de infidelitate..."[140].

Opinia contrară, la care aderăm și noi, a fost emisă de Ștefan S. Gorovei care ajunge la concluzia că înfrângerea de la Obertyn nu s-a datorat „trădării unui grup de boieri – care au rămas, cu toții, credincioși în luptă și mulți au căzut prizonieri, fiind apoi răscumpărați de Rareș – ci unui complex de împrejurări ..., preponderent fiind cel de ordin militar"[141]. Astfel, într-o relație contemporană, scrisă „la proaspăt", în septembrie 1531, întitulată sugestiv *Descriptio victoriae de Valachis partiae in Augusto 1531,* sunt menționate numele unor importanți boieri moldoveni căzuți în prizonierat în acea nefericită luptă: marele logofăt Toader Bubuiog, ceașnicul Popescul, care, după cum se vede, nu a reușit să fugă prea departe și stolnicul Colun[142]. Pe lângă aceștia, se știe că au mai fost „găzduiți" fără voia lor de poloni și Efrim Huru, marele vornic și vameșul Verișan[143]. Însă au fost și alți dregători („officialibus") care, spre deosebire de cei menționați mai sus, au fost răscumpărați de domn[144], au fost nevoiți să stea în Polonia până în a doua domnie a lui Rareș, cum a fost cazul lui Dragoș Scorici și al unui curtean al său[145]. Faptul că în prizonierat au nimerit practic toți capii oștirii moldovenești subliniază proporțiile dezastrului, cu toate că denotă și spiritul de sacrificiu al boierimii noastre – deoarece sarcina cea mai importantă – salvarea domnului – care, cu toate că a fost rănit de două ori[146], a fost îndeplinită.

Înfrângerea de la Obertyn a avut un impact deosebit asupra boierimii moldovene. Pierderea definitivă a Pocuției a evoluat într-un adevărat complex („complexul Pocu-

136 CIOBANU 1978, 119-120.

137 Dintre cercetările speciale privind luptele cu polonii menționăm studiile lui URSU 1912-1913, 429-465; CORFUS 1964; NEAGOE 1971-1972.

138 Este opinia lui URSU 1912-1913, 437-440, împărtășită de către CIOBANU 1978, 122-123.

139 URSU I. 1923, 50.

140 CIOBANU 1978, 122.

141 GOROVEI 1982, 97.

142 VERESS 1914, 230-231: „secum magnum captivorum numerum, inter quos est, qui dicitur sermone, Valachico Logoffet, quod est apud illos supremi capellarii nomen item et pocillator seu pincerna et structor mensae cum pluriisque aliis ispsius valachi officialibus".

143 GOROVEI 1982, 97-98.

144 Reapar în Sfat în primul document păstrat până azi, redactat peste jumătate de an de la această luptă, la 27 februarie 1532 (*DIR*, XVI/1, 340, nr. 306).

145 CORFUS 1979, 51.

146 IORGA 1996, 262.

ției") a constituit un moment frustrant pentru elita politică a țării și, în mare măsură, a determinat îndârjita luptă pentru retrocedarea altor teritorii răpite, cum a fost cazul Tighinei pe timpul lui Alexandru Cornea.

Reîntors în țară, domnul a început să-i caute pe vinovați, cu toate că principala vină – graba cu care s-a avântat asupra pozițiilor întărite ale lui Taranowski – o avea înainte de toate chiar el[147]. Sub imperiul mâniei, Rareș decide să-i pedepsească cu moartea pe conducătorii oștirii ce au suferit înfrângere la Gwozdzic – Vlad și Toma Barnovschi, starostele de Cernăuți. Doar intervenția "colegilor" acestora și, înainte de toate, a lui Mihul hatmanul, care a arătat, astfel, o influență asupra domnului, l-a făcut pe Rareș să-și schimbe decizia[148]. Nu este exclus că acest episod l-ar fi denunțat în ochii unei părți a marii boierimi drept "tiran", caracterizare ce s-a prins de domn, în rezultatul politicii sale autoritare. Politica externă prea activă, dusă din inițiativa domnului și pericolele iminente ce puteau rezulta de aici au dus, probabil, la o treptată de solidarizare a marii boierimi față de acesta. Faptul a fost sesizat încă de Gh. I Brătianu care vedea în evenimentele de la 1538 – când boierimea i-a refuzat ajutorul – un efect al acestei politici[149].

Există și o mărturie documentară din epocă, care probează această supoziție. Este vorba despre un document extrem de prețios ce va necesita o analiză detaliată, deoarece prezintă punctul de vedere al marii boierimi. Este vorba despre scrisoarea justificativă a marii boierimi a lui Alexandru Cornea, adresată regelui Sigismund și datată cu anul 1540[150]. Făcând o scurtă prezentare a cauzelor evenimentelor, boierii scriu: "Facem știut Măriei Tale, că Măria Ta știe însăși că a fost întâiu voievodul Petru domn al Țării Moldovei și, cât a fost domn, Dumnezeu știe că domn a fost și care i-au fost voia și gândurile: cu nici unul din domnii ce sunt în jurul acestei țări a noastre creștine n-a vrut să rămâie în pace, ci ar fi purtat război într-una și ar fi vărsat sângele creștinesc; și nu-i era nimic nici sângele, nici binele creștinilor. Ci Măria Ta însăși știe câte rele a adus șie și țării noastre creștine și cât rău a făcut țării prin obiceiul lui cel rău…"[151]. Din aceste cuvinte se poate desprinde, de fapt, starea de spirit a marii boierimi, obosite de multiplele proiecte ambițioase ale lui Rareș, dar și dezacordul față de ele. Totodată, mai putem deduce și faptul că marii boieri ar fi protestat față de aventura poloneză a domnului.

Documentele interne nu ne pot oferi informații mai precise asupra proporțiilor acestui conflict. Cei drept, Constantin Cihodaru, atrăgând atenția asupra faptului că între anii 1535-1538 s-au emis un număr destul de mic de documente (doar 20 din cele peste 150 ajunse până astăzi), concluziona că "raporturile dintre cele două părți au devenit tot mai încordate, domnul trecând la o guvernare din ce în ce mai autoritară, care a mărit dușmănia boierimii față de el…"[152].

---

147 URSU 1912-1913.

148 URSU 1912-1913, 434.

149 BRĂTIANU 1995, 136; conform opiniei reputatului istoric reacția marii boierimi, "înăbușită de mâna aspră a lui Ștefăniță la 1523, s-a produs din nou cincisprezece ani mai târziu, împotriva unui domn care obosise pe cei ce îl urmau, cu prea multe întreprinderi războinice și cu o prea mare dârzenie în susținerea revendicărilor sale".

150 IORGA 1932, 25-27; originalul polon în HURMUZAKI, S. II/1, 139-141.

151 IORGA 1932, 25.

152 CIHODARU 1978, 82. De fapt, numărul scăzut de acte însemna și refuzul domnului de a redistribui fondul funciar în favoarea aristocrației.

Stilul de guvernare autoritar al lui Rareș a fost sesizat și de către unii contemporani. Bunăoară, Anton Verancsics[153], un bun cunoscător al realităților de la Dunărea de Jos, ne lasă o mărturie în acest sens. El scria că Rareș "boierilor nu da onoarea cuvenită, consiliile lor nu le consideră, totul se guverna într-un mod foarte aspru și se storcea prin dările cele mai grele și prin războaie de-a pururea contra vecinilor fără vreo necesitate, ci numai din semeție și poftă de câștig"[154]. Reținem din acest pasaj că Rareș mergea până la ignorarea sfaturilor marilor săi boieri care, de altfel, îi datorau această sarcină, ceea ce în concepția cronicarilor din secolul următor va deveni un indiciu clar al unui comportament "tiranic". Modul "foarte aspru" de guvernare și impozitele mari pot fi explicate prin sforțările de ordin militar pe care trebuia să le suporte țara, dar și prin haraciul datorat turcilor care, chiar dacă nu era atât de mare, comparativ cu epocile posterioare, necesitau, totuși, anumite eforturi, începând să provoace nişte disfuncțiuni în economia țării[155]. De asemenea, se confirmă ştirea conform căreia nemulțumirea marii boierimi față de politica domniei au fost prilejuite de campaniile militare excesive ordonate de Rareș. Totuși, acuzația conform căreia aceste războaie au fost duse de domn "numai din semeție și poftă de câștig" poate fi atribuită aversiunii cronicarului față de voievod, deoarece în prima fază a domniei, politica domnului a avut, cum am văzut, girul marii boierimi.

De la același autor aflăm că în rezultatul acestei atitudini "mulți (boieri – n. ns.) ieșiră din țară, pe alții și mai mulți (Rareș – n. ns) îi despoia de dregătoriile și demnitățile lor ("multos praetera regno, plures officio ac dignitate summavit"), iar pe alții mulți îi da morții din severitatea sa proprie"[156]. Dacă "despoierea" de dregătorii poate fi pusă pe seama pretențiilor înaintate de domn față de acuratețea îndeplinirii obligațiilor de către boieri și pot fi atestate în documente[157], atunci, în ceea ce privește execuțiile, mai mult sau mai puțin sumare, ştiri documentare interne nu avem.

Alt pasaj elocvent ne dă o descriere a nobilimii române, văzute de un cărturar umanist și în care găsim informația că Rareș "înstrăină inimile boierilor, carii de sunt oameni fără cultură și barbari și sufereau jugul mai ușor decât alte națiuni civilizate, cu toate acestea urându-l tot mai mult și *temându-se de dânsul* și fiindcă se bucurau și ei de oarecare libertăți și legi, nici sunt lipsiți cu totul de regulile cuviinței și ale civilității și aceasta mai mult din natură decât din ştiință, începuse a se consulta între sine în secret, la început mai puțini, apoi tot mai mulți, dintre cei mai de frunte a țării, în ce chip ar putea să pună o dată capăt acestei tiranii și acestei servituți"[158]. Verancsics face aici aluzie la așa-numitul "despotism oriental", în virtutea căruia boierii români nu puteau avea aceleași privilegii ca a nobilimii occidentale și în speță cu cea din Ungaria, fiind nevoiți să suporte "mai ușor jugul" autoritar al domnilor Țărilor Române[159]. Acele "libertăți" de care ştie autorul menționat denotă faptul că cel puțin auzise de "obiceiul pământului", care stipula statutul nobilimii românești. De asemenea, ne pare interesantă ideea extin-

---

153 Despre acesta, **vezi** CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 393-396.
154 PAPIU-ILARIAN 1865, 140.
155 BERZA 1957, 9-10.
156 PAPIU-ILARIAN 1865, 151.
157 CIHODARU 1978, 69-70, unde autorul vorbește despre substituirea lui Dumșa vistiernicul cu Mateiaș în anul 1535 și a lui Costea Albotă comis cu Ion Gug.
158 PAPIU-ILARIAN 1865, 151.
159 **Vezi** teoria lui XENOPOL 1986, 170-172.

derii conjurației de la un grup restrâns de nemulțumiți față de politica domnului la un complot de proporții, care se va materializa într-o conjunctură "favorabilă" la 1538.

Există încă cel puțin două mărturii din epocă care ne arată că domnul Țării Moldovei avea tendința de a ignora colaborarea cu clasa politică a țării. Astfel, boierii moldoveni i se confesau lui Nicolae Skrjicki, un important demnitar la curtea regelui Sigismund, "că domnul nostru fiind stăpânul nostru, *nu se ia întot*deauna după sfaturile noastre (*s.ns.*)"[160]. Pe de altă parte, același Anton Verancsics, într-o lucrare de a sa, în care face comparație dintre realitățile celor două țări românești extracarpatice, scria: "Moldovenii sunt mai blânzi de felul lor și nu sunt așa de aprigi față de domnii lor; când au apucat să-l ridice pe unul în scaun, îl slujesc cu credință și îl însoțesc cu iubire, decât doar dacă noul domn nu alunecă cumva spre tiranie și ei văd că sunt disprețuiți de el. Pe unul ca acesta, ei caută desigur să-l scoată din mijlocul lor sau să-l alunge din domnie, precum l-au alungat, *în zilele noastre*, pe voievodul Petru, cu ajutorul lui Soliman, împăratul turcesc"[161].

O altă mărturie în acest sens îi aparține cunoscutului diplomat sas George Reichersdorffer, care a cunoscut bine Moldova din timpul primei domnii a lui Petru Rareș, deoarece în două rânduri – la 1527 și 1532 – a fost solul lui Ferdinand de Habsburg la Suceava[162], fapt care i-a permis să scrie și prima *Chorografie* a Moldovei[163]. În această lucrare el dedică un capitol special domnului, intitulându-l sugestiv *De severitate Moldaviensium Waywodarum*. După ce își exprimă admirația față de domn, care, foarte drastic îi pedepsea pe răufăcători, aplicând pedepse dragonice chiar "pentru cele mai mici abateri", umplând țara de orbi, cărora le-a vrut, totuși, binele (de ce nu?), adaogă "și acești principi ai acestei țări a Moldovei se poartă oarecum tiranic față de supușii lor (quadam Tyrannide in suos subditos), urmând neîncetat față de ei cu asprime și cruzime pedepsindu-i cât mai aprig, cum s-a arătat mai sus pentru cea mai mică vină"[164]. Reichersdorffer mai adaugă că de la acele execuții publice (la acest capitol, se pare, că am fost sincronizați cu Occidentul!) se trage ascultarea supușilor acestor țări, "însă foarte rar se întâmplă că acești voievozi, atât ai Moldovei, cât și ai Țării Românești să se poată bucura de o domnie lungă, mai ales din cauza tainicelor urzeli și curse ale supușilor lor, pe care urmăresc de cele mai multe ori în ascuns pe principii lor, atât de aspri și de cruzi"[165]. Credem că informația cu privire la "tainicele urzeli și curse" poate fi atribuită mai degrabă situației din Țara Românească, cu toate că și în Moldova acestea nu erau chiar atât de străine moravurilor boierimii.

Anticipând cumva evenimentele, menționăm că după ce Petru Rareș a fost nevoit să fugă din țară, un raport trimis de la Roma pe data de 15 octombrie 1538 relata că boierii care colaborau cu noul domn, Ștefan Lăcustă, îl acuzau pe cel vechi de tiranie ("Petrum antem propter tirranidem suo odio prosequantur")[166].

Cum au înțeles boierii să contracareze pericolul venit din partea unui domn autoritar? Izvoarele vremii s-ar părea să fie unanime: apelul la sultan, care a și întreprins

[160] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 407.
[161] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 354.
[162] HURMUZAKI, II/1, 52-53, 86.
[163] PAPIU-ILARIAN 1865, 127-143; CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 199-203.
[164] PAPIU-ILARIAN 1865, 141.
[165] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 201.
[166] HURMUZAKI, II/4, 162-163; HURMUZAKI, II/1, 197.

campania de pedepsire a domnului în anul 1538. Aceasta i-a şi permis lui Eugen Stănescu să vorbească de o "lovitură de stat" boierească menită să închine ţara otomanilor[167]. Într-adevăr, nu putem să negăm că au existat unele legături dintre boieri cu Poarta încă înainte de 1538, spre exemplu, în timpul domniei lui Ştefăniţă, cum am arătat în capitolul precedent. Dar şi în timpul domniei lui Rareş a avut loc un eveniment care a permis unor istorici să tragă concluzii destul de temerare de genul "trădare obiectivă şi subiectivă a boierilor"[168]. Este vorba despre o scrisoare trimisă de către Soliman Magnificul domnului Moldovei, în anul 1531, cu "invitaţia" ca acesta să restituie Pocuţia Poloniei, iar în caz de nesupunere, sultanul va da ordin boierilor săi să-l ucidă şi să-i trimită capul la Constantinopol[169]. Soliman se considera suzeran al Ţării Moldovei prin dreptul forţei, cum am arătat mai sus, şi se vedea îndreptăţit să ordone clasei politice, considerată a fi garantă al loialităţii domnului faţă de el.

Acelaşi Verancsics scria că boierimea, după lungi dezbateri în vederea rezolvării problemei "tiranului": "alt mod mai oportun nu găsiră, decât a se îndrepta la împăratul Turcilor, ca la unul căruia îi răspunde tributul (adică Petru Rareş – *n.ns.*) pe tot anul sub a cărui putere sta"[170]. Acest text ne lasă să înţelegem că boierii din disperare au fost nevoiţi să apeleze la "serviciile" sultanului, deoarece forţele erau prea inegale, avându-se în vedere popularitatea domnului în rândul maselor[171]. Ei îl rugau pe Soliman "în supunere, ca să-l mărginească (pe domn – *n.ns.*) în cruzimile sale, ci să-l constrângă a respecta obiceiurile strămunilor, a considera pe fiecare după starea şi libertatea sa şi a-i trata mai cu blândeţe"[172]. După cum observăm, iniţial boierii nu cereau destituirea domnului, ci să fie doar pus la "respect". Apoi înţelegând că domnul „este înrăutăţit fără speranţă de îndreptare", s-au hotărât să apeleze personal la sultan prin „soli ascunşi", indiferent de ce ar „aduce soarta asupra capului lor"[173]. În caz contrar, conspiratorii „au să roage alt principe din afară" („aut externum principem quaerere") care să-i scape de nesuferita domnie a acestui om („qui se ab intolerabelli hominis hujus dominatione vindicet")[174]. Au fost metodele boierilor moldoveni pribegi la 1523!

Verancsics pare să fi fost de părerea că campania turcească de la 1538 în Moldova a fost datorată tocmai unor asemenea plângeri. Plângeri care i-au provocat mărinimosului Soliman un acces de filantropie, astfel încât a hotărât să-i ajute pe nefericiţii şi nedreptăţiţii boieri moldoveni, pornind personal în expediţie. Cu toate acestea, înainte de a ordona strângerea armatei, el a analizat minuţios situaţia internaţională, dorind să se convingă că nimeni nu-i va intra în ajutor rebelului principe[175].

Cronicarul Macarie, care scria din porunca lui Petru Rareş, considera că marea cădere a patronului său a fost datorată trădării marii boierimi. Mihul hatmanul întovărăşit

---

167 STĂNESCU 1955, 251 şi 253.
168 STĂNESCU 1955, 242.
169 HURMUZAKI, II/4, 12-13.
170 PAPIU-ILARIAN 1865, 152.
171 HURMUZAKI, II/4, 279, raport polonez de la 1541 în care se afirma că Rareş, la reluarea domniei, a fost întâlnit cu bucurie de către mase, deoarece i-a protejat de abuzurile boierimii.
172 PAPIU-ILARIAN 1865, 153.
173 PAPIU-ILARIAN 1865, 153.
174 PAPIU-ILARIAN 1865, 153.
175 PAPIU-ILARIAN 1865, 154.

cu alții „a trimis în taină o scrisoare către marele împărat al turcilor pentru răsturnarea domnului”[176].

Pentru Grigore Ureche evenimentele de la 1538 au fost rezultatul unei conjuncturi internaționale nefavorabile, înainte de toate din cauza rivalității polono-otomane, dar și el a fost nevoit să consemneze zvonul „că și din țară au mersu jalbă pentru dânsul (Petru Rareș – *n.ns.*) pre taină la împărăție, de care lucru împăratul mai vârtos socoti să-l scoață, ca să nu să lipască lăcuitorii la alte părți și să închine țara”[177]. Observăm că această relatare este într-un fel consonantă cu cea a lui Verancsics.

Din sursele prezentate mai sus, putem trage concluzia că o parte a boierimii, disperată de comportamentul autoritar al lui Rareș și, neavând resursele necesare de a-l înlocui cu forțele proprii, a decis să apeleze la Soliman[178], fapt ce înseamnă că din această perioadă clasa politică românească a început deja să solicite arbitrajul suzeranului de la Constantinopol în diferendele interne. Totuși, în ce măsură această „invitație” a cântărit în decizia lui Soliman Magnificul de a efectua devastatoarea expediție în Moldova?

La 1538 Petru Rareș a comis în politica sa externă, probabil, cea mai mare greșeală, de care s-a ferit cu succes ilustrul său părinte. Este vorba despre lupta pe două fronturi, cu doi adversari în același timp[179]. Jocul „simultan” nu a fost niciodată punctul forte al domnilor Țării Moldovei. De fapt, aceasta nu însemna altceva decât izolarea pe plan extern a țării cu repercusiunile cunoscute. Mai mult ca atât, peregrinările lui Rareș prin țară, în ultima fază a conflictului, a transformat acest joc „simultan” în unul „orb”. O greșeală similară a fost comisă peste câteva decenii și de Ioan vodă.

Analiza documentelor din epocă ne arată că, de fapt, pedepsirea lui Rareș a fost decisă de către sultan mult mai înainte[180], iar cauzele au fost cu totul de altă natură decât satisfacerea doleanței boierilor. În mai multe rânduri sultanul a avut prilejul să fie nemulțumit de „temerario ac inobediente subdito suo”[181]. De la provocarea conflictului cu polonezii pentru Pocuția, cu care avea încheiată o „pace eternă” la 1533[182], urmat de implicarea voievodului în asasinarea lui Gritti, pe care nu i-a iertat-o[183], încheierea tratatului „secret”[184] cu Ferdinand de Habsburg la 4 aprilie 1535[185] – de altfel, o încununare

---

176 *CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 98. În viziunea cronicarului, cauza răzvrătirii contra lui Rareș a fost dorința boierilor „să-și însușească averi ale altora și ale lor să le înmulțească cu mijloace nedrepte”, ceea ce poate fi interpretat ca o încercare de a obține pământurile micilor proprietari, fapt care domnul nu a permis.

177 URECHE 1958, 143.

178 Fapt recunoscut de majoritatea istoricilor ce s-au ocupat de problema dată (IORGA 1996, 282; CIUREA 1973, 11-13; BIDIANU 1974, 310-315; REZACHEVICI 1978-1979, 311-312; GEMIL 1978, 155-156; CIOBANU 1978, 132-133; CIOBANU 1985, 169, 172; GOROVEI 1982, 131-134).

179 **Vezi** DENIZE 2001, 116: „Niciodată Ștefan nu s-a aflat în conflict cu mai mult de unul dintre cei trei potențiali dușmani (Polonia, Ungaria și Imperiul Otoman – n. ns.). întotdeauna a știut să manevreze cu o mare abilitate politică, astfel încât două dintre cele trei puteri fie să-l sprijine, fie să-și mențină o neutralitate binevoitoare” (s. ns.).

180 Acest gând îl urziseră încă din 1533, instigat de poloni (CORFUS 1964, 336-338; REZACHEVICI 2001a, 286).

181 SIMIONESCU 1972, 230.

182 CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 342; CIOBANU 1978, 129.

183 SIMIONESCU 1972, 230; CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 249-255, 321-337; 358-367; CONSTANTINESCU 1978, 71-73; GOROVEI 1982, 113-115.

184 “Secretul lui Polichinelle”, deoarece despre aceste tratative se știa în Polonia încă din ianuarie 1535 (HURMUZAKI, II/1, 90; REZACHEVICI 2001a, 280).

185 Tratat încheiat la Iași (HURMUZAKI, II/1, 91-94).

logică a întregii politici externe a lui Rareș – până la încercarea de a forma o ligă antiotomană în care, se pare, la acea vreme, cel mai mult credea el[186].

Totuși, Soliman nu putea să nu țină cont de formarea unei conjuncturi internaționale ce putea să-i devină nefavorabilă. Împăcarea lui Carol Quintul cu Francisc I, prin tratatul de la Aigeus Mortes, proclamarea „sus și tare" a noii cruciade de către papa Paul al III-lea încă din februarie 1538, dar și pacea de la Oradea din 24 februarie 1538 între rivalii pentru tronul Ungariei Ioan Zápolya și Ferdinand de Habsburg putea da acestor proiecte o finalitate nedorită pentru Soliman[187].

Cu toate că la Constantinopol ajungeau mereu doar proiectele nu și cruciadele înseși, sultanul nu putea să permită crearea unui front unic antiotoman și a hotărât să dea primul lovitura. Ținta a fost, după părerea sa, cea mai slabă verigă din acest lanț – Țara Moldovei.

Mai multe informații asupra cauzelor acestei expediții, numită oficial Gazây-i-Kara Boğdan (Războiul sfânt pentru Moldova), ne oferă cronicarii turci. Astfel, Nasuh-Matrakci îl acuză pe Rareș, chiar dacă voalat, că a intrat în liga antiotomană și „înainte ca acești răzvrătiți să se agite întocmai ca valurile mării" sultanul a întreprins această campanie[188].

Mustafa Ğelalzade este mai explicit și dă două cauze care au determinat invadarea Moldovei. În primul rând este vizată alianța moldovenilor cu dușmanii împăratului și apoi „nesocotitele fapte de nesupunere ale acestora"[189], probabil, o referire la refuzul plății tributului de către Rareș în anul 1538.

Alt cronicar, Mehmed-paşa Küciük Nişandji, ne arată că „afurisitul de moldovean, cel cu apucături rele, de când era tributar al Porții, a făcut înțelegere și s-a unit cu craii frânci și germani, hotărând între ei să pricinuiască pagubele ținuturilor islamice. Aceasta ieșind la iveală, s-a poruncit o expediție împărătească pentru pedepsirea lui"[190]. Aici ni se indică direct cauza – alianța cu Ferdinand și cu Carol Quintul.

Pentru Kara-Celebi-Zade Abdul-aziz efendi motiv de începere a campaniei a servit faptul că „voievodul Moldovei Petru nu trimitea la timp haraciul la care se obligase spre a-și păstra fruntea și coroana. În afară de aceasta, s-a făcut cunoscut la Înaltul Tron că el întreține pe ascuns legături cu dușmanii Înaltei Porți"[191]. Aici comentariile par a fi de prisos.

Campania sultanală a fost una de proporții. Pe lângă efectivele otomane, cifrele asupra cărora diferă de la autor la autor[192], au fost mobilizate și detașamentele de tătari. Într-o cronică din epocă ni s-a păstrat ordinul lui Soliman către hanul tătăresc cu indicațiile precise asupra obiectivelor expediției[193].

În urma înțelegerilor Poloniei cu Poarta Otomană de a-l detrona pe Rareș, eroul de la Obertyn, hatmanul Jan Tarnowski, la 17 august 1538 începe asediul Hotinului. Cu toate

---

186 SPIERALSKI 2001, 65-66; CĂZAN FL. 1990, 206-207, 213-214; GEMIL 1978, 150; GOROVEI 1982, 144; REZACHEVICI 2001a, 266-271.

187 CĂZAN FL. 1990, 214; REZACHEVICI 2001a, 285.

188 CRONICI TURCEȘTI 1966, 221.

189 CRONICI TURCEȘTI 1966, 262.

190 CRONICI TURCEȘTI 1966, 295.

191 CRONICI TURCEȘTI 1966, 546. Menționăm că în viziunea acestui autor haraciul avea o valoare simbolico-politică, de supunere și nu una economică, în care va degenera către sfârșitul secolului.

192 Astfel, Stanislas Gorski, scria că oastea sultanului număra circa 150000 de oameni (SIMIONESCU 1972, 232), iar Anton Verancsics, nu se zgârcea în a o evalua la 230000 de „campestres" (PAPIU-ILARIAN 1865, 157; HURMUZAKI, II/1, 188).

193 GUBOGLU 1988, 11-12.

acestea, Rareș se pare că a încercat să evite lupta pe mai multe fronturi, exprimându-și dorința să încheie pace separată cu Polonia. Astfel, încă la 6 iulie 1538 regele îl împuternicește pe hatman să poarte tratative cu trimișii domnului român[194]. Pentru a nu divulga adevăratele-i intenții, bătrânul Jagellon îi scrie lui Ferdinand pe 19 ianuarie că i-ar fi poruncit hatmanului său „să acționeze mai domol împotriva lui (Petru Rareș – n.ns.) și dacă el va repara daniile pricinuite polonilor și se va abține pe viitor de a ataca Polonia," să-și retragă armatele de la hotar pentru a-i da posibilitatea lui Rareș să apere Ungaria[195]. Atât Ferdinand, cât și Ioan Zápolya nu știau încă că adevărata țintă a lui Soliman în acel an era Moldova, din care cauză s-au oferit să medieze diferendul moldo-polon[196], pentru a nu dispersa forțele creștine[197], de parcă nu cu aceasta s-ar fi ocupat de la 1526!

Nici Rareș, după toate aparențele, nu dorea să provoace o bătălie de proporții sub zidurile Hotinului. Ajungând acolo la 28 august cu o armată de 46000 de ostași, el se așează, conform unor știri contemporane, la o milă distanță de armata hatmanului[198], pentru a permite solilor negocierea tratatului cu Polonia. Acesta a fost încheiat „pe la 29 sau 30 august"[199], iar domnul, fiind presat de timp mai mult decât de turci, acceptă toate condițiile înaintate de poloni[200]. Problema Pocuției de acum înainte nu va mai intra în „agenda zilei" a domnilor Țării Moldovei, cu excepția lui Ioan vodă[201]. Afacerist prin formație, Petru Rareș i-a propus hatmanului să-i „dea oameni pe bani contra turcilor", dar a primit refuz, din cauza păcii „eterne" încheiate între sultan și Sigismund, așa cum ne informează *Cronica moldo-polonă*[202]. Avem știri care ne arată că Petru vodă a contat foarte mult pe obținerea mercenarilor poloni, dar intransigența hatmanului i-a dejucat planurile[203]. Oricum, Petru Rareș obținea prima reușită în realizarea planului de apărare a țării, deoarece „pe acea vreme" sultanul intra deja în Moldova.

„Itinerarul turc", cu migală consemnat de un curtean al sultanului, ne este bine cunoscut[204]. A opta expediție personală a lui Soliman a început la 8 iulie 1538. Obiectivele acesteia, după obicei, erau ținute în mare secret, deoarece chiar solul polon Erasmus Kretkowski a fost oprit la Poartă, nereușind să plece decât o dată cu sultanul. *Gazâ*, adică „războiul sfânt", a fost anunțat abia când oastea otomană a ajuns la Adrianopole pe 18 iulie. Doar aliatului său Sigismund i s-a anunțat că merge „contra acestui răufăcător, voievodul Moldovei"[205].

---

194 CORFUS 1979, 6-7.

195 HURMUZAKI, II/4, 140-144.

196 HURMUZAKI, II/4, 156.

197 CIOBANU 1978, 134.

198 HURMUZAKI, II/4, 141.

199 GOROVEI 1982, 149.

200 Textul tratatului este publicat de REZACHEVICI 1978-1979, 320-325.

201 Cu toate că Rareș, conform tratatului amintit, a renunțat definitiv la acest teritoriu, Ioan vodă o mai considera, din considerente tactice, „moșia sa" (**vezi** întregul „dosar" al problemei la NISTOR 1943, 31-48 și REZACHEVICI 2001a, 313-325).

202 *CRONICILE SLAVO-ROMÂNE,* 184. Nu este exclus că pe această angajare de mercenari a și contat foarte mult Petru vodă, dar intransigența hatmanului i-a dejucat planurile.

203 Conform informației lui Nicolae Armeanul, domnul Moldovei regreta acest fapt și la 1542: „Dacă domnul Tarnowski mi-ar fi dat acele trupe pe care le-a avut la Hotin, după cum îl rugasem, nu l-aș fi lăsat atunci pe împăratul turcilor să iasă nevătămat din Moldova" (CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 388).

204 CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 382-385.

205 HURMUZAKI, S. II/1, 104-106.

Soliman, se pare, a încercat inițial să-l inducă pe domn în eroare, trimițându-i, după relatarea lui Hieronymus Laski, nişte scrisori în care îl asigura că nu merge asupra Moldovei, ci vrea să treacă în Transilvania[206]. Pentru a clarifica situația, Petru Rareș trimite în tabăra otomană doi soli, care ajung acolo pe 7 august. Iată ce ne vorbeşte despre aceasta Ibrahim Pecevi: „Când sultanul a ajuns la Sultan-Cearî a venit acolo un necredincios care era capugibaşiul beiului Moldovei, Petru voievod, împreună cu afurisitul său tălmaci şi cu unele daruri ale sale şi, văzând că această expediție a sultanului cel cuceritor se va face pe bună seamă asupra lui, s-a rugat să i se ierte (voievodului) păcatele”[207].

La Mustafa Ğelalzade găsim unele detalii şi anume că domnul Moldovei i-a trimis ca soli pe Ungur (Oncor), care era capugibaşiu, împreună cu terzimanul (tălmaciul) Ivanco (Aivanco)[208], care au adus, cum se cuvenea, daruri[209]. După ce i-a ascultat, sultanul a hotărât să-i trimită înapoi, însoțiți de Sinan Celebi, renegatul moldovean, care ne este cunoscut după evenimentele de la 1523 şi care avea misiunea să-i înainteze domnului un firman în care, printre altele, era scris: „Dacă venind înaintea sublimei mele Porți, el se va închina la Poarta fericirii mele, atunci cel mai sus arătat (Petru, n. ns.) va obține nu numai ştergerea greşelilor, ci va fi onorat totodată şi cu iertare... Altfel, nu-l voi lăsa până ce nu-l voi alunga din această lume”[210].

Nu s-a putut identifica cu siguranță cine a fost acel Ongra (Ungur) din Taula (Tulka). După toate probabilitățile ar putea fi Petrea Ungur, pe care îl întâlnim în sfatul lui Ştefan Lăcustă, deținând dregătoria de pârcălab de Cetatea Nouă[211]. Mai multe lucruri nu putem spune despre el, cu toate că familia Ungurul este atestată în Moldova secolului al XVI-lea, iar după opinia lui Ştefan S. Gorovei a fost înrudită cu Găneştii, fapt care ar putea, oarecum, explica ascensiunea acestuia[212].

Vom stărui ceva mai mult asupra soliei moldovene la „Curtea fericirii” şi a misiunii de răspuns a lui Sinan Celebi, deoarece sunt în măsură să ne lămurească asupra comportamentului ulterior al boierimii.

Patru cronicari turci ne-au relatat aceste evenimente. Este vorba de Nasuh Matrakci[213], Mustafa Ğelalzade[214], Ibrahim Pecevi[215] şi autorul „Itenerarului turcesc”[216]. Trei din ele ne dau numele solului turc – Sinan Celebi, cu excepția celei a lui Nasuh Matrakci, care însă cunoştea că în fața sultanului s-a înfățişat Ogra din Taula, care a fost întovărăşit în drumul său spre Iaşi (Iaş-Paşarî) de renegatul emin de Caffa[217]. Urmează descrierea celor întâmplate în Sfatul domnesc, ținut în viitoarea capitală a țării, care ne interesează mai ales din perspectiva planului alternativ de soluționare a crizei expus de marea boierime. Deoarece este practic singurul izvor care narează cele întâmplate în

[206] HURMUZAKI, II/1, 152-154.
[207] CRONICI TURCEŞTI 1966, 295.
[208] CRONICI TURCEŞTI 1966, 264.
[209] CRONICI TURCEŞTI 1966, 264.
[210] Conținutul adaptat al scrisorii îl găsim la Nasuh Matrakci (CRONICI TURCEŞTI 1966, 223).
[211] *DIR*, XVI/1, 393.
[212] GOROVEI 1982, 146.
[213] CRONICI TURCEŞTI 1966, 233.
[214] CRONICI TURCEŞTI 1966, 264-266.
[215] CRONICI TURCEŞTI 1966, 479.
[216] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 383.
[217] CRONICI TURCEŞTI 1966, 479.

acele zile la Iaşi, îl vom prezenta în întregime. După ce domnul i-a anunţat pe „curteni şi demnitari" despre situaţia creată o dată cu venirea asupra Moldovei a lui Soliman, cum se cuvine în asemenea cazuri, le-a cerut sfatul boierilor săi[218], mai ales că nu a făcut-o de câţiva ani buni! „Atunci, ghiaurii logofeţi şi cel cu numele de Mihu, aflând care este starea adevărată şi întrezărind sfârşitul lucrurilor şi judecându-le cu o minte sănătoasă, au grăit: „Pentru îndeplinirea gândului este nevoie de curaj, prevedere şi dârzenie şi trebuie să mergi cu acest gând până la capăt ca să te porţi feri de drumul care duce la piere... Ceea ce trebuie să facem este să ne închinăm cu umilinţă, plecând faţa noastră supusă la Poarta fericirii şi să ne oferim slujba pentru fericirea ţării noastre, a avuţiei familiilor noastre, pentru ca în faţa sultanului, ca şi altă dată, să devenim fericiţi, noi şi ţara noastră, cu avuţiile şi familiile noastre. Nu se poate spera vreun ajutor din partea oştii noastre, a supuşilor provinciei şi nici din partea ţării, deoarece norocul şi-a întors faţa de la noi"... Apoi, spunând că restul poruncii îl priveşte pe el (Petru Rareş trebuia să plece şi să se închine personal în faţa sultanului – *n.ns.*), logofătul a rămas liniştit la locul său"[219]. Acest discurs, chiar dacă este trecut prin „filtrul" cronicarului turc, redă principala idee de care era frământată, cel puţin, o parte a boierimii noastre – imposibilitatea de a rezista unei forţe militare de cel puţin patru ori mai mare, mai ales fără nici un ajutor din afară. În istoriografie acest logofăt a fost identificat, credem greşit, cu Trotuşan[220], cu toate că pe durata întregii primei domnii a lui Rareş funcţia respectivă i-a aparţinut lui Toader Bubuiog[221]. Fiind alături de domnie toată viaţa sa, bătrânul logofăt a înţeles că soarta ţării este mai importantă decât soarta doar a unui singur om, chiar dacă acesta era identificat cu însăşi ţara. Nu credem că i s-a dat uşor această decizie, care s-ar putea să-l fi surminat definitiv, deoarece avea să moară la câteva luni după acest eveniment. Totuşi, a fost un gest care nu a rămas uitat în istorie, repetat doar la câteva decenii, în condiţii similare de către Ioan Golăi. Confruntarea directă a domnului în acele condiţii era un gest nu mai puţin temerar decât înfruntarea otomanilor. Încă un element, nu mai puţin important, necesită subliniat, unul venit din domeniul mentalităţilor şi anume ideea că trebuie salvată "ţara, avuţiile şi familiile" – permanenţe ce definesc conştiinţa boierească din Evul Mediu. Putem oare condamna boierii pentru dorinţa lor de a salva ceea ce se mai putea salva, mai ales că în pericol, din cauza politicii neinspirate a domnului, au fost puse tocmai cele trei elemente definitorii ale nobilimii – ţara, averile (moşiile în alte documente) şi familiile? Este, până la urmă, o problemă de interpretare, însă aceasta nu trebuie să pornească din *judecarea* acţiunilor, ci din înţelegerea cauzelor ce au dus la declanşarea unor asemenea evenimente.

Domnul însă refuză să dea ascultare acestui sfat cumpătat şi hotărăşte să dea lupta, astfel arătându-şi „pe faţă nesupunerea şi răzvrătirea sa"[222]. Acest moment este comun pentru toţi autorii menţionaţi mai sus, fapt care ne face să plasăm în cadrul aceluiaşi epi-

---

218 GOROVEI 1971, 144. Autorul, bazându-se pe una din afirmaţiile lui Ureche, consideră că acest Sfat a fost ţinut la Roman.

219 CRONICI TURCEŞTI 1966, 224.

220 GOROVEI 1971, 144.

221 Ultimul document cu Sfat din prima domnie a lui Petru Rareş este cel din 30 aprilie 1537, unde mare logofăt este Toader Bubuiog cel care, de altfel, a fost şi beneficiarul actului (*DIR*, XVI/1, 390-391, nr. 352); **vezi** şi opinia similară la SZÉKELY 1995, 93.

222 CRONICI TURCEŞTI 1966, 224.

sod şi o relatare foarte discutată a lui Verancsics. Este vorba despre solia turcească care s-a înfăţişat în faţa domnului şi a Sfatului domnesc. Din păcate ne lipseşte fragmentul începutului soliei, deoarece trei foi din manuscrisul original al operei autorului maghiar lipsesc[223]. Importanţa acestuia nu ne permite să-l trunchiem, de aceea îl vom prezenta în întregime: „Într-aceea, unul din soli scoţând din sân o scrisoare şi întorcându-se către boieri îi întrebă, care din ei ocupă întâiul rang după principe. Răspunse Teodor logofătul, că dânsul este acela. Iar solul zice: „Iată această carte, primeşte-o: porunca preaputernicului împărat Soliman este, ca, împreună cu ceilalţi boieri ce se află cu tine, să puneţi mâna pe Petru voievod („tecum his assistensibus Petrum vaivodem comprehendatis") şi să-l ţineţi legat la dânsul. Să nu duceţi nici o frică de viaţa, nici de ţara, libertatea şi averile voastre, deoarece ştiţi că ridicând numai capul acestuia, arătând cu degetul pe Petru („Petrum ostendis digito") toate celelalte ale voastre vor rămâne neatinse din partea împăratului. Iar altfel făcând, veţi fi pedepsiţi şi voi împreună cu dânsul"[224]. Menţionăm insolenţa solilor turci care au avut curajul să dea o asemenea poruncă chiar în faţa domnului însuşi! Evident, boierii au respins această ofertă, considerând-o nedemnă, „ne-nobilă" în sensul figurat şi direct al cuvântului[225]. Fraza imediat următoare din text ne ajută să localizăm în timp această solie: "Cu aceasta solii fură demişi, iar Petru aflând că împăratul *se apropia ca inamicul* ("Demissus legatis, Petrus ubi cognoscet caesarem infestum sibi adesse"), a hotărât să lupte şi strânse la un loc oştirile la cele dintâi ştiri ("copias quas dudum ad primores paraverat") pentru a-l întâlni pe Sultan"[226].

Două lucruri reţinem de aici că, imediat după primirea soliei, Rareş află despre apropierea otomană, deci evenimentul a avut loc după ce expediţia sultanală a demarat, iar apropierea inamicului nu a fost o surpriză pentru domn, deoarece la primele ştiri a ordonat mobilizarea armatei. Imediat după aceasta, cum ne arată Verancsics, "împăratul aflând cele aduse de solii ce au fost la Petru, aruncă pod peste un lac format dintr-un ram al Dunării ("cognitis caesar, quae legati a Petro retulerant, illico movit castra, et prins lacus quodam et ramo Danubii effecto")".

Din cele expuse mai sus, putem trage concluzia că în cele trei foi ce lipsesc din textul lui Verancsics erau narate evenimentele ce cuprindeau prima parte a soliei lui Celebi. Dacă este să dăm crezare informaţiei lui Matrakci, atunci decizia marii boierimi de a nu opune rezistenţă datează din luna august, iar domnul ştia deja acest lucru. Nu a recurs la execuţii, care la acel moment ar fi în stare să agraveze şi mai mult situaţia, limitându-se să-i întemniţeze în cetatea Romanului, unde ar fi avut loc Sfatul, pe boierii care au refuzat lupta. Aşa cum, în treacăt, pomeneşte Grigore Ureche: „... pe Mihul hatmanul şi pre Trotuşanul logofătul şi pre Crasneş şi pre Cozma, de carii multă pedeapsă şi nevoie avusease Pătru vodă în domniia dintâi, pre carii, cându au pribégitu Pătru vodă din ţară, i-au fostu închis în cetatea Romanului avându prepus de hiclenie, cum s-au şi arătatu mai apoi adevărat că au fost vicléni"[227].

Ameninţările sultanului au pus în gardă marea boierime, căci, se pare, au avut un suport real. Chiar Mustafa Ğelalzade scria că "scopul urmărit prin cucerirea ţării Moldo-

---

223 PAPIU-ILARIAN 1865, 115.
224 PAPIU-ILARIAN 1865, 115.
225 PAPIU-ILARIAN 1865, 116.
226 PAPIU-ILARIAN 1865, 116.
227 URECHE 1958, 152; **vezi** şi GOROVEI 1982, 144.

vei era acela de a o alipi împărăției", ceea ce în limbajul politico-juridic otoman ar fi însemnat modificarea statului Moldovei în Dâr Ūl-Islâm („Casa Islamului")[228]. Asemenea zvonuri au circulat în timpul expediției și în Transilvania[229]. Chiar dacă acest plan nu a fost pus în aplicare, considerăm că a fost una din opțiunile probabile și real aplicabile în cazul unei turnuri favorabile (sau defavorabile!) de împrejurări. Anexarea Moldovei ar fi putut aduce complicații nedorite cu Polonia – cel mai sigur, la acel moment, aliat al otomanilor din zonă. Plus la aceasta, se știe că sultanul l-a adus cu sine pe un pretendent – Ștefan vodă Lăcustă[230]. De aceea, considerăm că poziția echilibrată a marii boierimi, atitudinea căreia a ajuns la Soliman prin Sinan Celebi, l-a făcut să-și modifice intențiile sau, mai curând, să *nu* și le modifice.

În orice caz, pentru a obține colaborarea boierimii și pentru a potoli oarecum spiritele, sultanul a declarat că scopul expediției sale a fost doar pedepsirea lui Rareș[231].

Oastea otomană se deplasa foarte încet și abia la 23 august a început trecerea Dunării pe la Isaccea, care după unele informații a durat 30 de ore[232]. Înaintarea spre inima țării a fost destul de dificilă, din cauza măsurilor luate de domn, care a utilizat vechile metode ale tatălui său – arderea a tot ce stătea în calea inamicului și retragerea populației în munți[233]. Ca punct de rezistență s-a ales „anevoioasa trecătoare zisă Botoșani (Potșani)", unde Rareș „și-a pregătit oștile (*alai*) în locurile mai netede de acolo", așa cum ne informează Mustafa Ali[234]. Acolo, conform planului de rezistență al domnului, s-a dorit să se dea bătălia decisivă, unde inferioritatea numerică trebuia să fie compensată de avantajele oferite de terenul accidentat. La 9 septembrie Soliman ajungea la Iași, unde a făcut joncțiunea cu oastea tătărească, condusă de hanul Sahib-Ghiray[235]. Timp de două zile, generalii otomani au cântărit dacă „oferta" domnului Țării Moldovei putea fi primită. Nu este exclus că în aceeași perioadă s-au dus tratative cu factorii de decizie moldoveni în privința viitorului țării. Drept rezultat, pe 11 septembrie viitoarea capitală a fost incendiată, iar hoarda turco-tătară a plecat spre Târgu-Frumos, a doua zi ajungând la Hărmănești, astfel conturându-se clar itinerarul spre Cetatea de Scaun și evitarea luptei cu oștirea moldoveană. Prin aceasta fortificațiile de la Botoșani au devenit inoperante, pe de altă parte, ieșirea în câmp deschis avea să fie echivalentă cu o acțiune suicidală, dezintegrarea armatei devenind iminentă[236]. În aceste condiții, putem oare să învinuim boierimea de trădare? Țara trebuia salvată, iar domnul, căzând în dizgrația invadatorilor, nu mai putea garanta libertatea și integritatea ei. Drumul spre Suceava fiind deschis și chiar dacă cetatea rezista un timp oarecare, forțele erau mult prea inegale. Tocmai la aceasta au făcut referire boierii moldoveni în scrisoarea sus-menționată, adresată regelui polon la 1541, când susțineau că țara nu a fost transformată în sangeacat din cauza

[228] PANAITE 1998, 222-224; GEMIL 1978, 155.
[229] HURMUZAKI, II/4, 139; 147-150; 154-156.
[230] HURMUZAKI, II/1, 188; CORFUS 1979, 11 și 13, unde se spune că făcea parte din suita sultanului.
[231] PAPIU-ILARIAN 1865, 161.
[232] CRONICI TURCEȘTI 1966, 265.
[233] HURMUZAKI, II/4, 150-151; 158-159; PAPIU-ILARIAN 1865, 156.
[234] CRONICI TURCEȘTI 1966, 352.
[235] GUBOGLU 1988, 15.
[236] La asemenea concluzie a ajuns și istoricul GONȚA 1998e, într-un studiu rămas cauză mult timp nepublicat.

că turcii nu au putut să-i strângă pe toți boierii laolaltă ca să-i ucidă[237]. În convingerea boierimii statul era de neconceput fără un element stabil, capabil să confere continuitate actului de guvernare, un grup social păstrător de tradiții, ce se identifica cu „țara" însăși. La Grigore Ureche au ajuns ecourile acelei stări încordate în care boierimea, conștientă de misiunea pe care o avea, trebuia să rezolve una dintre cele mai dificile probleme – păstrarea identității statale[238].

Soluția trebuia să fie următoarea – intrarea în tratative cu inamicul. Condițiile impuse de sultan au fost: renunțarea la luptă, ceea ce însemna implicit părăsirea taberei și a domnului și, probabil, prinderea și extrădarea acestuia, ca un semn de bunăvoință. Euforicul domn care încă mai credea sincer în victorie (și o va crede în continuare), până când a fost adus la realitate de mărturisirea chelarului Hâră, care i-a spus direct că „și țara să vorovéște să-l părăsască"[239]. Aici sub termenul destul de ambiguu de „țară" se poate ascunde boierimea teritorială și curtenii, adică grosul oștirii, conștientă de iminența înfrângerii. Lipsit de ultimul sprijin, Rareș a hotărât să părăsească țara[240]. Așa se încheia prima sa domnie[241].

Ceea ce a urmat după, se înscrie într-un alt capitol al raporturilor dintre marea boierime și domnie.

În concluzie: domnia lui Petru Rareș a fost simptomatică și într-un fel semnificativă pentru raporturile dintre factorii de decizie ai țării. Venind la putere printr-o fericită turnură de împrejurări, el a fost acceptat de toate stările țării, inclusiv de marea boierime. Aceasta i-a oferit sprijinul în timpul campaniilor din Transilvania și chiar în timpul unor contestări ale domniei, din partea diverșilor pretendenți. Ca rezultat domnul a convenit l-a readucerea unor boieri pribegiți în străinătate după evenimentele de la 1523. Așa au fost aduși în țară reprezentanții marilor familii, cum ar fi cele ale Găneștilor și ale Arbureștilor. Continuitatea față de vechea politică a fost reflectată prin păstrarea grosului sfetnicilor din domnia precedentă.

Situația s-a schimbat, însă, o dată ce domnul a început o guvernare mai autoritară, ce punea în pericol unele interese ale marii boierimi. Consolidându-și puterea, el începu să neglijeze Sfatul domnesc, mai ales în materie de politică externă.

Aventura pocuțiană a fost un adevărat șoc pentru ambițiile militare ale domnului. Raporturile dintre marea boierime și domnie au avut de suferit și în urma încercării lui Rareș de a arunca responsabilitatea asupra nereușitei pe conducătorii oștirii.

Neglijarea capacităților militare ale Porții, dar și supralicitarea sistemului de alianță antiotoman a dus nu doar la pierderea tronului de către Rareș, dar și la posibilitatea pierderii independenței definitive a statului. Invazia comună turco-tătară și cea polo-

---

237 „... ale tym obyczaiem nie mógł (sultanul, n.ns.) w niey sendziaków postawić, iz panów wszystkich w iedno miasto nie mógł zgromadzić, aby ie pościnal" (HURMUZAKI, II/1, 139; IORGA 1932, 25). Că nu a fost un gest care ar trebui să justifice o lașitate, au arătat chiar evenimentele din același an.

238 „mai dintru înlăuntru, boiarii și țara cunoscându la ce vine lucrul, să sfătuia și unul la altul cerca sfat, ce vor face, ca să poată hălădui de atâtea nevoi" (URECHE 1958, 143).

239 URECHE 1958, 143.

240 Macarie ne dă data de 14 septembrie, CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 99.

241 Conform opiniei lui Constantin Rezachevici, ziua plecării de sub Hotin, pe data de 14 septembrie, unde încerca să se refugieze, dar accesul fiindu-i refuzat, este și ultima zi a primei domnii a lui Petru vodă Rareș (REZACHEVICI 2001, 565).

neză a erodat puternic potențialul de apărare a țării. Ideea lansată de Rareș, preluată fără discernământ și de unii istorici de astăzi că domnul ar fi reușit să-i învingă pe toți adversarii săi, dacă nu ar interveni trădarea marii boierimi, trebuie privită ca un produs al unui orgoliu rănit. De asemenea, din izvoare reiese că nu doar marea boierime a refuzat să-i mai acorde sprijinul, ci chiar întreaga armată obosită de eforturile la care a fost supusă în acești ani. Dorind să-și protejeze căminele ca la 1476, oastea mare a țării s-a dezmembrat foarte rapid, după ce a înțeles că șansele de a provoca inamicul la o confruntare directă au devenit zadarnice.

CAPITOLUL IV
BOIERIMEA MOLDOVEI ÎN CONDIȚIILE AGRAVĂRII SUZERANITĂȚII OTOMANE (1538-1571)

În trecutul fiecărei țări au existat momente-cheie care au avut capacitatea de a marca soarta acesteia pe o durată îndelungată de timp. Pentru Țara Moldovei, din categoria acestora fac parte, fără îndoială, evenimentele ce au avut loc în anul 1538.

Campania lui Soliman Magnificul în Moldova și semnificațiile ei au fost cercetate în istoriografia noastră recentă mai ales sub aspectul transformării statutului politico-juridic al Țării Moldovei. Unii cercetători par să adopte ideea că acel an a fost unul de turnură, după care am putea vorbi, practic, despre o aservire a Moldovei. Alții, din contra, consideră că acele evenimente au constituit doar o etapă, dar nu ultima, în procesul transformării statutului politico-juridic al țării, fapt care s-ar fi întâmplat abia după catastrofa de la Roșcani a lui Ioan vodă[1]. Nu a fost trecut cu vederea nici faptul că ofensiva otomană a avut loc pe fundalul unor lupte interne dintre domnie și marea boierime, care dorea să schimbe în favoarea sa raportul de forțe în sistemul politic al țării[2]. În acest caz, majoritatea istoricilor nu au făcut decât să blameze rolul nefast jucat de clasa politică a țării, punând accent mai ales pe "trădarea" care a dus la înfrângerea lui Petru Rareș. Cu alte cuvinte, evenimentele au fost judecate doar din perspectiva autorității centrale. O asemenea abordare ni se pare, cel puțin, improprie, fiind neglijate niște principii fundamentale ale cercetării istorice –imparțialitatea și analiza din mai multe unghiuri de vedere a evenimentelor. În capitolul de față ne propunem să reluăm discuția cu privire la rolul marii boierimi în perioada intensificării regimului dominației otomane între 1538-1572.

IV. 1. MAREA BOIERIME PE TIMPUL DOMNIILOR LUI ȘTEFAN VODĂ LĂCUSTĂ ȘI ALEXANDRU VODĂ CORNEA

Domnia lui Ștefan vodă, supranumit Lăcustă, a fost una controversată, de altfel, ca și cea a urmașului său. A fost primul domn care a deschis lungul șir al suveranilor din Țara Moldovei numiți de către Poartă. Majoritatea istoricilor au căzut de acord că a fost un fiu al lui Alexandru vodă și nepot al lui Ștefan cel Mare. Stanislas Gorski cunoștea că tatăl său se numea Sandrin[3]. Tot ca fiu al lui Alexandru vodă îl prezintă și Grigore Ureche[4]. Cu toate acestea, s-a considerat fiul lui Ștefan cel Mare[5], din motive de prestigiu[6]. Probabil, din această cauză, Petru Rareș îl numea lotru[7].

---

1 Discuțiile pe marginea acestei probleme pot fi găsite la MEHMED 1960; ANDREESCU 1974, 399-412; MAXIM 1980, 237-250; MAXIM 1982, 46-53; MAXIM 1982; MAXIM 1993, 111-142; MAXIM 1998, 129-147; MAXIM 2001, 531-583;GOROVEI 1980, 629-667; GOROVEI 1986, 31-41; PUNGĂ 1994a, 117-131; GONȚA GH. 2004, 83-98.

2 BRĂTIANU 1995, 124-138; STĂNESCU 1955, 241-264; ȘIMANSCHI 1978a, 271-291.

3 SIMIONESCU 1972, 233-234;HURMUZAKI, II/1, 188 scrisoarea lui Ștefan Mailat din 18 septembrie 1538 ne indică același nume.

4 URECHE 1958, 159.

5 *DIR*, XVI/1, 394, nr. 357 "fiul lui Ștefan voievod cel Bătrân". Tot așa se numea și în actele externe (HURMUZAKI, S. II/1, p. 122).

6 REZACHEVICI 2001, 565.

7 *DIR*, XVI/1, p. 483, 437.

În istoriografie, însă, părerile asupra acestui Alexandru s-au divizat. Cea mai răspândită ipoteză, până nu demult, a fost acea conform căreia el a fost fiul lui Ştefan cel Mare, mort la 1496[8]. O alta, care a devenit mai des întâlnită ultima vreme, este acea care îl consideră fiul unui alt Alexandru, un fiu nelegitim al lui Ştefan cel Mare[9]. Principalul izvor pentru această ipoteză l-a servit raportul lui Fabio Mignanelli din 22 noiembrie 1538, în care se afirma că acesta are doar 30 de ani, deci nu putea fi asociatul la domnie al lui Ştefan[10]. Indiferent însă de persoana tatălui său, este sigur că a fost un vlăstar domnesc[11].

Porecla de Lăcustă i se trage încă din epocă[12], din cauza unei devastatoare invazii de lăcuste ce s-a abătut asupra Ţării Moldovei în august 1539[13], văzută şi aceasta ca un semn al dizgraţiei divine.

Lăcustă a fost adus în Moldova de către Soliman, cu ideea expresă de a-l înlocui pe rebelul Rareş. Probabil, această decizie a fost cea iniţială, luată încă de la Constantinopol[14]. De altfel, a şi fost ţinut la curtea sa pentru ocazii de acest gen, o practică întâlnită des în epocă[15]. Prima încercare a fost făcută încă la 1504, dar conjunctura politică era de o cu totul altă natură ca să se poată insista în vederea numirii acestuia[16]. Viaţa la Constantinopol nu a putut să nu lase amprente asupra caracterului[17] şi habitudinilor sale[18], fapt care, până la urmă, i-a jucat un deserviciu.

Boierii au fost nevoiţi să accepte această candidatură, nu însă fără o surdă opoziţie[19]. Aceştia au fost vizibil deranjaţi de faptul că, pentru prima oară, au fost nevoiţi doar să confirme, nu şi să aleagă candidatura pe care o doreau. Acest lucru nu a rămas neobservat de către cei care „monitorizau" situaţia din Moldova. Astfel, în raportul lui Ştefan Mailat, redactat chiar în ziua în care, la Badeuţi, se întrunea Sfatul domnesc (18

---

8 IORGA 1915, 213; XENOPOL 1986, 454; GIURESCU 1946, 72-78; GOROVEI 1975, 187-192; GOROVEI 1982, 155; POP 1985-1986, 79-96; PIPPIDI, 1983, 163.

9 CIHODARU 1977, 105-109; REZACHEVICI 1992a, 804.

10 CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 466: "noul domn al Moldovei, care e fiul lui Sandrin, e în vârstă de 30 de ani şi din aceştia 25 i-a petrecut la curtea sultanului, unde fusese mutat datorită străduinţelor tatălui său". Aici, ce-i drept, se afirma că a fost un fiu natural al lui Sandrin. Pe de altă parte, avem mari îndoieli în privinţa acurateţei acestei informaţii a nunţiului papal de la Viena. Dacă ar fi avut doar 30 de ani, cum ar fi putut pretinde că este fiul lui Ştefan cel Mare (**vezi** *supra*), avându-se în vedere faptul că din Sfatul său domnesc făceau parte şi unii din boierii care au slujit în timpul marelui domn (acelaşi Trotuşan), care puteau face calculele de rigoare…

11 REZACHEVICI 2001, 569.

12 *DIR*, XVI/1, p. 483, 437.

13 **Vezi** pasajul din cronica lui URECHE 1958, 160: "fost-au foamete mare şi în Ţara Moldovei şi la unguri, că au venit lăcuste multe, de au mâncat toată roada"; **vezi** şi GOROVEI 1978b, 167-169.

14 GOROVEI 1978b, 162.

15 Regele Sigismund scria că făcea parte din suita sultanului (CORFUS 1979, 13; SIMIONESCU 1972, 237; CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 466).

16 PÂSLARIUC 1996-1997, 4-6. Cu toate că unii autori au pus la îndoială faptul că sultanul l-ar fi propus atunci pe viitorul domn Ştefan Lăcustă din cauza vârstei prea fragede (REZACHEVICI 2001, 568), nu credem că pentru facţiunea boierească care l-a susţinut în acel an acest lucru ar fi constituit un impediment. Important era să nu treacă candidatura lui Bogdan.

17 Mai mulţi comentatori subliniau rolul său de marionetă a turcilor (CORFUS 1979, 13-14, HURMUZAKI, II/1, 112).

18 Arăta mai mult cu "un paşă" (CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 466), "cu totul turcit" (HURMUZAKI, II/1, 200) sau ca un "turc îmbrăcat în veşmântul nostru" (IORGA 1932, 25).

19 GOROVEI 1978b, 163. Constantin Rezachevici, la rândul său, este sceptic că o atare rezistenţă ar fi fost posibilă în acele condiţii (REZACHEVICI 2001, 571).

septembrie) se menționa că: "boierilor nu le-a plăcut că noul voievod nu a fost înălțat la domnie de ei, cum este obiceiul românilor în privința voievodului, ci de împăratul turcilor, dar relele obiceiuri şi tirania lui Petru voievod față de ei îl făcuseră pe acesta nesuferit tuturor"[20].

Decizia de numire a fost făcută publică de sultan la 15 septembrie[21], după ce oştirea otomană a intrat fără luptă în Suceava, pentru prima dată în istoria țării[22]. Cronicarul Mustafa Ğelalzade relata că apărătorii Sucevei "dându-şi seama că nu vor putea să se opună oştii turceşti, au trebuit, vrând-nevrând, să se supună; astfel ei s-au predat şi au adus padişahului cheile cetății"[23]. Un lucru care nu a fost observat de istoricii care s-au ocupat de această problemă trebuie de precizat aici – portarul Sucevei Mihul nu putea să predea cheile cetății deoarece era închis la acea vreme la Roman, împreună cu restul membrilor Sfatului domnesc care s-au împotrivit domnului[24]. Petru Rareş, de asemenea, era pus pe fugă, fapt care era, fără îndoială, cunoscut de garnizoana cetății. În aceste condiții lupta nu avea nici un rost.

Conform ştirilor preluate din meticulosul "Itinerar turc" pe data de 21 septembrie, într-o sâmbătă "s-a ținut un divan şi s-a numit domn pentru Țara Moldovei un vlăstar din familia domnească", iar în aceeaşi zi "boierii fugiți au venit şi au sărutat mâna <domnului>"[25]. Din aceste informații rezultă că sultanul a stat la Suceava o săptămână întreagă. Care a fost cauza?

Verancsics scria că sultanul a venit în fața cetății "aşteptându-i aici pe boieri să vină să-şi împlinească cuvântul dat"[26], fapt care încă o dată sugerează că a fost o înțelegere prealabilă dintre boieri şi otomani. Acelaşi autor afirma că a avut loc o înțelegere mutuală, conform căreia, dacă sultanul i-ar fi ajutat pe boieri să scape de domn, atunci aceştia vor fi obligați să-i îndeplinească toate ordinele şi îi vor închina toate cetățile, orașele şi întăriturile din țară. Soliman, la rândul său, trebuia să îndeplinească anumite condiții, foarte relevante pentru înțelegerea dorințelor marii boierimi: "Nici nu cer alta decât: pe Petru să-l aibă de inamic, să-l scoată din domnie, să aşeze alt voievod în locu-i din mijlocul pământenilor ("gentis suae virum illis praefaceret"), să nu facă omoruri, să nu răpească averi, să nu-şi ocupe țara *pentru sine*, să nu se atingă de femei şi copii, să nu robească, să nu fure, să-i lase în uzul drepturilor legilor şi credinței lor, dar de altă parte să plătească tributul şi dările după vechile legături şi să se mulțumească cu atât[27]". Dacă această informație se adevereşte, atunci trebuie de subliniat efortul clasei politice de a face față unei situații dificile la care s-a ajuns prin forța împrejurărilor. Este vorba despre un compromis acceptat de boierime, dar şi de sultan, pentru a evita pericolul, destul de realizabil, al transformării țării în sangeacat[28]. Au fost constrânşi să accepte chiar un domn pe care, după toate indiciile, nu şi l-au dorit[29]. O recunoşteau chiar singuri, în me-

[20] HURMUZAKI, II/1, 188; REZACHEVICI 2001, 570.
[21] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 385.
[22] HURMUZAKI, II/1, 197-206.
[23] CRONICI TURCEŞTI 1966, 269.
[24] URECHE 1958, 162-163.
[25] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 385
[26] PAPIU-ILARIAN 1865, 154.
[27] PAPIU-ILARIAN 1865, 154.
[28] GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 279.
[29] GOROVEI 1978b, 163.

morabila scrisoare de la 1541 când afirmau că sultanul "a îmbrăcat un turc în veşmântul nostru şi l-a pus domn în Ţara Moldovei. Şi noi, continuau boierii, ce i-au pus capăt zilelor, am fost mulţumiţi şi aşa: de aş fi pus domn pe un ţigan ori pe un arap, tot l-am fi primit, numai împăratul să nu se întoarcă şi să nu prade ţara până la capăt"[30].

Pentru a-l impune în mod legal pe Ştefan Lăcustă, acesta trebuia să fie ales conform obiceiurilor ţării de către Sfatul domnesc, adică de marea boierime. De aceea, "Fericitul Padişah, ocrotitorul lumii, acordând iertare întregii populaţii a Moldovei, a dat firman ca în timp de patru zile toţi boierii şi beizadelele şi marile feţi bisericeşti şi călugări, precum şi preoţii să vină la Curtea Ocrotitoare a lumii", care, adăugăm noi, pentru câteva zile s-a aflat la Suceava! În acel dramatic moment "vlădicii şi boierii ţărâi" se aflau la Badeuţi, unde, ţinând sfat, trebuiau să hotărască ce vor face mai departe[31].

Se ştie că sfatul boierilor s-a ţinut timp de patru zile, căci "în a patra zi boierii şi notabilii ghiaurilor din Moldova s-au adunat şi au cerut iertare de la Poarta împărăţiei"[32], aşa cum relatează Mustafa Ali. Grigore Ureche, pe de altă parte, nota că boierii "cu mare frică au mersu şi au căzut la picioarele împăratului, pe care i-au iertat împăratul şi cu dragoste i-au primitu, ca pre nişte robi ai săi"[33], nu uita să adauge în mod caustic cronicarul. În urma dezbaterilor s-a decis trimiterea lui Trifan Ciolpan[34] ca sol la sultan pentru a obţine "iertarea". Această misiune s-a încununat cu succes, Soliman primind toate condiţiile, inclusiv şi numirea lui Ştefan Lăcustă ca noul domn al ţării.

După ce a fost prezentat şi recunoscut de către boieri, Ştefan Lăcustă a fost investit conform ritualului oriental, fapt care îi rezerva un loc în ierarhia imperială. Conform informaţiilor cronicarului, el "a fost îmbrăcat cu blană (*bürk*) roşie şi împodobit cu bonetă de aur. Potrivit obiceiului generoşilor împăraţi tobele au bătut şi ţimbalele au sunat şi au avut loc cinstiri pline de măreţie"[35]. Ibrahim Pecevi adăuga: "el a fost aşezat ca bei, cu tobe (*tabl*), ţimbale (*nakkare*) şi cu steag (*alem*), în oraşul Suceava", trăgând şi concluzia: „în ziua aceia, vilaietul Moldovei a intrat sub stăpânirea ţărilor osmane"[36].

A doua zi, Soliman a dat poruncă ca jafurile să fie oprite[37] şi a dispus întoarcerea oştilor. Sultanul a fost petrecut de către domn şi întreg Sfatul până la Dunăre. De menţionat, că de data aceasta armata otomană s-a întors pe un alt drum, prin ţinuturile estice ale ţării, deoarece Prutul a fost trecut pe la Botoşani[38]. Probabil, trebuiau să fie inspectate teritoriile ce urmau a fi anexate Imperiului. Inscripţia de la cetatea Tighina, numită de acum încoace Bender, sugerează că Soliman a trecut şi pe acolo[39]. La Dunăre, după cum

30 IORGA 1932, 25.

31 URECHE 1958, 156.

32 CRONICI TURCEŞTI 1966, 354.

33 URECHE 1958, 159. Dacă nu chiar aşa au stat lucrurile la 1538, cel puţin aşa apăreau ele pentru un scriitor familiar cu realităţile secolului al XVII-lea.

34 Nu ştim prea multe despre acest boier şi de ce a fost trimis anume el în aceasta importantă misiune. Poate din cauza că restul boierilor importanţi rămâneau închişi la Roman? Pentru urmaşii acestuia **vezi** *DIR*, XVII/2, 98-90, nr. 106, din care înţelegem că Trifan Ciolpan şi fratele său Dumitru au trăit în timpul lui Petru Rareş, fiind stăpâni în Coliceani şi Iugani pe Iadici.

35 CRONICI TURCEŞTI 1966, 354.

36 CRONICI TURCEŞTI 1966, 481.

37 "De când a fost înfiinţat Islamul" nu s-a văzut o prădare mai mare, menţionează un cronicar turc, în "costul" prăzii, intrând, probabil, şi valorosul tezaur sucevean (CRONICI TURCEŞTI 1966, 255).

38 CRONICI TURCEŞTI 1966, 254-255.

39 GUBOGLU 1956, 112; CHIRTOAGĂ 1994, 112; CHIRTOAGĂ 1999, 50-52.

menționează Ureche, Soliman a restituit "tot pleanul și robii și birul a fost iertat"[40]. De altfel, nici nu avea de unde să se plătească acest bir, deoarece tezaurul țării a fost găsit la Suceava și confiscat de către sultan[41].

Pentru a da un temei juridic noilor raporturi dintre imperiu și Țara Moldovei, sultanul a eliberat un *berat*, adică un firman de investitură pentru domnul moldovean[42]. Se pare că acesta a fost primul în istoria țării[43].

Mai apoi a venit decizia de a stabili o nouă graniță dintre Imperiu și Țara Moldovei, prin care Soliman a încălcat, de fapt, principala prevedere a înțelegerii cu boierii – păstrarea integrității țării[44]. În concepția otomană, raptul teritorial a fost privit ca o încercare de a reglementa "hotarul" dintre Imperiu și Moldova pentru "a curma vechea gâlceavă"[45].

Astfel, sultanul a luat o parte din Moldova orientală, după ultimele estimări, aproximativ 2/3 din spațiul pruto-nistrean[46]. Din unele izvoare putem înțelege că teritoriul ocupat s-a întins până la nord de Soroca, unde au încercat să ridice câteva fortificații pe Nistru[47]. Pe parcursul următorilor ani circulau știri despre intenția factorilor de decizie otomani de a pune garnizoane turcești chiar la Orhei și Soroca, în frunte cu un sangeac[48]. De altfel, într-o cronică otomană se vorbea că Ștefan Lăcustă trebuia să domnească pe teritoriul de la apus de Prut[49]. Pentru a domina efectiv aceste teritorii, s-a decis construirea mai multor fortificații, printre care cea de Bender și „Fălcin", „Cein" ori „Colcein". În opinia lui I. Chirtoagă, sub ultima se înțelege cetatea de la Orheiul Vechi[50], ceea ce pare destul de verosimil.

Printre primele obiective ale lui Ștefan Lăcustă s-a numărat și prinderea fostului domn, pentru a-și asigura domnia. Nu este exclus că a fost și una din inițiativele boierești, care s-a inclus în această misiune cu un zel ieșit din comun. Astfel, primele încercări datează încă din luna septembrie, atunci când, după informațiile pe care le deținea Verancsics, boierii "trimiseră îndată într-ascuns oameni înarmați în urma lui (Rareș, n.ns) ca să țină toate căile ce duc la Hotin și să-l omoare"[51]. După cunoscutele peripeții[52] și evadarea sa în Transilvania, unde se adăpostește la Ciceu, în care își regăsește și familia[53], această sarcină a căzut în grija noului domn. Despre lupta de la graniță, în care

---

40 URECHE 1958, 156.

41 Tezaurul, care prin bogăția sa i-a mirat chiar pe otomani, a fost căutat și găsit de către marele imbrahor Husein-aga (CRONICI TURCEȘTI 1966, 354 și 481).

42 CRONICI TURCEȘTI 1966, 481.

43 GOROVEI 1978b, 164; ISTORIA ROMÂNIEI 2001, 443.

44 GEMIL 1978, 159-160.

45 CRONICI TURCEȘTI 1966, 354.

46 DENIZE 1997, 479-480.

47 Boierii i se plângeau lui Sigismund că s-a luat "Nistrul tot" (IORGA 1932, 25).

48 VERESS 1929, 17-19; HURMUZAKI, II/4, 223-225; IORGA 1913, 46; PÂSLARIUC 1999, 240.

49 CRONICI TURCEȘTI 1966, 255: „Pentru ținutul așezat la apus de râul <Prut> să se numească un voievod cu numele de Cetne, un vlăstar al răposatului Ștefan".

50 CHIRTOAGĂ 1999, 50.

51 PAPIU-ILARIAN 1865, 167.

52 Descrise foarte plastic de însuși domnul într-un act de danie pentru mănăstirea Bistrița, (*MEF*, I, p. 50-52, nr. 20; **vezi** și la Verancsics, în PAPIU-ILARIAN 1865, 166-167).

53 REZACHEVICI 1978a, 182-183.

Rareş şi-ar fi pierdut calul, câţiva oameni, inclusiv şi un fiu[54], ne relatează Verancsics[55]. Dar şi după evadare, Lăcustă nu şi-a putut găsi liniştea, mai ales că evenimentele ulterioare au arătat că îngrijorarea sa a fost perfect justificată. S-a păstrat scrisoarea semnată de domn către episcopul de Vad Anastasie din data de 11 octombrie[56]. Episcopul, aflat în relaţii strânse cu portarul de Suceava Mihu, era rugat să ia legătura cu Simion Draxin pârcălabul Ciceiului, cetate în care se afla Rareş[57]. Acesta aderă la complot, încercând să-l elimine fizic pe fostul său suzeran[58], dar planurile sale au fost dejucate, Rareş fiind nevoit să cedeze cetatea voievodului Transilvaniei Emeric Balassa şi episcopului Martinuzzi, care o asediau la acel moment din porunca lui Zápolya[59], ca singura soluţie pentru a-şi salva viaţa.

Înţelegând că nu poate să-l captureze pe Rareş, mânia lui "Sandrinus" s-a îndreptat spre fratele acestuia Toader, pârcălabul de Hotin. Cu toate că acesta se refugiase la Camenița, împreună cu familia şi averile sale[60], a fost cerut de autorităţile moldovene prin Avram Banilovschi la 28 octombrie 1538[61]. Totuşi, la insistenţa sultanului[62] a fost predat de către autorităţile polone pentru a fi dus în lanţuri la Constantinopol[63]. Însă pe drum spre Constantinopol acesta a fost prins de oamenii lui Lăcustă, însemnat la nas („naribus praecisis"), iar apoi omorât[64], fapt care a stârnit o reacţie dură din partea sultanului, care nu tolera ignorarea poruncilor sale[65]. Regele polon îi acuza pentru răpirea şi asasinarea fostului domn pe Mihul şi Trotuşan[66]. Evenimentul a fost larg discutat după revenirea în scaun a lui Rareş, care le-a imputat polonilor acest pas[67]. Evident, toate scuzele şi explicaţiile venite din partea jagellonilor nu au putut să-l înduplece pe domn.

---

[54] Se pare că ştirile ajunse la noi referitoare la moartea unuia din fiii lui Rareş, în cursul evenimentelor de la 1538, au fost puternic deformate. Despre un fiu al lui Rareş, omorât din porunca lui Soliman, se vorbea în legătură cu pretenţiile la tron a lui Wolfgang, fiul lui Constantin Rareş, fugit din ţară după asasinarea fratelui său, Ştefan (PAPIU-ILARIAN 1865, 23 şi 52). Pe de altă parte, în cronicile lui Nasuh Matrakci şi Rustem paşa se face confuzia dintre moartea unui fiu al lui Rareş cu cea a lui Teodor, fratele voievodului (CRONICI TURCEŞTI 1966, 231 şi 255).

[55] PAPIU-ILARIAN 1865, 166; REZACHEVICI 1978a, 184-185.

[56] TOCILESCU 1931, 521-522.

[57] GOROVEI 1978b, 165. După ce complotul a eşuat evlaviosul episcop, încerca să-şi spele păcatele printr-o danie de 100 de zloţi, pentru ca o dată pe an, de Rusalii, să i se facă pomenire la Putna (*DIR*, XVI/1, 392, nr. 355). Oare locul a fost ales din întâmplare?

[58] URECHE 1958, 157.

[59] HURMUZAKI, XV/1, 381.

[60] HURMUZAKI, S. II/1, 112.

[61] Informaţia lui Górski (SIMIONESCU 1972, 235).

[62] Încă de la 1 octombrie sultanul cerea extrădarea lui Toader (SIMIONESCU 1972, 235; datarea după GOROVEI 1978b, 170, n. 74).

[63] GOROVEI 1978b, 170; GOROVEI 1975, 198; GOROVEI 1982, 161.

[64] SIMIONESCU 1972, 325. La Verancsics exista descrierea unui episod asemănător, doar că acolo, însuşi Petru l-ar fi ademenit în ţară pe un frate de-al său, ce se adăpostea la turci, iar după ce acesta a „prins nada" şi s-a întors, la mutilat la nas („naso prius mutilari"), apoi în faţa tuturor curtenilor săi a poruncit să-l execute (PAPIU-ILARIAN 1865, 151).

[65] IORGA 1899, 346-347, GOROVEI 1978b, 170.

[66] IORGA 1899, 348; **vezi** şi GOROVEI 1975, 198, n. 136. REZACHEVICI 1978a, 183, are o uşoară îndoială în privinţa veridicităţii acestei informaţii. Într-adevăr, ambii dregători la acea vreme îşi primiră deja răsplata, Sigismund încercând astfel să „claseze" cazul.

[67] Culmea, dar reproşurile de la 1542 au fost transmise regelui polon de ... acelaşi Avram Banilovschi, care cu patru ani înainte îl cerea pe Toader pentru a fi extrădat şi omorât (HURMUZAKI, II/1, 158).

După consumarea acestor evenimente, noul domn a încercat să şi-i apropie pe o parte din boierii refugiaţi. În această ordine de idei, menţionăm scrisoarea lui Ştefan Lăcustă către Nicoară Hâră, cel care i-a dezavuat domnului adevăratele proporţii ale defecţiunii boiereşti[68]. Domnul îi promite iertarea "pentru greşeala ce ne-ai greşit… pe sufletul nostru şi pe credinţa domniei mele şi pe credinţa şi pe sufletul tuturor boierilor mari şi mici"[69], dar "tratamentul" administrat lui Toader, fratele lui Rareş, precum şi fidelitatea pe care i-a arătat-o vechiului domn l-a făcut să decline această invitaţie. Nu a greşit, deoarece Rareş i-a răsplătit loialitatea prin numirea la un post de răspundere în cea de-a doua domnie[70].

Comparaţia dintre componenţa Sfatului domnesc din ultimul an de domnie al lui Rareş[71] cu cel al lui Ştefan Lăcustă la prima vedere pare surprinzătoare[72]. Nouă din cei 16 membri şi-au păstrat locul în organismul reprezentativ al ţării, ceea ce a permis cercetătorilor să vorbească despre o continuitate în politica internă a ţării[73]. Din cei dispăruţi, îl menţionăm înainte de toate pe marele logofăt Toader Bubuiog, care nu s-a alăturat noului domn. A rămas însă în ţară. S-a păstrat chiar un document interesant, a cărui datare a generat polemici vii în istoriografie. Este vorba despre un act original emis de cancelaria lui Ştefan vodă Lăcustă, care este datat cu 30 noiembrie 1540. Din el aflăm că pan Toader logofăt „a venit" înaintea domnului şi a dăruit mănăstirii Humor pentru pomană satele Corceştii pe Cozancea şi Feredeianii şi Brăneştii pe Sitna[74]. Data emiterii documentului nu corespundea cu cea a morţii lui Toader, fapt care necesita explicaţii. Astfel, I. C. Miclescu-Prăjescu considera mai oportună ideea unei datări greşite, conform căreia actul ar fi fost emis la 30 noiembrie 1538, atunci când pârcălabul era încă în viaţă[75]. La rândul său, C. Cihodaru considera că data este corectă, fiind vorba despre o greşeală a pisarului, care a copiat mecanic din actul dat de Ştefan Lăcustă lui Bubuiog înaintea morţii[76]. Acest punct de vedere este cel mai împărtăşit în istoriografia actuală[77]. Totuşi, de ce actul a fost întărit abia la aproape doi ani de la moartea donatorului? Dacă citim atent documentul, înţelegem că nu a fost nici o întâmplare şi nici o greşeală de redactare, aşa cum a presupus M. Costăchescu[78]. Satele pe care le-a dăruit Toader Bubuiog se aflau pe partea stângă a Prutului, teritoriu ocupat la acea vreme de către otomani. Iar către 30 noiembrie 1540 teritoriile menţionate au fost deja eliberate de către boierii răzvrătiţi, aşa cum ne arată izvoarele[79]! Oricum, faptul că noul domn a consimţit să-i

---

68 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 99; URECHE 1958, 153.

69 TOCILESCU 1931, 522.

70 Nicoară Hâră, în funcţie de pârcălab de Hotin, a decedat în 1545 şi a fost îngropat cu onoruri la Probota de către recunoscătorul său stăpân (IORGA 1905, 59; GOROVEI 1978b, 165-166).

71 *DIR*, XVI/1, 390-391, nr. 352, documentul din 30 aprilie 1537

72 *DIR*, XVI/1, 393, nr. 356, documentul din 7 martie 1540.

73 GOROVEI 1978b, 163.

74 *DIR*, XVI/1, 401-402, nr. 364.

75 MICLESCU-PRĂJESCU 1996, 299.

76 CIHODARU 1986, 871.

77 SZÉKELY 1995, 95.

78 COSTĂCHESCU 1943, 65-66: „arătările documentului de la Ştefan Lăcustă voievod ... trebuiesc înţelese că dania aceasta de sub Ştefan Lăcustă se făcuse către sfârşitul anului 1538 înainte de moartea logofătului Toader, şi a fost numai confirmată în uric (s. ns.), în 1540, noiembrie 30".

79 **VEZI** raportul lui Wilamowski la CORFUS 1979, 31-34.

întărească donația „credinciosului și cinstitului nostru boier, pan Toader logofăt" arată că nu avea să-i impute nimic. Nu este exclus că, înțelegând că lupta nu mai are nici un rost, să se fi retras din viața politică[80]. A murit peste câteva luni, la 1 ianuarie 1539, fiind înmormântat la ctitoria sa de la Humor[81].

Colun comisul[82], Albotă postelnicul și Danciul Huru[83] au dispărut și ei în vâltoarea acelor evenimente. Știm mai multe despre vistiernicul Mateiaș, care și-a trimis familia în Transilvania[84], dar a rămas ca și Bubuiog în țară, retrăgându-se la moșia sa de la Horodniceni, unde și-a terminat biserica[85]. Cu toate că a fost înrudit cu Găneștii[86], nu s-a alăturat acestora, rămânând fidel lui Petru Rareș[87].

Pentru a le suplini locurile, Ștefan Lăcustă, nu fără insistența sfetnicilor săi, procedează la readucerea unor boieri cu experiență, printre care îl vom menționa înainte de toate pe Nicoară Grozav, eroul de la Feldioara, marginalizat de Rareș, căruia i s-a dat pârcălăbia Neamțului. Ungurul a fost răsplătit pentru temerara-i solie în tabăra sultanului, cu funcția de pârcălab de Neamț[88]. Un nume mai puțin cunoscut este Manea, colegul lui Ungur la aceeași cetate. Cariera acestora a fost tot atât de scurtă, cât și a celui care i-a promovat[89]. Andreica Șeptilici l-a înlocuit pe fratele fostului domn la Hotin, Crasnăș devine vistier, iar Sturzea postelnic, Șteful ceașnic, Lohan stolnic. Din boierii menționați mai sus îi amintim pe Șeptilicești și Sturzești, care încep ascensiunea în viața politică a țării. Iar Crăsnaș vistierul, descendent din marea boierime a secolului al XV-lea, a fost înrudit cu Arburești[90].

Înțelegând necesitatea sprijinului marii boierimi, Ștefan Lăcustă încearcă să o „lege" de sine prin danii[91]. Probabil, acestea au fost mai multe, dar nici numărul total al actelor de la acest domn nu a fost prea mare.

Totuși, boierii nu s-au mulțumit cu jumătățile de măsură. Scopul lor suprem era cu totul altul. Clasa politică a țării de la bun început și-a manifestat dezacordul față de dezmembrarea, așa cum o spuneau chiar ei, a "celei mai frumoase părți ale Moldovei"[92].

---

80 Conform informațiilor lui Verancsics, boierii l-ar fi rugat pe Rareș „să-i ierte dacă i-au greșit cu ceva și să le dea voie să plece, iar ei își vor păzi viața, copiii, casa și averea ce o au", la care ar fi subscris și logofătul (PAPIU-ILARIAN 1865, 163; SZÉKELY 1995, 93, consideră că „Toader și-a încheiat cariera în momentul în care Petru voievod și-a încheiat domnia").

81 BALȘ 1928, 331-332.

82 De altfel, acesta nu mai figura în lista martorilor din ultimul Sfat domnesc din 1537, aprilie 30 (*DIR*, XVI/1, 390-391, nr. 352), dar a fost prezent constant până la 7 martie 1537 (*DIR,* XVI/1, 389, nr. 351).

83 Acesta reapare, totuși, la revenirea lui Rareș în funcția de pârcălab de Neamț (*DIR*, XVI/1, 410, nr. 377).

84 TOCILESCU 1931, 522-523.

85 GOROVEI 1971, 153.

86 A fost căsătorit cu Nastasia, fiica lui Cozma Șarpe (MICLESCU-PRĂJESCU 1996, 267-310; GOROVEI 1971, 154).

87 Despre viața și activitatea acestuia, **vezi** SZÉKELY 1996.

88 GOROVEI 1971, 143 îl bănuia înrudit cu Găneștii.

89 După asasinarea lui Lăcustă, pârcălab la Neamț a fost Daniel (HURMUZAKI, S. II/1, 148; REZACHEVICI 1992a, 816).

90 COSTĂCHESCU 1940, 61; *DIR*, XVII/2, 35-36; GOROVEI 1971, 149.

91 *DIR*, XVI/1, 394, 357, danie lui Ocea și Fătul și Udrea și Dan și Tuluc și Ion și One pentru slujbă credincioasă o selișteș; *DIR*, XVI/1, 395, nr. 358 pan Crăciun primește satul Conțeștii din ținutul Sucevii „din satele noastre, un sat ce a fost acest sat domnesc";

92 IORGA 1899, 190-191.

Ceea ce trebuie să fie menționat și abia ultimele cercetări le-au scos în vileag, a fost faptul că Moldova într-adevăr a pierdut un teritoriu considerabil. Hotarul dintre sangeacatul Cetății Albe, creat acum, în toamna anului 1538 atingea la nord linia Botoșani-Soroca[93]. Reacția boierilor era firească, chiar dacă își dădeau seama de pericolele ce s-ar putea isca de aici. Dar, pe lângă factorul politic, prevala în această problemă și cel economic. Teritoriul dintre Prut și Nistru reprezenta în secolul al XVI-lea încă un domeniu de colonizare apreciabil, ceea ce nu s-ar putea spune despre zonele de la vest de Prut, unde redistribuirea funciară în linii mari s-a produs. Pământurile pentru păşunat, dar și pentru agricultură din partea estică a țării ofereau încă posibilități economice enorme. De fapt, se punea problema pierderii a cel puțin patru ținuturi: Soroca, Tighina, Orhei și Tigheci[94]. De aici, credem, vine și reacția atât de hotărâtă a boierimii.

Suspiciunile în privința orientării politice a noului domn au apărut în curând după instalarea sa la domnie. Se credea că principalii săi sfetnici erau niște turci, domnul fiind doar o simplă marionetă[95], mai mult chiar, se considera că adevăratul stăpân al țării este Mehmed bei[96]; din alte surse reieșea că ar fi dorit să reconvertească populația țării la islam[97]. Chiar dacă aceste informații ar părea exagerate, ele reflectă o stare de incertitudine ce domnea atunci în Moldova sau, mai corect zis, în ceea ce a rămas din ea. Cu toate acestea, marea boierime de la început va sprijini noua domnie. Acest sprijin s-a manifestat atât în materie de politică externă[98], cât și pe plan militar, atunci când Ștefan Lăcustă a înfruntat atacurile unor pretendenți[99]. Efortul său de a se apropia de puterile creștine a fost făcut, se pare, la insistența marii boierimi. Înțelegând că decizia Porții de a ocupa teritoriile din estul țării este definitivă[100], s-a hotărât să se treacă la acțiuni energice. Este cunoscut faptul că la sfârșitul toamnei anului 1540 principalii sfetnici, ca recompensă pentru sprijinul dat contra pretendenților, i-au cerut permisiunea lui Ștefan Lăcustă de a ataca cetățile din sud-est. Domnul solicită însă o amânare pe doi ani, considerând, nu fără dreptate, conjunctura externă și internă nefavorabilă[101]. Zvonurile cum că Petru Rareș ar fi intrat din nou în grația sultanului și că degrabă va redeveni domn[102], i-au făcut pe boieri să se grăbească. Deja pentru luna noiembrie avem știri că românii

---

93 REZACHEVICI 1990, 441-442, REZACHEVICI 1992a, 806-807; POP 1985-1986, 89-92; DENIZE 1997, 481-482; CHIRTOAGĂ 1999, 50-55.

94 BURAC 2002, 208-210.

95 **Vezi** relația lui Fabio Mignanelli din 19 martie 1539: "Come altré si é scritto il Moldauo nuouo sta in stato pro forma, et il Turco ueramente e patrone, hora ho intenso particolarmente che ha aggionto alcuni Ministri Turchi che lo gouernano del tutto, con el consiglio de quali a messi passati sono stati decapitati di principali di Moldavia" (HURMUZAKI, II/4, 190).

96 A fost un renegat sârb, deoarece într-un raport este numit Mihalbegovici (HURMUZAKI, II/1, 200).

97 VERESS 1929, 18, documentul din 1 ianuarie1539.

98 Pentru domnia lui Ștefan Lăcustă, **vezi** GOROVEI 1978b, 162-174. Autorul vorbește chiar despre "o continuitate în politica internă a țării"; POP 1985-1986, 89-92.

99 IORGA 1913, 47; despre un pretendent Alexandru scrie însuși domnul la 25 octombrie (1539?) (TOCILESCU 1931, 523, nr. 506).

100 Se știe că polonezii au stăruit pe lângă sultan ca românii să aibă posibilitatea de a răscumpăra teritoriile ocupate, însă fără succes (HURMUZAKI, II/4, 201).

101 HURMUZAKI, II/4, 46-49, raportul lui Nicolae Sienyawski din 30 octombrie 1541.

102 Raportul lui Verancsics din iulie 1540 (HURMUZAKI, II/4, 223-225).

au măcelărit o tabără turcească[103]. Probabil, domnul nu a fost de acord cu aceasta, de aceea s-a ajuns la un conflict de interese deschis[104]. Ştefan Lăcustă a început să fie acuzat de colaboraţionism şi considerat drept principalul responsabil de raptul teritorial[105]; domnul, în schimb, ameninţa că-i va înlocui pe boierii nesupuşi cu diverşi boiernaşi ("ex aggrarico ordine alios dignitarios subministraturus")[106].

Primii care au acţionat în mod decis au fost boierii. Atunci când în Moldova a ajuns ştirea că Rareş şi-a redobândit domnia, iar Ştefan Lăcustă fusese mazilit[107], Găneştii şi Arbureştii nu au mai putut aştepta. Graba a fost amplificată şi de zvonul că Rareş ar fi vândut ţara până la Hotin, probabil o ştire coruptă din faptul că s-a plătit o sumă uriaşă pentru redobândirea domniei, dar şi pentru răscumpărarea teritoriilor ocupate[108]! Soluţia aleasă a fost cea a înlăturării fizice a domnului deja mazilit şi alegerea unui domn propriu, cu scopul de a pune puterea suzerană „în faţa faptului împlinit", încercând astfel să obţină recunoaşterea acestuia.

Complotul împotriva domnului a fost săvârşit către sfârşitul lui decembrie 1540, cel mai probabil în jurul datei de 20 decembrie[109], în urma căruia acesta a fost asasinat. Un act inedit în istoria ţării, pregătit cu mare minuţiozitate[110], asupra gravităţii căruia s-au pronunţat practic toţi cronicarii[111]. Sângele domnului de pe locul asasinatului nu a fost spălat, probabil, pentru a servi ca învăţătură pentru generaţiile următoare, fiind vizibil încă cel puţin un secol şi jumătate[112]. Conştienţi de urmările acestei "spurcate fapte" (Axinte Uricariu) au fost şi principalii responsabili ai complotului[113]. Considerăm că în economia deciziei radicale a regicidului de către supuşi – se pare prima în istoria ţării – un rol important l-a jucat faptul că Ştefan Lăcustă a fost numit de sultan şi nu de clasa

---

103 URSU I. 1923, 64. Autorul, se pare, consideră greşit că ar fi vorba de cetatea Tighina. Cu toate că în documentul citat este vorba nu de "arcem", ci de "castra": "Grata mihi item fuerunt nova per dominationem vestram… ratione castra in Moldavia demoliti ac Turcarum in eo trucidatorum ad prescripta". GOROVEI 1978b, 173 este de părerea că ar fi vorba despre garnizoana lăsată de Soliman la Suceava şi că atacul a fost poruncit de către Ştefan Lăcustă.

104 Bazându-se pe relatarea lui Wilamowski, care afirma că acest atac a avut loc „cu voia voievodului şi a întregii ţări" (CORFUS 1979, 33), o parte din istorici au considerat că acţiunile antiotomane au fost iniţiate de către Ştefan Lăcustă însuşi (GOROVEI 1978b, 173-174; POP 1985-1986, 92-93; ISTORIA MILITARĂ 1986, 422-423). Noi însă împărtăşim opinia lui Constantin Rezachevici, care nu vedea de ce în acest caz ar fi fost necesară înlăturarea lui Ştefan Lăcustă (REZACHEVICI 1992a, 807; REZACHEVICI 2001, 573).

105 În cunoscuta scrisoarea a boierilor moldoveni către regele Poloniei Sigismund aceştia îl acuzau pe fostul domn că "…a început a da ţara Împăratului; voia să-i dea tot ţărmul de la Dunăre până la munte, precum şi Nistrul tot." (IORGA 1932, 26).

106 IORGA 1913, 48.

107 CORFUS 1979, 33-34.

108 REZACHEVICI 1992a, 823, *anexa I*.

109 URECHE 1958, 159; MINEA 1934-1936, 350-351; GOROVEI 1971; GOROVEI 1978b, 174, REZACHEVICI 1992a, 807; REZACHEVICI 2001, 573.

110 Încă pe la sfârşitul lui noiembrie 1540, emisarul conjuraţilor, Petru Vartic, se afla la Cracovia, unde şi-a propus să obţină adeziunea oficialilor poloni, iar Toma logofătul încerca să se justifice *ante festum* în faţa lui Sigismund (CORFUS 1979, 31-34; HURMUZAKI, S. II/1, 139-141, REZACHEVICI 1990, 439; REZACHEVICI 1992a, REZACHEVICI 2001, 573).

111 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 101; URECHE 1958, 149-150; URICARIU 1993, 166.

112 COSTIN N. 1942, 417-418: „cât şi astăzi să cunoaşte singele pe zidul părereţilor casăi aceiia în cetatea Sucevii, pistrelat den Ştefan Vodă".

113 IORGA 1932, 26.

politică a țării. De aceea boierii credeau sincer că au stârpit mai degrabă un funcționar otoman „în veşminte turceşti", decât pe un uns al lui Dumnezeu[114].

În locul lui "Sandrinus" ei îl pun ca domn pe Alexandru Cornea, asupra originilor căruia nu există un punct de vedere unic. Boierii îl considerau drept un fiu al lui Bogdan cel Orb: "y my wszyscy jego znali, ze iest syn prawy hospodarski, syn Bohdana woiewody, a wnuk starego Stefana woiewody"[115]. Aceeaşi origine o găsim într-un raport polon din 1541: "Alexander, filius olim Bohdani Voyvode"[116]. Aici probabil s-a dat crezare versiunii boiereşti menționate mai sus. Totuşi, în ultima vreme această opinie se crede definitivă după găsirea mărturiei exprese a lui Cornea, care scria că a fost fiul lui Bogdan vodă[117]. Conform altei opinii, efemerul domn ar fi fost un fiu al lui Ilie, nepotul lui Petru Aron, cel decapitat la Czow în 1501[118]. Nu putem fi de acord cu punctul de vedere conform căruia acest Alexandru a fost pretendentul de la 1523. În acest caz el într-adevăr trebuia să aibă peste 50 de ani[119], dar în epocă se ştia că urmaşul lui Ştefan Lăcustă a fost foarte tânăr[120]. Se ştia, de asemenea, că a fost un subaltern al portarului de Suceava Mihu[121]. Lipsa de experienţă politică şi chiar de personalitate[122] le convenea boierilor, care l-au folosit drept o unealtă docilă într-un joc periculos. După părerea majorităţii istoricilor, alegerea lui Cornea a fost făcută cu scopul recăpătării teritoriilor pierdute[123]. Imediat au început atacurile asupra cetăților din sud-estul Moldovei, soldate cu numeroase pierderi din partea turcilor[124]. Încercarea boierilor de a semna un nou tratat cu Ferdinand[125], precum şi de a obține bunăvoința sultanului nu s-au încununat cu nici un succes[126]. Aceste evenimente au grăbit formalitățile de numire a lui Petru Rareş în scaunul țării[127]. Ştiind că fostul domn este aşteptat de țară[128] şi că este capabil să țină

[114] „Dumnezeu ne este martor că nu s-a putut altfel", se îndreptățeau ei (IORGA 1932, 25).
[115] HURMUZAKI, II/1, 140.
[116] IORGA 1913, 50.
[117] REZACHEVICI 1992a, 809-811.
[118] GOROVEI 1982, 180-182; GOROVEI 1991, 96.
[119] GOROVEI 1991, 96.
[120] Relația lui Giovio, în AIR 1865a, 41: "adolescentem moldavum nomine Alexem regiae stirpis"; un raport polon din 1541 menționează acelaşi lucru: "Alexander vero juvenis Palatinus Valachiae" (HURMUZAKI, II/4, 278).
[121] HURMUZAKI, II/4, 278; **vezi** şi URECHE 1958, 150. Informația conform căreia acest Alexandru a fost chiar un fel de paj al portarului de Suceava (Ureche), nu trebuie privită *ad litteram* ci, mai degrabă, ca o dovadă a totalei obedienţe faţă de marea boierime. Constantin Rezachevici consideră, totuşi, că Alexe (Alexandru) Cornea a fost luat ca subaltern de către portarul Mihu, după ce a aflat că acesta este un vlăstar domnesc (REZACHEVICI 1992a, 813; REZACHEVICI 2001, 577).
[122] HURMUZAKI, II/4, 279: "… Alexandrum, quia ignavus erat et plebem a potentioribus non tuebatur"; AIR 1865a, 41.
[123] XENOPOL 1986, 456; IORGA 1996, 288; GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 279; era chiar considerat drept: "cel mai înfocat naționalist român", **vezi** CĂRĂBIŞ 1946, *apud,* GOROVEI 1991, 96; REZACHEVICI 1992a, 814-815.
[124] În mai multe izvoare din epocă întâlnim menționate aceste atacuri (HURMUZAKI, II/4, 274-275; 276-278; HURMUZAKI, S. II/1, 125-128; VERESS 1929, 23-25; CORFUS 1979, 38-39, nr. 30; CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 174).
[125] VERESS 1929, 21-22.
[126] AIR 1865a, 41.
[127] Însuşi sultanul mărturisea că numirea lui Rareş a fost grăbită de ştirea morții lui Ştefan Lăcustă (CORFUS 1979, 35-36).
[128] HURMUZAKI, II/4, 279-280.

în frâu o nobilime ce se arăta infidelă față de Poartă, sultanul i-a dat sarcina să restabilească ordinea și să-i pedepsească pe cei vinovați de moartea lui Ștefan Lăcustă. În sprijinul acestei idei vine și trimiterea unui contingent de ieniceri, considerabil mai mic decât oastea Țării Moldovei, trimis cu Rareș[129]. Cu toate că Alexandru Cornea preconiza o rezistență armată[130], marea boierime a înțeles că o confruntare cu Rareș nu ar fi avut sorți de izbândă. De aceea majoritatea boierilor au decis din nou să se aplece în fața celui mai puternic, sacrificați fiind Gavriil Trotușan logofătul și Mihul hatmanul, considerați principalii răufăcători; aceștia au fost neutralizați și închiși la Roman[131]. Restul au mers în întimpinarea lui Rareș la Brăila, unde au obținut iertarea[132]. Faptul că intransigentul domn i-a iertat pe majoritatea dintre boieri, păstrându-i chiar și în dregătorii, sugerează ideea unei înțelegeri prealabile dintre majoritatea boierilor cu Rareș. Se știe că înainte de trecerea în masă a boierilor de partea noului domn, la Brăila a venit mitropolitul țării Teofan, care a obținut de la Rareș „jurământul" de a-i ierta pe toți, ca o condiție a recunoașterii din partea lor[133].

Înainte de lupta care trebuia să aibă loc în preajma Galaților pe 9 februarie 1541[134], toată cavaleria a trecut de partea noului domn; de aceea bătălia nu a mai avut loc[135]. După ce a fost adus în fața lui Rareș, bărbăția ce l-a caracterizat pe Alexandru în timpul scurtei sale domnii, în fața morții l-a părăsit. El l-a rugat pe unchiul său să-i înlocuiască pedeapsa capitală prin "crestarea" la nas și trimiterea la mănăstire pe motiv că a cedat rugăminților lui Mihu de a prelua domnia. Cu toate acestea, cererea i-a fost respinsă și efemerul domn a fost decapitat[136]. Petru vodă a avut probabil mai multe motive să treacă peste cererea expresă a sultanului de a-l aduce pe Cornea la Constantinopol[137]. Pe de o parte era furia explicabilă față de cel pe care l-a considerat "lotru", mai ales că i s-a opus și rezistența armată, chiar dacă nu s-a ajuns la o confruntare deschisă, iar pe de altă parte domnul înțelegea bine că prezența unui pretendent la Poartă i-ar fi oferit sultanului un prilej de manipulare.

În noul Sfat domnesc vor fi cooptați chiar și unii artizani ai complotului contra lui Ștefan Lăcustă, cazul lui Petru Vartic fiind cel mai relevant[138]. Cu toate acestea, nu era în caracterul domnului să-i ierte pe cei care i-au pus viața în pericol și care l-au lipsit

---

129 Chiar Petru Rareș îl evoluează la 3.000 de spahii și ieniceri (HURMUZAKI, XV/1, 396-397; **vezi** și IORGA 1932, 196).

130 HURMUZAKI, II/4, 275; URECHE 1958, 150. Armata strânsă de Alexandru vodă ar fi atins cifra de 15000-20000 oșteni (VERESS 1929, 23; HURMUZAKI, S. II/1, 3).

131 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 87.

132 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 102.

133 HURMUZAKI, S. II/1, 3; REZACHEVICI 1978b, 208.

134 Trecerea boierilor de partea lui Rareș a făcut ca bătălia să nu mai aibă loc, așa cum a observat REZACHEVICI 2001, 583.

135 HURMUZAKI, S. II/1, 3.

136 „Alexandru care fusese ales voievod a rugat să fie însemnat la nas, dat să intre pe viață într-o mănăstire printre călugări („prosszil aby mu byl noss ursznacz dal a zivo pusczycz w manastyr"), luând pe Domnul Dumnezeu rugător și martor că „eu însumi nu am vrut să fiu domn, ci singur Mihu m-a îndemnat cu tărie la aceasta". Petru voievod a spus către el: „Să fie asta pe sufletul aceluia care te-a îndemnat la aceasta" și l-a dat în seama călăului" (IORGA 1899, 348-349; traducerea după REZACHEVICI 1992a, 820).

137 **Vezi** informația lui Macarie confirm căreia Rareș a trecut la represalii, cu toate că Soliman a poruncit să-i aducă pe conducătorii rebeliunii la Constantinopol (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 102).

138 *DIR*, XVI/1, 410, nr. 377.

de un frate şi, probabil, un fiu[139]. O dată cu Alexandru Cornea a fost executat şi unicul boier ce „să ţinea de dânsul" şi care nu l-a trădat, preferând moartea dezonoarei – Pătraşcu Tăutul comisul[140]. Acesta a fost fiul marelui logofăt Ioan Tăutu[141]. Totuşi, restul boierilor, care, cu atâta bravadă declarau că vor plăti cu „capetele" şi „sângele" lor pentru asasinarea lui Ştefan Lăcustă[142], s-au răzgândit şi s-au închinat celui mai puternic. De acum înainte oportunismul, cel puţin cel politic, va deveni o virtute. Iertarea au primit-o majoritatea boierilor, inclusiv şi vornicul Hurul, căruia i s-a făcut chiar ospăţ la Bârlad[143]. Nu este exclus că astfel să fi fost răsplătită convingerea boierilor de a trece de partea lui Rareş. Ceilalţi au fost executaţi după revenirea domnului la Suceava, în ziua de 11 martie, când domnul, în urma unei anchete (efectuată mai mult pentru reprezentantul sultanului, Husein paşa) i-a găsit vinovaţi pe Mihul portarul de Suceava, Trotuşanu logofătul, Crăsnaş vistiernicul şi Cozma, logofătul al doilea[144]. Pentru a arăta că misiunea a fost îndeplinită, domnul trimite capetele rebelilor în capitala imperiului[145]. Astfel, autoritatea centrală şi-a recăpătat vechile poziţii, pierdute temporar în anii ce au urmat invaziei tătaro-otomane.

În concluzie, evenimentele din anii 1538-1541 au avut loc pe fundalul unei acerbe competiţii pentru putere între domnie şi marea boierime care, în mare parte, a fost rezultanta agravării situaţiei politice din zonă. Spre deosebire de epocile anterioare, trebuia să se ţină cont de cel de al treilea factor – Imperiul Otoman, ambele părţi întrecându-se să-i obţină sprijinul[146]. De acum înainte doar acesta va garanta succesul. Se pare că marea boierime nu s-a aşteptat la declanşarea unei expediţii de proporţii în Moldova, dorindu-şi doar înlocuirea lui Petru Rareş cu ajutor otoman. Atunci însă când a fost pusă în pericol însăşi existenţa statului, ea a acceptat toate condiţiile impuse de sultan, în afară de anexarea la Imperiu a teritoriilor din sud. Violenţa cu care clasa politică a hotărât să se opună acestei decizii, nu prin vorbe, ci prin fapte, cu toate riscurile ce implicau un asemenea gest, denotă nu doar un curaj politic, ci şi o mentalitate deosebită. Pentru atingerea acestui obiectiv s-a mers chiar la un fapt inedit în istoria ţării – asasinarea domnului şi ridicarea unui domn cu origini destul de obscure, dar total obedient marii boierimi. Conjunctura politică externă şi internă nu a făcut posibilă, însă, la acel moment, implementarea modelului nobiliar de organizare a statului[147]. Petru Rareş, la rândul său, nu a ezitat să apeleze la vechiul său adversar, după ce a înţeles că o altă soluţie de a recăpăta domnia nu există. Totodată, prin impunerea fiului lui Ştefan cel Mare, un principe autoritar, respectat de mase[148], sultanul a reuşit să atingă două obiective: pedepsirea revoltei boiereşti şi recunoaşterea, fie şi parţială, a anexărilor teritoriale din sud-estul Moldovei, preţ pe care domnul trebuia să-l plătească.

---

139 **Vezi** informaţia lui Macarie care scria că Rareş a trecut la represalii, cu toate că Soliman a poruncit să-i aducă pe conducătorii rebeliunii la Constantinopol: CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 102

140 URECHE 1958, 162-163.

141 A fost şi ginerele lui Mihul (GOROVEI 1971, 153).

142 IORGA 1932, 27.

143 URECHE 1958, 162.

144 URECHE 1958, 162-163.

145 HURMUZAKI, II/4, 279; REZACHEVICI 1992a, 821.

146 ŢIGHILIU 1998, 159-160.

147 BRĂTIANU 1995, 124-138.

148 HURMUZAKI, II/4, 279, despre primirea fastuoasă a lui Rareş de către popor la Suceava.

IV.2. MAREA BOIERIME ÎN A DOUA DOMNIE A LUI PETRU RAREŞ (1541-1546)

A doua domnie a lui Rareș la nivelul obiectivelor s-a deosebit mult de prima. Exilul său forțat și experiențele extreme prin care a trecut l-au transformat foarte mult. A devenit mult mai pragmatic și mai calculat. Dacă în prima sa domnie avea să aibă aceste calități, putea evita multe din greșelile „forțate" și „neforțate". Folosindu-se de o conjunctură favorabilă de împrejurări, a reușit să obțină bunăvoința sultanului. Aceste împrejurări erau nu numai cele de ordin politic, ci și financiar. Rareș, pentru prima dată în istoria țării, cumpără scaunul de la otomani. Bineînțeles că știa despre slăbiciunea acestora pentru bani, slăbiciune utilizată deja de clasa politică a țării, de aceea nu a ezitat să-și propună serviciile sultanului. Cuantumul plăților făcute de Rareș a depășit uriașa sumă de 150.000 galbeni[149]. Însă acest lucru îl deranja mai puțin, cel mai important obiectiv în primii ani ai acestei domnii a fost restituirea teritoriilor[150]. Încă înainte de revenirea sa în Moldova, el obținuse în principiu acest lucru, deoarece declara că sultanul i-a dat „înapoi Moldova, țara noastră, întocmai cum am avut-o și înainte"[151]. Pentru aceasta însă el trebuia să achite tributul[152] și să repare cu 10000 de zloți cetatea Tighinei, distrusă de boierii rebeli[153]. Plus la aceasta trebuia să-și trimită fiul la Constantinopol[154]. Însă suma părea a fi mai mare. Astfel, la 8 septembrie 1542 solia moldovenească la curtea lui Ioan cel Groaznic, compusă din Cristea pârcălab, Petru al lui Cârcă și Ioan Diacul îi informa pe moscoviți că sultanul i-a întors lui Rareș domnia „cu două părți din Moldova" , adică partea de răsărit a țării cu excepția raialelor din sud și a Tighinei „pentru 300000 de zloți roșii, pe lângă darea pe care i-o dă anual"[155]. În această sumă au intrat, probabil, toate plățile făcute de Rareș, inclusiv și cele de redobândire a domniei. Retrocedarea definitivă a celor 35 de sate aflate între Tighina și Cetatea Albă a avut loc abia la 1552, după turcirea lui Iliaș Rareș[156].

În materie de politică externă, Petru Rareș crea impresia adversarilor că este omul sultanului, însă în realitate își promova mai departe interesele, cum a fost cazul cu Transilvania[157]. Cu toate acestea, Rareș, fidel vechii sale politici, încerca să promoveze tacit vechile obiective antiotomane. Un exemplu în acest sens îl poate oferi posibila finanțare cu 200000 de florini a campaniei de eliberare a Budei, pregătită de Habsburgi[158]. Aceeași postură era impusă de el și în relațiile cu Polonia, fapt care l-a făcut pe Sigismund să-l accepte, chiar dacă nu era mulțumit de aceasta.

---

149 CAPROȘU 1989, 49.

150 VELIMAN 1982, 300.

151 HURMUZAKI, XV/1, 396-397, scrisoarea din 29 ianuarie 1542 de la Silistra; cf. și REZACHEVICI 1978b, 207.

152 Se pare că acesta nu s-a mărit, deoarece găsim vehiculată suma de 12000 galbeni pe ani (HURMUZAKI, S. I/1, 3).

153 HURMUZAKI, S. I/1, 3.

154 HURMUZAKI, S. I/1, 3.

155 PSRL 1965, 45, 143.

156 VELIMAN 1982, 285-301; VELIMAN 1982a, 100-104.

157 CONSTANTINESCU 1978, 111-120.

158 REZACHEVICI 2001a, 297. Îndoieli privind posibilitatea unui asemenea transfer ne dau problemele financiare ale lui Rareș, iscate după redobândirea domniei. De asemenea, el nu avut bani pentru răscumpărarea integrală a teritoriilor anexate de Soliman în toamna lui 1538 (PUNGĂ 1994, 38).

Raporturile cu nobilimea au fost modelate în aşa manieră, ca să ţină cont de principalul obiectiv al domniei – stabilirea ordinii, iar aceasta însemna temperarea marii boierimi. Mandatat de sultan şi susţinut de către un segment larg al populaţiei ţării, domnul i-a pedepsit cu asprime pe principalii vinovaţi de rebeliunea contra lui Ştefan Lăcustă[159]. În fapt însă el s-a folosit de aceasta pentru a-şi pedepsi adversarii. În mai multe acte ale cancelariei domneşti s-au păstrat referinţe la „hiclenii" care s-au ridicat contra sa la 1538, susţinându-l pe „lotru" Ştefan Lăcustă[160]. De altfel, a negat până la saţietate domnia acestuia, poruncind ca în fiecare act să se înscrie formula: „Şi dacă se vor afla nişte privilegii de la acel Ştefan voievod numit Lăcustă, iar acele privilegii nicăieri să nu aibă nici o lege, înaintea privilegiilor noastre"[161].

Nu avem însă mai multe ştiri privind execuţiile la care a procedat domnul. Informaţia lui Paolo Giovio, precum că în ziua de 11 martie au mai fost executaţi încă vreo 20 de boieri, pare a fi o exagerare, deoarece ni s-a păstrat doar numele acelor patru boieri[162]. Alte surse arată că au mai fost eliminaţi Toma logofătul, Miron medelnicerul, Bălţatul uşer şi Sturdzea postelnicul[163]. Atunci când se confiscau satele unui boier executat, acest lucru se anunţa[164].

Totuşi, în 1543, după ce s-a întors din Transilvania, domnul a ordonat executarea lui Andreica Şeptelici şi a lui Avram Rotâmpan[165]. Deşi pentru această decizie dură au prevalat înainte de toate raţiuni de ordin militar[166], nu este exclus ca, cel puţin în cazul lui Andreica Şeptelici, să se fi răsplătit o "restanţă" mai veche, din 1541[167]. De data aceasta nu a existat un boier influent de talia lui Mihul hatmanul, ca să intre în apărarea celor învinuiţi, cum a fost după bătălia de la Obertyn.

După revenirea la domnie, cum s-a arătat mai sus, nu au fost operate schimbări radicale, cel puţin de la început. Chiar şi pe boierii executaţi i-a înlocuit tot cu acei care au făcut parte din anturajul lui Lăcustă şi Cornea. Astfel, Mihul a fost înlocuit în aceeaşi zi cu Petru Vartic[168], mare logofăt a devenit Mateiaş, readus în viaţa politică[169], iar în locul lui Crăciun a venit Toma, fostul logofăt.

Confiscări s-au făcut pentru boierii care au participat activ la evenimentele de la 1538 şi pentru cei care au părăsit ţara. Proporţiile confiscărilor, însă, au fost practic inedite. Dacă înainte erau pedepsiţi doar făptaşii, de data aceasta domnul confisca domeniul de la întreagă familie, cum a fost cazul lui Patie postelnic. Astfel, în documentul din

---

159 După porunca expresă a lui Soliman (HURMUZAKI, S. II/1, 151-152).

160 *DIR*, XVI/1, 483, nr. 437.

161 *DIR*, XVI/1, 416 şi urm.

162 AIR 1865a, 26.

163 TOCICILESCU 1931, 542; IORGA 1996, 291.

164 Cum a fost cazul lui Crăsnaş fost vistier care, după cum declară Rareş în actul de la 30 aprilie 1542, a pierdut satele Cârsteştii şi Hireştii „în hiclenie, când a şi pierit" (*DIR*, XVI/1, 406, nr. 370).

165 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 118.

166 Se presupune că din cauza dispoziţiei de a îngropa tunurile mari lângă Rodna, deoarece trecerea lor peste munţi în timp de iarnă, ar fi imposibilă. Aceste tunuri ulterior au fost găsite de Martinuzzi (REZACHEVICI 1978c, 256).

167 Acest dregător, pe atunci pârcălab de Hotin, era implicat în căutarea ajutorului armat de la poloni contra lui Rareş (REZACHEVICI 1992a, 825, *anexa II)*.

168 URECHE 1958, 163: „Şi într-acéiaşi zi, Pătru vodă au pus pe Petru, ficiorul lui Vartic, hatman şi pârcălabu de Suceava".

169 IORGA 1899, 348; TOCILESCU 1931, 536-537.

30 aprilie 1546 Petru Rareș dăruiește mănăstirii Putna satul Șendreștii pe Putna, care a fost pierdut de către „Patie, fost postelnic, și femeia lui, Stana și copiii lor, Dragoș și Ioana, în hiclenie, când au ridicat și cu alți necredincioși pe un lotru, anume Ștefan, numit Lăcustă”[170]. Astfel, observăm că a fost declarată culpabilă întreaga familie de stăpâni, cu tot cu moștenitori, ceea ce denotă duritatea reprimării acțiunilor de la 1538. Nu este exclus că, datorită funcției pe care o avea, să fi încercat un atentat împotriva domnului, din care cauză și această reacție.

De asemenea, Petru Rareș a confirmat confiscările pentru boierii pribegiți în Polonia[171]. De altfel, încă la 25 mai 1541 îi cere regelui Sigismund extrădarea unui „Gănescu”[172]. Avram Banilovschi cerea același lucru la 1545[173]. Nu se știe când și sub ce domn a obținut iertarea, dar se pare că acest Gănescu s-a întors în țară[174]. Pe timpul lui Iliaș Rareș au fost restituite urmașilor și satele confiscate de la Ștefan Mânjea paharnicul, cumnatul lui Ion Gănescu[175]. Fuga lui Sava husarul în „Țara Leșească”, a fost pusă în legătură cu executarea lui Andreica Șeptelici la 1543[176], cu care, probabil, a fost înrudit[177].

Cu toate acestea, domnul a adoptat o politică autoritară destul de pronunțată, așa cum ne sugerează documentele, mai corect spus, lipsa lor. Primul act în care găsim componența Sfatului domnesc este abia din 1545, septembrie 17[178]. Până atunci însă toate actele domnești au fost eliberate de domn fără consultarea Sfatului[179]. Chiar în formula de invocare nu găsim de loc referire la participarea boierilor la actul guvernator: „Din mila lui Dumnezeu, noi Petru voievod, domn al Țării Moldovei”.

Totuși, trebuie să menționăm că ar mai exista o explicație a lipsei de activitate a cancelariei domnești. Se știe că marele logofăt Mateiaș, cel investit cu întărirea actului prin atârnarea pecetii a fost lăsat zălog în cetatea Făgăraș în locul lui Ștefan Mailat, încă

---

170 *DIR*, XVI/1, 483, nr. 437.

171 Este cazul lui Pătrașco, vornic de Vaslui (*DIR*, XVI/2, 232-233, nr. 411), care pierde un sfert din Gârlești „în vicleșug, când au fugit cu Gănești” (DIR, XVI/1, 452, nr. 411).

172 GOROVEI 1971, 147-148; REZACHEVICI 1978b, 213.

173 AIR 1865, 35. De altfel, lista fugarilor a fost mult mai mare: Gliga, fiul lui Luca Arbure, Ion Crăsnaș, Toader, Tăutu, fiul lui Pătrașcu, cel decapitat la Galați, Vascan și Vlad „om de jos”.

174 *DIR*, XVI/3, 29-30, nr. 39.

175 DIR, XVI/1, 590, nr. 532; GOROVEI 1971, 149.

176 REZACHEVICI 1978b, 214.

177 *DIR*, XVI/1, 582, nr. 521. Din document rezultă clar că Andreica Șeptelici, fratele său Cozma Ghianghea pârcălab de Cetatea Nouă și Sava au deținut împreună satul Săvenii pe Bașeu, partea acestuia din urmă revenindu-i pârcălabului și fiicelor nefericitului Andreica Șeptilici, Anghelina, Nastasca și Todosca. Dacă nu au fost rude, atunci a fost o „recompensă” pentru omorârea lui Șeptelici, când și-a dat seama că a luat decizia la mânie, luând o viața nevinovată.

178 DIR, XVI/1, 410, nr. 377. În componența acestuia au intrat: Mateiaș logofătul, Efrim Huru, Borcea vornic, Petrea Cârcovici, Sturza și Moghilă pârcălabi de Hotin, Danciu Huru și Miron de Neamț, Șandru și Tâmpea de Cetatea Nouă, Petre Vartic portar de Suceava, Iurie spătar, Dan vistier, Hârbor postelnic, Pătrașco ceașnic, Neagul stolnic și Plaxea comis.

179 REZACHEVICI 1978b, 214-215, susține că această concluzie nu este tocmai corectă, din cauza numărului foarte mic de acte interne păstrate din această perioadă (doar 14, față de cele 146 din ultimii doi ani ai domniei sale), „toate fiind porunci domnești, care nu necesitau mărturia membrilor Sfatului” (REZACHEVICI 1978b, 215). Dar tocmai faptul că domnul cârmuia prin asemenea circulare, ignorând Sfatul, denotă o atitudine. Printre altele, documentele din 30 aprilie 1542 (*DIR*, XVI/1, 406, nr. 370) și 25 mai 1543 (DIR, XVI/1, 409, nr. 375) au fost o danie și, respectiv, întărire, ceea ce în mod normal necesita confirmarea Sfatului domnesc.

din prima expediție în Transilvania din timpul celei de a doua domnii în iulie 1541[180]. Se pare că a stat acolo cel puțin patru ani, până ce a reușit să evadeze[181]. Primul act pe care îl întărește a fost cel cunoscut din 15 septembrie 1545, dar din exil revine înainte de 4 aprilie 1545[182], deci aproape jumătate de an cancelaria tot nu a funcționat în regim obișnuit. Ce-i drept, după această dată, doar într-un singur an, până la decesul lui Petru Rareș, ea a lucrat ca niciodată până acum, emițând circa 146 de acte, fapt care ar proba confirmarea actelor din anii precedenți, dar care necesitau întărirea marelui logofăt.

Analiza documentului sus-menționat arată că în decursul câtorva ani domnul a reînnoit practic tot Sfatul, astfel producându-se înlăturarea treptată de la putere a vechilor familii boierești. Înțelegând că marile clanuri nobiliare, cum ar fi Găneștii sau Arbureștii, vor prezenta și în continuare un pericol pentru puterea centrală, el a încercat – și în parte a reușit – să o substituie cu reprezentanții boierimii teritoriale[183]. Astfel, păstrându-i pe cei mai fideli reprezentanți ai vechii boierimi ca Mateiaș logofătul, frații Huru, Ion Moghilă, Ion Sturza sau Maxim Hârbor, el aduce mai mulți *homo nuovi:* Borcea vornic, Nicoară Hâră, Frățian, Miron, Petru Vartic, fostă slugă domnească[184], Șandru, Neagul, Plaxea, Pătrașco, Iurie, Dan, Trif Hamza[185]. Schimbările au fost determinate și de decesul unor boieri fideli de ai săi, ca Toma mare vistier (1543), Frățian pârcălab de Neamț și Nicoară Hâră de Hotin, pe care îi înmormântează în ctitoria sa de la Probota, de parcă ar fi vrut să-i aibă alături și în lumea de apoi...[186].

Rarifiind în funcțiile importante numărul reprezentanților marii boierimi cu tradiții în viața politică a țării, domnul a recurs la serviciul celui mai loial segment nobiliar. Acest lucru este confirmat și de politica daniilor domnești. Din anii celei de a doua domnii avem doar trei danii pentru marea boierime, dar și acestea din fondul funciar ajuns în domeniul domnesc în urma confiscărilor. Astfel, la 30 aprilie 1542 Nicoară Hâră, devenit pârcălab de Hotin, primește satele Potropopenii cu mori pe Siret și Hireștii în ținutul Sucevei, care sate au fost confiscate de la "Crăsnaș fost vistier, în hiclenie, când a și pierit"[187]. La 20 aprilie 1546 este remunerat Șandru pârcălab de Cetatea Nouă cu satul Oțelești pe Berheci, cu moară, care a fost luat de la Ionaș șetrar, pentru un păcat mai vechi "când s-au ridicat cu alți necredincioși asupra nepotului de frate al domniei mele, Ștefan voievod cel Tânăr"[188]. Alt boier important, care a beneficiat de dărnicia domnului, a fost Giurgea Bole staroste de Putna, căruia i-a revenit satul Șendrești pe Putna, fostul stăpân al căruia Patie postelnic îl pierdu "în hiclenie, când au ridicat cu alți

---

180 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 117.

181 Un document târziu vorbește despre faptul că "a fugit din Făgăraș" (*DIR*, XVI/2, 132, nr. 123, document din 1560 martie 18).

182 REZACHEVICI 1978b, 215.

183 REZACHEVICI 1978b, 216-222.

184 *DIR*, XVI/1, 298, nr. 265.

185 Acest boier apare în Sfat la sfârșitului anului 1545 – începutul celui următor, fiind atestat la 1 martie 1546 (*ibidem*, p. 413, nr. 380). Ciudată este poziția în Sfat a unui boier fără dregătorii între postelnic și ceașnic. VELIMAN 1984, 211, nota că acest boier creștinat a participat la negocierile de hotar cu turcii la 1552; **vezi** și REZACHEVICI 1978b, 220.

186 BALȘ 1928, 328-330.

187 *DIR,* XVI/1, 406, nr. 370.

188 *DIR,* XVI/1, 471, nr. 426.

necredincioşi un lotru (domnul nu se putu abţine de la cuvântul acesta – n.ns.), anume Ştefan numit Lăcustă, asupra capului domniei mele”[189].

Nu au fost uitate nici rudele domnului, care primesc sate tot din acelaşi fond, proaspăt sporit. Astfel, la 27 aprilie 1541 domnul îi dăruieşte unei vere a sa, pe linie maternă, soţia lui Ion Popovici vatag, a patra parte din satul Biserica Albă, confiscat de la Mateiaş vistier, cel care s-a “înfruptat” din vistieria domnească de la Hârlău[190].

Dar şi alte categorii de boieri au intrat “în pâine”. La 7 aprilie 1546 Savu postelnic, un subaltern al lui Maxim Hârbor, se pricopseşte cu un sfert din satul Gârleştii din ţinutul Tecuci luat de la Pătraşco fiul lui Bran, vicleanul care a “fugit cu Găneştii”[191]. Scurtă a fost bucuria lui Drăghici vistier, fiul lui Mihul fost pârcălab de Cetatea de Baltă, căruia domnul i-a dăruit jumătatea din satul Boianul Mare, din ţinutul Cernăuţi, numit Strâmbii, pe care i-a luat-o însă înapoi “pentru că a lăsat multă datorie în vistieria” domnească[192].

Dar cele mai multe danii domnul le face mănăstirilor. Spre deosebire însă de proprietăţile dăruite boierilor, acestea erau „curate”, adică nu făceau parte din satele confiscate de la boierii „hicleni”[193], ci din fondul personal al domnului. Ele sunt cele mai numeroase, nu mai puţin de 22 cunoscute nouă astăzi[194]. Prin ce se explică această dărnicie domnească? Explicaţia firească a „cuviosşeniei” domnului[195], care l-a deosebit şi pe tatăl său, nu este în stare să dea un răspuns exhaustiv, deoarece nu este clar ce l-a împiedicat să o facă în prima domnie. Credem că a fost şi încercarea de a scoate un număr însemnat de sate din fondul funciar domnesc şi adăpostirea lor sub protecţia imunităţilor monastice. Domnul, un bun politician şi vizionar, încerca astfel să evite o eventuală redistribuire a proprietăţii domneşti în condiţiile unei acute crize de pământ rezultată din imputările teritoriale efectuate de otomani. Pe de altă parte, aceasta putea să însemne aducerea la conducerea ţării şi a marelui cler, contrabalansând cumva boierimea. După cât se pare, această măsură a avut şi un efect negativ, cu care va trebui peste câţiva ani să se confrunte urmaşul său.

Grija pe care a avut-o Petru Rareş pentru cel mai loial segment social al său – boierimea mică – s-a manifestat şi prin numărul mare de întăriri acordată acesteia[196]. Întărindu-şi baza socială, din care recruta apoi sfetnicii, marele urmaş al lui Ştefan cel Mare a înţeles astfel să contrabalanseze forţa vechii boierimi al ilustrului său părinte. De fapt,

---

189 *DIR,* XVI/1, 483, nr. 437.

190 *DIR,* XVI/1, 404, nr. 366.

191 *DIR,* XVI/1, 452, nr. 411.

192 *DIR,* XVI/1, 548, nr. 492.

193 REZACHEVICI 1978b, 222. Se pare că una din cerinţele faţă de daniile funciare faţă de Biserică a fost ca acestea să fie fără „prihană”. Spre exemplu, în documentul din 13 iunie 1551 Ştefan Rareş îi donează lui Mitrofan, episcop de Rădăuţi, satul Onicenii din ţinutul Suceava, dând garanţii clare că „şi acel sat n-au fost pentru hiclenie, ş-au fost dintr-a noastră driapte sate depin pregiur ce asculta cătră curţile noastre de la Hărmăneşti”. Este important de precizat că în documentul citat se specifică că această danie este una viageră, urmând ca după moartea lui Mirofan satul să treacă „mănăstirei aceia unde se va odihni trupul lui, pentru sufletul său” (*DIR*, XVI/2, 7, nr. 4). Totuşi, peste două zile, acelaşi domn îi dăruieşte aceluiaşi episcop patru fălci şi jumătate de vie din Dealul Voievodului care „au fost ale lui Iurie spătar şi el le-a pierdut în hiclenie” (*DIR,* XVI/2, 7-8, nr. 5). Însă această danie, spre deosebire de precedenta putea să fie lăsată în moştenire.

194 *DIR,* XVI/2, 7-8, nr. 5.

195 URECHE 1958, 155.

196 REZACHEVICI 1978b, 224-226.

ceea ce s-a numit marea boierime a lui Ştefan cel Mare îşi încheie activitatea anume în cea de a doua domnie a lui Rareş. De acum încolo marea aristocraţie va fi cu totul alta, activând în alte condiţii istorice şi având alte obiective şi priorităţi.

Moartea lui Petru Rareş, în urma unei boli misterioase[197], la 3 septembrie 1546[198] a lăsat o boierime în plin proces de regrupare. Boierimea cea nouă, loială domnului, a încuviinţat să sprijine domnia celui mai mare fiu al său.

IV. 3. MAREA BOIERIME PE TIMPUL LUI ILIAŞ ŞI ŞTEFAN RAREŞ (1446-1551)

Perioada domniilor urmaşilor direcţi ai lui Petru Rareş, cu toate că a fost una destul de scurtă, a reprezentat un punct de cotitură nu doar în relaţiile internaţionale, dar şi în cele ale raporturilor dintre marea boierime şi domnie.

Asupra numirii lui Iliaş, fiul mai mare al lui Rareş, se pare că nu au existat dubii. Încă de la 6 septembrie 1546, după trei zile de la decesul tatălui său, el îi informa deja pe braşoveni că este noul stăpân al ţării[199]. Cronicile interne subliniază unanimitatea alegerii de către ţară a lui Iliaş[200]. Rapoartele străine, la rândul lor, confirmă că acesta a fost ridicat la domnie „cu îngăduinţa întregii ţări a Moldovei”[201].

După ce ştirea decesului lui Petru Rareş a ajuns la Constantinopol, Soliman se grăbeşte să-l confirme ca domn pe fiul său mai mare[202], care a fost, un timp scurt, ostatic la Poartă[203]. Semnele de investitură („steagul, calul, frâul şi şeaua şi cuca”) i-au fost trimise „îndată (s.ns.) ce a ajuns ... în domnia Ţării Moldovei” de către un capugibaşă[204], încă înainte de 9 noiembrie 1546[205].

Cu toate acestea, în aceeaşi toamnă a avut loc prima contestare a domniei sale, printr-un pretendent venit din Polonia. În solia lui Avram Banilovschi la curtea regelui, instrucţiunile faţă de care ni s-au păstrat[206], se vorbeşte despre un „voievod”[207] care a in-

---

197 Cum se arată în instrucţiunile date de către Iliaş vodă solului său în Polonia, pe Rareş „l-a lovit boala, s-a prăbuşit şi a murit” („boliescz go uderzila, powaliel sie, umarl”) (CORFUS 1979, 124).

198 La porunca sa a fost înmormântat la mănăstirea Probota (BALŞ 1926, 327). Deoarece până atunci domnii se înmormântau la Putna (Ştefan cel Mare, Bogdan al III-lea, Ştefăniţă vodă), se iscase un conflict între mitropolitul Grigore Roşca, ruda lui Rareş, şi călugării de la Putna care nu doreau să cedeze statutul de necropolă domnească: „Şi Putnenii, până nu demult, au lătrat asupra mea şi mari blesteme şi mânie au ţinut”, cum mărturisea însuşi mitropolitul în actul din 19 septembrie 1563 (*DIR*, XVI/2, 168-169, nr. 165). Pentru ultimele precizări asupra morţii lui Rareş, **vezi** REZACHEVICI 2001, 585-586; pentru necropola putneană, **vezi** SZÉKELY 2004.

199 HURMUZAKI, XV/1, 454.

200 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 88; URECHE 1958, 167.

201 CORFUS 1979, 127: „de consensu omnium ordinum Valachiae”.

202 CORFUS 1979, 127. Acest lucrul îl ştia deja la 30 septembrie 1546 Sigismund I.

203 Asupra prezenţei sale ca ostatic părerile sunt diferite. Majoritatea istoricilor considerau că Iliaş de la bun început a fost trimis la Poartă, însă din 1542, sprijinindu-se pe un pasaj din cronica lui Ureche (URECHE 1958, 166). Constantin Rezachevici crede că atunci la Constantinopol a fost trimis nu Iliaş, ci Alexandru (REZACHEVICI 1978c, 245-246; REZACHEVICI 1990, 442-443). Totuşi, Iliaş a fost trimis la Poartă în mai 1544, abia după decesul fratelui său. Şederea sa în capitala Imperiului nu a fost una de lungă durată, căci din 1545, la reluarea activităţii cancelariei domneşti, este deja menţionat în Sfat ca martor alături de fratele său mai mic Ştefăniţă (*DIR*, XVI/1, 410, nr. 377 şi urm).

204 CORFUS 1979, 133.

205 REZACHEVICI 2001, 590.

206 Datate de editor cu 9 septembrie 1546 (CORFUS 1979, 130-134).

trat în țară prin Polonia prădând și ucigând, capturând un vameș și un pârcălab de hotar. Interesantă este remarca, că până atunci din Polonia nu a fost pus nici un domn.

Iliaș Rareș a preferat continuarea politicii procreștine a tatălui său. Primul lucru pe care l-a încercat a fost reînnoirea tratatului de pace cu Polonia[208], mai ales după schimbarea raportului de forțe survenită după ocuparea Budei și a tratatului de pace otomano-habsburgic din 19 iunie 1547, care îi făcea pe austrieci tributarii Porții[209].

Dar, probabil, mult mai importantă a fost abandonarea treptată a politicii prudente polone față de Poartă. Creșterea influenței magnaților prohabsburgici la Curtea Regelui a fost vizibilă mai ales după decesul lui Sigismund I[210]. O dată cu aceasta crește și implicația habsburgilor atât în Transilvania, cât și în țările extracarpatice[211].

În domeniul politicii interne Iliaș începe domnia în colaborare cu marea boierime, fapt reflectat și în cronistica țării[212]. Se pare că în primii ani ai domniei sale s-a instituit o regență, deoarece vârsta prea fragedă[213] la care se afla la momentul urcării în scaun nu-i permitea luarea unor decizii politice majore[214]. În fruntea acesteia a stat mama sa, văduva lui Petru Rareș, Elena Brancovici, o politiciană abilă, lipsită, cum au arătat evenimentele, de scrupule, secondată de Petru Vartic hatmanul, unul dintre cei mai influenți boieri din acea perioadă[215]. Sub patronajul regenței s-a reușit aplanarea unor diferende cu vecinul din nord[216] și apoi semnarea tratatului moldo-polon la 30 noiembrie 1547[217]. Asupra continuității politice probează și păstrarea Sfatului precedent. Documentele din 2 iulie 1546[218], cu ultimul Sfat domnesc al lui Petru Rareș și cel din 1 aprilie 1547[219] la capitolul martori sunt aproape identice, cu excepția apariției a doi pârcălabi de Cetatea Nouă Ion Iațco[220] și Cozma Ghenghea[221] în locul lui Șandru și Tâmpea.

---

207 Avram Banilovschi știa că acesta a crescut în țară și că a fost „morar, care făcea mori" (CORFUS 1979, 133).

208 IGNAT, AGACHE 1978, 157-158; CIOBANU 1985, 191-192; PUNGĂ 1986, 50.

209 DECEI 1978, 193; PUNGĂ 1994, 40.

210 SPIERALSKI 2001, 70; PUNGĂ 1994, 41-42.

211 PLATON GH. 1998, 148-151; CĂZAN I. 1999, 123, care plasa începutul acesteia în anul 1547.

212 Eftimie nota, nu fără satisfacție, că "și mai întâi mergea bine și arăta bine cinstitor și blând către toți și iubitor de boieri și de toți cei ce stăteau în jurul lui" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 118).

213 REZACHEVICI 2001, 589.

214 IGNAT, AGACHE 1978, 152.

215 IORGA 1996, 304.

216 CORFUS 1979, 124. Conflictul a fost generat de arestarea solului Wilamowski de către Petru Rareș ca semn de protest pentru uciderea unor soli moldoveni în drumul lor din Lituania.

217 Textul original al tratatului, precum și întreaga pregătire diplomatică a acestuia la CAPROȘU, PUNGĂ 1984, 79-98.

218 *DIR*, XVI/1, 543-544, nr. 486.

219 DIR, XVI/1, 547-548, nr. 491.

220 Înainte de promovarea sa în Sfat a fost stolnic, soția sa se numea Titiana, fiica lui Cupcici, strănepoata lui Dajbog, fost pârcălab de Neamț, așa cum ne arată actul din 20 aprilie 1546 (*DIR*, XVI/1, 473, nr. 428). Proprietar în Cernacâu pe Nistru (*DIR, XVI/1,* XVI/1, 460, nr. 417) și în Plutești, pe Siret *(DIR, XVI/1,* XVI/1, 570, nr. 509).

221 A fost fratele lui Andreica Șeptelici, cel pedepsit atât de aspru de tatăl noului domn (*DIR, XVI/1,* XVI/1, 582, nr. 522). Este interesant, că în răspunsul regelui polon Sigismunt August din 11 mai 1551 la solia pe care a condus-o este numit Ghenghea Șeptilici (Gyengya Szeptelicz), pârcălab de Hotin (CORFUS 1979, 151; **vezi** și precizările de rigoare la GOROVEI 1997, 53-54). Este oarecum stranie menționarea lui Cozma Șeptelici ca pârcălab de Orhei într-un act din 25 mai 1543 ajuns la noi într-o copie slavă (*DIR*, XVI/1, 409, nr. 375).

Totuşi, aceste raporturi, promiţătoare la început, nu au durat foarte mult. Atingând vârsta majoratului, Iliaş, ca şi vărul său Ştefăniţă cu câteva decenii mai înainte, se îndepărtează de clasa sa politică, recurgând la o domnie cu accente autoritariste, similară cu cea a tatălui său. După toate probabilităţile, la acest pas a fost împins de către Elena Brancovici, care avea o influenţă foarte mare asupra fiilor săi.

Conflictul dintre o parte a clasei politice cu tânărul domn şi anturajul său poate avea mai multe explicaţii. Cele de ordin politic puteau fi legate de dorinţa domnului de a depăşi tutela regenţei, la care s-ar fi adăugat şi conflictul dintre văduva lui Rareş cu Macarie, influenţa căruia ar fi devenit deranjantă pentru camarila domnească.

Cererile financiare crescânde ale Porţii, pentru acoperirea cheltuielilor de ordin militar[222] şi care vor deveni până la sfârşitul secolului o prezenţă constantă a raporturilor moldo-otomane[223], au necesitat eforturi sporite din partea domniei. Deoarece încasările în vistieria domnească au scăzut simţitor în urma unor calamităţi naturale[224], dar, mai ales, în urma reducerii domeniului domnesc, ca rezultat al daniilor făcute Bisericii în cea de a doua domnie a lui Petru Rareş, fiul acestuia, constrâns de realitate, s-a văzut nevoit să recurgă la "măsuri nepopulare". Nevoia suplimentară de bani a cerut-o şi modul fastuos de viaţă dus de tânărul domn şi curtea sa[225].

Astfel, pentru prima oară în istoria ţării asupra boierimii şi clerului au fost aruncate importante obligaţii financiare. Cronicarul Macarie, cel nedreptăţit de noul domn, scria: "veniturile boierilor şi cele mişcătoare şi nemişcătoare episcopale şi mănăstireşti le-a răpit cu totul, a prădat în chip varvar pe preoţi şi rugători în toată ţara, pe toţi i-a umplut de lacrămi şi suspine"[226]. Aceeaşi ştire o confirmă şi emulul său Eftimie: "Iliaş, care se numea şi Mehmet, nu a putut să rabde mai mult, ci şi-a vărsat tot veninul ascuns înăuntrul inimii sale fătarnice şi a scris pe toţi boierii, mari şi mici, la birul cel mare şi tot sfatul, dar şi vătafilor toţi din toată ţara de la cei dintâi până la cei din urmă, le-a poruncit să dea, şi mitropolitului şi episcopilor, a scris încă şi toate mănăstirile câte sunt în Moldovlahia la haraciul cel mare şi câţi popi şi diaconi sunt la graniţele moldoveneşti"[227]. O glosă marginală de pe un Triod dăruit mănăstirii Dobrovăţ ne informează că în aprilie 1551 Iliaş a luat de la unele mănăstiri câte 100 de zloţi, iar de la altele 40[228], fapt care arată că aceste măsuri au continuat întreaga sa domnie.

Protestul în rândul clasei politice, dar şi al înaltului cler a dus la destituirea din funcţie de către domn a influentului episcop Macarie[229] "fără sobor şi fără pravilă în sfatul şi îndemnul mamei sale, doamna Elena şi a lui Nour şi a lui Mitrofan, fost şi episcop"[230], în cursul anului 1550[231]. Nu putem să-l identificăm documentar, cel puţin deocamdată, pe sfetnicul numit Nour. N. Iorga intuia o legătură mai „profundă" dintre cei doi, când

---

222 HURMUZAKI, II/1, 355-356.

223 **Vezi** MURGESCU 1995, 252, unde autorul afirmă că pretenţiile otomanilor au fost temperate abia după şi ca o consecinţă a campaniilor lui Mihai Viteazul.

224 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 104; URECHE 1958, 167.

225 IGNAT, AGACHE 1978, 152.

226 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 104.

227 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 120.

228 IORGA 1908, 212.

229 Avea un puternic ascendent asupra lui Petru Rareş (**vezi** şi studiul exemplar al lui ULEA 1985).

230 Este însăşi mărturia episcopului cărturar (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 120).

231 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 104.

scria că „Iliaș se dădea cu totul prieteniei tinere a unui Nour”[232]. În ceea ce-l privește pe Mitrofan[233], acesta a fost episcop scurt timp, în locul lui Macarie[234], până ce cronicarul nu a fost grațiat și repus în funcție de către Ștefan Rareș.

Probabil, tot în legătură cu aceleași evenimente s-a produs scandaloasa decapitare la Huși[235], pe data de 7 aprilie 1548[236] a portarului de Suceava Petru Vartic, considerat de contemporani “cel dintâi sfetnic” al lui Iliaș[237]. După cum ne indică izvoarele, persecuțiile nu s-au terminat aici. Mai mult, ele indică că Moldova a revenit la epoca cruzimilor domnești infantile, căci: „... pe alții dintre boieri, pe unii i-a orbit, altora le-a tăiat nasul, alții au fugit și au pribegit în țări străine până la o vreme și de aici a fost sămânță a necredinței”, așa cum relatează Macarie[238]. Eftimie adaogă că aceste evenimente s-au petrecut nu fără asentimentul doamnei Elena: „... cu îndemnul mamei sale (a lui Iliaș vodă – *n.ns.*), doamna Elena, s-a făcut chinuitor și pierzător de oameni și chinuia pe boieri și multora le-a scos ochii, pe alții i-a dat cu totul morții, pe alții i-a sugrumat în închisori, și alte chinuri deosebite au pătimit amarnic și și-au aflat sfârșitul”[239].

Ca urmare a acestora începe fuga boierilor în țările vecine. Majoritatea din ei au pribegit în Polonia[240], de unde vor deveni o amenințare cronică pentru fii lui Rareș. Astfel, la 1552, după abandonarea lui Iliaș, ei au încercat să-l ridice în scaun pe viitorul domn Ioan vodă[241]. Printre aceștia s-a numărat și spătarul Iurie[242]. Dar fuga lui a avut loc după 12 martie 1550, atunci când îl mai găsim menționat în Sfat[243]. Alt grup important de boieri se retrage, după unele informații, în Transilvania. Astfel, într-una din hotărârile Dietei ardelene de la 1549, se decidea ca pribegii moldoveni să fie îndepărtați de la graniță, pentru a preveni eventualele tulburări[244]. Cu alte cuvinte, gazdele aveau aceleași probleme ca și la 1523.

Deteriorarea raporturilor dintre Iliaș vodă și boierii săi s-a răsfrânt și asupra componenței Sfatului domnesc, care se modifică radical către sfârșitul domniei acestuia. Documentul din 21 martie 1551 ne dă varianta „finală” a Sfatului[245], cu toate că schim-

---

232 IORGA 1996, 306.

233 A fost stăpân al satului Oniceni și a unei vii în Dealul Voievodului (*DIR*, XVI/2, 7, nr. 4).

234 Atât Mitrofan, cât și Macarie sunt menționați în actul din 21 martie 1551, când asistă la o danie făcută de mitropolitul Gheorghe Roșca bisericii de la Voroneț (*DIR,* XVI/2*,* 3, nr. 1).

235 IORGA 1996, 306. Marele istoric cunoștea că evenimentul a intrat „în balada timpului”.

236 URECHE 1958, 167. În documentul din 5 aprilie 1548 el este prezent la lucrările Sfatului ținute la Huși (*DIR*, XVI/1, 572, nr. 511).

237 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 104 și 118.

238 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 104.

239 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 119.

240 Eftimie: „Boierii deci, dacă au văzut atâta rău, o mare spaimă i-a cuprins pe toți și au început să fugă în Țara Leșască și s-au făcut pribegi” (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 119-120).

241 REZACHEVICI 1975a, 384 și urm.

242 *DIR*, XVI/2, 7-8, nr. 5. Nu cunoaștem dacă a fost aceeași persoană cu spătarul omonim al lui Ștefăniță vodă.

243 *DIR*, XVI/1, 588, nr. 530,

244 HURMUZAKI, II/4, 457.

245 *DIR*, XVI/2, 2-3, nr. 1. Din acesta făceau parte: Ion Movilă mare logofăt, Gavril Movilă vornic, Petrea Cârcă, Hârbor și Gheahnghea pârcălabi de Hotin, Danciul Huru și Nicoară la Neamț, Iațco și Ion al lui Petrică la Cetatea Nouă, Ion Sturzea portar de Suceava, Ion Salce spătar, Ion al lui Danciul vistier, Veveriță postelnic, Bodeiu ceașnic, Ion stolnic și Plaxa comis.

bările s-au produs pe parcursul a trei ani. Astfel, din actele disparate de care dispunem, putem constata că Mateiaș logofătul își pierde funcția după 10 aprilie 1550, când întărește ultimul act[246] și înainte de 21 martie anul următor, când logofăt este Ion Movilă, cumnatul domnului[247]. Locul vacant după decapitarea lui Vartic l-a ocupat Negrilă[248], iar după fuga acestuia în Polonia, în tabăra viitorului domn Alexandru Lăpușneanu,[249] înainte de 12 martie 1550[250], a fost numit Sturzea, coleg cu noul logofăt la pârcălăbia Hotinului. După această dată au fost înlocuiți: Borcea vornic cu Gavril Movilă, Miron de Neamț cu Nicoară, Dan vistier, fugit în Polonia[251], cu Ion al lui Danciul, Pătrașco ceașnic cu Bodeiu, Neagoe stolnic cu Ion. Veveriță postelnicul îl înlocuiește pe Hârbor, plecat în locul lui Sturzea la Hotin, în dregătoria de postelnic încă din 21 octombrie 1548[252]. Posturile boierilor netitrați ale lui Efrim Hurul și Trif Hamza nu au mai fost suplinite în această domnie.

Agravarea situației interne, prin activizarea opoziției boierești din țară și din străinătate, deteriorarea raporturilor cu vecinii, atât cu Transilvania[253], dar, mai ales, cu Polonia[254], cu care s-a ajuns chiar la conflicte de graniță[255], nemulțumirea Porții, care devenea tot mai suspicioasă față de posibilitățile domnului vilayetului Moldovei de a asigura liniștea în țara sa – toate acestea au făcut schimbarea lui Iliaș iminentă.

Înțelegând că politica fiului său devine falimentară și pune în pericol autoritatea dinastiei, doamna Elena ar fi încercat obținerea domniei pentru cel de-al doilea fiu al său – Ștefan[256]. În noile condiții, acest lucru se putea obține doar prin avizul Porții. În aceeași direcție, nu este exclus, ar fi lucrat boierii din țară, cei pribegi, dar și polonii, prevalându-se de vechile legături cu Constantinopolul, exact ca la 1538. Mai mult decât probabil, ca rezultat al acestor acțiuni conjugate, în primăvara anului 1551[257] de la Poartă vine ordinul ca domnul Țării Moldovei să aducă tributul și să obțină confirmarea personală de la sultan[258]. Domnul era obligat să vină în persoană, ceea ce era o premieră pentru istoria țării[259].

---

246 *DIR,* XVI/1, 593, nr. 535.

247 Majoritatea istoricilor au căzut de acord cu faptul că Ion Movilă a fost căsătorit cu Maria, una din fiicele lui Petru Rareș (GOROVEI 1980a; GOROVEI 1997a, 473; NĂSTASE 1996; MICLESCU-PRĂJESCU 1997. Pentru Movilești, **vezi** MESROBEANU 1925; GOROVEI 1973, 65; GOROVEI 1991a).

248 *DIR*, XVI/1, 576, nr. 516, document din 12 aprilie 1548.

249 PUNGĂ 1994b, 38.

250 *DIR*, XVI/1, 588, nr. 530. Este atestat în Polonia la 22 aprilie 1551 (HOLBAN 1976).

251 HOLBAN 1976, 303.

252 *DIR*, XVI/1, 584, nr. 523.

253 IGNAT, AGACHE 1978, 156-157.

254 Deteriorarea raporturilor diplomatice este atestată în răspunsul regelui Sigismund August, dat soliei moldovenești condusă de Ghenghea Șeptilici la 11 mai 1551 (CORFUS 1979, 151-153).

255 Circulau zvonuri că Iliaș ar fi atacat în anul 1550 orășelul Bar (CORFUS 1978, 486).

256 În raportul nunțiului apostolic Ludovico Beccadelli, datat cu 4 iulie 1551, în care se retransmit știrile parvenite de la Constantinopol din 7 iunie 1551, printre altele se afirmă că: „Et questo dicono che'l detto vaivoda (Iliaș Rareș, n. ns.) ha fatto per haver visto la madre sua più inclinata agli altri fratelli che a lui" (*Nunziature di Venezia*, col. V (21 marzo 1550 – 26 dicembre 1551), a cura di Franco Gaeta, Roma 1967, nr. 160, p. 254, *apud*, ANDREESCU 1982, 653).

257 Achitarea haraciului se făcea, conform tradiției, în lunile aprilie-mai (GOROVEI 1978c, 529).

258 HURMUZAKI, II/1, 263; CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 120.

259 REZACHEVICI 2001, 593.

Nu vom discuta aici controversata problemă a „turcirii" lui Iliaş, care, pe de parte, nu este soluționată nici astăzi[260]. Nu credem că decizia de reconvertire a fost una spontană, luată sub presiunea unei nefericite turnuri de împrejurări, aşa cum s-a presupus într-o lucrare recentă[261]. Informații despre posibila trecere a lui Iliaş la mahomedanism circulau încă înaintea deplasării sale în capitala Imperiului, aşa cum ne arată scrisoarea lui Sigismund August către sfetnicii săi din 15 mai 1551[262]. Faptul că această convertire totuşi s-a întâmplat, arată că Iliaş, cel puțin, avea în vedere această posibilitate. Dar o asemenea decizie nu putea să nu scandalizeze opinia publică[263], domnul trebuind să dezmintă această ştire, chiar să jure în faţa Sfatului domnesc pentru a nu incendia spiritele. Acolo unde nu ajutau jurămintele, veneau ameninţările, mai ales că domnul s-a arătat capabil să le aplice[264].

Avea şi de ce să se teamă, avându-se în vedere faptul că a luat cu el Sfatul şi întreaga armată ca să-l petreacă până la Dunăre[265]. Această „paradă", cu siguranță, îi era necesară, deoarece nu era sigur de atitudinea oştirii țării, mult mai aproape acum faţă de Ştefan, cu care a împărțit greutățile campaniei din Ardeal cu un an mai înainte[266].

Țara nu a mai aşteptat decizia Porții în numirea noului domn. Imediat după reîntoarcerea de la Dunăre, Sfatul domnesc îl proclamă domn pe Ştefan Rareş[267]. La 24 mai 1552, deci cu o zi înaintea întâlnirii lui Iliaş cu sultanul, în timpul căreia îi va plăti haraciuri şi daruri în sumă de 25.000 de florini[268], al doilea fiu al lui Rareş şi al Elenei Brancovici domnea deja la Suceava[269]. La 30 mai Iliaş trece la mahomedanism[270], iar o dată cu el s-au convertit şi cinci tineri boieri însoțitori, numele cărora istoria nu s-a ostenit s-o păstreze[271].

În aceeaşi zi sultanul l-a confirmat pe Ştefan Rareş drept noul domn al Țării Moldovei[272], iar ungerea, conform tradiției, a fost efectuată de episcopul Macarie (adus pentru această ocazie din exil) pe data de 11 iunie aceluiaşi an[273].

---

260 Asupra discuțiilor în istoriografie, **vezi** IGNAT, AGACHE 1978, 159 şi REZACHEVICI 2001, 592-596.

261 REZACHEVICI 2001, 594-595.

262 CORFUS 1979, 153.

263 De altfel, în istoriografie, în convertirea lui Iliaş s-a văzut un „act personal, destul de obişnuit în practica vremii" (IGNAT, AGACHE 1978, 161). Dacă cu prima parte a aserțiunii am putea cădea de acord, atunci cea de-a doua ni se pare mai mult decât forțată. După turcirea domnului, societatea moldovenească a trecut printr-un şoc, poate, asemănător cu cel de la 1538. Instituția centrală a intrat într-o criză de autoritate, din care nu a putut să iasă decât prin acțiunile dure ale lui Alexandru Lăpuşneanu. Chiar şi „neruşinarea" cu care a fost asasinat Ştefan Rareş de către boierii săi denotă că a fost o plată pentru „ruşinea" fratelui său. Nimeni nu a regretat atunci actul, aşa cum au făcut-o, spre exemplu, boierii de la 1540.

264 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 120: „mă duc la împărat să uşurez şi să scad haraciul țării şi al săracilor şi nu, cum spun oamenii, că merg pentru turcire (**моусоулманїа радї**), iar cine face astfel de vorbe împotriva mea, va fi pedepsit cu capul". O asemenea amenințare ar fi sunat foarte convingător în grădina curților domneşti de la Huşi, unde plana încă umbra lui Petru Vartic.

265 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 121; HURMUZAKI, XI, 42.

266 IORGA 1996, 137.

267 După cum scria Macarie: „ci îndată s-au adunat împreună poporul, episcopii şi cei ce se aflau în fruntea dregătoriilor şi căpeteniile oştilor şi tot Sfatul domnesc" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 104-105; URECHE 1958, 167).

268 Raportul lui Malvezzi, HURMUZAKI, II/1, 263.

269 HURMUZAKI, XV/1, 263.

270 HURMUZAKI, II/1, 263.

271 HURMUZAKI, XI, 577.

272 HURMUZAKI, II/1, 263.

273 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 121.

Evenimentele ce au urmat după plecarea lui Iliaş la Constantinopol şi alegerea lui Ştefan Rareş au fost considerate în istoriografie drept o lovitură de stat[274]. De fapt, al doilea fiu al lui Rareş obţine domnia în rezultatul unui târg, deoarece, după toate probabilităţile, a promis ridicarea tributului la 30000 de galbeni[275]. Factorii de decizie otomani nu au avut nimic împotrivă.

Domnia lui Ştefan Rareş, pe cât de scurtă, pe atât de bogată în evenimente, a fost şi ea crucială pentru natura raporturilor dintre marea boierime şi domnie.

Raporturile internaţionale în această zonă, după turcirea lui Iliaş-Mehmed, s-au complicat foarte mult. Nici Polonia, dar nici Habsburgii nu mai puteau să aştepte transformarea definitivă a Moldovei într-un satelit obedient al Porţii, fapt care avea să afecteze grav echilibrul de la Dunărea de Jos[276]. De aceea puterile sus-menţionate, în următoarele decenii, au început să se amestece activ în treburile interne ale statului de la est de Carpaţi, atât prin boierii pribegi, adăpostiţi de acum încolo cu mai multă bunăvoinţă, cât şi prin ajutorul armat acordat unor pretendenţi. Ştefan Rareş însuşi, după cum se ştie, a căzut victimă „monstruoasei coaliţii" polono-habsburgice.

Până atunci însă domnul trebuia să întreprindă acţiuni pentru reabilitarea bunului nume al dinastiei pe care o reprezenta. Printre acestea s-a urmărit, după cum am arătat, graţierea atât de neaşteptată a respectatului şi chiar temutului episcop de Rădăuţi Macarie. Doamna Elena care a inspirat acest exil a consimţit la readucerea ecleziarhului. Mai mult ca atât, după părerea unor istorici, erijarea lui Ştefan Rareş în apărător intransigent al Ortodoxiei, dar în dimensiunea negativă a acesteia, adică prin intermediul prigoanei asupra comunităţilor de armeni şi protestanţi, a fost posibilă doar sub influenţa nemijlocită a lui Macarie[277].

Istoricii totuşi nu au ajuns la un numitor comun în privinţa prigoanei armenilor pe timpul Ştefan Rareş. Printre factorii care ar fi determinat acest eveniment se analizau atât caracterul nesăbuit al domnului[278], dorinţa factorilor de decizie moldoveni de a contracara propaganda Reformei[279], încercarea de a spolia o comunitate care s-a arătat de-a lungul vremii foarte prosperă din punct de vedere economic[280], precum şi o acţiune de expresie religioasă, în febra unei frenezii isihaste, dirijată şi inspirată de către episcopul de Roman Macarie, care avea, se pare, un ascendent asupra tânărului domn[281].

Aceste analize au reliefat mai multe laturi ale conflictului şi, puse toate alături, ar putea oferi o imagine cât de cât complexă a fenomenului în discuţie. Cu toate acestea, unele nuanţări se impun.

---

274 REZACHEVICI 2001, 601. Dacă ar fi să continuăm cu terminologia politică contemporană, păstrând, evident, proporţiile, am putea spune că, de fapt, lui Iliaş i s-a aplicat o elementară „moţiune de cenzură" dublă, atât din partea suzeranului, cât şi din partea supuşilor.

275 REZACHEVICI 1975a, 385; VELIMAN 1982, 293, n. 49; **vezi** şi mărturia lui Alexandru Lăpuşneanu care era nemulţumit de promisiunile predecesorului său de a mări tributul (CORFUS 1979, 179 şi 181).

276 PUNGĂ 1994, 46-50.

277 ULEA 1985, 41-44.

278 IORGA 1996, 310; de aceeaşi părere, de altfel, a fost şi B. P. Hasdeu, care de fapt, l-a confundat pe Ştefăniţă, fiul lui Bogdan vodă cel Orb, cu Ştefan Rareş (HASDEU 1992).

279 **Vezi** PAPACOSTEA 1958.

280 Această ipoteză o găsim la PANAITESCU 1957, 461-462.

281 ULEA 1985, 14-48.

În cronica sa, Grigore Ureche numea drept cauză principală a prigoanei dorința tânărului domn de a șterge rușinea convertirii la islam a fratelui său Iliaș, eveniment care, fără îndoială, a scandalizat opinia publică moldovenească[282]. Această explicație a fost acceptată de istoriografia românească de la Hasdeu până la Andrei Pippidi[283]. Fără îndoială că rolul domnului în aceste evenimente a fost mare, fapt despre care vorbesc și documentele din epocă[284], dar realitatea a fost mult mai complexă ca să o considerăm doar un rezultat al unei minți rătăcite.

Șerban Papacostea schimbă radical datele problemei. Analizând influența Reformei în Moldova, domnia sa considera că acțiunea contra armenilor se înscrie în încercarea venită din partea factorilor de decizie a țării de a contracara propaganda reformistă[285]. Într-adevăr, există documente din epocă care ne arată că s-au exercitat presiuni similare și asupra altor comunități ne-ortodoxe, cum ar fi ungurii și sașii[286]. Însă, după cum pe bună dreptate a observat Sorin Ulea, de ce această acțiune a vizat în primul rând comunitatea armenilor? Doar se știe că prozelitismul protestant s-a limitat exclusiv la comunitățile catolice din Moldova, cu preponderență din spațiul urban. Autorul menționat a emis o altă ipoteză, transferând discuția din planul laic în cel ecleziastic, văzând prigoana armenilor drept rezultatul propagandei isihasmului militant ortodox promovat de episcopul de Rădăuți Macarie[287]. Având o influența mare asupra tânărului Ștefan, el a fost acela care a inspirat lupta contra "murdarilor armeni". Iar continuarea represiunilor sub Alexandru Lăpușneanu a avut aceeași cauză, deoarece încetează abia după moartea ierarhului. Evident, ambele teorii sunt în mare parte valabile, deoarece altfel ne-ar fi foarte greu să explicăm de ce o asemenea manifestare de ură contra străinilor apare tocmai în această perioadă. Se știe că doar cu un deceniu mai înainte, Verancsics afirma că în Moldova toate confesiunile coexistă în mod pașnic[288]. Totuși, rămâne neclar de ce autoritățile laice, cât și cele ecleziastice au văzut un pericol tocmai din partea comunității armenești? Doar este cunoscut faptul că un prozelitism armean nu era cu putință, din cauza deplinei identități între etnia armeană și profesarea credinței, a creștinismului de esență monofizită, anti-calcedoniană[289]. Armean era doar acela care era monofizit (*unia* cu biserica catolică este o realitate a secolului al XVII-lea). Legile, atât cele armenești, cât și cele ale ortodocșilor nu permiteau căsătoriile mixte. Prin urmare, răspunsul trebuie căutat în altă parte.

În această ordine de idei, apelăm la ideea lansată de Jean Delumeau în cunoscuta sa lucrarea *Frica în Occident*, în care analiza sursele anti-iudaismului medieval, idee ce poate fi extinsă și la xenofobie în general. Istoricul francez afirma că această ură comporta două componente: 1) "ostilitatea resimțită față de o colectivitate – sau o par-

[282] URECHE 1958, 168.

[283] HASDEU 1992, 54; XENOPOL 1988, 53; IORGA 1996, 310; GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 285, PIPPIDI 1983, 102.

[284] Cum ar fi principalul izvor asupra conflictului (BUIUCLIU 1895).

[285] PAPACOSTEA 1958, 65-69.

[286] **Vezi** scrisoarea lui Castaldo din Sibiu către Ferdinand I de Habsburg din 11 aprilie 1552, la VERESS 1929, 78-80; traducerea românească în CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 99-101.

[287] ULEA 1985, 43.

[288] CĂLĂTORI STRĂINI 1968, 196.

[289] Cercetătorul clujean Radu Mâzgă a ajuns la concluzia că armenii ar fi fost de „religie ortodoxă" (sic!), dar „aparțineau unei secte pe care Biserica din Moldova o considera eretică" (MÂZGĂ 1997).

te a acesteia – față de o minoritate întreprinzătoare, reputată a fi inasimilabilă și care depășise un prag de considerat intolerabil pe planul numeric sau pe cel al reușitei, sau pe amândouă în același timp"; 2) componentă ideologică, era întreținută de către Biserică[290]. Mai departe autorul afirma că discursul ideologic nu era doar o expresie teoretică a unor sentimente populare, dar și a unei situații economice și sociale. Acel militantism religios, denumit de el drept "rasism religios", a fost condus și dirijat de Biserică. Acest model ne apare perfect aplicabil și la cazul armenilor din Țara Moldovei din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Într-adevăr, din mai multe descrieri ale contemporanilor aflăm că, comunitatea armenească era destul de prosperă, mai ales datorită comerțului cu Orientul[291]. Totodată, privilegiile politice, economice, culturale de care se bucurau în orașele Moldovei îi făceau să fie refractari la asimilare. Evident, acest lucru, la un moment dat, putea să nu placă majorității și să trezească la diferite niveluri anumite fobii. Nu este întâmplător faptul că această reacție a răbufnit o dată cu progresele Reformei, reprezentanții căreia au început să vadă în bogata și independenta biserică armenească un potențial aliat (Lasicki, Despot). De altfel, cazul Moldovei nu este unic în acest sens. Astfel, în Polonia, unde existau puternice comunități armenești, cum ar fi Camenița sau Lvovul, încă din deceniul al cincilea al secolului al XVI-lea putem găsi replici ale unei campanii anti-armenești[292]. În Polonia armenilor li se imputa faptul că "nu vor să primească obiceiurile noastre, se căsătoresc între ei și au o republică secretă" (referire la autonomia armenească din Lvov). De asemenea, se vehicula un „păcat" mai vechi, conform căruia armenii ar fi agenți ai Imperiului Otoman, de vină fiind aici comerțul prosper cu orientul[293]. Identificarea comunității armenești, cu un fel de „coloană a cincea" a otomanilor, poate să ne ajute la o mai bună înțelegere a conflictului demarat în Moldova. Se știe că o dată cu venirea la putere a lui Ștefan Rareș s-a declanșat o puternică campanie anti-turcească. Atacurile contra portului oriental au constituit doar una dintre asemenea manifestări[294]. În unele surse se indică că s-a trecut chiar la represalii contra unor negustori turci, numărându-se și victime[295]. Totuși, latura economică a „pogromului", cea contestată de Șerban Papacostea, nu trebuie înlăturată în mod tranșant nici ea. Să nu uităm că Ștefan a intrat în mari datorii prin promisiunea măririi tributului[296]. Plus la aceasta, este cunoscut faptul că Iliaș a strâns, înainte de plecare, impozitele de la mai multe categorii sociale, inclusiv și de la cele privilegiate[297]. Situația, pe de altă parte, era de așa natură că încer-

290 DELUMEAU 1986, 136-137.

291 DAŠKEVIČ 1962, 14.

292 În cadrul acestei campanii au apărut mai multe pamflete, cum ar fi cele ale călugărului Andrei Lubelcik, în care cerea reconvertirea armenilor la catolicism ("*Baptismus Armenorum*", cu o adendă, denumită semnificativ, "*Purificatio mulieris Armenea post partum*" (Krakowia,1544) și "Liturgia seu missa Armenorum ritu" (1549). Tot aici menționăm „opera" filosofului padovan Sebastian Petrici (m. 1628), care nu s-a abținut să nu adauge la traducerea *Cărții a V-a* din *Politica* lui Aristotel un pamflet anti-armenesc, întitulat sugestiv: "Jesli Zydowie wiacej poderjani i gorsi sa Rzeczpospolitej nizli Ormiane" (Cine este mai periculos și mai viclean pentru Rzeci Pospolita – evreul ori armeanul?) (DAŠKEVIČ 1962, 13-15).

293 DAŠKEVIČ 1962, 15.

294 BOGDAN 1906-1907, 654.

295 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 101.

296 Ultima promisiune de a mări haraciul, încă cu 5000 de ducați, a fost făcută în august 1551 pentru a se disculpa de bănuiala sultanului de a se înțelege cu polonii (HURMUZAKI, S. I/1, 7; VERESS 1929, 52).

297 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 120.

carea de a colecta sumele necesare, conform aceloraşi metode, ar fi respins de la el atât boierimea, cât şi clerul. De unde putea lua bani? Despre împrumuturi din afară nici nu putea fi vorba, mai ales că relaţiile cu vecinii erau destul de încordate. Vistieria era goală, deoarece Iliaş a luat, se pare, mai mult decât avea nevoie pentru achitarea tributului, de aceea rămânea o singură soluţie – spolierea comunităţilor eterogene, folosindu-se de valul xenofob, care, de obicei, apare şi se dezvoltă în perioadele de tranziţie. Repetăm, este una din cauze care nu le diminuează, ci le complimentează pe celelalte[298].

Însă cum nu a încercat domnul să se prezinte ca un adept consecvent al politicii anti-otomane şi procreştine, rezultatul a fost exact invers. Circumspecţi faţă de domn s-au arătat atât regele Poloniei[299], cât şi influenţii magnaţi din Rusia[300]. Ferdinand I Habsburg, influenţat mai ales de generalul Castaldo, nu l-a agreat nici el pe domnul Moldovei, învinuindu-l constant de colaboraţionism cu otomanii şi, mai ales, cu fratele său Iliaş, devenit paşa de Silistra[301]. Boierii pribegi au încercat imediat să-l schimbe, oferind ţara regelui Poloniei[302], iar pentru a-şi arăta bunele intenţii se propunea cedarea a patru cetăţi moldoveneşti[303]. După expediţia nereuşită din iunie, ofertele au crescut şi mai mult, deoarece, conform unei relatări din 15 iulie 1551, în schimbul ajutorului polon boierii erau gata să dea anual Republicii polone 100.000 de florini, iar pe timp de război nu mai puţin de 200.000 de cai[304].

Boierii din ţară au avut şi ei motivele lor pentru a nu-l agrea pe domn. Cu tot sprijinul acordat lui Ştefan în alegerea sa, atunci când situaţia cu Iliaş era încă incertă[305], el a schimbat radical componenţa Sfatului[306]. Documentul din 28 martie 1552[307] ne arată că din fostul Sfat au rămas doar Danciul Huru şi Cozma Gheanghea, care însă nu mai sunt pârcălabi, ci boieri netitraţi. Aceştia, de obicei, sunt cei mai experimentaţi, dar şi fideli domnului. Iosip Veveriţă va fi învrednicit cu importanta pârcălăbie a Hotinului, Petru Cârcă, vornicul Gavril Movilă şi pârcălabul de Cetatea Nouă Iaţco nu şi-au schimbat poziţiile din Sfatul precedent[308]. În schimb radicală a fost modificarea dregătoriilor personale ale domnului, deoarece Ion Danciul vistierul, Petru spătarul, Pogan ceaşnicul, Huhulea stolnicul, Toader postelnicul şi Boldur Hârovici comisul sunt oameni noi. De

[298] **VEZI** şi PÂSLARIUC 2003.

[299] În tratatul încheiat la insistenţa părţii moldoveneşti la 15 decembrie 1551 la Vilna, Sigismund August semnează doar ca mare duce al Lituaniei, pentru a nu provoca reacţiile magnaţilor săi (VERESS 1929, 158; PUNGĂ 1994, 48).

[300] Aceştia, probabil, fără consimţământul regelui (REZACHEVICI 1975a, 387) au încercat să-l facă domn pe Ion vodă, deoarece nu credeau în sinceritatea noului stăpân al Moldovei (IORGA 1913, 59-61).

[301] Generalul îl acuza de duplicitate şi spionaj (VERESS 1929, 68, 77; BEJENARU 1934, 26).

[302] HURMUZAKI, XI, 442.

[303] IORGA 1913, 58; IGNAT, AGACHE 1978, 168.

[304] HURMUZAKI, XI, 44.

[305] REZACHEVICI 2001, 602-602.

[306] IGNAT, AGACHE 1978, 163.

[307] Copia slavă a actului din 28 aprilie 1551 (*DIR*, XVI/2, 5-6, nr. 2) are, desigur, data greşită, deoarece la acea vreme domnea încă Iliaş, fiind, cel mai probabil, vorba despre anul 1552, deoarece tocmai anul era şters (*DIR*, XVI/2, 6, n. 5; **vezi** şi REZACHEVICI 2001, 603).

[308] *DIR,* XVI/2, 11, nr. 10. Din Sfat făceau parte: Lucoci mare logofăt, Gavril vornic, Petre Cârcovici, Cozma Gheanghea, Danciu Huru, Iosip Veveriţă şi Ion al lui Hâră pârcălabi de Hotin, Bodei şi Nicoară pârcălabi de Iaşi, Ion şi Nechifor pârcălabi de Neamţ, Iaţco şi Ion al lui Petrică pârcălabi de Cetatea Nouă, Ion Sturzea portar de Suceava, Petre spătar, Ion Danciul vistier, Toader postelnic, Pogan ceaşnic, Huhulea stolnic, Boldur al lui Hâră comis.

asemenea, observăm că în Sfat au fost chemați membrii familiei Hâră și Huhulea, unii din cei mai fideli boieri ai lui Petru Rareș.

Prima încercare a loialității boierimii a fost invazia unui pretendent venit din Polonia, chiar la începutul domniei lui Ștefan, atunci când în Moldova a fost un scurt interregn, cauzat de plecarea lui Iliaș la Constantinopol[309]. Acest candidat a fost identificat cu viitorul domn Ioan vodă[310]. Riposta energică a noului domn a zădărnicit însă această întreprindere, ceea ce denotă faptul că vizita era, într-un fel, prognozată și așteptată[311]. Represaliile destul de dure care au urmat au fost în măsură să trezească unei părți a boierimii regrete, privitor la justețea alegerii acestui domn[312]. O bună parte din boieri au fugit în străinătate[313], iar cei rămași au avut parte de un tratament care foarte puțin lua în seamă statutul în general acceptat al nobilimii. Episodul redat în scrisoarea lui Castaldo din 11 aprilie 1552 despre baterea cu ciomagul, din porunca lui Ștefan, a doi „boieri de seamă", paharnici (putea fi Pogan marele ceașnic de atunci și un subaltern al său) pentru niște vini minore (cele majore erau răsplătite de domn altfel), denotă cât de puțină stimă arăta acesta nobilimii țării[314]. Ciomagul aplicat paharnicului a fost, de fapt, o palmă dată întregii boierimi. Asemenea lucruri, de obicei, nu se iertau, răsplata neîntârziind să vină.

Expediția condusă de Ștefan Rareș în Transilvania, în vara anului 1552, în timp ce otomanii cuceream Timișoara[315], chiar dacă nu a fost înfăptuită cu tragere de inimă, nu putea să-i atragă mai multă simpatie din partea polonilor, dar mai ales Habsburgilor[316].

Comportamentul tiranic al domnului „cel turbat", cum îl numea *Cronica moldo-polonă*[317] era cunoscut de mai multă vreme în străinătate[318], dar nici „țara nu l-a mai putut suferi din cauza răutății sale", așa cum mărturiseau solii moldoveni, trimiși la Vilna după consumarea evenimentelor, pentru a obține recunoașterea oficială a lui Alexandru Lăpușneanu[319]. Conspirația s-a pregătit minuțios și de multă vreme. Înainte de toate au fost stabilite legăturile dintre boierii din țară cu cei refugiați în Polonia, grupați în jurul unui nou pretendent – Petru stolnicul, care s-a aciuat aici încă după moartea lui Petru Rareș[320]. Mai puțin norocosul pretendent, viitorul Ioan vodă, a fost trecut deocamdată

---

309 Macarie afirmă că imediat după ridicarea sa în scaun Ștefan a avut de luptat cu polonii care „se uniseră cu cei ce pribegiseră mai înainte" și abia după aceea a fost miruit de el însuși (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, p. 105). Prin urmare, lupta cu pretendentul menționat a avut loc până la 11 iunie 1551. De altfel, primele donații de pe urma confiscărilor ce au urmat au avut loc pe data de 15 iunie 1551 (*DIR*, XVI/2, 7, nr. 5).

310 Este nominalizat („Ioan") chiar de solii regelui în ianuarie-februarie 1552 (HOLBAN 1976, 304; REZACHEVICI 1975a, 603).

311 IGNAT, AGACHE 1978, 168.

312 DIR, XVI/2, 7, nr. 5 (Iurie spătar), CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 101: „voievodul a dat pierzării pe mulți din boierii săi "; **vezi** și relatările „firești" ale lui Eftimie (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 121).

313 O parte dintre aceștia au prestat jurământul de la Bakuta față de Petru stolnicul, viitorul domn Alexandru Lăpușneanu (HOLBAN 1965, 668-669).

314 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 101. După aceea ar fi exclamat: „duceți-vă dracului cu toții, căci nu sunteți de nici o ispravă la treburile la care ar trebui să fiți buni".

315 PUNGĂ 1994, 50.

316 IORGA 1970, 160; CIUREA 1973, 17-18; MUREȘAN 1978, 18-19; CIOBANU 1985, 199-203.

317 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 174: „Stephanovi Szalonemu".

318 HURMUZAKI, II/1, 288.

319 CORFUS 1979, 161.

320 PUNGĂ 1994b, 40.

„în rezervă" de către oficialii poloni, pentru a nu deteriora raporturile cu otomanii şi la insistenţa lui Ştefan Rareş[321].

În scrisoarea din 21 octombrie 1552[322], unde Castaldo, de altfel, maestru consacrat în regizarea unor asemenea acţiuni, vorbeşte despre cele întâmplate la podul de la Ţuţora, se menţiona că printre complotişti se aflau „comandantul oştirii" şi „tezaurarul", identificaţi iniţial de către Ilie Minea cu Ioan Sturzea şi Ion Danciul[323]. Dar, cum vom vedea mai jos, Sturzea îl va sprijini pe Joldea, fiind un fidel al partidei susţinătoare a Rareşeştilor. Prin urmare, acesta nu putea fi nimeni altul decât fostul hatman Negrilă. În jurul său s-au strâns încă 60 de boieri români[324]. Ei au fost sprijiniţi atât de austrieci şi de ardeleni[325], cât şi de poloni[326]. De data aceasta, pretendentul a fost susţinut chiar de rege[327] şi de voievodul de Biełz Nicolae Sieniawski[328], un vechi adversar al familiei lui Rareş şi Matias Włodek, căpitanul celei mai puternice cetăţi meridionale polone. La primul semnal al reuşitei complotului, domnul trebuia să intre cu detaşamentul său în Moldova. Despre un schimb de scrisori între complotişti aminteşte şi Azarie[329].

Însă planul pregătit cu multă minuţiozitate aproape că nu a fost dat peste cap, din cauza unei scrisori trimise complotiştilor de voievodul Transilvaniei Andrei Báthory şi care a fost interceptată de un copil de casă al domnului (nimic nu le scapă copiilor!), fiind imediat transmisă stăpânului[330]. Ştefan Rareş era încrezut în forţele sale şi a hotărât să se răzbune în „stil" mare, chemând pe data de 7 septembrie (de fapt, mai curând pe 8 septembrie, când se sărbătorea Naşterea Maicii Domnului şi se termina postul de Sânta Maria) boierii la un ospăţ, cu scopul de a-i omorî acolo[331].

De aceea boierii complotişti au fost nevoiţi să se grăbească. Profitând de o ieşire la „natură" a lui Ştefan cu metresele sale lângă podul de la Ţuţora[332], înspre zorii zilei de 1 septembrie 1552, treizeci de complotişti[333] au trecut Prutul, au măcelărit mica gardă compusă doar din 17 oameni, „au tăiatu aţile cortului asupra lui Ştefan vodă şi cu multe rane pătrunzându-l, au muritu"[334]. Cu toate că „a fost tăiat în chip vrednic de milă, sub cort, vai ca pe un miel", nimeni din contemporani, în afară de Azarie, autorul acestor

321 La 20 februarie 1552 regele Sigismund-August îi promite lui Ioan Sturza hatmanul, conducătorul soliei, că nu-l va adăposti pe acest pretendent (CORFUS 1979, 256-258).

322 HURMUZAKI, II/1, 291-294.

323 MINEA 1934-1936a, 203.

324 HOLBAN 1965, 668-669; REZACHEVICI 2001, 609.

325 HURMUZAKI, II/1, 288, VERESS 1929, 103.

326 HURMUZAKI, XI, 47.

327 Eftimie scria că „... Alexandru, adus din hotarele leşeşti, cu toţi pribegii moldoveni şi a tras cu sine mult ajutor de la craiul leşesc şi dintre nobilii cei mari ai acestei ţări şi viteji luptători de la margine şi mulţi pedestraşi" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 122); **vezi** şi scrisoarea regelui Sigismund August din 19 septembrie 1522 în care recunoştea că moldovenii i-au cerut „ să li se numească un domn de către noi" (HOLBAN 1965, 669).

328 Se presupune că acesta ar fi stabilit chiar data complotului (CIUREA 1973, 19).

329 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 131.

330 HURMUZAKI, II/1, 292-293; MINEA 1934-1936a, 203.

331 Stanislav Orzechowski, *Rerum polonicarum ab exvessu D. Sigismundi I*, anexă la Jan Długosz, *Historiae polonicae libri XIII et ultimus*, II, Leipzig, 1712, col. 1557-1558, *apud*, REZACHEVICI 2001, 610.

332 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 122 şi 140 (Eftimie şi Azarie).

333 Eftimie declară că Ştefan Rareş, nici mai mult, nici mai puţin, „a fost omorât de Sfatul boieresc" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 122).

334 URECHE 1958, 169-170.

rânduri[335], această milă nu i-a oferit-o. A şi fost înmormântat în grabă (A. Orzechowski)[336], la mănăstirea Probota Nouă, alături de părinții săi. Piatra de mormânt a fost aşezată de sora sa Ruxandra[337], soția domnului din porunca căruia (cel puțin formal, asasinatul trebuia să-l ia asupra sa noul domn) i-au fost curmate zilele. Astfel a avut loc a doua schimbare violentă a domniei în Țara Moldovei, pe parcursul doar a unui deceniu. De data aceasta nu au mai existat scuze şi regrete, cu conotații fataliste, ca a boierilor care l-au asasinat pe Ştefan Lăcustă. Precedentul generează tradiția. Chiar şi lui Ureche acest eveniment i-a dat posibilitatea să moralizeze printr-o „certare şi învățătură", evident, adresată, înainte de toate, potentaților secolului său[338].

Imediat după isprăvirea actului, Petru stolnicul a fost proclamat noul domn al țării de către boierii pribegi, în data de 2 septembrie[339]. Jurământul prestat față de rege peste trei zile la Bakuta a fost întărit de cei mai importanți boieri ai țării[340]. Mulți dintre boierii rămaşi în țară s-au deplasat către Polonia pentru a-l întâmpina pe noul domn[341].

Însă nu toți au fost de acord cu această opțiune. Ambițioasa doamna Elena, care foarte repede şi-a revenit după tragicul deces al fiului său, a hotărât să lupte pentru păstrarea tronului țării în sânul familiei, folosind ultima rezervă disponibilă – fiica Ruxandra[342]. Ea reuşeşte să convingă un grup de boieri conduşi de Gavril Movilă şi Ioan Sturza, care mergeau cuminți la Suceava pentru a i se închina lui Lăpuşneanu, să-l aleagă domn pe boierul Joldea. Credem că promisiunile au fost destul de consistente, dacă au hotărât atât de riscant să-şi schimbe opțiunile. Timp de câteva zile efemerul domn a fost marele comis al lui Ştefan Rareş. Se pare că domnul nu a fost mulțumit de serviciile prestate de protejatul mamei sale, fiind rapid eliminat din funcție[343].

Aşa-numita domnie a lui Joldea merită o cercetare specială, chiar dacă este una efemeră. Se ştie că acesta a fost un boier simplu, care nu a avut nici o legătură cu familia domnitoare[344]. A fost "ales" doar prin strădaniile doamnei Elena Brancovici, căruia i-a

---

335 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 139.

336 REZACHEVICI 2001, 611

337 BALŞ 1928, 328: „Doamna Roxanda, fiica lui Io Petru voievod, iar Doamna lui Io Alexandru voievod, înfrumusețată groapa aceasta a fratelui ei Ştefan voievod, care s-a strămutat la veşnicele lăcaşuri în anul 7060 (1552), septembrie 1".

338 URECHE 1958, 169.

339 „Vineri dinaintea Naşterii Fecioarei Maria", cade în această zi (REZACHEVICI 1967; PUNGĂ 1994b, 44).

340 În actul jurământului de la Bakuta dat de Alexandru Lăpuşneanu reprezentanților regelui Poloniei, prestat pe 5 septembrie 1552, ca martori îi găsim pe: Negrilă hatman, Dan vistiernic, Ion Movilă logofăt, Moțoc vornic, Neagoe pârcălab Liciu postelnic, Hrană vornic, Toader pârcălab de Hotin, Teodor Bocotco de Soroca, Ion Vrânceanu de la Ciceu, Căzan de Huşi, Vascan Movilă clucer, Hâră vătaf de Suceava, Spancioc de Iaşi, Hârlea de la Cârligătura, Giurgea de la Dorohoi, Barnovschi, Eremia Ghindă vameşul de Hotin şi alții (HOLBAN 1965, 668-669).

341 Într-un document târziu aflăm numele unui boiernaş – Drăgan păhărnicel – care a fost răsplătit de domn cu o bucată de pământ în ținutul Neamț "pentru că el a ieşit în Țara Leşească, înaintea lui Alexandru voievod şi l-a slujit cu dreptate" (*DIR*, XVI/3, 210-211, nr. 264).

342 Fiul cel mai mic Constantin avea doar 12 ani şi nu putea fi riscat, de fapt, sacrificat într-o asemenea întreprindere periculoasă (REZACHEVICI 2001, 613).

343 Unicul act în care îl întâlnim în această funcție şi în general îl întâlnim este cel din 25 aprilie 1552 (*DIR*, XVI/2, 23, nr. 23). În actul precedent, în care avem păstrată componența Sfatului, cel din 11 aprilie, mare comis este Boldur al lui Hâră (DIR, XVI/1, 20, nr. 18), iar în actul următor, emis pe 28 aprilie, figurează deja Guzun comis (DIR, XVI/2, 25, nr. 24).

344 REZACHEVICI 2001, 613-614.

oferit fiica doar pentru a păstra coroana în cadrul familiei. Se ştie cu siguranţă că nici nu s-a apucat să joace nunta preconizată şi, mai mult ca atât, nici nu a fost uns la domnie. Alegerea sa a fost făcută doar de un grup restrâns de boieri rămaşi în ţară şi care, nu este exclus, au participat chiar la conjuraţia contra lui Ştefan Rareş. Nu a avut nici armată, nici administraţie şi, evident, nu a emis nici un act. Cu toate acestea, a fost consecvent "anexat" în lista domnilor atât de către Eftimie[345], cât şi de Ureche. Acesta din urmă dă o altă versiune a desfăşurării evenimentelor, în conformitate cu care boierii complotişti l-au ales *imediat* după asasinat ca domn pe boierul Joldea[346]. Din text reiese că aceştia n-au mai aşteptat venirea pretendentului din Polonia, în conformitate cu înţelegerile anterioare: "Décii n-au aşteptat pre cuvântul ce trimsése la pribégi, ca să vie cu cap (adică cu noul domn, Alexandru Lăpuşneanu, n. ns.), ci îndată au rădicatu la domnie pre Joldea, cum s-au zis mai sus şi au mersu până la Şipote pre Jijiia"[347]. Era nevoie de intervenţia energică a lui Moţoc, care, cu un detaşament polonez condus de nobilul Pavel Secygniowski, ce număra în jur de 300 de oameni, a întors sorţii în favoarea lui Lăpuşneanu[348]. În urma unui atac surprinzător al curţilor de la Şipote, unde poposea, în drum spre Suceava, Joldea a fost prins, adus în faţa domnului, crestat la nas şi trimis la mănăstire[349]. Eftimie scria că domnul i-a iertat pe toţi, prin urmare au fost eliberaţi şi principalii susţinători ai lui Joldea, vornicul Movilă şi hatmanul Sturza[350]. Credem că aici un rol important l-a jucat legătura de rudenie dintre vornicul Movilă şi logofătul Ion Movilă[351]. Se pare însă că vornicul a scăpat doar cu viaţă, fiind prădat. Astfel, în documentul din 2 martie 1554 găsim informaţia că în faţa domnului a venit Mariica, jupâniţa (văduva?) lui Gavril vornic, pentru a cere restabilirea privilegiului ce l-a avut bunicul ei Hărman, fost pârcălab de Cetatea Albă de la Ştefan cel Mare pe jumătate de sat la Berheci, numit Oţeleştii. Acesta a fost pierdut de panul ei, Gavril fost vornic, "când i s-au jefuit la Şipote şi alte multe privilegii şi ascunzătoarea i s-au jefuit, cum este ştiut chiar domniei mele şi tuturor boierilor din sfatul domniei mele", a precizat cu un ton deosebit

---

345 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 123: "Dar Gavril mare vornic şi cu Sturza hatman şi cei puţini ce erau cu ei într-un cuget nu au socotit întru nimic jurămintele şi făgăduinţele, pe care mai înainte le trimiseră şi le întăriseră prin scrisori şi dăduseră credinţa pribegilor, ci şi-au pus domn la Şiopte pe nenorocitul (de fapt, **окаанаго**, adică „pe blestematul", n.ns.) Joldea".

346 URECHE 1958, 170: "Dacă uciseră boierii pre Ştefăniţă vodă la Ţuţora, cu toţii s-au sfătuitu şi au rădicatu domnu pre Joldea şi i-au datu pre Roxanda, să-i fie doamnă, fata lui Pătru vodă, sora lui Ştefăniţă vodă. Şi déciia au purces Joldea vodă pre Jijiia în sus, să margă la Suceava, să facă nuntă şi au mersu până la Şipote, neştiindu nimica de venirea altui domnu".

347 URECHE 1958, 170.

348 REZACHEVICI 2001, 613.

349 URECHE 1958, 170.

350 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 123.

351 N. Grigoraş pornind de la faptul că Ion şi Gavril au nimerit în tabere diferite, a dedus că nu au fost fraţi (GRIGORAŞ 1937-1940, 356). Acest argument ni se pare destul de şubred, deoarece nu putem *a priori* determina gradul de rudenie prin apartenenţa la acelaşi curent politic. Nu putem stabili nici gradul de rudenie dintre ei, deoarece nu avem documente care să o ateste. De altfel, Gavril vornicul este întâlnit în documente şi sub numele Suilă (DGR 1991, 82, nr. 5), cu toate că în cronica lui Orzechowski partizanul Elenei Rareş şi al lui Joldea era numit "Mogila, magister equitum" (MINEA 1925, 107; 111; GRIGORAŞ 1940, 354; STOICECU 1971a, 317-318). Însă din datele pe care le avem la dispoziţie se poate afirma cu certitudine că este vorba despre Gavril Movilă, strănepotul lui Hărman pârcălabul de Cetatea Albă, unul dintre cei mai de vază boieri ai lui Ştefan cel Mare (ZAHARIUC, MARINESCU 2004, 167-169).

de participativ Alexandru Lăpușneanu[352]. Legile războiului au fost dure, așa că reparația, fie și parțială, a fost făcută abia peste doi ani.

Prin urmare, putem conchide că în episodul Joldea am avut de a face cu o încercare de alegere extra-dinastică din Țara Moldovei. Legitimarea actului trebuia să fie asigurată de căsătoria pretendentului cu o reprezentantă a familiei domnitoare. Raportul de forță însă a fost altul și o asemenea alegere va fi posibilă abia la sfârșitul secolului prin Ieremia Movilă, fiul marelui logofăt de acum și al Mariei, o fiică a lui Rareș[353]. Alegerea lui Joldea s-a făcut la Iași de către Sfatul domnesc al lui Ștefan prin „stăruințele" Elenei Brancovici[354] și prin „votul tumultuos al mulțimii"[355]. Scenariul urmat a fost același ca și la 1540, vizând înlocuirea domnului asasinat printr-o creatură docilă din țară. Deoarece în Moldova nu se afla nici un pretendent domnesc „cu acte" în regulă, atunci s-a ajuns la manevra matrimonială, propusă de soția lui Petru Rareș. Nu trebuie de uitat nici de pericolul pe care-l prezenta în continuare Iliaș, care putea să-și retracteze pretențiile la tron, reeditând o situație din Țara Românească de la începutul secolului. De altfel, Alexandru Lăpușneanu a reușit, până la urmă, să-l îndepărteze pe acestia din funcția de pașă de Silistra prin plata unei sume destul de substanțiale oficialilor otomani[356].

IV. 4. RAPORTURILE DINTRE MAREA BOIERIME ȘI ALEXANDRU LĂPUȘNEANU ÎN PRIMA DOMNIE (1552-1561)

Domnia lui Alexandru Lăpușneanu, una dintre cele mai lungi, dar și mai răsunătoare din secolul al XVI-lea, a fost semnificativă sub aspectul raporturilor cu marea boierime[357]. Ceea ce Neagu Djuvara a numit "regim oligarhic temperat prin decapitare" poate fi aplicat cel mai bine acestei domnii[358]. N. Iorga, la rândul său, descria această domnie în marea sa sinteză a istoriei românilor, într-un capitol întitulat sugestiv: „boierime peste domni"[359].

Mai multe izvoare arată că noul domn nu a recurs la represalii, iertându-i pe cei care l-au susținut pe Joldea[360], alegând calea unei colaborări cu marea boierime, din care, de altfel, se trăgea și el, lucru destul de neobișnuit pentru istoria Țării Moldovei din ultimii ani. Mai mult ca atât, Eftimie vorbește și despre amnistierea adversarilor Rareșeștilor[361].

Sfatul domnesc reflectă clar ridicarea boierilor ce l-au susținut pe "alesul de la Bakuta"[362]. Cu toate că în actul din 21 septembrie 1553[363] avem păstrate doar o parte din

---

352 *DIR*, XVI/2, 46, nr. 46.
353 MICELSCU-PRĂJESCU 1997, 158.
354 HOLBAN 1965, 668-669.
355 Graziani, în CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 384.
356 HOLBAN 1965, 670.
357 Raporturile dintre marea boierime și Alexandru vodă Lăpușneanu a constituit subiectul mai multor contribuții istoriografice, printre cele mai importante le menționăm pe cele ale lui GRIGORAȘ 1937-1940, 348-384; PUNGĂ 1983, 11-20; PUNGĂ 1994b, 98-110.
358 DJUVARA 1987, 28.
359 IORGA 1998, 12-20.
360 G. Pungă considera că a fost iertat și Sturza hatmanul, identificat cu "pan Sturza Ureche" din jurământul față de regele polon de la 22 iunie 1553, dat la Hârlău (PUNGĂ 1994b, 98).
361 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 123.
362 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 123: „boierii toți au primit demnitățile și moșiile de mai înainte" (Eftimie).
363 *DIR*, XVI/2, 37-38, nr. 38.

Sfatul domnesc, acesta este întregit prin textul jurământului de la Hârlău din 22 iunie 1553[364]. Astfel, pe lângă ierarhii bisericii, mitropolitul Grigore, episcopul de Roman „și al întregii țări de jos" Macarie și Grigore episcopul Rădăuților, Putnei și Cernăuților și „al întregii țări de sus", jurământul de credință față de regele polon este întărit și de „puternicii sfetnici ai noștri și panii mireni" („wielmozni nassa rada panowie swieczczi") panii Movilă Hudici mare logofăt, Simeon Negrilă „pârcălabul cetății Sucevei, mare hatman al întregii noastre curți", Ion Nădăbaico mare vornic al întregii țări de jos, Sturza Ureche, Petru Cârcă, Luca Popovici și Ioan Hâră pârcălabii de Hotin, Ioan Danciul și Veisa Prasan („Weisel Prasanowicz") pârcălabi de Neamț[365], Iosif Veveriță și Văscan pârcălabi de Cetatea Nouă, Ioan Iațcu și Giurgea staroștii de Suceava, Dănilă Mosu mare vistier, Ioan Șendrescul mare spătar, Văscan Movilă mare postelnic, Teodor de la Dorohoi păharnic, Medelean (Mediolan) de la Covurlui mare stolnic, Negoi mare comis, Ioan Moțoc „vornicul întregii noastre curți și starostele ținutului Iașilor"[366], Barnovschi staroste de Cernăuți, Drăghici Nădăbaico mare medelnicer, Anton mare pitar, Drăghici Spancioc mare ușar[367], Grigore Liciul postelnic, Ioan Mogâldea vistiernicel și cămăraș și, în sfârșit, doi pisari domnești Ioan al lui Petrică și Grigore al lui Feria.

Lipsa documentelor interne din primul an al domniei lui Lăpușneanu se poate explica atât prin ciuma ce decima țara în acea vreme[368], cât și prin multiplele misiuni diplomatice în care erau angrenați membrii Sfatului[369].

Boierimea a contribuit la confirmarea de către Poartă a lui Alexandru vodă[370]. Evenimentele din Moldova, ce au urmat asasinatului lui Ștefan Rareș, i-au pus în gardă pe otomani care, imediat după aflarea știrii despre schimbarea domniei în țară, au trimis un emisar să afle care este situația la fața locului. Una dintre întrebările puse de solul turc a fost ce rol aveau boierii în acele evenimente și dacă noul domn a fost ales cu voia lor[371]. Se pare că otomanii au hotărât să nu se amestece de data aceasta în procesul de schimbare a puterii în Țara Moldovei, chestionând doar calitatea alegerii de către boieri. Atitudinea lor destul de "pasivă" se explică prin faptul că mașina otomană era implicată la acel moment într-un război dificil cu Persia[372]. Abia după ce a primit răspunsuri liniștitoare în această privință, noul domn a primit "undă verde" pentru reconfirmarea

364 CORFUS 1979, 177.

365 Titulatura completă a celor doi pârcălabi de Neamț este redată în original „starostowie niemiczkich y kamienieczkich", ultima denumire fiind trecută cu vederea de editor, care, după părerea noastră, ar fi trebuit tradusă „de Piatra". Pârcălabii de Roman sunt întitulați „staroști de Roman și Cetatea Nouă".

366 Prin aceasta se consfințește trecerea definitivă a principalei reședințe domnești la Iași, proces demarat încă de Ștefan Rareș (NEAMȚU 1968, 124, BĂDĂRĂU, CAPROȘU 1974, 57). O altă opinie, conform căreia Alexandru vodă Lăpușneanu ar fi acordat o mai mare atenție Iașilor abia după complotul de la 1555 **vezi** la PUNGĂ 1994b, 130-131.

367 În traducerea românească a actului s-a strecurat o greșeală atunci când „dwiernik" a fost tradus incorect „vornic", în loc de „ușar" (CORFUS 1979, 171 și 177). Această greșeală, l-a rândul ei, s-a strecurat și în analiza privitoare la organizarea administrativă a Țării Moldovei pe timpul lui Alexandru Lăpușneanu, efectuată de PUNGĂ 1994b, 133-134. Marele vornic este „marschalek". Corect la HOLBAN 1965, 674; **vezi** și STOICESCU 1971a, 325.

368 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 121.

369 PUNGĂ 1994b, 100-101.

370 PUNGĂ 1994b, 99.

371 VELIMAN 1982, 298-299.

372 BASQUÉ-GRAMMONT 2001, 134.

domniei de către Soliman Magnificul. În raportul bailului venețian de la Constantinopol din 24 octombrie 1552 se afirma că sultanul i-a primit recent pe solii moldoveni, confirmându-i domnia "voievodului ales de ei, numit Alexandru, nepotul lui Petru voievod" și, conform ritualului deja stabilit, trimițându-i steagul, un cal frumos și veșmintele de ceremonial[373]. Diplomații străini cunoșteau că, o dată cu steagul, domnului i-a fost trimis și un detașament din 500 de ostași turci[374], probabil ca să nu mai apeleze pe viitor la ajutor polon.

Cu toate acestea, domnul reconfirmă tratatul cu Sigismund August, un an mai târziu[375], fiind profilate coordonatele de bază ale politicii sale externe – de pendulare între lumea creștină și cea otomană[376].

Între timp s-a produs și primul conflict dintre domn și o parte dintre foștii săi susținători. Este vorba despre Negrilă hatmanul[377]. În textul omagiului prestat regelui Sigismund August i se spune "cel mai mare hatman al întregii noastre curți"[378]. Se pare, că regele nu a fost mulțumit „doar" cu această funcție, cu toate că inițial a avut o dregătorie și mai neînsemnată pentru orgoliul său[379]. Cu toate acestea, Negrilă a considerat că meritele sale nu au fost răsplătite îndeajuns de către domn, trecând fățiș de partea adversarilor acestuia. Planul elaborat împreună cu doamna Elena viza reinstaurarea Rareșeștilor, prin cel mai mic fiu al lui Petru Rareș și al „Despotovnei", Constantin. Este cunoscut faptul că familia fostului domn a rezidat la Suceava, unde același Negrilă i-a capturat pe Elena și Constantin împreună cu „toate averile sale", în timpul când Joldea își primea pedeapsa pentru ambiții[380]. Tot în Cetatea de Scaun complotul a și fost organizat. Inițial s-a dorit uciderea lui Alexandru vodă, mai ales că această modalitate părea, de la o vreme, cea mai simplă și mai sigură de a atinge obiectivele; însă înainte de aceasta trebuia să fie adăpostit pretendentul. Ajutat de Sava Capotă, fostul stolnic al lui Ștefan Rareș, complotiștii reușesc să-l treacă pe Constantin în Polonia, unde cu ajutorul voievodului Rusiei N. Seniawski acesta ajunge la Constantinopol. Evenimentul în cauză a avut loc între momentul prestării omagiului de la Hârlău și 29 iulie, atunci când solii moldoveni îl anunțau pe rege că Constantin Rareș a fugit din țară la Constantinopol cu scopul de a lua domnia, împreună cu fratele acestuia Iliaș-Mahomed[381]. Complotul a fost descoperit, iar Negrilă întemnițat. Totuși, acesta reușește să evadeze, ajutat de alți complici, printre care s-a numărat și un „vlădică", identificat ulterior cu mitropolitul Gheorghe[382]. Constantin fuge inițial în Rusia, iar de acolo trece la Constantinopol[383].

Alexandru Lăpușneanu se plângea regelui că adversarii săi încearcă din nou să lici-

373 VERESS 1929, 107.
374 Raportul lui Castaldo (HURMUZAKI, II/1, 309).
375 CORFUS 1979, 173-174.
376 PUNGĂ 1994b, 47.
377 STOICESCU 1971a, 321.
378 CORFUS 1979, 177; HOLBAN 1965, 674.
379 Promovarea sa a fost decisă de domn, după ce a intrat in conflict cu boierii, pentru a-l face mai cooperant, așa cum afirmau solii moldoveni la curtea regelui care "monitorizau" acest caz (HOLBAN 1965, 673).
380 HOLBAN 1965, 671-672.
381 CORFUS 1979, 181.
382 Primul care l-a identificat cu predecesorul lui Grigorie Roșca a fost STOIDE 1933; PUNGĂ 1994b, 100.
383 HURMUZAKI, VIII, 68; HOLBAN 1965, 673.

teze domnia[384], fapt care, de altfel, nu-i displăcea de loc sultanului, care aştepta cine va „da mai mult”[385]. Din relatarea aceluiaşi sol, Movilă Văscan postelnicul[386] moldovean la curtea regelui polon, reiese că fraţii Rareş i-ar fi oferit sultanului pentru redobândirea domniei „40000 de zloţi roşii şi 500 de cai şi 10000 de berbeci pe fiecare an”[387]. Pentru a nu le permite adversarilor să obţină domnia, Alexandru vodă trimite la Poartă o impunătoare solie compusă din ”patru boieri mari” şi episcopul cărturar Macarie, care-i duceau sultanului „tot tezaurul pe care l-a avut domnul”[388], cu scopul de a supralicita oferta Rareşeştilor. Ca rezultat vine şi promisiunea sporirii tributului[389]. Probabil, o parte din bani au fost rezervaţi pentru organizarea otrăvirii lui Constantin[390] şi surghiunirea lui Iliaş Mehmed[391].

Fără eforturi financiare, domnul reuşeşte să „sugrume” la modul direct complotul îndreptat împotriva sa prin asasinarea viitoarei sale soacre, doamna Elena, plătindu-i, astfel, şi vechea „poliţă” cu Joldea. Prima domnie a lui Lăpulneanu a încăput în *Cronica moldo-polonă* într-o singură frază, cinic de lapidară: „Acest Alexandru, când a ajuns domn a pus de au sugrumat pe bătrâna soţie a lui Petru voievod, iar pe fiica ei, aceea care fusese cu Joldea, şi-a luat-o de soţie”[392]. Evenimentul a fost datat cu a doua jumătate a anului 1553, după înlăturarea pericolului venit de la Constantinopol[393]. Elena Brancovici a fost înmormântată lângă soţul ei la mănăstirea Probota[394].

Aceste evenimente au dus la prima regrupare de forţe în Sfat, domnul fiind nevoit să se dispenseze de o parte din susţinătorii săi. Componenţa noului Sfat domnesc îl găsim în actul din 23 februarie 1554[395]. Pe lângă Negrilă şi Sava Capotă au fost înlăturaţi şi reprezentanţii familiei Huru şi Huhulea[396] care, după cum am arătat mai sus, au fost promovaţi de către Ştefan Rareş.

---

384 Aflaţi la Constantinopol, Negrilă şi Sava Capotă îi uimeau prin dărnicia lor pe funcţionarii imperiali, promiţând „o mare bucată din ţară, din munţii de la graniţa ungurească şi până la Nistru şi ţinuturile Orhei şi Lăpuşna şi ţinutul Chigheciului”, şi deoarece, Moldova li se părea destul de mică pentru serviciul cerut în schimb, le mai ofereau „Podolia şi de trei ori mai mult tribut” (HOLBAN 1965, 672-673; STOIDE 1974, 68).

385 CORFUS 1979, 181.

386 De menţionat că în perioada cuprinsă între 22 iunie şi 29 iulie 1553, data soliei, au fost operate deja schimbări în Sfat, deoarece mare postelnic este Văscan Movilă şi nu Grigorie Liciul (CORFUS 1979, 177 şi 180).

387 CORFUS 1979, 181.

388 HOLBAN 1965, 673.

389 STOIDE 1967, 232.

390 Într-un raport către Ferdinand I se afirma că tânărul Constantin a fost otrăvit cu largul concurs al oamenilor voievodului moldovean („Nuper repentina morte sublatus, ut aiunt, voyvodae per venenum procurata”) şi a fost înmormântat după ritul musulman, fiindu-i circumcis cadavrul (HURMUZAKI, II/5, 182-183; REZACHEVICI 2001, 597).

391 URECHE 1958, 168.

392 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 185.

393 STOIDE 1967, 232.

394 BALŞ 1928, 327-328.

395 Din el făceau parte: Ion Movilă mare logofăt, Ion Nădăbaico mare vornic, Petre al lui Cârcă, Ion al lui Hâră şi Neagoe pârcălabi de Hotin, Ion Danciul şi Veisa de Neamţ, Iosip Veveriţă şi Vascan de Cetatea Nouă, Dan portar de Suceava, Şendrescul mare spătar, Ion al lui Petrică mare vistier, Vascan Movilă mare postelnic, Toader mare ceaşnic, Medelean mare stolnic, Plaxa mare comis (*DIR*, XVI/2, 42, nr. 42).

396 Pentru aceştia, **vezi** PUNGĂ 1994b, 102.

Cu toate că în următorii ani după complot Lăpuşneanu a fost, cel puţin în aparenţă, constant în relaţiile sale amicale cu statele creştine[397], colaborarea cu care i-a adus domnia, el nu putea să nu înţeleagă că păstrarea acesteia era legată doar de voinţa Porţii. De aici şi treptata alunecare spre o politică pro-otomană, fapt care nu a putut, aşa cum s-a observat, să nu producă o sciziune în rândul marii boierimi[398]. Răcirea relaţiilor dintre clasa politică şi domn s-a datorat şi faptului că Alexandru vodă a fost dezamăgit de atitudinea duplicitară a boierimii care, cu toate că a fost menajată de el, a încercat să-l scoată din domnie. Ca rezultat, Lăpuşneanu recurge la stilul de guvernare, indicat în asemenea cazuri şi consacrat în secolul său – domnia autoritară. De altfel, îndepărtarea de poloni a fost determinată şi de condiţiile care i-au fost impuse de Dieta polonă, în schimbul preluării domniei, care limita puternic autoritatea puterii centrale în raport cu marea boierime[399]. Treptat, el îi înlătură pe marii dregători, de fapt reprezentanţii marii boierimi, de la administrarea veniturilor ţării, măsură care, sub pretextul centralizării finanţelor, pentru facilitarea onorării obligaţiilor faţă de Poartă[400], urmărea privarea acestei categorii sociale de o sursă importantă de venit, surpându-i astfel puterea economico-militară. Domnul a mers deliberat la această confruntare, înţelegând că opoziţia internă nu poate fi oprimată decât printr-o intervenţie categorică[401]. Boierimea nu s-a lăsat nici ea aşteptată, organizând un complot împotriva domnului învinuit de tiranie, dorindu-se înlocuirea acestuia cu Lupu păhărnicel[402].

După proporţiile represaliilor, informaţii asupra cărora avem în mai multe mărturii documentare din epocă, putem vorbi despre un complot bine articulat, ce poate fi comparabil cu cel de la 1523.

Pornind de la faptul că nu există documente interne în intervalul dintre 1555-1558, Constantin A. Stoide a dedus că răscoala boierimii a durat aproape trei ani – între mai 1555 şi martie 1558[403], ceea ce pare totuşi exagerat, căci ar fi avut proporţiile unui adevărat război civil, imposibil de ocolit în izvoare. Gh. Pungă, la rândul său, considera că rebeliunea boierească a avut loc în vara anului 1555[404]. Nu poate fi exclusă şi participarea în acele evenimente a ferdinandiştilor.

Cel care a fost hărăzit domniei se numea Lupu păhărnicel, aşa cum aflăm din documentul datat cu 13 aprilie 1560. Domnul confiscă satul Popeştii şi cu mănăstirea Trestiana, care „au fost a Lupului fost paharnic, fecior Dionisiei călugăriţii, nepot Tăutului şi le-au pierdut în vremea vicleniei sale, când au rădicat domn asupra capului domniei

397 Reconfirmă tratatul cu Polonia la 1553 şi îşi informează în permanenţă aliaţii în privinţa mişcărilor otomane (CORFUS 1979, 188-193).

398 PUNGĂ 1994b, 102-103.

399 Se pare că sub influenţă polonă boierii au obţinut la începutul domniei lui Alexandru vodă limitarea exercitării dreptului la viaţă şi moarte a domnului, pedeapsa capitală trebuind să aibă acordul boierimii (HURMUZAKI, S. II/1, 193.198; PUNGĂ 1994, 133, n. 8). Din această cauză nu a fost executat hatmanul Negrilă prins în flagrant, fapt care i-a permis să evadeze.

400 La reluarea domniei în 1564, Alexandru vodă, prin solii săi la curtea regelui polon, se plângea că din cauza boierilor care nu l-au slujit cu dreptate a „rămas dator pentru birul împărătesc 25000 de zloţi ungureşti" şi, ca rezultat, a fost obligat să administreze singur veniturile ţării (CORFUS 1979, 237).

401 O încercare de a explica starea sufletească a domnului, chinuit de iminenţa răfuirii cu boierii, **vezi** la STOIDE 1974, 69-70.

402 STOIDE 1974, 70-77; PUNGĂ 1994b, 103-104.

403 STOIDE 1994b, 71.

404 PUNGĂ 1994b, 103.

mele şi cu alţi vicleni, când au şi perit întru vinovăţiile sale”[405]. Din cele relatate din suretul domnesc, putem constata că acest Lupu păhărnicel a fost fiul Odochiei şi al lui Dumitru Huhulea[406], şi nepot al marelui logofăt de la începutul secolului Ion Tăutu. Pe linie paternă se înrudea cu familia lui Ştefan cel Mare[407], fapt care explică alegerea acestei candidaturi la tron de către marea boierime[408]. Rude cu pretendentul au fost şi spătarul Şendrescul, participant şi el la complot, chiar dacă avea o vârstă destul de înaintată[409], precum şi doi cumnaţi ai acestuia: pârcălabul Stanciul[410] şi Maxim, viitorul pârcălab de Neamţ al lui Ion vodă[411]. Nu avem indicii clare asupra participării la evenimentele în discuţie a altui cumnat al lui Lupu, Ion Sturza fostul hatman, care era căsătorit cu o altă soră a sa Neacşa, fiica lui Huhulea postelnic[412]. Constantin A. Stoide îl bănuia chiar înrudit cu fostul pretendent Joldea[413]. Oricum, dispariţia sa definitivă din documente după această dată nu exclude asemenea posibilitate[414].

Deoarece Alexandru vodă Lăpuşneanu în ambele sale domni ia fost un adevărat „boierohton”, ne este foarte greu să precizăm când şi-a pierdut capul un alt reprezentant al nobilimii moldave Neagoe cămăraş. Astfel, în actul din 3 iunie 1581 fiica acestuia, Irina, se plângea în faţa Sfatului lui Iancu Sasul că privilegiile pe care le-a avut tatăl ei pe jumătatea de sat din Costeşti de pe Trotuş, precum şi nişte ţigani, au fost pierdute „în zilele lui Alexandru voievod, când i-a tăiat capul”[415]. Însă legătura de rudenie a cămărăşului menţionat cu Tăutuleştii, deoarece a fost fiul lui Neagoe pârcălab de Hotin şi al Magdalenei, fiica lui Dragotă Săcuianu şi nepoata lui Ion Tăutu[416], precum şi participarea la complot a mamei sale Măgdălina[417] poate plasa aceste represalii în prima domnie.

Printre primele victime ale complotului a fost ceaşnicul Toader, care, chiar dacă şi-a păstrat viaţa, a fost nevoit să părăsească atât viaţa politică, cât şi pe cea de mirean[418]. Eliberarea acestuia din funcţie, din motive, probabil, departe de cele legate de dorinţa nobilă de a fugi de deşertăciunea lumii, a avut loc la sfârşitul anului 1554 şi începutul celui următor, el fiind înlocuit cu o rudă domnească, Dumitru. Acesta a fost fiul lui Toader pârcălab de Hotin[419], fratele uterin al lui Petru Rareş, deci văr cu doamna Ruxandra[420]. A fost un gest de bunăvoinţă faţă de noua sa soţie[421].

---

405 *DIR*, XVI/2, 149–150, nr. 141.
406 Pentru spiţa huhuleştilor, **vezi** CIUBOTARU 1983, 317-331.
407 COSTĂCHESCU 1933, 8.
408 STOIDE 1974, 72.
409 COSTĂCHESCU 1933, 12.
410 BĂLAN 1933, 17.
411 *DIR*, XVI/3, 310, nr. 401. După părerea unor cercetători, acesta ar fi fost bunicul cronicarului Grigore Ureche (STOIDE 1982, 318-319; SZÉKELY 1993, 655-657).
412 *DIR*, XVI/3, 169, nr. 224.
413 STOIDE 1974, 74.
414 PUNGĂ 1994b, 104
415 *DIR*, XVI/3, 163, nr. 214.
416 PUNGĂ 1994b, 104.
417 În actul din 23 iulie 1596 se spune că Neagoe, fostul pârcălab de Hotin, a scos „toate satele cneaghinei sale Măgdălina, când le pierduse în hiclenie şi le-a dat celorlalţi <fii> ai săi” (*DIR*, XVI/4, 146, nr. 195).
418 *DIR*, XVI/2, 105, nr. 98.
419 GOROVEI 1981, 683-686.
420 GOROVEI 1997a, 468-469.
421 De fapt, nunta a fost jucată abia în luna ianuarie 1556, aşa cum indică o inscripţie de pe un epitaf dăruit mănăstirii Slatina (ELIAN, BĂLĂN, CHIRCĂ, DIACONESCU 1965, 700). Această întârziere s-ar fi putut datora doliului pricinuit de moartea „neaşteptată” a mamei-soacre a domnului.

La complot au participat atât unii din vechii susținători ai lui Lăpușneanu, printre care și Ion Nădăbaico, pesemne, înrudit cu huhuleștii care, conform unor izvoare, a pierit în cadrul luptelor[422], cat și reprezentanții celor mai ilustre familii ale Moldovei din acea vreme. Pe lângă rudele candidatului la tron, reprezentant al Tăutuleștilor, au mai fost și Dan, un urmaș al Găneștilor, și Pintilei Plaxa comisul, un reprezentant al neamului Arbureștilor[423]. Se pare că domnul a intuit stratagema complotiștilor care, înainte de rebeliune, au încercat să–și ferească proprietățile donându–le mănăstirilor. Bunăoară, așa a procedat Dan hatmanul, care la 9 aprilie 1555 dăruiește satul Mihăileşti și o parte din Băiești mănăstirii Humor[424]. Nu putem înțelege cauza furiei domnești asupra acestei mănăstiri, căreia i–a confiscat în favoarea domniei mai multe sate[425]. Cercetările recente au arătat că Toader Bubuiog nu a avut urmași[426], prin urmare nu a putut fi legat de neamurile boierilor participanți la complot așa cum s–a crezut[427], de aceea cauzele acestei secularizări nu pot fi explicate pornind de la asemenea premisă[428]. În ceea ce privește confiscările operate moșiilor mănăstirii Trestiana, care au fost "afierosite" mănăstirii Râșca, aici lucrurile se explică prin faptul că ele au aparținut familiei Tăutu, un urmaș al căreia a fost păhărnicelul Lupu[429].

Cu toate că a luat pământuri de la mănăstiri, domnul a „recompensat" într-un fel Biserica prin călugărirea mai multor reprezentanți al clasei politice a țării, atât bărbați (Toader ceașnicul, în schimnă Teodosie[430], Necoară, devenit "Neofit"[431] sau hatmanul Dan[432]), cât și femei (Odochia, mama lui Lupu păharnic, trebuia să se roage pentru iertarea păcatelor fiului ei sub numele de Dionisia[433], alături de Marta[434] și Sofronia[435], ambele rude ale unor participanți activi la complot). În majoritatea cazurilor cei scoși din viața politică într-un asemenea mod[436] au fost nevoiți să se despartă „nesiliți de nimeni" de o parte din proprietățile lor, în favoarea unor boieri susținători ai domnului sau în favoarea unor mănăstiri[437]. Până la sfârșit răsplata a fost pe măsură, căci, se pare, boierii au îndeplinit cu o osârdie neașteptat de mare dorința lui Lăpușneanu de a se călugări înainte de moarte (Ureche) [438].

---

422 STOIDE 1974, 71.

423 A fost căsătorit cu Ana, fiica lui Luca Arbure (*DIR*, XVI/3, 55, nr. 73 și 144-145, nr. 186; GOROVEI 1971, 150).

424 BĂLAN 1933, 48–53; PUNGĂ 1994b, 104. Actul a fost întărit și după consumarea evenimentelor la 17 decembrie 1556, plus niște sălașe de țigani și un "tetraevanghel frumos și scump" (*DIR*, XVI/2, 98–99, nr. 89).

425 STOIDE 1974, 71, încerca să explice această atitudine printr-o eventuală participare la complot a unor călugări.

426 SZÉKELY 1995, 73-101.

427 STOIDE 1974, 75–76. Aici s–a făcut confuzia dintre Toader Bubuiog și Toader Băloș.

428 Este soarta jumătății din satul Avrămeni pe Vâlcovăț sub Drislive, confiscat la 12 aprilie 1558 (*DIR*, XVI/2, 112–113, nr. 103). Mai mult ca atât, înainte de complot satul a fost întărit mănăstirii Humor de același domn (*DIR*, XVI/2, 40, nr. 41), ceea ce anulează ipoteza unei confiscări târzii, prevalându–se de dreptul la desherență.

429 *DIR*, XVI/2, 149–150, nr. 141.

430 *DIR*, XVI/2, 105–106, nr. 98.

431 *DIR*, XVI/2, 119–120, nr. 111.

432 PUNGĂ 1994b, 104.

433 *DIR*, XVI/2, 226.227, nr. 238.

434 *DIR*, XVI/2, 120, nr. 112.

435 *DIR*, XVI/2, 154, nr. 148.

436 PUNGĂ 1994b, 105.

437 Pentru cazuri de acest gen, **vezi** STOIDE 1974, 74-75.

438 URECHE 1958, 193.

Sfatul domnesc este renovat vizibil după aceste evenimente. Din actul din 15 martie 1558[439] vedem că şi–au pierdut funcţiile nu mai puţin de şapte mari dregători. Lipsesc doar Ion Nădăbaico marele vornic, Hâră pârcălab de Hotin, Veisa pârcălab de Neamţ, Dan portar de Suceava, Şendrescul mare spătar, Medelean mare stolnic şi Plaxa marele comis. În locul lor apar Ion Moţoc, răsplătit, în sfârşit cu o mare dregătorie de către domn, care primeşte cea mai înaltă funcţie militară, cea de hatman; Văscan Movilă, avansat din funcţia de postelnic – locul căruia a fost ocupat de Grigore Liciul, fiul dregătorului rareşian – în cea de pârcălab de Hotin; Bodei, un reprezentant al boierimii teritoriale, a fost adus şi el Sfat; Cârstea, înlocuindu–l pe Veisa la Neamţ; Spancioc, dublându–l pe Vascan la Cetatea Nouă; Andreica, un mai vechi „client" lăpuşnean[440], devine spătar; Costea a devenit mai marele pe paharnicii curţii, înlocuindu–l pe Dumitru, devenit portar de Suceava, în locul vacant lăsat de Dan; Bolea, un boier prin care neamul său intră în istoria politică a ţării, primeşte marea stolnicie şi, în sfârşit Paşcu, devine mai mare pe grajdurile domneşti în locul lui Plaxa, căzut în timpul evenimentelor menţionate mai sus[441].

Nereuşita complotului a făcut să crească şi mai mult numărul boierilor pribegi. O parte din boieri s-au refugiat în Transilvania sau Ungaria Superioară, aceştia din urmă fiind probabil înştiinţaţi de planurile domnului de a ataca Transilvania. Această grupare a acordat sprijinul viitorului domn Aron Vodă, care de mai multă vreme era susţinut de Habsburgi[442]. Legături cu pribegii de aici a luat şi Jacob Heraclid Despotul[443], care nu-şi mai ascundea intenţiile de a urca în scaunul Ţării Moldovei[444] şi care, cu concursul acestora, a încercat chiar înlăturarea lui Lăpuşneanu în cursul anului 1559[445]. Tentativa de a-l otrăvi pe domn în timpul şederii lui Despot la curtea „rudei" sale de la Iaşi[446] prin intermediul unui medic italian[447] nu a avut rost de izbândă. Mai mult ca atât, şi Alexandru vodă, în mod galant, îi răspunde cu aceeaşi monedă[448]. De aceea Despot este nevoit să fugă în Ardeal[449]. Printre boierii care au încercat să-l sprijine pe aventurier s-au numărat pârcălabul de Cetatea Nouă Spancioc, stolnicul Bolea şi postelnicul Liciu, care îşi pierd dregătoriile şi se refugiază. Încercarea lui Despot s-a datorat şi tulburărilor din Imperiul Otoman, generate de rebeliunea lui Bayazid, ce s-a ridicat împotriva tatălui său[450]. Domnul însă mai avea încă resurse interne capabile să contracareze asemenea încercă-

---

439 *DIR*, XVI/2, 101–102, nr. 93.

440 *DIR*, XVI/2, 79-80, nr. 72.

441 STOIDE 1974, 72.

442 VERESS 1929, 235.

443 În Transilvania încă de la începutul anului 1560 se ştia despre un „Despot care doreşte foarte mult domnia Moldovei" (HURMUZAKI, XI, 873).

444 Din iunie 1560 îşi ia titlul de „principe al Moldovei" (VERESS 1929, 186).

445 PUNGĂ 1994b, 106.

446 Vine în Moldova în cursul anului 1558 şi primit cu onoruri ca pe o rudă domnească (SOMMER, GRATIANUS 1998, 116-119), deoarece reuşise să-i convingă pe toţi – inclusiv şi pe sine – că este văr pe linie maternă cu doamna Ruxandra (PUNGĂ 1995, 23-25).

447 REZACHEVICI 2001, 642.

448 Conform legii talionului, Alexandru Lăpuşneanu porunceşte ca „Despot să fie ucis prin otravă" (SOMMER, GRATIANUS 1998, 120-121).

449 Este atestat Braşov la 18 august 1558 (HURMUZAKI, XI, 799).

450 BASQUÉ-GRAMMONT 2001, 134.

ri. Astfel, la mijlocul anului 1559 el îi cerea sultanului să le poruncească oficialităților transilvănene să-i restituie pe toți „răufăcătorii care s-au dus acolo din Moldova, sau să-i scoată din țară”[451]. Totuși, presiunea exercitată asupra autorității centrale creștea în intensitate. La aceasta au contribuit nu numai Habsburgii și polonii, vizibil jenați de obediența suveranului român față de Poartă, dar și boierii din țară[452], nemulțumuți de pornirile violente ale domnului, care și-a creat faima de „tiran” sângeros[453] prin reprimarea unor revolte boierești[454], dar și al represaliilor contra comunităților neortodoxe[455]. Astfel, pe parcursul anului 1560 diplomația străină înregistra știri conform cărora boierii îl susțineau pe un nou pretendent la domnie și erau gata să se răscoale[456]. Mai mult ca atât, din țară au început să vină scrisori de la boieri („senatores terrae Moldavie”) către împărat cu rugămintea de a-l înlocui pe tiran[457]. Nici sultanul nu avea de gând să-l susțină pe domnul care, prin politica sa, a reușit să se certe cu toți[458]. Zilele primei domnii lăpușnene erau astfel numărate.

Despot vodă s-a refugiat în castelul din Kešmark, proprietar al căruia a fost companionul său, aventurierul polon Albert Łaski[459]. Aici el reușește, către sfârșitul lui septembrie[460], să strângă o armată de mercenari pe banii lui Łaski care, pentru a acumula suma de 10000 de galbeni, își zălogește cetățile. Armata strânsă a fost evaluată între 1600[461] și 4000 de soldați[462].

Expediția a început pe la sfârșitul lui octombrie, iar marșul către Țara Moldovei a fost destul de îndelungat[463]. Bătălia dintre corpul de mercenari al lui Despot și oastea lui Lăpușneanu s-a ținut la Verbia pe Jijia, după ultimele precizări pe 18 noiembrie 1561[464]. Lupta nu a fost una de durată[465], fapt datorat, în mare măsură, defecțiunii unei părți a marii boierimi, în frunte cu Ion Moțoc hatmanul[466]. Cu toate că biografii lui Despot și unii dintre participanți la luptă au afirmat că întregul merit al izbânzii s-a datorat superiorității tehnice și al vitejiei invadatorilor (cum putea fi altfel?)[467], ideea trădării boierimii era cunoscută și în epocă. Azarie, care nu putea avea altă opinie decât pe cea a comanditarului, scria: „Erau unii dintre cei dintâi luptători care a trădat pe voievod

451 DOCUNENTE TURCEȘTI 1976, 50.
452 PUNGĂ 1994, 111-112.
453 Făcând bilanțul domniilor lui Lăpușneanu, Grigore Ureche concluziona astfel: „Acestu Alixandru vodă, zic cum că au fost scoțându ochii oamenilor și pre mulți au sluțit în domnia lui” (URECHE 1958, 193).
454 SOMMER, GRATIANUS 1998, 22-23.
455 PAPACOSTEA 1958, 71-72.
456 HURMUZAKI, II/1, 123 și 380-381.
457 HURMUZAKI, II/1, 385-386.
458 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 156, scrisoarea lui Belsius către Maximilian.
459 REZACHEVICI 2001, 645-646.
460 Pe data de 21 septembrie 1561, Despot îi raporta lui Ferdinand I, că pregătirile pentru campanie sunt încheiate (VERESS 1929, 199).
461 SOMMER, GRATIANUS 1998, 26-27.
462 SOMMER, GRATIANUS 1998, 124-127.
463 Itinerarul reconstruit de REZACHEVICI 2001, 649-650.
464 REZACHEVICI 2001, 626-627; CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 123-124.
465 Contrar opiniei lansate de GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 291, preluată de BERCIU-DRĂGHICESCU 1980, 52, conform căreia bătălia ar fi durat două zile (17-18 noiembrie), ceea ce pare, totuși, o exagerare.
466 SOMMER, SCHESAEUS 1988, 160-161.
467 HOLBAN 1976, 307; CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 123-125; SOMMER, GRATIANUS 1998, 28-31.

(„**навѣтоужиѥ воєводѣ**”) şi de la început au apucat-o la fugă, iar ceilalţi s-au întors înapoi care încotro şi au fost risipiţi”[468]. Nici Grigore Ureche nu era convins că şansele au fost egale: „Zic unii că şi acolo să fi fost războiul cu viclenie”[469]. Ideea unei înţelegeri prealabile dintre boierii moldoveni şi pretendent a fost susţinută şi de Sommer, care <re>cunoştea că înainte de bătălie, comandanţii cavaleriei au decis să-i „dăruie lui Despot o victorie nesângeroasă”[470]. Cadoul a fost acceptat. De altfel, însuşi Alexandru Lăpuşneanu recunoştea mai târziu că a fost trădat de boierii săi[471].

Cu toate că Lăpuşneanu a încercat să mai dea o bătălie cu forţele „giosenilor” la Huşi[472], nici aceasta nu i-a reuşit, din cauza forţelor inegale. Înfrânt, a fost nevoit să fugă la Chilia[473], de unde a luat drumul Constantinopolului[474], locul unde, de la o vreme, se făceau şi se desfăceau domniile Ţării Moldovei. Despot vodă însă a ţinut cont şi de această posibilitate, apelând la metoda cea mai sigură de a-şi proteja domnia din partea Porţii – banul. Prin emisarii săi de la curtea imperială reuşeşte să atragă “de partea sa paşale şi prin aceştia <a fost> recomandat lui Soliman”[475]. Cu toate încercările lui Alexandru Lăpuşneanu, versat deja în acest tip de jocuri, să-l înlăture de la domnie, „proaspătul” văr al doamnei Ruxandra “cu banii umplundu gurile vrăjmaşilor” reuşeşte să le dejoace intenţiile. Drept rezultat, fostul domn a fost trimis în exil la Iconium[476], unde a fost însoţit de un fidel al său, Petru Albotă[477]. Către finele lui martie 1562, Despot a primit însemnele de învestitură de la Poartă, aducând jurământul împăratului în faţa lui Ferhat aga[478].

IV. 5. MAREA BOIERIME ÎN TIMPUL DOMNIILOR LUI DESPOT VODĂ ŞI ŞTEFAN TOMŞA (1562-1564)

Păstrarea în Sfatul domnesc al lui Despot vodă a unui însemnat grup de boieri din precedenta domnie, confirmă ideea unei înţelegeri prealabile în vederea alungării lui Lăpuşneanu[479]. Dintre aceştia se evidenţiază fraţii Ion şi Văscan Movilă, vornicul Spancioc, bătrânul diplomat Avram Banilovschi şi Mateiaş Stârcea pârcălabi de Hotin, Andreica pârcălab de Cetatea Nouă, Ion Iaţco pârcălab de Neamţ, Toma Barnovschi devenit mare hatman în locul lui Moţoc, învrednicit cu dregătoria de mare vornic şi postelnicul Bolea[480]. „Reformator” prin definiţie, Despot nu a putut să nu introducă şi nişte schimbări în structura Sfatului domnesc. Astfel, în cele patru acte păstrate până astăzi cu lista

[468] CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 131, 142.
[469] URECHE 1958, 173.
[470] SOMMER, GRATIANUS 1998, 28-29.
[471] CORFUS 1979, 337-238, scrisoarea din 23 aprilie 1564 către Sigismund August.
[472] REZACHEVICI 2001, 629.
[473] HURMUZAKI, II/1, 390; CORFUS 1979, 240-241.
[474] Pe malurile Bosforului ajunge cu familia în jurul datei de 4 martie 1562 (VERESS 1929, 210).
[475] SOMMER, GRATIANUS 1998, 141.
[476] VERESS 1929, 211, CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 142-143.
[477] În actul din 16 februarie 1570 Bogdan Lăpuşneanu îl răsplăteşte pe Albotă pentru că „a slujit înainte sfântrăposatului părintelui domniei mele Alexandru voievod, în surghiun peste mare, drept şi credincios” (*DIR*, XVI/2, 218, nr. 233).
[478] VERESS 1929, 210-211.
[479] “Pe cei care se supuseră lui (Despot, n. ns.) îi păstră în slujbă” (BUIUCLIU 1906, 249; **vezi** şi PUNGĂ 1994b, 107).
[480] *DIR*, XVI/2, 162-163, nr. 159.

reprezentanței țării, observăm că Ion Moțoc este numit „mare sfetnic" și se află în fruntea statului, în locul ocupat de obicei de regenți, iar între marele vornic și pârcălabii de Hotin se află căpitanul Dârman, probabil, unul dintre șefii mercenarilor lui Despot[481].

Inițial clasa politică l-a sprijinit pe noul domn, mai ales că acesta s-a arătat dispus să respecte tradițiile țării[482]. Cu toate că a fost protestant, fapt care nu a fost ținut în secret[483], el acceptă încoronarea conform ritului ortodox[484], „și-au scos nume de domnie" Ioan[485] și chiar a făcut danii mănăstirilor[486]. Se pare că nu era în spiritul vremii ca această idilă să țină mult.

Necesitatea onorării unor obligații bănești față de Poartă, dar și față de cei care i-au finanțat campania la preluarea domniei, precum și plata mercenarilor l-a făcut să ridice un impozit extrem de nepopular printre locuitorii țării – darea de un galben pe fiecare cap de familie[487]. Ca rezultat, la începutul anului 1563 începe o mișcarea țărănească[488] proporțiile căreia au fost exagerate în istoriografie[489], sprijinită și de boierimea teritorială[490]. Reprimarea acestei mișcări[491] a îndepărtat și mai mult clasa politică a țării de domn, și așa nemulțumită față de politica religioasă a acestuia[492], încercând înlăturarea domnului prin complot. Unele izvoare vorbesc chiar despre un masacru al boierilor la o „masă a împăcării" de la palat, dacă nu a fost o suprapunere de informații cu ceea ce s-a întâmplat în a doua domnie a lui Lăpușneanu[493].

Reușita finală a acestuia s-a datorat faptului că Despot și i-a îndepărtat pe principalii săi susținători Francisc Zay, comandantul Cașoviei[494] și, mai ales pe Albert Łaski, pe care îl declarase inițial chiar moștenitorul său la tron[495]. Cauza era aceeași – refuzul de a plăti datoriile promise încă din perioada când era pretendent. Drept rezultat, Łaski a făcut legătura cu un mai vechi pretendent la tronul Moldovei Dimitrie Wiśnowiecki[496], ce se pretindea rudă domnească pe linie maternă[497].

---

481 DIR, XVI/2, 164, nr. 161; 165, nr. 162; 167, nr. 163.

482 SOMMER, SCHESAEUS 1988, 55-61; CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 227-228.

483 URECHE 1958, 175: "cuvios și aievea pravoslavnic, iară la toană eretic și avea sfetnici de ai săi, de o lége cu dânsul"; Azarie știa că avea "sfetnici de altă credință, luterani, urâți de Dumnezeu, căci el însuși era de aceeași credință cu ei" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 143).

484 REZACHEVICI 2001, 659.

485 Doar astfel se autointitula în documente (*DIR*, XVI/2, 159-167). Se proclama chiar „nepotul lui Ștefan voievod cel Bătrân" (DIR, XVI/2, 161, nr. 159), ceea ce nu admitea nici îndrăzneața lui genealogie (REZACHEVICI 2001, 642-643). „L'appetit vient en mengeant", cum spunea contemporanul său Rabelais.

486 *DIR*, XVI/2, 159-160, nr. 155, documentul din 17 martie 1562.

487 Conform unei relatări a lui Belsius, poporul i-a făcut responsabili pentru aceasta pe Barnovschi (Bernovius) și pe „un vlădică" (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 264; SOMMER, GRATIANUS 1998, 59; SOMMER, GRATIANUS 1998, 143; URECHE 1958, 175). După relatarea lui Azarie, domnul nu a ezitat să confișteze și unele bunuri bisericești (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 143).

488 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 264 (Johann Sommer).

489 **VEZI** studiul lui PANAITESCU 1953, 201-213; ISTORIA ROMÂNIEI 1962, 859-860.

490 PUNGĂ 1990, 132-133.

491 GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 292.

492 După părerea lui Coloman Szentmártoni, adevăratul scop al lui Despot a fost înfăptuirea reformei religioase (SZENTMÁRTONI 1929-1930, 29-33, *apud,* REZACHEVICI 2001, 659).

493 SOMMER, SCHESAEUS 1988, 160-161.

494 HURMUZAKI, II/5, 497-498.

495 HURMUZAKI, S. II/1, 223-224.

496 URECHE 1958, 180; SOMMER, GRATIANUS 1998, 40-41; CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 215. Pentru prima dată își anunța pretențiile la 1560 (HURMUZAKI, II/1, 363).

497 În epocă s-a circulat intens ideea înrudirii sale cu Ștefan cel Mare, fapt acceptat până nu demult în istoriografia românească (IORGA 1998, 130, GIURESCU 1937, 186). Se știa că o fiică a marelui domn Maria (Chiajna) a fost căsătorită cu unchiul acestuia Teodor Wiśniowiecki, cneaz de Vladimir, însă conform cercetărilor recente s-a stabilit că Dimitrie s-a născut din prima căsătorie a lui Ivan Wiśniowiecki cu Nastasia Olizarowici (REZACHEVICI 1996, 314; REZACHEVICI 2001, 661-662).

Această candidatură însă nu a fost pe placul boierimii moldovene, care se arăta deja potrivnică numirii unui domn din afară. Experiența lui Despot vodă s-a arătat suficientă. De aceea, invazia înfăptuită de Wiśniowiecki în Moldova nu a găsit susținerea scontată din partea băștinașilor, care erau dispuși să aleagă din nou un domn din țară. Pe de altă parte, Despot vodă avea la dispoziție doar garda sa de mercenari[498], cea care l-a ajutat să obțină domnia, pe care a instruit-o personal[499] și în care avea cea mai mare încredere. Profitând de faptul că Despot era în dulcea așteptare a nunții cu Cristina, fiica lui Martin Zborowski, castelanul Cracoviei[500], boierii au pus la cale un plan ingenios, care viza, în prima sa fază, decimarea detașamentului de mercenari – principalul sprijin al „părintelui patriei"[501] – prinderea și neutralizarea domnului și apoi distrugerea detașamentului lui Wiśniowiecki, intrarea căruia în țară era deja cunoscută.

Răscoala, în fruntea căreia se aflau „boierii care prin rang și averi străluceau foarte mult"[502] - Ion Moțoc comandantul armatei, numit „cel mai viteaz dintre moldoveni"[503] și „mare sfetnic" al lui Despot[504], Drăghici Spancioc mare vornic și hatmanul Toma Barnovschi[505] - începe la sfârșitul lui iulie-începutul lui august 1563[506]. Atunci a fost înfăptuită prima etapă a planului: la insistența lui Ion Moțoc, domnul poruncea trimiterea grosului detașamentului său de mercenari, compus din circa 300 de soldați în frunte cu Ioan Cancellus în Țara de Jos, invadată, chipurile, de tătarii care veneau în sprijinul lui Dimitrie Wiśniowiecki[507]. Pe data de 8 august, lângă satul Săpoteni, pe Ciuhur, mercenarii au fost atacați pe neașteptate, pe timp de noapte de boierii conduși de hatmanul Ștefan Tomșa[508], deghizați în tătari – ce spectacol! – și, după o luptă destul de îndârjită „îi uciseră pre toți"[509].

În această zi, conform planului stabilit, a început asediul cetății Sucevei, unde se afla domnul și rămășițele detașamentului de mercenari condus de către Martin Farkaș[510]. Cetatea însă s-a arătat foarte greu de cucerit, asediul a durat trei luni de zile, fiind uti-

---

498 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 209, 249, 264-265; REZACHEVICI 1981, 16-17.

499 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 176, 249.

500 SOMMER, GRATIANUS 1998, 155.

501 Se întitula atât de parcimonios chiar în actele emise de cancelaria domnească (*DIR*, XVI/2, 161, nr. 157).

502 SOMMER, GRATIANUS 1998, 73.

503 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 175.

504 *DIR*, XVI/2, 167, nr. 163; HURMUZAKI, II/1, 426.

505 Considerat, după Belsius, unul dintre „părtașul și urzitorul tuturor răzvrătirilor" (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 264) sau „capul și originea tuturor relelor", după SOMMER, GRATIANUS 1998, 81.

506 REZACHEVICI 2001, 663.

507 SOMMER, GRATIANUS 1998, 67-68.

508 REZACHEVICI 2001, 671, presupune, pornind de la un pasaj al lui SOMMER, GRATIANUS 1998, 171, că a fost apropiatul lui Drăghici Spancioc. Totuși, avându-se în vedere faptul, că a fost hatman, deci, un subordonat al lui Toma Barnovschi și, că acesta din urmă era considerat „capul și originea tuturor relelor", după cum s-a arătat mai sus, atunci acel „patron" ar fi trebuit să fie portarul de la Suceava.

509 SOMMER, SCHESAEUS 1988, 166-169; REZACHEVICI 2001, 663 și 672. Pe de altă parte, URECHE 1958, 184 știa că lucrurile au fost mult mai prozaice, oștenii noștri folosinde-se de faptul că, uneori, Moldova devine cu adevărat „îmbătătoare" pentru străini:: „Și cându fu a doao zi, făcură véste că s-au întorsu tătarii și pentru bucurie ziseră boierii să să veselească toți și cinstiră pre némți, până îi îmbătară și priste noapte îi uciseră pre toți". De altfel, asemenea tactici au fost patentate de moldoveni de mai multe ori pe parcursul Evului Mediu, **vezi** COSTĂCHESCU 1943, 546.

510 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 143-144; SOMMER, GRATIANUS 1998, 66-67; SOMMER, GRATIANUS 1998, 158-160; URECHE 1958, 181-184.

lizate cele mai avansate tehnici genistice[511], asediatorii pierzându-l chiar pe Toma Barnovschi, pârcălabul cetății, împușcat în timpul unei ieșiri-fulger a asediaților[512].

Între timp, oastea condusă de noul domn ales, Ștefan Tomșa, a ieșit în fața cazacilor lui Wiśniowiecki[513], care veneau „ca la o domnie deșartă de stăpâni, cu puțini" la Vericicani și „făr véste i-au lovit, de i-au spart și i-au răsipit"[514]. Fiind prins de către fostul hatman, conform informațiilor lui Johann Sommer, contemporanul evenimentelor, Dimitrie a fost inițial iertat, "dar, după ce trecuseră puține zile, Ștefan a poruncit să fie prins din nou și să i se taie de către gâde nara dreaptă ("comprehendi rursus eum naremque dextram excidi a carnifice Stephanus jussit")"[515]. Revenirea asupra deciziei privindu-l pe Wiśniowiecki se datora dorinței lui Tomșa de a obține astfel steagul de la sultan, știindu-se faptul că urmașul gedyminilor a fost un dușman declarat al lui Soliman, pe care l-a trădat la timpul său[516]. Imediat după ce a fost „însemnat", este trimis legat la Constantinopol, unde ajunge înainte de 13 septembrie 1563, cu o solie moldoveană, ce-și propunea să obțină în schimb „încrederea și bunăvoința tiranului"[517]. Faptul că a fost crestat la nas nu a fost o simplă întâmplare, ci un mesaj trimis sultanului că Ștefan Tomșa era deja noul ales legitim al țării, deoarece, conform obiceiului, un pretendent putea fi mutilat doar de către un domn în funcțiune[518]. Într-adevăr, boierii l-au ales pe Tomșa hatmanul, care „a fost constrâns să ia această onoare"[519], a doua zi după măcelul de la Săpoteni, pe data de 9 august 1563[520]. În rezultatul acesteia, își ia un „nume plăcut poporului" Ștefan[521]. Deoarece Tomșa nu a fost un descendent al familiei Bogdăneștilor – originea sa obscură nefiind un secret pentru nimeni la acea vreme[522] – alegerea sa a fost posibilă datorită calităților militare excepționale pe care le-a arătat și le va mai arăta

---

511 Azarie scrie despre „armele cele grele și aruncătoarea de foc, adică puști, și au început să bată în cetate cu tot felul de măiestrii (**оүхыцрєнїєм**)" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 144). La asediu a participat și comandantul cetății Muncaci, invitat de Tomșa (HURMUZAKI, XV/1, 583). Se mai știe că din Transilvania au fost aduși și 160 de „pixidari", care trebuiau să sape „galerii și șanțuri subterane" (HURMUZAKI, XV/1, 584-585).

512 SOMMER, GRATIANUS 1998, 81.

513 Se știe că acesta a fost unul dintre organizatorii căzăcimii ucrainene (UL'IANOV 1996, 13).

514 URECHE 1958, 185.

515 SOMMER, GRATIANUS 1998, 86-87.

516 REZACHEVICI 1996, 314.

517 SOMMER, GRATIANUS 1998, 171; HURMUZAKI, S. II/1, 18-19. De fapt, acest „cadou" nu a adus efectul scontat, deoarece, după ce sultanul i-a redat domnia lui Lăpușneanu, oamenii săi de la Poartă l-au preluat pe Wiśniowiecki și l-au predat sultanului din numele lui Alexandru Lăpușneanu (URECHE 1958, 186).

518 PÂSLARIUC 2001, 260. Mutilarea lui Joldea a fost ordonată de Alexandru Lăpușneanu care era deja ales la Bakuta.

519 SOMMER, GRATIANUS 1998, 73. Conform acestui autor, Barnovschi, Spancioc și Moțoc au declinat această responsabilitate: „dându-și seama cât de periculoasă ar fi pentru ei luarea domniei".

520 URECHE 1958, 184: „Iară a doao zi dimineața, după Sfatul ce sfătuisă boierii și uciseră pre acéi nemți ai lui Dispot vodă, cu toții rădicară domnu pre Tomșa hatmanul".

521 SOMMER, GRATIANUS 1998, 165; URECHE 1958, 184.

522 Învață la scrierea actului din 24 iunie 1563, dat în Cotnari (*DIR*, XVI/2, 167, nr. 164). Cronica moldo-polonă scrie că fost un „oarecare" („nyiakiego") din ținutul Orhei (Horiowski dzierzawe) (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 175 și 185); **vezi** și Azarie: „un om oarecare din boieri" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 143); SOMMER, GRATIANUS 1998, 73: „om nici cu avere, nici vestit prin strămoși"; GOROVEI 1971a, 375; REZACHEVICI 2001, 671-672.

în scurta sa domnie, dar şi a înfăţişării agreabile[523]. Observând acest criteriu de alegere la domnie în cazul lui Joldea şi Ştefan Tomşa, Anton Maria Graziani scria că „la dobândirea domniei de către acei care au mijloacele trebuitoare atârnă greu frumuseţea feţei, statura şi înfăţişarea trupului, pe care barbarii o cer în rândul întâi de la domnii lor... ei îi preferă uşor pe unul de neam mai puţin ales, dar arătos la înfăţişare”[524]. Şi a câta oară, boierimea încearcă să obţină un domn din ţară, care să nu fie purtătorul unor interese străine, mai ales că experienţa cu Despot şi, cu cea a lui Lăpuşneanu a fost suficientă. În acea perioadă, în Ţara Moldovei nu „omul sfinţea locul”, ci exact invers: „locul sfinţea omul” deoarece, la modul cel mai direct, se producea *sacralizarea monarhului* prin ritualul ungerii[525]. De altfel, Ştefan Tomşa a fost uns şi încoronat de mitropolitul ţării încă înainte de 8 octombrie 1563 la Suceava, deoarece se întitula deja „Stephanus Dei gratia Waywoda moldaviensis”[526].

Cu toate acestea, sultanul nu a acceptat candidatura lui Ştefan Tomşa. Soliman Magnificul a fost foarte nemulţumit de luptele interminabile pentru putere din Moldova[527], care riscau să scoată ţara de sub controlul Porţii[528], i-a redat domnia lui Alexandru vodă Lăpuşneanu, cum o redase, aproximativ în aceleaşi condiţii, la 1541 lui Petru Rareş[529]. Ambii domni ştiau foarte bine cum să pună la punct neastâmpărata boierime.

Conform izvoarelor, ceremonia de învestitură a avut loc pe 24 octombrie, atunci când i s-au dat steagul de învestitură, calul, sabia şi o „coroana de aur”[530]. Dar şi această decizie a fost grăbită de argumentul banilor. La 26 octombrie 1563 lui Alexandru vodă i s-a permis să sărute mâna sultanului în cadrul unei ceremonii, care l-a costat pe domn 200000 de ducaţi, din care Soliman s-a mulţumit cu un sfert[531].

Totuşi, Lăpuşneanu nu a reuşit să ocupe tronul chiar din prima încercare. Tomşa s-a arătat un foarte bun militar şi abil politician şi în câteva rânduri i-a dejucat intenţiile noului favorit al Porţii.

Asediul Cetăţii de Scaun a fost încheiată cu predarea lui Despot de către mercenarii săi pe data de 9 noiembrie 1563[532]. Tot atunci, fostul domn a fost decapitat, cu toate insistenţele unui ceauş de la Poartă să-l predea[533]. Gloata nu putea fi lipsită de plăcerea de

---

523 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 175; SOMMER, GRATIANUS 1998, 161; URECHE 1958, 181.

524 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 384.

525 USPENSKIJ 1998, 24-24, 121.

526 HURMUZAKI, XV/1, 585; REZACHEVICI 2001, 675 observa cu această ocazie că Moldova avea „la acea dată, doi domni încoronaţi în viaţă”. De fapt, erau chiar toţi trei, deoarece Alexandru vodă Lăpuşneanu era reconfirmat din 13 septembrie 1563 de către sultan, iar după cum se ştie, la reluarea domniei, nu se repetă actul ungerii şi încoronării, deoarece domnia, teoretic, este unică şi definitivă până la trecerea în nefiinţă a domnului (USPENSKIJ 1998, 116-117).

527 URECHE 1958, 186: „Că împăratul auzindu de atâtea amestecături ce să fac în ţară şi să scoală unul preste altul, nu suferi, ci déde domniia iarăşi lui Alixandru vodă Lăpuşneanul şi scaunul cel dintâi”.

528 SOMMER, GRATIANUS 1998, 209: „... Soliman prefera ca peste acest neam neliniştit şi războinic să domnească un om prin binefacerea sa decât prin hotărârea lor”.

529 La 13 septembrie 1563 beilerbeiul Rumeliei era însărcinat să-l înscăuneze pe Lăpuşneanu în Moldova (CIORĂNESCU 1940, 39).

530 VERESS 1929, 246; HURMUZAKI, XI, 62 şi 65.

531 CIORĂNESCU 1940, 41; MAXIM 1979, 1745.

532 Amănunte şi ultimele precizări la REZACHEVICI 2001, 663-669.

533 SOMMER, GRATIANUS 1998, 193-195.

a vedea capul primului domn înfipt în lance şi purtat pe străzi[534], după care acesta a fost trimis la Constantinopol, pentru a fi expus în Divanul imperial, cu scopul de a-i face pe marii demnitari ai Porții să se răzgândească în privința schimbării lui Tomşa[535]. Gestul, însă, nu a avut efectele scontate deoarece sultanul dorea, probabil, să vadă deja nişte capete de boieri, consideraţi a fi principalii responsabili ale dezordinilor[536].

Rămânând singurul stăpânitor *de facto* al țării, Ştefan vodă Tomşa a încercat să obțină şi stăpânirea *de iure.* Cu toate că, pe data de 11 decembrie 1563, intrarea lui Lăpuşneanu cu un corp munteano-otoman în țară a fost blocată[537], boierii moldoveni înțelegeau că aceasta este o victorie temporară. De aceea s-a decis trimiterea încă a unei solii la Constantinopol la sfârşitul lui ianuarie 1564[538]. După cum ne informează cronica lui Ureche: „Ştefan Tomşa vodă să sfătui cu boierii săi ce vor face şi aflară ca să trimiță să margă la Alixandru vodî oameni juraţi de la țară, să-i spuie că țara nu-l va, nici iubescu şi de acolo să treacă la împărăție şi până nu le va veni răspunsul, să nu-l lase pre Alixandru vodă ca să între în țară”[539]. Răspunsul lui Lăpuşneanu, transmis de acelaşi Ureche şi popularizat de Negruzzi, denota un optimism, de altfel, contrastant cu situația mai mult decât delicată în care se afla la acel moment[540]. Circulau ştiri că moldovenii erau gata mai degrabă să moară „cu arma în mâini”, decât să-l accepte din nou la domnie pe Lăpuşneanu, iar turcii, înfrânți la Dunăre, erau gata să-l otrăvească, mai ales că aflase şi de marea nemulțumire a sultanului, dezamăgit de incapacitatea noului său protejat, fiind gata să-i dea, totuşi, în schimb un sangeacat, în cazul „turcirii”[541]. Se pare că inima sultanului a fost îmbunată de o nouă promisiune de a dubla haraciul[542]. De altfel, tratamentul la care au fost supuşi solii moldoveni, ajunşi la Constantinopol la 8 februarie 1564, denotă că decizia de a-l susține pe Alexandru Lăpuşneanu a fost una definitivă. Imediat după sosire, solii au fost închişi la Edicule, iar slugile acestora au fost trimise la galere[543]. Unuia dintre marii boieri i-a surâs mai mult ideea păstrării vieții cu prețul convertirii la Islam, altul a fost eliberat cu condiția să-i convingă pe cei de acasă să-l accepte pe cel dorit de sultan[544]. Ceilalți au rămas închişi încă cel puțin un an, aşa cum ne arată una din scrisorile lui Soliman către Sigismund August[545].

534 SOMMER, GRATIANUS 1998, 177.

535 HURMUZAKI, II/1, 497.

536 SOMMER, GRATIANUS 1998, 209: „Era Soliman mâniat vehement pe valahi deoarece, după ce ceruseră pe Despot ca domn cu atâta ardoare şi osteneală, suportaseră doar doi ani cârmuirea lui. De aceea, socotind că nestatornicia şi cruzimea lor față de domni trebuie să fie răzbunate grav, a considerat că îi va pedepsi destul, dacă le va impune ca domn pe Alexandru, ura lui nemărginită față de valahi o întrece cruzimea sufletului său”; MINEA 1935, 20 considera că turcii adesea îi provocau pe domni să decimeze, din când în când, marea boierime, deoarece aceasta era purtătoarea ideii de independență față de Poartă: „Turcii o ştiau foarte bine şi din această cauză închideau ochii, de câte ori domnii scăldau în sânge rezistența boierească”.

537 HURMUZAKI, II/1, 493-493; Azarie scria că Tomşa „a ars şi o parte a Țării Munteneşti şi a prădat țara lor”, probabil atunci când l-a urmărit pe Lăpuşneanu (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 145).

538 De fapt, campania diplomatică la curțile europene şi la Poartă, a început încă în toamna anului 1563 (HURMUZAKI, XI, 69; DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 58).

539 URECHE 1958, 189.

540 URECHE 1958, 189: „De nu mă vor, eu îi voiu pre ei şi de nu mă iubescu, eu îi iubescu pre dânşii şi tot voiu mérge, ori cu voie, ori fără voie”.

541 HURMUZAKI, XI, 67-68.

542 HURMUZAKI, II/1, 504-505.

543 HURMUZAKI, S. II/1, 20.

544 CIORĂNESCU 1940, 43; HURMUZAKI, II/1, 504-505.

545 Scrisoare datată cu 27 octombrie-5 noiembrie 1564 (atunci când cade sfârşitul lunii Rebi-Evvel) (CORFUS 1979, 256-257).

Noua expediție, mult mai organizată[546], și-a atins scopul. După unele izvoare armenești, înainte de invazie, Alexandru vodă ar fi luat legătura cu boierii din țară, invitându-i să-l întâmpine în schimbul iertării[547]. Conform unor estimări, domnului i s-au supus circa 1500 de boieri[548]. Totuși, după părerea noastră, principalul „stimulent" pentru trecerea de partea lui Alexandru a unei părți a boierimii a fost invazia tătară[549], cea mai mare după 1538, în urma căreia a fost devastată Țara de Jos[550]. Virulența invaziei, în timpul căreia au fost luați în captivitate circa 20000 de robi[551], se poate explica prin largul concurs al lui Lăpușneanu, care le-a dat mână liberă tătarilor, ne mai având bani să-i plătească și pe aceștia[552]. În acest caz, scopul a scuzat toate mijloacele, deoarece, ca rezultat, s-a produs diminuarea rezistenței și, în sfârșit, dezagregarea armatei moldovenești[553] evaluată exagerat în epocă între 80-100000 de oameni[554].

După unele izvoare, Ștefan Tomșa a fost nevoit să părăsească țara înainte de 4 martie 1564[555], luând calea Poloniei. Aici el a fost urmat de cei mai importanți boieri care înțelegeau că vechiul domn nu va fi dispus să-i ierte pentru trădare[556].

IV. 6. MAREA BOIERIME ÎN TIMPUL CELEI DE-A DOUA DOMNII A LUI ALEXANDRU LĂPUȘNEANU ȘI A LUI BOGDAN LĂPUȘNEANU (1564-1572)

După instalarea în scaun, domnul începe ceea ce i-a cerut sultanul – restabilirea ordinii[557]. Pentru aceasta, de la bun început, trebuiau readuși boierii pribegi, o parte din care era dispus să o ierte, cel puțin la nivelul declarațiilor. Astfel, în aprilie 1564, o solie moldovenească îi cere lui Sigismund August să-i „scape" de boierii vinovați, avându-se în vedere capii conjurației contra sa, iar „cei ce nu ne sunt vinovați" să-i aducă în Mol-

---

546 Decurgea sub controlul nemijlocit al sultanului (HOLBAN 1982, 595).

547 SIRUNI 1936, 276.

548 HURMUZAKI, II/1, 512; PUNGĂ 1994b, 108.

549 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 134, 145: tătarii „ fioroși, cu chip de fiară și au năvălit asupra Moldovei ca niște câini turbați (**гакоже вѣснїи ѱи**) și apucând o mulțime de pradă, oameni și vite, au ars țara și s-au întors cu pace la ale sale" (Azarie).

550 Au fost jefuite ținuturile Iași și Huși și regiunile din sudul țării, pe unde a trecut puhoiul tătar (HURMUZAKI, XI, 71; SOMMER, GRATIANUS 1998, 87; SOMMER, GRATIANUS 1998, 209).

551 După consumarea evenimentelor, însuși sultanul, i-a cerut hanului tătăresc să-i întoarcă robii domnului Țării Moldovei (HURMUZAKI, II/1, 512; SOMMER, GRATIANUS 1998, 208-209, la rândul său, vorbea despre „cincisprezece mii („quindecim millia") de captivi cu nume creștinesc").

552 Tezaurul țării a fost dus de Tomșa în Polonia, unde i-a fost confiscat (CIUREA 1974, 26; SOMMER, GRATIANUS 1998, 209 care, de asemenea, scrie că Tomșa a fost prădat de poloni).

553 HURMUZAKI, XI, 69, raport din 13 martie 1564; **vezi** și PUNGĂ 1994b, 118.IORGA 1998, 69 făcea o comparație dintre aceste evenimente cu cele de la 1476, când „se repeta plecarea de la oaste a țeranilor".

554 HURMUZAKI, II/1, 477, 496, 498; CIUREA 1974, 26.

555 HURMUZAKI, XV/1, 596, document din 4 martie 1564 din care aflăm că Petru cel Tânăr, domnul Țării Românești, participant și el la campanie, îi întreba pe brașoveni dacă aceștia nu știu unde a fugit Tomșa, în Polonia sau Ungaria?

556 Sultanul îi cerea regelui polon restituirea a nu mai puțin de 20 de boieri, care l-au însoțit pe Tomșa (HURMUZAKI, S. II/1, 234, document datat cu 1 aprilie 1564). Cheltuielile orașului Lvov arată că au fost 19 prizonieri (HURMUZAKI, S. II/1, 241-242). Însă aceștia făceau parte din alaiul domnului, numărul pribegilor în Polonia fiind cu mult mai mare.

557 REZACHEVICI 2001, 684.

dova, unde îi aştepta iertarea „cu bucurie" şi miluirea domnească[558]. Se pare că nu multă lume s-a aruncat în braţele deschise ale domnului, deoarece peste un timp a fost nevoie de mai multe intervenţii ale sultanului. Cu toate că Sigismund August a cedat presiunii Porţii, poruncind decapitarea fruntaşilor moldoveni la Lvov: Tomşa, Spancioc şi Moţoc[559], o bună parte a pribegilor s-a bucurat de sprijinul şi azilul magnaţilor poloni şi în continuare. Astfel, la 25 mai 1565 Lăpuşneanu îi scria, vizibil deranjat, lui Sigismund August că, după ştirea sa, „numai voievodul Podoliei nu adăposteşte nici un duşman al meu din ţara mea, iar ceilalţi domni de la hotare toţi îi adăpostesc şi îi hrănesc cu pâinea lor şi se bucură duşmanii de bunăvoinţă din partea lor"[560]. Mai mult chiar, o parte din refugiaţi au fost eliberaţi din închisoare, unde erau ţinuţi pentru a fi predaţi turcilor[561] şi „lăsaţi slobozi", spre marea nemulţumire a solului turc Ibrahim beg[562]. Totuşi, regele a dispus îndepărtarea pribegilor moldoveni, după ce a înţeles că sultanul nu are de gând să tolereze această situaţie. O parte din aceştia, care nu au reuşit să se ascundă de agenţii regali, au fost nevoiţi să plece în Ungaria, fapt care i-a deranjat şi pe oficialii maghiari, aşa cum consemna una din deciziile Consiliului aulic la 13 iulie 1564[563].

Numărul pribegilor rămânea în continuă creştere şi din cauza represaliilor la care a recurs Alexandru vodă, revenind în ţară. Cu anul 1564[564] este datat, probabil, cel mai mediatizat masacru al boierimii moldovene din Evul Mediu. Azarie, cum este şi firesc, priveşte acţiunea domnului ca pe o pedeapsă divină: „A adunat deci (Alexandru Lăpuşneanu, n.ns.) pe cei ce se uneltiseră mai înainte cu viclenie o sfâşiere, mai ales pe boierii care se lepădaseră şi pe toţii ia dat morţii vrednice de milă", în urma căreia „s-a liniştit furtuna aducătoare de valuri"[565]. Contemporanii săi Johann Sommer[566] şi Antonio Ma-

---

558 CORFUS 1979, 235.

559 SOMMER, GRATIANUS 1998, 211; REZACHEVICI 2001, 678-680 ajunge la concluzia că execuţia a avut loc pe data de 6 mai 1564, când s-a redactat testamentul celor trei executaţi în piaţa din Lvov. Totuşi, s-a trecut cu vederea faptul că, deja la 1 mai, într-o scrisoare redactată la Iaşi, domnul îl anunţă pe un magnat polon că solul său Petrea Albotă logofătul „ne-a spus că a văzut cu ochii săi cum a binevoit m.s. Regele să facă aceasta", adică să-i înlăture (CORFUS 1979, 239).

560 CORFUS 1979, 263.

561 În instrucţiunile date de rege lui Gheorghe Jałowiecki, castelanului Cameniţei, trimis sol la poartă la 23 iunie 1564, se recunoştea că „mai sunt şi alţii (refugiaţi moldoveni, n. ns.) ... pe care îi avem în închisoare şi vom da poruncă să fie pedepsiţi" (CORFUS 1979, 250).

562 CORFUS 1979, 252, 254. Printre acei eliberaţi a fost şi „Murgu, postelnicul lui Tomşa" („Murge postelnika Tomschinego"), identificat de PUNGĂ 1994b, 108 cu viitorul boier de Sfat al lui Bogdan Lăpuşneanu şi Ion vodă, Cozma Murgu.

563 HURMUZAKI, II/1, 524: „un mare număr de români moldoveni, care de frica lui Alexandru voievod fugiseră în Polonia, acum de teama regelui polon, veniseră în Ungaria"; PUNGĂ 1994b, 109.

564 PUNGĂ 1994b, 109, 686. Autorul propune ca cea mai probabilă dată pentru acest eveniment luna noiembrie, mai mult chiar, presupune că s-ar fi produs chiar două „evenimente" de acest gen, deoarece despre unul din ele se cunoştea la Cracovia deja la 19 martie 1564. Azarie scria că „nu mult după aceea", domnul îi aduce din „Ungrovlahia pe doamna Ruxanda şi pe copii de bun neam Bogdan şi Petru", unde au aşteptat, din ianuarie împreună cu soţul şi tatăl lor cum se vor desfăşura evenimente (HURMUZAKI, XI, 62).

565 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 146.

566 SOMMER, GRATIANUS 1998, 91, atunci când boierimea a mai încetat să se mai teamă (nu credem că au existat boieri cu asemenea calitate), domnul „a poruncit să fie înjunghiaţi în mare număr, între pocale la ospeţe, de asasini trimişi, până ce i-a stârpit pe toţi care erau rude de sânge cu aceia prin trădarea cărora îşi pierduse mai înainte domnia sa".

ria Graziani[567], vorbeau despre un masacru întâmplat la ospăț. Ştirea ultimului scriitor, conform căreia toate acestea s-au întâmplat cu ocazia vizitei solului turc în drum spre Polonia, ne poate indica cu aproximație data. Dacă acest sol a fost Ibahim beg Strasz[568], care a venit să se asigure de îndeplinirea clauzelor de pace cu Poarta din partea polonilor, inclusiv şi în problema extrădării unor fugari moldoveni[569], atunci se putea vorbi despre luna mai sau iunie a anului 1564 [570]. Probabil, una din misiunile sale a fost şi controlul situației din Moldova, iar domnul, arătându-i „pe viu" cum se respectă porunca sultanului de instalare a ordinii, deoarece atât pentru sultan, cât şi pentru Lăpuşneanu „inamicul public nr. 1" a fost, fără îndoială, marea boierime. De altfel, autorul *Cronicii moldo-polone* scria că „Alexandru când a venit la domnie, într-o singură zi a dat turcilor 60 de boieri moldoveni. Să-i omoare, după ce-i poftise la ospăț, iar după aceea, pe mulți dintre dânşii i-a omorât"[571]. Grigore Ureche adaugă că întâmplarea a avut loc la curtea domnească de la Iaşi, iar cei „47 de boieri, fără altă curte, ce nu s-au băgat în samă", a fost omorâtă de „lefecii săi, pe carii au avut streini" [572], probabil tot turci[573].

Indiferent de cifrele vehiculate, credem că a fost o executare a unui ordin venit din partea sultanului. De altfel, în pasajul din *O samă de cuvinte* a lui Neculce, în care se vorbeşte despre episodul măcelului boierilor, fapt care denotă persistența lui în memoria colectivă, găsim comentariul autorului: „dzicŭ să-l fi învățat turcii (pe Alexandru vodă Lăpuşneanu, n.ns.) să taie boierii ca să-i slăbească. Şi pe cuvântul viziriului au tăiat atâta mulțime de boieri"[574].

În a doua domnie, raporturile lui Alexandru vodă Lăpuşneanu cu marea boierime au fost mult mai încordate decât pe parcursul primei. Eterna suspiciune a domnului, de altfel justificată, că boierii din țară se coalizează cu cei pribegi, cu scopul de a-l detrona l-a făcut să adopte un stil de cârmuire mult mai dur[575]. De aici şi exodul unei părți a boierimii în țările vecine. Un raport din 10 aprilie 1564 a unei iscoade a lui Francisc Zay în Moldova informează: „foarte puțină nobilime a mai rămas la Alexandru din cauza

---

567 SOMMER, GRATIANUS 1998, 209: „Tiranul (Alexandru vodă Lăpuşneanu – *n. ns.*) însuşi, după ce uciseseră aproape toată boierimea, în afară de cei care scăpaseră prin fugă de mâinile lui însângerate, a poruncit, la un ospăț la care îl primise pe solul turcilor care mergea la regele Poloniei pentru treburile sale, să fie uciși treizeci de boieri de curând prinşi, chiar sub privirea turcului".

568 A fost un renegat evreu, născut după mărturisire proprie în Polonia (CORFUS 1979, 254).

569 CORFUS 1979, 242.

570 Inițial, Ibrahim beg a avut misiunea să-l aducă pe Tomşa la Poartă, aşa cum se anunța la 6 mai 1564 (HURMUZAKI, II/1, 518, 521), însă a întârziat. Se ştie că solul polon la trimis la Poartă, Gheorghe Jazłowiecki a plecat în misiunea de răspuns împreună cu cel turc, iar instrucțiunile regelui sunt datate cu 23 iunie 1564 (CORFUS 1979, 246-251).

571 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 186; PUNGĂ 1994b, 109 consideră că aici ar fi vorba despre boierii prinşi în timpul luptei cu pretendentul Ştefan, care au fost aduşi la Iaşi.

572 URECHE 1958, 190.

573 Într-un raport de la începutul acestei domnii (10 aprilie 1564) se menționa: „Alexandru are năimiți ca ostaşi de pază ai săi, până la patru sute de călăreți şi o sută de puşcaşi turci, dar nu ieniceri" (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 311).

574 NECULCE 1955, 111; Constantin C. Giurescu, în două manuscrise aflate în Biblioteca Academiei Române, a găsit o variantă mai desfăşurată a acestui pasaj: „Să-i taie pe boieri, să-i slăbească, ca să nu mai facă amestecături aducând oşti străine de prin alte țări pentru domnia Țării Moldovei" (GIURESCU 1967, 173). De fapt, ideea este aceeaşi, doar că nu se specifică că cei care au făcut „comanda" au fost otomanii.

575 PUNGĂ 1994b, 117.

tiraniei sale pe care şi-o exercită acum cu mai mare cruzime împotriva femeilor şi a copiilor decât şi-a exercitat-o mai înainte împotriva bărbaților”[576]. Am putea spune că domnul se arăta consecvent în prigoana nobilimii sale, suprema bogăție a căreia, după cum se știe, au constituit-o urmașii[577].

Știm, de asemenea, că în această perioadă Alexandru vodă se îndepărtează şi mai mult de statele creştine[578], mai ales că acestea s-au arătat destul de rezervate față de persoana sa şi au sprijinit diverşi contracandidați la tron. N. Iorga, recunoscut prin capacitatea sa de a caracteriza într-un mănunchi de vorbe epoci întregi, numea capitolul în care descria cea de a doua domnie a lui Lăpuşneanu „zburdăciunea domnişorilor”[579]. Ca şi Petru Rareş în ultima sa domnie şi-a construit relațiile cu Habsburgii şi polonii de pe pozițiile unui vasal fidel al Porții, cerând să se respecte întru totul obligațiile acestor state față de sultan[580]. De pe aceste poziții el îi cere regelui şi chiar sultanului extrădarea pribegilor[581]. De altfel, nu putem afirma că Alexandru Lăpuşneanu a fost un tiran fără scrupule, un fel de „carnivor” patologic cum a fost prezentat în istoriografie[582]. Mulțimea pretendenților care-i periclitau tronul îl obligau să fie în permanență în stare de alertă, fiind „nevoit să-şi aibă totdeauna oamenii în stare de alarmă, cu mare pagubă pentru el”[583].

Cei care au trecut primii la acțiune contra unei domnii, pe care o considerau prea şubredă, au fost pribegii din Ungaria, deoarece restricțiile din partea regalității îi împiedicau pe cei din Polonia, cum am văzut, să meargă fățiş contra lui Lăpuşneanu. În vara anului 1565, un pretendent pe nume Bogdan este proclamat voievod de către 200 de pribegi moldoveni şi cu sprijinul împăratului şi al nobilimii locale efectuează un atac nereuşit asupra Moldovei[584]. Alții l-au sprijinit pe un alt pretendent, cunoscut sub numele Ştefan Mâzgă[585], cu un an mai târziu. Printre boierii care l-au sprijinit pe acesta pot fi găsiți şi unii din foştii dregători ai săi din prima domnia, cât şi din cea a lui Despot vodă, cum ar fi Veveriță, Draxin, Dărman căpitanul lui Despot, Stroici, Moțoc, fratele boierului decapitat la Lvov[586], Gavrilaş, Ghianghia şi alții[587]. Lupta dintre oastea lui Mâzgă şi cea a lui Lăpuşneanu a avut loc „mai sus de Cetatea Neamțului”[588], înainte de 1 iulie 1566, atunci când victoriosul domn îi informa pe bistrițeni că pe mulți dintre oştenii pretendentului „... în munți i-a ucis şi în apă i-a înecat, iar pe alții i-a adus vii la Iaşi; dintre ei unii au fost decapitați şi măcelăriți, iar alții au fost tăiați în patru şi traşi în

576 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 311.
577 AURELL 1996, 63-68; DEWALD 1996, 16-33; ZAMORA 2001, 3-15.
578 CIUREA 1974, 29.
579 IORGA 1998, 77.
580 CORFUS 1979, 261-265.
581 CORFUS 1979, 230, 241, 263, 288, 293; CDT 1965, nr. 132.
582 **VEZI** discuțiile pe marginea acestui subiect la PUNGĂ 1994, 286-287.
583 CORFUS 1979, 291.
584 CORFUS 1979, 263. După înfrângere a fost finanțat în continuare de către habsburgi, VERESS 1929, 211, nr. 335.
585 IORGA 1897, 220-225; CONSTANTINESCU 1947, 209-245.
586 Despre acest frate a lui Moțoc vorbea şi Ibrahim beg, când îi spunea lui Sigismund August că l-a rugat să-l ajute să obțină iertarea lui Lăpuşneanu, ceea ce nu credem că ar fi reuşit la 1564 (CORFUS 1979, 255). De aceea a vrut să şi-o obțină singur, dar prin alt domn.
587 IONESCU-NIŞCOV 1967, 249-251; PUNGĂ 1994b, 110-111.
588 URECHE 1958, 192.

țeapă”[589]. Și până la Grigore Ureche au ajuns știri că „pre carii i-au prinsu vii, le-au tăiat nasul și urechile, iar el (Ștefan Mâzgă, n.ns.) au scăpat prin munți, pedestru”[590].

Alt grup de pribegi și-a pus speranța într-un vechi râvnitor la tronul Moldovei, Albert Łaski, care a fost susținut de austrieci[591] și de magnații poloni de la granița sudică a Poloniei[592]. Însă regele Sigismun August, temându-se să nu provoace mânia noului sultan, Seilim al II-lea, i-a interzis expediția, prigonindu-i pe boierii moldoveni[593]. Același rege și din aceleași motive a poruncit executarea altor „umblători după domnie” supuși ai Coroanei, ca Pavel Pasca „din casa Piasecki” și pe Șapici, cum aflăm în scrisoarea lui Alexandru vodă către Sigismund August din 25 mai 1565[594]. Tot în cadrul aceleiași scrisori aflăm și de alți pretendenți, ca Bogdan, ajutați de boierii „Hrană și Moțocel și Dorin Bucuța și Birlă logofătul și mulți alții”, precum și de alți boieri pribegi care „au mers în Podolia și și-au ales acolo un domnișor pe un lotru cu numele de Gavril Hânsarul”[595].

Albert Łaski, fiind privat de posibilitatea să-și realizeze, deocamdată, pretențiile la scaunul Țării Moldovei, a încercat să acționeze prin clientela sa. Astfel, era rândul lui Selim al II-lea să-și exprime nemulțumirea pentru faptul că „voievozii Ruteniei și Podoliei, înțelegându-se cu Łaski și cu alți supuși ai m.s. regelui și făcând jurământ cu împăratul (Maximilian al II-lea de Habsburg – *n.ns.*), cu un oarecare domnișor Piroșcă („Piroską”) și cu alți români care se află în Coroană, au voit să alunge pe Alexandru din Moldova”[596]. Și deoarece nimic nu-i poate sta în cale unei imaginații incitate, îmbătate de gândul unei victorii iminente, complotiștii se gândeau deja la țara de dincolo de Milcov și la domnia Țării Românești, pe care o vedeau cucerită cu doar ... 1000 de mercenari! Totuși, s-ar putea ca acest plan „grandios” să fi avut și unele raționamente lucide, avându-se în vedere problemele pe care ambii domni le aveau cu boierii lor[597]. Mult mai periculoși s-ar fi arătat viitorii domni Ioan vodă[598] și Iancu Sasu, identificat cu pretendentul Carol Despot, refugiat la Brașov[599], dar și pretendentul protejat de beiul din Bender Hasan, convertit la islam[600].

Încăpățînarea lui Alexandru Lăpușneanu de a rămâne cu orice mijloace la putere se poate explica și prin dorința sa de a păstra scaunul după fii săi. Este cunoscut faptul că încă de la 24 martie 1565 el întocmește un testament în care stabilește succesiunea la tron a celor șase urmași ai săi: Bogdan, Ștefan, Ionașcu, Ilie, Petru și Constantin[601]. Din

589 HURMUZAKI, XI, 587; PUNGĂ 1994b, 111.
590 URECHE 1958, 192.
591 IORGA 1897, 223.
592 HURMUZAKI, VIII, 112, CORFUS 1979, 269, 271, 275.
593 CORFUS 1979, 283, unde aflăm că regele „a binevoit să oprească pe domnul Łaski și să izgonească pe acei moldoveni din țara sa”. Sunt cuvintele de mulțumire adresate regelui său de către Nicolae Brzeski, care a fost reținut și ținut ostatic de domn, tocmai pentru a nu permite expediția lui Łaski (PUNGĂ 1994b, 267).
594 CORFUS 1979, 263.
595 CORFUS 1979, 263-264
596 CORFUS 1979, 291.
597 Prezența în Polonia a boierului Socol din Țara Românească ar fi putut avea și ea o legătură cu formularea obiectivelor strategice ale expediției (HURMUZAKI, II/1, 485-486).
598 GIURESCU D. 1966, 30-32.
599 PUNGĂ 1994b, 127, n. 141.
600 PUNGĂ 1994b, 111.
601 HURMUZAKI, II/1, p. 532.

marea dorință de a i se vedea planul realizat el solicită chiar ajutorul celor mai importanți suverani creștini ai vremii, în cazul în care voința sa nu va fi respectată de Poartă[602].

Din această perioadă nu avem nici un act care să ne ateste configurația Sfatului domnesc, fapt care ne face mai dificilă sarcina identificării boierilor, care l-au sprijinit pe domn în acești ani dificili.

Cine, totuși, l-a susținut pe Alexandru vodă? În una din scrisori el îi avertiza pe bistrițeni, admonestându-i pentru sprijinirea unui pretendent, cerându-le să țină cont: „că mai sunt ostașii în țara şi domnia noastră care odată vă strângeau cu asediul, de erați aduși aproape să muriți de foame şi de sete, închiși în cetatea voastră. Dacă acei ostași bătrâni care au făcut unele ca acestea s-au săvârşit din viață, trăiesc vrednicii lor fii, care pot face multe isprăvi"[603]. Realitatea a fost însă cu totul alta, altfel nu ar fi nevoie de cuvinte, ci s-ar trece direct la fapte[604].

Cu toate că nu sunt documente ce ne-ar arăta componența Sfatului domnesc al lui Lăpușneanu în a doua domnie, în unele acte externe avem ştiri despre colaboratorii săi cei mai apropiați, cum ar fi Petrea Albotă logofătul[605], Crăciun, fostul emisar al domnului în Transilvania[606], ridicat apoi în funcția de mare vornic al Țării de Sus[607], Zberea[608], Dumitru („dux") marele hatman şi văr cu doamna Ruxanda sau Gavrilaş[609], cunoscuți în timpul domniei lui Bogdan Lăpușneanu, care va prelua, cel mai probabil, întregul Sfat al tatălui său[610]. După ce i-a înlăturat de la putere pe reprezentanții fostelor mari familii boiereşti, domnul se va sprijini pe reprezentanții boierimii de curte. Astfel, Ion Neculce în *O samă de cuvinte* vorbeşte despre înlocuirea de către Alexandru vodă a boierilor uciși de el cu alții „Şi au triimis şi au ales din curteni de țară, pre Racoviță şti şi pre Sturdzeşti şi pre Bălşăşti şi prea alții mulți"[611]. Domnul reuşeşte să-şi încheie „firesc" domnia, murind de boala care l-a măcinat de mai multă vreme la 11 martie 1568, fiind înmormântat la ctitoria sa de la Slatina[612].

Înainte de moarte, Alexandru vodă a poruncit să fie călugărit cu numele de Pahomie şi a transmis „schiptrul singurei stăpâniri fiului său, Bogdan"[613], cel mai mare dintre

---

602 PUNGĂ 1994b, 289.

603 IORGA 1998, 80.

604 IORGA 1998, 78. Marele istoric conchidea că „de acum înainte domnii se vor servi numai de casnici în cel mai strâns înțeles al cuvântului şi, îndată, şi de o clientelă străină (s. a.)".

605 Folosit ca sol în Polonia la 1 mai 1564, a fost în funcția de logofăt (CORFUS 1979, 239).

606 HURMUZAKI, XV/1, 590.

607 A fost menținut şi de fiul său (*DIR*, XVI/1, 182, nr. 191).

608 Acesta a semnat testamentul domnului său de la 1565 ca „supremus Curiae Marscalucus", adică mare vornic, probabil al Țării de Jos (HURMUZAKI, II/1, 532).

609 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 391.

610 PUNGĂ 1994b,113.

611 NECULCE 1955, 111; GIURESCU 1967, 456-457.

612 HURMUZAKI, XV/1, 628; CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 147; PUNGĂ 1994b, 288-290, REZACHEVICI 2001, 688-690. Teoria complotului şi a otrăvirii lui Alexandru de către soția sa, consacrată de URECHE 1958, 193, contestată în prezent, nu va fi analizată aici, din cauza caracterului ei mult prea speculativ.

613 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 186 (Azarie).

fii săi, născuți din căsătoria cu Ruxanda Rareș[614]. O însemnare slavonă pe un Sbornic ardelean arată că „În anul 7076 (1568), luna martie, în 9 zile primi domnia dreptcredinciosului Ion Bogdan voievod al Țării Moldovei fiul preacucernicului Alexandru numit monahul Pahomie"[615], ceea ce indică că Sfatul domnesc, care a validat conform tradiției, transferul de putere a avut loc doar cu două zile înainte de decesul domnului. De altfel, este și data călugăririi lui Alexandru Lăpușneanu, căci doar în condițiile „postrigului" își pierdea calitatea de suveran laic[616].

Pentru a se obține confirmarea, încă înainte de moarte, simțind că puterile îl lasă, a trimis o cerere la Poartă, ca sultanul să-l accepte ca domn pe fiul său mai mare[617]. Ea a fost acceptată până în data de 25 martie, atunci când sultanul îi anunța pe hanul Crimeei și pe Sigismund August că după moartea lui Alexandru Lăpușneanu, domnia țării „a fost acordată fiului său Bogdan și i s-a transmis împărătescul nostru steag"[618]. Această confirmare a costat vistieria țării 30000 de ducați plătiți marelui vizir Mehmed Sököllu, precum și mărirea tributului de la 35000 la 40000 de ducați anual[619].

Cu toate că marea boierime l-a sprijinit pe noul domn, nu s-au putut evita și unele încercări disparate de adjudecare a domniei. Astfel, într-un raport anonim, trimis din Iași la sfârșitul lui iunie unui pretendent necunoscut, se scrie că după moartea de friguri a lui Alexandru Lăpușneanu, unul din pretendenții la tron a fost Zbiarea și doar intervenția hatmnului Dumitru și a logofătului Gavril a făcut ca alegerea să cadă asupra lui Bogdan vodă[620]. Știrea despre încercarea lui Zbiarea de a ocupa tronul trebuie privită foarte critic[621]. Acest boier a rămas în Sfatul domnesc al lui Bogdan cu funcția de mare vornic al Țării de Jos[622]. Se știe că la urcarea sa la tron, domnul a fost încă minor și a fost instituită o regență domnească, condusă de Ruxanda, Gavril și Dumutru[623]. De aici, probabil, vine reacția ambițiosului Zbiarea. Nu este exclus că și mențiunea unui conflict cu Petru, fratele nevârstnic al domnului, a fost inspirată de același Zbiarea[624]. Credem că aici se

[614] Onomasticul Bogdan, în traducere din slavă "cel dat de Dumnezeu", corespondentul grecescului Theodor, a fost, probabil, rezervat copiilor născuți înaintea oficializării relațiilor părinților lor, deoarece (și) în cuplurile princiare nu totdeauna „transformările" sociale le precedau pe cele biologice. Dacă este să privim biografia domnilor Țării Moldovei care au purtat acest nume, în afară de Bogdan Întemeietorul, din motive lesne de înțeles, atunci observăm că Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, s-a născut, după ipoteza lui Leon Șimanschi, înainte de căsătoria cu Marina (ȘIMANSCHI 1982, 186-188), Bogdan, primul fiu al Mariei Voichița, altul decât domnul „cel Orb", s-a născut înainte de căsătoria părinților săi la 1477 și, în sfârșit, Bogdan Lăpușneanu, născut la 1553, deci, înainte de nunta lui Alexandru cu Ruxanda, ce a avut loc la 1556. Poate este o simplă coincidență, dar una care merită a fi semnalată.

[615] BOJAN, GABOR 1978, 331.

[616] REZACHEVICI 2001, 693.

[617] Într-un raport de la începutul anului este scris că „Alexandru voievodul Moldovei a cerut sultanului să numească în locul său pe primul său fiu deoarece este foarte slăbit" (HURMUZAKI, II/1, 578; PUNGĂ 1994b, 297, n. 28).

[618] DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 85-86.

[619] HURMUZAKI, II/1, 579.

[620] CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 391-392.

[621] PUNGĂ 1994b, 114.

[622] *DIR*, XVI/2, 185, nr. 195.

[623] CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 186: „Când Bogdan a primit steagul domniei, fiind încă tânăr, era ocârmuitoarea domniei mama lui Roxanda, iar îndrumători erau Gavriil logofătul și Dimitrie hatmanul și doamna cârmuitoare peste toți".

[624] CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 392. De altfel, trimiterea lui Petru la Bârlad, unde vornic era Zbiarea, tot poate da prilej de speculații.

ascunde ecoul, așa cum s-a presupus[625], a unui conflict între două facțiuni boierești pentru orientarea politicii externe a țării: pro-creștină și pro-otomană. Reorientarea acesteia către statele creștine, înainte de toate prin semnarea tratatului cu Polonia din 2 octombrie 1569[626], reflectă victoria acestei facțiuni[627]. Ca rezultat, s-au produs condițiile pentru împăcarea cu o parte din boierii fugari. Într-adevăr, există știri târzii care atestă reîntoarcerea unor nobili în țară[628]. Tânărul domn părea să reîntoarcă boierilor încrederea demult pierdută într-un domn echitabil (cu ei) și blând. În toate acțiunile sale, părea să respecte sfaturile boierilor experimentați[629].

După decesul mamei sale, ce avut loc la 12 noiembrie 1570[630], Bogdan, trecut deja și de vârsta majoratului, începu să domnească singur[631]. Dar nu a putut să facă față acestei sarcini, căci, cum a conchis Ureche, treptat „năpusti trebile țărâi, că pre cât îl iubiia întâi, pre atâta îl urâsă apoi”[632].

În concluzie, perioada cuprinsă între anii 1538-1571 apare ca una de turnură în raporturile dintre marea boierime și domnie. Intensificarea regimului dominației otomane în teritoriile de la est de Carpați a dus după sine și agravarea acestor raporturi. Numirea lui Ștefan Lăcustă de către învingători i-a lăsat marii boierimi doar posibilitatea simplei confirmări, dar și aceasta a fost văzută mai mult ca aducerea jurământului de credință pentru noul domn, de fapt pentru sultan. Cu toate acestea, răpirile teritoriale, cărora nepotul ștefanian nu s-a putut opune, au adus la declanșarea unei revolte deschise atât contra domnului, cât și otomanilor. Forma radicală de schimbare a domniei – asasinatul, a primit în epocă o dezaprobare generală, dar, cum s-a întâmplat nu o dată după aceea, a devenit o tradiție, prin forța precedentului. Revenirea lui Petru Rareș, de data aceasta ca om al turcilor, a deschis drumul celei mai vicioase practici – cumpărarea tronului, cu consecințele cunoscute care nu s-au lăsat prea mult așteptate. Cu toate acestea, nu doar banii au fost aceea care l-au adus la tron, ci și porunca sultanului de a-i pedepsi pe boierii care au ieșit din ascultare. Petru Rareș avea această potență și, mai ales, această dorință, cea de răzbunare pentru căderea survenită cu câțiva ani înainte. Dar important era că deja sancționarea boierilor venea la comanda Porții. Astfel, se punea la îndoială supremația legislativă a domniei prin atribuirea de către sultan a rolului de arbitru suprem între boierime și domni. Ilie Minea considera că cel mai adesea Poarta lua partea domnilor, sancționând tacit ori direct masacrările boierilor. Cornelius R. Zach scria că pe parcursul secolului al XVI-lea din poruncă domnească au fost pedepsiți cu moartea între 5 și 20 la sută din boieri, ceea ce constituie un procent foarte ridicat față de alte state[633]. Totuși, cum a arătat evoluția evenimentelor, domniile care au abuzat de execu-

625 PUNGĂ 1994b, 114.

626 HURMUZAKI, II/5, 592-594; PUNGĂ 1994, 216-219.

627 CORFUS 1979, 309.

628 Documentul din 23 iulie 1622 arată că o parte din boierii refugiați în Polonia „după moartea lui Alexandru voievod, în zilele lui Bogdan voievod, aceşti boieri au venit în țară și li s-au întors ocinele și dedinele și totul înapoi” (*DIR*, XVII/5, 151).

629 *DIR*, XVI/2, 221, nr. 234, unde domnul mărturisea că l-a trimis pe Dinga postelnicul și Drăgan logofătul în solie la regele Poloniei, doar după ce: „m-am sfătuit cu întregul Sfat al domniei mele”.

630 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 147; URECHE 1958, 194.

631 Pentru domnia acestuia, **vezi** HOLBAN 1942.

632 URECHE 1958, 194.

633 ZACH 1994, 161.

țiile boierești nu s-au deosebit printr-o trăinicie deosebită, ba din contra, au fost expuse atât din punctul de vedere al rebeliunilor din interior, cât și al măsurilor represive din partea Porții, deoarece una din principalele sarcini ale Imperiului Otoman impuse față de domnie a fost asigurarea ordinii, pentru a nu provoca tulburări ce ar putea periclita situația Porții în zonă.

Una dintre inovațiile perioadei studiate a fost angrenarea nobilimii la plata haraciului, fapt care a provocat nemulțumiri, dar, pe de altă parte, a arătat că marea boierime nu era în stare să se opună aplicării acestor măsuri.

Rolul boierilor pribegi crește și el vertiginos în aceste trei decenii. Înțelegând că o confruntare directă cu domnia ar fi insuficientă, cea mai populară formă de protest devine fuga. De la hotarele țării ei ușor puteau să stabilească legături cu opoziția din interior și, ca în cazul lui Alexandru vodă Lăpușneanu, să obțină rezultatele scontate.

Desele schimbări de domnie, încurajate de Imperiul Otoman, din cauza efectelor financiare imediate, dar și din cauza instabilității politice generate de situația internațională, a dus la erodarea treptată a principiului dinastic în Țara Moldovei. Venirea la putere a lui Despot vodă, dar și cea a lui Tomșa, care nu au avut nici o legătură cu familia domnitoare, arată clar că începe să triumfe principiul forței, al dreptului săbiei. Confirmarea de la Poartă devenea principala sursă de legitimare a puterii în Țara Moldovei.

CAPITOLUL V
RAPORTURILE POLITICE DINTRE MAREA BOIERIME ŞI IOAN VODĂ

Capitolul de faţă este dedicat uneia dintre cele mai controversate probleme ale istoriei medievale româneşti – cea a raporturilor lui Ioan vodă (1572-1574) cu marea boierime. Cu toate că acestui subiect i-au rezervat spaţii largi în cadrul numeroaselor monografii şi articole consacrate domniei în discuţie[1], problema esenţială rămâne încă nesoluţionată definitiv, şi anume în ce măsură relaţiile lui Ioan vodă cu sfetnicii săi au contribuit la detronarea acestuia şi la agravarea statutului internaţional al Ţării Moldovei? Schimbarea paradigmelor istoriografice a avut drept rezultat răsturnări spectaculoase în tratarea unor probleme considerate a fi rezolvate definitiv, astfel transformându-se în nişte „tabu"-uri pentru generaţii de istorici. Printre acestea se numără şi "cazul" Ioan vodă. Ce a constituit în sine acest faimos personaj? Un erou care s-a jertfit pe altarul luptei pentru independenţa Patriei sau un impostor care a sfidat cu cea mai mare neruşinare tot ce era legat de tradiţiile şi obiceiurile ţării pe care destinul i-a încredinţat să o guverneze? Din izvoarele pe care le avem la dispoziţie reiese limpede că Ioan vodă a fost o personalitate neordinară, care a captat atât atenţia scriitorilor din epoca sa, cât şi pe cea a istoricilor moderni care l-au ridicat pe piedestalul unui principe model, luptător şi martir al Creştinătăţii. Diametral opusă era viziunea cronicarilor români medievali, pentru care domnul „Cumplit" a fost întruchiparea cruzimii, violenţei şi amoralităţii. În funcţie de epocă, fiecare istoric care s-a ocupat de această personalitate i-a atribuit nişte calităţi adesea imaginare, de la care pornea în construcţia personajului-monument. Prigonirea boierilor a fost apreciată pozitiv de istoriografia romantică din secolul al XIX-lea, deoarece consona atât cu lupta contra elementelor refractare faţă de modernizarea dusă de Al. I. Cuza, dar şi de cea marxistă din perioada postbelică, pentru care nobilimea constituia un „duşman de clasă" prin excelenţă, indiferent de timp şi spaţiu. De altfel, ideologia a jucat şi continuă să joace un rol primordial în constituirea şi funcţionarea miturilor istorice[2], nefiind excepţie nici cel al lui Ioan vodă[3].

Oricum, interesul faţă de acest domn a fost şi rămâne constant, fapt care generează diferenţe de atitudini şi interpretări, dar cu toate acestea o serie de întrebări rămân încă fără răspuns. Dorinţa de a-l *re-prezenta* pe Ioan vodă drept un principe model, adesea ducea la "retuşarea" voluntară sau involuntară a unor calităţi mai puţin indicate unui personaj căruia îi era hărăzit să ocupe un loc de frunte în Panteonul Naţional, fapt care ne îndepărtează de figura reală a unei personalităţi cu calităţi totuşi remarcabile, pe care le-a avut acest vlăstar al Bogdăneştilor.

În rândurile ce urmează ne propunem să reluăm în discuţie unele dintre problemele controversate ale acestei domnii şi de a analiza care au fost condiţiile ce au dus la crearea mitului lui Ioan vodă cel Viteaz, chiar dacă suntem conştienţi de faptul că vom avea şi misiunea „ingrată" de a arăta cealaltă faţetă a imaginii lui Ioan vodă, puternic „şlefuită" şi „lustruită" de istoriografia partizană din trecut.

---

1 Pentru bibliografia acestei domnii, **vezi** GIURESCU D. 1966, 5-22 .

2 **Vezi** una din lucrările consacrate privitoare la interacţiunea dintre istoriografie şi ideologie în secolul al XIX-lea la WHITE 1973, 22-29.

3 BIZOMESCU 1995, 103-119.

Imediat după consumarea evenimentelor din martie-iunie 1574 în Europa apare o bogată literatură dedicată lui Ioan vodă. De unde apare acest neașteptat interes față de martirajul unui principe dintr-un colț "obscur" al Europei, mai ales avându-se în vedere faptul că majoritatea cronicarilor moldoveni nu l-a favorizat de loc pe acest domn, văzut de ei drept "Cumplit"[4]?

O analiză atentă a surselor narative externe privind războiul moldo-otoman de la 1574 ne dă posibilitatea să constatăm că toată istoria eroică a lui Ioan vodă – "Ivonia" – descinde din scrierile a doi scriitori polonezi Bartolomeu (Bartosz) Paprocki și Leonard Gorecki[5]. Opera primului scriitor apărea la un an de la moartea voievodului, la Cracovia, în limba poloneză și se întitula Adevărata descriere a războiului purtat de voievodul moldovean Iuon împotriva turcilor, de asemenea, cum și din ce pricină li s-a opus și s-a apărat bărbăție, ucigând pe turci și pe munteni, dar a fost după aceea trădat în mod infam[6]. Lucrarea a fost primită bine de publicul polon, astfel încât, peste trei ani mai apare o lucrare cu un subiect asemănător. Autorul acesteia, un nobil polon ("eques polonus"), Leonard Gorecki, și-a întitulat opul în felul următor: Descrierea războiului purtat de Iuon, domnul Moldovei, cu Selym sultanul turcilor, la început cu mare izbândă iar apoi trădat de moldoveanul Eremia Cernăuțeanu, a fost ucis de otomani, ce și-au călcat cuvântul dat și întărit prin jurământ[7]. În mare parte el compilează textul lui Paprocki[8], dar îl amplifică vizibil. Ca și prima lucrare, aceasta este una de erudiție, efectuată în tradițiile școlii retorice a umanismului european[9]. Cu siguranță că atât primul, cât și al doilea autor au folosit drept surse documente oficiale[10] dar, mai ales, mărturiile directe ale unor participanți la evenimente care au supraviețuit și s-au întors în patrie[11].

---

4 **Vezi** invectivele aduse domnului de către cronistul oficial al lui Petru Șchiopul, călugărul Azarie (CRONICELE SLAVO-ROMÂNE 1959, 136-138); nici Grigore Ureche nu se poate considera printre apologeții lui Ioan Vodă (URECHE 1958, 194-198).

5 Încă din secolul al XIX-lea, atunci când manuscrisele respective au intrat în circulație științifică s-a observat că lucrarea lui Gorecki nu este altceva decât o adaptare mai desfășurată a textului polonez al lui Paprocki referitoare la războiul lui Ioan vodă cu otomanii (HASDEU 1969, 190; KULIŠ 1874, 80). Nu este exclus că ideea „originală" să-i fi aparținut lui Paprocki, însă nici meritul lui Leonard Gorecki nu trebuie subapreciat, deoarece el a amplificat narațiunea, mai ales că a avut aceleași posibilități de informare ca și Paprocki.

6 GIURECU D. 1966, 5-6. Originalul polon și versiunea latină redactată de autor nu s-au mai păstrat până în zilele noastre, dar cu un an mai târziu lucrarea a fost tradusă în limba germană: *Warhafftige Beschreibung des Krieges, welchen der Walachische Woiewod Iuon mit den Türcken Gefüret*, și publicată în România de către A. Papiu-Ilarian la 1864 (PAPROCKI 1864).

7 Descriptio belli Iuoniae, Palatini Valachiae, qoudus cum Selymo, Turcarum Imperatore, magno cum succesu gessit ab initio, demum a Ieremia Czarnawieczio Valacho prodius, et a Turcis contra fidem datam ac sacramento confirmatam occius, tradus în română și publicat în aceeași colecție ca și precdentul de A. Papiu Ilarian (GORECKI 1864)

8 În una din lucrările sale ulterioare Paprocki afirma că evenimentele de la 1574 au fost redactate pe scurt: "iakoz tez Historia *krotko* (s.ns.) o tym napisana polskim i lacinskim iezikem opowiada" (HASDEU 1969, 180).

9 Pentru analiza acestui curent istoriografic a se vedea KOSMINSKIJ 1963, 38-41.

10 Unele știri sunt identice cu cele din corespondența diplomatică venită la Cracovia. Mai adăugăm că Bartolomeu Paprocki a fost și diplomat, făcând parte din solia lui Andrei Taranowski care a trecut prin Moldova în drum spre Constantinopol în anul 1572 (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 403) .

11 PARPROCKI 1864, 286 scria că după măcelul de la Cahul au supraviețuit câțiva din liderii cazacilor, cum ar fi Swercievski, Ianczy, Koslowski, Zaleski, Kopitski, Resskowski, Suczynski, Sokolowski și alții, care apoi au fost răscumpărați; **vezi** și KULIŠ 1864, 83; CIHODARU 1976, 121-122.

O analiză atentă, însă a vastei literaturi dedicate lui Ioan vodă, ce apare la sfârşitul secolului al XVI-lea şi pe întreaga durată a secolului al XVII-lea ne aduce la concluzia că anume scrierea lui Gorecki, fiind mai amplă şi, probabil, mai disponibilă[12] a servit drept izvor atât pentru diversele compilaţii occidentale[13], cât şi pentru cronicile din Răsăritul Europei[14]. Concluzia dată se bazează pe faptul că unele informaţii regăsite în aceste lucrări se întâlnesc doar în opera scriitorului polon menţionat, nu şi la Paprocki . Tocmai din această cauză contribuţiile istoriografice ce au apărut după publicarea celor două lucrări, nu pot fi încadrate în categoria surselor primare privind evenimentele de la 1574. Puţinele devieri de la textul arhetip (Paprocki-Gorecki) sunt datorate mai mult retorismului şi dramatizării subiectului de către autor, adică sunt nişte ficţiuni[15].

Totodată, menţionăm că în cronistica medievală românească atitudinea faţă de Ioan vodă, nu din întâmplare supranumit cel Cumplit[16], este cu totul alta. De la cronicarul Azarie[17], Grigore Ureche[18], Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir[19] şi până în prima jumătate a secolului al XIX-lea imaginea domnului era una constant negativă. Situaţia este uşor explicabilă dacă ne gândim la faptul că toţi cronicarii au fost fie reprezentanţii boierimii, fie ai clerului – grupuri sociale deloc menajate de domn. Pe de altă parte, războiul lui Ioan vodă cu otomanii a avut ca rezultat una dintre cele mai pustiitoare in-

---

12 Lucrările lui Paprocki au avut o soartă foarte dificilă, din cauza criticilor sale aduse şleahtei din Polonia mare şi proslăvirii nobilimii rutene în lucrarea *Panosza to iest Wysławienie Panow ruskich*. De aceea multe din lucrările lui au fost cumpărate şi arse de orgolioşii pani, pentru a-i şterge numele din istorie (KULIŠ 1864, 81, n.2).

13 Cum ar fi, spre exemplu, lucrarea lui Lancelot Voysin, seignor de la Popeliniere, scrisă la 1581 (CALLIMACHI 1952, 175-186) (interesant că în ediţia anterioară a aceleiaşi *Istorii a Franţei de la 1579* nu este inclus pasajul dedicat luptelor lui Ion vodă, ceea ce arată că autorul nu cunoştea încă la acea dată lucrarea lui Gorecki); opera lui Agrippa d' Aubigné (PALL 1969), cea a istoricului olandez Michaelis Ab Isselt Amorforti (CALLIMACHI 1950, 158-168); *Cronica Carion-Peucer de la 1611* (CALLIMACHI 1931, 60-82) sau cunoscuta operă a lui Martin Bielski de care s-a folosit şi Grigore Ureche (PANAITESCU 1926, 162); nu mai vorbim aici despre sintezele de mai târziu, cum ar fi, spre exemplu, cea a lui MIGNOT 1711, care nu prezintă interes ca izvoare primare .

14 Aici avem în vedere mai ales cronicile editate în spaţiul ucrainean, un interesant amestec al tradiţiei livreşti, bazate în primul rând pe lucrarea lui Gorecki cu cea folclorică (DAN 1957, 205-208; NICHITA A., NICHITA D. 1931, 220-225).

15 Asupra acestei probleme s-a pronunţat mai demult PAPACOSTEA 1958, 65, n. 2: „O cercetare atentă asupra filiaţiei ştirilor referitoare la ţările române în literatura istorică şi geografică europeană a veacului al XVI-lea se impune, pentru a putea separa lucrările cu valoare de izvor autonom de simplele parafrazări sau reproduceri ale acestora". **Vezi** şi CIHODARU 1982, 632, n. 51: „Alte povestiri publicate în deceniile următoare în apusul Europei au la bază relatările acestor doi scriitori poloni (Parpocki şi Gorecki, n. ns.), cu unele adaosuri de mică importanţă".

16 Cel care introduce acest apelativ pare a fi COSTIN 1976, 230: „O Doamne Svinté, să oţărăşte condeiul a scrie tiraniile şi mijloacele tirăneşti acestui cumplit tiran domnu!".

17 Cronica lui Azarie este unul dintre cele mai importante izvoare privitoare la domnia lui Ioan vodă. Scrisă dintr-o perspectivă negativă dublă faţă de persoana acestuia - ca reprezentant al clerului ce a avut de suferit din cauza politicii domneşti şi în postura de cronicar oficial al rivalului său, Petru vodă Şchiopul - informaţiile ce le cuprind sunt totuşi preţioase, mai ales din perspectivă factologică (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 129-151).

18 URECHE 1958, 194-204.

19 Cărturarul domn îi reproşa mai mult devierea de la tradiţiile ortodoxiei, dar recunoştea faptul că a fost ucis din cauza că "nu putea suferi tirania şi dorea libertatea" (CANTEMIR 1973, 139).

vazii tătărești, care de secole s-a păstrat în memoria colectivă[20]. Mărturie la aceasta stau și actele de proprietate "pierite" cu acea ocazie. Hrisovul nu era văzut în epocă doar ca un obiect fizic din pergament sau hârtie, ci era echivalat cu proprietatea însăși. Asocierea numelui lui Ioan vodă cu distrugerea actelor, adică a moșiilor, alimenta și mai mult aversiunea față de domn[21].

Epoca modernă a adus cu sine alte valori și alți eroi. Perspectiva se schimbă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când o dată cu formarea statului român modern se impune elaborarea unei ideologii naționale și construirea unui "panteon național"[22]. Prima monografie dedicată lui Ioan vodă a fost cea a lui B. P. Hasdeu (1865)[23]. Aceasta a avut un impact serios asupra opiniei publice românești[24] în sensul modelării unei imagini pozitive a domnului, în comparație cu cronistica medievală[25]. Nevoia unui principe ideal, ce putea fi oferit drept model, mai ales pentru clasa politică românească a epocii – era vizat în primul rând Alexandru Ioan Cuza –, a făcut ca autorul să-și "modeleze" eroul după necesitățile momentului. Ostilitatea conservatorilor față de cursul reformator al domnitorului Cuza l-a făcut pe Hasdeu să-i asimileze cu boierimea de pe timpul lui Ioan vodă, calificată drept "reacționară"[26]. O asemenea tratare a fost acceptată de marea majoritate a istoricilor din epocă. Spre exemplu, A. D. Xenopol în cunoscuta sa sinteză acceptă poziția lui Hasdeu, considerând că politica boierimii a fost una dăunătoare atât pentru domn, cât și pentru țară[27]. Mai mult ca atât, istoricul ieșean merge până la punctul de a îndreptăți toate represaliile demarate de domn, invocând interesul suprem de stat[28]. În paralel, această imagine se promova tot mai insistent și în manualele școlare, fapt care a dus la consolidarea mitului[29]. Spiritul critic ce l-a caracterizat pe Nicolae Iorga îl pune în opoziție față de părerile predecesorilor săi în privința rolului eminamente nefast al marii boierimi, fiind criticate unele aspecte ale politicii domnului față de clasa politică a țării[30]. Pe linia veche însă se plasează lucrarea lui C. C. Giurescu, care scoate la suprafață rolul trădător al boierimii atât în prima sa sinteză editată în tim-

---

20 URECHE 1958, 204-205: „Iară dacă au perit Ion vodă, tătarii s-au lăsat în pradă piste toată țara, de au robit, de n-au fost niciodată mai mare pustiitate în țară decât atuncea, că pre toți i-au coprinsu făr' grijă pre la casile lor, unde până astăzi între Prut și între Nistru au rămas pustiitate, de nu s-au mai discălicat oameni".

21 Extrem de dificila și anevoioasa operă de recuperare a actelor "pierite" în urma acestei invazii începe imediat după instaurarea lui Petru vodă Șchiopul și va urma până la începutul secolului următor (GONȚA 1995, 322)

22 BOIA 1997, 218.

23 HASDEU, 1969.

24 BOIA 1997, 231-237.

25 Cu toate acestea, trebuie să menționăm faptul că scrierea lui Hasdeu a fost posibilă datorită contribuției lui Al. Papiu-Ilarian, care cu un an înainte publica principale izvoare privitoare la domnia lui Ioan vodă, cum ar fi Paprocki, Gorecki, Lasicki.

26 Însuși faptul că B. P. Hasdeu păstrează în lucrarea lui supranumele de *Cumplit* pentru Ioan vodă, este relevant în acest sens. Cumplit a fost, înainte de toate, față de boieri și cler. Categoria din urmă era vizată mai ales din perspectiva atitudinii refractare față de procesul de secularizare, demarată de domnitorul reformat.

27 XENOPOL 1988, 77-93.

28 XENOPOL 1988, 83: "Nu că am tăgădui cruzimile comise de Ioan vodă; dar ele erau ale timpului...", făcând trimitere la acțiunile similare de pe timpul lui Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare.

29 Pentru această latură a problemei, **vezi** studiul BIZOMESCU 1995, 103-119.

30 IORGA 1998, 137 și urm.

pul războiului, dar mai ales în cea de a doua ediție apărută nu cu mult înainte de decesul ilustrului istoric[31]. În perioada postbelică istoriografia marxistă pune accentul pe lupta de clasă, principalul catalizator al procesului istoric, de aceea medieviștilor români li se impune tratarea politicii marilor feudali drept una reacționară și dăunătoare intereselor țării. Ca rezultat, evenimentele de la 1574 erau încadrate într-un lung șir de defecțiuni ale boierimii, care au dus la instaurarea regimului dominației otomane în Țările Române[32]. Pe de altă parte, politica domnilor, cu toate că și aceștia făceau parte din "clasa dominantă", prin lupta dusă contra boierimii, de obicei „trădătoare", era privită cu mai multă simpatie (Ștefan cel Mare, Ștefăniță vodă, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu și Ioan vodă, supranumit de acum înainte cel Viteaz[33]). O seamă de monografii și studii, printre care menționăm în primul rând cea mai valoroasă contribuție istoriografică la tema în discuție monografia lui Dinu C. Giurescu[34], au fost elaborate tocmai din această perspectivă[35]. Printre puținele lucrări care au încercat în mod pertinent să scoată la iveală unele prejudecăți legate de această domnie au fost studiile, din păcate, puțin utilizate, semnate de Constantin Cihodaru[36] De altfel, și lucrarea lui Leonid Șimanschi, dedicată problemei stabilirii exacte a localizării bătăliei decisive date de otomani lui Ioan vodă, demonstrează că singurele izvoare pasibile de credibilitate în formarea narativului despre rebelul domn sunt cele ale lui Parpocki și Gorecki, cu toate că acceptă fără echivoc ideea trădării de către Ieremia[37]. După 1989, destul de timid, totuși, au apărut unele lucrări în care, fie și tangențial, s-a încercat reevaluarea a ceea ce s-a numit "mitul" Ioan vodă[38] sau să repună în discuție alte probleme ce nu au fost tratate în perioada precedentă[39].

Bogdan vodă Lăpușneanu nu mai avea susținerea marii boierimi, cel târziu din a doua jumătate a anului 1571. Înconjurându-se de nobili poloni, tineri ca și dânsul, imediat după moartea mamei sale el se îndepărtează tot mai mult de sfetnicii săi[40]. Ca expresie a răcirii relațiilor cu clasa politică poate servi și lipsa menționării Sfatului domnesc în documentele emise de cancelaria moldovenească din această perioadă, toate deciziile fiind luate doar de către domn și favoriții săi[41]. Reacția boierilor, timidă de la început și

31 GIURESCU 1943, 208-210; GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 296-307.

32 ISTORIA ROMÂNIEI 1962.

33 Primul care îi dă acest apelativ domnului Țării Moldovei („Ivonia cel viteaz") a fost contemporanul său, scriitorul polon Maciej Stryjkowski: CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 448.

34 GIURESCU D. 1966; **vezi** și recenzia la această lucrare a lui CAPROȘU 1965, 303-312.

35 BURTEA 1971 ; GONȚA 1998, 287-292; GRIGORAȘ 1974a, 420-431; GRIGORAȘ 1974b, 101-130 ; GRIGORAȘ 1974c, 871-885.

36 CIHODARU 1976; CIHODARU 1982.

37 ȘIMANSCHI 1978b, 39-58.

38 BIZOMESCU 1995, 103-119 ; BOIA 1997, 231-237 ; PÂSLARIUC 1998, PÂSLARIUC 2001a.

39 GONȚA GH. 2000, 9-13; GONȚA GH. 2002, 133-148; DENIZE 2003.

40 Azarie scria despre Bogdan: "Cuvintele de bună învățătură ale arhiereilor nu le lua în seamă și pe sfetnicii cu gânduri bune nici nu voia să-i vadă în față " (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE 1959, 136 și 148); URECHE 1958, 194. Nu poate fi exclusă nici nemulțumirea clerului, deoarece unele mărturii din epocă atestă sprijinul dat de domn confesiunii catolice (HURMUZAKI, II/5, 698-699).

41 PUNGĂ 1999, 9-17 considera, în mod judicios, că lipsa documentelor cu Sfat domnesc ar fi fost datorate adesea și lipsei unor mari dregători, mai ales al marelui logofăt, trimiși în diferite misiuni diplomatice ori care își exercitau misiunea pe teren. Totuși, aceasta poate însemna și conducerea treburilor statului cu un număr restrâns de dregători. De altfel, în ultima perioadă a domniei lui Bogdan vodă, marele logofăt Gavril era în țară și își exercita activ funcția de șef al cancelariei domnești (*DIR*, XVI/1, 1-3, nr. 1-3, 5.)Pe de altă parte, refuzul de a semna din anumite motive urice putea fi interpretată de către clasa politică un abuz din partea domnului și lezarea drepturilor boierimii.

limitată doar la o dezaprobare tacită, izbucnește cu violență deja către luna noiembrie. Astfel, o relatare a ambasadorului venețian de la Viena, Giovanni Correr, adresată dogelui și datată cu 29 noiembrie 1571 menționează explicit că în Moldova au început tulburări grave, mulți din marii boieri ("molti principali del paese") fiind implicați direct[42]. De asemenea, au fost trimise mai multe plângeri la Poartă cu rugămintea de a-l schimba pe domn[43]. Pentru a clarifica situația, de la Constantinopol a venit un ceauș[44], pe lângă care se stăruia schimbarea domnului. O asemenea rugăminte la acea dată avea șanse mari să fie satisfăcută, deoarece loialitatea domnului față de Poartă era pusă la îndoială chiar de către otomani[45]. Relațiile tânărului domn cu Regatul polon au fost mult mai apropiate decât și-ar fi dorit Constantinopolul, plus la aceasta era cunoscut proiectul conform căruia Bogdan era gata să-l numească drept urmașul său pe Andrei Lasicki, ceea ce-i făcea situație și mai șubredă[46]. La toate acestea se mai adăuga și neinspirata plecare a lui Bogdan vodă în Polonia pentru rezolvarea unor afaceri matrimoniale, și unde a fost luat în captivitate de către nobilul polon Christofor Sborowsky în urma unui mai vechi diferend[47]. La toate acestea, lipsa din țară a domnului a creat un vid de putere ce a căzut la mâna celor nemulțumiți de Bogdan și anturajul său.

Imediat după ce plângerile boierimii au fost aduse la cunoștința marilor demnitari otomani s-a luat decizia de a-l înlocui pe Bogdan Lăpușneanu[48]. Astfel vedem că un rol important în destituirea lui Bogdan vodă au avut-o boierii din țară. Deja în a doua jumătate a lunii decembrie 1571, domnul Țării Românești primește înalta poruncă de a-l alunga pe dizgrațiatul domn al Țării Moldovei din scaun[49]. Candidatura lui Ioan vodă a primit sprijin la Poartă și nu a întâlnit nici obiecții din partea clasei politice a țării, ceea ce confirmă părerea că în Țara Moldovei la acea vreme a existat o partidă boierească ce viza echilibrul dintre puterile creștine și Imperiul Otoman[50].

Numirea lui Ioan vodă a fost determinată de mai mulți factori. După părerea noastră este puțin probabilă ipoteza că boierii moldoveni să fi stabilit legături cu pretendentul surghiunit la Rodos, locul de reședință al candidaților aflați „în rezervă", pentru o even-

---

42 VERESS 1929, 305-306.

43 GORECKI 1864, 215; **vezi** și scrisoarea lui Selym către regele Poloniei din aprilie 1572, în care scrie că în timpul lui Bogdan vodă "se făcuse arzuri și se aduseră la cunoștință tiraniile și persecuțiile sale împotriva raialelor și beraialelor" (DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 99, nr. 103; HURMUZAKI, XV/1, 646-649).

44 Din alte documente aflăm că numele unuia dintre ceaușii care au fost trimiși în Moldova pentru a rezolva această delicată afacere a fost Dorgut (CORFUS 1979, 315-316, nr. 159).

45 Pentru amănunte, **vezi** GIURESCU D. 1966, 35-38.

46 DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 93, nr. 97; PUNGĂ 1994, 129; DENIZE 2003, 176-180.

47 CIORĂNESCU 1940, 54-55, document din 28 februarie 1572; GORECKI 1864, 214-215.

48 URECHE 1958, 194, consemna ironic: "Intrându la urechile svétnicilor împărățești (acuzele la adresa lui Bogdan vodă Lăpușneanu – n. ns.), aflându vréme și ei să umple pungile, dat-au știre împăratului ". Mezatul constantinopolitan al tronului Țării Moldovei, care pe timpul cronicarului era deja o obișnuință, pe timpul lui Ioan vodă a fost abia la începuturi.

49 Ștefan Báthory către împăratul Maximilian al II-lea din 1 ianuarie 1572 ("Calendis Ianuarijis Anno Domini MDLXXII") semnată la Brașov (HURMUZAKI, II/1, 613-614). Din această cauză unii istorici credeau că Ioan vodă a început să domnească din luna decembrie (CIUREA 1973, 31). Supărarea marelui vizir pe Bogdan vodă Lăpușneanu era atât de mare, încât le cerea polonilor să-i vină "de hac" (DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 94-95, nr. 98). Pentru ajutorul muntean în instaurarea lui Ioan vodă **vezi** MINEA 1934-1936b, 353-354.

50 PUNGĂ 1994, 152, n. 224.

tuală schimbare de domnie[51]. Boierimea din țară dorea schimbarea unui domn concret, fără a cere însă și aducerea unui domn concret, fapt care nu mai era atât de important (greșeală pe care o va regreta-o foarte curând). Decizia trebuia să aparțină Porții, unde se afla la acea vreme pretendentul[52]. Din actele oficiale emise de cancelaria sa vedem că se considera fiul lui Ștefăniță vodă[53], probabil dintr-o căsătorie "fără cununie" cu o armeancă[54]. Biografia sa este destul de bine studiată[55]. Ioan vodă este fiul nelegitim al lui Ștefăniță vodă și nepotul lui Bogdan voievod, așa cum singur se intitulează în documente[56] și al unei armence din familia Serpega (Serebcovici)[57], de unde și i-a venit porecla „Armeanul"[58]. Din informațiile pe care le avem, se pare că nu a crescut în țară, ba mai mult, s-ar fi născut în Mazovia[59], fapt care poate explica ușurința cu care trata obiceiurile țării. Se știe că Ioan vodă a fost constant suspectat de faptul că ar fi trecut de dragul promovării dintr-o confesiune în alta și chiar la Islam[60]. Aceste zvonuri par a avea o bază reală mai ales dacă ne gândim la faptul că domnul era destul de refractar față de convenționalisme de ordin religios[61]. Mai mult chiar, comportamentul său „deviant"[62] și ușurința cu care trata normele morale ale epocii și ale țării l-a adus chiar până la bigamie[63]. Lipsit de scrupule, inteligent – fapt menționat chiar de adversarii săi[64] - Ioan vodă

---

51 Prima încercare a lui Ioan vodă datează de la 1551, încercând să „prindă scaunul", profitând de șocul provocat de renegarea lui Iliaș Rareș (REZACHEVICI 1975a, 384 și urm.).

52 HURMUZAKI, II/1, 615; URECHE 1958, 195. De asemenea, este dificil de confirmat faptul că Ieremia hatmanul numit „Cernăuțeanu" să fi împărțit cu Ioan vodă surghiunul, așa cum scria GORECKI 1864, 215. Cu toate că este singurul izvor în acest sens, Dinu C. Giurescu acceptă ideea fără rezerve (GIURESCU D. 1966, 72, n. 31). Dacă a fost atât de apropiat lui Ioan, de ce a fost acceptat în Sfat abia după un an de la înscăunarea sa, iar fratele său Nicoară de la bun început? După părerea noastră, acest detaliu a fost adăugat de scriitorul polon pentru a dramatiza și mai mult "trădarea" lui Ieremia. De asemenea, există posibilitatea unei contaminări cu biografia lui Petrea Albotă care, într-adevăr, l-a însoțit pe Alexandru Lăpușneanu la Iconium (*DIR*, XVI/2, 218, nr. 233).

53 *DIR*, XVI/3, 10 și urm.; GOROVEI 1991, 115-116; CAPROȘU 1965, 305-306.

54 S-a presupus chiar că tatăl său ar fi fost un armean (URECHE 1958, 194; SIRUNI 1936a, 81-82).

55 GIURESCU D. 1966, 25-33; REZACHEVICI 2001, 700-707.

56 *DIR*, XVI/3, 10, nr. 17; 22-23, nr. 29.

57 SIRUNI 19136a, 82; GOROVEI 1991, 116; REZACHEVICI 2001, 700.

58 Dimitrie Cantemir, ce-i drept, scrie că această poreclă i-a venit de la obiceiul de a mânca carne în zile de post (CANTEMIR 1973, 139)

59 URECHE 1958, 195 și 206; REZACHEVICI 2001, 700. La rândul său, HASDEU 1969, 167-169, contestă cu mare ardoare această opinie.

60 GORECKI 1864, 215; HURMUZAKI, II/1, 648; CIORĂNESCU 1940, 55; GIURESCU D. 1966, 32-33.

61 Cronicarii îl învinuiau de nerespectarea și batjocorirea tradițiilor (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 137; URECHE 1958, 195; COSTIN 1976, 231).

62 MAZILU 2003, 576-577.

63 În acest sens pare a fi interesantă istoria căsătoriei sale cu Marica, fiica lui Lupe Huru, pârcălab de Hotin (*DIR*, XVI/3, 167, nr. 222; *DRH*, XIX, 240). La Ureche și Azarie se scrie că nunta ar fi avut loc în Postul Mare, fapt care a șocat în epocă. Dar, în timpul peregrinărilor lui Ioan vodă prin Rusia (1553-1558), el s-a căsătorit la curtea țarului Ioan cel Groaznic cu fiica cneazului de Rostov, Simeon. Din această căsătorie s-a născut și fiul său Petru, care era menționat în fruntea Sfatului, începând cu actul din 13 decembrie 1572 (*DIR*, XVI/3, 11, nr. 18). O dată venit la putere, Ioan vodă a încercat la insistența sultanului să-i aducă familia „moscovită" în țară (DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 112-113, nr. 119). Cu acest scop, la Moscova este trimis Isaia, episcopul de Rădăuți, călătorie ce a avut loc abia la 1573/1574, când țarul Ioan cel Groaznic i-a răspuns că familia sa a murit de ciumă (EFTIMIU 1929, 229-231). Prin urmare, la urcarea în scaun Ioan vodă nici nu avea cum să știe de moartea soției și copilului său și, cu toate acestea, el se căsătorește cu Marica (GIURESCU D. 1966, 90, n. 84 încearcă să evite acest delicat subiect, pentru a nu știrbi imaginea eroului național, pe când CAZACU 1993, 213 vorbește tranșant despre "bigamie"). Menționăm că ipoteza lui GRIGORAȘ 1974a, 422, conform căreia Marica i-ar fi dat domnului un fiu pe nume Petru nu se adevărește, nefiind susținută documentar. Astfel, după consumarea evenimentelor din 1574, otomanii se străduiau să obțină de la poloni predarea familiei domnului rebel, al socrului și soției sale, dar nu se amintea deloc despre fiul acestuia, interesul față de care trebuia să fie mult mai mare, din motive lesne de înțeles (DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 124, nr. 130). Mai mult, în acest caz nunta trebuia să fie jucată la sfârșitul lui martie – începutul lui aprilie 1572, adică în toiul expediției lui Mielecki, moment, credem, inoportun pentru festivități de acest gen, chiar și pentru un domn atât de "extravagant" ca Ioan vodă. După toate probabilitățile căsătoria a fost "celebrată" în 1573 (GIURESCU D. 1966, 107).

64 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 136.

făcea totul pentru a-şi atinge scopurile. Dorindu-şi cu orice preţ domnia, el nu a ezitat să cumpere tronul ţării de la sultan, atunci când a înţeles că aceasta este singura cale posibilă de a obţine ce şi-a dorit. Este bine documentat faptul că tocmai din această cauză Ioan vodă a intrat în mari datorii, care i-au marcat decisiv întreaga domnie. Tocmai din această perspectivă se poate mai bine desluşi politica domnului faţă de diverse categorii sociale, inclusiv şi faţă de marea boierime.

De altfel, câştigarea licitaţiei pentru scaunul ţării nu a constituit un secret pentru contemporani. Astfel, Gorecki menţionează mituirea demnitarilor[65], iar de la alţi observatori ai evenimentelor din Moldova aflăm că suma propusă de candidat ajungea la 220.000 de galbeni[66]. Această „generozitate" era cunoscută şi de către cei din ţară[67]. Semnificaţia acestei oferte este deosebit de mare, chiar dacă nu prezintă o premieră pentru Ţara Moldovei în secolul al XVI-lea[68]. Cum s-a observat deja, tocmai momentul 1572 constituie unul de turnură în relaţiile dintre Moldova şi Poartă[69]. De la Ioan vodă se stabileşte definitiv obiceiul scoaterii la mezat al scaunului Ţării Moldovei, precum şi obligaţia pretendenţilor de a pleca la Poartă pentru învestitură. Această situaţie a fost rezultatul încercărilor disperate ale Constantinopolului de a căuta noi surse de venituri pentru a acoperi datoriile crescânde, ca rezultat al crizei în care a intrat Imperiul[70], dar şi al modificării definitive a statului internaţional al Ţărilor Române[71]. Din datele de care dispunem astăzi reiese că anume în rezultatul tratativelor pe care le-a dus pretendentul Ioan cu oficialii Porţii a fost stabilit un preţ "de pornire", pentru scaunul acestor ţări, care nu putea fi nicidecum scăzut, ci doar ridicat. Care au fost criteriile de evaluare a "valorii" domniei Ţării Moldovei, dar şi a Ţării Româneşti[72], noi nu cunoaştem. Căderea lui Ioan vodă a încurajat Poarta, iar fenomenul ia amploare, banii contribuind decisiv şi la alegerea următorilor domni, începând cu Petru Şchiopul[73]. De altfel, pentru a fi sigur

---

65 GORECKI 1864, 216, unde se referă la coruperea paşilor care i-au mijlocit candidatura în faţa lui Selym.

66 Raportul lui Carol Rym de la Constantinopol din 13 februarie 1572 în care scrie că noul domn i-a promis lui David Mehmed Sokolli 200.000 de ducaţi şi încă 20.000 paşei care l-a însoţit în Moldova (HURMUZAKI, II/1, 615 şi HURMUZAKI, XI, 84; **vezi** şi CAPROŞU 1982, 107-108).

67 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 148-149: „se silea cu orice fel de meşteşuguri, chiar cu mită, dând făgăduieli şi vorbe, ca să primească puterea şi prin viclenia sa a înşelat pe dregătorii împăratului şi din iubire de aur au mijlocit domnia de la împărat pentru Ioan, legându-l înainte de aceasta cu jurăminte şi i s-a încredinţat stăpânirea cea cu trepte înalte" (Azarie).

68 CAPROŞU 1989, 49.

69 CAPROŞU 1989, 49-53; GOROVEI 1980, 665.

70 Aceasta s-a datorat stopării cuceririlor, crizei sistemului timariot şi a celei financiare şi, drept rezultat, dezvoltării corupţiei în stat (CLOT 1997, 318-323).

71 PUNGĂ 1994, 129-131.

72 Bunăoară, aceeaşi sumă de 220.000 de galbeni pentru scaunul Ţării Româneşti în primăvara anului 1574 a fost propusă Porţii de către cunoscutul afacerist Andrei Lascki, crezând că Alexandru II Mircea ar fi căzut la Jilişte (HURMUZAKI, S. I/1, 33-35; CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 423).

73 GORECKI 1864, 217: "Într-aceea domnul Ţării Româneşti, se îngrijea mult de soarta fratelui său Petru. Drept aceea stăruia pe lângă Paşii lui Selym, ca, precum Ion scosese pe Bogdan cu ajutorul lui Selym, de asemenea să scoată şi Petru cu ajutorul împărătesc, pre Ion din scaunul domniei. Deci tot cu chipul prin care ajunse Ion vodă la domnie, Munteanul promitea că, dacă Selym va da domnia Moldovei lui Petru, acesta are să-i răspundă tributul îndoit, adică o sută douăzeci mii galbeni (centum viginti millia nummum aureum); că Ion părăsind legea lui Mohamed şi făcându-se iarăşi creştin, ţine cu creştinii şi nu mai este credincios şi în curând urmând exemplul lui Bogdan are să se lege cu polonii, spre a se desface de turci".

de acceptarea ofertei sale, Ioan vodă, în mod generos, a promis şi ridicarea tributului[74], precum şi achitarea datoriilor restante ale lui Bogdan Lăpuşneanu[75].

Detaşamentul care îl aducea pe noul domn în scaun era evaluat în jurul la 3000-4000 de ostaşi[76]. Cu toate acestea, nu avem ştiri că s-a opus vreo rezistenţă armată, ceea ce denotă faptul că o mare parte din boierii ţării l-au susţinut pe Ioan vodă[77]. Cortegiul domnesc, aşa cum arată izvoarele[78], a fost întâlnit de mai mulţi boieri de vază, printre care erau Gavriil logofătul[79], Dingă hatmanul (*dux egercitus*)[80], Crăciun marele vornic al Ţării de Sus[81] şi Lupu Stroici[82].

Întronarea lui Ioan vodă a avut loc probabil la sfârşitul lui februarie – începutul lui martie[83], deoarece ultimul document a lui Bogdan vodă Lăpuşneanu este din 20 ianua-

---

74 IORGA 1898, 444; CAPROŞU 1989, 50-51; GONŢA 1989, 159.

75 CDT 1965, 55, nr. 169. Despre obiceiul plăţii datoriilor restante de la predecesori, **vezi** BARBU 1998, 110-121; BARBU 2001, 48-71.

76 În relaţia citată deja a lui Carol Rym se scria despre 500 de ieniceri şi 300 de spahii. (HURMUZAKI, II/1, p. 615). La acest efectiv se mau adăugau oştirile domnului Ţării Româneşti şi cele ardelene. Cifra de 20000 de "turci, greci şi sârbi " dată de LASICKI 1864 ni se pare exagerată.

77 Azarie scria că: "toţi cei ce erau în dregătorii, precum şi cei ce străluceau prin neamul lor l-au primit cu bucurie şi i s-au închinat ca nişte robi" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 149), acelaşi lucru îl întâlnim şi la GORECKI 1864, 216: "Iuonia in Valachiam veniens, facile ab omnibus iuramentum accipit" şi la COSTIN 1990, 270, se vorbeşte despre boierii care "alergasă în tâmpinarea lui Ion vodă, cu marea poftă de domn creştin şi blând". În relaţia capugibaşiului Husrev-aga emisă pe data de 7 martie se scrie că toţi boierii l-au întâmpinat pe Ioan vodă şi "i-au arătat cea mai mare supunere şi ascultare", domnul intrând "cu uşurinţă în vilaetul Moldovei" (DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 96-97, nr. 100). Pentru orice eventualitate, totuşi, Selym le scria boierilor (*bolar*) şi notabililor (a'yan) moldoveni ca să-l sprijine pe noul domn şi să nu producă tulburări. În caz contrar promitea devastarea ţării (DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 95-96, nr. 99).

78 LASICKI 1864, 257; COSTIN 1976, 229.

79 A fost unul dintre cei mai influenţi boieri ai epocii (VERESS 1929, 271-273), deţinând funcţia de mare logofăt (1565, ian. 30 – 1566 iul. 12, 1569 mart. 11 – 1571 iul. 15); STOCESCU 1971a, 305). Există informaţii că ar fi acceptat venirea lui Ioan vodă, trecând de partea acestuia (PANAITESCU 1926, 172). Fiica sa Sinclitichia (nume care denotă conştiinţa apartenenţei la marile familii boiereşti) a fost căsătorită cu Bilăi, marele vornic (*DIR*, XVII/2, 200, nr. 265). Nu se cunosc prea multe lucruri despre el după domnia lui Ioan vodă. Singurul document în care Gavriil cumpără a opta parte din satul Hohoreni pe Racovăţ de la Pătraşco şi rudele sale este acel din 1577 iulie 20 (*DIR*, XVI/3, 90, nr. 112). Cu toate acestea, nu a mai fost acceptat printre consilierii lui Ioan vodă.

80 A fost reprezentantul unui vechi neam boieresc (STOICESCU 1971a, 301). Mare postelnic, pârcălab de Hotin şi hatman pe timpul lui Bogdan Lăpuşneanu. S-a numărat printre boierii care acceptă candidatura noului domn. Chiar dacă nu obţine un loc în Sfatul lui Ioan vodă, reuşeşte să-l impună în funcţia de mare vornic pe ginerele său Grumazea, căsătorit cu fiica sa Teodosia, (*DIR*, XVI/ 3, 134, nr. 169).

81 Nu se cunosc prea multe despre acest boier, doar că a fost descendentul Anuşcăi, soţia lui Frunteş mare stolnic al lui Ştefan cel Mare şi căsătorit cu una din fiicele lui Ion Moţoc, Anghelina (*DIR*, XVI/4, 151, nr. 202). În sfatul lui Bogdan Lăpuşneanu a deţinut dregătoria de vornic al Ţării de Sus. Nicolae Stoicescu crede că a fost un boier fidel lui Alexandru Lăpuşneanu, identificându-l cu acel "Krzecson" postelnicul, menţionat la 1566 (IORGA 1913, 345-348), din care cauză a fost promovat în sfat de către fiul său (STOICESCU 1971a, 301). A fost tatăl lui Grigorcea Crăciun, mare logofăt (STOICESCU 1971a, 309).

82 Interesantă este această menţiune a viitorului mare logofăt Luca Stroici (Lupulus Stroitz). Se afla el, oare, în ţară pe timpul când tatăl său era în exil? Gheorghe Pungă consideră că revenirea lui în ţară a avut loc abia pe timpul lui Petru Şchiopul (PUNGĂ 1999a, 26). Nu este exclus faptul că el ar fi părăsit ţara o dată cu Bogdan Lăpuşneanu, deoarece nu-l găsim printre boierii lui Ioan vodă.

83 În raportul lui Marcus Antonio Barbaro către dogele Veneţiei dat la 15 februarie 1572 din Constantinopol se scrie că Bogdan Lăpuşneanu a fugit şi că în Moldova a fost ales un nou voievod (VERESS 1929, 308, nr. 370).

rie[84], iar primul act intern al noului domn este din 7 martie 1572[85]. În acest interval de timp Ioan vodă i-a cerut lui Husrev-aga să scoată din Moldova detaşamentele otomane, fiind sigur de faptul că stăpâneşte situaţia din ţară[86]. Acest lucru însă nu a însemnat de loc că detaşamentele otomane au părăsit Moldova, deoarece marele vizir a condiţionat plecarea efectivelor musulmane cu eliminarea oricărui pericol pentru noul domn[87].

Când au început divergenţele cu marea boierime şi care au fost cauzele acestora? Atât cronicarii din ţară, cât şi cei străini menţionează că imediat după ce Ioan vodă a preluat domnia, Ţara Moldovei a fost zguduită de un val de represalii împotriva adversarilor lui Ioan vodă[88]. În istoriografie, precumpănitoare este ideea că prigoana asupra boierilor a fost provocată de nereuşita expediţie a lui Bogdan Lăpuşneanu, efectuată cu scopul recuceririi domniei în martie-aprilie 1572[89]. Într-adevăr, fostul domn, folosind un ajutor polon destul de important, condus de către voievodul Podoliei Nicolae Mielecki[90]. În mai multe izvoare din epocă se menţiona că Bogdan vodă spera să-şi atingă cu uşurinţă obiectivul din cauza nemulţumirii boierilor faţă de politica lui Ioan vodă. Noul domn se făcea responsabil pentru toate jafurile comise de corpul armat otoman, care l-a instalat în scaun şi care nu se grăbea să părăsească ţară[91]. Intervenţia politico-militară eficientă a otomanilor[92] a dus până la urmă la anihilarea pericolului polon pentru domn şi la alungarea corpului expediţional condus de Mielecki, iar moartea regelui Sigismund August şi interregnul ce a urmat i-a făcut pe nobilii poloni să sisteze definitiv ajutorul dat lui Bogdan Lăpuşneanu[93]. Cu ajutorul otomanilor, Ioan vodă reuşeşte să normalizeze raporturile cu Polonia, obţinând chiar evacuarea garnizoanei poloneze de la Hotin, în schimbul renunţării la Pocuţia[94].

De ce, totuşi, marea boierime şi-a schimbat atitudinea faţă de noul lor domn în câteva săptămâni? Una din explicaţii poate fi legată de nemulţumirea unei părţi a marii

---

84 *DIR*, XVI/3, 4-5, nr. 8.

85 DIR, XVI/3, 5-6, nr.10.

86 Ioan vodă i-ar fi spus capugibaşiului: "de azi încolo, nu mai este nevoie de oşti şi ieniceri" (DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 97, nr. 100).

87 DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 97, nr. 100.

88 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 149; URECHE 1958, 195; COSTIN 1990, 270; GORECKI 1864, 217; LASICKI 1864, 257-258.

89 GIURESCU D. 1966, 63-67. Întreaga expediţie a fost descrisă pe larg de către LASICKI 1864, 253-272. Menţionăm că, după unele informaţii, prima descriere a acestei expediţii nereuşite a fost alcătuită de acelaşi Paprocki, dar şi această lucrare a fost pierdută. La scurt timp a fost prelucrată în latină de Lasicki (KULIŠ 1864).

90 Numărul corpului polon la CIORĂNESCU 1940, 59, documentul din 28 aprilie 1572.

91 COSTIN 1976, 229 menţiona că îndată după înscăunare boierii au început să regrete: "… că mai bine le-ar fi fostu cu Bogdan vodă, măcar că avea leşi pre lângă dânşii că, de le lua leşii hrana, cu cât mai vârtos turcii, care îşi râdea de muerile şi de copii lor".

92 KULIŠ 1874, 76. Expediţia a fost organizată de către nobilimea din Podolia, care cu acordul tacit al Cracoviei – la nivel oficial, mai ales în faţa Porţii, se negau orice legături cu aventura lui Melecki – trebuia să-l reinstaleze pe Bogdan vodă în scaun. De altfel, Andrei Taranowski, solul Coroanei la Poartă a trebuit să-şi folosească toată dibăcia diplomatică, pentru a se des culpa pentru această aventură (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 407). Mehmed Sokkoli, într-o scrisoare din 28 iulie 1572, îi învinuia pe demnitarii Coroanei că l-ar fi susţinut pe fostul domn (DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 123, nr. 130).

93 **Vezi** decretul seimului de la Kaszki din 31 octombrie 1572 prin care se interzicea tuturor supuşilor poloni să-i acorde sprijin fostului domn (LINŢA 1965, 302-303; REZACHEVICI 2001, 698-699).

94 GIURESCU D. 1966, 57-59.

boierimi care, cu tot sprijinul oferit lui Ioan vodă a fost, într-un fel sau altul marginalizată, deoarece componența Sfatului domnesc arată o reînnoire radicală a organismului consultativ suprem[95], doar patru dregători ai Lăpușnenilor au fost acceptați în noul Sfat: Ioan Golăi marele logofăt, Ioan Caraghiuzel, Cozma Murgu și Toader[96]. Chiar dacă schimbarea componenței Sfatului domnesc era o practică obișnuită în acea perioadă, analiza acestuia arată că s-a refuzat la concursul unor boieri importanți din epocă, mai ales din acei care l-au sprijinit pe Ioan vodă la venirea în scaun.

Cele mai vehemente critici ale noului regim aparțineau pribegilor, care nu au putut să se opună jafurilor sistematice. Este cazul marilor boieri Petre Albotă[97] și Drăgan care, în a doua jumătate a lunii mai, se plângeau senatorilor poloni de comportamentul trupelor otomane, cerând și destituirea domnului[98]. Reacția lui Ioan vodă a fost dură. Execuțiile celor care au fost bănuiți de simpatie pentru Lăpușneni nu s-au lăsat așteptate[99]. Caracterul lor puțin obișnuit a fost determinat și de starea excepțională declarată în urma apropierii corpului polon[100]. Astfel, chiar în ziua de Paști (6 aprilie 1572) a fost executat un Ionașco Zbierea[101], considerat de mai mulți autori ca fiind capul rebelilor[102]. În general, se crede că boierul executat ar fi fost marele vornic de pe timpul Lăpușnenilor[103], fapt care, o dată confruntate izvoarele, poate fi pus la îndoială[104]. Proporțiile represaliilor și modalitatea de administrare a pedepselor i-au impresionat chiar și pe contemporani[105]. Boierii pribegi menționați au făcut cunoscut și faptul că au mai fost executați încă cel puțin 30 de nobili[106]. Despre o execuție în masă a nobilimii, care nu a mai îndrăznit să se răscoale împotriva lui Ioan vodă, vorbește și un raport austriac[107].

---

95 GIURESCU C. GIURESCU D. 1976, 299.

96 GIURESCU D. 1966, 66; GRIGORAȘ 1974c, 874; ultimul document în care aflăm informații despre Sfatul domnesc al lui Bogdan Lăpușneanu este cel din 1570 iunie 25 (*DIR*, XVI/2, 235, nr. 246).

97 Petre Albotă a fost mare vornic pe timpul lui Bogdan Lăpușneanu, până la sfârșitul domniei acestuia (CDM 1975, 367). O dată cu venirea lui Ioan vodă emigrează din țară, când i se confiscă proprietățile, dar se întoarce în țară după moartea adversarului său, fiindu-i confirmate niște proprietăți de către Petru Șchiopul și Iancu Sasul (*DIR*, XVI/4, 282, nr. 347). Urmașul său a fost Gheorghe Albotă pârcălab de Soroca.

98 VERESS 1929, 316-320, raportul lui Cyrus din 22 mai 1572.

99 GORECKI 1864, 217

100 GIURESCU D. 1966, 66.

101 URECHE 1958, 195.

102 GIURESCU D. 1966, 65-66; GRIGORAȘ 1974c, 874.

103 Influența acestui boier pe timpul lui Bogdan vodă a fost mare. După moartea lui Alexandru, o facțiune boierească chiar a hotărât să-l aleagă domn în detrimentul lui Bogdan (VERESS 1929, 271-273, scrisoarea către un pretendent anonim despre împrejurările din Moldova, din Iași, datată cu sfârșitul lui iunie 1568). Totuși, împotriva marelui vornic s-au ridicat "doi domni magnați, adică Dumitru, care este marele hatman al Moldovei și Gavrilaș (Gabrielas), care este marele logofăt" (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 391). Ne este greu să detectăm eventualele legături ale lui Zbierea cu familia domnitoare, care i-ar fi legitimat asemenea ambiții (ZBIEREA 1899, 61-65). Totuși, era proprietar în Dolhești pe Șomuz, sat care este cunoscut aparținând familiei lui Ștefan cel Mare (GRIGORAȘ 1972).

104 În prima parte a domniei lui Petru vodă Șchiopul apare în fruntea Sfatului domnesc, fără dregătorie, pan Zbierea. Moartea recentă a lui „Sbera marele vornic" este consemnată în documentul din 6 noiembrie 1584 (*DIR*, XVI/3, 266, nr. 322). Locul în fruntea Sfatului era rezervat de obicei foștilor mari dregători, așa cum a și fost cazul marelui vornic al Lăpușnenilor. Prin urmare, dacă informația lui Ureche este veridică, la 6 aprilie 1572 a fost decapitat un alt boier Zbierea, foarte probabil o rudă a acestuia.

105 CALLIMACHI 1931, 61: "On recite des cas étranges de la cruante de ce Jean".

106 VERESS 1929, 316-320.

107 Raportul lui Carol Rym din Constantinopol, datat 19-20 mai 1572, în HURMUZAKI, II/1, 627-628.

Cu toate acestea, nici tulburările interne, nici represaliile care le întovărăşeau nu au încetat pe întreaga durată a anului 1572[108]. Nu este exclus faptul că opozanţii să fi îndreptat privirile spre un alt fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu, Petru[109]. Chemarea sa la Poartă şi chiar trecerea cu o mică escortă polonă prin Moldova în septembrie 1572 putea prilejui o nouă escaladare a conflictului[110]. Pentru a-l linişti pe Ioan vodă, Selym al II-lea îi scria că nu avea de ce să se neliniştească, dacă ar face ordine în ţară. Cu acest prilej, sultanul repeta ameninţarea dată boierilor de a transforma ţara în paşalâc, în cazul în care nu se lăsau de uneltit împotriva domnului[111].

Abia către sfârşitul anului situaţia în Moldova părea să se liniştească, instituţiile statului începând să funcţioneze cât de cât în condiţii normale. Tot atunci încep să se întrunească cu o mai mare regularitate boierii pentru lucrările Sfatului domnesc. Cu toate acestea, execuţiile sumare ale boierimii nu au încetat nici după aceasta[112].

Primul document original în care avem menţionat Sfatul domnesc este cel din 20 decembrie 1572[113] şi se prezenta în felul următor: Ion Golăi, mare logofăt[114], Dum-

---

108 CIORĂNESCU 1940, 61 în documentul din 10 iunie 1572 se afirmă că domnul se mai afla încă în mare război ("… se trova in gran exercito in campagna") şi spera la ajutor turcesc.

109 CALLIMACHI 1952, 179.

110 DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 121, nr. 129.

111 DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 114-115, nr. 122.

112 În luna iunie 1573 boierul Ion Gava îi comunica împăratului Maximilian că Ioan vodă i-ar fi rechemat pe toţi boierii pribegi, însă a fost avertizat de prietenii săi că execuţiile, printre care se practicau şi îngropările de viu, continuă (VERESS 1930, 10-11); îngroparea de viu a lui Iosif Veveriţă este relatată şi de URECHE 1958, 197. Despre acest boier, fost pârcălab de Hotin şi Cetatea Nouă şi confiscarea averilor sale, **vezi** *DIR*, XVI/3, 69, nr. 88 şi 253-255, nr. 307, şi GIURESCU D. 1966, 70, n. 25.

113 *DIR*, XVI/3, 10-11, nr. 18. Menţionăm totodată că documentul din 12 martie 1572, ajuns în două traduceri ruseşti târzii (CDM 1975, 71, nr.124) şi publicat pentru prima oară de către SAVA 1944, 15-16, nr. 8 ni se pare datat greşit. După componenţa Sfatului, documentul este mai degrabă din 1573 (cf. actul din 17 martie 1573, *DIR*, XVI/3, 28, nr. 22, unde singura deosebire constă în lipsa boierului Mălai Pătru şi inversarea vorniciilor dintre cei doi titulari).

114 Unul dintre cei mai de vază boieri moldoveni din secolul al XVI-lea, ctitorul celebrei biserici ieşene, considerată de însuşi Petru cel Mare, o capodoperă a artei ortodoxe. Biografia sa a fost refăcută de genealogistul Sever Zotta, (ZOTTA 1931, 431-438), în care combate teza lui B. P. Hasdeu, conform căreia Ieremia "trădătorul" lui Ioan vodă a fost frate cu marele logofăt şi trebuie să fie numit Ieremia Golia, ajungând la concluzia că Ieremia pârcălabul de Orhei nu a fost fratele lui Ion Golie ci, în cel mai bun caz, cumnatul acestuia, fiind căsătorit cu sora sa Tudora, menţionată în actul 10 martie 1574 (*DIR*, XVI/3, 36, nr. 45). De altfel, şi în istoriografia recentă mai apare ideea că cel care a compromis lupta anti-otomană a bravului domn a fost anume pârcălabul de Orhei, doar ca "umbra păcatului" să nu cadă pe Ieremia hatmanul, urmaşul unei familii cu renume din istoria ţării (SZÉKELY 2002, 99-100). Începe cariera ca stolnicel la sfârşitul domniei lui Petru Rareş, stăpân în Bereşti pe Prut (*DIR*, XVI/1, 447-448), ca apoi să nu se mai ştie nimic despre el până la venirea la putere a lui Ioan vodă, când este propulsat imediat în funcţia de mare logofăt, când "învaţă" în documentul din 1572 octombrie 5 (*DIR*, XVI/3, 9, nr. 15). A fost "cel dintâi dintre sfetnici" pe întreaga durată a domniei lui Ioan vodă, ceea ce nu l-a împiedicat pe acest "bărbat cu gânduri bune şi sfetnic bineînchipuit" să-i reproşeze domnului exagerările în politica pe care acesta o ducea (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 151). Credem că această atitudine l-a făcut pe Petru vodă Şchiopul să-l aprecieze şi să-l păstreze în cea mai importantă funcţie din stat. A fost destituit din funcţie la începutul lui martie 1580 (*DIR*, XVI/3, 131, nr. 165 şi 132, nr. 166) şi apoi omorât la porunca lui Iancu Sasu, fiindu-i confiscate şi averile (STOICESCU 1971a, 308).

bravă vornicul Țării de Jos[115], Păcurar vornicul Țării de Sus[116], Cozma Murgul[117] și

[115] Unul dintre boierii fideli ai domnului. În privința originii sale s-au purtat numeroase discuții. STOICESCU 1971a, 303, îl consideră un probabil descendent al boierilor Dumbravă din Moldova, amintiți în unele acte din secolul al XV-lea. Într-adevăr, un boier Dumbravă avea curțile sale la Dumbrăveni pe timpul lui Alexandru cel Bun, pomenit într-un act datat cu 1430 iulie 7 (*DRH*, I, 146, nr. 99), iar un Toader Dumbravă și soția sa Mușa, cumpără satul Hădărăeștii pe Bârlad la 1497 martie 19 (*DRH*, III, 399, nr. 225). Însă, după alte indicii, putem presupune că acest boier a fost de origine din Țara Românească (MINEA 1932-1933c). Un document emis de cancelaria Țării Românești la 1576 Alexandru II Mircea menționează că: „Dumbravă vornic a venit cu înșelăciune și *hiclenie* asupra capului domniei mele" în timpul luptelor cu Ioan vodă, din care cauză a fost adus din Transilvania de Ivașcu Golescu și executat (*DIR*, B, XVI/4, 199, nr. 197). Totodată, această *hiclenie* putea să denote mânia lui Alexandru pentru faptul că Dumbravă a fost acela care la instalat la București pe Vintilă, în urma bătăliei de la Jilițe. După unii istorici, ar fi primit funcția de mare vornic a Țării de Jos imediat după urcarea în scaun a lui Ioan vodă, când a condus corpul armat moldovenesc în timpul luptelor cu Mielecki (HASDEU 1969, 29-30; GIURESCU D. 1966, 42-44). Această funcție a ocupat-o pe durata întregii domnii a lui Ioan vodă (în documentul datat cu 1572 (sic!) martie 12 cei doi titulari ai vorniciilor țării – Dumbravă și Păcurar – sunt numiți invers, ceea ce credem că este o greșeală, avându-se în vedere că actul ne-a parvenit în două copii ruseți târzii. Am mai presupus că, după distribuția Sfatului Domnesc, actul trebuie datat cu 1573 (**vezi** SAVA 1944, 15-16, nr. 8; *CDM* 1975, nr. 124, 71). A fost unul dintre eroii de la Jilițe. Este tatăl Cacicăi din Țigănești pe Bârlad, menționată într-un document de la 1617 (*DIR*, XVII/4, 97). A fost una din moșiile tatălui ei, neconfiscată de domnii ulteriori lui Ioan vodă, deoarece este întărită, după moartea ei soțului său Drăguțul Bogdan („soțul Cacicăi și ginerele lui Dumbravă vornic"), ajuns ulterior staroste de Putna (GONȚA 1995, 178).

[116] De asemenea, face parte din oamenii noi aduși la guvernare de către Ioan vodă. Cu toate că în documente se întâlnesc mai mulți boieri cu acest nume, este dificil să-i stabilim ascendența și posteritatea (**vezi** GONȚA 1995, 541). Un singur document, însă, ne arată că a fost apropiat unor familii mari boierești de la care a cumpărat și sate. Astfel, într-un document de la 1589 se arată că Ieremia Barbovschi, fiul eroului de la Feldioara Onofrei Barbovschi i-a vândut vornicului Păcurar satul Cadubești în ținutul Cernăuți pentru 1500 de zloți, pe timpul lui Bogdan vodă (BĂLAN 1933, 106-107, nr. 43). Din acest document reiese că Păcurar a fost deja vornic pe timpul predecesorului lui Ioan vodă. Din 1572 decembrie 20 este menționat în funcția de mare vornic a Țării de Sus pe care a deținut-o, cel puțin până la 1573 mai 10 (*DIR*, XVI/3, 25, nr. 21), deoarece nu mai avem documente cu Sfat până la 1574 martie 12 (*DIR*, XVI/3, 30, nr. 39), când funcția menționată este deja a lui Ion Grumazea. În acest interval de timp Păcurar dispare din documente.

[117] Această funcție o deține începând cu domnia lui Ioan vodă. Este printre puținii boieri cu experiență în Sfatul domnesc, fiind boier netitrat pe timpul lui Bogdan vodă Lăpușneanu. Probabil este descendentul boierilor Murgu, atestați la sfârșitul secolului al XV-lea (Oană Murgu la 1487 octombrie 7 (*DRH*, III, 17-18, nr. 11) Dragoș Murgu și fratele său Toader la 1500 aprilie 5 (DRH, III, 463, nr. 259) și Ion Murgu, miluit de Ștefan cel Mare cu niște sate la 1491 octombrie 31 (DRH, III, 202-203, nr. 102)). Boier experimentat, primește de la Ioan vodă pârcălăbia Hotinului, una din cele mai importante funcții militare, unde îl dublează pe socrul domnului Lupe Huru. Nu este exclus că nu a fost compatibil cu acesta din urmă, din care cauză își pierde funcția în favoarea lui Ion Caraghiuzel în noul an, când s-au operat primele modificări în Sfat (*DIR*, XVI/3, 16, nr. 22). Nevoia întăririi Sfatului cu boieri experimentați înaintea luptei decisive cu otomanii îl face pe Ioan vodă să-l readucă ca boier netitrat (DIR, XVI/3, 30, nr. 39). Totuși, Cozma Murgu nu s-a considerat îndatorat deoarece, conform izvoarelor, a fost unul dintre boierii care l-a părăsit pe domn înainte de confruntarea finală (URECHE 1958, 202), pentru care fapt, a și fost răsplătit de Petru Șchiopul cu vornicia Țării de Jos.

Lupe Huru[118] pârcălabi de Hotin, Maxim[119] şi Romaşco[120] pârcălabi de Neamţ, Toader[121] şi Ţopa[122] pârcălabi de Cetatea Nouă, Gârlea[123] portar de Suceava, Cârstea[124] şi Danciu[125] pârcalabi de Orhei, Ioan Caraghiuzel[126] postelnic, Gligorie[127] spătar, Iane

[118] Reprezentantul unei cunoscute familii boiereşti a secolului al XVI-lea, a fost fiul lui Efrem Huru, fidelul lui Petru vodă Rareş (SZÉKELY 2002, 132-134). A fost căsătorit cu o Cristina din familia Bucium, reprezentată şi ea în Sfatul lui Ioan vodă (SZÉKELY 2002, 133). Fiica lor Marica s-a căsătorit cu Ioan vodă (*DRH*, XIX, 240), probabil în anul 1573, nunta fiind jucată în postul mare, fapt care a scandalizat opinia publică moldovenească (URECHE 1958, 197). Socrul mic, se pare, nu a protestat foarte tare, deoarece îşi păstrează funcţia de pârcălab de Hotin pe tot parcursul acestei domnii. Pe de altă parte, nu a fost implicat activ în luptele cu Petru Şchiopul, având grijă de tezaurul ginerelui său, păstrat în cetatea comandantul căreia era. Apoi, în timpul pustiitoarei invazii tătărăşti, cu câteva familii al unor boieri de vază pleacă în Polonia unde, se pare, au fost jefuiţi (SAVA 1937, 31; GIURESCU D. 1966, 183). Totuşi, la insistenţa oficialilor otomani şi al domnului Ţării Moldovei se întorc în patrie, fiind iertaţi. Deja la 21 mai 1575 Lupe Huru este "sluga credincioasă" a lui Petru Şchiopul, fiindu-i confirmate proprietăţile, dar îşi pierde locul în Sfat (*DIR*, XVI/3, 52-53, nr. 68). O dată cu el în ţară revine şi văduva lui Ioan vodă, doamna Marica (DIR, XVI/3, 167, nr. 222).

[119] Prin soţia sa Agafia a fost înrudit cu influenta familie Huhulea (DIR, XVI/3, 330, nr. 401). Începe cariera ca pârcălab de Neamţ, dar tot este schimbat în intervalul mai 1573 – martie 1574, când în cetatea de pe valea Ozanei rămâne doar Toader.

[120] Ca şi precedentul, este adus în funcţie la Neamţ de către Ioan vodă şi tot în condiţii neclare dispare către declanşarea conflictului, atunci când s-au făcut cunoscutele remanieri. Deocamdată, nu s-au păstrat ştiri despre familia sa.

[121] Faţă de cei doi boieri precedenţi, Toader de la Roman, adus în Sfat de Ioan vodă, îşi păstrează funcţia până în iulie 1575 (DIR, XVI/3, 57, nr. 53), ceea ce arată că a fost printre boierii iertaţi de Petru Şchiopul. Deocamdată, nu s-au păstrat ştiri despre familia sa.

[122] Informaţiile sunt identice cu cele ale lui Romaşco de la Neamţ.

[123] Informaţii identice cu precedentul. Înlocuit cu Ieremia Mătieşescul în condiţii încă neelucidate.

[124] Apare în Sfat ca pârcălab de Orhei în decembrie 1572. Comandanţii acestei cetăţi nu au mai apărut în Sfat de pe timpul lui Alexandru Lăpuşneanu, ceea arată importanţa acordată teritoriului pruto-nistrean de către Ioan vodă. Istoricii Valentina şi Andrei Eşanu consideră că ascensiunea lui Cârstea, de altfel, un boier obscur, căruia îi este imposibil de stabilit ascendenţa, s-ar fi datorat sprijinului pe care acesta şi colegul său Danciul i l-ar fi acordat noului domn. Menţionăm că această idee ni se pare mai plauzibilă decât cea conform căreia Ioan vodă de la ascensiunea în scaun s-ar fi gândit la acţiuni anti-otomane (EŞANU A., EŞANU V. 2001, 39). Cârstea va fi înlocuit în a doua jumate a domniei lui Ioan vodă cu boierul Ieremia.

[125] Cercetările mai noi îl consideră pe Danciul Durac fondatorul unei dinastii de pârcălabi orheieni Danciu-Durac (EŞANU A., EŞANU V. 2001, 63-64). A fost pârcălab de Orhei pe întreaga durată a domniei lui Ioan vodă. După evenimentele de la 1574 îşi pierde funcţia dar, în a doua sa domnie, Petru Şchiopul, îl readuce în Sfat la 1584 ianuarie 14 (*DIR*, XVI/3, 238, nr. 237).

[126] Ion Caraghiuzel a fost unul din boieri "moşteniţi" de la Bogdan Lăpuşneanu. Boier netitrat în fruntea Sfatului, începând cu 1569 martie 11 (*DIR*, XVI/2, 185, nr. 195), alături de Cozma Murgu sprijină venirea noului domn la putere, drept recunoştinţă fiind promovat în ceea mai "intimă" funcţie de la Curtea, cea de postelnic (*DIR*, XVI/3, p. 10, nr. 17). Din 1573 martie 7 (DIR, XVI/3, 21, nr. 27) este deja pârcălab de Hotin alături de socrul domnului, Lupe Huru, dar nu pe mult timp, deoarece este mutat la pârcălăbia Romanului în perioada pregătirilor de război (DIR, XVI/3, 30, nr. 39). Se numără printre boierii iertaţi de Petru Şchiopul, deoarece în 1576 aprilie 17 (DIR, XVI/3, 63, nr. 84) iarăşi se află în Sfat ca boier netitrat, unde are o prezenţă sporadică şi de scurtă durată.

[127] Gligorie spătar a fost adus în Sfat de Ioan vodă şi l-a slujit întreaga sa domnie, ca după aceasta să se retragă din viaţa politică. Probabil este aceiaşi persoană cu Gligorie spătar care semna ca martor la schimbul unor sate în anul 7100 (1591-1592) (*DIR*, XVI/4, 38, nr. 43), ceea ce arată că a supravieţuit evenimentelor ce au dus la dispariţia stăpânului său.

vistirenic[128], Bucium paharnic[129], Bilăi stolnic[130] şi Nicoară[131] comis. Acesta a fost nucleul de bază a Sfatului lui Ioan vodă pe întreaga durată a domniei sale. Ulterior la lucrările Sfatului, în cel de-al doilea val de schimbări, operat în vederea războiului cu Poarta au mai aderat Ieremia[132] postelnicul, apoi hatmanul, Ieremia[133] pârcălabul de Orhei, Mălai

[128] Cel mai mare creditor al lui Ioan vodă, adus de la Constantinopol de domn şi învestit cu controlul asupra finanţelor ţării pentru a garanta capacitatea de plată. Astfel, începe o nouă eră în istoria ţării când marea finanţă constantinopolitană ia sub control direct finanţele ţării. Începutul infiltrării elementului grecesc în clasa politică a Ţării Moldovei (IORGA 1933, 6-9. Despre identitatea acestuia cu Iane Calughera şi cariera sa, **vezi** CAPROŞU 1982, 114; GONŢA 1989, 159).

[129] Condrea Bucuium a fost unul din boierii importanţi al sfârşitului de secol XVI. Fiul boierului Bucium de pe timpul lui Petru Rareş (*DIR*, XVI/3, 179, nr. 233), probabil un descendent al boierilor Bucium din secolul al XV-lea (STOICESCU 1971a, 296). În Sfat apare pe timpul lui Ioan vodă în timpul domniei căruia ocupă funcţia de ceaşnic (*DIR*, XVI/3, 11-36, nr. 18-43). Nu cunoaştem cu siguranţă ce atitudine a avut în timpul evenimentelor de la 1574, cert este că nu apare printre boierii apropiaţi ai lui Petru Şchiopul în primul an al domniei acestuia. Îl schimbă pe Negrilă la pârcălăbia Orheiului din 1575 iulie 16 până la 1578, februarie 22 (DIR, XVI/3, 58-93), o funcţie extrem de importantă din punct de vedere politico-militar, în condiţiile invaziilor căzăceşti. Apoi, următorii doi ani pârcălabii de Orhei nu mai sunt menţionaţi în Sfatul domnesc, probabil, din cauza extremei lor solicitări, venite din partea neastâmpăraţilor vecini orientali. Din această cauză nu trebuie confundat cu boierul Condrea pârcălab de Roman, apoi de Neamţ (STOICESCU 1971a, 296), deoarece în actul din 1576, noiembrie 8 aceştia doi apar simultan (*DIR*, XVI/3, 76, nr. 94). Pentru meritele sale, este promovat în funcţia de vornic al Ţării de Jos de către Iancu Sasu (DIR, XVI/3, 133, nr. 168). Rămâne în Sfat şi la începutul celei de a doua domnii ai lui Petru vodă Şchiopul, ocupând pârcălăbiile Neamţului şi Hotinului, înainte de a relua vornicia Ţării de Jos în 1588 ianuarie 28 (DIR, XVI/3, 373, nr. 461). Pe aceasta o deţine până la tragicul său sfârşit, când ucis la porunca lui Aron vodă (URECHE 1958, 221). Ca bun cunoscător al realităţilor dintre Prut şi Nistru este trimis să reprime răscoala sorocenilor şi orheienilor din 1581 (URECHE 1958, 212).

[130] A fost ginerele lui Gavriil logofătul, unul din susţinătorii lui Ioan vodă. Probabil a fost adus în sfat la insistenţa socrului său. A fost unul dintre boierii care au părăsit câmpul de luptă închinându-se pretendentului. Pentru aceasta a fost răsplătit cu vornicia Ţării de Sus.

[131] Fiul lui Mateiaş logofătul, coleg în Sfat cu fratele său Ieremia (document din 1560 martie 22: *DIR*, XVI/2, 131-132, nr. 125); în locul ras din original trebuia să fie numele lui Nicoară, viitorul comis (**vezi** CIHODARU 1976, 119, n. 36); DIR, XVI/3, 214-15, nr. 22; SZÉKELY 2002, 86). Aducerea acestora în reprezentanţa ţării trebuia să-i facă noului domn conexiunea cu cele mai ilustre familii nobiliare ale ţării. A fost comis pe întreaga durată a domniei lui Ioan vodă şi dispare din izvoare odată cu domnul şi fratele său Ieremia.

[132] Şi acesta a fost fiul lui Mateiaş, marele logofăt al lui Petru Rareş, frate cu Nicoară comisul (DIR, XVI/2, 131-123, nr. 125). Din câte arată actul din 1573 februarie, la care vom mai reveni, a intrat în conflict cu Ruxandra, mama lui Lăpuşneanu şi mitropolitul Teofan, fiind obligat să părăsească ţara, unde şi l-ar fi însoţit pe pretendentul Ioan (CIHODARU 1976, 119). Cu toate acestea, primeşte o funcţie în Sfat abia la începutul anului 1573 (*DIR,* XVI/3, 16, nr. 22) atunci când Ion Caraghiuzel îi eliberează funcţia de postelnic. Fiind unul din fidelii domnului, a comis mai multe abuzuri despre care se va vorbi mai jos, fiind nevoit, după toate probabilităţile, să părăsească ţara. Devine hatman, adică conducătorul armatei în ultimul an al domniei lui Ioan vodă. Nu poate fi învinuit de trădare sau, mai corect zis, de *acea* trădare la care s-au referit scriitorii poloni, idee preluată şi de marea majoritate a istoricilor.

[133] Acest Ieremia a avut probabil, legături de rudenie cu Ioan Golăi (*DIR*, XVI/3, 36-37, nr. 45; ZOTTA 1931, 431-436), considerat, pe nedrept, trădătorul lui Ioan vodă, deoarece în textul lui Gorecki cel care l-a "vândut" pe domn era numit "pârcălab" (SZÉKELY 2002, 99-100). Îl înlocuieşte pe Cârstea în pârcălăbia Orheiului între 1573 mai 10 şi 1574 martie 12 (*DIR*, XVI/3, 29, nr. 39) şi dispare definitiv din documente în vâltoarea evenimentelor din acel an.

Petru postelnicul[134] şi Grumazea[135] pârcălabul Ţării de Sus. Astfel observăm că majoritatea boierilor sunt aduşi în funcţii de însuşi Ioan vodă. Chiar dacă unii din ei au o obârşie obscură (cel puţin pentru noi şi cel puţin deocamdată), în Sfat acced şi reprezentanţii unor mari familii boiereşti, pentru a se asigura adeziunea aristocraţiei moldoveneşti faţă de politica domnului.

Obţinând scaunul în condiţiile arătate mai sus, domnul s-a văzut nevoit să satisfacă toate pretenţiile boierilor recrutaţi la guvernare. Fără ei nu ar fi reuşit să atingă obiectivele domniei, impuse de autorităţile otomane încă înainte de venirea sa la putere. În primul rând, era vorba despre onorarea obligaţiilor financiare faţă de Poartă. Situaţia economică însă nu era din cele mai bune atât din cauza condiţiilor climaterice nefavorabile, dublată de ciuma care bântuia în Transilvania (la Bistriţa[136]) şi în Moldova, cât şi a jafurilor efectuate de detaşamentele otomane care au venit să-l instaleze la domnie pe Ion vodă[137]. Toţi aceşti factori au dus la scăderea bruscă a capacităţii de plată a producătorilor direcţi. Soluţia optimală în viziunea domnului şi acoliţilor săi era să "apeleze" la resursele categoriilor înstărite ale populaţiei. În primul rând au fost vizaţi oponenţii politici, fie susţinătorii lui Bogdan Lăpuşneanu, fie cei suspectaţi de simpatie pentru acesta, toţi "oameni de cea mai bună obârşie şi cu averi înfloritoare"[138]. Printre boierii cărora domnul le-a confiscat satele se numără şi pribeagul vornic Petrea Albotă[139]. Prigoana oponenţilor şi iminenta confiscare a averilor acestora trebuia să ducă la atingerea unor obiective concrete ale domniei – pacificarea spaţiului politic, onorarea datoriilor faţă de finanţa constantinopolitană, lărgirea bazei sociale a noii domnii. După aceea, în vizorul politicii "recuperatoare" a domnului a nimerit şi marele cler[140]. Aplicarea planului a fost pus în acţiune imediat după ce pericolul din partea lui Bogdan Lăpuşneanu a fost înlăturat. Prima ţintă au constituit-o cei mai de vază demnitari ecleziastici. Astfel, la 24 mai 1572, Ioan vodă adresa bistriţenilor o scrisoare cu rugămintea de a-l prinde pe "un călugăr, pe nume Theofan, fost mitropolit", care însoţit de patru călugări a reuşit să evadeze din ţară. Una din cauzele acestei urmăriri o găsim chiar în actul menţionat şi

---

134 A fost un vechi adversar al Lăpuşnenilor, din care cauză a şi fost acceptat în funcţia de postelnic, după avansarea lui Ieremia Mătieşescu la hătmănia Sucevei (*DIR*, XVI/3, 21, nr. 27). Începe slujba, probabil, ca vornic de gloată pe timpul lui Alexandru Lăpuşneanu (STOICESCU 1971a, 315; DIR, XVI/2, 156, nr. 150). Pe timpul lui Despot vodă este avansat în funcţia de mare ceaşnic (DIR, XVI/2, 163-167). În anul 1565 îl susţine pe Ştefan Mâzgă, fapt care îl face duşman al Lăpuşnenilor (HURMUZAKI, II/1, 246-249). Dispare din documente după evenimentele de la 1574.

135 A fost căsătorit cu Teodosia, fiica marelui hatman Dingă (*DIR*, XVI/3, 134, nr. 169), unul dintre cei mai influenţi boieri la curtea lui Bogdan Lăpuşneanu, cel care l-a susţinut pe Ioan vodă la venirea sa în ţară. Tot acum, sub tutela socrului, îşi începe ascensiunea vertiginoasă şi Grumazea, ajungând până în final mare vornic al Ţării de Sus. Se pare că i-a fost fidel domnului, deoarece fuge din ţară cu tot cu privilegiu pe care-l ţinea soacra sa, Dingoaia, pe satele Cocorenii şi Loeştii, cumpărate pe timpul lui Bogdan Lăpuşneanu de Dingă de la Ionaşcu,f iul lui Ioanco fost pârcălab (*DIR*, XVI/3, 134, nr. 169).

136 HURMUZAKI, XV/1, 652 şi HURMUZAKI, II/1, 70.

137 De comportamentul acestor detaşamente se plângeau mai mulţi boieri (VERESS 1929, 316-320).

138 GORECKI 1864, 217.

139 Satul Grecii, pe Cobolta a fost vândut unor răzeşi – termenul se găseşte în original în actul din 1600 martie 25 şi desemnează coproprietari de moşii (CIHODARU 1961, 48) – de către Ioan vodă doar „pentru doi cai", cu toate că preţul era cu mult mai mare. Ispisocul de cumpărătură a fost dat acestor răzeşi „când a fost pan Petrea Albotă vornic în pribegie, în zilele lui Ioan voievod" (*DIR*, XVI/4, 282-283, nr. 347).

140 GIURESCU D. 1966, 81-88; GRIGORAŞ 1974c, 877-879.

consta în faptul că destituitul ierarh strânsese "multă avuție, ughi de aur și mulți bani"[141]. Cealaltă cauză putea avea un substrat politic, legată de sprijinul pe care mitropolitul i l-ar fi acordat lui Bogdan Lăpușneanu[142]. Fostul mitropolit a fost acuzat de corupție și în unele documente interne, nedreptățindu-i pe unii din boierii apropiați lui Ioan vodă[143]. Prin urmare, "colectarea" mijloacelor bănești de la supuși a fost începută încă din primăvara lui 1572. Dar represaliile contra clerului nu s-au încheiat aici. Grigore Ureche știa că: "Băgat-au (Ion vodă – *n. ns.*) în foc de viu pre vlădica Gheorghie, de au arsu, dându-i vină de sodomie, auzind că are strânsură de avuție. Mitropolitul Theofan n-ar fi ieșit întreg de dânsul, de nu ar fi fugit prin munți de groaza lui. Temnițele pline de călugări"[144]. Episcopul de Roman Gheorghie chiar după spusele lui Azarie „era lacom și foarte zgârcit, din care cauză Ioan vodă: „a pus mâna pe averea lui care era mare"[145]. Politica lui Ioan vodă față de Biserică era în multe privințe radicală. Nu credem că putem vorbi despre o secularizare sistematică, de proporțiile celor occidentale, așa cum s-a admis în istoriografie[146], dar nu trebuie să uităm faptul că Ioan vodă nu a excelat de loc printr-un spirit religios deosebit, iar nevoia imediată de bani nu i-a cultivat de loc acest sentiment[147]. Plus la aceasta, este cunoscută încercarea de secularizare a averilor mănăstirești în Imperiul Otoman, demarată de Selim al II-lea, atunci când a scos la mezat mănăstirile atonite[148]. Nu este exclus că domnul să fie primit cu această ocazie mână liberă pentru asemenea acțiuni, cu promisiunea să nu fie sancționat pentru aceasta.

Chiar dacă, în primul an al domniei sale, a întărit unele bunuri funciare și imobile mănăstirilor domnești de la Tăzlău, Bistrița, Pobrata și Voroneț[149], politica sa față de această instituție pare mai curând preferențială decât principială[150]. Astfel, după căderea lui Ioan vodă, avem păstrate un șir de documente în care se afirmă că domnul a recurs la confiscări însemnate a unor proprietăți mănăstirești. O parte din ele au fost date acoliților săi, pentru a le remunera sprijinul și stimula fidelitatea, celelalte ar fi trebuit să acopere cheltuielile necesare plății datoriilor pentru Poartă, dar și pentru agonisirea averii

---

141 NICOLAESCU 1905, 197-198, nr. LXXXV. În privința datării acestui document suntem înclinați să-i dăm dreptate lui GRIGORAȘ 1974c, 878, cu toate că în istoriografie s-a impus părerea lui GIURESCU D. 1966, 87, care îl considera din 1573. Tonul scrisorii lui Ioan vodă arată clar că această misivă a fost emisă pe "urme fierbinți" și că fuga lui Teofan a avut loc recent. Documentul din 17 februarie 1573 (*DIR*, XVI/3, 16, nr. 22) ne arată însă clar că mitropolitul nu mai putea să se afle în țară (CAPROȘU 1965, 308-309).

142 CAPROȘU 1965, 309.

143 Este vorba despre conflictul fiilor lui Ivăncuț și ai lui Mateiaș logofătul pentru niște vii, expus cu lux de amănunte în actul din 1573 februarie 22 (*DIR*, XVI/3, 14-16, nr. 22). Ion vistierul, Ieremia postelnicul și Nicoară comisul afirmau – căci ei erau câștigătorii procesului! – că „fiii lui Ivăncuț, când au văzut că nu pot dobândi aceste vii, ei au căzut în minciună și au dat mită lui Teofan mitropolit și au făcut cum au putut și au scos cu înșelăciune ispisocul de la fiii lui Matiaș ... și l-a dat mai sus zisul mitropolit Teofan în mâinile doamnei Roxanda și ea l-a aruncat în foc, ca să nu mai aibă fiii lui Matiaș să se pârască mai mult, nici să nu mai dobândească aceste vii".

144 URECHE 1958, 197.

145 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 149.

146 GONȚA 1998, 287.

147 PIPPIDI 2001, 156-157.

148 *DIR*, XVI/2, 235-237, nr. 247.

149 *DIR*, XVI/3, 5-6, nr. 10 (m-rea Tazlău); *DIR*, XVI/3, 6, nr. 11 (m-rea Pobrata); *DIR*, XVI/3, 7, nr. 12 (m-rea Bistrița); *DIR*, XVI/3, 8, nr. 14 (m-rea Tazlău); *DIR*, XVI/3, 14, nr. 21 (m-rea Pobrata), *DIR*, XVI/3, 15, nr. 22 (m-rea Voroneț); *DIR*, XVI/3, 20, nr. 26 (m-rea Tazlău).

150 GIURESCU D. 1966, 81-84.

proprii[151]. De aceea, Ioan vodă a fost nevoit să-l desemneze ca mare vistiernic pe grecul Iane, cel mai mare creditor al său din capitala imperială[152]. Astfel, finanțele statului pe o durată mai mare de timp au încăput pe mâinile agenților constantinopolitani, ne mai vorbind aici de crearea precedentului care a dat posibilitate infiltrării elementului levantin în clasa politică a țării, cu repercusiunile sociale, economice şi politice bine cunoscute[153]. De altfel, în cronistica internă setea de aur a domnului devenise un loc comun[154].

Nu doar domnul poate fi bănuit de o excesivă sete de îmbogățire şi comiterea unor abuzuri. Nicolae Costin, atunci când se referea la anturajul lui Ioan vodă, scria că aceştia au fost "tirani ca şi dânsul"[155]. Mai multe acte ne arată că în timpul acestei domnii s-au comis numeroase fărădelegi efectuate cu ştirea principelui, beneficiari ai cărora au fost unii din marii dregători[156]. Printre aceştia s-a numărat şi Ieremia hatmanul un boier apropiat domnului învinuit pe nedrept de trădarea sa. În documentul din 1576 noiembrie 8, egumenul de la Moldovița Hariton şi toți frații de la mănăstire se plângeau lui Petru Șchiopul şi Sfatului său că privilegiile pentru satele Miteştii şi Sărăcineştii pe Siret şi cu mori pe Siret „le-a luat de la sfânta mănăstire Eremia fost hatman, când a luat aceste sate în zilele lui Ioan voievod şi nu le-a dat nimic" [157]. Sfatul domnesc a decis retrocedarea satelor mănăstirii.

Dar nu numai marii boieri, ci şi alte slugi domneşti au fost împroprietăriți cu grave încălcări ale cutumei țării. Astfel, vătaful Meştea cu ceata sa a primit de la Ioan vodă chiar înaintea confruntărilor decisive satul Hăsnășanii din ținutul Cârligătura[158]. Sfatul domnesc "confirma" atunci faptul că egumenul şi călugării de la mănăstirea Sf. Ilie au vândut "de a lor bună voie, nesiliți de nimeni, nici asupriți" pentru 400 de zloți acest satul menționat lui Meştea şi numeroaselor sale neamuri. Folosindu-se de faptul că mănăstirea a "ținut satul numai cu gura"[159], adică nu avea acte oficiale de proprietate, călugării au fost nevoiți să declare că au primit aceşti bani. Istoria acestei „gâlcevi" nu se termină însă aici. La 1581 mai 7 foştii proprietari redeschid procesul, în urma căruia se demonstrează că Meştea nu a plătit nimic, fapt recunoscut chiar de pârât, Hăsnășanii fiind întorşi mănăstirii[160]. Ce i-a făcut pe călugării de la Sf. Ilie la 1574 să confirme "benevol" înstrăinarea unor proprietăți, rămâne doar de presupus. În condițiile punerii țării pe picior de război arbitrarul domnesc nu întâlnea rezistență. Singura speranță ră-

---

151 Averile familiei domneşti şi ale boierilor refugiați din țară numărau 27 de care, cerute apoi cu insistență de otomani (HURMUZAKI, II/1, 709-710 şi 719-720; VERESS 1930. 40-41; GIURESCU D. 1966, 180-182).

152 CAPROŞU 1989, 59; GONȚA 1989, 159.

153 IORGA 1921; IORGA 1925, 183-195; MINEA, BOGA 1934-1936, 33-64; CAPROŞU 1989, 51-54.

154 **Vezi** invectivele lui Azarie: "El însă, dacă a primit scaunul domniei, s-a apucat să adune aur" şi "dacă se afla pe undeva aur, se repezea şi-la aducea la dânsul, căci era robul aurului" (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 149; nici URECHE 1958, 197 nu a pierdut prilejul să amintească de lăcomia sa).

155 COSTIN 1976, 231.

156 *DIR*, XVI/3, 134; nr. 169; 156-157, 206; 326, nr. 395; DIR, XVI/4, 75, nr. 94.

157 *DIR*, XVI/3, 75-76, nr. 94. Aceste sate au fost cumpărate de Alexandru Lăpuşneanu cu 1200 de zloți tătăreşti de la cneaghina lui Turcul sulger, fiica lui Eremia vistier, călugărit după evenimentele de la 1523 sub numele de Evloghie şi dăruite mănăstirii Moldovița.

158 Actul din 1574 martie 12 (DIR, XVI/3, 29-30, nr. 39).

159 Este oare întâmplător faptul că satul a fost dăruit mănăstirii pentru pomenirea sufletului lui Văscan Gănescul, ginerele lui Cozma Şarpe, unul dintre adversarii notorii ai lui Ştefăniță vodă, tatăl lui Ioan vodă?

160 DIR, XVI/3, 156-157, nr. 206. În acest document se arată că "l-a luat de la sfânta mănăstire (Sf. Ilie – n. ns.) Ion voievod, acest sat Hăsnășanii, când le-a luat şi alte sate".

mânând refacerea dreptății cu venirea noului domn, ceea ce a mărit substanțial numărul doritorilor de schimbare a domniei.

Ivan uşariul este răsplătit şi el într-un mod similar pentru credincioasa slujbă cu nişte domenii confiscate de la mănăstirea Humor[161]. Alte documente din epocă arată că nu se respecta obiceiul de "aşezare" în pustie, fiind întărite nişte sate pe hotarele altor existente deja, fiind încălcate flagrant drepturile vechilor proprietari[162]. Prin aceste abuzuri, domnul a provocat aversiunea unei părți importante a boierimii şi a clerului față de politica sa, provocând o cezură adâncă în rândul clasei politice a țării, care a dus în final la refuzul unei importante părți a nobilimii de a-i acorda sprijinul în momentul decisiv al domniei sale. Neglijarea obiceiurilor țării, prigoana Bisericii, spolierile sistematice ale boierimii au dus la etichetarea acestei guvernări drept tiranice[163]. Ca rezultat a crescut numărul plângerilor la Poartă împotriva lui Ioan vodă, ceea ce i-a determinat pe otomani să ordone schimbarea sa.

Foarte populară în rândul istoricilor a fost teza "romantică" conform căreia efortul financiar la care a fost supusă țara şi mai ales categoriile privilegiate ar fi avut scopul nobil de înarmare a țării în vederea luptei cu Poarta[164]. Cercetarea izvoarelor ne prezintă, însă o altă situație, şi anume că domnul a încercat să se mențină cu orice preț – atât la propriu, cât şi la figurat – la putere[165]. Cu toate că s-a străduit să satisfacă toate cerințele sultanului, el nu a reuşit să-şi mențină pozițiile. Mai multe plângeri venite atât din țară, cât şi din partea boierilor pribegi, în care se dezvăluiau abuzurile lui Ioan vodă, cereau impetuos înlocuirea urgentă a acestuia, fiind auzite, în sfârşit, la Poartă[166]. În decizia înlocuirii lui Ioan vodă aspectul financiar al problemei nu a jucat un rol precumpănitor[167], chiar dacă scoaterea la mezat a scaunului acestei țări aducea funcționarilor Porții un venit mult mai mare decât tributul propriu-zis[168], care continua să aibă o valoare simbo-

---

161 Într-un document din 1599 se afirmă că satul Boboiogi de pe Cahov, care era dăruit de Toader Bubuiog mănăstirii Humor, a fost confiscat pe timpul lui Ioan vodă şi dăruit lui Ivan uşariul (BALAN 1933, 131, nr. 53; în rezumat *DIR*, XVI/4, 255, nr. 314), retrocedat mănăstirii de către Ieremia Movilă (GIURESCU D. 1966, 83; SZÉKELY 2002, 73). În cadrul acestui document se afirmă tranşant că "Ioan voievod a luat toate satele mănăstirilor", ceea ce pare a fi totuşi o exagerare, dar indică o stare de spirit.

162 Este cazul satului Grozinți, întemeiat în hotarul Albotenilor, ținutul Soroca (*DIR*, XVI/3, 281-284, nr. 347) şi al satului Burdujăni pe hotarul satelor Visoca şi Cotova din acelaşi ținut (*DIR*, XVII/4, 373-374, nr. 475).

163 Despre semnificația termenului în concepția politică a vremii, **vezi** TURCHETTI 2003.

164 GRIGORAŞ 1974c, 877; GRIGORAŞ 1974a, 422.

165 În discursul ținut la Adunarea țării însuşi domnul ar fi recunoscut că: „... iară de au făcut cuiva şi înaljosul, tot pentru turci au făcut, să le intre în voie şi să-i umple şi i-au putut sătura" (URECHE 1958, 198).

166 HURMUZAKI, II/1, 325–326. În scrisoarea marelui vizir către palatinul George Iaslowiecki se recunoştea că la Poartă nu s-a putut tolera "nedreapta şi nelegiuita răpire a averii străine, omorul nevinovaților împlinitori de impozite şi spolierea banilor lor!" (DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 123, nr. 130). Chiar dacă Sokolli încerca să creeze o impresie bună, importantă rămâne grija demnitarilor porții de a păstra cel puțin capacitatea de plată a "raialelor".

167 REZACHEVICI 2001, 705 consideră că prigoana boierimii şi a clerului a fost mai degrabă un pretext decât o cauză a destituirii, fapt care contrastează cu datele documentare ale epocii. Ioan vodă nu a reuşit pe durata scurtei sale domnii să se achite cu datoriile sale, dar aceasta nu i-a împiedicat pe otomani să ordone destituirea sa.

168 Pentru înscăunarea fratelui său Petru Şchiopul, Alexandru vodă al Țării Româneşti i-ar fi propus marelui vizir 100.000 de galbeni, iar lui Cigala-zade alți 20.000 (HURMUZAKI, XI, 184; CIORĂNESCU 1940, 59-60) ceea ce depăşea triplu costul nominal al tributului datorat Porții la acea vreme. Datoriile lui Ioan vodă în general depăşeau suma de 220.000 de galbeni, adică de şase ori peste tributul datorat la 1572.

lică, cea de răscumpărare a păcii. Totuşi, pe fundalul activizării proiectelor creării unui front unic anti-otoman, stimulate, ce-i drept pe scurtă durată, de răsunătoarea victorie de la Lepanto (1571), sultanul nu şi-a putut permite complicaţii în Moldova, devenită un centru strategic şi economic important al Imperiului[169]. În această ordine de idei se înscrie şi încercarea factorilor de decizie otomani de a-l readuce la domnie pe Bogdan Lăpuşneanu[170]. Astfel, în una din scrisori marele vizir îl anunţa prin Ştefan Báthory pe fostul domn că îl iartă şi că nu vrea să-i dea domnia nimănui altuia, fapt ce nu pare a fi o stratagemă cu scopul de a-l prinde[171]. Bogdan vodă, însă, nu a riscat să accepte oferta, mai ales că susţinătorii săi au fost decelaţi în cursul anului 1572[172], hotărând să ia calea exilului, unde s-a şi pierdut[173]. Demnitarii imperiului au înţeles că nu există un înlocuitor capabil să-i mulţumească pe deplin, oricât de tentantă ar fi fost candidatura lui Petru Şchiopul din punct de vedere financiar, deoarece se înţelegea faptul că din punct de vedere politic alegerea unui reprezentant al unei dinastii străine va putea provoca reacţii nedorite în Moldova. Evenimentele care au urmat confirmau aceste temeri, mai ales că o asemenea nemulţumire a fost foarte bine speculată de către Ioan vodă[174]. Astfel, în mai multe rapoarte străine războiul dintre Ioan vodă şi fraţii Mirceşti era prezentat drept unul particular, dinastic, între două state vecine[175]. Astfel se pot explica şi succese-

[169] Pentru problema închiderii Mării Negre sub stăpânirea otomană şi importanţa vitală pentru Poartă a regiunilor adiacente, inclusiv a Moldovei, **vezi** INALCIK 1996, 239-250.

[170] HURMUZAKI, II/1, 655-656; VERESS 1930, 25.

[171] Aşa cum credea, spre exemplu, MOTOGNA 1925, 253-260; **vezi** şi REZACHEVICI 2001, 698, care consideră că atunci: „fiul lui Alexandru Lăpuşneanu a trecut, desigur fără să ştie, pe lângă cea mai însemnată ocazie pentru a redobândi scaunul Moldovei".

[172] HURMUZAKI, II/1, 650-654; GORECKI 1864, 217.

[173] În ultima vreme au apărut documente noi privind şederea lui Bogdan vodă la Moscova. După fuga sa din Moldova el s-a aciuat pe la mai multe curţi europene. La 28 aprilie 1574 regele Danemarcei Frederic al II-lea îi scria lui Ioan cel Groaznic că Bogdan vodă a plecat spre Rusia, iar la 7 august ţarul îi răspundea că fostul domn a ajuns la Moscova (BARANOV 2001, 8). Între 29 iunie – 2 iulie 1574 Bogdan, împreună cu însoţitorii săi se aflau la Novgorod (BARANOV 2001, 48-54). Moare înainte de 13 martie 1577, atunci când ţarul trimite mănăstirii Troiţa-Serghiev pentru sufletul său 100 de ruble (VKLADNAJA KNIGA 1977, 137). După unele informaţii, pentru renegarea ortodoxiei, Bogdan Lăpuşneanu ar fi fost cusut într-un sac şi aruncat în râu la porunca lui Ioan cel Groaznic (SÂRCU 1896, 27).

[174] GONŢA GH. 2000, 9-13.

[175] HURMUZAKI, II/1, 726, iar în raportul lui Antonio Tiepolo se afirma că rezistenţa moldovenilor se datora faptului că Petru vodă nu era din dinastia domnitoare moldovenească: "…ma non voglio no pero assentire all'obedienza di Petro perche non é delle lor genti" (HURMUZAKI, VIII, 179). Chiar de la bun început, cum s-a aflat decizia Porţii de a-l numi ca domn pe Petru vodă Şchiopul, boierimea moldoveană s-a arătat împotriva candidaturii acestuia. După ce la Constantinopol a ajuns ştirea înfrîngerii oştirii munteneşti de la Jilişte, drept una din cauze se considera nedorinţa moldovenilor de a accepta un domn străin (HOLBAN 1976, 290-291, nr.22: "… la dicte Moldavie n'en veut point que ne soit du pays…"). Acelaşi lucru îl spune şi solul la Constantinopol Andrei Taranowski care, fiind obligat să se scuze pentru ajutorul dat de cazaci, spunea că polonii au crezut că intervin într-un război local dintre moldoveni şi munteni (VERESS 1930, 52-53, nr. 41) . De asemenea, pretendentul Ştefan Mâzgă într-o scisoare din 11 august 1574 scria că la tronul Moldovei a venit un străin (VERESS 1930, 131); o presupunere de acest gen a făcut-o şi GRIGORAŞ 1974b, 104). François de Noailles, episcop d' Acqs, ambasadorul Franţei la Constantinopol, într-un raport din 8 mai 1574 arăta că: „Moldova nu vrea de loc un domn nemoldovean" (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 421-422, n. 17). Câteva luni mai târziu se consemna aceeaşi stare de lucruri de către un tânăr nobil polon care, călătorind prin Moldova observa că moldovenii din Ţara de Sus (Valachia Superiore) nu vor să se supună noului domn dat de turci, şi că îl doresc pe Bogdan Lăpuşneanu, ce se afla atunci la Moscova (Raportul lui Girolamo Lippomano către doge din 22 octombrie 1574 la VERESS 1930, 56, nr.46).

le armatei moldoveneşti şi sprijinul acordat de boierimea din proximitatea domnului în prima fază a războiului, când pericolul otoman nu era foarte probabil.

Cu toate acestea, Ioan vodă până în ultimul moment nutrea speranța că va reuşi să aplaneze conflictul[176]. Astfel, după ce a aflat ştirea destituirii sale – urmare firească a refuzului de a dubla haraciul[177] – domnul a mai făcut nişte încercări de conciliere cu puterea suzerană. Din mai multe izvoare aflăm că Ioan vodă a încercat în câteva rânduri să trimită daruri şi tributul la Poartă[178]. Ba mai mult, chiar înaintea campaniei otomane a promis ridicarea tributului la 50000 de galbeni[179], ceea ce contrastează puternic cu cele relatate de Paprocki-Gorecki, că ar fi fost principial împotriva satisfacerii cererilor exorbitante ale Porții[180]. Era însă prea târziu. Rebeliunea trebuia să fie reprimată într-un mod exemplar[181] şi nu este exclus faptul că la acea dată era deja emisă faimoasa *fetvâ*[182], pe baza căreia Cigala-zadé sau, mai degrabă, Vlad, fratele lui Petru Şchiopul[183], l-a executat pe Ioan vodă după bătălia de la Roşcani. În acest caz orice negociere cu rebelul devenea imposibilă[184]. Prin ritualul de investitură de la Constantinopol, Ioan vodă şi-a asumat statutul de funcționar al Porții, precum şi responsabilitatea de a se afla sub incidența legilor otomane în orice moment[185]. Prin urmare, toate discuțiile privind omorârea "mişelească" a domnului ni se par oarecum deplasate, ce nu țin cont de anumite realități istorice.

Înțelegând că situația devine complicată, Ioan vodă a încercat să sondeze posibilitatea retragerii sale şi a familiei în Transilvania, ceea ce iarăşi contrastează puternic cu ideea sacrificiului dezinteresat şi a unei lupte până la moarte cu dușmanul, acreditată în istoriografie[186]. Instrucțiunile severe trimise de Ştefan Báthory căpitanilor ardeleni

---

176 PIPPIDI 2001, 250.

177 De la PAPROCKI 1864, 275-276 şi GORECKI 1864, 219-220, se crede că Ioan vodă a hotărât să se răscoale contra sultanului în urma cererii dublării haraciului.

178 HURMUZAKI, II/1, 691 şi 692, documente din 7 şi respectiv 10 mai 1574; DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 126, nr. 132.

179 La 26 septembrie 1574, sultanul declara că Ion vodă a mărit „înainte de a muri, haraciul Moldovei cu 10000 de florini, îşi luase obligația de a trimite în fiecare an, la vistieria mea împărătească, câte 50000 de florini" (DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 126).

180 **Vezi** înflăcăratul discurs "rostit" de domn la Adunarea Țării, GORECKI 1864, 220, cu siguranță rod al imaginației şi talentului oratoric al scriitorului polon. Cu toate acestea i s-a dat un credit peste măsură în istoriografia noastră (GIURESCU D. 1966, 138-139, GRIGORAŞ 1974c, 882).

181 Despre ultima încercare a lui Ioan vodă de a se răscumpăra şi decizia definitivă a sultanului (**vezi** raportul genovez din 4 iulie 1574 la HURMUZAKI, XI, 88).

182 Pentru aceste consultații juridice ale muftiilor menite să legitimeze „din punct de vedere juridic şi religios deciziile politice ale autorității centrale", **vezi** PANAITE 1998, 238-239; HEYD 1969; MAXIM 1986, 528-529; MAXIM 1993, 161.

183 Aşa cum reiese dintr-o inscripție de pe tabloul votiv al mănăstirea Coşuna din Țara Românească : „Şi întru aceea, trecând puțini ani, l-a dăruit Domnul Dumnezeu pe Petru voievod (Şchiopul, n. ns.) cu domnia în Țara Moldovei. Şi cinstitul împărat l-a trimis să domnească în țară iar Ioan Vodă nu a vroit să iasă din Țara Moldovei, precum poruncise cinstitul împărat, şi capul i l-a tăiat Io Vlad Petru voievod, târându-l toată Țara Moldovei" (FLORESCU 1996, 86, nr. 79). Astfel s-ar putea explica faptul de ce capul lui Ioan vodă nu a fost expus la Suceava ori Iaşi, ci la Bucureşti, unde un an mai târziu l-a văzut Maciej Stryjkowski (CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 449).

184 MAXIM 1993, 161.

185 Pentru importanța ritualului simbolic al vasalității medievale în general, **vezi** LE GOFF 1986, 173-254; pentru practicile islamice, BELDICEANU 1966; MARDIN 1969; GUILMARTIN 1988.

186 GIURESCU D. 1966, 137-138.

au împiedicat realizarea acestui plan[187]. Până la urmă, tezaurul, familia (soția și socrul), precum și soțiile a șapte mari boieri și-au găsit adăpost la Hotin, de unde au reușit să plece în Polonia[188].

Pentru a clarifica situația la Iași, pe data de 21 februarie venea un ceauș împărătesc[189]. Acesta cere în numele sultanului Selim al II-lea dublarea haraciului de la 60.000 la 120.000 de galbeni[190], fiind conștienți de faptul că domnul, și așa împovărat de datoriile mari pe care le avea față de creditori, va refuza și va ceda locul altui pretendent. Domnul, însă, refuza să vină în persoană la Constantinopol, unde știa ce-l poate aștepta. Se pare că Ioan vodă, militar profesionist, a încercat să-și joace norocul și să riposteze, fiind singura posibilitate de a rămâne la putere. Pentru aceasta însă el avea nevoie de adeziunea țării, hotărând să convoace Marea Adunare a Țării. Mai multe izvoare vorbesc despre consultarea țării de către domn[191]. Cu toate că decizia de a opune rezistență fusese deja luată, iar Adunarea țării, cum au arătat evenimentele, a fost o formalitate menită să consfințească planul adoptat de domn, o parte din boierime s-a arătat împotriva luptei inegale contra Porții. Partida boierească ce nu dorea complicații cu Imperiul, prin marele logofăt Ioan Golăi i-a spus direct domnului: "Deci, dintre amândouă alege-ți pe cea mai bună: sau închină-ți capul în fața sultanului sau pleacă și du-te în țări străine, da cu turcii nu te apuca a lupta". Ioan vodă, însă, conform aceluiași izvor: "… era ca și cum ar spus vorbind cu un mort sau ar fi cântat cântece de laudă unui surd", confirmând faptul că decizia de a înfrunta Poarta era deja luată[192]. Unul din argumentele domnului a fost că otomanii nu ar fi încercat să atace Moldova în condițiile internaționale existente, fiind susținut de Polonia și în condițiile pregătirii unei noi Cruciade[193].

Ioan vodă a evoluat greșit situația internațională, aducând țara în pragul unei catastrofe. Se pare că, pentru a-și convinge supușii, el a ascuns de la aceștia situația reală, adică izolarea Moldovei pe plan internațional[194]. Astfel, imperialii de la bun început s-au arătat împotriva oricărei campanii contra otomanilor[195], iar împăratul Maximilian al II-lea încă din martie 1573 i-a promis susținerea pentru ocuparea tronului moldovenesc lui Albert Laski[196]. Nu putea fi nici vorbă despre un ajutor oficial și, prin urmare, substanțial, din partea Poloniei. Henric Valois a fost ales ca rege al Regatului cu sprijinul nemijlocit al Porții[197], pe când Ioan vodă, din contra, sprijinea atunci, destul de activ, candidatura lui Ernest, fiul împăratului Maximilian[198], fapt care nu a putut să rămână neobservat. Ca răspuns, regele Poloniei a urzit la rândul său pentru înlocuirea lui Ioan vodă cu Albert Laski, fapt cunoscut și de domn[199].

---

187 HURMUZAKI, II/1, 683-684.
188 VERESS 1930, 53, nr.42; DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 125, nr.131.
189 GORECKI 1864, 217-218, CALLIMACHI 1950, 163.
190 GORECKI 1864, 217: „centum viginti millium nummûm aureûm"; **vezi** și BELDICEANU 1957, 78; GONȚA 1998, 288 unde se arată că această sumă avea echivalentul a 420 kg aur.
191 GONȚA 1998, 288-289.
192 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 151.
193 GORECKI 1864, 218-219.
194 GONȚA GH. 2004, 137.
195 IORGA 1934, 382, REZACHEVICI 2001a, 346.
196 VERESS 1930, 4-5.
197 ANDREESCU C. 1936, 49; HOLBAN 1942a, 85-86; GIEYSZTOR 1972, 207-211.
198 CIORĂNESCU 1940, 65.
199 HURMUZAKI, S. II/1, 275.

Deoarece nu a reuşit să obţină nici un ajutor de la statele creştine vecine, el apelează la cazaci, de fapt la mercenarii poloni[200], care singurii s-au oferit să-i sară în ajutor, evident, contra plată.

Între timp, cât Ion vodă se pregătea de război, la Constantinopol, pe data de 18 martie 1574, avea loc ceremonia de învestitură a lui Petru vodă Şchiopul[201]. Comandant al corpului expediţional otoman, secondat de trupele lui Alexandru vodă al Ţării Româneşti, a fost numit Iusuf aga Cigala-zadé, iar marşul spre Moldova a început pe 29 martie[202].

Pentru a înţelege mai bine rolul jucat de marea boierime în războiul moldo-otoman, vom relua şirul evenimentelor din primăvara anului 1574. Joncţiunea celor două oştiri a avut loc la Săpăţeni, la nord-vest de Târgu de Floci, în prima decadă a lunii aprilie[203]. Se ştie că la 12 aprilie, Alexandru Mircea era deja plecat la oaste[204]. Prima încercare, însă, a eşuat, după ce corpul otomano-muntean a fost distrus la Jilişte de oastea moldo-polonă, condusă de către Świerczowski şi vornicul Dumbravă, pe data de 14 aprilie 1574[205]. Aşa cum arată izvoarele, una din cauzele înfrângerii a fost o cursă întinsă de boierii moldoveni, în care au căzut cei doi fraţi princiari. Astfel, într-unul din actele târzii, însuşi Alexandru Mircea recunoştea că „întru aceia, Dumbravă vornic a venit cu înşelăciune şi hiclenie asupra capului domniei mele"[206]. Mai multe detalii le aflăm de la cronicarul Radu Popescu: „Iar Ion vodă, cu boiarii lui, vrând să facă un vicleşug ascunsu, şi să nu lase pă Pătru-vodă să între în ţară, au trimis pă o seamă dă boiari cu toată oastea, ca cum ar vrea să să închine lui Pătru-vodă; iar într-ascunsu leau fost sfatul să lovească pă Pătru-vodă, şi să-l gonească, şi aşa au făcut. Că, apropiindu-se moldovenii, Pătru-vodă îi aştepta cu bucurie ca să să închine, după cum auzise; iar ei, îndată ce s-au apropiiat, au început război"[207]. Acelaşi lucru îl afirmă şi letopiseţul cantacuzinesc, cu adăugirea detaliului că Dumbravă „cu toată curtea Moldovei ... au venit să se închine lui Pătru Vodă"[208]. Important este să reţinem faptul că Petru Şchiopul ştia că o parte a boierimii este în conflict cu Ioan vodă şi că este gata să-l susţină. La Jilişte însă, spre dezamăgirea sa, au venit alţi boieri, care, contrar aşteptărilor pretendentului, au stat alături de domnul lor, participând la întreaga campanie din Ţara Românească[209]. Există presupunerea că Alexandru II Mircea ar fi fost rănit la Jiliştea, de unde i s-ar fi tras chiar prematurul deces (25 iulie 1577)[210], fiind salvat atunci doar de intervenţia sacrificatoare a fraţilor Goleşti[211].

Riposta otomană a venit pe măsură, deoarece Poarta nu-şi putea permite complicaţii

---

200 Pentru această problemă **vezi** studiul lui BERINDEI 1972, 339-357, unde se stabileşte că, de fapt, conducătorul detaşamentului de cazaci Świerczowski a fost un polon din Mazovia. De altfel, apelativul de "poloni" se acorda pe atunci tuturor supuşilor Coroanei (KULIŠ 1864,. 75).

201 HURMUZAKI, XI, 84.

202 CIORĂNESCU 1940, 65.

203 GIURESCU D. 1966, 143.

204 *DRH*, B, VII, p. 229-231: „pre când au fost Domnul nostru Alexandru voievod călător în Ţara Moldovei, de a aşezat pe fratele Domniei Sale, Io Pătru voievod, a fi Domn în Ţara Moldovei".

205 GIURESCU D. 1966, 143-148; ATANASIU 1974, 34-64; ROSETTI 2003, 359-361.

206 *DIR*, B, XVI/4, 199, nr. 197; HURMUZAKI, XI, 810.

207 POPESCU 1984, 76.

208 ISTORIA ŢĂRII ROMÂNEŞTI 1960, 52.

209 Desfăşurarea acesteia GIURESCU D. 1966, 144-155.

210 FLORESCU 1996, 84, n. 65.

211 **Vezi** emoţionanta inscripţie de pe piatra de mormânt a lui Albu Golescu clucerul de la mănăstirea Vieroş (GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 250 şi 302)

înaintea preconizatei expediții de proporții în Africa de Nord[212] și aici, credem, au început primele disensiuni în tabăra moldovenească. De data aceasta inamicul ce trebuia înfruntat nu era armata "de paradă" a domnului Țării Românești, ci oștirile bine instruite și motivate ale sultanului, la care s-au adăugat și pâlcurile tătărești. Ambiția lui Ioan vodă de a continua cu orice preț lupta, n-a fost primită acum cu prea mare entuziasm, ducând la apariția unor idei defetiste. Mai multe izvoare arată că în ajunul bătăliei de la Cahul au părăsit oastea mai mulți boieri. Printre aceștia s-ar fi putut afla și însuși Ieremia hatmanul[213]. Pe de altă parte, nu avem nici o mărturie suplimentară că trecerea de partea inamicului a acestora ar fi avut loc în timpul bătăliei și că aceasta ar fi schimbat soarta confruntării. Singurul izvor care vorbește despre felonia boierilor a fost lucrarea lui Paprocki-Gorecki, dar aici, cum vom arăta mai jos, subiectivismul surselor a atins cote maxime. Să admitem că detașamentul polon a luptat eroic, așa cum afirmă sursa citată, dar, să nu uităm, conducătorii detașamentului au rămas în viață, chipurile, din cauza respectului pe care l-ar fi obținut din partea otomanilor[214]. După ce, conform unor estimări, corpul otomano-tătar a pierdut în jur de 30000 de oameni[215], o asemenea mărinimie apare cam forțată, dacă nu chiar lipsită de logică, avându-se în vedere "iuțeala la mânie" a turcilor. Astfel, mari întrebări ridică problema credibilității sursei menționate[216]. Împrejurările în care au apărut aceste lucrări, ne vor lămuri, credem, mai bine asupra problemei.

Cu toate că în mai multe relații externe se afirmă despre fuga masivă a marilor demnitari din oastea lui Ioan vodă, însă fără precizarea momentului[217], ultimul document intern cunoscut este cel din 13 mai 1574, fapt care ne arată că toți boierii se aflau încă în exercițiul funcțiunii[218]. Prin urmare, cu o lună înainte de bătălia decisivă, Ioan vodă se bucura încă de sprijinul boierilor săi fideli. De unde, totuși a venit acest mit constant al boierimii trădătoare, din cauza căreia întreprinderea temerară a lui Ioan vodă ar fi avut eșec, fiind irosită o șansă unică de a „scutura jugul otoman"[219] și care până în ziua de azi are credit la unii istorici medievişti[220]?

---

212 DENIZE 2003, 189-190.

213 Un raport ardelean arată că însuși hatmanul, adică Ieremia, ce stătea în fruntea unui detașament de 16000-20000 oameni, în fața tătarilor a fugit din tabără „înainte de orice luptă cu soția, copiii și unii boieri de frunte" (HURMUZAKI, II/1, 694). Spre deosebire de Gorecki, din raportul amintit înțelegem că Ieremia a fost trimis nu la Oblucița, dar în fața tătarilor. Ceea ce arăta că hatmanul nu putea să participe la lupta de la Cahul, iar dacă fuga ar fi avut loc, nu trebuia să fie amendat de către Petru Șchiopul.

214 PARPROCKI 1864, 286.

215 VERESS 1930, 44-46.

216 Prin încercarea de a-l prezenta pe Ieremia, drept principalul arhitect al înfrângerii, nu s-a dorit oare camuflarea unui comportament dezonorant propriu ?

217 HURMUZAKI, II/1, 686-687, 694, 696.

218 *DRH*, VII (în manuscris): Dumbravă vornicul Țării de Jos, Grumazea, vornicul Țării de Sus, Cozma Murgu, Lupe Huru, pârcălab de Hotin, Toader, pârcălab de Neamț, Ion Caraghiuzel, pârcălab de Cetatea Nouă, Eremia, portar de Suceava, Danciul și Eremia pârcălabi de Orhei, Mălai Petru postelnic, Grigorie spătar, Iane vistier, Bucium ceașnic, Bilăi stolnic, Nicoară comis. Sfatul din 27 martie 1574 (*DIR*, XVI/3, 35, nr. 43) și 10 mai (SAVA 1937, 19, nr. 10) este identic. Documentul din 13 mai mai este publicat la GRIGORAȘ, CAPROȘU 1968.

219 HASDEU 1969, 13: "Tocmai atunci, într-o țărișoară română apare un principe, pe care numai cea mai neagră trădare îl putu opri de a nu da o altă față a Europei, fundând pe Peninsula Balcanică un nou imperiu latin"; GIURESCU D. 1966, 177: "Marii dregători au trădat, determinând înfrângerea de la Cahul"; GRIGORAȘ 1974a, 427: " Fără nici o excepție, nu numai întreaga noastră istoriografie – din care se exclud bineînțeles cronicarii – ci și cea străină, a fost de acord că oastea moldovenească o putea învinge pe cea turco-tătară, dacă nu intervenea trădarea boierimii, în frunte cu hatmanul Ieremia...".

220 REZACHEVICI 2001, 705: „... rezistența eroică a oștii „rebelului" Ion vodă cel Viteaz să fie înfrântă după o masivă concentrare de oști turco-tătare, în urma a două mari bătălii purtate în zona lacului Cahul (10-11 iunie 1574), *ur*mare, în principal, a trădării unei părți a boierimii moldovene (s. ns.)"

O cercetare amănunțită a izvoarelor ne aduce la concluzia că ideea trădării descinde doar din lucrările lui Paprocki şi Gorecki[221]. În sursele interne, nici la Azarie, contemporanul evenimentelor şi nici la Ureche care, pe deoparte, cunoştea foarte bine operele autorilor poloni[222], iar pe de altă parte avea posibilități de informare de la participanții direcți ai evenimentelor[223], ideea trădării hatmanului Ieremia nu este menționată. Doar Nicolae Costin şi Axinte Uricariul, cunoscuți prin insuficientul lor spirit critic şi prin uşurința cu care se lăsau ghidați de „autorități", au reprodus pasajele incriminatoare boierimii moldovene fără discernământ[224].

Apariția şi circulația scrierilor lui Paprocki şi Gorecki trebuiesc înscrise într-un curent politic, social şi cultural mai larg. Este vorba despre aşa-numitul mit „sarmatic" care era nu altceva decât ideologia nobilimii polone din secolele XVI-XVII, perioadă considerată un „secol de aur" al şlehtei Rzeczpospolitei[225].

Având puternice rădăcini în idealurile cavalereşti medievale, când s-a format o ierarhie a virtuților şi un model comportamental bine definit[226], ideologia nobiliară sarmată avea scopul de integrare şi omogenizare a elitelor într-un stat plurietnic şi multicultural, mai ales după Unia polono-lituaniană de la 1569. Purtătorul principal al idealului sarmatic a fost şleahul-cavaler, aristocrat prin naştere, de aceea etosul[227] cavalerului sarmat nu era de loc determinat de dimensiunea sa etnică[228]. Tocmai din această cauză scriitorii poloni menționați nu făceau nici o deosebire între poloni şi cazaci, toți făcând parte din şleahta regală[229].

Este cunoscut faptul că spre sfârşitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea statutul nobilimii polone a suferit schimbări radicale, legate înainte de toate de reforma militară, dar şi de obținerea unor privilegii în detrimentul regalității[230]. Factorul cel mai important era acela că şleahta primea pământ nu în posesie viageră ca în Occident, ci prin ereditate şi nu depindea de voința regelui. Era începutul procesului de „sedentarizare" a nobilimii poloneze şi începutul unei noi etape istorice – secolul de aur al şleahtei[231]. De aceea idealul şleahului sarmat în Polonia secolelor XVI-XVII funcționa în două ipostaze: cea a cavalerului (*milites*) şi cea a proprietarului de pământ (*ziemianin*). Deja către a doua jumătate a secolului al XVI-lea o bună parte din nobili au ales

---

221 PÂSLARIUC 1998, 52-58.

222 PANAITESCU 1926, *passim.*

223 Este cunoscut faptul că tatăl său, Nestor Ureche, viitorul mare vornic, a fost grămătic pe timpul lui Ioan vodă (*DIR*, XVI/3, 8, nr. 14); **vezi** şi CIHODARU 1976, 114; GOROVEI 1992.

224 CIHODARU 1976, 115.

225 Problema „sarmatismului" în cultura polonă şi ucraineană conține o bibliografie impresionantă. **Vezi** la MANKOWSKI 1946; TAZBIR 1971; TAZBIR 1973; MACEJOWSKI 1974 (întregul număr al revistei „Teksty", nr. 4 din 1974 este dedicat acestui fenomen cultural-istoric); CHRZANOWSKI 1988; LESKINEN 2002; WALICKI 2003, 163-173.

226 **Vezi** studiul clasic al lui HUIZINGA 1993, 104-117.

227 *Etosul* este totalitatea reprezentărilor ideale, normelor etice exprimate printr-un anumit mod sau stil de viață, atât al unei colectivități, cât şi al unui individ ce reprezintă această colectivitate (LESKINEN 2002, 105).

228 Unul dintre ideologii nobilimii polone, Stanisław Orzechowski (1523-1566), atunci când se caracteriza pe sine prin fraza „gente ruthenus, nationae Polonus" disocia apartenența etnică de cea politică (WALICKI 2003, 164).

229 PARPROCKI 1864, 276; GORECKI 1864, 222; REZACHEVICI 2001a, 348; BERINDEI 1972, 345 şi urm.

230 DWORZACZEK 1977, 147-150; GRODZISKI 1977, 163-176; WYCZAŃSKI 1977, 109-117.

231 LESKINEN 2002, 108.

un mod de viață mai tihnit, legat de activitățile economice, aducătoare de venituri mai mari, în detrimentul activităților războinice. Transformările radicale în arta războiului, "democratizarea" activităților militare, ca rezultat al răspândirii vertiginoase a armelor de foc, au dus la scăderea graduală a rolului de comandă a nobilimii în cadrul noului tip de război și la abandonarea acestor activități, cândva de bază ale șleahtei. Tocmai în acest punct își plasează criticele Paprocki și „cavalerul" (*equites*) Gorecki, fiind deranjați de turnura făcută de marea parte a nobilimii polone spre un mod de viață mai așezat, pastoral. Totuși, nu trebuie să substituim cele două mituri – cel al cavalerului războinic de cel al proprietarului. Ambele categorii au la bază un cod al virtuților nobiliare, care, la rândul lor, descind din „setul standard" al virtuților cavalerești elaborate în romanele cavalerești medievale: vitejia (*prouesse*), fidelitatea (*loyaute*), mărinimia (*largesse*), curtuazia (*courtoisie*), francheța (*franchise*) ș.a[232].

Pentru cavalerul-sarmat pe primul loc în scara valorilor ierarhice se plasează fidelitatea față de suzeran (*fides*)[233]. Aceasta era percepută în sensul loialității politice față de Coroana Polonă, atât pentru șleahta polonă, cât și pentru nobilimea ucraineană, care nu punea la îndoială legitimitatea puterii regelui de la Cracovia[234]. Dar nu aici se limita lista virtuților cavalerului polon și ucrainean. Recentele investigații ale cercetătorilor ucraineni au scos la iveală unele caracteristici interesante ale mentalității și sistemului de virtuți ale nobilimii rutene din secolele XVI-XVII[235]. „Omul bun" (віри гідний) era purtătorul idealurilor și virtuților strămoșești (cavalerești), excela în virtuți militare, vitejie pe câmpul de luptă, cuvântul de onoare (jurământul) ținut în orice împrejurări, mărinimia față de inamic[236]. Cu toate aceste calități, cum vom arăta mai jos, au fost înzestrați, în viziunea lui Paprocki-Gorecki și cazacii care au venit în sprijinul lui Ioan vodă.

Apariția operelor menționate au fost dictate de necesitățile momentului. Către sfârșitul secolului al XVI-lea, în publicistica poloneză apar tot mai multe critici la adresa politicii împăciuitoare a guvernului față de Poartă. Acestea reflectau mai ales năzuințele nobilimii din sudul Regatului, domeniile cărora erau expuse cel mai mult raziilor tătărești, efectuate de fapt cu acordul tacit al Constantinopolului. Stingerea dinastiei Jagellonilor a lăsat o amprentă adâncă în conștiința publică polonă, iar anarhia ce a bântuit țara în timpul celor două interregnuri, luptele intestine dintre facțiunile magnaților i-a făcut pe mulți să constate o decădere generală a moravurilor, a virtuților războinice ale șleahtei, să deplângă erodarea vechilor valori de speță cavalerească[237]. Nu este întâmplător faptul că, în opinia publică poloneză acelei vremi s-a creat un curent care afirma că singura forță capabilă să opună rezistență otomanilor și tătarilor erau cazacii[238].

Polonia nu avea hotare naturale dinspre sud, fapt care a obligat factorii de decizie ai țării să menajeze colonizarea regiunilor stepei cu această populație războinică ("gentem

---

232 Pentru aceasta, **vezi** KEEN 1984, 9.

233 GRABOVIČ 1996, 286; LESKINEN 2002, 143.

234 ISIČENKO 1990, 140.

235 **Vezi** mai ales studiul lui JAKOVENKO 1992, 47-91.

236 JAKOVENKO 1992, 53-67.

237 Semnificativ ne apare și faptul că Leonard Gorecki se auto-întitulează foarte sugestiv "equis", adică cavaler. Nostalgia, pentru vechile virtuți cavalerești, undeva asemănătoare cu obsesiile donquijotiene, trece ca un „fir roșu" prin întreaga lucrare.

238 UL'JANOV 1998, 12-14.

tot bellis induratam"[239]), destul de bine organizată şi foarte mobilă[240]. Facultăţile lor militare recunoscute i-a făcut pe cazaci încă de timpuriu să fie căutaţi pe pieţele de mercenari[241]. Marginalizaţi atât din punct de vedere geografic, cât şi social[242] şi îndepărtaţi de orice centru de autoritate statală, aceştia îşi permiteau să treacă cu uşurinţă peste interdicţiile venite din partea Curţii Regale[243], atacând cu vehemenţă teritoriile învecinate, mai ales Hanatul Crimeei, aflat în proximitate[244]. De aceea expediţiile contra tătarilor le-a adus cazacilor popularitatea unor luptători fideli pentru creştinătate[245]. Pe de altă parte, nu erau excepţie nici expediţiile în teritoriile populate de creştini, dar acest lucru, probabil, îi deranja mai puţin şi nu le ştirbea din autoritatea de „cruciaţi"[246].

În această ordine de idei, în anul 1575, la Cracovia apare lucrarea aceluiaşi Bartolomeu Paprocki *Do Polakow*[247] în care se afirma că Polonia se află în pragul unei catastrofe, din cauza interminabilelor conflicte dintre diverse facţiuni nobiliare. După acest autor, o asemenea catastrofă nu s-a produs tocmai din cauza că onoarea ţării a fost salvată de cazacii din Rutenia, singurii purtători ai spiritului cavaleresc de odinioară[248]. Conform observaţiilor lui N. Ul'janov, termenii de comparaţie au fost identici cu cei ai lui Tacitus din *Germania*, în care decăderii moravurilor lumii romane i se opunea modelul sănătos al barbarilor teutoni[249]. Aceluiaşi scop i-a servit şi lucrarea dedicată războiului purtat de către Ioan vodă, apărută, nu din întâmplare, în acelaşi an, astfel încât publicului i s-a oferit o ilustrare în plus a vitejiei căzăceşti.

De altfel, critica textelor lui Paprocki şi Gorecki ne duce la concluzia că în centrul atenţiei se află nu atât figura domnului, cât faptele vitejeşti ale polonilor[250]. Acest lucru a fost intuit, într-un fel, încă de B. P. Hasdeu[251] şi N. Iorga[252]. Atât Paprocki, cât mai ales Gorecki scot în

[239] GORECKI 1864, 221

[240] Pentru istoria acestora **vezi** GOLOBUCKIJ 1957; PODHORECKI 1960; LONGWORTH 1969; GORDON 1983; SEATON 1985; LEP'JAVKO 1990; JAVORNICKIJ 1990; JAKOVENKO 1993; PLOKHY 2001.

[241] Mercenarismul cazacilor a fost analizat de cercetătorul cernăuţean Andrii Fedoruc în teza sa de doctorat: FEDORUK 2000.

[242] GORDON 1983, 65-67 a aplicat cu succes pe cazul cazacilor conceptul de „social banditry", lansat de Eric Hobsbawm. Pentru Sud-Estul Europei se poate face analogie cu alt tip de bandiţi „licenţiaţi" de societate – haiducii.

[243] Gorecki, nu fără o satisfacţie voalată, scria că acordul cazacilor de a veni în ajutorul lui Ioan vodă a fost dat în ciuda interdicţiei regale (GORECKI 1864, 221).

[244] **Vezi** interesanta analiză asupra rostului căzăcimii pentru lumea slavă de răsărit semnată de TOYNBEE 1997, 162-164.

[245] ARJAKOVA 2000.

[246] Drept dovadă pot servi şi evenimentele de la 1574. IORGA 1998, 153, narând expediţiile de jaf ale cazacilor, scria: "Aducând ca ajutori pe aceşti barbari, *el* (Ioan vodă – *n. ns.*) *a ajuns a-i urma mai mult* (în raziile efectuate de cazaci – *n. ns.*) decât a servi vechea dorinţă de întregire a ţării (*s. a.*)".

[247] Lucrare puţin cunoscută, publicată de către KULIŠ 1874, 108-109.

[248] UL'JANOV 1996, 13 si 279.

[249] UL'JANOV 1996, 14.

[250] În ambele lucrări autorii mai des îi numesc poloni sau specifică că este vorba despre acelaşi lucru. **Vezi**, spre exemplu, lucrarea lui PAPROCKI 1864, 276:"...Kozaken, oder Polnische Reuter zu Felde legen...". De altfel, după consumarea evenimentelor, otomanii îi dojeneau pe poloni că au permis supuşilor săi să intervină de partea rebelului (VERESS 1930, 38-39, nr. 30: "... hanno ritrovato nel campo del Valacho ducento o poco piu Casachi, soldati sudditi Polachi..."). S-a observat şi faptul că majoritatea cazacilor au nume poloneze (GORECKI 1864, 222).

[251] HASDEU 1965, 180, atunci când scria că Paprocki minimalizează rolul jucat de armata moldoveană în timpul campaniei din primăvara-vara 1574.

[252] IORGA 1998, 152-153: "... povestirea lui Paprocki, păstrată într-o traducere germană şi prefăcută latineşte de Gorecki, care e de fapt un cântec de vitejie căzăcesc al oamenilor întorşi din Moldova (*s. ns.*), adăugit cu ce poate da imaginaţia retorică a oamenilor Renaşterii."

evidență virtuțile cavalerești ale cazacilor, printre care predominau fidelitatea (fidem) față de Ioan vodă. Astfel, în discursul de salut, imaginat de Gorecki, domnul ar fi spus următoarele: "Dacă nu eram convins de credința, virtutea și constanța voastră, viteji cavaleri ("…si de vestra fide, virtute, constantia, fortissimi equites"), niciodată nu v-aș fi chemat așa de departe de patria voastră, în timpuri atât de grele și periculoase[253]. Pe de altă parte, cazacii sunt gata să-l slujească pe Ioan vodă absolut dezinteresat (largesse), până la victoria finală, chiar dacă nu au refuzat nici remunerările abundente cu care, efectiv, îi "bombarda" domnul[254]. În cele mai bune tradiții ale cavalerismului medieval, cazacii erau reprezentați înainte de toate ca luptători pentru Creștinătate[255].

Pe măsura derulării evenimentelor, Ioan vodă găsea, conform textului arhetip, în acest mic, dar valoros detașament (estimat la 1200 de oameni)[256] un permanent ajutor și sprijin (consilium et auxilium). Oricare descriere a luptelor n-am lua, nu vom găsi nici una în care contribuția cazacilor să nu fi fost decisivă. Detașamentele moldovenești erau arătate doar ca auxiliare, eficiente mai mult din punct de vedere cantitativ[257]. Capacitatea combativă a căzăcimii era apreciată în termeni laudativi chiar de inamic. Astfel, după bătălia finală "Turcii, care de altfel nu-i prea laudă pe străini, admirau virtutea cazacilor, zicând că nu cred să mai fi fost în toată Polonia oameni care să se poată asemăna cu ei în virtutea și arta războiului"[258]. Această frază reprezintă, de fapt, chintesența lucrării.

Pentru a accentua virtuțile compatrioților, Paprocki și Gorecki, prin contrast, îi prezintă pe moldoveni drept antipozi ai virtuții. Boierii sunt infideli domnilor, neloiali, perfizi, conspiratori etc.[259]. Nu se deosebește prea mult în această privință nici Ioan vodă. Recunoscându-i calitățile militare, acesta este criticat pentru tirania sa[260], pentru convertirea la islam, fapt care diminuează sensibil, în viziunea autorilor, statutul său de luptător fidel contra Islamului, în comparație cu aceiași cazaci/poloni. De altfel, din această cauză domnul a meritat, conform aceleeași surse, pedeapsa divină[261].

Deoarece adevărații eroi, conform unui răspândit *topos* literar, nu pot fi înfrânți într-o luptă directă, indiferent de numărul inamicului și raportul inegal de forțe, autorii introduc ideea trădării. După cum arată însuși titlul lucrării lui Paprocki, după victoriile repurtate contra otomanilor eroul a fost trădat "în mod infam", indicându-se astfel cauza

253 GORECKI 1864, 223.

254 **Vezi** răspunsul dat de Swiercewski la emoționanta "până la lacrimi" cuvântare de salut a lui Ioan vodă în tălmăcirea lui GORECKI 1864, 224: "Nu leafa ta Ioane, este aceea ce ne îndemna să venim la tine: aceasta totdeauna puțin o băgăm în seamă (sic!); ci mai vârtos venirăm, îndemnați de virtutea noastră, ca să ne luptăm pentru tine contra acestui urât și neîmpăcat inamic al creștinilor (*s. ns.*)".

255 GORECKI 1864, 224.

256 Detașamentul lui Svercevski număra 200 de călărești, Stuzenski – 200; Koslowski – 200, Ianczy – 100, Sokolowski – 100. De asemenea, câte 200 de călărești ruteni („Man zu Ross") au venit din regiunea Bar și Braclaw (PARPROCKI 1864, 277; GORECKI 1864, 222).

257 **Vezi** descrierea luptelor de lângă Tighina, unde într-o bătălie au căzut 100 de moldoveni și doar trei cazaci (GORECKI 1864, 231).

258 GORECKI 1864, 250.

259 GORECKI 1864, 213. O idee similară Paprocki o acreditează și în lucrarea sa despre *Stemele nobilimii polone*: "Oamenii din această țară sunt răi, necredincioși domnilor lor" (Călători străini, II, p. 406)

260 GORECKI 1864, 213. În viziunea ideologilor sarmatismului, cel mai de preț lucru pentru nobili erau libertățile care nu puteau fi încălcate de regalitate (WALICKI 2003, 163).

261 GORECKI 1864, 249, descriind sfârșitul tragic al domnului, adaugă: "ceea ce cred că nu era să se întâmple, dacă rămânea el mai constant în legea creștină și împlinea poruncile ei".

principală a înfrângerii. Altfel nici nu putea fi. O armată puternică, chiar şi inferioară numeric, condusă de un principe viteaz şi iscusit nu putea (nu trebuia!) să piardă într-o luptă deschisă, decât dacă nu intervenea actul trădării. Menționăm doar că această componentă a mitului are o funcție simplificatoare[262], fapt care poate să împiedice înțelegerea naturii evenimentelor.

Gorecki îşi pregăteşte metodic cititorii către actul trădării. Dacă polonii luptă, ca nişte adevărați cavaleri, pe baza cuvântului dat, atunci românii, întruchiparea tuturor viciilor, sunt obligați să presteze jurământ de mai multe ori. Primul jurământ a fost prestat după ce s-a luat decizia ripostei armate[263], după care au dat un nou jurământ călăreții, adică boierii, cei care îşi vor trăda, în viziunea „regizorilor", domnul mai târziu[264]. În genunchi, toată supunerea şi credința, înainte de „trădare" i-a promis-o lui Ioan vodă şi Ieremia hatmanul [265].

"Demonizarea" hatmanului Ieremia[266] pare cu atât mai stranie, cu cât analiza documentelor interne probează exact contrariul – a fost un boier fidel domnului. Mai mult chiar, după cum am arătat, folosindu-se de încrederea nelimitată a domnului, a comis şi abuzuri, despre care ne relatează documentele posterioare acestei domnii[258]. Această atitudine s-ar putea explica prin relațiile încordate dintre portarul de Suceava şi conducătorii cătăcimii, cei care le-au şi furnizat informațiile scriitorilor polonezi. Poate că a fost vorba despre o luptă surdă pentru întâietate. De altfel, în mai multe rânduri din text se observa că Ieremia nu este mulțumit de cazaci şi aceştia de el, deci, la mijloc fiind un elementar conflict pentru întâietate, alimentat de orgolii[268]. Iată cum un text, în esența sa românofob, a ajuns să fie principalul izvor al unuia dintre cele mai constante mituri naționale româneşti – mitul lui Ioan vodă!

Aşa-numita trădare a lui Ieremia a fost contestată de către C. Cihodaru[269]. Ideea, conform căreia acest boier l-ar fi "vândut" pe domnul său, nu poate fi confirmată de izvoare. Înainte de toate, ridică multe nedumeriri suma cu care a fost "cumpărat" hatmanul – 30000 de galbeni[270], preluată fără rezerve de către absoluta majoritate a istoricilor ce s-au ocupat de problema în cauză[271]. Nu este greu de observat că această sumă era aproape egală cu suma

---

262 Despre structura mitului, **vezi** BOIA 1997, 7-9.

263 GORECKI 1864, 219: " ... que omnia se iureiurando facturos confirmat".

264 GORECKI 1864, 220: "qui iuramento se iterum atque iterum obstringur..."

265 GORECKI 1864, 236.

266 Pentru restabilirea genealogiei sale ne-ar putea ajuta documentul din 17 februarie 1573, în care se arată că în fața lui Ioan vodă au venit Ion vistier, Ieremia postelnic şi Necoară comis fiii lui Mateiaş logofăt (*DIR*, XVI/3, 14-16, nr. 22). Din alte acte aflăm că este fratele lui Toader clucer şi unchiul Todosiei şi al Tofanei *(DIR,* XVII/4, 494 şi XVII/5, 20-21, nr. 23).

258 **vezi** supra.

267 *DIR*, XVI/3, p. 75, nr. 94

268 GORECKI 1864, 216-219.

269 CIHODARU 1976, 115.

270 PARPROCKI 1864, 281 : "Weil aber Ieremias sich mit seinem Volck an die Donaw gelagert hate, schaweten die Turcken sich Uberzufaren, drumb erdachten sie diesen list, sandten einen zu im ab, der im brachte dreissig tausent Ungerische floren zu einem Geschencklein, begerte dargegen nichts mehr, denn allein das er wolte in geheim mit im etwas reden lassen"; informație preluată şi de GORECKI 1864, 236: „Adfuit eorum infinitus numerum, qui non ausi Danubium tranare erant. Quo viso, Bassae certos internuntios ad Czarnauiecium mittunt: eisque trigintia millia nummum aureum Vngarorum dant, vt quoquo modo animo Czarnieuiecij tentato, ad ipsos colloquendi gratia occultus veniat .".

271 GIURESCU D. 1966, 162*;* ISTORIA ROMÂNIEI 2001, 468; DENIZE 2003, 190; GONȚA GH 2004, 146.

tributului plătit de Moldova Porții[272]. Era oare necesar să ceri dublarea tributului – cauză, după Paprocki-Gorecki[273], conform căreia a fost luată decizia schimbării lui Ioan vodă, – pentru a plăti o sumă atât de mare, remunerând un serviciu militar, ce nu este de loc de primă importanță? Din punct de vedere militar, vadul de la Oblucița niciodată în istoria Țării Moldovei nu a fost o barieră de netrecut pentru inamici (de aceea era vad!) și a fost utilizat în scopuri militare doar pentru a face mai dificilă trecerea pentru invadatori, pentru a câștiga timp suficient să permită regruparea forțelor proprii[274]. De altfel, evenimentele arată că la 1574 tocmai acest obiectiv a fost atins. Detașamentul moldovean a întârziat trecerea detașamentelor otomano-muntene în interiorul țării, ceea ce i-a permis lui Ioan vodă cu grosul armatei să vină către locul bătăliei[275]. Exagerarea pare și mai limpede dacă ne gândim la comparația cu cei treizeci de arginți, preț al trădării lui Iisus de către Iuda[276] (treizeci de galbeni, evident, constituiau un "tarif" prea neînsemnat pentru acest fel de servicii)! Tema trădării a venit în literatura barocă din romanele medievale cavalerești, de aceea hiperbolizarea actului respectiv are o funcție expres moralizatoare, ținând, totodată, și de moda literară a timpului[277].

Pe de altă parte, modul cum a fost tratat de către Petru Șchiopul ne arată că nu poate fi considerat drept trădătorul, cel puțin al lui Ioan vodă. Din contra, faptul că noul domn îi propulsează în Sfat pe Cozma Murgu, Bilăi și Slăvilă care, conform izvoarelor, au trecut de partea adversarului *înaintea luptei*[278] vine în sprijinul acestei ipoteze. Petru vodă știa să răsplătească boierii care i-au arătat loialitatea, printre aceștia însă nu s-a numărat Ieremia Matieșescul!

Un mare interes pentru cariera și faptele acestui dregător în timpul lui Ioan vodă îl prezintă documentul din 8 noiembrie 1576. În acesta, Petru vodă Șchiopul întărește satele Miteștii și Sărăcineștii, cu mori pe Siret, care au fost cumpărate de către Alexandru Lăpușneanu de la Măriica, cneaghina lui Turcul sulger, fiica lui Erimia vistier pentru 1200 zloți tătărești și dăruite mănăstirii Moldovița. Însă "aceste privilegii le-a luat de la sfânta mânăstire Eremia fost hatman, când a luat aceste sate în zilele lui Ioan voievod și nu le-a dat nimic"[279]. Acest abuz de putere a fost săvârșit în răstimpul când Ieremia deja era hatman de Suceava, deci de la sfârșitul anului 1573 și până în vara anului următor. De altfel, ar fi greu de explicat de ce Ioan Golăi logofătul a consemnat la două decizii absolut contrarii, privind una și aceeași proprietate doar la doi ani distanță, dacă nu ar fi fost constrâns de către fostul domn să jure „strâmb". De aici s-a și tras concluzia că Ieremia nici într-un caz nu a fost printre boierii ce l-au trădat pe Ioan vodă, dar din contra, a rămas considerat un adversar al noii domnii[280].

---

272 CIHODARU 1976, 114, BERZA 1957, 13 afirma că la acea vreme tributul Moldovei nu depășea suma de 35.000 de galbeni, pe când MAXIM 1977, 71 și, după el, REZACHEVICI 2001, 704 considerau că cuantumul acestuia s-a ridicat la 40000 încă pe timpul lui Bogdan Lăpușneanu.

273 PAPROCKI 1864, 275 și GORECKI 1864, 217-218.

274 ROSETTI 2003, 145, 220, 321-322, 441, 444-445; nu a reușit nici apărarea masivă încercată de Ștefan cel Mare în vara lui 1476 (URECHE 1958, 103).

275 CIHODARU 1982, 633-634,

276 HASDEU 1969, 107 vorbește despre „al doilea Iuda", dar spiritul său critic nu este deranjat de o asemănare atât de flagrantă.

277 Nu este întâmplător faptul că în topografia *Infernului* dantesc ultimul cerc este rezervat anume trădătorilor.

278 URECHE 1958, 202.

279 *DIR*, XVI/3, 75-76, nr. 94 .

280 CIHODARU 1976, 118.

Însă cel mai important act care arată aversiunea constantă a lui Petru vodă Șchiopul față de Ieremia Matieșescul este cel din 1621, emis de cancelaria lui Alexandru Iliaș[281]. În el se vorbește despre un proces pentru satul Slobozianii pe Jijia, din ținutul Hârlău. Copiii lui Toader Matieșescul clucer se plângeau domnului că tatăl lor „a dat pentru acest sat un țimir și o pereche de brățări de aur și un cal cu rafturi unchiului lor, Eremia hatman, în preț de 380 ughi galbeni. Și după aceea încă au mai dat 12 cai lui Petru voievod, pentru că luase acel sat <să fie> domnesc". Acest Petru voievod, care i-a confiscat satul lui Eremia, este Petru Șchiopul. Ulterior satul a fost răscumpărat de fratele său Toader clucerul care, după cum reiese din document, nu a împărtășit soarta lui Eremia, rămânând fidel noii domnii. Dacă Ieremia l-ar fi trădat pe Ioan vodă, i-ar mai fi oare confiscat satele Petru Șchiopul? Răspunsul trebuie să fie unul negativ.

Pe de altă parte, Constantin Cihodaru considera că Paprocki și Gorecki l-ar fi confundat cu Slăvilă, devenit hatman după ce i s-a închinat lui Petru Șchiopul[282]. Nu este exclus ca însuși Ioan vodă să-l fi numit în această funcție pe Slăvilă, după fuga lui Ieremia[283]. De altfel, Grigore Ureche nici nu menționează trădarea acestuia cu toate că știa operele autorilor poloni[284]. Deoarece nici într-un act ulterior în care este menționat, nu se vorbește că Ieremia hatmanul ar fost omorât în vâltoarea acelor evenimente, așa cum se arată în mai multe rânduri despre Ioan vodă, se poate presupune că el fugit din țară, neacceptând soluția închinării față de Petru Șchiopul, din care cauză i s-au confiscat toate domeniile. Nu avem nici știri despre copii săi.

În ceea ce privește "trădarea" celorlalți boieri, suntem de părerea că ea nu putea fi atât de hotărâtoare cum a fost prezentată în istoriografie. Decalajul mare în raportul de forțe pare a fi explicația cea mai plauzibilă a dezastrului de la Cahul[285]. Ioan vodă a fost părăsit chiar de către cei mai fideli dintre boierii săi[286]. De altfel, N. Iorga justifica într-un fel atitudinea boierilor care nu au dorit să continue o luptă disperată pentru a satisface setea de putere a unui domn ambițios[287]. Că acesta a fost scopul domniei, de a se prinde cu orice preț de putere, ne-o arată și calculul vădit greșit, care l-a făcut să ridice armele

---

281 DIR, XVII/5, 20-22, nr. 23. El a mai fost publicat sub data de 13 martie 1621 în DIR, XVII/4, 493.

282 CIHODARU 1976, 122. Ideea îi aparține lui ZOTTA 1931, 438, însă fără a oferi explicații.

283 HURMUZAKI, II/1, 694. Astfel poate fi interpretat un fragment din documentul din 1587, martie 23, în care Petru Șchiopul întărea ocina și cumpărătura lui Temuș și Petrilă un loc pe pustie în ținutul Sorocii, mai jos de Verbova, la valea Solonețului, la fântâna lui Sivca, numit Căcăcenii pe care aceștia îl aveau de la Ion vodă pentru patru cai, iar hotarnic a fost Slăvilă fost hatman. Aici există două posibilități, fie Slăvilă a fost hotarnic în timpul întăririi actului de către Petru Șchiopul, fie s-a păstrat hotărnicia făcută de acesta pe timpul emiterii documentului de către Ion vodă, în care caz trebuiau să fi fost ultimele zile ale domniei acestuia (MEF 1961, 126); **vezi** și CIHODARU 1976, 116-118.

284 Cronicarul vorbește doar de trecerea înaintea bătăliei a lui Bilăi, Slăvilă și Cozma Murgu, boieri care într-adevăr au fost avansați de către Petru vodă Șchiopul (URECHE 1958, 202).

285 Despre aceasta erau conștienți atât Azarie (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 150), cât și cronicarii din secolul următor (URECHE 1958, 202-203); **vezi** și GONȚA GH. 2004, 139 și 145-146.

286 Fuga vornicilor Grumazea și Dumbravă a fost consemnată documentar (*DIR*, XVI/3, p. 134, nr. 139 și, respectiv, HURMUZAKI, XI, 812 și *DIR*, B, XVI/4, 199, nr. 197).

287 IORGA 1998, 154: "Aceşti oameni n-aveau de ce să păstreze credința unui domn străin și impus, care nu-i cruța cu chinuri aduse din Răsăritul unde trăise". O aluzie la "stagiunea" pe care a făcut-o Ioan vodă la curtea lui Ioan cel Groaznic. Iar prin însuși faptul că Ioan vodă a încălcat de nenumărate ori îndatoririle sale și cutuma țării, boierii nici nu pot fi învinuiți din punct de vedere juridic de trădare, mai ales că s-au închinat "benevol" noului domn.

contra puternicului suzeran. O dată ce nu a reuşit să găsească aliaţi în lupta anti-otomană (în afară de detaşamentul de cazaci care pentru bani erau gata să lupte contra oricui), Ioan vodă trebuia să se confirme înţeleptului îndemn al primului său sfetnic, Ioan Golăi: sau să cedeze împăratului sau să plece[288]. Astfel a fost formulată după expresia lui Vlad Georgescu o "axiomă", după care s-au condus generaţii de români: "statutul internaţional al Principatelor nu mai putea fi modificat decât în împrejurări prielnice şi numai cu ajutorul militar al puterilor europene"[289].

În concluzie: raporturile lui Ioan vodă cu marea boierime trebuie privite în primul rând din perspectiva faptelor sale. Venit la putere cu sprijinul Porţii el a trebuit de la bun început să onoreze anumite obligaţii faţă de aceasta, în primul rând pe cele financiare. Sarcina a fost grea, de aceea el a trebuit să-şi asigure sprijinul marii boierimi. Bazându-se doar pe un grup restrâns de nobili cu ambiţii, care a beneficiat de toate favorurile sale, el s-a detaşat, involuntar sau nu de restul clasei politice a ţării, dar şi de Biserică. Până la urmă căderea şi tragicul său sfârşit au fost determinate nu atât de trădarea marii boierimi, al cărui rol a fost vădit exagerat în istoriografie din anumite motive, ci din dorinţa de a se menţine cu orice preţ la putere. Personalitate ambiţioasă, a fost incapabil să-şi asigure un sprijin mai mare din partea puterilor vecine, rămânând singur în faţa unei maşini militare excepţionale al vremii, care era Imperiul Otoman. În această ordine idei, nu avem nici un temei să considerăm înfrângerile de la Cahul şi Roşcani ca rezultat al trădării boierimii. Mai mult ca atât, trebuie reparată greşeala faţă de unul dintre marii nedreptăţiţi ai istoriei noastre – Ieremia Matieşescul, stigmatizat de istoriografia romantică şi care nu l-a trădat pe Ioan vodă în maniera expusă de scriitorii poloni. Trecerea unei părţi a boierimii de partea noului domn a avut loc înaintea bătăliei finale şi a fost un rezultat firesc al unei politici anti-boiereşti promovate de domn şi anturajul său, fiind mai degrabă o părăsire, o formă de protest a clasei politice faţă de un domn incapabil să asigure principala obligaţie a acestei instituţii – reprezentarea, dar şi păstrarea fiinţei statale. Atunci când lupta a depăşit dimensiunile unui conflict dinastic, personal al domnului, iar ţara a fost împinsă în faţa unei catastrofe, fiind pusă în pericol însăşi existenţa ei, nu se mai poate vorbi despre o trădare, ci de o încercare de a ieşi din impas. Din această cauză înfrângerea a fost un rezultat al unui raport absolut inegal de forţe, având cauze de ordin militar. Pedalarea pe ideea trădării, venite din operele „mitogene" ale lui Paprocki şi Gorecki, în condiţiile arătate de noi, ar însemna nu numai simplificarea, dar şi denaturarea realităţii istorice.

[288] CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 151.
[289] GEORGESCU 1995, 69.

CAPITOLUL VI
RAPORTURILE POLITICE DINTRE MAREA BOIERIME ŞI DOMNIE ÎNTRE 1574-1595

VI.1. RAPORTURILE DINTRE DOMNIE ŞI MAREA BOIERIME PE TIMPUL LUI PETRU VODĂ ŞCHIOPUL

Domniile lui Petru vodă Șchiopul nu s-au bucurat de atenția cuvenită în istoriografie. Plecând de la faptul că a fost o perioadă mai calmă, lipsită de orice intrigă (excepție făcând doar imixtiunile endemice ale căzăcimii), cercetătorii nu stăruiau prea mult asupra acesteia. Aici se mai poate adăuga și lipsa de atracție în ceea ce privește personalitatea voievodului, văzută ca o unealtă docilă a turcilor și boierilor, pornind de la mult vehiculata apreciere dată de Grigore Ureche, precum că ar fi fost "domnu blându, ca o matcă fără ac" și că "din sfatul lor (al boierilor – *n. ns.*) nu ieșiia"[1].

Cu toate acestea, perioada în discuție ni se pare foarte importantă, nu numai sub aspectul modificării statutului internațional al Țării Moldovei, fiind știut faptul că de la acea dată putem vorbi despre începutul "fazei opresive a dominației otomane"[2], dar și sub cel al trecerii raporturilor dintre puterea centrală și clasa politică a țării într-o nouă etapă istorică.

În linii generale, raporturile dintre marea boierime și domnie la sfârșitul secolului al XVI-lea au fost determinate atât de situația internațională - nefavorabilă unor încercări de a se opune politicii Porții - dar, mai ales, de criza profundă prin care trecea Imperiul în a doua jumătate a secolului al XVI-lea[3].

Venirea lui Petru vodă Șchiopul, un reprezentant al dinastiei Basarabilor, în scaunul Țării Moldovei s-a datorat unor împrejurări fericite pentru el, nu și pentru țara de care și-a legat viața. Ioan vodă trebuia să plătească pentru refuzul său de a satisface cererile Porții, dar și pentru atitudinea față de o parte a boierimii moldovene. La momentul luării deciziei de destituire, marele vizir era mai degrabă dispus să-l numească din nou la domnie pe Bogdan Lăpușneanu, candidatură la care se aștepta și marea boierime[4]. Însă, o dată ce s-a făcut publică numirea lui Petru Șchiopul, fratele mai mic al domnului Țării Românești[5], datorită unor generoase oferte bănești[6], dar și a susținerii din partea unor înalți demnitari ai Porții[7], reacția boierilor moldoveni a fost una negativă. Mentalitatea medievală nu separa persoana principelui și dinastiei pe care o reprezenta de cea a statului, schimbarea dinastică violentă putea fi privită drept o uzurpare a statului în general[8]. Venirea la putere, fără nici o legitimitate internă, a unui domn străin, fie și im-

---

1 URECHE 1958, 204-205.

2 CAPROȘU 1989, 49-50.

3 MAXIM 1977a, 469-486; CAPROȘU 1989, 49-53; GOROVEI 1980, 665; pentru aspectul financiar al crizei **vezi** BELDICEANU 1957, 70-86, precum și studiul lui CAPROȘU 1970, 107-137.

4 HURMUZAKI, II/1, 655-656; VERESS 1930, 25.

5 Despre familia acestuia, la NICOLAESCU 1910; DAVID 1984, 9-35; **vezi** și documentul din 30 august 1584, *DIR*, XVI/3, 261, nr. 315.

6 CIORĂNESCU 1940, 59-60; CAPROȘU 1982, 107-108; CAPROȘU 1989, 49-50.

7 Înainte de domnie a slujit la curtea imperială, unde și-a făcut relații. Ceaușul Ahmed într-o scrisoare adresată palatinului Podoliei Nicolae Mielecki din 22 octombrie 1574 îl numește: "palatinum Moldaviensem, fratrem meum adoptivum…" (HURMUZAKI, S. II/1, 277).

8 KANTOROWICZ 1956. În Evul Mediu adesea statul primea denumirea dinastiei: Bogdania sau Țara Basarabească; **vezi** și IORGA 1998, 159.

pus de suzeran, dar peste respectarea dreptului, chiar şi formal, de alegere de către țară (fapt imposibil în condițiile declanşări ostilităților), era văzută ca o pedeapsă cerească (invazia tătarilor şi pustiirea țării puteau fi interpretate într-o asemenea manieră)[9]. Evenimentele de la 1538 şi anii ce au urmat au rămas încă în memoria marii boierimi, care nu-şi mai dorea repetarea unei asemenea experiențe.

Chiar de la bun început, după ce s-a aflat decizia Porții de a-l numi ca domn pe Petru vodă Şchiopul, boierimea moldoveană s-a arătat potrivnică[10]. După ce la Constantinopol a ajuns ştirea înfrângerii oştirii muntenești de la Jilişte, drept una din cauze se considera refuzul moldovenilor de a accepta un domn străin[11]. Este cunoscut faptul că înaintea luptei Petru vodă a dus tratative cu boierii moldoveni, care i-ar fi promis să i se închine, imediat ce armata otomano-muntenească ar fi intrat în Moldova. Însă aici a avut loc o stratagemă, deoarece fiind convinşi de victorie, invadatorii au fost surprinşi într-un raid de noapte şi zdrobiți, fapt consemnat şi de cronicarul Radu Popescu[12]. Despre "înşelăciune" vorbeşte şi documentul emis în 25 ianuarie 1575 de către Alexandru II Mircea, atunci când făcea o danie către mănăstirea Vieros, acolo unde se afla mormântul clucerului Albu, care la Jilişte l-a salvat pe domn cu prețul vieții[13]. De la Grigore Ureche aflăm detaliul că în acea luptă a participat din partea moldovenilor vornicul Dumbravă, care, foarte probabil, a fost însărcinat să poarte acele "tratative"[14]. Tocmai din această cauză domnul Țării Româneşti a cheltuit multă energie şi bani ca să-l prindă[15] şi, mai apoi, să-l pedepsească pentru "hiclenie"[16]. De aceea unii cercetători au considerat că vornicul lui Ioan vodă ar fi fost originar din Țara Românească[17], deşi o familie Dumbravă este cunoscută în Moldova încă de la finele secolului al XV-lea[18]. Prin acest exemplu am dorit să ilustrăm faptul că în timpul luptelor o bună parte a boierimii era departe de "trădare" față de Ioan vodă, tocmai din perspectiva respingerii de către aceştia a ideii unui domn străin, fapt reflectat şi de unele documente externe. Astfel, în raportul lui Antonio Tiepolo din 12 iulie 1574 se afirma că rezistența moldovenilor se datora faptului că Petru vodă nu era din dinastia domnitoare moldovenească[19]. O afirmație asemănătoare o face

---

[9] Pe de altă parte, nu credem că prin numirea lui Petru Şchiopul putem vorbi despre „o înlăturare definitivă a dinastiei Bogdăneştilor de la domnie din Moldova" (GONȚA GH. 2004, 165), deoarece ulterior au fost numiți şi alți pretendenți din familia domnitoare moldovenească (Iancu Sasul, Aron vodă).

[10] GONȚA GH. 2004, 163-172.

[11] HOLBAN 1976, 290-291, nr. 22.

[12] POPESCU 1984, 303: "Ion vodă cu boierii lui, voind să facă un vicleşug ascunsu şi să nu lase pă Pătru-vodă să între în țară, au trimis pă o seamă de boiari cu toată oastea, ca cum ar vrea să să închine, după cum auzise, iar ei îndată ce s-au apropiat au început război".

[13] *DIR*, B, XVI/4, 161-164, nr. 165.

[14] URECHE 1958, 206-207. Cronicarul, ce-i drept, nu scrie nimic despre stratagemă, dar aminteşte participarea vornicului ca şef al detaşamentului moldovenesc.

[15] Ivaşco Golescu în persoană a plecat în Transilvania unde a pribegit, mai mult decât probabil, Dumbravă înaintea bătăliei de la Cahul şi l-a adus în fața domnului său (HURMUZAKI, XI, 812 şi *DIR*, B, XVI/4, 199).

[16] DIR, B, XVI/4, 199.

[17] IORGA 1998, 151.

[18] STOICESCU 1971a, 303.

[19] HURMUZAKI, VIII, p. 179: "…ma non voglio no pero assentire all'obedienza di Petro perche non é delle lor genti". Acelaşi lucru îl spune şi solul la Constantinopol Andrei Taranowski care, fiind obligat să se scuze pentru ajutorul dat de cazaci, spunea că polonii au crezut că intervin într-un război local dintre moldoveni şi munteni (VERESS 1930, 695, 52-53, nr. 41. O presupunere de acest gen a făcut-o şi GRIGORAŞ 1974b, 104).

şi pretendentul Ştefan Mâzgă într-o scrisoare din 11 august 1574, când scria că la tronul Moldovei a venit un străin[20]. Câteva luni mai târziu se consemna aceeaşi stare de lucruri de către un tânăr nobil polon care, călătorind prin Moldova, observa că moldovenii din Ţara de Sus ("Valachia Superiore") nu vor să se supună noului domn, cel dat de turci, şi că îl doresc pe Bogdan Lăpuşneanu, ce se afla atunci la Moscova[21]. Dar şi mai târziu, periodic din Moldova veneau ştiri despre diverse tulburări[22], care puteau fi puse atât pe seama unor relaţii încordate ale noului domn cu supuşii, inclusiv cu boierimea[23], dar şi din cauza unei grave situaţii interne prin care trecea ţara[24].

Apartenenţa la un neam străin a familiei domnitoare din Moldova a fost speculată şi de către cazaci[25]. Pe întreaga durată a domniilor lui Petru Şchiopul se ridicau diverşi "domnişori" care se dădeau descendenţi din familia Bogdăneştilor, mai ales prin legături de rudenie cu Ioan vodă, când apar mai mulţi fraţi şi fii de-ai săi[26]. Există ştiri că o parte din boierii moldoveni din spirit de frondă erau gata să salute venirea unor rude ale lui Ioan vodă, considerând că au mai mult drept la scaunul ţării decât un venetic, cum ar fi, spre exemplu, cazul lui Potcoavă – Creţul. Astfel, Nicolae Costin, relatând cele întâmplate la 1577, afirma că "audzind o samă de boeri de ţară de acest căzac că să scrie şi se numeşte frate lui Ion vodă şi strânge căzaci lângă sine, au trimis pre tainâ la dânsul, den ţară, poftindu-l să vie la moşie-şi, că pre urma frăţine-său, lui Ion vodă, lui i se cuvine domnia ţărâi…"[27], ceea ce însemna nu altceva decât refuzul lor de a-i recunoaşte lui Petru vodă Şchiopul statutul de domn legitim. "Cărţile" trimise lui Constantin, duce de Kiev, şi starostelui de Bar, întărite şi "cu peceţile a câţva boeri mai de frunte", îi promiteau pretendentului, odată venit la Nistru, şi un ajutor militar[28]. Grigore Ureche, preluând această informaţie de la autorii poloni[29], afirmă, ce-i drept, că Potcoavă "au vrut cu meşterşug să aibă slobozeniie de la cei mai mari", "făcându scrisori cu multe peceţi de la boiari şi curténii din ţara Moldovei", adăugând, totuşi, cu prudenţă "au doară să fie fostu şi cu voia unora"[30]. Succesul, fie şi temporar a lui Ivan Potcoavă şi cea a fratelui său Alexandru, care au reuşit să-l alunge pe Petru Şchiopul din domnie, se explică şi prin susţinerea internă[31]. Cu toate că în izvoarele menţionate se pune accentul mai mult pe sprijinul venit din partea poporului de jos[32], avem informaţii documentare şi despre

---

20 VERESS 1930, 131.

21 Raportul lui Girolamo Lippomano către doge din 22 octombrie 1574 (VERESS 1930, 56, nr. 46).

22 Cum ar fi relaţia lui David Ungnad către doge de la Constantinopol din 11 iunie 1576, (CIORĂNESCU 1940, 7). Această ştire nu poate fi pusă pe seama unor eventuale invazii căzăceşti care, se ştie, au început de abia cu un an mai târziu.

23 HURMUZAKI, IV/2, 103.

24 **Vezi** şi documentele din 10 şi 15 februarie 1575 (HURMUZAKI, II/1, 734).

25 Pentru istoria acestora **vezi** JAKOVENKO 1993; GORDON 1983; PODHORECKI 1960; GOLOBUCKIJ 1957; LEP'JAVKO 1990; JAVORNICKIJ 1990; **vezi** şi UL'JANOV 1996, 11-25 în care autorul analizează, printre altele, şi cauzele invaziilor căzăceşti în Moldova, insistând asupra caracterului lor de jaf.

26 **Vezi** mai pe larg la GIURESCU D. 1966, 183-200.

27 COSTIN 1990, 287.

28 COSTIN 1990, 287.

29 NĂSTASE G. 1925, 154.

30 URECHE 1958, 203.

31 GRIGORAŞ 1960, 133; **vezi** şi studiul lui STĂNESCU 1954.

32 NĂSTASE G. 1925, 155: "oamenii de jos, *cei dintâi* (dar nu şi singurii – s. ns.) l-au întâmpinat (pe Potcoavă - n. ns.) ca pe un domn".

trecerea de partea cazacilor a unor boieri. Astfel, pe lângă relatarea lui N. Costin, participarea unor reprezentanți ai nobilimii este atestată și în documentul din 25 mai 1589, prin care domnul confiscă de la un oarecare Pilipovschi satul Brecicanii pe Vilia, în ținutul Hotin pentru "viclenie" atunci "când s-a închinat acelui lotru Crețu"[33]. În anul 1578 întâlnim un alt caz[34]. Este vorba de frații Simion și Grigore, stăpâni ai satului Climăuți pe Nistru, ținutul Soroca care "au pribegit în Țara Leșească, la cazaci și de acolo ei au ridicat pe un oare care lotru, ce se da domnișor anume Petru și au venit cu sabia asupra domniei mele și asupra țării domniei mele" așa cum relata Petru vodă Șchiopul în documentul din 1586 martie 11[35]. În timpul luptelor din împrejurimile Sorocii aceștia și-au pierdut capetele, iar moșia lor a fost confiscată și apoi dăruită lui Andrei Corcodel, pe atunci pârcălab de Neamț. Chiar și la reluarea domniei la 1582, atunci când atitudinea marii boierimi față de noul domn s-a schimbat radical, găsim informații în unele izvoare despre manifestarea unor "nemulțumiri" din partea moldovenilor. Este vorba despre două rapoarte consulare din Constantinopol, redactate ambele în ziua de 15 septembrie 1582, adică imediat după ce Petru vodă Șchiopul a plecat spre Moldova. În raportul francez se vorbește despre rezistența pregătită de Iancu Sasul, care a speculat refuzul moldovenilor de a avea un domn valah[36]; iar în celălalt, italian, ni se dau detalii privind numărul armatei strânse de domn – evaluate la 3000 – gata să-i riposteze intrusului ce "nu este născut în acele locuri"[37].

La aceste greutăți ale domniei, legate de mentalitatea locuitorilor, se mai adăugau și unele de ordin obiectiv, cărora Petru Șchiopul trebuia să le facă față: situația deplorabilă în care se afla țara după devastatorul război și, mai ales, în urma invaziei tătărești, la care se vor face referințe încă multe decenii în șir[38], foametea și ciuma[39], care alimentau și mai mult resentimentele populației față de el. Indiferent de greutățile prin care trecea, Petru vodă trebuia să onoreze promisiunile de majorare a tributului, pe care le-a făcut înainte de venirea la domnie[40], precum și să achite datoriile crescânde față de creditorii constantinopolitani. Astfel, problema financiară devenea una capitală pentru Petru vodă Șchiopul[41].

Cum domnul a făcut față acestei situații? Țara era secătuită (observatorii străini îl numeau pe Petru Șchiopul "vodă al câmpiilor") și chiar o încercare de a scoate bani în mod tradițional, prin impozite, putea duce la explozii sociale nedorite, cum a fost cazul succesorului primei sale domnii Iancu Sasul[42]. Pe de altă parte, încercarea de a obține amânarea plății a fost respinsă[43]. În aceste condiții, Petru vodă Șchiopul a recurs la o mă-

---

33 *DIR*, XVI/3, 425, nr. 514.

34 Atunci are loc pretendența lui Petru (GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 310).

35 *DIR,* XVI/3, 308-309, nr. 374.

36 HURMUZAKI XI, 138, unde se redau cuvintele lui Iancu vodă: "le peuple vouloir un prince naturel du païs, comme luy, et non cestuy-ci, qui est Vallac".

37 HURMUZAKI XI, 139-140*:* "per non esser nato in quelle parti".

38 GONȚA 1995, 322.

39 **Vezi** relatarea lui Maciej Stryjkowski, în CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 448-455.

40 Deja la 26 septembrie 1574 sultanul îi poruncea să achite tributul anual de 50000 de florini, plus cei 388500 aspri rămași din haraciul lui Ioan vodă (DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 126, nr. 132).

41 CAPROȘU 1982; CAPROȘU 1989, 49-55.

42 Se știe că imediat ce Iancu Sasul a ajuns la domnie a început spolierile pentru a recupera banii cu care a cumpărat tronul (VERESS 1930, 175-176, nr. 154, raport din 25 ianuarie 1580).

43 HURMUZAKI, II/1, 712.

sură cu totul neîntâlnită şi pe care am putea-o numi astăzi "populistă": plata tributului din cont propriu, prin încasarea unor credite noi de la Constantinopol[44].

Altă măsură, menită de a stabiliza situaţia în ţară, depăşind criza de putere, a fost rechemarea şi reîncadrarea, în măsura posibilităţilor, în structurile statului pe boierii pribegi. Se ştie că atât în timpul luptelor cu otomanii, dar, mai ales, în perioada devastărilor tătăreşti, foarte mulţi boieri au părăsit ţara[45]. Astfel, deja către 1 octombrie 1574 avem informaţii cum că văduva lui Ioan vodă, Maria[46], s-a reîntors în ţară primind garanţii de securitate de la noul domn[47]. Împreună cu ea şi cu o parte din tezaurul ţării adăpostit la Hotin s-au reîntors şi Ioan Goläi, marele logofăt şi socrul fostului domn pârcălabul Lupe Huru[48]. Întoarcerea celor refugiaţi i-a permis lui Petru vodă Şchiopul să-şi lărgească simţitor baza socială a domniei, sprijinită în primul rând pe marea boierime.

Primul document ajuns la noi, în care avem informaţii despre componenţa Sfatului domnesc, este cel din 5 martie 1575[49]. O analiză sumară a principalilor dregători ai lui Petru vodă Şchiopul ne arată că din primele Sfaturi au făcut componenţă mai ales boierii care i-au jurat credinţă fie la Roşcani, fie imediat după ce noul domn s-a instalat în scaun. Aici este vorba, în primul rând, de marele logofăt Ioan Golia[50], atitudinea căruia faţă de politica domnului ne este cunoscută din cronica lui Azarie[51], apoi Cozma Murgu, marele vornic al Ţării de Jos[52], Bilăi vornicul Ţării de Sus[53] şi Slăvilă hatmanul[54], cei care au trecut în tabăra lui Petru vodă Şchiopul, aducându-i omagiul, înaintea bătăliei de la Cahul[55]. De asemenea, şi-a păstrat funcţia şi Iane vistiernicul, lucru lesne de înţeles,

---

44 HURMUZAKI, XI, XXVIII.

45 HURMUZAKI, II/1, 710; VERESS 1930, 56; *DIR*, XVI/3, 134, nr. 169.

46 *DIR*, XVI/3, 167, nr. 222.

47 Raportul lui Lippomano, la VERESS 1930, 46, nr. 56.

48 HURMUZAKI, II/1, 671 şi 727.

49 *DIR*, XVI/3, 42-44, nr. 60.

50 Este unul dintre cei mai cunoscuţi boieri ai secolului. Provine dintr-un vechi neam boieresc (STOICESCU 1971a, 308). Menţionăm că un frate de al său a deţinut în acea perioadă şi funcţia de pârcălab de Neamţ şi de Roman (STOICESCU 1971a, 308).

51 CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 151.

52 Descendent dintr-o familie moldovenească din secolul al XV-lea (STOICESCU 1971a, 319), îşi începe cariera politică încă în Sfatul lui Bogdan vodă Lăpuşneanu, ca mai apoi să fie unul dintre puţinii boieri lăpuşneni acceptat şi de către Ioan vodă (*DIR*, XVI/3, 60, nr. 44) cu funcţia de pârcălab de Hotin. La puţin timp după aceea a fost înlocuit cu Ioan Caraghiuzel, numele său ne mai fiind întâlnit în lista dregătorilor acestui domn. Totuşi, îl mai găsim printre martori în componenţa ultimului Sfat domnesc, dar fără titlu, ceea ce ne permite să presupunem că rebelul domn a încercat să strângă în jurul său toate forţele politice ale ţării (*DIR*, XVI/3, 36, nr. 45). Însă această măsură nu a adus rezultatele scontate, deoarece chiar Cozma Murgul a fost printre acei boieri care l-au părăsit înainte de bătălia decisivă (URECHE 1958, 203-205).

53 A fost căsătorit cu fiica marelui logofăt Gavriil, unul dintre boierii care l-au sprijinit pe Ioan vodă (LASICKI 1864, 257), fapt care, probabil, i-a adus nominalizarea în funcţia de mare stolnic în luna decembrie 1572, deoarece cariera sa până la acea dată nu ne este de loc cunoscută (STOICESCU 1971a, 293-294). Reuşeşte să se menţină în Sfat pe durata întregii domnii, însă nu a dorit să-şi piardă viaţa în lupta cu otomanii şi trece de partea noului domn. Lui i s-a încredinţat misiunea să anunţe schimbarea domniei la Suceava, fapt pentru care a primit vornicia Ţării de Sus (URECHE 1958, 213)

54 Nu este exclus că acest boier să fi primit funcţia de hatman încă de la Ioan vodă, după ce Ieremia a fugit din ţară (HURMUZAKI, II/1, 694), fapt care a putut duce la confuzia şi la crearea legendei despre trădarea lui Ieremia Cernăuţeanu (CIHODARU 1976, 121-122). După aceasta a deţinut cele mai înalte funcţii în prima domnie a lui Petru vodă Şchiopul (STOICESCU 1971a, 325).

55 URECHE 1958, 193.

dacă este să ne amintim că a fost reprezentantul creditorilor constantinopolitani la curtea domnului Țării Moldovei[56]. Printre boierii de mare autoritate, care au fost invitați de către domn în Sfat, se numără și Ionașco Zbierea, cel care după moartea lui Alexandru Lăpușneanu a încercat să obțină scaunul țării[57]. Ulterior îl găsim printre sfetnicii lui Petru vodă Șchiopul și pe fostul ceașnic al lui Ioan vodă Condrea Bucium, care ocupă funcția de părcălab[58]. De asemenea, Sfatul domnesc a fost întărit și cu reprezentanții altor familii cu tradiții în viața politică a secolului al XVI-lea. Este vorba despre ceașnicul Vartic, fiul marelui hatman rareșian Petru Vartic, un alt fiu de al căruia va fi mare vornic de Țara de Sus în a doua domnie și Negrilă, pârcălab de Orhei, urmașul unui alt boier, slujitor fidel al lui Ștefan cel Mare și al fiilor săi[59]. Tot Petru vodă Șchiopul a fost acela care i-a readus în viața politică a țării pe Movileşti, ascensiunea cărora începe mai ales în a doua sa domnie[60].

Situația a fost însă mult mai complexă, domnul având nevoie de sprijinul unor boieri de mai mare încredere, pe care i-a cunoscut în țara sa de obârșie. Astfel, au început să fie invitați boieri din Țara Românească, un fenomen care va fi întâlnit frecvent în secolele următoare[61].

După toate probabilitățile primul boier din Țara Românească care a venit cu o funcție importantă la nord de Milcov a fost Balica hatmanul[62]. Acesta a fost fiul lui Gherghina pitarul, reprezentant de seamă al puternicului neam al buzeștilor, rezultat din căsătoria cu Maria, fiica lui Petru Rareș[63]. După moartea prematură a soțului său, Maria se va recăsători cu Ion Moghilă logofătul[64], ceea ce i-a permis să ajungă în Sfatul domnesc atât al lui Petru Șchiopul[65], cât și, pe scurt timp, în cel al unchiului său Iancu Sasul[66]. Suspectat de acesta din urmă că ar fi uneltit pentru readucerea lui Petru Șchiopul, este înlăturat, dar reușește să fugă în Țara Românească[67]. Pentru aceasta pledează faptul că o dată cu revenirea la putere a vechiului domn îi este încredințată din nou funcția de hatman[68]. S-a manifestat în luptele cu cazacii, în toamna anului 1582 – care l-au adus pe

[56] Interesul cercetătorilor pentru acest dregător se explică prin faptul că a fost primul grec admis în Sfatul domnesc al Țării Moldovei (IORGA 1933, 6-9. Despre identitatea acestuia cu Iane Calughera și cariera sa, **vezi** CAPROȘU 1982, 114; GONȚA 1989, 159).

[57] CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 391: text după VERESS 1929, 271-273, scrisoarea către un pretendent anonim despre împrejurările din Moldova, din Iași, sfârșitul lui iunie 1568.

[58] STOICESCU 1971a, 296.

[59] GONȚA 1995, 505.

[60] STOICESCU 1971a, 318-319.

[61] STOICESCU 1974, 251-256.

[62] STOICESCU 1974, 252, unde se credea că primul boier venit din Țara Românească a fost Ivan Norocea. Peste câțiva ani va apărea articolul lui GONȚA 1998a, 241-248, care a schimbat datele problemei.

[63] GONȚA 1998a, 247.

[64] NĂSTASE 1996, 303-306.

[65] În funcția de mare paharnic îl găsim între 16 iulie 1576 și 31 decembrie 1578 (*DIR*, XVI/3, 74 -104), apoi în cea de portar al Sucevei, începând cu 1 ianuarie 1579, ziua în care se făceau investiturile noilor dregători de către domn, și până la sfârșitul primei domnii a lui Petru Șchiopul (*DIR*, XVI/3, 106-140).

[66] *DIR*, XVI/3, 140-181.

[67] Fuga acestuia împreună cu Movileștii, la URECHE 1958, 209-210 și *DIR*, XVI/3, 182, nr. 325.

[68] Pe care o va ocupa până la moartea sa, ultima mențiune în Sfatul domnesc, fiind cea din 12 ianuarie 1586 (*DIR*, XVI/3, 299, nr. 366). Credem că după această dată a căzut la pat, deoarece în câteva documente la funcția de portar de Suceava este lăsat loc gol în text (DIR, XVI/3, 302, nr. 389, document din 1586 februarie 20; DIR, XVI/3, 307-308, nr. 373, document din 1586 februarie 28; DIR, XVI/3, 309, nr. 374, document din 1586 martie 11. În actul din 1586 februarie 26 (DIR, XVI/3, 305, nr. 371), numele său a fost adăugat, probabil, ulterior, deoarece în tranzacție erau implicați alți movileşti), moartea survenindu-i undeva în intervalul dintre 11 martie și 11 aprilie 1586, atunci când portar de Suceava este deja Andrei (DIR, XVI/3, 313, nr. 379).

un alt pretendent, Ilie vodă – unde a şi fost grav rănit, rană ce i-a provocat până la urmă decesul[69]. Împreună cu el în Sfat îl găsim şi pe fratele său Gheorghe, care deţinea funcţia de paharnic (1583-1589)[70].

Alt dregător muntean a fost Ivan Norocea din Răzvad[71]. Prin alianţă era rudă cu Mircea Ciobanul voievod, fiind căsătorit cu fiica acestuia, domniţa Stana[72]. Şi acesta făcea parte din familia buzeştilor. Era considerat întâiul sfetnic din casa lui Petru cel Tânăr, cumnatul său, la Curtea căruia ocupa funcţia de mare postelnic. După mai mulţi ani de pribegie în Transilvania, unde, în treacăt fiind spus, a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice, apare la Curtea lui Petru Şchiopul, altă rudă de a sa. Acesta îl numeşte pârcălab de Neamţ cu intermitenţe între 1589 şi 1591, pârcălab de Roman, apoi, pe timpul lui Aron vodă Tiranul, devine mare vornic al Ţării de Sus între decembrie 1591 şi 1592 mai 3 şi hatman între 1593 martie 12 şi aprilie 20. Se întoarce apoi în Ţara Românească[73]. Dintre alte rude ale lui Petru Şchiopul, chemate în Moldova, putem să-l menţionăm şi pe Gheorghe, nepotul său de soră[74]. În aprilie îl găsim ca pârcălab de Hotin, funcţie ce şi-o păstrează un timp şi sub Iancu Sasul. Apoi se refugiază, probabil cu alţi dregători, în Ţara Românească. Revine o dată cu unchiul său, care îl numeşte pârcălab la mai multe cetăţi. Cariera în ţară şi-o sfârşeşte ca hatman, după ungerea lui Ştefan, vărul său[75]. Pleacă în exil cu Petru vodă, iar după moartea acestuia este desemnat drept tutorele nevârstnicului Ştefan[76].

Cel mai important pas pe care l-a făcut Petru Şchiopul şi care, prin consecinţele sale, va marca profund istoria ulterioară a Ţării Moldovei a fost aducerea masivă a elementului grec. Cauzele acestui fenomen sunt suficient de mult studiate în istoriografie ca să mai stăruim asupra lor[77]. Primul pas l-a făcut Ioan vodă prin promovarea în Sfatul domnesc al lui Iane vistierul, iar finanţele Ţării Moldovei de acum înainte se vor vedea controlate, mai ales prin dregătorii de origine grecească de către Poartă[78]. Pe acest dregător îl va păstra şi Petru vodă. Legătura cu marea finanţă imperială a fost ţinută şi prin Nicola Hrisoverghis comisul[79], apoi pârcălab, un veritabil "agent de credit" al domnului[80], prin care se făceau mai multe împrumuturi. Forţa financiară a elementului grec le-a permis foarte de curând să acapareze şi comerţul extern al ţării, iar nevoia de bani l-a făcut pe domn să vândă venitul vămilor cu precădere elinilor[81]. Astfel de nume ca Ienachi şi Panas Simon, Theodor Chiriac[82], Nicola Neverrede[83] etc. sunt frecvent în-

69 VERESS 1930, 155, nr. 215; GONŢA 1995, 245.
70 STOICESCU 1971a, 307.
71 *DIR*, B, XVII/1, 1.
72 STOICESCU 1971a, 66.
73 STOICESCU 1971a, 66.
74 Însuşi domnul îl numeşte într-un document: "nepote, figliolo della mia sorella" (HURMUZAKI, XI, 430, 437).
75 Acesta a fost uns de către mitropolitul Gheorghe Movilă la 2 februarie 1590 (CRONICILE SLAVO-ROMÂNE, 163).
76 HURMUZAKI, 490, 491.
77 Mai nou, **vezi** CHELCU 2003.
78 CAPROŞU 1982, 114.
79 *DIR*, XVI/4, 100, nr. 123; HURMUZAKI, XI, 232-233.
80 CAPROŞU 1982, 109.
81 CAPROŞU 1982, 113.
82 HURMUZAKI, XII/1, 307-308.
83 CĂLĂTORI STRĂINI 1970, 517.

tâlnite ca fiind posesori ai vămilor moldoveneşti. Se pare că în activităţile lor, aceştia nu prea ţineau cont de interesele statului, adesea punându-i pe oficiali în situaţii delicate. Astfel, în 1577 ei au impus taxe mari negustorilor poloni, fapt care a stârnit proteste vehemente din partea regelui, fapt ce a dus la agravarea relaţiilor bilaterale, încât pentru a aplana conflictul a fost nevoie de o poruncă specială a sultanului dată domnului ţării pentru a opri fărădelegile[84]. Pe lângă "invazia" financiară, observăm în această perioadă şi pătrunderea vizibilă a elementului grec în Sfatul domnesc[85]. Iniţial ei nu puteau face concurenţă pământenilor, dar printr-o politică matrimonială foarte activă au reuşit să se lege de marile familii boiereşti. Astfel ştim că soţia viitorului domn Ieremia Movilă a fost Elizabeta, fiica grecului Gheorghe Lozonschi[86]. Mai târziu, acesta din urmă va deveni pârcălab de Hotin[87]. Însuşi domnul şi-a dat o fiică pentru epirotul Zotu Tzigara[88], care a venit în Moldova cu afaceri comerciale. Evident, înrudirea cu familia domnitoare cerea imperios schimbarea statutului său social, de aceea a fost promovat în funcţia de pârcălab de Hotin. Însă cea mai importantă figură venită din lumea orientală a fost, fără îndoială, cea a lui Bartolomeo Brutti, primul sfetnic al domnului în cea de a doua domnie[89]. Acesta, beneficiind de protecţia lui Sinan paşa (pe care-l considera drept văr), a contribuit la alegerea lui Iancu Sasul, care l-a adus în Moldova, dar şi la realegerea lui Petru Şchiopul[90].

Din cele arătate mai sus putem face şi o observaţie interesantă. Petru vodă Şchiopul îi admitea pe alogeni mai ales în funcţia de pârcălab. O simplă trecere în revistă a listei marilor dregători din această domnie ne arată că cele mai dese schimbări se făceau tocmai în această funcţie[91]. Dacă dregătoriile principale şi cele de curte erau relativ stabile (în jur de cinci schimbări), atunci lista pârcălabilor la toate cetăţile depăşeşte cu mult cifra de 15 (evident că puteau fi şi aceleaşi persoane, dar nu este vorba de o continuitate în exercitarea funcţiei). Pot fi date mai multe explicaţii, una fiind legată de diminuarea importanţei strategice ale cetăţilor (cu excepţia doar a Hotinului şi un timp a Orheiului). Iar rotaţia mai multor persoane aducea avantaje atât domnului, care îşi lărgea astfel baza socială (a susţinătorilor), cât şi deţinătorilor propriu-zişi care, pe lângă avantajele sociale (fie şi "biv", dar totuşi "pan"), le mai comportau şi pe cele materiale.

Evident că au existat şi reacţii care nu au întârziat. În *Cronica* lui Marcyn Bielski se relata că "moldovenii s-au răsculat contra voievodului Petru, căci multe nedreptăţi de nesuferit îndurau de la dânsul şi de la turci, pe care îi iubea şi-i oploşea la curtea lui"[92]. Acelaşi lucru îl găsim şi la N. Costin[93]. Sub "turci" trebuiesc înţeleşi grecii veniţi din capitala imperiului şi nu otomanii propriu-zişi, cărora însuşi sultanul le-a interzis să se aşeze în Moldova[94]. Altă informaţie de acest gen se referă la a doua domnie. Într-o descriere

[84] DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 127, nr. 133, documentul din 16-21 iulie 1577.
[85] CAPROŞU 1982, 114.
[86] *DIR*, XVII/4, 113.
[87] GONŢA 1995, 239.
[88] Pentru acesta, **vezi** *DIR*, XVI/4, 109-110, nr. 132 şi 133, XVII/4, 238, nr. 302 şi HURMUZAKI, XI, 311, 332, 705-707.
[89] CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 33 şi urm.; **vezi**, de asemenea, şi studiul lui APOSTOLESCU 1981, 567-574.
[90] VERESS 1930, 230, nr. 122; CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 203-204.
[91] STOICESCU 1971b.
[92] NĂSTASE G. 1925, 154.
[93] COSTIN 1990, 287.
[94] DOCUMENTE TURCEŞTI 1976, 132, nr.141, documentul din 17 septembrie 1577.

anonimă a Moldovei (1587) găsim scris: "Şi cu toate că moldovenii sunt de rit grecesc ei îi urăsc pe greci pentru că aceştia îl sfătuiesc pe principe să-i stoarcă de bani"[95].

Toate măsurile luate de Petru vodă pentru a-şi apropia marea boierime au fost până la urmă încununate de succes. Dar acest lucru a devenit o realitate doar în a doua sa domnie. "Bucuria" de a avea un "domn blându" a fost înţeleasă abia după şocul trăit în timpul domniei lui Iancu Sasul. Atitudinea necuviincioasă a acestuia din urmă faţă de clasa politică a ţării a dus la o dezaprobare generală[96]. S-a recurs chiar la execuţii, cea mai scandaloasă fiind cea a lui Ioan Golăi, consemnată de mitropolitul Teofan, care împreună cu Movileştii au reuşit să fugă în Polonia[97]. Este vorba despre inscripţia de pe un Tetraevangheliar din septembrie 1582 în care se afirmă că fostul logofăt a fost chinuit, apoi decapitat[98]. O confirmare indirectă o găsim în documentul, deja menţionat, din 1586 martie 11[99], în care domnul îi dădea lui Andrei Corcodel satul Rujinţii pe Ciuhur, ţinutul Iaşi. În el domnul afirma că "acest sat ne-a fost rămas tot pentru hiclenie de la nişte pani". Iar acest sat a fost confirmat lui Ioan Golăi chiar de Petru Şchiopul[100]. De aceea putem înţelege de ce toţi pribegii "cu dragoste s-au întorsu la domnu său, Pătru vodă"[101].

Strângându-se în jurul domnului, ei l-au sprijinit în timpul invaziilor căzăceşti care nu au întârziat să reapară. În această perioadă nu găsim nici o informaţie despre trădarea din partea boierimii. Din contra, în timpul diverselor lupte s-au manifestat Balica Hatmanul[102], Andrei Corcodel[103], Pârvul starostele de Soroca[104] ş.a. De asemenea şi alte izvoare ne arată că "marii boieri moldoveni („i segnori feudatarii Moldavi")… stau în jurul domnului"[105]. Această coeziune în jurul tronului a fost rezultatul politicii domnului care a ţinut, uneori chiar cu "ostentaţie"[106], să respecte toate datinile şi obiceiurile ţării. Mărturie serveşte numărul impresionant de mare, chiar şi pentru acea epocă, a documentelor emise de cancelaria domnească. Din cele 477 de documente, conform calculelor lui C. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, marea majoritate aveau ca beneficiari marea boierime[107]. De aceea nu este de mirare că, atunci când Petru vodă Şchiopul a plecat în exil, boierii îl chemau înapoi ca pe un părinte al lor (1593)[108], iar în cronistica ţării domnia acestuia a fost văzută ca un veritabil model al relaţiilor dintre marea boierime şi domnie. Nu era departe de adevăr N. Grigoraş, când afirma că, cu domnia lui Petru Şchiopul, începea "epoca de aur a boierimii moldovene"[109] .

---

95 CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 205.
96 **Vezi** mai ales invectivele lui URECHE 1958, 210.
97 URECHE 1958, 209-210 şi *DIR*, XVI/3, 182, nr. 325.
98 STOICESCU 1971a, 308.
99 *DIR*, XVI/3, 308-309, nr.374.
100 DIR, XVI/3, 78-79, nr.96.
101 URECHE 1958, 211.
102 VERESS 1930, 155, nr. 215.
103 DIR, XVI/3, 78, nr.96.
104 URECHE 1958, 203.
105 CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 205.
106 ANDREESCU 1979.
107 GIURESCU C., GIURESCU D. 1976, 308.
108 IORGA 1932, 132.
109 GRIGORAŞ 1971a, 103 folosea o sintagmă la modă în acea vreme.

VI. 2. MAREA BOIERIME ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ARON VODĂ

Domnia lui Aron vodă, zis Tiranul, a fost una din scurtele, dar totuşi memorabilele domnii ale secolului al XVI-lea, încheind oarecum şirul aşa-numiţilor domni „boiarohtoni" sau „tăietori de boieri" din acel veac. Interesul faţă de Aron vodă a fost alimentat atât de atitudinea pe care a avut-o faţă de marea boierime, dar şi faţă de participarea, alături de Mihai Viteazul, la campaniile antiotomane. Încă în *Letopiseţul* lui Ureche îl găsim pe acest domn etichetat drept "Cumplit", pentru faptul cum a înţeles să-i trateze pe boieri[110]. Cu toate că, ştirile privind această domnie sunt destul de exacte, deoarece i-au fost furnizate cronicarului de către tatăl său, marele logofăt Nestor Ureche, informaţiile au o notă de tendenţiozitate, exprimând punctul de vedere al marii boierimi prigonită de domn[111]. Miron Costin, continuatorul operei lui Ureche, menţionează şi el "desfrânata şi nediriapta foarte" domnie a lui Aron[112]. Calificativul de "Tiran", însă, a fost consacrat de către Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*[113], apelativ ce nu i-a displăcut nici lui Ion Neculce.

În istoriografia modernă se observă totuşi o detaşare faţă de invectivele aduse lui Aron vodă de cronicarii medievali. Astfel, A. D. Xenopol subliniază rolul acestui domn în protejarea Bisericii prin activităţile sale ctitoriceşti, dar şi rolul său jucat în Liga Sfântă alături de Mihai Viteazul[114]. Nicolae Iorga, la rândul său, înglobează domnia domnului Ţării Moldovei în cea a marelui domn al Ţării Româneşti, Mihai Viteazul. Raporturile cu marea boierime au fost tratate din perspectiva încercărilor sale de a scăpa de sub tutela clasei politice a ţării, fapt nereuşit, dar nici dorit de predecesorul său Petru vodă Şchiopul[115]. Constantin C. Giurescu făcea încercarea să înţeleagă motivele care l-au făcut pe vlăstarul lăpuşnean să se ridice contra otomanilor[116]. O lucrare cu caracter monografic, din păcate nefinisată, a fost oferită de Ilie Minea, care şi-a propus să cerceteze istoria Moldovei sub Aron vodă[117]. Atenţia profesorului ieşean a fost atrasă asupra mai multor aspecte ale domniei date, inclusiv şi asupra raporturilor cu marea boierime[118]. Ulterior însă interesul faţă de această domnie a fost doar unul sporadic[119].

Aron vodă a fost unul din fiii nelegitimi ai lui Alexandru vodă Lăpuşneanu[120]. Conform unei tradiţii, consemnată de Ion Neculce[121], Aron vodă ar fi fost nepot după mamă al mitropolitului Nicanor, tradiţie însă care este foarte greu de verificat[122]. Este cunoscut

110 URECHE 1958, 219.
111 MINEA 1932-1933, 104.
112 COSTIN M. 1965, 5-6.
113 CANTEMIR 1973, 77: "Aron Vodă, căruia moldovenii i-au dat numele de „Tiranul".
114 XENOPOL 1988, 106-109.
115 IORGA 1998, 232-235.
116 GIURESCU 1937, 230-233.
117 MINEA 1932-1933, 104-184.
118 MINEA 1936-1937; MINEA 1942; MINEA 1928b. Tot aici vom menţiona şi o lucrare de seminar publicată sub îndrumarea lui Ilie Minea, ŞENDREA 1928.
119 REZACHEVICI 2001, 754-760.
120 Descendenţa din Alexandru vodă Lăpuşneanu este recunoscută de domnul însuşi (*DIR*, XVI/4, 39-40, nr. 44, când vorbeşte despre mănăstirea Pângăraţi „care este zidită de răposatul şi bunul părinte al domniei mele, Ioan Alexandru voievod", **vezi** şi HURMUZAKI, XI, 752).
121 O tradiţie care porneşte de la mănăstirea Agapia Veche, fiind consemnată în mss. 53, 112 şi 114 al Academiei Române, publicată pentru prima oară de IORGA 1901a, 38-39. După C. C. Giurescu această istorie „conţine un sâmbure de adevăr" (GIURESCU 1967, 442, 445-446).
122 GOROVEI 1991, 124; PUNGĂ 1994, 294.

faptul că mama acestuia a trăit o viață lungă, cel puțin pentru acele vremuri, murind în timpul domniei fiului ei și înmormântată la Pătrăuți la 14 decembrie 1594[123]. În textul lui Neculce este scris că viitorul domn ar fi fugit în Ardeal, fapt care se poate confirma documentar. Astfel, o serie de acte ne arată că Aron vodă a pribegit în Ardeal și în Boemia, unde și-a făcut o seamă de prieteni influenți, printre care se număra și cunoscutul primar al Brașovului Mihail Weiss[124]. După opinia lui Constantin Rezachevici, Aron l-a însoțit pe tatăl său în pribegie în Polonia, deoarece numele său ar fi fost însemnat în textul jurământului de la Bakuta ca „Aronașco mareșal al curții"[125]. Dacă această identificare este corectă, atunci vârsta lui trebuia să fie destul de înaintată la momentul preluării tronului. Plus la aceasta, mențiunea sa în documentul citat însemna că avea legături cu tatăl său încă înainte de urcarea acestuia în scaun, iar înlăturarea sa de la Curte fiind legată de căsătoria „eugenică" a lui Alexandru Lăpușneanu cu Ruxandra Rareș[126]. După aceasta, a luat drumul Constantinopolului, singurul loc unde de acum încolo se vor face și desface domniile Țărilor Române.

Ceea ce s-a numit în literatura de specialitate "mezatul" constantinopolitan la tronul Moldovei[127] apare ca un rezultat al crizei prin care începe să treacă Imperiul Otoman în urma stopării cuceririlor, falimentării progresive a sistemului timariot și, respectiv, al celui financiar[128]. Drept rezultat vine și progresarea generală a corupției în cadrul instituțiilor statului[129]. În acest sistem pretendentul la tron era nevoit să obțină protecția unor persoane influente din lumea finanțelor capitalei Imperiului, fapt care i-a reușit viitorului domn Aron vodă. Se știe că primul "beneficiar" al acestui sistem a fost Ioan vodă[130], ca după aceea "marasmul politic" ce s-a instalat în Țările Române, generat de instabilitatea domniilor și inexistența unui sistem de succesiune la domnie bine stabilit, să facă din tronurile acestora un adevărat obiect de vânzare-cumpărare, reușind acela care propunea mai mult[131].

Șansa lui Aron vodă va veni o dată cu părăsirea subită a scaunului de către Petru Șchiopul în august 1591, care a înțeles că nu mai poate face față cerințelor exagerate ale Porții[132]. Se știe că limita maximă a haraciului a fost atinsă tocmai în perioada anilor 1591-1593[133]. Din această cauză a demarat o competiție acerbă pentru tronul vacant purtat între mai mulți pretendenți[134]. Starea de așteptare foarte tensionată din varatoamna anului 1591 a fost sporită și de unele zvonuri ce veneau de la cele mai înalte instanțe otomane, cum că Țările Române ar putea fi transformate în pașalâcuri[135].

123 PUNGĂ 1994, 294.

124 MINEA 1932-1933, 149-150.

125 Textul redactat la 5 septembrie 1552 la HOLBAN 1965, p. 668.

126 De altfel, într-un raport constantinopolitan i se spune „bătrânul Aron" (HURMUZAKI, IV/2, 63; REZACHEVICI 2001, 757).

127 CAPROȘU 1982, 107-117; CAPROȘU 1989, 52-61.

128 BASQUÉ-GRAMMONT 2001, 204-205.

129 CLOT 1997, 318-323.

130 CAPROȘU 1989, 52-61.

131 ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 228.

132 Pentru domnia acestuia, **vezi** HURMUZAKI, XI, I-XCVII; DAVID, 1984.

133 BERZA 1957, 16; MURGESCU 1996, 217-221.

134 Despre aceștia, la MINEA 1932-1933, 125-128 și p. 144-148.

135 În septembrie 1591 despre posibilitatea punerii unor beglerbegi în Moldova, Țara Românească și Transilvania s-a vorbit chiar în Divan (HURMUZAKI, III/1, 152, 154; continuarea acestor discuții în noiembrie aceluiași an în HURMUZAKI, XI, 751).

De aceea, Petru vodă, încheind toate socotelile[136], lasă la Iaşi o locotenenţă domnească şi pleacă din ţară[137]. Împreună cu el au fugit şi circa 500 de boieri[138]. Cea mai blândă domnie s-a încheiat cu cel mai mare exod al boierimii moldovene de până atunci, doar că de data aceasta el a fost sancţionat de domnie.

Aron vodă reuşeşte totuşi să câştige licitaţia, nu fără sprijinul ambasadorului englez la Poartă Edward Barton[139], care a convenit să apară drept garant al restituirii banilor cămătarilor constantinopolitani[140]. Un alt sprijinitor al său a fost patriarhul Constantinopolului Ieremia şi exarhul Nichifor Parasios, zis Dascălul[141]. Susţinerea din partea ierarhilor ortodocşi va avea drept rezultat grija pe care a purtat-o domnul pentru Biserica din ţară.

Un raport veneţian din epocă afirmă că Aron vodă a plătit diverşilor demnitari otomani o sumă "record" chiar şi pentru sfârşitul secolului al XVI-lea[142]. Astfel sultanul Murad al III-lea a fost "remunerat" cu 400.000 de florini aur, marele vizir Sinan paşa cu 150.000, de asemenea, a promis sporirea substanţială a tributului, ce putea fi plătit de două sau trei ori pe an[143]. În total, conform calculelor făcute de unii observatori străini la Constantinopol, se evalua că împrumuturile noului domn atingeau uriaşa cifră de 1.000.000 de galbeni[144]! Cercetări recente au confirmat acurateţea acestor calcule[145]. Nu este întâmplător faptul că în memoria colectivă acest episod a persistat încă mult timp, deoarece cumpărarea tronului de către Aron vodă a intrat, prin intermediul lui Cantemir[146], în tradiţia "capitulaţiilor" [147], ce a impregnat gândirea politică a Principatelor Române de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea[148].

Am stăruit intenţionat mai mult asupra condiţiilor în urma cărora Aron vodă a obţinut domnia, deoarece de ele, în mod direct, depinde înţelegerea naturii raporturilor dintre marea boierime şi autoritatea centrală din această perioadă.

Aron vodă primeşte domnia în luna septembrie 1591, atunci când i s-a permis să

---

136 VERESS 1931, 295; HURMUZAKI, XI, 233.

137 URECHE 1958, 218: „Ci îşi tocmi lucrul înainte şi la scaun lăsă boieri să păzească scaunul, până le va veni alt domnu de la împărăţie".

138 URECHE 1958, 219; VERESS 1932, 35; HURMUZAKI, XI, 318; REZACHEVICI 2001, 741.

139 **Vezi** relaţia lui Leonardo către doge: "Il Principato (Moldova – n. ns.) dopo molta concorenza è stato concesso a Aron, favorito dello agente d'Ingleterra" (HURMUZAKI, IV/2, 15). Despre acest personaj, **vezi** DEMÉNY, CERNOVODEANU 1974, 27-29.

140 VERESS 1931, 282; CAPROŞU 1989, 61; CIUREA 1973, 43.

141 MINEA 1932-1933, 145.

142 De asemenea, şi URECHE 1958, 219 ştia că Aron vodă a obţinut domnia prin mari sume de bani: "Aflară turcii pre Aron vodă, căruia i-au dat ţara cu multă datorie, că fiindu om fără suflet şi umblîndu şi alţii după domnie, pre toţi i-au umplut cu bani cu camătă de la turci. Aşa multă datorie şi cheltuială ce împresurase-ră ţara, ş-au scos domniia la Moldova şi au venit în ţară, de au şăzut la scaun în anii 7099".

143 Raportul din 2 noiembrie 1591 în HURMUZAKI, IV/2, 156-157; XENOPOL 1988, 106; CIUREA 1973, 42.

144 HURMUZAKI, IV/2, 158, raportul din 16 noiembrie 1591.

145 MURGESCU 1996, 194, în care autorul vorbeşte despre o sumă cuprinsă între 110.000.000 şi 120.000.000 de aspri.

146 CANTEMIR 1973, 77-78 şi 145.

147 SEMJONOVA 1988, 147-153. Autoarea publică un document de la 1802 întocmit de boierimea moldoveană care era adresat autorităţilor ruseşti în care, succint, prezentau istoria evoluţiei raporturilor moldo-otomane, cerând restituirea vechilor autonomii şi privilegii, încălcate în mod abuziv de turci (p. 152-153). La anul 1591 găsim următoarea informaţie: "По принятии княжества Ароном водою бывший в то время султан паки потребовал дань, а господарь обещался давать ежегодно по 10000 червонных с прибавкою байрама пасхане – 24000 пиастров..." (p. 153).

148 GEORGESCU 1972.

sărute mâna sultanului[149], iar permisiunea de a pleca în Moldova va primi-o abia la începutul lunii noiembrie, atunci când îi plăteşte şi pe ceilalţi demnitari în frunte cu marele vizir[150]. Împreună cu el în Moldova au fost aduşi şi un mare număr de creditori turci, greci, levantini, trimişi pentru a se încredinţa de întoarcerea banilor[151]. Conflictul de interese între reprezentanţii cămătarilor constantinopolitani şi locuitorii ţării, printre care îi putem numi şi pe marii boieri, a fost iminent şi, după cum au arătat evenimentele, nu s-a lăsat mult aşteptat. La aceasta s-a mai adăugat şi dorinţa de a recupera, fie şi la bătrâneţe (mai ales la bătrâneţe!) anii de „grea" abstinenţă şi refugiu prin străinătăţi din anii tinereţii. Grigore Ureche informat de data aceasta din surse directe scria: „Aşa, după ce s-au aşezat la domnie Aron vodă, nu-i era grijă de altă, numai afară de a prădarea şi dinlăuntru nu să sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiaşi, carii îi ţinea de măscări"[152].

Până atunci, însă, domnul trebuia să "aşeze ţara", lucru care s-a arătat destul de dificil de înfăptuit. Domnia lui Petru vodă Şchiopul a fost, după cum se ştie, considerată un model de guvernare de către reprezentanţii clasei politice a ţării[153]. Ataşamentul faţă de acest domn a dus la faptul, aşa cum am arătat mai sus, că împreună cu el în exil au plecat şi o parte din marii şi influenţii boieri ai ţării, care „să temură a rămânea", printre care putem să-i menţionăm pe fraţii Movileşti: Ieremia, Simion, cei care vor reveni în ţară pentru „a cădea la domnie", fratele lor Toader, Andrei Corcodel hatmanul[154], Isac Balica, cămăraşul Hrisoverghi, ceaşnicul Vasile, Constantin, Apostol, egumenul Anastasie de la Galata şi chiar mitropolitul Gheorghe Movilă[155]. Ca exemplu de organizare statală ei nu vedeau nimic mai bun decât modelul polonez, al unei republici nobiliare[156]. De aici venea şi politica promovată cu consecvenţă de aceşti boieri – cea a strângerii relaţiilor cu vecinul din nord. Consecvenţa lor a dus la aceea că unii din ei – Movileştii, Stroiceştii, Urecheştii ş.a. – vor primi indigenatul polon[157]. Existenţa unui mare număr de boieri pribegi în Polonia a fost un factor de care noul domn trebuia să ţină cont în permanenţă pe toată durata domniei sale. Cu toate acestea, reprezentanţii altor familii importante s-au alăturat actului de guvernare a ultimului vlăstar lăpuşnean. Astfel, în primul Sfat domnesc nu găsim decât doi dregători din consiliul predecesorului: Andrei Corcodel şi Stan comisul[158]. Cu mici schimbări, acest Sfat se va păstra până la demararea conflictului

---

149 HURMUZAKI, XI, 750; MINEA 1932-1933, 149; GOROVEI 1991, 124.

150 HURMUZAKI, IV/2, 63; REZACHEVICI 2001, 756.

151 URECHE 1958, 220; XENOPOL 1988, 107.

152 XENOPOL 1988, 107.

153 **Vezi** celebra apreciere dată lui Petru vodă "cel Milostiv" de către URECHE 1958, 205; evaluarea domniei acestuia din perspectiva raporturilor cu clasa politică, la BRĂTIANU 1995, 143-145.

154 De fapt, portarul Sucevei Andrei Corcodel s-a întors înainte de sfârşitul anului, deoarece îl găsim în primul Sfat domnesc al lui Aron vodă.

155 URECHE 1958, 218; MINEA 1932-1933, 142.

156 Pentru atracţia modelului polonez asupra ideologilor clasei politice moldoveneşti în Evul Mediu, **vezi** PANAITESCU 1925, 204 şi urm.

157 REZACHEVICI 1996a, 205-216.

158 *DIR*, XVI/4, 30, nr. 30, document din 1591 iunie 16, unde găsim componenţa ultimului Sfat domnesc al lui Petru vodă Şchiopul (Stroici mare logofăt, Ieremia Movilă mare vornic de Ţara de Jos, Andrei Corcodel mare vornic de Ţara de Sus, Gheorghe şi Durac pârcălabi de Hotin, Andreica şi Ion pârcălabi de Cetatea Nouă, Gheorghe hatman, Bartolomeo Brutti mare postelnic, Iane mare vistier, Nădăbaico mare spătar, Vasile mare ceaşnic, Sava stolnic şi Stan comis) şi DIR, XVI/4, 39-40, nr. 44, document din 1591 decembrie 25 ce ne-a păstrat lista titularilor primului Sfat al lui Aron vodă (Bârlădeanu mare vornic, Condrea Bucium mare vornic de Ţara de Jos, Ivan vornic de Ţara de Sus, Molodeţ şi Jora pârcălabi de Hotin, Bejan pârcălab de Neamţ, Onciul şi Ionaşcu pârcălabi de Roman, Andrei Corcodel portar de Suceava, Pangraţie mare postelnic, Constantin mare spătar, Planiţa mare vistier, Bejan mare ceaşnic, Panaghiot mare stolnic, Stan mare comis).

din vara anului 1592[159]. Ilie Minea pe bună dreptate observa că "Aron Vodă şi-a format divanul cam din seria a doua de dregători ai domniilor anterioare şi din boieri mari daţi la o parte de Movileşti în ultimii ani ai domniei lui Petru Şchiopul"[160].

În materie de politică externă, noul domn a continuat linia tradiţională de bună vecinătate cu ţările creştine. Astfel, la 18 decembrie 1591 Aron anunţa braşovenilor venirea sa la Iaşi, fapt care presupunea o invitaţie la colaborare[161]. Relaţii de bună vecinătate se doreau şi cu Polonia, atât din cauza presiunii exercitate de boierii rămaşi în ţară[162], dar mai ales după încheierea tratatului polono-otoman din 15 ianuarie 1592, definitivat cu un an mai târziu[163].

Însă principalul obiectiv al domniei lui Aron vodă a fost cu totul altul – colectarea cât mai rapidă a banilor pentru a-şi onora toate datoriile făcute la ocuparea scaunului. Domnul îşi dădea foarte bine seama că efortul de recuperare a banilor va eşua fără aplicarea unor metode "nepopulare", violente, din cauza cărora va respinge de la sine pe majoritatea localnicilor. De aceea avea nevoie de un sprijin venit din altă parte. În această ordine de idei, Grigore Ureche nota în cronica sa: "Acéstea şi altele mai multe făciia şi să văzu că iaste tuturororu nevăzut şi urât, ci gândi ca să nu mai încrează ţării şi lefeciilor de ţară, ci trase pre leafă unguri călăreţi şi pedestraşi şi făcu pedestraşilor odăi în curte, ca să fie pururea lângă dânsul"[164]. Cu ajutorul acestui detaşament a reuşit să se menţină la putere în faţa unor adversari direcţi, nu şi împotriva intrigilor, deoarece tot aceşti mercenari i-au luat tronul.

Problema cea mare a domniei, cum am mai spus, a fost colectarea banilor. Documente din epocă arată clar că această sarcină a fost făcută cu o oarecare grabă, astfel încât abuzurile nu au putut fi evitate, în cazul în care s-au dorit a fi evitate. Agenţilor creditorilor constantinopolitani li s-a dat mână liberă pentru colectarea impozitelor, ceea ce a nemulţumit foarte mult populaţia. Domnul a forţat atât colectarea impozitelor curente, cât şi introducerea unora extraordinare, cum ar fi taxa de un bou pe cap de locuitor[165]. Nu este exclus şi faptul că introducerea unui asemenea impozit extraordinar, sortit de la bun început să fie nepopular, a fost generată de dificultatea colectării dărilor curente din cauza pauperizării populaţiei, dar şi din cauza ciumei care a bântuit în luna martie 1592 în Moldova[166].

Nu a fost scutită de prestarea impozitelor nici marea boierime. La Grigore Ureche avem informaţia că dăbilarii, secondaţi de turci, au săvârşit numeroase abuzuri atât împotriva ţăranilor, cât şi a boierilor[167]. Documentele externe, la rândul lor, confirmă

[159] DIR, XVI/4, 53-54, nr. 65, precum şi IORGA 1913, 416, document din 28 februarie 1592.
[160] MINEA 1932-1933, 158.
[161] HURMUZAKI, XI, 752.
[162] În ţară a rămas pe parcursul primei domnii Nestor Ureche, Andrei Corcodel mare hatman, care a fost mare vornic al Ţării de Sus în timpul lui Petru vodă Şchiopul.
[163] HURMUZAKI, III/1, 160-162; HURMUZAKI, IV/2, 164-170.
[164] URECHE 1958, 220.
[165] URECHE 1958, 206: "Mai apoi văzându că de datornici nu se va putea mântui, izvodi ca să ai de tot omul câte un bou". Constantin C. Giurescu vedea în introducerea acestui impozit un precursor al văcăritului (GIURESCU 1937, 231).
[166] HURMUZAKI, IV/2, p. 159; QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1903, 156, 182; CIUREA 1973, 42.
[167] URECHE 1958, 206: "Aşijderea dabilile cu carile îngreuniasă ţara, nu umbla numai dăbilarii singuri, ce şi turci trimitea de umbla cu dăbilarii, de nu-şi era ţăranii volnici cu nimic, muierile nu era ale lor, fétile le ruşina, ce vrea să facă făcea. Dăbilariul pentru un potronic de-l vrea pârî la dânsul, nu-l judeca, ci acolo îl trimitea de-l pierdea. Pe boiari pentru avuţie îi omora, jupânésile le siliia şi domnind (Aron vodă, n. ns.), nu alta ci ciudése şi minuni făcea".

existența abuzurilor. Astfel, în raportul din 27 iunie 1592 trimis de un agent de la Poartă arhiducelui Ernest se vorbește că aceste abuzuri au servit drept cauza mazilirii lui Aron. Domnul, în dorința sa de a se achita cu toate împrumuturile încasate la Poartă, a aruncat biruri exagerate asupra populației. Dar nici aici nu s-a oprit, deoarece a recurs la spolieri, din care cauză au avut de suferit mai mulți boieri[168]. Nu este exclus nici faptul că introducerea impozitelor pe vitele mari să fi atins cel mai mult interesele marii boierimi. Este știut faptul că în acea epocă comerțul cu vite aducea venituri importante nu numai domniei, dar și boierilor[169]. Nu întâmplător, o dată cu introducerea acestui impozit s-au produs și tulburări sociale grave care au adus până la urmă la o răscoală armată, susținută și poate chiar inspirată de boierime. De răscoala sorocenilor și orheienilor în luna mai 1592 este legată, după părerea noastră, și problema "scutăriilor" – crescătoriilor de vite[170]. Nu întâmplător, acestea se întâlneau mai ales în partea estică a Țării Moldovei, acolo unde nu exista un pronunțat deficit de pământ. În istoriografie s-au dus discuții în privința naturii acestora. De aceea introducerea unui impozit special asupra bovinelor mari a fost resimțită imediat. Spre exemplu, la Zăvedeni în ținutul Sorocii stăpânul unei scutării a fost Andrei Corcodel hatmanul[171]. După declanșarea conflictului, Zăvadenele i-au fost confiscate, iar hatmanul a fost nevoit să fugă la Constantinopol[172].

Răsculații din ținuturile Orhei și Soroca și-au ridicat un "domnișor" Ioanșco, căruia i-au dat un nume domnesc cu o mai mare rezonanță – Bogdan vodă[173]. Nu știm nimic despre acest pretendent, doar că după ce revolta a fost înfrântă, în urma unei bătălii la Prut, acesta a fost „însemnat" la nas și trimis la mănăstire, fapt care însemna că nu a constituit un real pericol pentru domn[174]. Pe de altă parte, susținătorii acestei rebeliuni au plătit scump implicarea lor în aceste evenimente[175]. Nu știm multe despre proporțiile reale ale represaliilor legate de răscoală. Ne este cunoscut doar cazul lui Miron Oașea care a fost nevoit să-și vândă moșia Stănceștii din ținutul Hârlău pentru 500 de zloți, în zilele lui Aron vodă „când au avut nevoi și au fost în temniță", așa cum relatează un document din 8 septembrie 1608[176].

De fapt, această răzvrătire i-a permis lui Aron vodă să se răfuiască cu adversarii săi politici reali. Se știe că nu cu mult timp înaintea declanșării răscoalei, în luna aprilie[177], la hotar cu Polonia a fost prins și întemnițat Bartolomeo Brutti, unul dintre principalii săi sfetnici care l-a ajutat să obțină domnia. Împreună cu el a fost arestat și un vistiernic

---

168 HURMUZAKI, XI, 757.

169 PUNGĂ 1994, 63-65; pentru "caracterul animalier" al economiei medievale moldovenești, PANAITESCU 1957a 15-17.

170 Termenul provine de la slavul **скотъ**. Unii cercetători credeau că acestea au fost niște ateliere de fabricat scuturi sau cetăți domnești (COSTĂCHEL 1957, 218), pornind de la o mai veche idee a lui GHIBĂNESCU 1914, 56, fapt care a fost pus la îndoială de istoricul ieșean CIHODARU 1957, 253-254).

171 *DIR*, XVI/3, 308-310, nr. 374, document din 11 martie 1586.

172 *DIR,* XVI/4, 82, nr. 102.

173 URECHE 1958, 220.

174 URECHE 1958, 220-221.

175 URECHE 1958, 221: „Décii, deacă au spart Aron vodă pe viclénii spi, nici un loc nu au lăsat să nu fie plin de vrăjmășia lui, că nu pierdea numai pre carii au fostu întru războiul acela, ce și semințiile lor, și vinovați și nevinovați".

176 MINEA 1932-1933, 167.

177 HURMUZAKI, XI, 756, raport imperial din 16 aprilie 1592.

„frâncul" Ion[178]. Brutti într-adevăr a încercat să fugă în Polonia, unde, în colaborare cu Movileştii şi cu alţi boieri pribegi, ar fi încercat să-l readucă la domnie pe Petru vodă Şchiopul[179]. Cu toate acestea, domnul nu a îndrăznit să-l execute de la bun început, aşteptând cum se vor derula evenimentele.

Adevăratele motive care au dus, însă, la asasinarea unui boier atât de influent au fost cunoscute încă de contemporani. Astfel, într-un raport venețian găsim informația că Brutti ar fi fost principalul creditor al domnului şi că acest fapt a dus la execuția sa[180]. Şi alte surse arată că domnul îi era dator lui Bartolomeu o sumă însemnată de bani[181]. Cu toate că lui Aron i s-a cerut cu insistență ca Brutii să fie trimis la Constantinopol, evident viu, sub pretextul răscoalei lui Ionaşco-Bogdan, acesta a fost strangulat în închisoare încă înainte de venirea ceauşului Hidir[182]. Pentru a-şi justifica acțiunea, domnul inventează existența unui complot de proporții, cu o adevărată rețea de conspiratori. Astfel, înainte de a ieşi cu armata sa de lefegii contra răsculaților, în jur de 15 mai 1592[183], el a poruncit să fie executați o seamă din marii boieri, printre care Bucium marele vornic al Țării de Jos, în jurisdicția cărora intrau şi ținuturile răsculate, marele logofăt Bârlădeanu şi Paos vornicul, un boier cunoscut încă din domnia lui Petru vodă Şchiopul, grec de origine[184]. Deoarece ceaşul a venit după pedepsirea răsculaților, se poate presupune că şi moartea lui Brutii, mai puțin mediatizată pentru cei din țară, a fost poruncită cam în aceeaşi vreme cu cea a dregătorilor sus-menționați.

Însă toate acestea nu l-au ajutat pe Aron vodă să se mențină la putere, deoarece încă din 18/28 aprilie 1592 a fost mazilit din porunca sultanului[185]. Cauzele invocate (oficiale) au fost cele devenite obişnuite în asemenea cazuri – stilul de conducere tiranic, care a adus prejudicii locuitorilor Țării Moldovei, supuşilor sultanului[186], prin crearea unor tulburări ce ar fi pus în pericol sistemul de alianță otoman[187]. Nu este exclus că lui Aron vodă nu i s-a iertat asasinarea lui Brutti. Cauza reală ni se pare de altă natură – obținerea tronului de către un alt pretendent, viitorul domn al Țării Româneşti, Alexandru cel Rău[188], prin propunerea unor sume de bani pe care sultanul nu şi-a permis să le refuze[189]. Ştiind despre dragostea pe care i-o nutrea poporul, de frica „ca să nu-l omoară", domnul a fost luat în taină de un detaşament otoman şi adus în grabă la Constantinopol, nu înainte însă de a încredința „spre păstrare" scaunul marelui logofăt

---

178 IORGA 1913, 415-416; MINEA 1932-1933, 160,

179 HURMUZAKI, XI, 254-255.

180 I-au fost confiscate polițele pentru banii ce-i datora Aron şi 20000 de taleri (HURMUZAKI, IV/2, 162-163).

181 Într-un raport venețian din 18 iunie 1592 se vorbea că scrisoarea către cancelarul Zamoyski, conform căreia a fost arestat Brutii, a fost una falsă, ca să ascundă adevărata cauză a uciderii creditorului (HURMUZAKI, IV/2, 160-162).

182 CORFUS 1979, 364; HURMUZAKI, IV/2, 756-757.

183 În această zi datează ultimul act subscris de marele logofăt Bârlădeanu (*DIR*, XVI/4, 57, nr. 71).

184 URECHE 1958, 220-221.

185 HURMUZAKI, XI, 756-757; REZACHEVICI 2001, 758.

186 URECHE 1958, 221: „... împăratul turcescu şi Sfatul, auzindu de atâta răotate ce făcea, cu morți şi cu jafuri făr de măsură, l-au mazilit".

187 VERESS 1931, 286.

188 MINEA 1934-1936a, 344-345; REZACHEVICI 2001, 312-317.

189 HURMUZAKI, IV/2, 159; HURMUZAKI, XI, 756, raport din 13 iunie 1592 în care se spunea că Alexandru le-a făgăduit ienicerilor în fiecare zi a domniei sale câte 200 de berbeci. Promisiunile trebuiau să suplinească ceea ce nu ținea buzunarul!

Nestor Ureche”[190]. În capitala Imperiului ajunge în prima jumătate a lunii iunie[191], unde surprizele nu au întârziat să apară.

Cu toate că la 28 mai/7iunie 1592 Alexandru cel Rău a fost investit oficial în funcția de domn al Țării Moldovei[192], iar Aron vodă a fost condamnat la exil în Alep[193], „roata Norocului” pentru acesta din urmă s-a mișcat din nou. La manivela acesteia nu au stat anumite forțe mistice, ci niște oameni foarte concreți – creditorii constantinopolitani.

Cel mai activ s-a arătat din nou solul englez Edward Barton, care nu a consimțit să-și piardă investițiile, din cauza „ruletei” otomane. Se știe că, din cauza incapacității de plată a lui Aron vodă, solul a intrat în foarte mari datorii[194]. Nu mai puțin îngrijorat a fost și Nichifor Paraiso, protejatul patriarhului constantinopolitan, care risca să-și piardă chiar viața, în cazul în care Aron vodă nu și-ar fi salvat „afacerea”. De aceea acesta reușește să stârnească o adevărată revoluție a creditorilor mazilitului domn[195].

S-au arătat nemulțumiți de această substituire și ienicerii care au preferat gălăgiei turmelor de berbeci, promis de Alexandru cel Rău, mult mai plăcutul zgomot al pungilor de aur, promis de către Aron cel Cumplit. Aceștia au reușit să-l răpească din drumul spre Alep și să-l readucă la Constantinopol. S-a ajuns chiar la o defilare a corpului ienicerесc în fața caselor marelui vizir și al agăi ienicerilor, arătându-le astfel acestora seriozitatea intențiilor[196]. Murad al III-lea, împreună cu alți demnitari vizați în luarea deciziei respective, au hotărât să nu pericliteze situația din capitală din cauza unui ghiaur, de aceea i-au redat scaunul lui Aron, în jurul datei de 8/18 iulie 1592[197].

Chiar dacă nu a putut avea același efect, trebuie totuși consemnat și faptul că pentru revenirea lui Aron vodă au stăruit și o parte din boierii moldoveni nemulțumiți de desele schimbări ale domnilor care secau și așa săracul tezaur al țării. O parte din aceștia au venit la Constantinopol în urma domnului, încercând prin diverse daruri să obțină anularea deciziei sultanale[198]. Unul dintre delegați a fost marele armaș Oprea, căruia, după ce Aron a redobândit domnia, i s-a încredințat misiunea de a pleca la Iași „ca să coprinză scaunul”[199].

Această misiune nu a fost atât de ușoară, deoarece de vacanța tronului au profitat polonii, care au impus țării un nou domn – Petru Cazacul[200]. El a fost un fiu nelegitim al lui Alexandru Lăpușneanu, fapt recunoscut chiar de ceaușul Ali, alături de care noul domn a luptat în timpul expediției sultanale din Iran[201]. Acesta și-a mai încercat norocul pe timpul domniei lui Petru vodă Șchiopul, dar nereușit[202]. Acum însă situația i-a fost mai favorabilă. Mazilirea „neașteptată” a lui Aron i-a făcut pe

190 URECHE 1958, 221-222.
191 REZACHEVICI 2001, 312.
192 HURMUZAKI, IV/2, 160
193 HURMUZAKI, IV/2, 162.
194 VERESS 1931, 282; CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 393.
195 REZACHEVICI 2001, 759.
196 HURMUZAKI, IV/2, 162-163; CRONICI TURCEȘTI 1966, 364-365.
197 VERESS 1931, 302-303, HURMUZAKI, IV/2, 159, URECHE 1958, 222.
198 HURMUZAKI, XI, 759-760.
199 URECHE 1958, 222.
200 REZACHEVICI 2001, 760-768.
201 CORFUS 1936-1939, 491-492.
202 HURMUZAKI, IV/2, 131.

o parte din magnații poloni, în frunte cu marele hatman Jan Zamoyski să-l impună la domnie pe pretendentul care de mai multă vreme era găzduit în Polonia – Petru Alexandrovici Despot, așa cum se numea. Pentru reușita expediției s-a obținut chiar aprobarea regelui Sigismund al III-lea[203]. Cu sprijinul polon, Petru Cazacul obține scaunul Țării Moldovei la sfârșitul lui iulie sau începutul lui august 1592[204], fiind primit cu bucurie și de către boierii moldoveni.

Știrea că Aron vodă a reprimit scaunul, i-a făcut pe mulți dintre marii boieri să ia calea exilului, neîncrezându-se în forțele lui Petre Cazacul. Printre aceștia s-a numărat și marele logofăt Nistor Ureche care, probabil, nu a greșit în decizia sa, deoarece Oprea armașul avea indicații clare „că pre toți, pre câți au vrut el să piiarză, ca să-i prinză și să-i ție la închisoare, până va veni și el la scaun”[205]. Această sete de răzbunare a fost dictată, pesemne, de plângerile, încă proaspete la Poartă, din cauza cărora a fost mazilit. De aceea, după cum menționează autorul cronicii armenilor din Camenița, după plecarea lui Aron vodă la Constantinopol „boierii valahi au jurat în fața lui Petru, pe care l-au condus la scaunul domnesc, unde l-au instalat și s-au supus lui”[206]. În aceeași ordine de idei se pronunța și sultanul care, admonestându-l pe Sigismund al III-lea pentru sprijinul acordat lui Petru Cazacul, din cauza căruia mai nu a izbucnit un război între cele două state, ce aveau încheiate încă de la 1533 o pace „eternă”, scria că „atunci când voievodul numit de noi a fost chemat la preaînalta noastră Poartă, și găsind scaunul gol a venit, la stăruința unor trădători moldoveni (s. ns.), la cel mai de frunte oraș-capitală și șezând acolo două luni etc.”[207].

Domnia lui Petru Cazacul a fost una de scurtă durată și estimată la două luni[208], până la confruntarea decisivă cu oastea turco-transilvană care l-a readus în țară pe Aron în data de 4/14 octombrie 1592[209].

Sultanul a fost foarte supărat pe regele Sigismund care, fără știrea sa, a încercat să impună un domn în Moldova, țară care, cum am văzut, a început să aducă un venit constant în urma “mezatului” constantinopolitan, dar și în urma „anexării” economiei acesteia la cea a Imperiului[210]. De fapt, reacția dură a lui Murat al III-lea se putea explica și prin prisma ultimelor evenimente de la Constantinopol, unde erau gata să izbucnească violențe nedorite.

De aceea sultanul refuză oferta mărinimoasă de a plăti toate datoriile domnilor precedenți[211], precum și primirea unui dar de un milion de galbeni[212], poruncind la sfârșitul lui august vasalului său Sigismund Báthory să-l ajute pe Aron vodă să-și recapete domnia[213], poruncă ce nu a putut fi ignorată[214]. Din partea otomanilor venea detașamentul

[203] CORFUS 1979, 370.
[204] REZACHEVICI 2001, 764.
[205] URECHE 1958, 222-223.
[206] SIRUNI 1936, 280.
[207] CORFUS 1979, 370.
[208] Cifra de două luni este menționată în mai multe izvoare (HURMUZAKI, IV/2, 173, CORFUS 1979, 368; URECHE 1958, 224 (interpolarea lui Simion Dascălul); cf. și REZACHEVICI 2001, 762-764).
[209] VERESS 1931, 314.
[210] MAXIM 1979, 1743-1756; GONȚA GH. 2004, 156-163.
[211] CORFUS 1979, 365-366.
[212] HURMUZAKI, IV/2, 166-167; HURMUZAKI, XI, 766.
[213] VERESS 1931, 302-303; HURMUZAKI, IV, 17-18.
[214] Cum a fost ignorată, spre exemplu, scrisoarea hatmanului Orăș către bistrițeni din 16/26 septembrie 1592 în care le cerea, din numele domnului să nu admită trecerea trupelor ardelene către Moldova (HURMUZAKI, XV/1, 713-714).

condus de Veli aga, capugi başa[215]. Ambele armate au fost estimate la 40000 de oameni, ceea ce a provocat grija polonilor[216].

Temerarul domn, un militar de meserie, a decis să dea bătălia finală, semnând înainte un testament în care lăsa o parte din bani lui Albotă logofătul (12000 de lei) şi lui Andrei postelnicul (6000 bani de aur)[217]. Din boierii care l-au sprijinit cunoaştem, doar patru persoane: Orăş vornicul, Albotă logofătul, Andrei postelnicul şi Daniile, secretarul domnului, care a semnat testamentul sus-menţionat[218].

Cu toată rezistenţa opusă[219], forţele au fost inegale, iar armata lui Petru vodă a fost distrusă, el însuşi fiind capturat şi trimis la Constantinopol[220]. Credem că, mai mult din obişnuinţă, după consumarea evenimentelor au început să apară tot felul de zvonuri despre faptul că Petru voievod ar fi fost trădat[221]. După unele izvoare, momentul critic al bătăliei, care a grăbit deznodământul, a fost refuzul lefegiilor ardeleni ai lui Petru Cazacul să lupte contra concetăţenilor lor[222]. Fratele său vitreg[223] s-a mulţumit să-i taie nasul[224] şi să-l trimită la Constantinopol, făcându-i, de fapt, un deserviciu, avându-se în vedere moartea care-l aştepta acolo[225]. Oricum, a primit moartea cu demnitate, ceea ce în acele vremuri devenea deja o raritate[226].

Nici în a doua domnie, Aron vodă nu şi-a dezminţit reputaţia de domn autoritar. El nu a uitat pentru ce a fost readus, de aceea a continuat politica de extorcări fiscale. Grigore Ureche scrie că, după ce a revenit, „nu de altele să apucă, ci iar de asupreale a face ţărâi şi de dabile mari”[227]. Ne mai având nici o încredere în boierii din ţară, a trimis imediat după înscăunare 10000 de taleri lui Sigismund Báthory pentru plata unui corp de mercenari unguri. Cu această ocazie a intrat pentru prima oară în scena politicii moldoveneşti figura lui Răzvan aga, viitorul domn al ţării[228]. Garda de 8000 de ardeleni, condusă de Mihail Tholnay, a fost lăsată în Moldova la cererea expresă a sultanului, care a rămas mulţumit de prestanţa oamenilor lui Báthory în timpul „restaurării” lui Aron vodă[229].

---

215 VERESS 1931, 304.

216 VERESS 1931, 311.

217 IORGA 1913, 423. Testamentul purta data de 8/18 octombrie, adică deja după bătălie, ceea ce înseamnă că, fie a fost semnat cu o dată posterioară, fie că i s-a permis să-l redacteze după ce a fost capturat, ceea ce este mai puţin probabil.

218 MINEA 1932-1933, 179.

219 Cazacii trimişi de domn au atacat garnizoanele de la Bender, Chilia şi Tulcea (HURMUZAKI, XI, 765, CORFUS 1979, 371).

220 Descrierea bătăliei în scrisoarea (darea de seamă a) lui Sigismund Báthory către Murad al III-lea (CORFUS 1979, 313-315).

221 Scrisoarea ambasadorului veneţian la Poartă (HURMUZAKI, IV/2, 169); despre diverse zvonuri în această privinţă (CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 393).

222 MINEA 1932-1933, 180; REZACHEVICI 2001, 767.

223 Aron vodă, de fapt, nu i-a recunoscut acest statut, numindu-l în actul din 28 martie 1594 „lotru, ce s-a numit Pătru” (*DIR*, XVI/4, 105, nr. 127).

224 Pentru evitarea fratricidului prin aplicarea rinotmezei, **vezi** DRAGNEV, PÂSLARIUC 2004, 24-33.

225 HURMUZAKI, IV/2, 169; CORFUS 1979, 371. A fost primul domn român executat în capitala Imperiului.

226 HURMUZAKI, XI, 757, înainte de moarte a refuzat să se turcească.

227 URECHE 1958, 224.

228 Pentru domnia acestuia, **vezi** URECHE 1958, 781-800.

229 VERESS 1931, 310-311.

Cu toate că avem puține documente interne în care să fie menționat Sfatul domnesc, putem stabili etapele de colaborare ale acestui for cu domnul. Într-o primă etapă, până la trecerea fățișă a Moldovei de partea Ligii Sfinte, principalii sfetnici au fost: Oprea marele logofăt, răsplătit de către domn pentru fidelitate, Vartic, urmașul boierului lui Petru Rareș, mare vornic al Țării de Jos, Gheorghe mare vornic al Țării de Sus, Danciul pârcălab de Hotin, Mihalcea pârcălab de Neamț, Pantelei și Toma pârcălabi de Cetatea Nouă, Ivan portar de Suceava, Zotu postelnic, Bejan ceașnic, Alexa stolnic, Iani Calughera, mare vistier și Coci mare comis[230]. Aceștia au fost boierii care au sprijinit politica „tradițională" a domnului, cea legată de Poartă.

Cu toată străduința sa, Aron vodă nu a reușit să-și îmbunătățească imaginea la Poartă. „Reaua sa guvernare" a fost motivul pentru care Sinan pașa dorea încă din luna februarie 1593 să-l înlocuiască[231]. Înțelegând că mai devreme sau mai târziu din cauza cererilor tot mai insistente din partea Porții va fi schimbat și că, de data aceasta, o altă șansă nu i se va mai oferi, Aron vodă a încercat să-și salveze domnia și viața prin aderarea la Liga creștină ce tocmai se crease în Europa[232]. Nu credem că a luat această decizie dintr-un simț „patriotic". Patria lui Aron a fost banul și în numeroase rânduri a demonstrat acest lucru. Dar spre deosebire de predecesorii săi i s-a mai ivit o șansă de salvare, în aparență, mai realistă.

Într-adevăr, în comparație cu Ioan vodă, care a fost nevoit să ducă lupta pe cont propriu, în condițiile unei izolări externe sau, în comparație cu același Petru vodă Șchiopul, care a reușit totuși să evadeze, situația lui Aron a fost mult mai bună, înainte de toate din cauza războiului „cel lung" dintre Imperiul Otoman și cel Habsburgic, izbucnit la 1593. Fiind presat atât din interior („țara scârșca"), cât și din exterior, prin boierii fugari tot mai activi („pribégii sta înțînați")[233] și cu legături în țară[234], Aron vodă hotărăște să se apropie de Habsburgi și de Mihai Viteazul. Cu toate că primele tratative cu austriecii încep încă de la sfârșitul anului 1593[235], tratatul de alianță cu aceștia este încheiat abia la 6/16 august 1594[236].

Această aparentă tărăgănare s-ar putea explica și prin necesitatea de a înfrânge opoziția surdă a boierimii sale care, îngrijorată de perspectiva unui conflict cu Poarta, i s-ar fi împotrivit. De aceea Aron vodă recurge la înlocuirea treptată a principalilor săi sfetnici. Astfel, în suretul din 3 septembrie 1594[237], printre martori îi găsim, înainte de toate pe cei „trii arhierei": mitropolitul Mitrofan, episcopul de Rădăuți Nicanor și episcopul de Rădăuți Mardarie. Prezența acestora în Sfat a fost, evident, dictată de considerente ideologice, deoarece documentul în cauză nu are nimic cu stăpânirea funciară bisericească. Restul Sfatului îl cunoaștem din alt act: mare logofăt este deja Grigorcea Crăciun, Vartic rămâne mare vornic al Țării de Sus, iar Iane Calughera mare vistier. Printre cei noi sunt Enache mare postelnic, Brohnici mare spătar, Stamati mare stolnic, Stănică mare comis. Numele restului boierilor ne scapă din cauza deteriorărilor în document.

---

230 *DIR*, XVI/4, 72-73, nr. 91, document din 16 martie 1593, URECHE 1958, 224 (interpolarea lui Axintie Uricariu).
231 HURMUZAKI, XI, 769.
232 CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 355-371.
233 URECHE 1958, 224.
234 *DIR*, XVI/4, 83, nr. 102.
235 VERESS 1932, 55-56
236 VERESS 1932, 94; HURMUZAKI, III/1, 193-194.
237 *DIR*, XVI/4, 115, nr. 141.

În documentul din 8 decembrie 1594[238] avem deja unele schimbări, care pot fi explicate prin evenimentele legate de invazia căzăcească sub conducerea hatmanului Grigorie Lobodă şi a lui Severin Nalivaiko, ce a avut loc la sfârşitul lui octombrie aceluiaşi an[239], dar şi prin implicarea ţării în acţiunile antiotomane. Sfatul domnesc avea următoarea configuraţie: Grigorcea Crăciun mare logofăt, Gheorghie mare vornic al Ţării de Jos, Cârstea, vornic al Ţării de Sus în locul lui Vartic, Rizan, nume nou, pârcălab la Hotin, Vasilie şi Dragotă la Neamţ, Condrea pârcălab de Roman, aga Răzvan a devenit portar de Suceava, avându-se meritele sale la readucerea sa în domnie, în timpul campaniei căzăceşti, Iane postelnic, Iane Calughera vistiernic, Stamati stolnic, Cocea ceaşnic, Tanasie comis.

Cu aceşti boieri domnul începe răscoala antiotomană simultan cu Mihai Viteazul, pe 4/14 noiembrie 1594, atunci când îl decapitează pe ceauşul care i-a adus vestea mazilirii, şi porunceşte să fie masacraţi toţi turcii din ţară[240]. Campaniile din iarna anului 1594/1595 contra cetăţilor Bender, Cetatea Albă, Chilia, Ismail, atacurile în Nordul Dobrogei etc. efectuate de oastea moldovenească, condusă de Ştefan Răzvan, împreună cu cazacii lui Lobodă a probat opţiunea antiotomană fermă a domnului[241]. Ştefan Surdu, cel care trebuia să-l înlocuiască pe Aron, la porunca Porţii, s-a înecat în Dunărea îngheţată la sfârşitul lui ianuarie 1595, după ce detaşamentul său a fost zdrobit de trupele aliate transilvano-muntene[242]. Expediţia de pedepsire otomană, condusă de Mustafa paşa, beilerbeiul de Maraş, a fost zdrobiră şi ea de oastea Ţării Moldovei condusă de Ştefan Răzvan hatmanul[243].

În aşa fel domnul a obţinut ceea ce şi-a dorit – să evite mazilirea din partea Porţii. Dar nu a fost suficient, deoarece pericolul a venit din altă parte, de acolo de unde se aştepta cel mai puţin, de la aliaţii săi.

Planul lui Sigismund Báthory de a obţine domnia Ţărilor Române şi-a găsit o logică dezvoltare în înlăturarea lui Aron vodă, care îl recunoştea drept suzeran doar pe împăratul Rudolf al II-lea[244]. Din această cauză a şi fost înlăturat de la domnie cu largul concurs al comandantului gărzii sale personale Mihail Tholnay, a hatmanului Ştefan Răzvan şi a marelui vistier Iani Caloghera[245]. Revenind dintr-o expediţie contra Tighinei, în noaptea dinspre 25 -26 aprilie 1595 (stil nou), domnul a fost declarat trădător, arestat şi trimis în Transilvania. A fost spoliat de tezaur, iar o serie din boierii săi credincioşi au fost măcelăriţi pe loc[246]. Cazacilor li s-au închis ochii asupra acestei schimbări de decor cu suma de 24000 de galbeni[247], restul banilor din tezaurul domnului au fost împărţiţi

---

238 *DIR*, XVI/4, 116-117, nr. 143.

239 REZACHEVICI 2001, 771-773. În istoriografia ucraineană acest atac asupra Moldovei este privit ca o încercare de a atrage Moldova în marele război antiotoman (LEP'JAVKO 1996, 93-130).

240 CORFUS 1975, 152; HURMUZAKI, III/1, 224; CIORĂNESCU 1940, 106.

241 CIORĂNESCU 1940, 107, 109-111, 113; HURMUZAKI, III/1, 472; HURMUZAKI, XII, 26; VERESS 1932, 190-191, 198-199, 215; **vezi** şi punctul de vedere al istoriografiei ucrainene, la LEP'JAVKO 1996, 120-127.

242 HURMUZAKI, III/1, 232; GIURESCU D. 1966, 200; REZACHEVICI 2001, 311.

243 REZACHEVICI 2001, 774.

244 Relaţia lui Marini Poli, la VERESS 1932, 254 şi traducerea în CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 262.

245 CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 262.

246 HURMUZAKI, XII, 26.

247 O legendă ucraineană din epocă spunea că, odată, şleahta polonă i-ar fi învinuit pe cazaci: „Noi luptăm pentru onoare, iar voi pentru bani", la ce zaporojenii ar fi răspuns cu emfază: „Fiecare luptă pentru ceea ce-i lipseşte". „Onoarea" cazacilor a costat nu mai puţin de jumătate din suma anuală a haraciului!

între cei trei artizani ai complotului, nefiind uitat nici Sigismund Báthory, căruia tot i-a revenit un „comision”[248].

Cu toate că principele Transilvaniei i-a rezervat lui Ștefan Răzvan doar rolul de „guvernator”[249], fostul hatman se proclamă domn la Iași[250]. Cu toate că, pentru a-și legitima pretențiile a emis mai multe documente[251], a fost un uzurpator, punând punct unei întregi perioade a istoriei Moldovei.

În concluzie: domnia lui Petru Șchiopul, care a început sub cele mai proaste auspicii din cauza invaziei turco-tătare și a opoziției unei părți a boierimii ce nu dorea un domn străin, a ajuns să se identifice cu imaginea domnului ideal. Meritul principal l-a avut aici atitudinea față de clasa politică a țării, cooptată real la actul de conducere. Legăturile strânse pe care le-a avut domnul cu Constantinopolul i-a permis să facă acel act inedit în istoria țării, cum ar fi răscumpărarea pe cont propriu a datoriilor. A fost un foarte bun administrator, fapt care i-a permis să nu recurgă la soluțiile radicale de a obliga nobilimea la impozite. În condițiile în care tronul său era puternic periclitat de domnișorii din stepele căzăcești, o asemenea măsură l-ar fi costat cu siguranță scaunul. Din cauza unor intrigi și al slabei susțineri a fost nevoit să părăsească țara, însă domnia lui Iancu Sasul, domn „pământean”, a făcut-o pe boierimea moldoveană să-și tempereze opțiunile xenofobe și să-l accepte pe reprezentantul Basarabilor. Din a două domnie a lui Petru vodă Șchiopul a început cea mai idilică relație dintre boieri și domni în secolul al XVI-lea.

În timpul domniilor acestuia a început infiltrarea masivă a elementului alogen în clasa politică a țării. Venirea boierilor din Țara Românească și de la Constantinopol, într-o perioadă în care domnul avea nevoie de o puternică susținere din partea marii boierimi, i-a întărit pozițiile. De altfel, Petru vodă Șchiopul a fost singurul domn care s-a sprijinit principial pe marea boierime, transformând-o în baza socială a domniei sale.

Cu totul alta a fost situația cu Aron vodă, supranumit Tiranul. Obținând domnia prin bani, a încercat prin aceiași bani să și-o păstreze. De la bun început s-a distanțat de marea boierime, punându-și speranțele pe mercenarii unguri, în care avea o absolută încredere. Având cele mai mari datorii la preluarea domniei, a început imediat recuperarea prin niște metode ce i-au adus imediat aversiunea țării. Nu a întârziat nici exodul în masă a boierilor, care nu se mai simțeau în siguranță. După ce a fost mazilit, s-au răsculat creditorii săi de la Constantinopol, care l-au obligat pe sultan să-i restituie funcția, de teama unei răscoale a ienicerilor. Înțelegând că nu va putea face cererilor crescânde ale Porții, a încercat să-și schimbe orientarea politică, profitând de demararea războiului austro-otoman, cu scopul de a se menține cu orice preț la putere. Aderă la acțiunile antiotomane, dar aceasta nu-l salvează, deoarece ambițiile sale au intrat în conflict cu cele ale orgoliosului principe din Transilvania. De data aceasta, banii nu l-au mai ajutat. Nimeni nu i-a sărit în ajutor atunci când garda sa proprie l-a detronat. N. Iorga scria pe bună dreptate că „domnia lui Aron nu era străjuită de boieri”, iar banii nu luptă de unii singuri. Domnia lui Aron vodă s-a terminat o dată cu terminarea acestora. Fie și târziu, dar a avut prilejul să înțeleagă că prin fiecare cap de boier tăiat s-a lipsit de un umăr care-i sprijinea tronul. De fapt, aici s-a încheiat istoria politică a secolului al XVI-lea.

[248] VERESS 1932, 254-255.

[249] VERESS 1932, 216; CĂLĂTORI STRĂINI 1971, 475.

[250] În *Cântecul de jale* a lui Hagop din Tokat se spune că Răzvan a domnit „De la Paște până la Sfânta Maria”, SIRUNI 1939, 306.

[251] *DIR*, XVI/4, 120-128.

ÎNCHEIERE

Secolul al XVI-lea a fost unul de răscruce pentru Țara Moldovei. Pierderea graduală a statutului de subiect al dreptului internațional, confiscarea de către puterea suzerană a dreptului de desemnare a domnilor, amputările teritoriale la care a fost supusă țara, obligațiile financiare datorate Porții – toate aceste mutații ale regimului suzeranității otomane nu au putut să nu influențeze situația pe plan intern și, în primul rând, raporturile dintre principalii factori de decizie ai țării – domnia și marea boierime. Acțiunile și comportamentul acestor agenți în condiții istorice concrete a constituit subiectul lucrării de față.

În perioada pre-ștefaniană marea boierime avea un puternic ascendent asupra instituției domnești. Extinderea progresivă a marelui domeniu boieresc, erodarea progresivă a celui domnesc, concentrarea puterii politice în mâinile câtorva familii nobiliare, echilibrul fragil dintre facțiunile boierești, rivalitatea cărora era alimentată serios de ambițiile expansioniste ale marilor puteri din zonă, fapt care ducea la schimbarea caleidoscopică a domnilor au generat puternice prejudicii autorității centrale, constituind „zestrea" politică preluată de Ștefan cel Mare. Din această cauză se impunea o reevaluare a politicii domnești față de principalul factor de instabilitate – marea boierime. Ștefan cel Mare a recurs la stoparea practicii daniilor pentru aristocrația funciară, retribuind tot mai mult pământurile către Biserică și boierimea mică, principalele suporturi ale domniei sale. În aceeași ordine de idei, domnia își arogă dreptul de condiționare a proprietății boierești, reușind să-l extindă cu succes și asupra domeniilor ereditare. Pe de altă parte, marele domn a schimbat radical structura Sfatului domnesc, principalul organ reprezentativ al marii boierimi, prin modificarea raportului în favoarea boierilor cu dregătorii, ca reprezentanți ai statului și nu ai marelui domeniu boieresc. Alți factori importanți de consolidare a puterii au fost: politica acordării dregătoriilor importante boierilor fideli și rudelor domnești, dublarea funcțiilor militare, evitarea exceselor în rotația funcțiilor, cu scopul expres al creării unei boierimi loiale și tot mai dependente de domnie, edificarea unui ceremonial de Curte, emulând modelele imperiale bizantine etc.

Această politică inspirată a dus la faptul că pe întreg parcursul secolului al XVI-lea încercările aristocrației funciare să îngrădească dreptul domniei de a sancționa caracterul condiționat al proprietăților funciare au eșuat, lăsând instituției centrale posibilitatea efectuării unui control practic neîngrădit asupra spațiului social și politic. O asemenea nereușită, printre altele, a fost determinată și de numeroasele procese pentru stăpânirea pământului, rezolvarea cărora necesita recunoașterea unui arbitru suprem pentru reglementarea relațiilor funciare de către întreaga societate. Multiplicarea acestora a fost determinată atât de fragmentarea vertiginoasă a posesiunilor nobiliare, cât și de micșorarea progresivă a pământurilor disponibile, fenomen catalizat și de amputările teritoriale l-a care a fost supusă Țara Moldovei în decursul acestui secol. Astfel, confirmarea stăpânirilor de pământ rămânea un instrument esențial de dominație și o sursă de exercitare a puterii de către instituția centrală în cadrul spațiului social. Înglobarea reprezentanților marii boierimi în aparatul administrativ, sporirea statutului acestora în funcție de poziția deținută în structurile statului au constituit un mijloc important de organizare a spațiului politic. De la mijlocul secolului al XVI-lea necesitatea maximizării

cuantumului impozitelor în vederea achitării datoriilor mereu crescânde față de Poartă a făcut ca marea boierime să se organizeze și mai mult în jurul tronului și să obțină însușirea unor venituri substanțiale în calitatea lor de reprezentanți ai aparatului central[1]. În caz contrar, soluția perpetuării obligațiilor fiscale aruncate asupra nobilimii, încercată, nu fără succes, de Iliaș Rareș, părea a fi inevitabilă.

Astfel, secolul al XVI-lea apare cercetătorilor problemei drept unul al schimbărilor structurale ale boierimii românești. Ataşamentul față de idealurile cavalerismului medieval, specifice nobilimii moldovenești, au început să decadă o dată cu pierderea rolului de comandă în războiul de tip modern, prin generalizarea armelor de foc, profesionalizarea activităților militare și apariția pe eșichierul politic al mercenarilor (evenimentele de la 1562-1564, alegerea la domnie a lui Aron vodă și „cazul" Ștefan Răzvan fiind cele mai elocvente în această privință). Banii devin nervii războiului, de aceea forța financiară a domniei și concurența mercenarilor a afectat (dar nu a și anulat!) destul de simțitor rolul boierimii ca factor militar. Totuși, ponderea economică redutabilă, capacitatea acesteia de a atrage în sprijinul său factori politici din statele vecine, mai ales prin diversificarea rețelei de fidelități și în afara granițelor teritorial-administrative (inclusiv și la Poartă!), menținеau nobilimea în calitatea sa de agent important al scenei politice. Un rol important l-a jucat, de asemenea, și păstrarea dreptului de alegere și confirmare a domnilor, datorat acelei „surse autonome" de legitimare a puterii pe care o avea marea boierime încă de la fondarea statului. Involuția principiului dinastic de succesiune la tron a constituit principala realizare pe plan politic a marii boierimi în luptă cu domnia în secolul al XVI-lea. Numirea lui Ștefan Tomșa și Despot vodă, precum și cea a lui Petru vodă Șchiopul[2] arată clar că marea boierime a refuzat dinastiei dreptul de reprezentare și a pregătit practica accederii la domnie a nobilimii, indiferent de statutul dinastic. Nu stingerea biologică a dinastiei Bogdăneștilor a generat acest fenomen, ci dorința marii boierimi de a impune domni din rândurile sale a grăbit dispariția familiei domnitoare. Chiar numirea lui Ieremia Movilă cu toate legăturile sale pe linie maternă cu Rareșeștii[3] a consfințit instituirea unei noi practici de urcare la tron.

Transformările survenite în regimul suzeranității otomane asupra Țării Moldovei a generat și o gravă criză a instituției domnești. Astfel, sultanul încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea își arogă dreptul de arbitru în problemele survenite între domnie și marea boierime. Din această perioadă domnii sunt obligați în mod expres să accepte statutul de funcționari ai Porții[4], reflectat în primirea însemnelor respective în timpul ritualului simbolic de investitură, fenomen care nu poate fi deloc neglijat de oricene care se ocupă de problema dată[5]. Chiar la moartea lui Ștefan cel Mare, la Suceava, a venit un sol otoman care aducea cu sine însemnele de investitură destinate noului domn care, la acea dată, încă nu fusese ales. Nu avem știri exacte dacă aceste însemne le-a primit Bogdan vodă al III-lea sau au fost destinate doar pretendentului adus de otomani, iden-

---

1 Acest fenomen a fost cunoscut și în Occident, **vezi** ELIAS 1985; ELIAS 2002, 88-210; MUCHEMBLED 2004, 19-46; BRENNER 2004, 56-57.

2 Ce-i drept, acesta a fost contestat înainte și chiar mult timp după urcarea sa în scaun ca reprezentant al unei dinastii străine, dar în urma unei politici abile a fost acceptat de clasa politică a țării.

3 GOROVEI 1980a**;** NĂSTASE 1996.

4 ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 204-205. Domnii Țărilor Române primeau funcția de pașă cu două tuiri.

5 Pentru importanța ritualul simbolic al vasalității medievale în general **vezi** LE GOFF 1986, 173-254; pentru practicile islamice **vezi** BELDICEANU 1966.

tificat cu viitorul domn Ştefan Lăcustă. Important este faptul că Poarta deja se considera îndreptăţită să intervină în sistemul de succesiune la tron al Ţării Moldovei, probabil în virtutea păcii moldo-otomane de la 1486, când s-au stipulat obligaţiile ambelor părţi[6]. Până la evenimentele de la 1538, domnii proaspăt aleşi trebuiau doar să ceară o confirmare *post factum* de la Constantinopol. Cu Ştefan vodă Lăcustă şi, mai ales, cu Petru Rareş situaţia se schimbă în mod principial, deoarece devenea deja formală confirmarea din partea boierimii. Totuşi, până la 1572 Poarta a considerat oportun să confirme candidaturile dorite de clasa politică a Ţării Moldovei în cazul Rareşeştilor şi al lui Alexandru Lăpuşneanu, acesta din urmă fiind acceptat şi pentru a nu deteriora relaţiile cu Polonia. Cu venirea lui Ioan vodă începe însă mezatul constantinopolitan la tronul ţării, iar evenimentele de la 1574 au consfinţit schimbarea definitivă a statutului faţă de Poartă. Deoarece obiceiul alegerii din partea ţării presupunea o anumită dependenţă faţă de factorii electori[7], pe parcursul secolului al XVI-lea domnii moldoveni au încercat să conteste importanţa acestuia, legitimându-şi tot mai mult puterea de voinţa Împăratului de la Constantinopol, cum era numit sultanul. Tocmai din această cauză ei acţionau tot mai mult ca reprezentanţi ai Porţii, atât în interior, atunci când trebuiau să-şi asigure sprijinul puterii suzerane în lupta contra boierilor (Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Ioan vodă, Iancu Sasul), cât şi pe plan extern (spre exemplu, Ioan vodă în timpul expediţiei lui Mielecki). Documentele atestă faptul că, în mai multe rânduri, represaliile contra boierimii la care au recurs unii domni au fost adesea sancţionate de Poartă pentru a diminua forţa combativă a ţării (Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu şi Ioan vodă), iar după estimările lui Cornelius R. Zach, pe parcursul secolului al XVI-lea, din poruncă domnească au fost pedepsiţi cu moartea între 5 şi 20 la sută din boieri, ceea ce constituia un procent foarte înalt faţă de alte state contemporane[8].

În această ordine de idei, o problemă furnizoare de confuzii în istoriografie a fost problema loialităţii boierimii faţă de domnie. A fost marea boierime îndreptăţită să refuze sprijinul domnului şi în ce condiţii concrete un asemenea refuz se putea materializa? Trădarea, numită în Evul Mediu românesc „hiclenie", a fost înainte de toate una personală, ce decurgea din încălcarea unor obligaţii de tipul celor seniorial-vasalice cu caracter contractual, prin urmare, mutual[9]. Cel mai adesea în istoriografie se vorbeşte doar despre trădarea faţă de senior şi, practic niciodată, nu se aminteşte despre obligaţiile pe care le avea domnul faţă de supuşi, obligaţii asumate prin însuşi actul alegerii de către ţară, conferindu-i astfel, în termeni juridici moderni, tocmai acest caracter contractual[10]. Atunci când domnul nu-şi îndeplinea îndatoririle fie printr-o politică neinspirată, ce punea în pericol viaţa supuşilor săi[11], fie printr-o atitudine,

---

6 GOROVEI 1982a.

7 ISTORIA ROMÂNIEI 1998, 175.

8 ZACH 1994, 161.

9 **Vezi** GIONEA 1978; LĂZĂRESCU 1976.

10 Omagiul de vasalitate constituia o realitate în Occident, pentru Ţările Române acest termen pare totuşi puţin forţat, **vezi** STAHL 1969, 84-98. De altfel, conceptele de „feudalism" şi relaţii „feudo-vasalice" este revizuit tot mai insistent în istoriografia recentă şi pentru Occident, **vezi** BROWN 1974; REYNOLDS 1994; NORTIER 1996.

11 Spre exemplu, Ştefăniţă vodă, Petru Rareş la 1538, Alexandru Lăpuşneanu la 1562, Despot vodă, Tomşa, Bogdan Lăpuşneanu, Ioan vodă, Iancu Sasul, Aron Tiranul.

eufemistic vorbind „neglijentă" față de normele după care se conducea societatea[12], exista dreptul *firesc* la rezistență din partea supușilor[13]. Chiar dacă acest concept nu a fost formulat în mod expres în textele politografice românești din epocă, așa cum s-a întâmplat în Occident (*jus resistendi*)[14], nu înseamnă că un asemenea drept nu a existat și aici. Spre exemplu, atunci când politica falimentară a lui Petru Rareș a dus țara în pragul catastrofei, fiind pusă în pericol însăși existența statului, marii boieri au sesizat imediat acest lucru, considerându-se îndreptățiți să conteste autoritatea unui astfel de domn: "El a fost pricina, Petru voievod, de au venit turcii asupra lui și a țării, și el a fost gonit din țară, și Împăratul a avut gânduri rele față de această țară nenorocită, voind să așeze în ea sangeaci..."[15]. Prin urmare, refuzul de susținere din partea boierimii apare din această perspectivă justificat, iar demararea tratativelor cu sultanul trebuie văzută nu ca o „trădare", concept ce acoperă un câmp semantic foarte larg și care lasă prea mult spațiu liber pentru judecățile de valoare, ci ca o soluție a depășirii unei situații critice. După 1541, în virtutea exercitării dreptului suzeranității, funcția protejării *rayalelor*, adică supușilor, și-a asumat-o deja Poarta. Mazilirea lui Ioan vodă, Petru Șchiopul în prima domnie, Iancu Sasul și a lui Aron Tiranul a fost urmarea directă a faptului că sus-menționații domni nu au reușit să asigure ordinea în țară. Tocmai din această cauză una din formele eficiente de îngrădire a autoritarismului domnesc, consacrat în această perioadă, devin plângerile boierilor la Poartă, ceea ce însemna, de fapt, o limitare serioasă a suveranității princiare, prin discreditarea domnului țării ca principala sursă de putere în stat.

Luptele pentru putere, prigoana și execuțiile mai mult decât obișnuite ale boierimii au dus la emigrări în masă ale acesteia. Pribegia a devenit un instrument de luptă eficace pentru nobilimea moldoveană, dar și un barometru destul de exact al situației interne din țară. Fuga din țară a boierilor a fost unul din mijloacele radicale de reacție nobiliară în Evul Mediu, deoarece producea disfuncții în spațiul social. Cu cât mai mare era influența boierului fugar, cu atât mai dificilă devenea situația domniei, datorită solidarităților de neam și rețelelor de fidelități în cadrul nobilimii. Emigrația politică constituia (și mai constituie!) o amenințare pentru regimurile tiranice sau dictatoriale, șifonând imaginea din exterior al acesteia, dar și conținea o amenințare pe plan intern, deoarece era capabilă să-i organizeze pe cei nemulțumiți de autorități. Cu prilejul evenimentelor de la 1523 fugarii moldoveni au periclitat domnia lui Ștefăniță, așa încât una dintre primele măsuri luate de urmașul său, Petru Rareș, a fost readucerea acestora în țară. Se cunoaște rolul pribegilor în timpul domniilor fiilor lui Rareș, care au reușit să-și impună domnul lor și pe timpul lui Aron vodă, când exodul nobilimii a dus la "clătinarea" și apoi la prăbușirea tronului.

În istoriografia națională multă vreme s-a vehiculat ideea că transformarea statutului internațional al țării a fost posibilă datorită atitudinii „pro-otomane" a marii boierimi, însă în cercetarea efectuată de noi această ipoteză nu a fost confirmată. Nobilimea din secolul al XVI-lea a avut un grad înalt de solidarizare, fiind necesară coalizarea tuturor

---

12 Iliaș și Ștefan Rareș, Despot vodă, Ioan vodă, Iancu Sasul și Aron Tiranul.

13 **Vezi** mai ales, TURCHETTI 2003.

14 De altfel, acest drept (*jus resistendi*) a fost stipulat clar în § 6 al Tripartitului lui Werbőczy, fapt care nu putea să nu fie cunoscut boierimii moldovene, avându-se în vedere legăturile strânse pe care le-a avut aceasta cu Ardealul (CORPUS JURIS HUNGARICI 1897, 68).

15 Scrisoarea boierilor moldoveni regelui polon la 1540, IORGA 1932, 25.

forțelor pentru promovarea intereselor de grup. Printre interesele majore ale acesteia a fost păstrarea „țării, avuțiilor și familiilor", cum arată unul din textele "programatice" redactat de marea boierime. Ideea de „țară" era indisolubil legată de cea de avere, „avuția" însemna familie, iar familia era de neconceput fără ideea de țară și moșie. De aceea, mulți boieri au plătit cu capul rezistența opusă față de încercările Porții de a încălca suveranitatea țării cum a fost, spre exemplu, cazul evenimentelor de la 1539-1540. Exemplul statelor balcanice a arătat cât de importantă era perpetuarea clasei politice pentru păstrarea identității statale. Este cunoscut faptul că una din strategiile de asimilare a teritoriilor ocupate de către otomani a fost distrugerea nobilimii, ca purtătoare a elementului de rezistență. De acest lucru au fost conștienți și boierii moldoveni, care la 1540 scriau că Soliman "... dacă nu a putut să aşeze în ea (în Moldova – *n. ns.*) sangeaci, e că pe boierii toți n-a putut să-i adune într-un loc și să-i ucidă". Același lucru era recunoscut și de oficialii Imperiului. Într-o scrisoare adresată boierilor moldoveni la începutul anului 1572 sultanul Selym al II-lea îi amenința că dacă nu vor da ascultare noului domn, Ioan vodă, va transforma țara în pașalâc[16]. De reținut că nu domnul era amenințat cu acest scenariu, ci clasa politică a țării, garantul păstrării statului. De asemenea, frecventa schimbare a domnilor, care au început să vadă în ocuparea tronului doar o sursă de venituri, a dus la (auto)identificarea marii boierimi cu elementul stabil, cu "țara" însăși, responsabilă de destinele statului. Din această cauză, nu pare a fi o exagerare ideea că cei mai fideli promotori ai intereselor otomane au fost tocmai domnii, care au acceptat și și-au asumat statutul de funcționari ai Porții, promovând, în mod firesc, interesele structurilor din care, organic, deja făceau parte.

Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea au avut următoarele consecințe. În primul rând s-a continuat procesul de întărire a verticalei puterii prin consolidarea instituțiilor statului, creșterea importanței boierilor cu dregătorii ca agenți ai statului, alianța cu puterea centrală fiind necesară pentru nobilime în vederea obținerii unor venituri mai mari de la producătorii direcți, atât pentru onorarea obligațiunilor față de Poartă, cât și pentru sporirea veniturilor proprii. Continuă și se amplifică identificarea boierimei cu dregătoria, proces accentuat în secolele următoare. Perpetuarea legăturilor de acest tip cu monarhia a împiedicat crearea unor instituții reprezentative nobiliare, de tip parlamentar, ca în Occident, de aceea nu putem vorbi despre existența în Țara Moldovei a unui regim al stărilor, așa cum îl vedea Gh. I. Brătianu. Pe de altă parte, imixtiunea factorului extern a dus la vicierea vechiului sistem electiv-succesoral la tron, Poarta arogându-și dreptul de numire în scaunul Țărilor Române. Păstrarea dreptului de confirmare i-a permis clasei politice să impună abolirea principiului dinastic, la tron putând candida și reprezentanții nobilimii. Altă consecință importantă era imposibilitatea creării unui regim oligarhic, când întreaga putere se concentra, practic, în mâinile unui grup restrâns de boieri, reprezentanți ai unor clanuri puternice, puterea centrală reușind pe parcursul secolului să „roteze" elitele, atât prin ridicarea unor familii nobiliare mai umile, cât și prin infuzia elementului alogen în clasa politică a țării, mai ales în ultimul sfert al secolului. Totuși, dacă ar fi să descriem într-o frază care a fost „rostul boierimii noastre" (N. Iorga) în secolul al XVI-lea, acesta s-ar rezuma la „vegherea" statului și „supravegherea" domniei...

[16] DOCUMENTE TURCEȘTI 1976, 114-115, nr. 122.

BIBLIOGRAFIE

AARMSI = „Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii istorice“
AB = „Arhivele Basarabiei“
AIIAC = “Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca”
AIIAI = „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol“ – Iași“
ANRM = „Arhiva Națională a Republicii Moldova“
AG = „Arhiva genealogică”
APH = “Acta Poloniae Historica”
AR = „Arhiva Românească“
ASB = „Arhivele Naționale – București (Arhiva Națională Centrală)“
ASC = „Arhiva Națională a Ucrainei. Filiala Cernăuți“
ASI = „Arhivele Naționale. Filiala Iași“
AȘUB = „Analele Științifice ale Universității Bucurști”
AȘUI = „Analele Științifice ale Universității Iași”
AȘUSM = “Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova”
BAR = „Biblioteca Academiei Române – București“
BCIR = „Buletinul Comiei Istorice a României“
BCU = „Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu“ – Iași“
BMI = “Buletinul Monumentelor Istorice”
BOR = „Biserica Ortodoxă Română“
BP = „Balcanica Posnaniensia. Acta et studia”
BSR = Biblioteca de Stat a Rusiei
CC = „Codrul Cosminului“
CI = „Cercetări istorice“
CL = „Convorbiri literare”
CMRS = „Cahiers du Mondes Russe et Sovietique”
DR = „Destin românesc“.
IN = „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului municipal Iași“
MMS = “Mitropolia Moldovei și Sucevei”
MI = „Magazin istoric”
NEH = „Nouvelles Études d’Histoire”
RA = „Revista arhivelor“
RC = “Revista Critică”
RESEE = “Revue des Etudes Sud-Est Européenes”
RER = “Revue des études roumaines”
RdI = „Revista de istorie”
RI = „Revista istorică“ (ambele serii)
RIAF = „Revista pentru istorie arheologie și filologie“
RIM = “Revista de Istorie a Moldovei”
RIR = „Revista istorică română“
RIS = „Revista de istorie socială“
RRH = “Revue Roumain d’Histoire”
Rsl = „Romanoslavica”
SAI = „Studii și articole de istorie“

SCI = "Studii şi cercetări istorice"
SCIA = „Studii şi cercetări de istoria artei"
SCŞI = „Studii şi cercetări ştiinţifice", seria istorie, Iaşi
SMIM = „Studii şi materiale de istorie medie"
SMMIM = „Studii şi materiale de muzeologie şi istorie militară"
SOF = „Südost-Forschung"
VB = „Viaţa Basarabiei"

ACTA ALEXANDRI 1927	**Fryderyk Papée**, *Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuania, etc. (1501-1506)*, în *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia*, XIX, Cracoviae, 1927.
ACTA TOMICIANA	*Acta Tomiciana. Epistolarum Responsorum, Actionum et Rerum Gestarum... Serenissimi Sigismundi Primi Regis Poloniae et Magni Ducis Lithuanie, per Stanislaum Gorski*, Cracovia, Posnan, vol. IV-IX.
ADANIR 2004	**Fikret Adanir,** Tradiţie şi schimbare în economia rurală a Europei de Sud-Est în timpul dominaţiei otomane, Daniel Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est*, Bucureşti, 2004, p. 165-218.
AIR 1865	Arhiva istorică a României, vol. I/1, Bucureşti, 1865.
AIR 1865a	Arhiva istorică a României, vol. II, Bucureşti, 1865.
ANDREESCU 1974	Ştefan Andreescu, *Limitele cronologice ale* dominaţiei otomane în Ţările române, în **RdI** 3, 1974, p. 399-412
ANDREESCU 1979	Ştefan Andreescu, Legăturile politice între Ţara Românească şi Moldova (1574-1593), în **RdI** XXXII, 7, 1979, p. 1235-1255.
ANDREESCU 1982	Ştefan Andreescu, *Miscellanea*, în **AIIAI** XIX, 1982, p. 653-656.
ANDREESCU C. 1936	**Constantin I. Andreescu**, Moldova şi alegerea lui Henric de Valois ca rege al Poloniei, în **Arhiva** XLIII, 1-2, 1936, p. 48-55.
ANDREESCU M. 1999	**M. M. Andreescu**, *Puterea domniei in Tara Romaneasca si Moldova în secolele XIV-XVI*, Bucuresti, 1999.
APOSTOLESCU 1981	**Virgil Apostolescu**, Un aventurier apusean la curtea lui Petru Şchiopul: Bartolomeo Brutti, în **AIIAI** XVIII, 1981, p. 567-574.
ARION 1931	**D. C. Arion**, Încercare asupra dominiului eminent din Principatele Munteniei şi Moldovei în secolele XIV şi XV, în *Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 12-24.

ARJAKOVA 2000	**L. M. Arjakova**, *Tureckij vopros v pol'skoj publicistike konca XVI veka*, Moskva, 2000.
ATANASIU 1974	**Victor Atanasiu**, Bătălia de la Jilişte, Bucureşti, 1974.
AURELL 1996	**Martin Aurell**, *La noblesse en Occident (Ve - XVe siècle)*, Paris, 1996.
BĂDĂRĂU, CAPROŞU 1974	Dan Bădărău, I. Caproşu, Iaşii vechilor zidiri, Iaşi, 1974.
BALAN 1933	**T. Balan**, *Documente bucovinene*, vol. I, Cernăuți, 1933.
BALAN 1935	**T. Balan**, Hotarul de la Ceremuş, în **CC** IX, 1935, p. 273-282.
BALŞ 1926	G. Balş, Bisericile lui Ştefan cel Mare, Bucureşti, 1926.
BALŞ 1928	G. Balş, Bisericile şi mănăstirile moldoveneşti din veacul al XVI-lea (1527-1582), Bucureşti, 1928.
BANAC, BUSHKOVITCH 1983	**Ivo Banac, Paul A. Bushkovitch**, *The nobility in the History of Russia and Eastern Europe*, în *The Nobility in Russia and Eastern Europe*, New Haven, 1983, p. 1-16.
BARANOV 2001	**K. V. Baranov** (ed.), *Velikij Novgorod vo vtoroj polovine XVI v. Sbornik dokumentov,* Sankt Petersburg, 2001.
BARBU 1998	**Daniel Barbu**, Un vechi principiu constituțional românesc: "carele ia domnia, plăteşte şi d*atoria"*, în Național şi universal în istoria românilor (Studii oferite prof. dr. Şerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani), Bucureşti, 1998, p. 110-121.
BARBU 2001	**Daniel Barbu**, Bizanț contra Bizanț, Bucureşti, 2001.
BASQUÉ-GRAMMONT 2001	**Jean-Louis Basqué-Grammont**, *Apogeul Imperiului otoman: evenimentele (1512-1606),* în **Robert Mantran** (ed.), *Istoria Imperiului otoman*, Bucureşti, 2001.
BEJENARU 1934	**N. C. Bejenaru**, Castaldo, polonii şi omorârea lui Ştefăniță Rareş, în **RC** VIII, 2-3, 1934, p. 102-110.
BELDICEANU 1957	**N. Beldiceanu**, *La crise monétaire ottomane au XVI-e siècle et son influence sur les Principautés Roumaines*, în **SOF** XVI, 1, 1957, p. 70-86.
BELDICEANU 1966	Nicoară Beldiceanu, *Le monde ottoman des Balkans (1402-1566). Institutions, société, économie*, London, 1966.
BERCIU-DRĂGHICESCU 1980	Adina Berciu-Drăghicescu, O domnie umanistă în Moldova. Despot vodă, Bucureşti, 1980.
BÉRENGER 1990	**Jean Bérenger**, *Histoire de l' Empire des Habsbourgs (1273-1918)*, 1990.

BERINDEI 1972	**Mihnea Berindei**, *Le problème des „cosaques" dans la secondes moitié du XVIe siècle. A propos de la rêvolte de Ioan Vod*ă, Voiévode de Moldavie, în **CMRS** XIII, 1972, p. 339-357.
BERTELLI 1997	**S. Bertelli**, *Rituals of violence surrounding the king's body*, în *Der Todd des Mächtigen. Kult und Kultur des Todes spätmittelalterlicher Herrscher*, Paderborn, 1997, p. 263-280
BERZA 1957	**Mihai Berza**, Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în secolele XV-XIX, în **SMIM** II, 1957, p. 7-47.
BERZA 1972	**M. Berza**, *Turcs, Empire ottoman et relations roumaino-turques dans l' historiographie moldave des XV-e – XVII-e siècles*, în **RESEE** X, 3, 1972, p. 595-626.
BERZA 1988	**M. Berza**, Noile etape ale expansiunii otomane şi raporturile politico-militare în Europa centro-răsăriteană în secolul al XVI-le*a*, în vol. Românii în istoria universală**,** III/1, Iaşi, 1988, p. 287-298.
BIDIANU 1974	**Iancu Bidianu**, *Moldova în tratativele polono-otomane într-un document din anul 1538*, în **SMIM** VII, 1974, p. 310-319.
BIZOMESCU 1995	**Maria Bizomescu**, Ioan vodă - un mit a*ntiboieresc*, în Mituri istorice româneşti, sub direcţia lui Lucian Boia, Bucureşti, 1995, p. 103-119.
BLOCH 1995	**Marc Bloch**, Societatea feudală. Clasele şi guvernământul oamenilor, vol. I, Cluj, 1995.
BOGA 1929	**L. T. Boga**, *Documente basarabene*, vol. I, Chişinău, 1929.
BOGDAN 1891	**I. Bogdan**, Vechile cronici moldoveneşti înainte de Ureche, Bucureşti, 1891.
BOGDAN 1906-1907	**I. Bogdan**, Evangheliile de la Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550, în **AARMSI** s. II, XXIX, 1906-1907, p. 645-656.
BOGDAN 1913	**Ioan Bogdan**, Documentele lui Ştefan cel Mare, vol. II, Bucureşti, 1913.
BOGDAN 1968	**Ioan Bogdan**, *Scrieri alese*, ediţie îngrijită şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, 1968.
BOGDAN D. P. 1941	**Damian P. Bogdan**, Pomelnicul mănăstirii Bistriţa, Bucureşti, 1941.
BOIA 1997	**Lucian Boia**, Istorie şi mit în conştiinţa românească, Bucureşti, 1997.
BOJAN, GABOR 1978	**Teodor Bojan, Ioan Gabor**, Contribuţii cronologice la domniile lui Alexandru şi Bogdan Lăpuşneanu, în **RdI** XXXI, 2, 1978, p. 329-332.

BOJCOV 2002	**M. A. Bojcov**, *Ograblenie mertvyh gosudarei kak vseobscee uvlecenie*, în **Kazus** 4, 2002, p. 137-201.
BOJOVIĆ 1992	Boško I. Bojović, *Historiographie dynastique et idéologie politique en Serbie au Bas Moyen Age. Essai de synthése de l' idéologie de l' Etat medieval serbe*, în **SOF** LI, 1992, p. 29-49.
BOLDUR 1964	**Al. V. Boldur**, Biserica în timpul domniei lui Ştefan cel Mare, în **BOR** LXXXII, 7-8, 1964, p. 717-729.
BOLDUR 1967	**Al. V. Boldur**, Biserica Ortodoxă din Moldova în timpul domniei lui Bogdan al III-lea şi Ştefăniţă, în **MMS** 43, 3-4, 1967, p. 245-258.
BOLDUR 1970	**Al. V. Boldur**, Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457-1504). Studiu de istorie socială şi politică, Madrid, 1970.
BORETZKY-BERGFELD 1908	**N. Boretzky-Bergfeld**, *Istorija Vengrii v Srednije veka i novoje vremea*, Sankt-Petersburg, 1908.
BRĂTIANU 1946	Gheorghe I. Brătianu, Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor în ţările româneşti în cadrul istoriei generale. I. Liniile generale ale problemei, în **AARMSI** s. III, XXVIII, 1946, p. 1-27.
BRĂTIANU 1946a	Gheorghe I. Brătianu, Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor. II. Consiliul feudal şi adunarea stărilor în ţările Europei apusene, în **AARMSI** s. III, XXVIII, 1946, p. 303-395.
BRĂTIANU 1947	Gheorghe I. Brătianu, Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor. III. Adunările de stări în ţări*le Europei centrale*, în **AARMSI**, s. III, XXIX, 1947, p. 165-259.
BRĂTIANU 1950	Gheorghe I. Brătianu, *Les assemblées d'états en Europe orientale au Moyen Âge et l'influence du régime politique byzantin,* în *Actes du sixiéme congrès international d'études byzantines*, I, Paris, 1950, p. 35-56.
BRĂTIANU 1974-1975	Gheorghe I. Brătianu, *Les assemlblées d'états et les Roumains en Transylvanie,* în **RER** XIII/XIV-XV, 1974-1975, p. 9-63 şi 113-143.
BRĂTIANU 1988	Gh. I. Brătianu, Câteva observaţii generale asupra istoriei româneşti a veacului de mijloc, în **AIIAI** XXV, 1, 1988, p. 453-467.
BRĂTIANU 1995	Gh. I. Brătianu, Sfatul domnesc şi Adunarea stărilor în Principatele Române, Bucureşti, 1995.
BRĂTIANU 1996	Gheorghe I. Brătianu, Adunările de stări în Europa şi în Ţări*le Române în Evul Mediu*, Bucureşti, 1996.

BRENNER 2004	**Robert Brenner,** Înapoierea economică în Europa de Est în lumina dezvoltării occidentale, în Daniel Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est*, Bucureşti, 2004, p. 27-70.
BROWN 1974	**Elyzabeth A. R. Brown,** *The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe*, în The American Historical Review, LXXIX, 4, 1974, p. 1063-1088.
BUIUCLIU 1895	**Grigore Buiucliu**, Cântec de Jălire asupra armenilor din Țara Vlahilor, de diaconul Minas Tokatți, în **CL** XXXIX, 1, 1895, p. 3-29 şi XXXIX, 2, p. 137-150.
BUIUCLIU 1906	**Gr. M. Buiucliu**, Cameniţa sau cronica armenilor din Polonia şi Moldova, în **CL** XL, 3-5, 1906, p. 240-253.
BULAT 1941	**T. G. Bulat**, *Biserica Moldovei în vremea lui Bogdan al III-lea cel Orb (1504-1517)*, în Mitropolia Moldovei 2-3, 1941 (Extras).
BURAC 1988	**C. Burac**, Bogdan-Vlad, urmaşul lui Ştefan cel Mare**,** în **AIIAI** XXV, 1, 1988, p. 247-252.
BURAC 2002	**Constantin Burac**, Ţinuturile Ţării Moldovei până la mijlocul secolului al X*VIII-lea*, Bucureşti, 2002.
BURTEA 1971	**Ion Burtea**, Ion vodă (1572-1574), Bucureşti, 1971.
BUSH 1983	**M. L. Bush**, *The European nobility*, vol. I, *Noble privilege*, Manchester University Press, 1983.
BUTNARIU 1997	**Viorel M. Butnariu**, Moldova între „spaţii monetare" şi „raţiuni de stat". Anii 1574-1611, în Studii şi cercetări de numismatică 12, 1997, p. 157-172.
CĂLĂTORI STRĂINI 1968	Călători străini despre Ţările Române, vol. I, îngrijit de **Maria Holban**, Bucureşti, 1968.
CĂLĂTORI STRĂINI 1970	Călători străini despre Ţările Române, vol. II, îngrijit de **Maria Holban**, Bucureşti, 1970.
CĂLĂTORI STRĂINI 1971	Călători străini despre Ţările Române, vol. III, îngrijit de **Maria Holban**, Bucureşti, 1971.
CALLIMACHI 1931	**Scarlat Callimachi**, *Un nou izvor istoric despr*e Ioan Vodă cel Cumplit, în **IN** IX, 1931, p. 60-82.
CALLIMACHI 1950	**Scarlat Callimachi**, *Un is*toric olandez despre Ioan Vodă *cel Cumplit*, în Studii, III, 2, 1950, p. 158-168.
CALLIMACHI 1952	**Scarlat Callimachi**, Pagini despre Ioan Vodă zis "cel Cumplit" scr*ise in secolul al XVI-lea de istoricul francez de la Popeliniere*, în **SMIM** II, 1952, p. 175-186.
CANTEMIR 1973	**Dimitrie Cantemir**, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guţu, Bucureşti, 1973.

CAPROŞU 1965	I. Caproşu, recenzie la **Dinu C. Giurescu**, Ion vodă cel Viteaz, în **AIIAI** II, 1965, p. 303-312
CAPROŞU 1967	I. Caproşu, *Biserica Arbure,* Bucureşti, 1967.
CAPROŞU 1970	I. Caproşu, Rolul capitalului cămătăresc în aservirea micii proprietăţi din Moldova (până la Regulamentul Organic), în **AIIAI** VII, 1970, p. 107-137.
CAPROŞU 1982	Ioan Caproşu, Creditul moldovenesc în timpul lui Petru Şchiopu, în vol. Stat. Societate. Naţiune. Interpretări istorice, Cluj-Napoca, 1982, p. 107-117 şi 377-378.
CAPROŞU 1989	I. Caproşu, *O istorie a Moldovei pr*in relaţiile de credit, până la mijlocul secolului al XVIII-lea, Iaşi, 1989.
CAPROŞU, PUNGĂ 1984	I. Caproşu şi Gh. Pungă, *Tratatul moldo-polon din 30 noiembrie 1547*, în Profesorului Ilie Grămadă la 70 de ani, Iaşi, 1984, p. 79-98.
CĂRĂBIŞ 1946	**Vasile I.** Cărăbiş, Un domn al Moldovei: Alexandru vodă Cornea, Bucureşti, 1946.
CARDAŞ 1970	G. Cardaş, *Odiseea celui mai vechi manuscris inedit al cronicii lui Grigore Ureche*, în Mitropolia Olteniei, V-VIII, 1970, p. 569-570.
CAZACU 1984	**Matei Cazacu**, Poziţia internaţională a Ţării Româneşti şi implicaţiile ei poloneze la începutul secolului al XVI-lea. Pe marginea unui document, în Buletinul Bibliotecii române, Freiburg, s.n., XI (XV), 1984, p. 301-308.
CAZACU 1993	**Matei Cazacu**, *Familles de la noblesse Roumaine au service de la Russie. XV*e *– XIX*e *siècles*, în **CMRS** XXXIV, 1-2, janvier-juin 1993, p. 211-226.
CAZACU 1994	**Matei Cazacu**, A propos de Iaţco de Suceava: entre le mythe et la realite, în Istoria ca lectură a lumii. *Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Iaşi, 1994, p. 102-105.
CAZACU 1997-1998	**Matei Cazacu**, *La famille et le statut de la femme en Moldavie (XIV*e*- XIX*e *siècles)*, în **RIS** II-III, 1997-1998, p. 1-16.
CĂZAN FL. 1973	Florentina Că**zan**, *Politica echilibrului european în prima* jumătate a secolului al XVI-lea, în **SAI** XXI, 1973, p. 5-13.
CĂZAN FL. 1990	Florentina Căzan, *Cruciadele*, Bucureşti, 1990.
CĂZAN I. 1995	Ileana Căzan, Rivalităţi politice şi luptă pentru supremaţie pe linia Dunării (1506-1526), în **SMIM** XIII, 1995, p. 173-194.

CĂZAN I. 1996	Ileana Căzan, Acțiuni diplomatice de înglobare a Moldovei și Țării Românești în sfera de influență a Casei de Austria (1526-1541), în *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito*, Zoe Petre & Stelian Brezeanu (ed.), București, 1996, p. 206-201.
CĂZAN I. 1997	Ileana Căzan, Expansiunea Habsburgilor spre Dunărea de Jos. Acțiuni diplomatice în Imperiul Otoman între anii 1534-1540, în **CI** s.n., XVI, 1997, p. 259-278.
CĂZAN I. 1999	Ileana Căzan, Rivalitatea polono-habsburgică în bazinul Dunării și poziția Țărilor Române (1574-1593), în **RI** X, 1-2, 1999 (Extras).
CĂZAN I. 2000	Ileana Căzan, Habsburgi și otomani la linia Dunării. Tratate și negocieri de pace (1526-1576), București, 2000.
CĂZAN I., DENIZE 2003	Ileana Că**zan**, **Eugen Denize**, *Marile* puteri și spațiul românesc în secolele XV-XVI, București, 2003.
CĂZAN, MUSTAȚĂ 1983	F. Căzan, C. Mustață, Relațiile de vasalitate moldo-polone și implicațiile lor politice la sfârșitul secolului XV și în secolul al XVI-lea, în **RdI** XXXVI, 4, 1983, p. 363-373.
CDASI 1989	Catalog de documente din Arhivele Statului Iași, Moldova, vol. I, întocmit de Virginia Isac, București, 1989.
CDG 1958	Catalogul documentelor grecești din Arhivele Statului de la orașul (Stalin) Brașov, vol. I–II, București, 1958.
CDM 1975	Catalogul documentelor moldovenești din Direcția Arhivelor Centrale. Supliment I (1403-1700), București, 1975.
CDT 1965	Catalogul documentelor turcești, vol. II, întocmit de M. Cuboglu, București, 1965.
CERNOVODEANU 1994	**Paul Cernovodeanu**, *Clanuri, Fa*milii, Autorități, Puteri (Țara Românească, secolele, XV-XVII), în **AG** I (VI), 1-2, 1994, p. 77-86.
CHELCU 2003	Cătălina Chelcu, Implicarea elementului grecesc în economia Moldovei în vremea lui Petru Șchiopul, în Interferențe româno-elene (secolele XV-XX*)*, Leonidas Rados (ed.), cu o prefață de Alexandru Zub, Iași, 2003, p. 49-60.
CHIRTOAGĂ 1994	I. Chirtoagă, *Tighina*, în **DR** III, nr. 1, 1994, p. 111-122.
CHIRTOAGĂ 1999	I. Chirtoagă, Sud-estul Moldovei și stânga Nistrului (1484-1699), București,1999.

CHRZANOWSKI 1988	**T. Chrzanowski**, *Sarmatyzm – mity dawne i wspólczesne*, în T. Chrzanowski, *Wedrówki po Sarmacji Europejskiej*, Krakow, 1988
CIHODARU 1955	**C. Cihodaru**, Forme de proprietate feudală în Moldova, în SCŞI VI, 3-4, 1955, p. 1-30.
CIHODARU 1957	**Constantin Cihodaru**, recenzie la Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova, în SCŞI VIII, 1, 1957.
CIHODARU 1961	**C. Cihodaru**, Câteva consideraţii în legătură cu proprietatea feudală şi situaţia ţărănimii din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în SCŞI XII, 1, 1961, p. 31-66.
CIHODARU 1964	**C. Cihodaru**, Sfatul domnesc şi sfatul de obşte în Moldova (secolele XV-XVIII), în **AIIAI** I, 1964, p. 55-85.
CIHODARU 1976	**C. Cihodaru,** Inadvertenţe privind cercetarea domniei lui Ioan Vodă cel Viteaz în Moldov*a (1572-1574)*, în **CI** VII, 1976, p. 113-122.
CIHODARU 1977	**Constantin Cihodaru**, Pretendenţi la tronul Moldovei, între anii 1504-1538, în **AIIAI** XIV, 1977, p. 103-122.
CIHODARU 1978	**C. Cihodaru**, Politica internă, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 57-84.
CIHODARU 1982	**C. Cihodaru**, Cu privire la localizarea unor evenimente din istoria Moldovei: Hindău, Direptate, Crăciuna şi Roşcani, în **AIIAI** XIX, 1982, p. 625-635.
CIHODARU 1986	**C. Cihodaru**, Acte false în colecţia „Documente privind istoria României", seri*a A (Moldova) (II)*, în **AIIAI** XXIII, 2, 1986, p. 871-884.
CIOBANU 1978	**Veniamin Ciobanu**, Apărător al moştenirii lui Ştefan cel Mare, în vol. Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 109-135.
CIOBANU 1985	**Veniamin Ciobanu**, Ţările Române şi Polonia (secolele XIV-XV*I)*, Bucureşti, 1985.
CIOBANU 1986	**Veniamin Ciobanu**, Ţările române în raporturile politice polono-habsburgo-otomane din deceniilr 6-7 ale secolului al XVI-lea, în Românii în istoria universală, vol. I, Iaşi, 1986, p. 18-30.
CIOBANU 1991	**V. Ciobanu**, *La cum*pănă de veacuri (Ţările Române în contextul politicii poloneze la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea), Iaşi, 1991.
CIORĂNESCU 1936	Alexandru Ciorănescu, Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul, în **AARMSI** s. III, XVII, 1936 (Extras).

CIORĂNESCU 1940	Alexandru Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele de la Simancas*, Bucureşti, 1940.
CIUBOTARU 1983	**Mircea Ciubotaru**, O străveche aşezare pe valea Bârladului: Negreştii (jud. Vaslui) (I), în **AIIAI** XX, 1983, p. 317-331.
CIUCĂ 1978	Marcel Dumitru Ciucă, Din relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman în timpul domniei lui Bogdan al III-lea, în **RdI** XXXI, 7, 1978, p.1253-1263.
CIUREA 1965	**D. Ciurea**, Organizarea administrativă a statului feudal *Moldova (secolele XIV-XVIII)*, în **AIIAI** II, 1965, p. 143-235.
CIUREA 1970	**D. Ciurea**, *Quelques considérations sur la noblesse féodale chez les roumains (XIV-XVIII siècles)*, în **NEH** IV, 1970, p. 83-90.
CIUREA 1973	**D. Ciurea**, Relațiile externe ale Moldovei î*n secolul al XVI-lea*, în **AIIAI** X, 1973, p. 1-47.
CIUREA 1980	**D. Ciurea**, Evoluția şi rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII**,** în **AIIAI** XVII, 1980, p. 159-229.
CLOT 1997	**André Clot**, *Soliman Magnificul*, Bucureşti, 1997.
CODRESCU 1852	**Th. Codrescu,** *Uricariul*, vol. I, Iaşi,1852.
CONSTANTINESCU 1947	**D. Constantinescu**, Ştefan Mâzgă „voievod" şi vremea sa. Contribuții la istoria politică a Moldovei în secolul al XVI-lea, în **SCI** XX, 1947, p. 209-245.
CONSTANTINESCU 1978	**Radu Constantinescu**, Moldova şi Transilvania în vremea lui Petru Rareş, Bucureşti, 1978.
CONTAMINE 1980	**Philippe Contamine**, *La Guerre au Moyen Age*, Paris, 1980.
CORFUS 1936-1939	**Ilie Corfus**, Contribuțiuni noui privitoare la Petru vodă Alexandrovici zis Petru vodă Caza*cul*, în **CC** X, 1936-1939, p. 491-492.
CORFUS 1964	**I. Corfus**, Încă un "cuvânt" de al lui Neculce se dovedeşte a nu fi legendă, în Studii XVII, 1964, p. 597-598.
CORFUS 1964	**Ilie Corfus**, Activitatea diplomatică în jurul conflictului dintre Petru Rareş şi Po*lonia*, în Rsl X, 1964, p. 315-339.
CORFUS 1975	**Ilie Corfus**, *Luptele lui Mihai Viteazul cu turcii în lumina unor noi surse polone*, în vol. *Mihai Viteazul. Culegeri de studii*, Bucureşti, 1975.
CORFUS 1978	**Ilie Corfus**, Noi informații despre români în vechi ediții polone de documente, în **RdI** 3**,** 1978 (Extras).

CORFUS 1979	**Ilie Corfus**, *Documente privitoare la istoria României, culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, vol. I, Bucureşti, 1979.
CORIOLAN 1909	**G. Coriolan**, Petru Rareş înaintea de urcarea sa pe tron şi Petru Pribeagul, Bucureşti, 1909.
CORIOLAN 1910	**G. Coriolan**, Logofeţii mari Toader Bubuiog şi Toader Băloş şi alţi boieri ai lui Petru Rareş în întâia domnie, în Neamul Românesc Literar II, 1910, nr. 4,6,7 şi 8.
CORPUS JURIS HUNGARICI 1897	*Tripartitum opus juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbewcz... accuretissime editum*, în Corpus Juris Hungarici. Werbőczy István Hármaskönyve, Budapesta, 1897.
CORVISIER 1976	**A. Corvisier**, *Armées et sociétés en Europe de 1494 à 1789*, Paris, 1976.
COSTĂCHEL 1957	V. Costăchel, *Dominium eminens*, în V. Costăchel, A. Cazacu, P. P. Panaitescu, Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova, Bucureşti,1957, p. 215-219.
COSTĂCHESCU 1926	M. Costăchescu, Satele Ruscanii (Buznea) şi Găneştii, în **IN** VI, 1926 (Extras).
COSTĂCHESCU 1926-1927	Mihai Costăchescu, Mihail de la Dorohoi şi satele lui, în **IN** VI, 1926-1927, p. 345-352.
COSTĂCHESCU 1931	Mihai Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol. I, Iaşi, 1931.
COSTĂCHESCU 1932	Mihai Costăchescu, Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, vol. II, Iaşi, 1932
COSTĂCHESCU 1933	Mihai Costăchescu, Documente de la Ştefan cel Mare, Iaşi, 1933.
COSTĂCHESCU 1940	M. Costăchescu, Documentele moldoveneşti de la Bo*gdan voievod (1504-1517)*, Bucureşti, 1940.
COSTĂCHESCU 1943	M. Costăchescu, Documentele moldoveneşti de la Ştefăniţă voievod (1517-1527), Iaşi,1943.
COSTIN 1942	**Nicolae Costin**, Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601, Ioan Şt. Petre (ed.), Bucureşti, 1942.
COSTIN 1976	**Nicolae Costin,** Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601 şi de la 1709 la 1711, ediţie cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice şi glosar de Cost. A. Stoide şi I. Lăzărescu, cu prefaţă de G. Ivănescu, Iaşi, 1976.
COSTIN 1990	**Nicolae Costin**, *Scrieri*, vol. I, Chişinău, 1990.
COSTIN M. 1965	**Miron Costin**, Letopiseţul Ţărâi Moldovei de la Aaron-vodă încoace, ediţie critică de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1965.

CRONICI TURCEŞTI 1966	*Cronici turce*şti privind Ţările Române. Extrase, vol. I (sec. XV – mijlocul sec. XVII), volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Bucureşti, 1966.
CRONICILE SLAVO-ROMÂNE	*Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, publicate de Ioan Bogdan*, ediţie revăzută şi completată de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1959.
CROUZET 1967	**R. Crouzet** (red.), *Histoire générale des civilisations*, vol. III, Paris, 1967.
CZAMANSKA 1989	**Ilona Czamanska**, *Moldavia and Vallachia in Polish-Turkish relation of the 15th – 17th centuries*, în **BP** IV, 1989, p. 301-312.
CZAMANSKA 1993	**Ilona Czamanska**, *Rumunska imigracja polityczna w Polsce XVII wieku*, în **BP** VI, 1993, p. 5-22.
DAN 1957	**Mihail Dan**, Ştiri privitoare la istoria Ţărilor Române în cronicile ucrainene, în **SMIM** II, 1957, p. 205-208.
DAŠKEVIČ 1962	Yaroslav Daškevič, Armjanskie kolonii na Ukraine v istočnikah i literature XV-XIX vekov. (Istoriogr. očerk), Erevan, 1962.
DAVID 1984	**Gheorghe David**, Petru Şchiopul, Bucureşti, 1984.
DECEI 1978	**A. Decei**, Istoria Imperiului otoman până la 1656, Bucureşti, 1978.
DELUMEAU 1986	**Jean Delumeau**, Frica în Occident (secolele XIV-XVIII). O cetate asediată, vol. II, Bucureşti, 1986.
DEMÉNY, CERNOVODEANU 1974	**Ludovic Demény, Paul Cernovodeanu**, Relaţiile politice ale Angliei cu Moldova, Ţara Românească şi *Transilvania în secolele XVI-XVIII*, Bucureşti, 1974.
DENIZE 1995	**Eugen Denize**, Ţările Române şi Veneţia. Relaţii politice, 1441-1541, Bucureşti, 1995.
DENIZE 1997	**Eugen Denize**, Petru Rareş şi Moldova dintre Prut şi Nistru, în **RI** VIII, 7-8, 1997, p. 477-483.
DENIZE 2001	**Eugen Denize**, Ştefan cel Mare şi luptele cu turcii. O nouă abordare, în **SMIM** XIX, 2001, p. 115-128.
DENIZE 2003	**Eugen Denize**, Românii, Liga Sfântă şi Otomanii în epoca bătăliei de la Lepanto (1570-1574), în **SMIM**, XXI, 2003, p. 173-193.
DENIZE 2004	**Eugen Denize**, Ştefan cel Mare în "I Diarii" lui Marino Sanudo, în **SMIM** XXII, 2004, p. 137-151.
DEWALD 1996	**Jonathan Dewald**, *The European Nobility (1400-1800)*, Cambridge University Press, 1996.

DGR 1991	*Documents Gréco-Roumains, Le fonds Mourouzi d' Athènes*, volume présenté par les soins de: Florin Marinescu, Georgeta Penelea-Filitti, Anna Tabaki. Préface de Loukia Droulia, Athènes-Bucarest, 1991.
DIR, XVI/1	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVI, vol. 1 (1501-1550), Bucureşti, 1953.
DIR, XVI/2	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVI, vol. 2 (1551-1570), Bucureşti, 1951.
DIR, XVI/3	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVI, vol. 3 (1571-1590), Bucureşti, 1951.
DIR, XVI/4	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVI, vol. 1 (1591-1660), Bucureşti, 1952.
DIR, XVI/4, B	*Documente privind istoria României*, seria B, Ţara Românească, veac. XVI, vol. 4 (1571-1580), Bucureşti, 1952.
DIR, XVII/1	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVII, vol. 1 (1601-1605), Bucureşti, 1952.
DIR, XVII/2	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVII, vol. 2 (1606-1610), Bucureşti, 1953.
DIR, XVII/3	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVII, vol. 3 (1611-1615), Bucureşti, 1954.
DIR, XVII/4	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVII, vol. 4 (1616-1620), Bucureşti, 1956.
DIR, XVII/5	*Documente privind istoria României*, seria A, Moldova, veac. XVII, vol. 5 (1621-1625), Bucureşti, 1957.
DJUVARA 1987	**N. Djuvara**, Les Grands Boïars ont-ils constitu*é dans les pricipautes roumaines une veritable oligarchie institutionelle et héréditaire?,* în **SOF** XLVI, 1987, p. 1-56.
DOCUMENTE TURCEŞTI 1976	*Documente tur*cești privind istoria României, vol. I (1455-1774), întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976.
DRAGNEV, PÂSLARIUC 2002	**Emil Dragnev, Virgil Pâslariu**c, Rhinocopia în tradiția bizantină și medievală românească, în In honorem Ioan Caproșu, Iași, 2002, p. 95-109.

DRAGNEV, PÂSLARIUC 2004	**Emil Dragnev, Virgil Pâslariuc**, *La rhinocopie et la lutte pour la souccession au trône à Byzance et dans les Pays Roumaines au Moyen Âge*, în PONTES. Review of South East European Studies I, 2004, p. 20-33.
DRH, I	*Documenta Romaniae Historica*, Serie A, Moldova, vol. I., întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi, Bucureşti, 1975.
DRH, II	*Documenta Romaniae Historica*, Serie A, Moldova, vol. II, întocmit de L. Şimanschi ş.a., Bucureşti, 1976.
DRH, III	*Documenta Romaniae Historica*, Serie A, Moldova, vol. III, întocmit de C. Cihodaru, I. Caproşu şi Nistor Ciocan, Bucureşti, 1980.
DRH, VII	*Documenta Romaniae Historica*, Serie A, Moldova, vol. VII, întocmit de C. Cihodaru şi I. Caproşu (în manuscris).
DRH, XIX	*Documenta Romaniae Historica*, Serie A, Moldova, vol. XIX, întocmit de Haralambie Chirca, Bucureşti,1969.
DUGGAN 2000	**Anne Duggan**, *Nobles and nobility in medieval Europe : concepts, origins, transformations*, Woodbridge, Suffolk, Rochester, N.Y., 2000.
DUROSELLE 2000	**Jean-Baptiste Duroselle,** *L' Europe. Histoire de ses peuple*, Paris, 2000.
DWORZACZEK 1977	Włodzmierz Dworzaczek, *La mobilité sociale de la noblesse polonaise aux XVIe et XVIIe siècles*, în **APH** XXXVI, 1977, p. 147-150.
EFTIMIU 1929	**Elena Eftimiu**, *O scrisoare a lui Ivan Vas*ilievici, ţarul Rusiei, către Ion vodă cel Cumplit, voievodul Moldovei (1574), în **RI** XV, 1929, p. 229-231.
ELIAN, BĂLĂN, CHIRCĂ, DIACONESCU 1965	Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă, O. Diaconescu, Inscripţiile medievale ale României, Oraşul Bucureşti, I, Bucureşti, 1965.
ELIAS 1985	**Nobert Elias**, *La société de cour*, preface de Roger Chartier, Paris, 1985.
ELIAS 2002	**Norbert Elias**, Procesul civilizării, vol. II, Iaşi, 2002.
ELTZE 1978	**R. Eltze,** *Sic transit gloria mundi. Zum Tode des Papstes im Mittelalter*, în Deutsche Archiv für Erforschung des Mittelalters XXXIV, 1978, p. 1-18.
EŞANU A., EŞANU V. 2001	Andrei Eşanu, Valentina Eşanu, Moldova medievală. Structuri executive, militare şi ecleziastice, Chişinău, 2001.

FEDORUK 2000	**Andrij Fedoruk,** *Najmane kozac'ke vijsko (XVI – seredyna XVII st.): Ideologija, organizacija ta vijskove mistectvo*, Cernăuți, 2000.
FÉDOU 1971	**René Fédou,** *L'état au Moyen Age*, Paris, 1971.
FENGLER, GIEROW, UNGER 1976	**Heinz Fengler, Gerhard Gierow, Willy Unger,** *Numismatik. Transpress Lexicon***,** Berlin, 1976.
FLORESCU 1996	**George D. Florescu**, Mănăstirea Coșuna (Bucovățul Vechi) și neamurile domnești și boierești din Țara Românească, din veacul al XVI-lea, legate de acest lăcaș, în **AG** III (VIII), 1-2, 1996, p. 51-144.
FOCȘĂNEANU, DIACONU 1956	**I.** Focșăneanu, Gh. Diaconu, Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare, în Studii cu privire la Ștefan cel Mare, București, 1956, p. 113-168.
FOTINO 1972	**George Fotino**, Studiu asupra situației femeii în vechiul drept românesc, în George Fotino, *Pagini din istoria dreptului românesc*, București, 1972, p. 56-72.
FOUCAULT 1994	**Michel Foucault**, *Dits et écrits, articles politiques, conférences, interviews* (1970-1984), Paris, 1994.
GEMIL 1972	**Tahsin Gemil**, Din relațiile moldo-otomane în primul sfert al secolului al XVI-lea (pe marginea a două documente din arhivele de la Istanbul), în **AIIAI** IX, 1972, p. 133-143.
GEMIL 1978	**Tahsin Gemil**, În fața impactului otoman, în vol. Petru Rareș, București, 1978, p. 136-150.
GEORGESCU 1972	**Vlad Georgescu**, *Ideile po*litice și iluminismul în Principatele Române 1750-1831, București, 1972.
GEORGESCU 1987	**Vlad Georgescu**, Istoria ideilor politice românești (1369-1878), München, 1987.
GEORGESCU 1995	**Vlad Georgescu**, Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre, București, 1995.
GHIBĂNESCU 1907	Gh. Ghibănescu, Ispisoace și zapise, vol. I_2, Iași, 1907.
GHIBĂNESCU 1914	Gh. Ghibănescu, Surete și izvoade, vol. IX, Iași, 1914.
GHIBĂNESCU 1926	Gh. Ghibănescu, Surete și izvoade, vol. XV, Iași, 1926.
GIEYSZTOR 1972	**Al. Gieysztor** (coord.) *Histoire de la Pologne,* Warszawa, 1972.
GIONEA 1978	**Vasile Gionea***, Quelques aspects de la trahison dans l' ancient droit roumain*, în Recherches sur l' histoire des institutions et du droit II, 1978, p. 53-56.
GIURESCU 1926	**Constantin C. Giurescu**, Contribuții la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV, Vălenii de Munte, 1926.
GIURESCU 1937	**Constantin C. Giurescu**, *Istoria românilor*, vol. II, partea I, București, 1937.

GIURESCU 1943	**Constantin C. Giurescu**, *Istoria românilor*, vol. II, 1, ediția a IV-a, București, 1943.
GIURESCU 1944	**Constantin C. Giurescu**, *Istoria românilor*, vol. III/1, București, 1944.
GIURESCU 1946	**Constantin C. Giurescu**, Despre filiația lui Ștefan Lăcustă, în **RIR** XVI, 12, 1946, p. 72-78.
GIURESCU 1967	**Constantin C. Giurescu**, Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce, în Studii de folclor și literatură, București, 1967, p. 439-495.
GIURESCU 1977	**Constantin C. Giurescu**, Probleme controversate în istoriografia română, București, 1977.
GIURESCU C., GIURESCU D., 1976	**Constantin C. Giurescu** și **Dinu C. Giurescu,** *Istoria românilor***,** vol. II, București, 1976.
GIURESCU CONST. 1993	**Constantin Giurescu**, *Despre boieri*, în Constantin Giurescu, *Studii de istorie*, antologie, îngrijire de ediție și introducere de Dinu C. Giurescu, București, 1993.
GIURESCU D. 1966	**Dinu C. Giurescu**, Ion vodă cel Viteaz, ediția a II-a, București, 1966.
GOLOBUCKIJ 1957	**V. A. Golobuckij**, Zaporožskoe kazačestvo, Kiev, 1957.
GONȚA 1989	Alexandru I. Gonța, Legăturile economice dintre Moldova și*i Transilvania în secolele XIII-XVII*, ediție, prefață, bibliografie și indice de I. Caproșu, București, 1989.
GONȚA 1990	Al. I. Gonța, *Documente privind istoria României*, *A, Moldova, Indicele numelor de locuri*, I. Caproșu (ed.), București, 1990.
GONȚA 1995	Alexandru I. Gonța, *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII, Indicele numelor de persoane***,** ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu, București, 1995.
GONȚA 1998	Alexandru I. Gonța, Adunarea țării din primăvara anului *1574 în Moldova*, în Alexandru I. Gonța**,** Studii de istorie medievală, texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, 1998, p. 287-292.

GONȚA 1998a	Alexandru I. Gonț**a**, Mănăstirea Balica din Iași. O ctitorie din veacul al XVI-lea a boierilor buzești din Țara Românească, în Alexandru I. Gonța, Studii de istorie medievală, texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, 1998, p.241-248.
GONȚA 1998b	Alexandru I. Gonța, Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare, în Alexandru I. Gonța, Studii de istorie medievală, texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, 1998, p. 25-36.
GONȚA 1998c	Alexandru I. Gonța, Domeniile feudale și privilegiile mănăstirilor moldovenești în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, în Alexandru I. Gonța, Studii de istorie medievală, texte selectate și pregătite pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, 1998, p. 37-54.
GONȚA 1998d	Alexandru I. Gonța, Femeia și drepturile ei la moștenire în Moldova, „după obiceiul pământului", în Alexandru I. Gonța, Studii de istorie medievală, texte selectate pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, 1998, p. 269-274.
GONȚA 1998e	**Alexandru** I. Gonța, Moldova între poloni și turci în preajma anului 1538 și complotul contra lui Petru Rareș, în Alexandru I. Gonța, Studii de istorie medievală, texte selectate pentru tipar de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei, cu un cuvânt introductiv de Ioan Caproșu, Iași, 1998, p. 343-358.
GONȚA GH. 2000	Gheorghe Gonța, Evoluția politică a Țării Moldovei în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea, în **RIM** 3-4, 2000, p. 7-15 și 1-4, 2001, p. 46-54.
GONȚA GH. 2001	Gheorghe Gonța, Evoluția politică a Țării Moldovei în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea, în **RIM** 1-4, 2001, p. 46-54.
GONȚA GH. 2004	Gheorghe Gonța, Viața politică a Țării Moldovei în epoca domniei lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, Chișinău, 2004.
GORDON 1983	**Linda Gordon**, *Cossacs rebellions: Social Turmoil in the Sixteenth Century Ukraine*, Albany, New York, 1983.

GORECKI 1864	**Leonard Gorecki**, *Descriptio belli Iuoniae, Palatini Valachiae, qoudus cum Selymo, Turcarum Imperatore, magno cum succesu gessit ab initio, demum a Ieremia Czarnawieczio Valacho prodius, et a Turcis contra fidem datam ac sacramento confirmatam occius*, în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, A. Papiu-Ilarian (ed.), vol. III, Bucureşti, 1864, p. 203-252.
GOROVEI 1971	Ştefan S. Gorovei, Găneştii şi Arbureştii (Fragmente istorice. 1538-1541), în **CI** II, 1971, p. 143-159.
GOROVEI 1971a	Ştefan S. Gorovei, Contribuţii la genealogia familiei domnitoare Tomşa, în **RA** XLVIII, 3, 1971, p. 375-390.
GOROVEI 1973	Ştefan S. Gorovei, Movileştii, în **MI** VII, 6, 1973, p. 64-72.
GOROVEI 1974	Ştefan S. Gorovei, O biografie nescrisă – Alexandru voievod, în **MI** VIII, 2, 1974, p. 14-17.
GOROVEI 1975	Ştefan S. Gorovei, Note istorice şi genealogice cu privire la urmaşii Ştefan cel Mare, în **SMIM** VIII, 1975, p. 185-200.
GOROVEI 1978	Ştefan S. Gorovei, Activitatea diplomatică a marelui logofăt Ioan Tăutu, în Suceava. Anuarul muzeului judeţean V, 1978, p. 237-251.
GOROVEI 1978a	Ştefan S. Gor**ovei**, *Domnia lui Alexandru Cornea*, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 175-178.
GOROVEI 1978b	Ştefan S. Gorovei, Domnia lui Ştefan Lăcustă, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 162-174.
GOROVEI 1978c	Ştefan S. Gorovei, *Addenda et corrigenda*, în **AIIAI** XV, 1978, p. 529.
GOROVEI 1980	Ştefan S. Gorovei, Moldova în "Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relaţii moldo-otomane, în **AIIAI** XVII, 1980, p. 629-667.
GOROVEI 1980a	Ştefan S. Gorovei, Pe marginea unei filiaţii incerte: Maria Movilă – fiica lui Petru Rareş, în **CI** XI, 1980, 325-380.
GOROVEI 1981	Ştefan S. Gorovei, Toader, pârcălabul de Hotin, în **AIIAI** XVIII, 1981, p. 683-686.
GOROVEI 1981-1982	Ştefan S. Gorovei, Mărturiile unui document, în **CI** XII-XIII, 1981-1982, p. 307-316.
GOROVEI 1982	Ştefan S. Gorovei, Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546), Bucureşti, 1982.
GOROVEI 1982a	Ştefan S. Gorovei, Pacea moldo-otomană din 1486. Observaţii pe marginea unor texte, în **RdI** XXXV, 7, 1982, p. 807-821.

GOROVEI 1986	Ştefan S. Gorovei, *Câteva con*siderații pentru istoria relațiilor româno-otomane în veacurile XV-XVI, în Românii în istoria universală, vol. I, Iași, 1986, p. 31-41.
GOROVEI 1991	Ştefan S. Gorovei, Muşatinii, Chişinău, 1991.
GOROVEI 1991a	Ştefan S. Gorovei, Sângele Movileştilor – o g*enealogie*, în **MI** XXV, 4, 1991, p. 36-38.
GOROVEI 1992	Ştefan S. Gorovei, Urecheştii – model de ascensiune socială, în **AIIAI** XXIX, 1992, p. 501-507.
GOROVEI 1993	Ştefan S. Gorovei, Ioan Tăutu logofătul, în **MI** XXVII, 9, 1993, p. 49-55.
GOROVEI 1994	Ştefa**n S. Gorovei**, Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII), în **AG** I (VI), 1-2, 1994, p. 67-76.
GOROVEI 1996	Ştefan S. Gorovei, „Din Purice – Movilă" şi „Barnovschi-Moghilă". Două explicații (nu numai) genealogice, în **AG** III (VIII), 3-4, 1996, p. 327-332.
GOROVEI 1997	Ştefan S. Gorovei, Note de antropologie medievală, în **AG** IV (IX), 1-2, 1997, p. 51-58.
GOROVEI 1997a	Ştefan S. Gorovei, Rude şi înrudiri necunoscute ale lui Petru Rareş, în **RI** VIII, 7-8, 1997, p. 467-476.
GOROVEI 2003	Şt**efan S. Gorovei**, Un ctitor uitat la Putna şi asocierea la atributele puterii suverane, în **SMIM** XXI, 2003, p. 257-270.
GRABOVIČ 1996	D. Grabovič, Do ideologiji Renessansu v ukrajins'kiji literaturi: „Virši na žalosnyi pogreb zacnogo rycera Petra Konaševiča Sagajdačnogo" Kasiana Sakoviča, în *Ukrajina XVII st. miž Zahodom ta Shodom Evropy*, Kyjiv-Venecija, 1996.
GRĂMADĂ 1976	Ilie Grămadă, *Aspects des relations moldavo-polonais dans les trois premieres decennies du XVI-e siecle*, în "Rveznik Liubelski" XIX, 1976 (Extras).
GRIGORAŞ 1937-1940	N. Grigoraş, Boierii lui Alexandru Lăpuşneanu, în **CI** XIII-XVI, 1-2, 1937-1940, p. 348-384.
GRIGORAŞ 1956	N. Grigoraş, Opoziția marii boierimi față de politica lui Ştefan cel Mare, în SCŞI VII, 1, 1956 (Extras)
GRIGORAŞ 1960	N. Grigoraş, Despre răscoala țăranilor moldoveni în vremea domniilor lui Petru Şchiopul (1574-1579 şi 1582-1591), în SCŞI XI, 2, 1960 (Extras).
GRIGORAŞ 1961	N. Grigoraş, Atribuțiile judecătoreşti ale Sfatului domnesc din Moldova până la sfârşitul sec. *al XVI-lea*, în SCŞI XII, 2, 1961, p. 133-144.

GRIGORAŞ 1962	N. Grigoraş, Contribuţii la cunoaşterea politicii domniei în Moldova faţă de proprietatea funciară condiţionată (sec. XIV-XVII), în SCŞI XIII, 1, 1962, p. 55-79.
GRIGORAŞ 1965	N. Grigoraş, *Oblig*aţiile în muncă faţă de stat şi de turci ale populaţiei din Moldova (secolele XIV-XVIII), în **RdI** XVIII, 4, 1965, p. 895-912.
GRIGORAŞ 1971	N. Grigoraş, Instituţii feudale din Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea, Bucureşti, 1971.
GRIGORAŞ 1971a	N. Grigoraş, Abuzurile şi corupţia membrilor aparatului de stat feudal din Moldova (sec. XV-XVII), în **AIIAI** VIII, 1971, p. 99-117.
GRIGORAŞ 1972	N. Grigoraş, Ştefan vodă cel Tânăr şi Luca Arbure, în **AIIAI** IX, 1972, p. 1-27.
GRIGORAŞ 1972a	N. Grigoraş, Date şi observaţii asupra unui vechi monument de artă feudală din Moldova (Dolheştii Mari), în **BMI** XXXXI, 1, 1972, p. 40-44.
GRIGORAŞ 1974	N. Grigoraş, Un voievod nedreptăţit: Ştefăniţă vodă, în **MI** VIII, 2, 1974, p. 9-13.
GRIGORAŞ 1974a	N. Grigoraş, Ion vodă cel Viteaz. La patru sute de ani de la moartea sa. 14 iunie 1574 – 14 iunie 1974, în **MMS** L, 5-6, 1974, p. 420-431.
GRIGORAŞ 1974b	N. Grigoraş, Lupta de eliberare condusă de Ion vodă cel Viteaz (februarie – iunie 1574), în **CI** V, 1974, p. 101-130
GRIGORAŞ 1974c	N. Grigoraş, Politica internă a lui Ioan vodă cel Viteaz, în **RdI** XXVII, 6, 1974, p. 871-885.
GRIGORAŞ 1978	N. Grigoraş, *Precursor al lui Mihai Viteazul*, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 85-108.
GRIGORAŞ 1982	N. Grigoraş, *M*oldova lui Ştefan cel Mare, Iaşi, 1982.
GRIGORAŞ 1985	N. Grigoraş, Formaţia, cultura şi începutul domniei lui Rareş, în **RdI** XXXVIII, 7, 1985, p. 650-658.
GRIGORAŞ, CAPROŞU 1968	N. Grigoraş şi Ioan Caproşu, Documente moldoveneşti indedite din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, în Studii XXI, 2, 1968, p. 243-257.
GRODZISKI 1977	**Stanislaw Grodziski**, *Les devoirs et les droits politiques de la noblesse polonaise*, în **APH** XXXVI, 1977, p. 163-176.
GUBOGLU 1956	**M. Guboglu**, Inscripţia lui Soliman Magnificul de la *Bender*, în Studii IX, 2-3, 1956, p. 107-123 .

GUBOGLU 1988	**Mihail Guboglu**, Campania lui Soliman I Magnificul în Moldova (1538) într-o cronică turco-tătărească, în vol. Românii în istoria universală, vol. III, Iaşi, 1988, p. 1-20.
GUILMARTIN 1988	**John F. Guilmartin, Jr.,** *Ideology and Conflict: The Wars of the Ottoman Empire, 1453-1606*, în Journal of Interdisciplinary History, XVIII, 4, 1988, p. 721-747,
GUNN 2001	**Steven Gunn,** *War, Religion, and the State,* în *Early Modern Europe. An Oxford Histrory*, Euan Cameron (ed.), Oxford, 2001, p. 102-133.
GUNST 2004	**Peter Gunst,** Sisteme agrare ale Europei Centrale şi de Est, Daniel Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est*, Bucureşti, 2004, p. 71-115.
HALECKI 1933	**O. Halecki**, *La Pologne de 963 a 1914,* Paris, 1933.
HASDEU 1969	**B. P. Hasdeu**, Ioan vodă cel Cumplit, Bucureşti, 1969.
HASDEU 1992	**B. P. Hasdeu**, Istoria toleranței religioase în România, Chişinău, 1992.
HEERS 1977	**J. Heers**, *Family clans in the Middle Ages: a study of political and social structures in urban areas*, Amsterdam, New York, 1977.
HEYD 1969	**Uriel Heyd**, *Some aspects of the Ottoman Fetva*, în Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London XXXII, 1, 1969, p. 35-56.
HOLBAN 1942	**Th. Holban**, Bogdan vodă Lăpuşneanu, în **AB** 1942, p. 809-814.
HOLBAN 1942a	**Théodor Holban**, *Henri de Valois en Pologne et les Roumains*, în Bulletin de la Section Historique de l' Académie Roumaine XXIII, 1, 1942 (Extras).
HOLBAN 1965	**Th. Holban**, *Documente externe (1552-1561*), în Studii XVIII, 3, 1965, p. 667-674.
HOLBAN 1976	**Th. Holban**, *Documente r*omâneşti din arhivele polone şi franceze, în **AIIAI** XIII, 1976, p. 301-303.
HOLBAN 1982	**Th. Holban**, Noi documente româneşti din arhivele polone şi franceze (II), în **AIIAI** XIX, 1982, p. 591-596.
HUIZINGA 1993	**Johan Huizinga**, *Amurgul Evului Mediu*, traducere de H. R. Radian, Bucureşti, 1993.
HURMUZAKI, I/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I/1, ed. N. Densuşeanu, Bucureşti, 1887.

HURMUZAKI, II/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/1, ed. I. Slavici, Bucureşti, 1891.
HURMUZAKI, II/2	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/2, ed. N. Densuşeanu, Bucureşti, 1891.
HURMUZAKI, II/3	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/3, ed. N. Densuşeanu, Bucureşti, 1892.
HURMUZAKI, II/4	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/4, ed. N. Densuşeanu, Bucureşti, 1894.
HURMUZAKI, II/5	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II/5, ed. N. Densuşeanu, Bucureşti, 1897.
HURMUZAKI, III/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III/1, ed. C. Esarcu (I. Slavici), Bucureşti, 1880.
HURMUZAKI, III/2	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. III/2, ed. I. Slavici, Bucureşti, 1888.
HURMUZAKI, S. I/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment vol. I/1, ed. Gr. Tocilescu, Bucureşti, 1886.
HURMUZAKI, S. II/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment vol. II/1, ed. I. Bogdan, I. Skupiewski, Bucureşti, 1893.
HURMUZAKI, VIII	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VIII, ed. I. Slavici, Bucureşti, 1894.
HURMUZAKI, XI	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XI, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1900.
HURMUZAKI, XII	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XII, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1903.
HURMUZAKI, XIII	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIII, ed. A. Papadopulos–Kerameus, Bucureşti, 1909.
HURMUZAKI, XIV/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/1, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1915.

HURMUZAKI, XIV/3	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV/3, ed. N. Iorga, București, 1936.
HURMUZAKI, XV/1	**Eudoxiu de Hurmuzaki**, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV/1, ed. N. Iorga, București, 1911.
IAŞI 1999	Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol. I (1408-1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași, 1999.
IGNAT, AGACHE 1978	**Georgeta Ignat**, **Dumitru Agache**, Cu privire la politica urmașilor lui Petru Rareș (1546-1552), în **AIIAI** XV, 1978, p. 149-174.
ILIESCU 1970	**Octavian Iliescu**, *Moneda în România*, București, 1970.
INALCIK 1996	**Halil Inalcik**, Imperiul otoman. Epoca clasică (1300-1600), ediție și studiu introductiv de Mihai Maxim, București, 1996.
INSTITUȚII FEUDALE 1988	Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, Ovid Sachelarie și Nicolae Stoicescu (coord.), București, 1988.
IONESCU-NIȘCOV 1967	Tr. Ionescu-Nișcov, Două acte de cancelarie de la Ștefan Mâzgă, în **Rsl** XV, 1967, p. 245-254.
IORGA 1897	**N. Iorga**, Pretendenți domnești în secolul al XVI-lea, în **AARMSI** s. II, XIX, 1897, p. 193-274.
IORGA 1898	**N. Iorga**, Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul, în **AARMSI** s. II, XX, 1898 (Extras).
IORGA 1899	**N. Iorga**, Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe, București, 1899.
IORGA 1899a	**N. Iorga**, Documente românești din arhivele Bistriței (scrisori domnești și scrisori private), vol. I, București, 1899.
IORGA 1901	**N. Iorga**, Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. I, București, 1901.
IORGA 1901a	**N. Iorga**, *Studii* și documente cu privire la istoria românilor, vol. III, București, 1901.
IORGA 1905	**N. Iorga**, Inscripții din bisericile României, vol. I, București, 1905.
IORGA 1908	**N. Iorga**, Inscripții din bisericile României, vol. II, București, 1908.
IORGA 1913	**N. Iorga**, Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. XXIII, București, 1913.
IORGA 1915	**N. Iorga**, Istoria românilor din Ardeal și Ungaria, vol. I, București, 1915.

IORGA 1915	**N. Iorga**, Ştefan Lăcustă nu e fiul lui Ştefan cel Mare, în **RI** I, 1915 (Extras).
IORGA 1921	**N. Iorga**, *Roumains et grecs au cours des siècles a l' occasion des mariages princiers de MDCCCCXXI*, Bucureşti, 1921.
IORGA 1925	**N. Iorga**, Istoria comerţului românesc. Epoca veche, Bucureşti, 1925.
IORGA 1929	**N. Iorga**, *Polonais et Roumains. Relations politiques, economiques et cultureles*, Bucureşti, 1929.
IORGA 1932	**N. Iorga**, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni,* ediţia a III-a, Vălenii de Munte, 1932.
IORGA 1933	**N. Iorga**, Două texte greceşti privitoare la ţările noastre. Versuri pentru Ioan, vistierul lui Petru Şchiopul, în **RI** XIX, 1933 (Extras).
IORGA 1934	**N. Iorga**, Noi porunci turceşti către domnii noştri (1572-1658), în **RI** XX, 10-12, 1934 (Extras).
IORGA 1970	**N. Iorga**, Istoria armatei româneşti, ediţie îngrijită de N. Gherhan şi V. Iova, Bucureşti, 1970.
IORGA 1996	**N. Iorga**, *Istoria românilor*, vol. IV, ediţia a II-a, volum îngrijit de Stela Cheptea şi Vasile Neamţu, Bucureşti, 1996.
IORGA 1998	**N. Iorga**, *Istoria românilor*, vol. V, ediţia a II-a, volum îngrijit de Constantin Rezachevici, Bucureşti, 1998.
ISIČENKO 1990	Ju. A. Isičenko, Kyjivo-Pečerskyj pateryk u literaturnomu procesi kincja XVI – počatky XVIII st. na Ukrajini, Kyjiv, 1990.
ISTORIA MILITARĂ 1986	Istoria militară a poporului român, vol. II, Bucureşti, 1986.
ISTORIA ROMÂNIEI 1962	*Istoria României*, vol. II, Bucureşti, 1962.
ISTORIA ROMÂNIEI 1998	Mihai Bărbulescu, **Dennis Deletant**, **Keith Hitchins**, Şerban Papacostea, **Pompiliu Teodor**, *Istoria României*, Bucureşti, 1998.
ISTORIA ROMÂNIEI 2001	*Istoria României*, vol. IV, Bucureşti, 2001.
ISTORIA ŢĂRII ROMÂNEŞTI 1960	Istoria Ţării Româneşti *(1290-1690)*, C. Grecescu şi Dan Simonescu (ed.), Bucureşti, 1960.
JAKOVENKO 1992	**N. A. Jakovenko**, „Čolovik dobryj" i „čolovik zlyj": z istoriji mental'nih utsnovok v Ukrajini – Rus*i kincja XVI – seredini XVII st.*, în Medievalia Ucrainica: mental'nost' ta istorija idej, I, 1992, Kyjiv, p. 47-91.
JAKOVENKO 1993	**N. M. Jakovenko**, *Ukrajinska šljahta z kincja XIV do seredyny XVII st. (Volyn' i Central'na Ukrajina)*, Kyjiv, 1993.

JAVORNICKIJ 1990	**D. I. Javornickij**, *Istorija zaporojskih kazakov*, Kiev, 1990.
KANTOROWICZ 1956	**Ernest Kantorowicz**, *The King's Two Bodies*, Princeton, 1956.
KEEN 1984	**Maurice Keen**, *Chivalry*, New Haven and London, 1984.
KERSTEN 1977	**Adam Kersten**, *Les magnats – elite de la société nobiliaire*, în **APH** XXXVI, 1977, p. 119-133.
KOCHANOWICZ 2004	**Jacek Kochanowicz,** Economia poloneză şi evoluţia dependenţei, Daniel Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est*, Bucureşti, 2004, p. 117-164.
KOENIGSBERGER, MOSSE 1970	**H. G. Koenigsberger**, **G. Mosse**, *L' Europe au XVI-e siècle*, Paris, 1970.
KOSMINSKIJ 1963	**E. A. Kosminskij**, *Istoriografija sredhih vekov*, Moskva, 1963.
KOZAK 1903	**Eugen Kozak**, *Die Inschriften aus der Bukovina,* vol. I, Wien, 1903.
KULIŠ 1874	**P. A. Kuliš**, *Istorija vozsoedinenija Rusi*, vol. I, Sankt-Petersburg, 1874.
LAMPE 2004	**John R. Lampe,** Frontieră imperială sau periferie capitalistă? Despre cum trebuie definită înapoierea balcanică între 1520 şi 1914, în Daniel Chirot (coord.), *Originile înapoierii în Europa de Est*, Bucureşti, 2004, p. 219-262.
LASICKI 1864	**Lasicki**, *Historia de ingressu Polonorum in Valachiam cum Bogdano voivoda (Istoria despre intrarea polonilor in Moldova cu Bogdan voievod...)*, în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, A. Papiu-Ilarian (ed.), vol. III, Bucureşti, 1864.
LASWELL, KAPLAN 1950	**H. D. Laswell**, **A. Kaplan**, *Power and Society. A Framework for Social Enquiry*, New Haven, 1950.
LĂZĂRESCU 1976	Dan A. Lăzărescu, *La félonie et sa cause juridique en droit pénal féodal roumain*, în *Etudes*, Varsczaw, 1976, p. 115-118.
LE GOFF 1986	**Jacques Le Goff**, *Pentru un al Ev Mediu*, vol. II, studiu introductiv, note şi traducere de Maria Carpov, Bucureşti, 1986.
LEP'JAVKO 1990	**Sergij Lep'javko**, *Pro pryrodu stanovyh priviejiv ukrajin'skogo kozactva*, în *Problemi ukrajin'skoji midievistiki*, Kyjiv, 1990.
LEP'JAVKO 1996	**Sergij Lep'javko**, *Kozac'ki vijny kincja XVI st. v Ukrajini*, Černigiv, 1996.

LESKINEN 2002	**M. V. Leskinen**, Mify i obrazy sarmatizma. Istoki nacional'noj ideologii Reči Pospolitoj, Moskva, 2002.
LINȚA 1965	Elena Linţa, Materiale inedite privitoare la epoca primului interregn polonez şi la politica domnului moldovean Ion vodă (1572-1574), în **Rsl** XI, 1965, p. 302-303.
LONGWORTH 1969	**Philip Longworth**, *The Cossaks*, New York, Chicago and San Francisco, 1969.
LUTIC 1996	**Marcel Lutic**, Două neamuri străvechi: Găneştii şi Stravici, în **AG** III (VIII), 3-4, 1996, p. 175-184.
MACEJOWSKI 1974	**J. Macejowski**, *Sarmatyzm jako formacja kulturowa*, în „Teksty", 4, 1974.
MANKOWSKI 1946	**T. Mankowski**, *Genealogia sarmatyzmu*, Warszawa, 1946.
MARDIN 1969	**Serif Mardin**, *Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire*, în Comparative Studies in Society and History XI, 3, 1969, p. 258-281.
MARINESCU 1910	**Iulian Marinescu**, *Bogdan al III-lea cel Orb*, Bucureşti, 1910.
MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ 1994	Smilja Marjanović-Dušanić, *Vladarske insignije i državna simbolika u Sebiji od XIII do XV veka,* Beograd, 1994.
MATEI 1972	**Ion Matei**, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays romains (concernant particulièrement la Valachie [sec. XV-XVIII]),* în **RESEE** X, 1, 1972, p. 65-81.
MATEI 1973	**Ion Matei**, *Quelques problèmes concernant le régime de la domination ottomane dans les pays romains (concernant particulièrement la Valachie [sec. XV-XVIII]),* în **RESEE** XI, 1, 1973, p. 81-95.
MAXIM 1977	**Mihai Maxim**, Documente noi despre războiul moldo-otoman din 1574, în vol. Din lupta poporului român pentru independenţă, Bucureşti, 1977.
MAXIM 1977a	**Mihai Maxim**, *Les relations roumaino-ottomanes entre 1574 et 1594*, în **RRH** 3, 1977, p. 469-486.
MAXIM 1977b	**Mihai Maxim,** *L' autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les actes officiels de la Porte au cours de la seconde moitié du XVI-e siècle*, în **RESEE** XV, 2, 1977, p. 207-232.
MAXIM 1979	**Mihai Maxim**, Regimul economic al dominaţiei otomane în Moldova şi Ţara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în **RdI** XXXII, 9, 1979, p. 1731-1765.

MAXIM 1980	**Mihai Maxim**, *Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l' égard de la Porte Ottomane dans la seconde moitié du XVI-e siècle*, în **NEH** VI, 1, 1980, p. 237-250.
MAXIM 1982	**Mihai Maxim**, *L'autonomie des Principautés Roumaines envers la Porte ottomane (XVI-e – XVII-e siecles)*, în **RRH** VII, 4, 1982, p. 46-53.
MAXIM 1982a	**Mihai Maxim**, *Din ist*oria relațiilor româno-otomane: "capitulațiile", în Anale de istorie XXVIII, 6, 1982, p. 34-68.
MAXIM 1986	**Mihai Maxim**, Cu privire la statutul de ' ahd al Țărilor Române față de Poartă. Considerații pe marginea unor izvoare, în **RdI** VI, 1986, p. 523-534.
MAXIM 1993	**Mihai Maxim**, Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu, București, 1993.
MAXIM 1998	**Mihai Maxim**, Principatele Române și Imperiul Otoman (1400-1878), în *O istorie a Românilor*, Cluj, 1998, p. 129-147.
MAXIM 2001	**Mihai Maxim**, Țările Române și Imperiul otoman (1400-1600), în *Istoria României*, vol. IV, București, 2001, p. 531-591.
MÂZGĂ 1997	Radu Mâzgă, Aspecte religioase în timpul domniilor lui Iliaș Rareș (1546-1551) și Ștefan Rareș (1551-1552). Reflectarea lor în cronicile lui Macarie și Eftimie, în **AIIAC** XXXVI, 1997, p. 113-119.
MAZILU 1999	**Dan Horia Mazilu**, Noi despre ceilalți. *Fals tratat de imagologie*, Iași, 1999.
MAZILU 2003	**Dan Horia Mazilu**, *Voievodul dincolo de sala tronului. Scene din via*ța privată, Iași, 2003.
McCORMICK 2001	**Michael McCormick**, Împăratul, în Guglielmo Cavallo (coord.), *Omul bizantin*, Iași, 2001, p. 263-289.
MEF 1961	*Moldova în epoca feudalismului*, vol. I, întocmit de P. G. Dmitriev <Dimitriu>, D. M. Dragnev, E. M. Russev, P. V. Sovetov, Chișinău, 1961.
MEF 1978	*Moldova în epoca feudalismului*, vol. II, întocmit de D. M. Dragnev, A. N. Nichitici, L. I. Svetlicinaia, P. V. Sovetov, Chișinău, 1978.
MEHMED 1960	**M. Mehmed**, *Din raporturile Moldovei cu Imperiul otoman în a doua* jumătate a veacului al XV-lea, în Studii XIII, 5, 1960, p. 165-178.
MESROBEANU 1925	**A. Mesrobeanu**, Rolul politic al Movileștilor până la domnia lui Ieremia vodă, în **CI** I, 1925, p. 177-189.

MICLESCU-PRĂJESCU 1996	I. C. Miclescu-Prăjescu, *Despre unii dreg*ători din veacurile XV-XVII şi despre neamurile lor, în **AG** III (VIII), 1-2, 1996, p. 267-310.
MICLESCU-PRĂJESCU 1997	I. C. Miclescu-Prăjescu, Noi date privind înscăunarea movileştilor, în **AG**, IV (IX), 1-2, 1997, p. 159-178.
MIGNOT 1711	**M. Mignot**, *Histoire de l'empire ottoman depuis son origine jusqu'a la paix de Belgrade en 1740,* vol. II, Paris, 1711.
MINEA 1925	**I. Minea**, Începutul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu, în **CI** I, 1925, p. 100-113
MINEA 1928	**Ilie Minea**, *Istoria românilor (1517-1601)*, curs litografiat, Iaşi, 1928.
MINEA 1928a	**Ilie Minea**, Complotul boieresc în contra lui Ştefăniţă vodă, în **CI** IV, 2, 1928, p. 188-219.
MINEA 1928b	**Ilie Minea**, Un uric de la Aron vodă (8 decembrie 1594), în **CI** IV, 2, 1928, p. 145-149.
MINEA 1929-1931	**Ilie Minea**, Pretendentul Gonţea fost vornic (Contribuţie la istoria lui Petru Rareş), în **CI** V-VII, 1929-1931, p. 355-356.
MINEA 1932-1933	**Ilie Minea**, Aron vodă şi vremea sa, în CI, VIII-IX, 1, 1932-1933, p. 104-108.
MINEA 1932-1933a	**Ilie Minea**, Iarăşi despre Gonţea *vornicul*, în CI, VIII-IX, 2, 1932-1933, p. 215-219.
MINEA 1932-1933b	**Ilie Minea**, Când a fost pretendenţa lui Gonţea vornicul şi încă ceva, în **CI** VIII-IX, 3, 1932-1933, p. 350-360.
MINEA 1932-1933c	**Ilie Minea**, *Radu Buzescu clucerul, ban al Craiovei*, în **CI** VIII-IX, 1, 1932-1933, p. 228.
MINEA 1932-1933d	**Ilie Minea**, Despre sfârşitul domniei lui Iancu vodă Sasul, în **CI** VIII-IX, 1, 1932-1933, p. 217-218.
MINEA 1934-1936	**Ilie Minea**, În legătură cu omorârea lui Ştefan vodă Lăcustă, în **CI**, X-XII, 1, 1934-1936, p. 350-351.
MINEA 1934-1936a	**Ilie Minea**, Ceva despre Alexandru cel Rău, în **CI** X-XII, 1, 1934-1935, p. 344-345.
MINEA 1934-1936a	**Ilie Minea**, Despre sfârşitul lui Ştefăniţă vodă şi ceva despre Alexandru Lăpuşneanu, în **CI** X-XII, 2, 1934-1936, p. 193-205.
MINEA 1934-1936b	**Ilie Minea**, Note şi interpretări. Trupe muntene în Moldova pentru Ion vodă Armeanul în anul 1572, în **CI** X-XII, 1, 1934-1936, p. 353-354.
MINEA 1935	**Ilie Minea**, Istoria românilor de la moartea lui Ştefan cel Mare până la sfârşitul lui Mihai Vodă Viteazul, Iaşi, 1935.

MINEA 1936-1937	**Ilie Minea**, Sfârşitul marelui logofăt Bârlădeanul şi răscoala contra lui Aron vodă, în **RA** III, 6-8, 1936-1937, p. 104-108.
MINEA 1942	**Ilie Minea**, Doamna lui Aron vodă şi fiul lor Marcu vodă şi ceva despre căderea lui Aron vodă, în Buletinul Institutului de Istoria Românilor "A. D. Xenopol" II, 1942, p. 5-13.
MINEA, BOGA 1934-1936	**I. Minea**, **L. T. Boga**, *Despre Iane, mare ban de Craiova*, în **CI** X-XII, 2, 1934-1936, p. 33-64.
MOISIL 1897	**Constantin Moisil**, Douăsprezece documente din arhivele Bistriţei, Bucureşti, 1897.
MOISIL 1938	**Constantin Moisil**, *Monedele României*, în *Enciclopedia României*, Bucureşti, 1938.
MOTOGNA 1925	V. Motogna, Contribuţii la epoca lui Ion Vodă cel Cumplit, în RI, XI (1925), nr. 10-12, p. 253-260.
MOTOGNA 1928	**V. Motogna**, Relaţiunile dintre Moldova şi Ardeal în veacul al XVI-lea, Dej, 1928.
MUCHEMBLED 2004	**Robert Muchembled**, Societatea rafinată. Politică şi politeţe în Franţa din secolul al XVI-lea până în secolul al XX-lea, Chişinău, 2004.
MUREŞAN 1978	Camil Mureşan, Situaţia internaţională a ţărilor române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, în vol. Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfăşurare şi urmări (Demény Lajos ed.), Bucureşti, 1978, p. 15-28.
MURGESCU 1995	**Bogdan Murgescu**, Câteva observaţii pe marginea datoriilor domnilor Ţării Româneşti şi Moldovei în anul 1594, în **RI** VI, 3-4, 1995, p. 243-253.
MURGESCU 1996	**Bogdan Murgescu**, Circulaţia monetară în Ţările Române în secolul al XVI-lea, Bucureşti, 1996.
NĂSTASE 1996	Dumitru Năstase, Maria, mama lui Ieremia Movilă, fiică a „despotului" Petru Rareş, în **AG** III(VII), 3-4, 1996, p. 303-306.
NĂSTASE 1998	Dumitru Năstase, Ştefan cel Mare împărat, în **SMIM** XVI, 1998, p. 65-102.
NĂSTASE G. 1925	G. I Năstase, *Istoria mo*ldovenească din Cronica polska a lui Bielski, în **CI** I, 1925, p. 114-158.
NĂSTUREL 1997	Petru Ş. Năsturel, Întregiri la istoria lui Petru Rareş.(I) O mărturie uitată despre originea domnească a lui Petru Rareş, în **RI** VIII, 7-8, 1997, p. 497-502.

NEAGOE 1964	**Manole Neagoe**, Contribuții la problema aservirii Moldovei față de Imperiul Otoman (înțelegerea dintre Bogdan cel Orb și Selim din anul 1512), în **RdI** XVII, 2, 1964, p. 311-322.
NEAGOE 1971-1972	**Manole Neagoe**, Câteva observații critice în legătura cu bătălia de la Obertyn, în **SMMIM** 4-5, 1971-1972, p. 96-104.
NEAGOE 1973	**Manole Neagoe**, Din vechea organizare militară a țărilor române. Cetele boierești, în **AIIAI** X, 1973, p. 151-161.
NEAGOE 1976	**Manole Neagoe**, Petru Rareș și campania din 1538, în **RA** XXXVIII, 4, 1976, p. 390-398.
NEAMȚU 1968	Vasile Neamțu, Stabilirea capitalei Moldovei la Iași, în AŞUI s.n., istorie și filologie, XIV, 1968, p. 111-125.
NECULCE 1955	**Ion Neculce**, Letopisețul Țării Moldovei și o seamă de cuvinte, ed. a II-a, revăzută de Iorgu Iordan, București, 1955.
NECULCE 1982	**Ion Neculce**, Opere. Letopisețul Țării Moldovei și o samă de cuvinte, Gabriel Ștrempel (ed.), București, 1982.
NICHITA A., NICHITA D. 1931	**Alexandrina** și **D. Nichita**, *Despre Ioan voievodul românilor*, trad. din *Letopise*țul lui Leontie Bobolinki, Liov, 1881, în Omagiu prof. Ilie Bărbulescu, Iași, 1931, p. 220-225.
NICHITICI 1999	**Alexandru Nichitici**, *Începutul anului calendaristic în cancelaria statului moldovenesc medieval*, în Pergament. Anuarul Arhivelor Republicii Moldova II, 1999, p. 217-316.
NICOLAESCU 1905	**Stoica Nicolaescu**, Documente slavo-române cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în sec. XV și XVI, București, 1905.
NICOLAESCU 1910	**Stoica Nicolaescu**, Petru cel Tânăr și Petru Șchiopul, București, 1910.
NISTOR 1924	**I. Nistor**, *Luca Arbure hatmanul (la 400 de ani de la moarte)*, în Junimea Literară, 7-8, 1924, p. 297-309.
NISTOR 1943	**Ion I. Nistor**, Campania lui Mihai Viteazul în Pocuția, în **AARMSI** s. III, XXVI, 1943, p. 31-48.
NORMAN 1987	**Davies Norman**, *Heart of Europe. A short History of Poland,* Oxford University Press, 1987.
NORTIER 1996	**E. Nortier,** *La féodalité en crise. Propos sur „Fiefs and Vassals" de Susan Reynolds*, în Revue historique, t. 600, 1996, p. 253-349.

PAILLARD 1875	**Alphonse Paillard**, *Histoire de la transmission du pouvoir impérial à Rome et à Constantinople*, Paris, 1875.
PALL 1969	**Fr. Pall**, *Pages d' Agrippa d' Aubigné sur le voïvode Jean de Moldavie*, în **RRH** VIII, 3, 1969, p. 593-604.
PANAITE 1998	**Viorel Panaite**, *Limbajul politico-juridic în islamul otoman*. Dicționar de termeni și expresii (I). Războiul, pacea, comerțul, București, 1998.
PANAITESCU 1925	**P. P. Panaitescu**, Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin, în **AARMSI** s. III, IV, 1925, p. 149-372.
PANAITESCU 1926	**P. P. Panaitescu**, Influența polonă în opera lui Gr. Ureche și Miron Costin, București, 1926.
PANAITESCU 1930	**P. P. Panaitescu**, Călători poloni în Țările Române, București, 1930.
PANAITESCU 1935	**P. P. Panaitescu**, Contribuții la istoria lui Ștefan cel Mare, în **AARMSI** s. III, XV, 1935, p. .
PANAITESCU 1953	**Al. Grecu (P. P. Panaitescu),** Răscoala țăranilor din Moldova în anii 1563-1564, în Studii, VI, 2, 1953, p. 201-213.
PANAITESCU 1957	**P. P. Panaitescu**, *Biserica*, în V. Costăchel, **A. Cazacu**, **P. P. Panaitescu**, Viața feudală în Țara Românească și Moldova, București, 1957, p. 445-462.
PANAITESCU 1957a	**P. P. Panaitescu**, Producția și viața economică, în V. Costăchel, A. Cazacu, P. P. Panaitescu, Viața feudală în Țara Românească și Moldova, București, 1957, p. 445-462.
PANAITESCU 1964	**P. P. Panaitescu,** Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală, București, 1964.
PANAITESCU 1965	**P. P. Panaitescu**, *La grande assemblée du Pays, institution du régime féodal en Moldavie et en Valachie*, în **NEH** III, 1965, p. 117-139
PANAITESCU 1992	**P. P. Panaitescu**, Ștefan cel Mare. O încercare de caracterizare, în **AIIAI** XXIX, 1992, p. 1-18
PANAITESCU 1994	**P. P. Panaitescu**, Interpretări românești, ed. a II-a, postfață, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, 1994.
PANAITESCU 2002	**P. P. Panaitescu**, *Mihai Viteazul*, cuvânt înainte de Șerban Papacostea, ediție îngrijită, postfață și bibliografie de Cristian Antim Bobicescu, București, 2002.

PAPACOSTEA 1958	Şerban Papacostea, Moldova în epoca Reformei. Contribuţii la istoria societăţii moldoveneşti în veacul al XVI-lea, în Studii XI, 4, 1958, p. 55-78.
PAPACOSTEA 1990	Şerban Papacostea, Ştefan cel Mare domn al Moldovei (1457-1504), Bucureşti, 1990.
PAPACOSTEA, CONSTANTNIU 1964	Ş. Papacostea, **Fl. Constantiniu**, Tratatul de pace de la Lublau (15 martie 1412) şi situaţia internaţională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea, în Studii XVII, 5, 1964, p. 1129-1140.
PAPIU-ILARIAN 1864	**A. Papiu-Ilarian**, *Tezaur de monumente istorice pentru România*, vol. III, Bucureşti, 1864.
PAPROCKI 1864	**Bartolomeu Paprocki**, *Warhafftige Beschreibung des Krieges, welchen der Walachische Woiewod Iuon mit den Türcken Gefüret,* în *Tezaur de monumente istorice pentru România*, A. Papiu-Ilarian (ed.), vol. III, Bucureşti, 1864, p. 273-286.
PARAVICINI BAGLIANI 1994	**A. Paravicini Bagliani**, *Il Corpo del Papa*, Torino, 1994.
PÂSLARIUC 1996-1997	**Virgil Pâslariuc**, Marea boierime moldoveană şi raporturile ei cu Bogdan vodă al III-lea (1504-1517), în **IN** s.n., II-III, 1996-1997, p. 1-18.
PÂSLARIUC 1998	**Virgil Pâslariuc**, Formarea unui mit istoric: Ioan vodă cel Viteaz (1572-1574), în AŞUSM s. ştiinţe socio-umane, Chişinău, 1998, p. 52-58
PÂSLARIUC 1999	**Virgil Pâslariuc**, Unele consideraţii privind politica marii boierimi din Ţara Moldovei între anii 1538-1541, în AŞUSM s. ştiinţe socio-umane, Chişinău, 1999, p. 240-244.
PÂSLARIUC 2001	**Virgil Pâslariuc**, *La „rhinocopie" dans la tradition byzanzine et post-byzantine,* în *XXe Congrès International des Études Byzantines. Pré-actes*, vol. III, Paris, 2001, p. 260.
PÂSLARIUC 2001a	**Virgil Pâslariuc**, Formarea mitului "cazacului-cavaler" în secolul al XVI-lea. Pe marginea relaţiilor româno-ucrainene în timpul domnului Ţării Moldovei Ioan vodă (1572-1574), în vol. Materialele Conferinţei Internaţionale moldo-româno-ucrainene, Cernăuţi, 2001.
PÂSLARIUC 2003	**Virgil Pâslariuc**, Unele consideraţii privind prigoana armenilor în timpul lui Ştefan vodă Rareş (1551-1552), în AŞUSM s. ştiinţe socio-umane, Chişinău, 2003.

PÂSLARIUC 2004	**Virgil Pâslariuc**, Contribuții privind puterea domnească, în Demir Dragnev, Emil Dragnev, Igor Caşu, Virgil Pâslariuc, Ştefan cel Mare şi Sfânt în contextul epocii sale şi al posterității, Chişinău, 2004, p. 25-28.
PECICAN 1994	**Ovidiu Pecican**, *Ideologia puterii centrale în Moldova lui Bogdan cel Orb*, în **RI** V, 7-8, 1994, p. 771-781.
PERESVETOV 1956	Sočinenija I. Peresvetova, A. A. Zimin, D. S. Lihačjov (ed.), Moscova-Leningrad, 1956.
PERGÉS 1989	**Géza Perjés**, *The Fall of Medieval Kingdom of Hungary: Mohács 1526 – Buda 1541*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, XXVI, Budapest, 1989.
PIPPIDI 1983	**Andrei Pippidi**, Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII, Bucureşti, 1983.
PIPPIDI 1998	**Andrei Pippidi**, Monarhia în Evul Mediu românesc, practică şi ideologie, în Național şi universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Şerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani, Bucureşti, 1998, p. 21-39.
PIPPIDI 2001	**Andrei Pippidi**, Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI-XVIII, ed. a II-a, Bucureşti, 2001.
PLATON GH. 1998	**Gh. Platon**, Între imperiile otoman, austriac şi rus (secolele XVI-XVIII), în *O istorie a românilor. Studii critice*, Stephen Fisher-Galați ș.a. (ed.), Cluj-Napoca, 1998.
PLATON GH., PLATON A. 1995	Gheorghe Platon, Alexandru–Florin Platon, Boierimea din Moldova în secolul al XIX-lea. Context european, evoluție socială şi politică (Date statistice şi observații istorice), Bucureşti, 1995.
PLOKHY 2001	**Serhii Plokhy**, *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*, Oxford University Press, 2001.
PODHORECKI 1960	**L. Podhoredecki**, *Sicz Zaporoska*, Warszawa, 1960.
POP 1985-1986	**Ioan Aurel Pop**, Cu privire la domnia lui Ştefan Lăcustă, în **AIIAC** XXVII, 1985-1986, p. 79-96.
POPESCU 1984	**Radu Popescu**, Istoriile domnilor Țărâi Rumâneşti, Mihail Gregorian (ed.), Bucureşti, 1984.
POPESCU A. 1970	Anicuța Popescu, Instituția căsătoriei şi condiția juridică a femeii dinȚara Românească şi Moldova în sec. *XVII*, în Studii XXIII, 1, 1970, p. 55-80.

POPESCU N. 1936	**Pr. Niculae M. Popescu**, *Gheorghe David mitropolitul Moldovei*, în **BOR** LIV, 1-2, 1936, p. 1-13.
POPESCU-SPINENI 1936	**Marin Popescu-Spineni**, Procesul mănăstirilor închinate. Contribuții la istoria socială românească, Bucureşti, 1936.
PSRL 1965	*Polnoe sobranie russkih letopisej*, M. N. Tihomirov (ed.), vol. XXVIII, Moskva, 1965.
PUNGĂ 1983	Gh. Pungă, Raporturile lui Alexandru Lăpuşneanu cu marea boierime, în AŞUI s. istorie, XXIX, 1983, p. 11-20.
PUNGĂ 1986	Gh. Pungă, Țările române în contextul relațiilor politice sud-est europene la mijlocul secolului al XVI-lea, în Românii în istoria universală, vol. I, Iaşi, 1986, p. 42-79.
PUNGĂ 1990	Gh. Pungă, Cu privire la unele răscoalele țărăneşti din veac*ul al XVI-lea,* în AŞUI s. istorie, XXXVI, 1990, p. 131-134 .
PUNGĂ 1994	Gh. Pungă, Țara Moldovei în contextul relațiilor politice internaționale (1538-1572), Curs special, Iaşi, 1994.
PUNGĂ 1994a	Gh. Pungă, Considerații privitoare la statutul politico-juridic al Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVI-lea, în Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani, Iaşi, 1994, p. 117-131.
PUNGĂ 1994b	Gh. Pungă, Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu, Iaşi, 1994.
PUNGĂ 1995	Gh. Pungă, Cu privire la arborele genealogic al lui Despot vodă, în AG, II (VII), (1995), nr. 3-4.
PUNGĂ 1999	Gh. Pungă, De ce lipsesc uricele pentru unele perioade din cancelaria Țării Moldovei? în Gh. Pungă**,** *Studii de istorie m*edievală şi ştiințe auxiliare (I), Iaşi, 1999, p. 9-17.
PUNGĂ 1999a	Gh. Pungă, Contribuții la biografia marelui logofăt Luca Stroici, în Gh. Pungă**,** Studii de istorie medievală şi ştiințe auxiliare (I), Iaşi, 1999.
PUŞCAŞU 2001	Voica Puşcaşu, *Actul de cti*torie ca fenomen istoric în Țara Românească şi Moldova până la sfârşitul secolului al XVIII-lea, Bucureşti, 2001.
QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1886	*Quellen zür Geschichte Kronstadt in Siebenburgen*, vol. I, Braşov, 1886.
QUELLEN ZÜR GESCHICHTE 1903	*Quellen zür Geschichte Kronstadt in Siebenburgen*, vol. IV, Braşov, 1903.

RADOJČIĆ 1934	S. Radojčić, *Portreti sprskih vladara u srednjem veku*, Soplje, 1934.
REYNOLDS 1994	**S. Reynolds,** *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted*, Oxford, 1994.
REZACHEVICI 1967	**Constantin Rezachevici**, O prețioasă culegere de documente externe moldovenești, în **AIIAI** IV, 1967, p. 227-234.
REZACHEVICI 1975	**Constantin Rezachevici**, Un Tetraevanghel necunoscut aparținând familiei dinspre mamă a lui Ștefan cel Mare, în **SMIM** VIII, 1975, p. 163-182.
REZACHEVICI 1975a	**Constantin Rezachevici**, Prima încercare a lui Ion vodă cel Viteaz de a ocupa domnia Moldovei, ca urmare a „turcirii" lui Iliaș Rareș (iunie 1551), după un izvor polon inedit, în **RA** LII, 4, 1975, p. 383-392.
REZACHEVICI 1978-1979	**Constantin Rezachevici**, Tratatul între Petru Rareș și Sigismund I (28-31 august 1538) din vremea campaniei lui Soliman Magnificul în Moldova, în **CI** IX-X, 1978-1979, p. 320-325.
REZACHEVICI 1978a	**Constantin Rezachevici**, Pribegia lui Petru Rareș, în vol. Petru Rareș, București, 1978, p. 179-203.
REZACHEVICI 1978b	**Constantin Rezachevici**, Politica internă, în vol. Petru Rareș, București, 1978, p. 205-228.
REZACHEVICI 1978c	**Constantin Rezachevici**, Politica externă, în vol. Petru Rareș, București, 1978, p. 229-265.
REZACHEVICI 1981	**Constantin Rezachevici**, Mercenarii în oștile românești în Evul Mediu, în **RdI** XXXIV, 1, 1981, p. 37-73.
REZACHEVICI 1990	**Constantin Rezachevici**, Petru Rareș între sultan și lumea creștină în anii 141-1542, după noi izvoa*re polone. – Solia „hatmanului" Petru Vartic din 1542 (I)*, în **RI** I, 5, 1990, p. 427-455.
REZACHEVICI 1992	**Constantin Rezachevici**, A fost Ștefan cel Mare "ales" domn în aprilie 1457? Un vechi "scenariu istoric": de la "tradiția" imaginară la realitate, în **AIIAI** XXIX, 1992, p. 19-33.
REZACHEVICI 1992a	**Constantin Rezachevici**, Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540 – 9 sau 16 februarie 1541), după documente inedite din Polonia, în **RI** III, 7-8, 1992, p. 803-827.
REZACHEVICI 1996	**Constantin Rezachevici**, Principii Dimitrie Wiśniowiecki și Mihail Korbut Wiśniowiecki și înrudirile lor cu Bogdăneștii și Movileștii. Lămurirea unor confuzii istorice, în **AG** III (VIII), 3-4, 1996, p. 313-320.

REZACHEVICI 1996a	**Constantin Rezachevici**, *Indig*enatul polon – o formă însemnată de integrare a nobilimii românești în cea europeană în Evul Mediu, în **AG** III (VIII), 3-4, 1996, p. 205-216.
REZACHEVICI 2001	**Constantin Rezachevici**, Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova (1324-1881), vol. I, București, 2001.
REZACHEVICI 2001a	**Constantin Rezachevici**, Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană (secolele XIV-XVI), București, 2001.
ROSETTI 2003	**General Radu Rosetti**, Istoria artei militare a românilor până la mijlocul veacului al X*VII-lea*, Petre Otu (ed.), București, 2003.
ROSETTI R. 1907	**R. Rosetti**, Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, București, 1907.
ROUX 1998	**Jean Paul Roux**, Regele. Mituri și simboluri, București, 1998.
RUSSOCKI 1977	Stanisław Russocki, *"Consilium baronum" en Pologne médiévale*, în **APH** XXXV, 1977, p. 5-19.
RUSSOCKI 1979	Stanisław Russocki, *Structures politiques dans l' Europe des Jagellon*, în **APH** XXXIX, 1979, p. 101-142.
SÂRCU 1896	**P. A. Sârcu**, *Iz istorii snošenij russkih s rumynami*, Sankt-Petersburg, 1896.
SAVA 1937	**A. Sava**, Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei, București, 1937.
SAVA 1944	**Aurel Sava**, Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului, București, 1944.
SCORPAN 1950	**Gr. Scorpan**, Reflectarea poziției de clasă a boierimii în *stilul cronicii lui Gr. Ureche*, în SCȘI I, 2, 1950, p. 390-428.
SCZANIECKI 1977	Michał Sczaniecki, *Les originies et la formations de la noblesse polonaise au Moyen Âge*, în **APH** XXXVI, 1977, 101-108.
SEATON 1985	**Albert Seaton**, *The Horsemen of the Steppes: The Story of the Cossaks*, London, 1985.
SECĂȘEANU 1942	Corneliu Secășeanu, Numismatica medievală și modernă, București, 1942.
SEMJONOVA 1988	**L. E. Semjonova**, *Valahija i Moldavija v sisteme Osmanskoj Imperii (k istorii o proishoždenii tekstov „kapituljacij")*, în Slavjane i ih sosedi, VIII, 1988, p. 147-153.
ȘENDREA 1928	N. Șendrea, Evenimente interne din domnia lui Aron vodă (1591-1595), în **CI** IV, 2, 1928, p. 41-51.

ŞIMANSCHI 1978	Leon Şimanschi, *Restituiri istoriografice*, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 19-46
ŞIMANSCHI 1978a	Leon Şimanschi, Confruntări ideologice, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 271-291.
ŞIMANSCHI 1978b	Leon Şimanschi, „Roşcani" – o problemă de critică a textelor, în **AIIAI** XV, 1978, p. 39-58.
ŞIMANSCHI 1982	Leon Şimanschi, *O* cumpănă a copilăriei lui Ştefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451, în **AIIAI** XIX, 1982, p. 183-199.
ŞIMANSCHI 2003	Leon Şimanschi, O cumpănă a copilăriei lui Ştefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451, în Ştefan cel Mare şi Sfânt (1504-2004). Portret *în istorie*, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 42-66.
ŞIMANSCHI, AGACHE 2003	Leon Şimanschi, **Dumitru Agache**, Înscăunarea lui Ştefan cel Mare: preliminarii şi consecinţe, în Ştefan cel Mare şi Sfânt (1504-2004). Portret în istorie, Sfânta Mănăstire Putna, 2003, p. 292-315.
SIMIONESCU 1972	Ştefania Simionescu, Noi date despre situaţia internă şi externă a Moldovei în anul 1538 într-un izvor inedit, în Studii, XXV, 2, 1972, p. 225-240.
SIRUNI 1936	**H. Dj. Siruni**, Mărturii armeneşti despre România, în **AARMSI** s. III, XVII, 1936 (Extras).
SIRUNI 1936a	**H. Dj. Siruni**, Legenda Serpegăi, în Ani I, 3, 1936, p. 81-82.
SIRUNI 1939	**H. Dj. Siruni**, Mărturii armeneşti despre români. Aron vodă, Răzvan vodă şi Eremia Movilă într-un poem al unui cronicar armean, în **AARMSI** s. III, XX, 1939, p. 297-313.
SOLOVEV 1989	**S. Soloviev**, *Istorija Rossii s drevnejiših vremen*, vol. III, Moskva, 1989.
SOMMER, GRATIANUS 1998	**Johanus Sommer Pirnensis**, **Antonius Maria Gratianus**, Viaţa lui Despot vodă, Iaşi, 1998.
SOMMER, SCHESAEUS 1988	**Johannes Sommer** şi **Christianus Schesaeus**, *Scrieri alese*, Traian Diaconescu (ed.), Iaşi, 1988.
SOROHAN 1998	**Elvira Sorohan**, *Introducere în istoria literaturii române*, Iaşi, 1998.
SPIERALSKI 2001	**Zdzislaw Spieralski**, *Awentury Moldawskie*, Bălţi, 2001.
STAHL 1969	**Henri H. Stahl**, Controverse de istorie socială românească, Bucureşti, 1969.
STĂNCIULESCU 1943	Fl. D. Stănciulescu, O precizare în legătură cu Petru, fratele lui Ştefăniţă vodă (1517-1527), în **RIR** XIII, 1-4, 1943, p. 134.

STĂNESCU 1954	Eugen Stănescu, Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al veacului al XVI-lea, în Studii VII, 3, 1954, p.119-144 și VII, 4, 1954, p. 187-213.
STĂNESCU 1955	Eugen Stănescu, *Le coup d'état nobiliaire de 1538 et son rôle dans l'asservissement de la Moldavie par l' Empire ottoman*, în **NEH** I, 1955, p. 241-264.
ȘTEFĂNESCU 1954	Șt. Ștefănescu, Rolul boierilor craioveşti în subjugarea Țării Românești de către turci, în Studii și referate privind Istoria României, vol. I, 1954, București, p. 697-718.
STOICESCU 1968	**Nicolae Stoicescu**, Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII), București, 1968.
STOICESCU 1968a	**Nicolae Stoicescu**, Curteni și slujitori. Contribuții la istoria armatei române, București, 1968.
STOICESCU 1971	**Nicolae Stoicescu**, Cum măsurau strămoșii. Metrologia românească pe teritoriul României, București, 1971.
STOICESCU 1971a	**Nicolae Stoicescu**, Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV-XVII), București, 1971.
STOICESCU 1971b	**Nicolae Stoicescu**, Lista marilor dregători ai Moldovei (sec.XIV-XVII), în **AIIAI** VIII, 1971, p. 401-423.
STOICESCU 1971c	**Nicolae Stoicescu**, Legăturile de rudenie dintre domni și marea boierime și importanța lor pentru istoria politică a Țării Românești și Moldovei (secolul XV – începutul secolului al XVI-lea), în Danubius V, 1971, p. 115-137.
STOICESCU 1974	**Nicolae Stoicescu**, Un aspect al relațiilor politice dintre Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVII: mutarea dregătorilor dintr-o țară în alt*a*, în **AIIAI** X, 1974, p. 251-256.
STOIDE 1933	**C. A. Stoide**, Pretendența lui Gonțea vornicul, în Arhiva XL, 3-4, 1933, p. 132-135.
STOIDE 1967	**C. A. Stoide**, O prețioasă culegere de documente externe moldovenești, în **AIIAI** IV, 1967 (Extras).
STOIDE 1974	**Const. A. Stoide**, Frământări în societatea moldovenească la mijlocul secolului al XVI-lea, în **AIIAI** XI, 1974, p. 63-91.
STOIDE 1982	**Const. A. Stoide**, *Note despre Grigore Ureche*, în **AIIAI** XIX, 1982, p. 317-332.

STRIHAN 1979	**Petre Strihan**, Regența în dreptul *feudal român*, în **RdI** XXXII, 1979, p. 687-701.
SUBTELNY 1986	**Orest Subtelny**, *Domination of Eastern Europe. Native Nobilities and Foreign Absolutism, 1500-1715*, Kingston and Montreal, 1986.
SUCEAVA 1989	Suceava. Documente privitoare la istoria orașului, 1*388-1918*, volum întocmit de Vasile Gh. Miron, Mihai-Ștefan Ceaușu, Ioan Caproșu și Gavril Irimescu, București, 1989.
SUGAR 1994	**F. Sugar** (ed.), *A History of Hungary*, Indiana University Press, 1994.
SZÉKELY 1993	**Maria Magdalena Székely**, *Neamul lui Nestor Ureche*, în **AIIAI** XXX, 1993, p. 653-670.
SZÉKELY 1995	**Maria Magdalena Székely**, Marii logofeți ai Moldovei lui Petru Rareș (I), în **SMIM** XIII, 1995, p. 73-101.
SZÉKELY 1995a	**Maria Magdalena Székely**, Femei-ctitor în Moldova medievală, în **AIIAI** XXXII, 1995, p. 441-457.
SZÉKELY 1996	**Maria Magdalena Székely**, Mari logofeți ai Moldovei lui Petru Rareș (II*)*, în **SMIM** XIV, 1996, p. 49-69.
SZÉKELY 1997	**Maria Magdalena Székely**, Familia Cârje. Genealogie și vocație ctitoricească, în **AG** IV, (IX), 1-2, 1997, p. 37-42.
SZÉKELY 1997a	**Maria Magdalena Székely**, Structuri de familie în societatea medievală moldovenească, în **AG** IV (IX), 1-2, 1997, p. 59-117.
SZÉKELY 1998	**Maria Magdalena Székely**, Obârșia lui Luca Arbure. O ipoteză, în vol. *In Honorem Paul Cernovodeanu*, Violeta Barbu (ed.), București, 1998, p. 419-429.
SZÉKELY 1998a	**Maria Magdalena Székely**, Structura domeniului boieresc: Nestor Ureche și proprietățile lui, în **RI** IX, 3-4, 1998, p. 153-168.
SZÉKELY 1999	**Maria Magdalena Székely**, *Testamentele: o abordare prelim*inară, în RIS, II-III (1997-1998), Iași, 1999, p. 25-30.
SZÉKELY 2002	**Maria Magdalena Székely**, Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic, Iași, 2002.
SZÉKELY 2004	**Maria Magdalena Székely**, Mănăstirea Putna – loc de memorie, în **SMIM** XXII, 2004, p. 73-99.
SZÉKELY, GOROVEI 1997	**Maria Magdalena Székely**, Ștefan S. Gorovei, Documente inedite de la Petru Rareș, în **RI** VIII, 7-8, 1997, p. 503-515.

SZENTMÁRTONI 1929-1930	**Coloman Szentmártoni**, Despot vodă şi ungurii, Odorhei, traducere din "Anuarul liceului unitarian de băieţi din Cristur pe anul şcolar 1929-1930", p. 29-33.
TALLET 1992	**Frank Tallet**, *War and Society in Early-Modern Europe, 1495-1715*, Routledge, London and New York, 1992.
TAZBIR 1971	**Janusz Tazbir**, *Rzeczpospolita i swiat*, Wroslaw, 1971.
TAZBIR 1973	**Janusz Tazbir**, *Rzeczpospolita szlachecka*, Warszawa, 1973.
TAZBIR 1977	**Janusz Tazbir**, *Les modeles personnels de la noblesse polonaise au XVIIe siècle*, în **APH** XXXVI, 1977, p. 135-145.
TDG 1988	Tezaur documentar gălăţean, Bucureşti, 1988.
TDS 1983	*Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, întocmit de V. Gh. Miron, M. Şt. Ceauşu, G. Irimescu, S. Irimescu, Bucureşti, 1983.
TEODORESCU 1945	**Anibal Teodorescu,** Valoarea juridică a unui vechi cuvânt românesc**,** în **AARMSI** s. III, XXVIII, 1945 (Extras).
TEXIER 1988	**Alain Texier**, *Qu' est-ce que la noblesse?* Paris, 1988.
ŢIGHILIU 1995	Iolanda Ţighiliu, Omul fizic şi omul psihic în societatea românească (secolele XV-XVII), în **SMIM** XIII, 1995, p. 103-130.
ŢIGHILIU 1998	Iolanda Ţighili**u**, Societate şi mentalitate în Ţara Românească şi Moldova. Secolele XV-XVII, Bucureşti, 1998.
TOCILESCU 1931	**Gr. Tocilescu**, 534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603, Bucureşti, 1931.
TODERAŞCU 1978	Ion Toderaşcu, *Introducere*, în Petru Rareş, Bucureşti, 1978, p. 48-54.
TOYNBEE 1997	**Arnold J. Toynbee**, *Studiu asupra istoriei,* D. C. Somervell (ed.), Bucureşti, 1997.
TURCHETTI 2003	**Mario Turchetti**, Tirania şi tiranicidul. Forme ale opresiunii şi dreptul la rezistenţă din Antichitate până în zilele noastre, traducere din franceză de Em. Gălaicu-Păun, Chişinău, 2003.
TURDEANU 1997	**Emil Turdeanu**, Oameni şi cărţi de altă dată, ediţie îngrijită de Ştefan S. Gorovei şi Maria Magdalena Székely, Bucureşti, 1997.
UL'JANOV 1996	**N. I. Ul'janov**, *Proishojdenie ukrainskogo separatisma*, Moscova, 1996.

ULEA 1961	**Sorin Ulea**, Datarea ansamblui de pictură de la Dobrovăț, în **SCIA** 2, 1961, p. 485.
ULEA 1985	**Sorin Ulea**, O surprinzătoare personalitate a e*vului mediu românesc: cronicarul Macarie*, în **SCIA** s. artă plastică, XXXII, 1985, p. 14-48.
URECHE 1958	**Grigore Ureche**, Letopisețul Țărâi Moldovei, ediția a II–a revăzută, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.
URICARIU 1993	**Axinte Uricariu**, Cronica paralelă a Moldovei și Țării Românești, vol. I, ediție critică și studiul comparativ de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, 1993.
URSU 1940	**Horia I. Ursu**, Domnia lui Ștefăniță voievod. Zece ani din istoria politică a Moldovei (1517-1527), Cluj, 1940.
URSU 1972	**Horia I. Ursu**, *Moldova în contextul politic european (1517-1527)*, București, 1972.
URSU I. 1908	**I. Ursu**, *La politique orientale de François I*^{er} (1515-1547), Paris, 1908.
URSU I. 1912-1913	**I. Ursu**, Bătăliile de la Gwozdiec și Obertyn, în **AARMSI** s. II, XXXV, 1912-1913, p. 429-465.
URSU I. 1923	**I. Ursu**, Petru Rareș, București, 1923.
USPENSKIJ 1998	**B. A. Uspenskij**, *Car' i Patriarh. Harizma vlasti v Rossii (Vizantijskaja model' i ejo russkoe pereosmyslenie)*, Moskva, 1998.
VELIMAN 1982	**Valeriu Veliman**, Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea, în **AIIAI** XIX, 1982, p. 285-301.
VELIMAN 1982a	**Valeriu Veliman**, *Un document turc de 1552 concernant le kharatch de la Moldavie*, în Studia et acta orientalia XI, 1982, p. 100-104.
VELIMAN 1984	**Valeriu Veliman**, Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea, în **RA** LXI, 2, 1984, p. 203-212.
VERESS 1914	**Andreas Veress**, *Acta et Epistolae relationum Transylvaniae hungariaeque cum Moldavia et Valachia*, vol. I, Budapest, 1914.
VERESS 1929	**A. Veress**, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești (1527-1572), vol. I, Bucureşti, 1929.
VERESS 1930	**A. Veress**, *Documente privitoare la ist*oria Ardealului, Moldovei și Țării Românești (1573-1584), vol. II, Bucureşti, 1930.

VERESS 1931	**A. Veress**, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti (1585-1592), vol. III, Bucureşti, 1931.
VERESS 1932	**A. Veress**, *Documente pri*vitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti (1593-1595), vol. IV, Bucureşti, 1932.
VKLADNAJA KNIGA 1977	*Vkladnaja kniga Troice-Sergieva monastyrja,* Moskva, 1977.
WALICKI 2003	**Andrzej Walicki,** Sarmatismul: mit istoric, ideologie politică, stil cultural şi etapă în evoluţia conştiinţei naţionale în Polonia, în Chantal Delsol, Michel Maslowski, Joanna Nowicki, Mituri şi simboluri politice în Europa centrală, traducere din franceză de Liviu Papuc, Chişinău, 2003, p. 163-173.
WAPOWSKI 1874	*Cronicorum Bernardi Vapovii*, în Scriptores Rerum Polonicarum, vol. II, 1874.
WHITE 1973	**Hayden White**, *Metahistory. the historical imagination in nineteenth-century Europe*, Baltimore&London, 1973.
WYCZAŃSKI 1977	Andrzej Wyczański, *La structure de la noblesse polonaise aux XVIe – XVIIIe siecles, (Remarques méthodiques)*, în **APH** XXXVI, 1977, p. 109-117.
XENOPOL 1986	**A. D. Xenopol**, Istoria Românilor din Dacia Traiană**,** vol. II, ediţia a IV-a, Bucureşti, 1986.
XENOPOL 1988	**A. D. Xenopol**, *Istoria Românilor din Dac*ia Traiană**,** vol. III, ediţia a IV-a, Bucureşti, 1988.
ZACH 1994	**Cornelius R. Zach**, Elemente de continuitate şi discontinuitate politico-socială la boierimea românească, în **AG** I (VI), 3-4, 1994, p. 157-162.
ZAHARIUC 1994	**Petronel Zahariuc**, *Mihail de la Do*rohoi şi descendenţa sa, în **AG** I (VI), 1-2, 1994, p. 177-182.
ZAHARIUC, MARINESCU 2003	**Petronel Zahariuc**, **Florin Marinescu**, Două documente de la Ştefan cel Mare şi câteva informaţii despre boierii vremii sale, în Ştefan cel Mare la cinci secole de la moar*tea sa*, volum îngrijit de Petronel Zahariuc şi Silviu Văcaru, Iaşi, 2003, p. 164-182.
ZAJACZKOWSKI 1993	**A. Zajaczkowski**, *Szlachta polska: kultura i struktura*, Warszawa, 1993.
ZAMORA 2001	**Hillary Zamora**, *Monarchy, Aristocracy, and the State in Europe, 1300-1800*, London and New York, 2001.
ZANE 1928	**Gh. Zane**, Sisteme monetare şi monete principale în veacurile trecute, Iaşi, 1928.

ZBIEREA 1899	**I. G. Zbierea**, Familia Zbierea după tradițiune și istorie, Cernăuți, 1899.
ZOTTA 1928	**Sever Zotta**, *Semi-mileniul* unui document de la Alexandru cel Bun și al satelor Bănila moldovenească și Igeștii din Bucovina (1428-1928), în **IN** VII, 1928, p. 297-317.
ZOTTA 1931	**Sever Zotta**, O mistificare genealogică: Ieremia Golia, în *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani,* Cluj, 1931, p. 431-438.

RESUME

The political relationships between the upper nobility and the monarchy in the Moldavian Principality during the XVI century

The evolution of the political relationships between the main centers of authority and decision-making institutions of the Moldavian Principality during the XVI century- the monarchy and the boyar aristocracy- had a complicated and sometimes spectacular trajectory. This evolution was marked by endless alternations between collaboration and open conflicts. These political developments often had a decisive impact upon the larger historical processes.

In order to acquire a better understanding of the problem discussed in this work, the author followed the chronological pattern in structuring this argument. This method seemed more appropriate and effective in ascertaining the evolution of the relationships between the central authorities and the upper layers of the Moldavian nobility than would have been the case, had he followed a problem-based approach. The latter option would have submerged the argument in the plethora of empirical data, a risk the author constantly sought to avoid. Since this project is essentially based upon a "positivistic" methodology, he attempts to rehabilitate the importance of the "insignificant detail," the "historically unique event," that is too easily dispatched or disregarded in recent historical scholarship. This does not mean that in his analysis he has not kept an alert and critical eye on certain fundamental problems of the political history of the XVI century, such as: the international setting and circumstances which have often determined the nature of the relationship between the monarchy and the boyar aristocracy; the attempts of both actors to create, control and dominate the vast power and influence networks (both formal and informal) within the country; the intertwining kin and group solidarities; the importance of economic factors and the tendency to exploit this dimension in the framework of these relationships; the analysis of main conflict situations and points of highest contention for both actors etc.

In the book's **Introduction**, the author identifies and describes the main issues to be discussed in the main body of the work. He also analyses the research methods, the categories of sources he used and the bibliographic basis of the project. In the framework of this case study, a definition of the notion of "upper nobility" or "boyar aristocracy" is necessary. They represented the social category of great landowners, holding their land by hereditary right. These landholdings guaranteed their economic stability and prosperity and were the main source and base for their military and political power. This group, according to traditional norms, had access to the highest posts and functions in the state institutions. The nobility also enjoyed certain rights and privileges that distinguished it from other social categories. These included: the right to receive land grants and donations from the sovereign, in exchange for a number of clearly defined obligations, first of all military service; the right to various exemptions and immunities; the legal ban on arbitrary arrest and detention; the application to the nobility of the principle "no punishment without previous judicial sanction;" the right to demand participation in the deliberations of the representative institutions of the medieval state. The author emphasizes the particular features of the Moldavian nobility, among which several characteristics were especially salient, for example: the absence of an organized

feudal hierarchy, built according to the West European model; the direct subjection and dependence of the whole nobility on the ruler, which reproduced the Byzantine model; the custom of obligatory and necessary confirmation by the central power of the land domains inherited from one's ancestors, a fact which enhanced the dependence of the nobility upon the prince and his favor; the absence of heredity in the case of public functions. On the other hand, the highest layer of the Moldavian nobility managed to exert a significant influence on local politics through the Royal (Princely) Council, that emerged as the main representative body of the state and that had extensive powers in the political, legislative and judicial fields.

In order to build a coherent and convincing argument, the author attempts to convey a brief image of the dynamics of the political relationships between the upper nobility and the monarchy during the XV century. In the period prior to the reign of Stephen the Great, the high aristocracy had a clear political leverage and an obvious prevalence over the monarchical institution. The gradual expansion of the boyars' landholdings (especially the big ones); the simultaneous erosion and reduction of the crown's landed property; the concentration of political power in the hands of several important noble families; the unstable and fragile balance between various boyar factions, whose rivalry was constantly fomented by the expansionist designs and plans of the neighboring great powers, and, as a result, the kaleidoscopic and unpredictable change of rulers- all these factors contributed to a serious weakening of the central authority and of the viability of the state. Stephen the Great had to build his policy starting from this shaky political "inheritance." Consequently, the main problem he confronted upon his accession was a radical rethinking of the policy of the central power towards the fundamental factor of political instability- the upper nobility. Stephen the Great attempted to achieve his aims by ceasing the practice of granting donations to the landed aristocracy. On the contrary, he made significant land endowments to the Church and the lesser nobility, the two main pillars of his reign. In the same vein, the monarchy appropriated the right to establish special provisions and limitations on noble property (conditional property), succeeding to gradually expand it even over the hereditary demesnes of the Moldavian nobles. On the other hand, Stephen radically altered the structure of the Princely Council by changing the distribution of forces within this body. He increased the number and influence of the boyars holding functions in the state hierarchy and, thus, transformed them into representatives of the state as opposed to bearers of the interests of the great landholders. Other important factors that contributed to the strengthening of the central power during Stephen's reign included: the policy of offering the highest functions in the state apparatus to the loyal boyars and the ruler's relatives; the "doubling" of military functions; avoiding the excessive rotation of "cadres" and the replacement of functionaries, with the ostensible goal to create a loyal nobility which would be directly dependent on the person of the ruler; the elaboration of a complicated Court ritual, including ceremonies emulating Byzantine imperial models etc.

Chapter I discusses the relationships between the highest layers of the nobility and the monarchy during the reign of Bogdan the Blind. The political inheritance bequeathed to the country by Stephen the Great was carefully preserved and followed by the political elite "educated" at the court of the great prince (according to the expression coined by the remarkable Romanian historian of the Middle Ages, Ilie Minea).

Nevertheless, Stephen's efforts were almost dashed by the general state of uncertainty and turmoil that followed his death. His wish to impose his only legitimate surviving son, Bogdan III, on the Moldavian throne, was challenged by a significant opposition emanating from certain boyar factions within the prince's Court. This confrontation led to serious political controversy and degenerated into armed skirmishes on Moldavian territory. The involvement, for the first time, of Ottoman interests in the process of succession to the throne provoked, in its turn, renewed tensions within the political elite. The Moldavian Principality found itself, for a time, in a situation of inter-regnum, registered by foreign written sources, but ingeniously denied or ignored in Moldavian official documents. The pragmatism of the Moldavian nobility ultimately assured the realization of Stephen's final will, but at the price of a mutual compromise between the two competing centers of authority within the state. This compromise was the prerequisite for the fruitful collaboration between the two actors discussed in this work. This collaboration lasted until 1523, when, as a consequence of certain dramatic circumstances, a new political configuration emerged.

As a result of his final recognition and acknowledgement as ruler, Bogdan III kept the Princely Council of his predecessor unchanged. This institution provided the nucleus of "old boyars," who, to a significant extent, will determine the main tendencies in the state's policy for several decades. The Moldavian aristocracy supported the monarchy during the difficult "wedding gift" war with Poland, during the Tatar invasions, but also during several challenges to Bogdan's rule raised by a number of contenders. The appearance of rival claimants to the throne, in any period, points to serious problems that the central power encountered at the given moment. These challenges were always bred by certain internal factors of discontent and constantly benefited from the support of existing disloyal forces within the country. Nevertheless, the central authorities did not allow a significant redistribution of the crown's landed domains, even if the state could not hamper the reinforcement and regrouping of the landholdings of the upper nobility. As a result of this process, several prominent noble families acquired extended land properties, as was the case of the Ganea boyar family. The concentration of power in the hands of a small circle of privileged dignitaries was expressed not only through the appearance of big family-owned demesnes (manors), but also through the internal consolidation of the upper layers of the nobility. The aristocracy managed to articulate and "synchronize" their group interests and temporarily succeeded in barring the access of the representatives of rival boyar families to the Princely Council. Thus, the attempt of the prince Stefanita (Stephen the Younger) and the boyar group supporting him to alter this state of affairs, through the inclusion of some "outside" persons into the Royal Council, led to the outbreak of open conflict between the two groups in the early months of 1523.

The armed conflict that erupted in January 1523, which is analyzed in **Chapter II** of the present work, marked the first open confrontation opposing the central authorities and the most prominent aristocratic families of Moldavia (the Arbores, the Ganeas, the Tautuls etc.). These families, according to the words of a contemporary writer, "had possessed for a long time full authority throughout the country." This distribution of political forces, favoring a constant augmentation of the power of the aristocracy, which has endured for almost two decades, has been overturned due to the energetic and radical measures undertaken by the prince Stefanita. He took advantage of the widespread discontent among the rest of the nobility, whose access towards wealth and power had

been blocked by the "oligarchs." The victory won in September 1523, in the vicinity of the fortress of Roman, by the military forces loyal to the prince meant the effective failure of the policy of the old aristocratic boyar group that emerged during Stephen's reign. The natural consequence of this brief civil war was a significant strengthening of the central power.

On the other hand, the military conflict of 1523 showed poignantly the importance of the external factor and of foreign interests in the evolution of political events within the Moldavian Principality. The preservation of the international balance of power and of a reasonable status quo compelled the two neighboring Christian powers directly interested in Moldavian affairs (Hungary and Poland) to halt any active assistance to the rebellious nobility. This fact determined to a great extent the defeat and suppression of the nobles' rebellion. One should mention that the officials and the authorities of the Ottoman Empire were not openly involved in this conflict, though they encouraged the suppression of the pro-Polish faction.

The group of exile boyars played a particularly important role in the dynamics and outcome of this conflict. The self-exile of Moldavian boyars represented one of the most radical means of noble reaction throughout the medieval period, since this phenomenon tended to produce dysfunctions and to disrupt the social space. The more significant was the influence of an exile noble, the more difficult and uncertain became the situation of the monarchy. This was due to the strong kin solidarities and the networks of mutual loyalties within the nobility. The fact that political emigration (of any kind) represented (and still represents) a perpetual threat for dictatorial and tyrannical regimes is obvious. On the one hand, it can seriously damage the external image and perception of such regimes. On the other hand, the emigration could engender a potential internal threat, because it was capable of uniting and organizing the elements dissatisfied with the existing authorities. The exodus of the nobles, inaugurated by the flight of Cozma Sarpe, grew to such proportions that the prince and his newly formed Council were forced to retract and renounce their initial irreconcilable position. They had to grant an official pardon to all the exile boyars, with the exception of the main leaders of the conspiracy (Cozma Sarpe, Petre Carabat). Thus, such a method based on exertion of direct pressure upon the country's rulers and their court entourage proved to be rather effective and rewarding. The exile tactics forced the authorities to seek new opportunities and possibilities for peaceful resolution of the conflict, even after the victory that the prince's troops secured on the battlefield. Still, it must be emphasized that the nobility was not willing to tolerate any prolonged "tyrannical" government on the part of the ruling princes, especially if such a regime aimed at restricting and circumscribing their privileges. On the other hand, the events that occurred in 1523 clearly showed that their never existed an unconditional, absolute solidarity among the representatives of the upper nobility. This situation led to the defeat of the open armed rebellion, to the strengthening of central authority and the first overall change of the Moldavian political elite during the XVI century.

The first reign of the prince Petru Rares (1527-1538), discussed in detail in **Chapter III,** was especially revealing, symptomatic and significant in many ways for the new stage of the relationships between the boyar aristocracy and the central power. While succeeding to the throne due to a fortunate configuration of unpredictable events, he

was almost immediately accepted by the country's political elite. The boyar aristocracy offered him its full and unwavering support during the campaigns he waged in Transylvania and during several military engagements with rival claimants to the Moldavian throne. To reward its loyalty, the prince agreed to the full restoration into Moldavia's political system of several prominent boyars exiled after the events of 1523. These were mostly members of the powerful Ganea and Arbure clans. The political continuity with the previous reign was also reflected in the absence of any major personnel changes within the Princely Council, largely the same as his predecessor's.

The situation gradually began to change, however, when, aware and sure of the consolidation of his personal power, the prince initiated a much more authoritarian style and practice of government. This tendency put in jeopardy the fundamental interests of the upper nobility. Petru Rares granted special and ostensible support to the lesser nobility and to the service gentry, whose representatives were actively co-opted in key functions and posts, including as members of the Princely Council. The great boyar families naturally disapproved of such a policy. The enormous personal vanity of the prince led to his intolerance and non-acceptance of the popularity and military successes of certain prominent boyars and dignitaries, who were marginalized and removed from active political life (the cases of Onofrei Barbovschi and Nicoara Grozav, the heroes of Feldioara, being the most relevant and revealing in this respect).

The decisive turning point, however, was marked by the steps undertaken in the field of foreign policy. The military adventure aimed at the occupation of the Polish region of Pocutia represented the beginning of the end of the first reign of Petru Rares. Traditionally trained to wage primarily defensive warfare, the Moldavian army was forced to constantly attack at Obertyn, a fact which provoked major difficulties for the Moldavian troops engaged in battle with an adversary better organized and better endowed technically, as well as with superior logistical capabilities. The relationships between the main actors on the Moldavian political field further deteriorated in the wake of the prince's attempt to throw the full load of responsibility for the defeat on the actions of the boyar aristocracy during the campaign.

The gross misrepresentation and underestimation of the military capabilities of the Ottoman Empire, as well as the excessive reliance upon the system of anti-Ottoman European alliances, not only caused the deposition and flight of Petru Rares, but also led to the possibility of the complete and definitive loss of the independence of the Principality. The common and coordinated invasion of the Ottomans, Tatars and Poles significantly eroded the extant defensive potential of the country. The idea launched by Rares himself and then uncritically and enthusiastically accepted by a part of Romanian historiography, stating that the prince would have succeeded in defeating all his enemies, one after the other, had the treason and felony of the great boyars not occurred, must be regarded, first of all, as a concoction of a deeply hurt ego and vanity. An attentive and thoughtful analysis of the events in question proves that the boyar aristocracy was hardly the only social stratum to refuse to grant further support to the policy of the prince. The extant sources argue that even the bulk and core of the army disintegrated very rapidly, when the commanders understood that the chances to provoke the enemy to confront the Moldavians in an open battle were almost non-existent.

The next period, including the following three decades (1538-1571), which is in-

vestigated in detail in **Chapter IV** of the present project, represents a decisive stage and a turning point in the evolution of the relationships between the upper nobility and the monarchy. The gradual reinforcement of the regime of Ottoman suzerainty in the lands to the East of the Carpathians led to the emergence of further tensions and controversy between the centers of political decision-making within the country. The appointment by the Ottoman sultan of Stephen Lacusta ("The Locust") to the Moldavian throne left almost no space for the political action of the boyar aristocracy, who only preserved the possibility of a formal confirmation of the prince. Even this act was mostly conceived as a form of taking a collective oath of loyalty to the new sovereign power that controlled the country. The Ottoman sultan, however, failed to observe the fundamental provision of the pact he worked out with the representatives of the boyar aristocracy- namely, the preservation of the country's territorial integrity. This was the main factor which pushed the nobility to start an open rebellion, aimed both against the Ottoman-installed prince, viewed as the main figure responsible for the territorial losses, and against the Ottoman suzerainty as such. The most radical form of a ruler's replacement- the tactics of political murder, though universally condemned and reviled in this period nevertheless became an unwelcome political tradition in the following years, due to the precedents inaugurated in this epoch. The return of the exile prince Petru Rares to the throne of Moldavia, this time as a most loyal servant of the Ottomans, created the appropriate conditions for one of the most vicious practices in the political development of the Moldavian Principality in the medieval period- the purchase of the throne by any candidate who could muster the necessary resources, with the most dire consequences for the legitimacy of princely power. However, money was not the only factor that propelled Rares's return to the throne in Suceava. The openly expressed wish of the sultan to punish the disloyal and rebellious boyars undoubtedly played a central role in this event. The son of Stephen the Great had both the capability and, more significantly, the will to carry out the retribution and vengeance for his ignoble fall from power several years earlier, for which he blamed the aristocracy. One should specially emphasize that the punitive measures against the nobility were inspired and sanctioned by the Ottomans. Thus, the legislative and judicial supremacy of the central power over the political space was drastically limited and reframed, through the self-appropriation by the Ottoman Empire of the role of supreme arbiter of the conflicts and controversies that emerged between the nobility and the rulers. This tendency was observed by the Romanian historiography. Thus, the well-known historian of the Romanian Middle Ages, Ilie Minea, stated that, in most cases, the Ottoman Porte fully supported the policy of the princes and gave its direct or covert permission for the frequent massacres of the boyars. Still, as the dynamics of political events clearly demonstrated, the princes that abused their power and practiced systematic executions of the nobles had rather unstable and contested reigns. These monarchs were threatened by a double danger. On the one hand, they were constantly in peril of being deposed by internal rebellions. On the other hand, they faced the prospect of repressive measures of the Ottoman center, since one of the fundamental tasks that the Ottoman Empire imposed upon their Moldavian vassals was the maintenance of order and internal peace. Any disturbance of this order could provoke wider instability that would endanger the position of the Ottoman Empire throughout the whole region.

One of the novel practices in the politics of the period presupposed the frequent and repeated involvement of the nobility in the direct payment of the tribute. This practice led to wide discontent but, on the other hand, proved that the boyar aristocracy did not wield the necessary political and military resources in order to be exempt from or to otherwise avoid this financial burden.

These three decades also witnessed a rapid and significant increase in the role and influence of the exile boyars. Since the disgruntled elements understood that an open confrontation with the central power would prove inefficient and dangerous, exile became the most widespread form of political protest. From their bases in the border regions of the country, the exiles could easily establish strong connections with the opposition within Moldavia. In certain cases, as, for example, in that of the pretender Petre Stolnicul (later, the prince Alexandru Lapusneanu) they managed to achieve their most ambitious aims.

The frequent changes of the reigning princes, actively encouraged by the Ottoman Empire, first of all because of the immediate financial benefits this brought the Ottoman dignitaries, led to the gradual erosion and weakening of the dynastic principle in Moldavia. The accession to the throne of persons such as Despot or S. Tomsa, who had no serious or convincing connection to the reigning dynasty, clearly shows that the principle of brute force and short-term political conjunctures began to held sway over traditional legitimacy. This field of intrigues and political maneuvers proved congenial for the boyar aristocracy. The formal confirmation and, later, the direct appointment of princes by the Ottoman Porte became the main source of the legitimization of power in the Moldavian Principality.

Chapter V discusses one of the most controversial and complex problems of the Romanian Middle Ages, namely the relationships of the prince John the Terrible (1572-1574) with the upper nobility. The author's primary aim was to investigate this issue strictly from the point of view of the concrete actions of the prince, and not starting from the intentions and programmatic acts that he ostensibly publicized. Acceding to the throne with Ottoman help and support, he had to fulfill as soon as possible a number of binding obligations towards his Ottoman patrons, among which the financial requirements were particularly burdensome. This task proved to be extremely arduous, and, consequently, he had to secure the collaboration and aid of the boyar aristocracy. Basing his regime on a narrow group of chosen boyar advisers, who benefited exclusively from his favor and trust, he estranged himself from the remaining groups within the country's political elite. He also refused any collaboration with the Church, which has traditionally served as the main bulwark of the central monarchical institution. As a result of the extensive research undertaken by the author, he reaches a conclusion diametrically opposed to the view shared by the majority of the historians dealing with this problem. The author argues that there are no compelling reasons to interpret the military catastrophe at Roscani as the unfortunate result of the treason of the nobility. Even if the written sources confirm the defection of a part of the boyars to the prince newly installed by the Ottomans- Petru Schiopul ("The Lame") prior to the final battle with the enemy, the author demonstrates that the defeat was a logical result of a totally unequal distribution of military forces and, thus, had purely military and material causes. The work also emphasizes the fact that the "myth" of John the Terrible has its origins in the

biased and partisan works of two contemporary Polish writers- Paprocki and Gorecki. The uncritical attitude towards the information provided by these two primary and "archetypal" sources contributed to the distortion of the historical occurrences in question and to an artificial amplification of the myth of "the treasonous nobility." Ultimately, the fall form power and the tragic death of this prince were determined not so much by the defection and felony of the boyar aristocracy, whose negative role was ostensibly exaggerated by the Romanian historiography, but by his personal wish to stay in power at any cost and despite any realistic consideration. This fact did not allow him to correctly assess the international political situation and the balance of power at that moment.

Chapter VI analyzes two starkly contrasting and "antithetical" reigns- those of the princes Petru Schiopul ("the Lame") and Aron the Tyrant. The reign of Petru the Lame, that started under rather inauspicious circumstances, due to the Ottoman and Tatar invasions and, especially, because of the reluctance of a part of the nobility to accept a foreign-born prince, was eventually identified, in the minds of the nobles, with the image of the ideal monarchy. The main achievement of this prince was his attitude towards the most prominent boyar families of the country, who were effectively co-opted in the government of the state. The close connections that the prince developed with Constantinople allowed him to perform an important and singular measure in Moldavian history. He managed to redeem all the country's previous debts to the Ottomans from his own funds. Petru was a rather competent administrator, but also an able and cunning politician. This determined his reluctance to resort to radical and unpopular administrative techniques, such as the imposition of taxes and dues on the nobility. Since his throne was constantly and powerfully threatened by various claimants issued from the Cossack steppes, such a force-based tactics would have surely meant the loss of his throne and, probably, also of his life. Because of various intrigues and, especially, due to his weak position and lack of support within the country, he was forced to temporarily leave Moldavia. However, the authoritarian and bloody reign of Iancu the Saxon, who was a prince "of native stock," forced the Moldavian nobility to temper and mute their "xenophobic" stance and to fully accept this representative of the Wallachian reigning dynasty as legitimate prince. During the second reign of Petru the Lame, one can witness the most fruitful and "idyllic" relationship between the boyars and the central power throughout the whole XVI century.

The same complex period also marks the beginnings of a massive infiltration of foreign elements into the political elite of the Principality. The penetration into the highest structures of the state apparatus of nobles originating from Wallachia and of representatives of Greek families from Constantinople, during a period when the ruler needed a strong and unwavering support from the boyar aristocracy, strengthened the position of the central power. Aside from this, Petru the Lame was one of the few Moldavian princes who made the collaboration with the upper nobility a principle of his policy of governing the country. The great boyars became the social basis and the main supporters of his regime.

His successor, the prince Aron, had a completely different and opposed approach to the relationships of the ruler and the country's political elite. Because of his authoritarian policies, he entered the sources of period with the infamous cognomen of "the Tyrant." Money, that was the main vehicle for his accession to the Moldavian throne,

remained the centerpiece for the preservation of his power and position throughout his reign. Immediately upon coming to power, he distanced himself from the country's boyar aristocracy, deriving his main support from the Hungarian mercenaries in his pay, the only group whom he trusted unconditionally. Since he incurred the most significant debts at the time of his accession, in comparison with all the previous princes, he initiated the forced collection of taxes through brutal and arbitrary measures that led to an immediate upsurge in discontent and to his unpopularity throughout the country. As a result, the mass exile and flight of nobles followed in the wake of these measures. The boyars no longer felt secure of their life and fortunes. The extant sources register frequent executions and repression of oppositional elements. These exaggerations in the practice of government led to numerous complaints and petitions to the Ottoman Porte. However, after his initial deposition, his patrons and creditors in Constantinople protested energetically and, ultimately, forced the sultan to reinstate Aron in his former position. The Ottoman ruler feared a possible rebellion of the Janissaries in case he did not fulfill their demands. Aron, however, realizing that it was impossible for him to comply with the constantly increasing demands and pressures of the Ottomans, decided to radically alter his political discourse and foreign policy orientation. Consequently, he forged an image of himself as a true and loyal defender and champion of Christianity. This diplomatic change of course was facilitated and encouraged by the outbreak of the Habsburg-Ottoman war in 1593. Both belligerent camps were actively seeking to recruit supporters and allies all over Europe. The prince managed to profit from this state of affairs, though his only and natural goal was to maintain his hold on power. He joined the anti-ottoman coalition and participated in several military engagements, but his success proved to be only temporary. One of the main reasons for his failure were his increasing ambition and self-confidence, that were in stark contradiction with the no less ambitious and grandiose projects of the eccentric and proud prince of Transylvania. The excessive hopes he harbored in connection with the Hungarian mercenaries' support proved entirely futile, since the prince had almost no loyal collaborators within the country. Ultimately, his conflict with the Moldavian political elite proved fatal for his reign. A conspiracy organized by the Hungarian mercenaries and his Cossack "allies" met no resistance and resulted in his deposition and the confiscation of his entire fortune. His wealth was, obviously, divided between the leaders of the conspiracy. Thus, his authoritarian policy led to the weakening of his position and, eventually, to the complete political isolation of the prince.

In **conclusion**, the author argues that the dynamics of political relationships between the upper nobility and the monarchy in the Moldavian Principality during the XVI century resulted in multiple consequences, both in the political-ideological and in the social-economic fields. First of all, one of the most important trends was the continuous process of the strengthening of central power. This was achieved through the consolidation and development of state institutions and the increasing importance and influence of the boyars holding functions in the state apparatus. This category served primarily as agents of the state. The alliance with the central power was also necessary and advantageous for the nobility in order for them to derive a higher income from the direct producers (peasants) and other dependents. They needed these additional resources both to fulfill their obligations towards the Ottoman Porte and to augment

their own economic welfare and profits. Another trend is the increasing identification of the boyar rank with the corresponding function in the state hierarchy, a process that accelerated and developed in the following centuries. The stability and continuity of such links with and dependence on the monarchy hampered the emergence of noble or aristocratic representative institutions in the Moldavian case. No estate bodies or parliamentary-type institutions on the Western model developed in Moldavia. Consequently, one cannot demonstrate the existence, in the Moldavian Principality, of an articulated regime of social estates, though such a picture emerged from the argument of the Romanian historian G. I. Bratianu. On the other hand, the active intrusion of the external factor in Moldavian politics led to the corruption and erosion of the ancient elective-hereditary system of succession to the throne. The Ottoman Empire appropriated the right to directly appoint the princes of both Romanian Principalities. Also, the preservation of the nobility's right to formal confirmation of the ruler allowed the political elite to impose the annulment of the dynastic principle altogether. Thus, the representatives of the nobility acquired the possibility to a legitimate claim to the Moldavian throne. Another fundamental consequence of these developments was the impossibility of the emergence of a pure oligarchic regime, in which case the whole power was for all practical purposes concentrated in the hands of a narrow and closed group of great boyars. The central power, on the whole, succeeded to "rotate" and renew the political elites throughout the XVI century. The rulers achieved this, on the one hand, through the promotion and advancement of certain noble families of more humble origins and, on the other hand, through the infusion of significant foreign elements into the political elite of the Principality, especially during the last quarter of the XVI century.

CUPRINS

MULȚUMIRI 3
CUVÂNT ÎNAINTE 4
INTRODUCERE 6

CAPITOLUL I
Marea boierime moldoveană și raporturile ei cu Bogdan al III-lea (1504-1517) 17

CAPITOLUL II
Momentul 1523 în istoria Țării Moldovei 40

CAPITOLUL III
Boierii lui Petru vodă Rareș: de la colaborare la conflict 77

CAPITOLUL IV
Boierimea Moldovei în condițiile agravării suzeranității otomane 105
IV. 1. Marea boierime pe timpul domniilor lui Ștefan vodă Lăcustă și Alexandru vodă Cornea 105
IV.2. Marea boierime în a doua domnie a lui Petru Rareș (1541-1546) 118
IV. 3. Marea boierime pe timpul lui Iliaș și Ștefan Rareș (1446-1551) 123
IV. 4. Raporturile dintre marea boierime și Alexandru Lăpușneanu în prima domnie (1552-1561) 137
IV. 5. Marea boierime în timpul domniilor lui Despot vodă și Ștefan Tomșa (1562-1564) 146
IV. 6. Marea boierime în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpușneanu și a lui Bogdan Lăpușneanu (1564-1572) 152

CAPITOLUL V
Raporturile politice dintre marea boierime și Ion vodă 161

CAPITOLUL VI
Raporturile domn – marea boierime în timpul domniilor lui Petru Șchiopul și Aron Tiranul 193
VI.1. Raporturile dintre domnie și marea boierime pe timpul lui Petru vodă Șchiopul 193
VI. 2. Marea boierime în timpul domniei lui Aron vodă 202

ÎNCHEIERE 215
BIBLIOGRAFIA 220
INDICE 221
RESUME 274

TABLE OF CONTENTS

FOREWORD 4
INTRODUCTION 6

CHAPTER I
The Moldavian boyar aristocracy and its relationships with Bogdan III (1504-1517) ..17

CHAPTER II
The significance of the events of 1523 in the history of the Moldavian Principality.....40

CHAPTER III
The boyars of the Prince Petru Rares: from collaboration to conflict 77

CHAPTER IV
Moldavia's upper nobility under the circumstances of the consolidation and strengthening of the Ottoman suzerainty 105
IV. 1. The boyar aristocracy during the reigns of Stephen "the Locust" and the prince Alexandru Cornea 105
IV.2. The upper nobility and the second reign of the prince Petru Rares (1541-1546) 118
IV.3. The boyar aristocracy during the reigns of Ilias and Stephen Rares (1546-1552) 123
IV.4. The relationships between the upper nobility and the prince Alexandru Lapusneanu during his first reign (1552-1561) 137
IV.5. The boyar aristocracy and its situation during the reigns of the princes Despot and Stephen Tomsa (1562-1564) 146
IV.6. The upper nobility during the second reign of the prince Alexandru Lapusneanu and its situation under the reign of Bogdan Lapusneanu (1564-1572) 152

CHAPTER V
The political relationships between the boyar aristocracy and the prince John the Terrible 161

CHAPTER VI
The relationships between the central power and the upper nobility under the reigns of the princes Petru the Lame (Schiopul) and Aron the Tyrant 193
VI.1. The relationships between the royal power and the boyar aristocracy during the reign of the prince Petru the Lame 193
VI.2. The Moldavian upper nobility under the reign of the prince Aron 202

CONCLUSION 215
BIBLIOGRAPHY 220
INDEX 221
RESUME 263